

BIBLIOTECA SCRITORILOR ROMĂNI

❀ N. BĂLCESCU ❀
OPERE COMPLETE. — Vol. I

Istoria Românilor
SUB
Mihaiu-Vodă-Viteazul

BUCUREȘTI
1901

BRANDSC.

Prețul Lei 1.50

www.dacoromanica.ro

ISTORIA ROMÂNILOR

SUB

MIHAIU-VODĂ-VITEAZUL

DE

NICOLAE BĂLCESCU

BUCUREȘTI

Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”

SOCIETATE ANONIMĂ. CAPITAL 300.000 LEI

80, STRADA ISVOR, 80

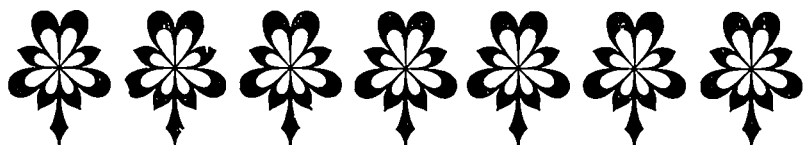
1902

NICOLAE BĂLCESCU

MIHAIŪ-VODĂ-VITEAZUL

PRECUVÎNTARE

Indeplinesc astă-đi una din cele mai vii și mai strălucitoare ale mele dorințe: aceea de a scoate la lumină *Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul*, lucrarea de căpetenie a eminentului și mult-deplânsului nostru istoric Nicolae Bălcescu, care tot de o dată este și o scriere de frunte în literele românești.

De două-đeci și cinci de ani, de când *Nicolae Bălcescu* a murit, înstreinat de prea iubita și prea-dorita sa țară, eu unul n'am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă, în care își pironise mintea și puterile sale un om de un rar talent, pe care, de copil încă, mă deprinsesem a-l respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cinci-spre-đece ani din aceștia, am păstrat cu sântenie la mine manuscriptele lui, cercându-mă, de câte ori mi-a stat în putere, a da publicității cel puțin o parte din ele. Dar, spre rușinarea noastră de până acum, a trecut un pătrar de secol de la moartea Bălcescului mai nainte ca să poată fi pus sub ochii națiunei române, tot ceea-ce dânsul lucrase intru cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rađă din acel foc de vitejie strămoșească, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfirșit în vinele tuturor Românilor, pentru ca să aște timpul priincios de a eși la iveală patrioticele pagine scrise de péna lui, muiată și oțeliță în sângele atâtor eroi ai Românilor din trecut!

Ađi într'adevăr e timp ca națiunea română să audă și tot de odată să simță adânc cugetele învietoare și spor-nicele cuvinte ale acestuî nobil suflet, ale acelei întinse în-teligențe românești, care odată se numea *Nicolae Bălcescu*!... Nicolae Bălcescu, despre carele ne spune d. V. Alexandri că: «coprins de entusiasm la privirea flăcăilor români ce «dănțuiaū cu pletele în vînt, ȑicea: O! mândră oasre va avea «România, când îi va veni și ei rîndul pe lume!»¹

Și negreșit la virtuțile ostășești ale poporului român se gîndea fără preget Nicolae Bălcescu, de oare-ce el, abia în vîrstă de 19 anî (era născut în București la 29 Iunie 1819), intră în oștire și, numai cu rangul de cadet (junker), doritor să împărtășească soșilor sēi de arme cunoștințele ce mintea-î ageră și studioasă dobîndise încă din junețe, ceru să insti-tue în casarmă o școală pentru soldați, unde fu învățator. Apoi, după ce fu prigonit și închis cāt-va timp la mănăstirēa Mărgineni pentru ideile sale libere, tot către oștire își îndreptă el gîndurile, cînd spre a intra în cāriera literară, el tipări în Iași la 1844, începutul unuî studiū asupra *Puterei armate la Romāni*.²)

Până la anul 1848, petrecēdu-șî timpul în studii istorice, cînd la Paris, cînd în țară, el scrisese diferite lucrări de un mare interes pentru istoria națională, și le publică în *Magasinul istoric pentru Dacia*, pe care îl redacta în unire cu d. A. Treb. Laurianu.³

1). *Nicolae Balcescu*, Suvenire de V. Alexandri. Un fragment în *Re-vista Romāna pentru științe, litere și arte*. București, Tom. II 1862, p. 312.

2) Acest studiu, publicat în *Foaia științifică și literară* din Iași, și apoi și în fașcioara separată, poartă titlul: *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valachiei până acum*. — El se comple-teaza printr'un asemenea studiu asupra principatului Moldovei, tipărit în *Magasinul istoric pentru Dacia*, din București.

3) Scrierile lui Balcescu, care aū apărut în *Magasinul istoric* sunt cele următoare: Tomul I. (1845): *Cuvînt preliminaruî despre isvoarele istoriei Romānilor*. — *Romāni și Fanarioți*. — *Ioan Tēutul, mare logo-fēt al Moldovei*. — *Logofētul Miron Costin, Istoricul Moldovei*. — *Spăta-tarul Ioan Cantacuzino*. — *Postelnicul Constantin Cantacuzino*.

Tom. II. (1946): *Puterea armată și arta militară la Moldoveni în tim-*

La anul 1848, el luă partea activă la mișcarea națională, atât în țara Românească cât și, mai apoi, în Ardeal. Insuși el, în scrierile lui pe care le dăm aci la lumină, ne descrie adesea simțirile înduioșate ce a încercat inima lui în mijlocul acelor aspirări confuze ale deșteptării spiritului național, pe care el, singur poate pe atunci, știa să le măsoare, în mintea sa erudită și patriotică, cu măsura uriașe a gloriilor trecutului.

Fără însă de a perde curagiul în aceste sterpe lupte, tocmai când vedu de toate părțile avânturile generoase ale poporului român înfrânte sub juguri străine și asupritoare, tocmai în toamna anului 1849, el se întoarse în Franța și se consacră mai cu totul la lucrarea capitală a vieții sale, la povestirea marilor fapte răsboinice ale Românilor din al XVI-lea secol. ¹

pul măririi lor. — Despre starea socială a muncitorilor plugari, în principatele Române în deosebite timpuri.

Tom. IV. (1847): *Campania Românilor în contra Turcilor de la anul 1595. — Buletin despre portretele principilor țerei Românești și ai Moldaviei, ce se află în cabinetul de stampe de la biblioteca regală din Paris.*

¹⁾ N. Bălcescu, în timpul revoluțiunei de la 1848 din București, a scris în ziarul lui Bolintineanu, *Poporul Suveran*, câte-va articole, din care extragem liniile următoare :

«Părinții noștri au vărsat prețiosul lor sânge pentru a ne lăsa de «moștenire drepturile noastre politice, și datoria noastră este a le păstra cu aceeași putere pentru fiii noștri. Timpul n'a venit ca să dobândim o independență absolută. Poziția noastră politică, de pe tractate, «este bună ; numai trebuie a fi păzită de înalta Poartă, a fi sprijinită cu «statornicie de noi. Să nu uităm că suntem datorî a apăra naționalitatea și drepturile noastre, de vom fi nevoiți, chiar vărsând sângele. De vom cădea în această luptă sfântă, să cădem încăi bărbătește, astfel «cum au trăit părinții noștri, și ca dinșii sa strigăm: *Mai bine țăra «noastră să se prefacă într'un întins mormânt, numai să rămână tot «țara Românilor !*»

Mergând apoi la Paris, pe când se ocupa de marea lui operă istorică și, osebit de o întinsă corespondență și de redactarea unor acte atinșătoare de faptele emigrațiunei revoluționarilor români, el publică în *Journal des Economistes* din Paris, 1850, o importantă lucrare în limba franceză, sub titlul *Question économique des Principautés danubiennes*. Printre manuscrisurile rămase de la dînsul se află și o parte din textul

Dar să-l lăsăm să-și descrie însuși starea lui fizică și sufletească, și să ne mărginim a decopia o notă pe care am aflat-o printre hârtiile lui, scrisă cu o mână slăbită, când se afla la *Hyères, Decembrie în 17, anul 1850*:

«Minutele în care scriu sunt pline de amar și întristare. «Pe când Europa întreagă se pregătea a saluta triumful libertății, eroica Franță, de la care ca tot d'a-una se aștepta semnalul, Franța, prin fatalitatea și prin neunirea fiilor săi, «cade gemând în neputință sub un jug umilitor. Fiii fără-«de-legei triumfează în toate părțile și întemeiază spurcata «lor tiranie. Sufletele generoase, sdrobite și rănite de moarte, «vęd apuind din vederea lor ȓiua mântuiriei. Insumi eu, cu «o inimă sfășiată de durere, mă lupt cu o boală crudă și ne-«îmblânzită, caut a câștiga timp asupra-î și a o întrece în «iuțea, ca să pot lăsa fraților mei aceste pagine din vieța «părinților noștri, și cad sleit de puteri, mistuit prin silințele «ce fac. Cu toate aceste temeuri de descuragiare, sufletu-mi «te slăvește încă, înȓeită libertate, și deși oameni sângiurilor «aū învelit cu maramă neagră dulce fața ta, crede că va «veni ȓioa fericită, ȓioa izbîndirei, când omenirea întreagă se va scula spre a sfășia acest vël și dușmanii tēi se vor îm-«petri la vederea soarelui sēu de lumină; atunci nu va mai «fi nici un om rob, nici nație roabă, nici om stăpân pe al-«tul, ci domnirea *Dreptății* și *Frăȓiei*! Aceste cuvinte, ce o «dată am dat de devisă nației mele, vor domni lumea; atunci

român al acestui memoriu. Tot acolo găsim și un însemnat fragment dintr'o lucrare încă inedita, purtând titlul: *Manualul bunului Român, dialog între un sătean și un comisar de propaganda*. Fiind la Paris, Balcescu măi compuse cuvîntul sēu asupra *Mișcării Românilor din Ardeal la 1848*, pe care îl tipări într'un ȓiar român de acolo, *Junimea Română* din 1851; apoi conlucra saū traduse poema în prosă ce poarta numirea de *Cântarea României* și care fu mai întâi tipărită la Paris în broșura *România viitoare* din 1851, și apoi reproducă de d. V. Alexandri în *România literară* din Iași, 1855, unde s'a tipărit și un fragment din cartea III-a a *Istoriei Românilor sub Mihaii Vodă Viteazul*, sub titlul: *Răzvan-Voda*.

Acestea sunt, pare-mi-se, toate scrierile Balcescului de la 1848 pâna la moartea lui.

«așteptarea, visarea vieții mele se va împlini; atunci toți Românii vor fi una, liberi și frați! Vai! nu voi avea noroc a vedea această țară, deși eu asemenea am muncit și am pătit pentru dreptate, și cel din urmă al meu cuvânt va fi încă un imn ție, țara mea mult dragă!»

Acea lucrare despre care el vorbește cu un așa dureros entuziasm, este *Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul*, la care lucra de mai mult timp și din care scrisese o mare parte în anii cei din urmă ai vieții sale. Iată, de pre o altă însemnare manuscrisă ce s'a găsit tot printre hârtiile lui, împărțirea ce el voia să dea operei sale:

«Tomul I: *Introducerea*. — Cartea I. *Libertatea Națională* (1593—Aprilie 1595). — Cartea II. *Călugărenii* (Aprilie 1595 — Dechemvrie 1595). — Cartea III. *Robirea Țeranului* (Dechemvrie 1595 — Aprilie 1599). — Acte adaose.

«Tomul II: Cartea IV. *Unitatea Națională* (Aprilie 1599 — Iulie 1600). — Cartea V. *Mirislău* (August 1600 — Ianuarie 1601). — Cartea VI. *Gurislău* (Ianuarie 1601 — Septemvrie 1601). — Acte adaose. — Lista izvoarelor acestei istorii».

Cartea întâi, de pre cum însuși însemnează pe această ultimă notă, a fost scrisă la Paris în iarna anului 1851 (Ianuarie și Februarie); a doua, iarăși la Paris, 1851 (Martie și Aprilie), cu toate că o mare parte fusese publicată la 1847, în *Magazinul istoric* sub titlul «*Campania Românilor în contra Turcilor, de la anul 1595*»; a treia carte a scris-o în satul Ville d'Avray, lângă Paris, la 1851 (Maiu până la August); a patra la Hyères, în Franța meridională, la 1852 (Maiu și Aprilie), în sfârșit o parte din a cincea e scrisă la Constanti-nopole, tot la 1852, dar ea nu este sfârșită.¹⁾ Se vede că pe

¹ Manuscrutul acestei a V-a cărți, scris în mare parte de însuși mâna cu totul slabă a Bălcescului, se oprește la pagina 138 cu însemnarea numărului capitolului «XXXIII» cu care avea să urmeze textul său. D. Grig. Tocilescu, în interesanta monografie ce a publicat asupra lui: *Nicolae Bălcescu; viața, timpul și operele sale, 1819—1852*, (tipărit în *Columna lui Traian* a d-lui B. P. Hasdeu, București, 1876, No. 5, și apoi în fascioară separată) face următoarea curioasă observațiune:

«Aci se oprește peana lui Nicolae Bălcescu.

«Era capitolul 33 al scrierei sale, care corespunde la capitolul 33 al

a șeasea nici c'o începuse încă, căci nu există nici un manuscris. Actele adaose sunt în mare parte, deși n'a fost încă puse în orânduială de autor; cât despre lista isvoarelor, aflăm în notele lui, titlurile a mai mult de 225 scrieri vechi și moderne în felurite limbi, pe care le-a consultat d'a dreptul său în traduceri, pe care el punea să i le facă. Din *Introducere*, se vede, de pre sumarul ce ne-a lăsat, că voia să facă un tabel al vieții sociale a Românilor din trecut; dar ast-fel cum o avem ea este mai mult un schelet al lucrării precuțetate.

Nicolae Bălcescu nu avu dar timpul să-și aducă până la capăt întreprinderea sa. Muncit de dorul țerei, luptându-se cu o repede boala de piept și mai adesea și cu neaverea și izolarea în țară streină, el se decise a se porni la Constantinopole ca să obțină voea de a se reîntoarce la căminul părintesc: acolo însă i se refușă favoarea de a vedea pământul său de naștere, și atunci, cu sufletul întristat, cu puterile slăbite, singur și lipsit mai de toate, se întoarse tot pe mare către apus, purtând mereu cu sine scumpul său avuț, manuscritele lui. La 5 Octomvrie 1852 el ajunse în Palermo, unde spera să afle, sub clima călduroasă a Siciliei, alinare pentru suferințele pieptului său atacat; dar după șease săptămâni de viață tristă și izolată, la 16 Noemvrie, el își dete sufletul de parte de or-ice inimă amică, năpustit pe patul unor ospetării și lăsând numai cu limbă de moarte toate scrierile lui, unuia din prietenii săi, d-lui Ion Ghica.

El nu avea la sine mai mult decât o sumă de 30 franci; nu era nimeni acolo ca să-i cumpere un loc la cimitir. Cioclii ridicara cadavrul streinului din ospetăria «alla Trinacria» și-l afundară în groapa de obște a săracilor din mănăstirea Capucinilor de la Palermo.

Când la 1863, am cerut și am obținut de la Domnitorul

«vieții sale, vârsta în care a murit!... Este o întâmplare curioasă, analogă cu cea a lui Napoleon cel mare, în manuscritele căruia s'a găsit un «manual de geografie, scris în junețea sa, neterminat și care se oprea tocmai la insula S-ta Elena, unde, 30 ani mai în urmă, marele împărat «avea sa-și sfârșească cariera».

Alexandru Ioan Cuza, carele iubise și știa să prețuiască pe Bălcescu, autorisațiunea de a trimite din partea guvernului român ca să ridice de pre țermul strein și să aducă în patrie, oasele acelui bărbat cu care națiunea română se poate mândri, trimisul nostru d-nul Nicolae Ionescu, a putut numai să constate la fața locului că trupul lui Nicolae Bălcescu era pentru vecie amestecat printre osemintele sărăcimei din Palermo. D-lui ne aduse de acolo numai ultimele voințe ale ilustrului răposat. ¹⁾

Abia astă-dîi însă, 25 de ani după a lui moarte, ele se îndeplinește în parte. ²⁾ D. Ion Ghica a oferit Societății Academice Române, prețioasele manuscrite ale lui Bălcescu, care de la anul 1861 au stat în păstrarea mea, încredințate fiindu-mi de fratele răposatului, de d-l Costache Bălcescu.

¹⁾ Testamentul lui N. Bălcescu, pe care l'a adus d. N. Ionescu de la Palermo, și care se păstrează la Ministerul Instrucțiunii publice al României, împreună cu raportul trimisului nostru, fusese încredințat de însuși răposatul, consulului turcesc din acea localitate. Simțind sfârșitul său, el puse să i se facă o listă amănunțită de tot ce posedă cu sine, în care arată că voința sa este ca manuscritele lui să se dea d-lui Ion Ghica, carele se afla atunci în Turcia. Un preot grec din vecinătate primi, de pre cererea sa, cea după urmă a lui mărturisire și cel după urmă al lui suspin. Lădița cu obiectele rămase de la Bălcescu a fost de mult trimisă familiei sale de către proprietarul ospetăriei «alla Trinacria». Ast-fel s'a întâmplat ca d-nul C. Bălcescu, care avea manuscritele la sine, să mi le încredințeze încă de la 1861 spre a le tipări în *Revista Română*. De atunci ele au stat până ast-timp la mine.

Pe de altă parte, testamentul adus în țară de d. N. Ionescu la 1863, rămăsese și el uitat în dosarul ministerului.

În fine, abia acum, prin concursul d-lor Ion Ghica, C. Bălcescu și al meu, voințele ilustrului răposat încep a-și căpăta a lor realizare.

²⁾ Bălcescu într'o adresă către *patronii Asociației literare române*, arăta că scrierea sa asupra *Epocii lui Mihaiul Viteazul*, fiind aproape terminată și având numai câte-va luni de lucru spre a o sfârși, el dorește ca să fie tipărită în două frumoase volume în 8°, de pre împărțirea expusă mai sus, și tot de o dată să fie ornată cu un portret al lui Mihaiul Viteazul, gravat pe oțel, de pre al lui Sadeler făcut în Viena la 1601, precum și alte patru executate în xilografie. Doresc asemenea să se trimită un june inginer român în țară ca să ridice planurile deosebitelor localități mai importante, citate în cursul operei. Aceste cheltueli cere de

Încă de atunci am început a tipări în *Revista Română*, o parte din *Istoria Românilor sub Mihaiul Vodă Viteazul*; ¹⁾ dar nu am putut merge mai departe de cât până pe la mijlocul cărții a III-a. Sfârșitul acestei cărți, a IV-a, întreagă și tot ce mai posedam din a V-a, vîd acum mai întâiu lumina tiparului.

Societatea Academică Română, fericindu-se de prețiosul dar ce a primit și doritoare de a se pune la înălțimea misiunii sale, răspîndind printre Români, mai cu seamă producțiunile literare și științifice ale geniului național n'a voit să întîrzie cătuși de puțin spre a da publicitate măreței opere a nemuritorului N. Bălcescu.

Mî-a acordat mie dorita onoare de a dirîja această grabnică tipărire, în care s'a socotit mai oportun de a înlătura de o cam dată toate notele indicătoare de autorii consultați de Bălcescu în erudita și conștiințioasa sa lucrare, și de a tipări scrierea originală în așa chip ca ea să fie mai lesne de citit pentru orî-ce clasă de cititori ²⁾.

Cu timpul Societatea Academică Română își propune de a publica o edițiune critică și mai luxoasă a operelor com-

la *Asociație* ca sa le facă; iar pentru ostenele sale proprii și pentru toate cheltuelile ce făcuse cu cumpăratori de cărți rare și cu traducțiuni, el nu reclamă nici o îndemnizare, nici măcar cele 400 exemplare din opera sa, pe care i le acordă statutele *Asociației*. El se întemeiază însă a crede că, dacă nu meritele operei, dar negreșit faptele ce ea coprinde sunt de natură a deștepta în inimele Românilor simțeminte spornice pentru realțarea și întemeierea naționalității noastre.

¹⁾ *Revista Română pentru științe, litere și arte* coprinde în volumul I. (1861) *Introducerea, Cartea I* și parte din *Cartea II*; în vol. II (1862) urmare din *Cartea II* până la sfârșitul ei; în vol. III (1863) o parte din *Cartea III*.

²⁾ Pentru aceasta, am adoptat un format mai mic și mai purtareț de cât cum dorea Balcescu, și ne-am servit de ortografie română care, fără a exclude caracterele etimologice ale cuvintelor, întrebuițează însă accentele și codițele (cedile), depărtate din scrierea românească dincolo de Carpați. Acesta este și felul de ortografie cu care se servea Bălcescu, când scriea cu litere latine. Tot manuscrisul *Istoriei Românilor sub Mihaiul Vodă Viteazul* este de mîna lui, scris cam într'ast fel.

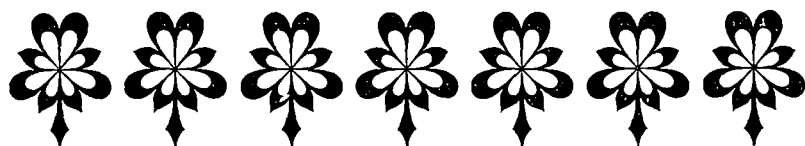
plete ale lui N. Bălcescu. Aceea va fi poate mai bine primită de damenii de știință.

Acum însă, noi sperăm și credem că această carte, așa cum este, va aduce, în împrejurările de față, folos și întărire cugetului național al întregii Românimii!

A. I. ODOBESCU.

București.

16 Noembrie 1877.

ISTORIA ROMÂNILOR

SUB

MIHAIŪ-VODĂ VITEAZUL

INTRODUCERE

I

Sunt opt-spre-dece secolî și jumătate de când Christos întreprinse a răsturna lumea vechiă, civilisația păgână ce reprezenta principiul din afară, obiectiv, al naturei și al silei, substituind în locu-î o altă lume, o altă civilizație întemeiată pe principiul din lăuntru, subiectiv, pe desvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenești în timp și în spațiu și prin identitatea între esența naturei spirituale a omului și esența naturei divine, el descoperi fie-cărui individ legea libertății, a demnitații, a moralității și a perfectibilității absolute.

După ce în evanghelie Mântuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, *Legea dreptății* și aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei desvoltări regulate, progresive, suptind natura, sila, lumea din afară sub preponderanța absoluta a minții și a cugetării, prin sângele său vărsat, prin moartea sa, el ne arată legea practică, legea lucrării, legea jertfirii, a iubirei și a *frăției*, chipul cu care ne putem mântui, putem învinge reul și îndeplini menirea morala a omenirii, adică mai întâiu prin cuvînt, prin idee, pe urma prin lucrare, jertfindu-ne individul familiei, acesta patriei, patria omenirii, viitorului.

Legea evanghelică, descoperind spiritului cauza absolută, proclamând menirea omenirii și a lumii, împinse mintea omenască la demonstrarea și realizarea ei. De atunci știința nouă întemeindu-se pe conceptul legilor spiritului, pe observație, pe experiență, pe calcul, a continuat zdrobirea lumii vechi, revoluționarea sa și perfecționarea religiei, moralei, politice, societății întregi, nimicind orî-ce domnie individuală, supunînd acțiunea omenească legii absolute și universale a libertății și a științei, căutînd realizarea în omenire a *dreptății* și a *frăției*, aceste două temelii ale ordinei absolute, perfecte, ale ordinei divine. De atunci omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa, către absolut, către nemărginit, către Dumnezeu. Care oare ar fi rezultatul final al acestei căi? Această mișcare de perfecție avea-va oare un termen? Răul peri-va de tot din lume? Omenirea ajunge-va vre-odată a-și identifica în tot esența sa în esența divină? Acest secret, mintea omenească nu-l poate încă pătrunde. Aceia ce știm este că, din transformări în transformări, omenirea merge într'un progres continuu, a cărui mișcare e cu atît mai repede cu cît mai mult înaintează, ca fie-care pas al vieții omenirii este un pas în această cale care o apropie de Dumnezeu; că fie-care pas al ei este un triumf al binelui asupra reului.

Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformare continuă, această mișcare progresivă a omenirii, această dezvoltare a simțămîntului și a vieții omenești, sub toate formele din lăuntru și din afară, în timp și în spațiu.

Sub ochiul providenței, după legile și către ținta hotărîtă de dînsa mai de'nainte, omenirea înaintează în evoluțiunile sale istorice.

Prin împărțirea funcțiilor, națiunile în omenire, ca și indivizidele în societate, produc chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea.

Orî-ce nație dar, precum și orî-ce individ, are o misie a îndeplini în omenire, adică a concurge după natura și geniul său propriu, la triumful științei asupra naturii, la perfecționarea înțelegerii și a simțămîntului omenească potrivit legii divine și eterne care guverna urșitele omenirii și ale lumii.

Dar pentru că este o Provedinţă care păstrează ordinea creaţiei şi care dirige faptele omului, prin aceia nu urmează că omul este un instrument orb al fatalităţii, prin aceia nu se stinge libera lui voinţă. Dumnezeu nu a înzestrat pe om numai cu minte spre a deosebi binele de rău, arătându-i şi legile prin care se poate povăţui în calea binelui şi învinge răul, dar încă el l'a înzestrat cu *voinţă*, lăsându-l liber în alegerea sa. Vai dar, de acea naţie care calcă voia lui Dumnezeu, care preferă răul la bine! Dumnezeu o părăseşte; viaţa ei se stinge în viaţa omenirii şi ea espiază printr'un lung martir călcarea legii lui Dumnezeu. Acest timp de espiaţă ce o naţie saă chiar omenirea întreagă suferă sub legile lui Dumnezeu şi ale gândirei, se pare adesea un repaos, o stare în calea progresului, un pas înapoi, o oscilaţie istorică; dar mai adesea suferinţa este un bold mai mult către perfecţionare şi din eccesul răului ese binele. «Mersul general al omenirii, ūice învăţatul istoric Cantù, în căile ce Provedinţa pregăteşte, aduce acele minunate reînnoiri ce se fac pe pământ şi scot binele din rău. Dar Dumnezeu este răbdător, căci este etern, în vreme ce omul, care simte traiul său scurt, ar dori ca tot lucrul să se îndeplinească în acest moment iute în care el vine ca să suferă, să espieze, să se amelioreze şi să moară. Aşa astronomul ar dori ca cursul Uranului să se pripească, ca ast-fel, fenomenele sale reproducându-se, să confirme adevărul calculelor lui. Numai ignorantul crede că o cometă este accidentală, fiind-că nu vine în fie-care an. Viaţa adevărată se întemeiază în lucrarea lui Dumnezeu asupra zidirilor sale şi a omenirii colective asupra fie-cărui om în parte, în unirea materiei cu spiritul, al *Eului* cu lumea din afară: pentru aceia, Pascal ūicea că toate părţile lumii sunt lanţuite într'ast-fel de chip, că e peste putinţă de a cunoaşte una fără cele-l-alte şi fără totul. Mintea, înălţându-se prin umilinţă, ştie observa cu conştiinţa şi respect cărările divine; ea poate mult căci cunoaşte cât poate şi în loc de a-şi răsiپی puterile împotriva unor stavili nebiruie, ea le concentrează în drepte hotare şi ast-fel se face ajutătoarea Provedinţei .

II

Dacă fie-care nație are o misie evanghelică de împlinit pe pământ, să cercetăm și să întrebăm și pe aceasta nație română atât de doritoare astăzi de viață, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, atât în sinul său cât și în omenire? Istoria, lumea are drept a-i cere astă seamă: căci nu trebuie a uita că cu toată sântenia dreptului său astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe charta lumii, sau să-și reclame acest loc și libertatea sa în numele suvenirelor istorice, pentru ca dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de cele-lalte nații; trebuie tot de o dată ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumii; trebuie să arate formula înțeleghetore ce ea reprezintă în marea carte a înțelegerii și a istoriei omenești.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestei nații române și sa vedem ce a făcut în acești opt-spre-zece secolii, de când se afla statornicită pe pământul său. Această ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor ei de față și a revoluțiilor ei viitoare.

III

Adusa de marele Traian în Dacia, după nimicirea locuitorilor ei, favorisată de împarații următori, de cari atârna d'a dreptul aceasta țară, colonia romană, în vreme de 160 ani, ajunse într'o stare foarte înfloritoare și deveni una din cele mai frumoase provincii ale întinsei împărății romane. Mai mult de șapte-zeci cetăți, împreupate cu drumuri minunate, așternute cu piatra, basilicele, templurile, amfiteatrele, baile, apeductele, ale căror ruine înca se găsesc, ne-o dovedesc în destul. Dar, alături cu aceasta mare civilizație materială, două rele mari care mistuiaū împărăția și-i pregatiaū căderea, *robia* și *proprietatea cea mare*, trebuiră să producă în noua colonie stricaciunile lor, înghițind cu încetul proprietățile mici ce fie-care colon dobândise la început și substituind robi la oamenii cei liberi.

Ostenită de atâtea rele ce o rodeau în sineși, împărăția romană trebui să cază; unitatea falsă, la care ea supuse prin silă lumea, trebui să se sfarme ca să facă loc unei organisiări progresive, unei unități mai adevărate, produsa prin armonia naționalităților libere. Dumnezeu, atunci, că să schimbe fața lumii vechi și să o întinerească, împinse potoape de nații barbare asupra-î.

IV

Aședată la porțile împărăției și în trecătoarea barbarilor, Dacia noastră mai mult de opt secolii îi vedu trecând și re-trecând pe pământul ei. Colonii romani din această țară nu pregetară a apăra cu bărbăție patria lor adoptivă și chiar împărăția ce-i părăsise, iar când se vedură copleșiți de numărul dușmanilor, ei se traseră în munții Carpați, unde-și păstrară naționalitatea și independența lor. Chiar în acele vremi furtunoase și nenorocite, Romanii Daciei nu uitară că au o misie în omenire. Prin relațiile lor cu barbarii, ei introduseră între dênșii cele d'întăiu cunoștințe de agricultură, artele folositoare și cuviințele vieții civilisate, și prin legăturile de interes și de comerț, ei schimbară sălbăticia și dușmănia lor asupra imperiului roman, într'o prietenie folositoare și siliră pe barbari a căuta să se statornicească și să se civilizeze. Pe la anul 865, Bulgarii, popor finez, prin Românii din Dacia nouă primesc religia creștină și înfrățiți împreună, întemeiară un stat puternic, alegându-și regi dintre Români. Pe la începutul secolului al XI-lea, acest regat, cădând în turburări civile, se subjugă de Vasile II-lea, împaratul Orientului și rămâne sub puterea Grecilor până la al XII-lea secol, când el reînvie mai puternic sub frații români Petru, Asan și Ioan și, după o existență glorioasă de doi secolii, cade la 1392 sub Turci.

Românii din Dacia veche, când putură resufla de barbari, eșind din asilurile lor, întemeiară deosebite staturi mici, pe la secolul al X-lea și al XI-lea, care în secolii al XIII-lea și al XIV-lea, se întrupară printr'o mișcare de unitate în două staturi neatârinate, al țerei Românești și al Moldovei.

Cu întemeierea acestor state, evoluțiile istorice ale Românilor se fac mai lămurite; de atunci viața lor ne este mai bine cunoscută.

V

În cea d'întâi epoca a întemeierii principatelor țerei Românești și Moldovei, care coprinde tot secolul al XIV-lea (de la 1290 până la 1418), vedem că aceste state se vădurate amenințate în naționalitatea și existența lor politică, când de Unguri, când de Poloni.

După mai multe lupte îndelungate, aceste pretenții cad zdrobite de vitejia Românilor. În aceste războaie ei se pregatesc, ca într'o școală, pentru alte lupte mai mari ce își așteaptă, cu o nație și mai barbara și mai puternică, Turcii Osmani, cari pe la 1360 năvălesc în Europa și amenință a o'cuceri. Încă din anul 1370, Ladislaș, voevod al Țerei Românești, se opune acestor barbari și se încearcă a pune stavila furiei lor de coprinderi. O luptă care trebuia să țină aproape patru secolu începu atunci, luptă în care Românii vârsară și-roaie de sânge și se jertfiră ca niște martiri pentru apărarea civilizației în contra barbariei. Împarația româno-bulgară cade sub isbirile Turcilor (1392). *Mircea cel betrân*, unul din cei mai mari și mai vestiți voievođi ai noștri, reclamă de la Turci această moștenire; el voește a întrupa toată româtimea într'un singur stat și cauta a-si dobândi Bulgaria și Moldova. Acum întâiași dată vedem ideea de unitate arătându-se, idee care va fi ținta secolilor viitori și a tuturor voievođilor celor mari. Strivit însă între Unguri și Turci, Mircea este silit a părăsi o parte din concuștele sale și a primi încă și suzeranitatea Porții.

Tractatul ce el încheie cu Baiazet la 1393 asigurază Românilor drepturile următoare:

1. Dreptul de a profesa nesuperați religia lor, de a-si alege voievođi și de a se cârmui independent după legile lor.

2. Dreptul de a face rezboi sau pace.

Indatorirea Românilor catre Turci sta într'un ușor tribut anual 3000 bani roși.

În Moldova, *Alexandru cel bun*, ce domnia în această vreme nesupărat încă de Turci, apără vitejeşte independenţa ţării sale de către Poloni şi le răpeşte Pocuţia care mai un secol rămâne întrupată cu Moldova.

Cu aceşti mari domni, *Mircea* şi *Alexandru*, se încheie această epocă. Ei complectară instituţiile ţării lor.

Să aruncăm o privire asupra acestora, căci organizarea din lăuntru a societăţii singură ne poate explica evoluţiile istorice prin care naţia româna trecu.

VI

Domnul, ales în ţara Româneasca, moştenitor în Moldova, cârmuia ţara împreună cu svat de doi-spre-zece boeri, întocmit, în ţara Româneasca de Negru VV. Ori ce act însemnat al cârmuirii precum şi orî-ce danie, trebuia să fie făcut cu învoirea svatului şi subscris de dînsul. Puterea d'a face legi, d'a scoate dăjdiî sta în *Adunarea* sau *Soborul a toata ţara*. Originea acestor adunări isvorăşte din municipalităţile romane şi din şoboarele Goţilor care, în lunga petrecere a lor în Dacia, lăsară multe urme şi obiceiuri între Români. Aceste adunări se convocau de domn pentru facerea legilor pentru orînduirea dăjdiilor, pentru hotărîre de război sau de pace. Când tronul era vacant, atunci mitropolitul le convoca pentru alegerea domnului. Ele judecau asemenea în pricinile de vină mari politice, cum fac Camerele Lordilor şi a Pairilor în Anglîterea şi Franţa. Ele se compuneau :

1. De clerul, adică mitropolitul ca president, episcopii şi egumenii mănăstirilor ;
2. De boierii, atât cei în slujbă cât şi cei din afară.
3. De deputaţii braslelor.

Clerul ca şi mănăstirile n'aveau privilegii deosebite şi erau cu totul sub jurisdicţia statului.

Boierii erau slujbaşii ţării, adică copiii şi ofiţerii armatei, fiind ţara organizată ostăşeşte; ei nu formau o clasă nobiliară ca în Europa, n'aveau nobilimea feudală, de concuistă, de origină, nici dreptul d'a fi singuri proprietari de pămînt, d'a

moșteni titluri și slujbe, d'a fi osebiți din legea comună pentru toți. Aceste principii, care singure constituiesc o castă nobiliară, n'au fost nici o dată recunoscute în țările noastre. Tot-d'auna tot românul a avut dreptul a se face proprietar pe pământ și a ocupa slujbele statului, titlurile n'au fost de cât pe viață fără a lăsa drept la urmași; ele nu exista la început ca titluri, căci nu se dau deosebit, ci reprezintă numai numirea funcțiilor. Boierii ca toți orașenii se numiau *Jupânii*, adică cetățeni.

Braslele se alcătuiau de oare-cară slujbași mai mici ai țării și de deosebitele categorii ale burgesei, locuitorilor din orașe, ale moșnenilor și oamenilor liberi.

Orașele ce își dobândiseră și își păstrară libertatea lor, constituindu-se pe principiul comunal, se ocârmuiau de o magistratură aleasă pe fie-care an și compusă de un *Județ* și de doi spre-zece *Pârgari*.

Țara lua o organizație ostășească și o centralizație puternică. Județele se dau sub comanda unui căpitan care unia în mână sa puterea administrativă, judecătorească și ostășească. Organizarea armatei permanente, a miliției și a gloatelor (*Landsturm*) făcea din tot Românul un soldat la nevoie și singura păstră independența amenințată de străini.

Dacă vom trece la organizația economică a țării, găsim pe cei mai mulți locuitori, moșneni și rezemași, adică liberi și cu proprietățile lor; dară lângă dinșii, sunt și proprietăți mari pe care se află locuitori servi, robii ai pământului, căci în urma navalirei barbarilor, robii romani se transformă pretutindeni în robii ai pământului. Intocmai după cum în Europa se obicinuise a se da acestor servi numirea de *Romanii*, așa și la noi servagiul fu numit *Rumânia* și *Vecinătate* căci proprietarii din țara de jos, unde mai cu seama erau proprietățile mari, își aduseseră coloni din țara de sus și din România din țările vecine. Robirea completă a acestora veni foarte târziu, căci la început stăpânul pământului făcuse trei părți din pământul său, din care două le împărțea în părți mici pe la coloni și cea-l-alta era cultivată de aceștia în folosul stăpînului, prin mijlocul *clăci*, adică a unui număr de zile de

lucru obligat. Robirea complectă a lor veni însă foarte târziu, căci până în secolul al XVII-lea, ei puteau a se muta de la o moșie la alta, plătind *găleata de eșire*.

Dăjdiile erau așezate pe toți de o potrivă.

Acestea sunt liniile principale ale constituției țarei pe la începutul secolului al XVII-lea. Idealul ce Românii goniră în organizația lor era *Egalitatea* în drepturi și în stare. Dar, în această organizare, erau vițiuni isvorite de ideile feudale ale timpului și care fură pricina sdrobirei acestei constituții. În această republică rășboinică se aflau, de și slabe la începutul ei, elemente sociale monarhice, aristocratice și democratice. Puterea publică nu era delegată vremelnicește de popor unor aleși ai săi, dară se afla din drept în mâna capilor rășboinici ai țării. Era firesc lucru ca acești capi, cari concentrau în mâna lor puterea politică și militară să ia cu timpul o preponderanță deosebită asupra claselor de rând. Lipsa de comerț ne dând vre-o dezvoltare stării de mijloc, ea ca și poporul se afla slabă în privința boerilor și, după organizația militară a țarei, era independența unui soldat către șeful său. Atât boerii în slujbe cât și cei afară de slujbe *Mazîliș*, fiind din drept membrii ai adunărilor, aceștia ajunseră a fi prea numeroși.

Atunci boerii, împreună cu clerul, căutară mereu a se constitui în caste, dobândindu-și privilegii și concentrând toate drepturile în mâinile lor; asemeni și în proprietățile lor cele mari, ei căutară să absoarbă proprietățile cele mici.

Dômnii ce reprezentau principiul monarhic, favorisați prin centralizarea statului, căutară mereu, rezemați pe elementul popular, a-și întemeia puterea lor, despotică asupra boerilor și a se face independenți de dînșii, constituindu-se ereditari.

Lupta dar trebuia să înceapă între aceste trei elemente opoșite și vrăjmașe. Incepută încă din al XIV-lea, secol, ea continuă în al XV-lea și al XVI-lea. Doborând întâiu puterea elementului monarhic, aristocrația doborî în urmă și elementul popular și după aceste două ruine ostenită, căzu și ea sdorbită sub o burghezie străină, sub Fanarioți.

VII.

Istoria noastră n'a fost de loc saŭ a fost rău scrisă până acum. În luptele și revoluțiile din launtru care a umplut secolii al XV-lea și XVI-lea, istoricii n'aŭ văduț decât niște lupte de pretendenți la tron și n'aŭ pătruns principiul și interesele ce fie-care pretendent-representă. Într'un Stat organizat ca al nostru, unde nici o familie n'avea dreptul de stăpânire, chestia dinastică nu putea avea loc după cum s'a presupus de istorici.

Îndată după moartea lui Mircea I-iŭ, partidele între care era țara împărțită, începură lupta între dînsele, fie-care punindu-se sub unul din fii săi. Turcii și Ungurii gasesc prilej a se amesteca între deosebitele partide, susținând când pe una, când pe alta și a călca libertatea nației. Puterea domnilor însă ajutată de elementul democratic, eși biruitoare din aceste lupte între dușmanii din launtru și cei din afară. *Vlad-Dracul-Voevod* ținu sus și puternic frânele guvernului, dobândind o glorie nemuritoare în luptele sale cu Turcii și sdrobind aristocrația. *Tepeș* urmează înainte și mai tare pe calea lui; cu o asprime tiranică, dar dreapta, el nimicește facțiile din launtru și respinge nenumăratele orde turcești, ce Mahomet al II-lea conducea asupra Românilor. Silit mai târziu de nevoie să încheie un tractat cu Turcii, la 1460, el pastrează stipulațiile celui de la 1393, urcând numai tributul la zece mii galbeni și recunoscând iarăși suzeranitatea saŭ supremația nominală a Porții. Acest tractat încă și astăzi formează dreptul public al țerei saŭ, cum se numește acum, capitulațiile ei cu Poarta. Aristocrația atunci se aruncă în brațele Turcilor și isbuti sa gonească din țara pe energicul domn. Partida domnilor îmbrățișa mai în tot d'a-una pe Unguri; iar poporul mai adesa rămânea indiferent într'aceste lupte, până când vedea libertatea amenințată de vrăjmași din afară; atunci el alerga la apărarea țerei sub steagul domnului. Adese ocrotit de domni, el însă era slab către celelalte partide, căci toți capii ce eșiau din popor intrau firește și se identificaŭ cu una din partidele dominante.

Lupta, cu deosebite alternative între ambele principii, continuă până la *Radul cel mare* (1493—1508), care se încercă cu o politică de conciliație, fără de a isbuti. El cercă atunci a balanța puterea boierilor, dar revoluționând organizația democratică a clerului și făcându-l un corp privilegiat, îi creă interese conforme cu ale boierilor și le dăte un auxiliar. Radu cel mare fu dar un sprijin puternic al aristocrației.

Cu acest domn se încheie această epocă.

În Moldova asemenea, după moartea lui Alexandru cel bun, boierii caută a doborî puterea domnilor, constituită acolo și mai tare pe principiul ereditar. Poloniî se amestecă în ambele partide cu scop de a domina și de a supune țara; din mijlocul acestor sfășieri care amenințau peirea, ese un om puternic, care întoarce spiritul nestatornic al partidelor către dușmanii din afară. Acesta fu *Ștefan cel mare*. Patru-zeci de ani de-a-pururea călare, pe câmpul bătăliei el apară voinicește țara și creștinătatea. Moldavia e atunci în culmea sa și trage asupra-și mirarea lumii. Papa numește pe Ștefan, *soldatul lui Christos*.....¹.

Ștefan ia proiectul lui Mircea și caută a uni țările, dar spiritul individual al Românilor sdrobește întreprinderea lui. Intr'adevăr boierii țării. perderea mării.

În aceste timpuri frații noștri din Transilvania, deși Huniad și fiul său cârmuiră soarta Ungariei, perd drepturile....

Dacă acest secol fu pentru Români un secol în care începură luptele din lăuntru, dacă rezultatul lui fu stingerea democrației, dar fu însă secolul cel mai glorios, secolul prin care se renumiră și în care se luptară puternic pentru libertate, Ceî mai mari bărbați ce produse acest secol în omnire, fură Români *Dracula-Voevod*, *Vlad-Țepeș*, *Ioan Huniad* cu fiul său *Matiaș* și în sfârșit *Ștefan cel mare*; ei plană asupra acestui secol glorios.

¹ E învederat ca de aci înainte textul autorului se compune numai de note, fara de redacțiune definitivă; totuși am socotit ca va fi mai bine a reproduce după manuscris, elementele din care Balcescu proiectase a-și forma *Introducerea* la marea sa operă istorică.

Boierii țerei recrutându-se tot mereu din elementul popular desfășoară pe lângă dorința de a constitui libertatea lor asupra tronului, o vitejie rară împotriva vrăjmașilor din afară.....

Dar îșolându-se de popor, încet cu încet, fac pe acesta apatic. Țara slăbește și Turcii îndrăsnesc mai mult și, în secolul următor, ea cade cu totul sub domnirea lor.

VIII

După moartea lui Ștefan, în Moldova *Bogdan* fiul său și *Petru Rareș* calcă pe pasurile lui, țin cu strășnicie liniștea în lăuntru și apără și întind hotarele țării de dușmanii din afară. Dar, presurați de dinșii, ei caută de se învoiesc de bună voie cu cel mai puternic, cu Turcii, sub condiții încă mai favorabile decât Muntenii. Dar boierii, ca să isbutească, nu se apără nici de asasinat, nici de trădare și caută a sdrobi puterea domnilor, se aliază cu Turcii și isbutesc a lua preponderanța toată în țară, a face tronul electiv și cu totul în dispoziția lor. Țara cade în groaznice sfășierei și abuzuri. *Lăpușneanul* răsbună crud țara asupra boierilor.

În aceste sfașieri, niște creaturi ale Turcului, străini favorizați de popor în ura asupra boierilor, iaș puterea. *Despot* voiesce a civilisa. Unul din aceștia, *Ion-Vodă*, cauta a se rezima în contra boierilor și a Turcilor, declarând război acestora. Trădat, el cade glorios în luptă. Țara cade atunci cu totul sub puterea și în prada Turcilor, cari îi răpesc până, și dreptul de a-și alege domnii și aceștia ajung a fi mai puțin decât un pașă.

În țara Românească, după Radul cel mare, *Mihnea* iea cu putere, înțelepciune și patriotism cărma țării, dară boierii nu-l pot suferi și, având în capul lor pe Basarabești sau Pârvulești, numiți astfel după banul Pârvul, ei isbutesc, prin ajutorul Turcilor a-l departa, ba încă a-l și uide în Ardeal, unde se trăsesese. Pârvuleștii numesc pe *Vlăduț* domn, dar, vădând pe acesta ca voiește a se libera de epitropia lor, îl ucid și dau puterea unuia dintr'înșii, lui *Neagoe Basarab*. Bun și blând, acest domn face pe popor să ierte triumful boierilor,

dar el desvoaltă şi mai mult privilegiile boierilor şi ale clerului. El robeşte o mare parte a ţerii mănăstirilor şi o mare parte a mănăstirilor ca metoaşe străine grăceşti. După moartea lui, partidele se rescoală ; fie-care îşi numeşte un domn şi Turcii intervin cu multă îndemănare, pun mâna pe ţară şi o declară paşalic. Această isbire deşteapta pe Români; primejdia îi uni şi sub *Radul de la Afumaţi* ei se luptă pentru drepturile naţionale şi triumfă.

De la moartea acestui domn, 1552—1592, lupta continuă cu deosebite alternative. Poarta începu a numi singură domnii; tributul se mări nemăsurat; ¹ dajdiile asemenea. Ţara ajunsese într'o ticaloşie mare şi mergea cu paşi repezi spre o ruinare totală când braţul de fer al lui *Mihai* o opri la marginea prăpastiei. Lupta pentru independenţă reîncepe cu glorie. După ce aceasta se asigură, *Michai* întreprinde *Unirea Românilor*. Spiritul şi individualitatea naţiei se întrupează într'insul Mai norocit decât Ştefan, el izbuteşte, dar cade în aceasta, întimpinând vrăjmăşia Austriei, care scoală pe Unguri împotriva Românilor. Aceste naţii generoase, căroră atâtea interesele le impun datorinţa d'a trai frăţeşte împreună, se sdrobesc una de alta în folosul Austriei.

¹ Gasim într'o condica de note manuscrise a lui N. Balcescu, următoarea însemnare asupra tributului ţerii, pe care am socotit de folos a o publica aici : *Nota editorului.*

3 miî bani roşi la 1593.

10 miî galbeni la 1460.

«Pe urma se urca la 12 miî galbeni.

«14 miî galbeni la 1524, adaogiţi de Radul al VII de la Afumaţi.

«La 1564 Petru al II, feciorul lui Mircea III. mai adaoga 5 miî galbeni şi facu ast-fel tributul de 19 miî galbeni.

Sub Mihnea II fiul lui Alexandru II (1577—1583), Turcii erau atât de puternici în cât cereau un tribut pe an an de 150 miî galbeni.

«Petru al III, la 1583, făgadui sultanului 80 miî galbeni pentru numirea sa pe tron, dar nu îşi ţinu făgaduiala şi fugi în Transilvania, luând cu sine din vistieria ţerii 400 miî galbeni.

«La 1587 beiler-beiul Rumeliei smulse de la fie-care din domnii Valahiei şi Moldaviei câte 10 miî galbeni.

«La 1591 Turcii cerura a mai urca tributul».

Michaiu cade ucis hoște de Austriaci și cu dânsul cade și puterea Românilor și sperările ce creștinătatea, cu toate națiile orientului, pusese în Români, pe al căror șef îl numiau *Steaua lor de la Răsărit*.

Intr'acești doi secolî întregi, Românii se arătară vrednici de sine și de menirea lor. Clasa boierilor mai cu seamă, întinerită tot mereu prin elementul energetic ce eșia din popor și se absorbia într'însa, făcu țerii și omenirei slujbe mari. Viteaza, roditoare în fapte eroice, în exemple sublime de jertfire, ea represintă simțimîntul răsboinic al nației și udă cu sîngele său laurii patriei.

Națiile în care simțimîntul prevalează, dacă nu slujesc omenirei prin desvoltarea minței, ca Francezii, Englezii, și Germanii, dar prin lucrare, prin jertfire îi egală și îi întrec și le dau repaosul d'a lucra. Ast-fel Dumnezeu împarte funcțiile între nații și, prin lucrarea comuna, omenirea se desăvêrșește.

De la începutul secolului al XV-lea, lupta se încinsese între principiul libertății, care voia a mărgini puterea prinților, și principiul autorității care voia a o întări¹. Ajutați adesea de principiul popular ce ei reprezentau, boierii isbutiră să dea triumful libertății, dar biruatorii facură din această libertate un privilegiu al lor. Ei căutară a se forma în castă privilegiată, a-și întemeia puterea și fericirea lor pe robirea gloabelor. Isvorîți din popor, iar nu din *principiul conculstei*, ei nu puteau a se constitui pe bazele aristocrației feudale europene; ei nu puteau în drept să violeze egalitatea; ei își mărginiră dar nația lor în rînduiala economică. A înghiți

¹ În Europa aceasta lupta fu câștigată și despotismul regilor fu un mare principiu de unitate și de conservare, în vreme ce la noi izbînda aristocrației aduse slabiciunea statului cu slabirea autorității. Doua chipuri sunt d'a avea un guvern puternic. Trebuie ca principiul autorității sa-și aiba isvorul sau de sus, sau de jos din popor; într'un cuvînt nu sunt decît doua guverne puternice: *Despotismul* și *Democrația*. Orice principiu intermediar este un principiu de slăbiciune. Despotismul tot-d'auna a fost și este peste puțină între Români, nu numai ca respectul către cel mare... ci căci ei sunt o nație foarte mobila, care nu poate suferi alt guvern decît cel întemeiat pe caracterul național, cel care organizează egalitatea adecă democrația.

proprietăţile cele mici concentrându-le în proprietăţi mari, a răpi de o dată cu proprietatea şi libertatea individuală a țăranilor, prefăcându-i în *servi*, a dobândi dreptul de a se scuti de cele mai multe dăjdii, aceasta fu ținta lor. Ast-fel, prin reformarea legilor economice ale țerei, o țară întreagă ajunse roaba unor particulari. La sfîrșitul acestui secol robia deveni completă. Mihaiu-Voevod, silit de aristocrați făcu acel așezământ ca fie-care țăran pe a cui moșie se va fi aflând, să rămână rob vecinic. De atunci robia fu completă. Clasa rășboinicilor se întemeiază d'asupra manăstirilor. . . . Societatea întreagă se alcătuește pe un șir de privilegii și clase, fie-care clasă cu privilegiu deosebite ; fie-care individ are privilegiu : întins eșafodagiū de tirăni superpuse una asupra alteia și toate apăsând pe popor, pe țăranul muncitor. . . . Această fără-de-lege a boierilor fu espiată prin perderea țării. Osânda o urmă de aproape. . .

Cine va veni să sdrobească această clasă apostată care, eșind din sînul poporului, robise pe trații și pe părinți sei și ocărise omenirea ? Iată-i că sosesc ; ei sunt niște robi și pentru ca pedeapsa și rușinea să fie și mai mare, sunt niște robi străini.

IX

Ce sunt acești străini care vin să revoluționeze și să schimbe soarta unei nații întregi ? Cum niște străini pot ei doborî o societate puternic întemeiată ? Ce principiu de interes vital al societății reprezintă ei ? Prin ce luptă, prin ce mijloace ajung la putere și la domnire asupra Românilor ?

După căderea imperiului Orientului întreg sub puterea Turcilor, mulți Greci din Constantinopole, și din Rumelia își căutară o scăpare în principate, care se bucurau de libertate. Săraci, ei se apucară de negoțul mărunt și de meserii și ajunsera a lua ast-fel în mână toată industria și comerțul țerii și a alcătui o burgessie. Inavușindu-se, se însurară cu pământence, dobândira prin aceasta drepturi și încăpură în boerii. Ei se înălțau la putere după cum s'a înălțat burgessia în Eu-

ropa apusană ; se făceau apărătorii poporului ¹ împotriva apăsării aristocraților și căutau a le doborî privilegiile.

Ast-fel își fac partidă puternică în țări și încep lupta în contra boierilor pământenî. Rîi, intriganți. (*tabloû despre dânșii*); ei n'au decât o ținta fiscală. Vor să doboare toate privilegiile, să pună mîna pe stat, să emancipeze pe țărani de boieri, ca să-i poată despoia ei, în numele statului. Dar poporul nu-i cunoaște ; vede că ei sunt vrăjmașii ce-l tiraniseau și pentru aceia el îi sprijină.

Încă din vremea lui Mihaî-Voevod, grecii se făcuseră ne-suferiți pămîntenilor. Aceasta ni se dovedește... (după *Magazinul istoric pentru Dacia*). În Moldavia. . .

Domnia lui Brâncoveanu mai prelung. . . . el reprezintă spiritul boierilor. . . Aristocrația nu mai avea nici un caracter, pierduse virtuțile militare, se corupsese. Desunirile poporului cu boierii ; stricarea armatei spre a face clacășii..

Cađă dar această aristocrație infamă ! Vină Fanarioții cari să resbune suferințele poporului, și ori cât rău ar aduce ei țerei, când poporul va vedea că misia lor de zdrobire s'a sfîrșit, va ști a-i matura din țară și naționalitatea va eși biruitoare, mai frumoasă și mai puternică !..

După moartea lui Mihaiu, *Radu Șerban*, resbună vitejește pe Români asupra Ungurilor și Moldovenii, sub *Tomșa*, pedepsește pe Poloni, cari, protegiînd pe *Movilești*, se 'ncearcă a-și redobîndi influența asupra Moldaviei ². Aceste lupte slabesc puterea și a Românilor și a Ungurilor și a Polonilor, și le pregatesc comuna nenorocire.

Mihnea....

Radu al X-lea se urcă pe tron la 1611. El fu cel d'intîiîu domn care veni în scaun însoțit de o mulțime de Greci. Boerii pămîntenî se turbura la această vedere și de neorînduecele

¹ Chrisovul lui Ștefan Racovița.

² Letopiseșile Moldovei.

Grecilor şi formează comploturi împotriva lor şi a domnului. *Stolnicul Bărcan de la Măracineni* se pune în fruntea acestor comploturi; dar capul lui şi ale soţilor săi cad sub secura gâdei şi o luptă înverşunată, care ţinu doi secol, începe atunci între Greci şi boeri. Cinci ani după aceea, vestitul *Paharnic Lupul* şi *Căpitanul Buzdugan* prada şi măcelăresc pe toţi Grecii din ţară. Dar sub domniile următoare, de la 1618 până la 1631, Grecii favorisaţi se înmulţesc şi caută a-şi resbuna. Boerimea atunci în desperanţă se revoltă. În zadar *Leon-Voevod*, la 1631 isgoneşte toţi Grecii din ţară, căci era prea târziu. Boierii isbutesc a alege domn pe *Matei Basarab*, capul partidei boiereşti. Tot atunci în Moldova, boierii ajutamaţi de popor gonesc pe Greci şi pe *Alexandru-Voevod-Ilieaş*, iar *Vasile Lupul* se numeşte domn. Dorinţa de unire a ţărilor aprinde din nenorocire un război crud între ambele ţări surori şi pregăteşte slăbiciunea lor. Sub impresia uneltirilor Grecilor ce vor să desnaţionalizeze pe Români, *Matei* şi *Vasile* caută a întemeia puternic naţionalitatea; limba românească se introduce în şcoli, biserici şi administraţii; şcoli se ridică; tipografia se întemeiază şi ţările se înauşesc cu condicii de legi. Din nenorocire interesul egoist al boierilor îi face să uite interesul naţional. În loc d'a uşura pe popor, ei îl împovărează cu dajdii şi condica noua întareşte şi mai mult robia. Poporul suferă şi striga; armata se revolta şi ţara cade în cea mai groaznică anarhie militara. *Constantin Basarab* isbuteşte, prin ajutorul străin, a stinge anarhia desfăcând armata şi slabind ţara.

Un Grec *Mihnea Voevod* se urca atunci pe tron, la 1658, şi resbuna cumplit purtarea cea neomenoasa a boierilor către popor. În domnia acestuia, a lui *Georgie* şi *Grigorie Ghica* şi a lui *Radu Leon*, Grecii se înmulţesc iarăşi în ţara şi cu dinşii şi suferinţele ei. La 1669, boierii ajutamaţi de popor, se ridică din nou asupra Grecilor şi isbutesc a-i goni din ţară şi a dobândi un domn ales de dênşii, dar pentru scurt timp, căci la 1672 cu *Grigorie Ghica* şi în urma cu *Duca-Voevod*, Grecii iarăşi se reîntorc.

În Moldova, în acest an, boierii, sub comanda *Hanceştilor*,

cauta a goni pe Greci din țară împreună cu *Duca-Voevod*, dar sunt biruiți de dînșii, cu ajutorul Turcilor. Acest patro-nagiu ce le da Turcii, aruncă privirile Moldovenilor catre Nemți și Poloni.....

Puterea Grecilor în țara Românească nu țină mult în rîndul acesta. Ajutați de Turci, boierii isbutesc a numi domn pe *Șerban Cantacuzino*. Sub domnia acestuia și a lui *Brâncoveanu*, în țara Românească, și sub a *Cantemireștilor* în Moldova, intrigile Grecilor se precumără și boierii stăpîniră țările în pace de dînșii, în vreme de trei-deci de ani și mai mult. Din nenorocire, boierii nu știură a se folosi de acest timp ; în loc d'a se uni între dînșii spre a se apropia de popor, spre a-l ridica până la ei, ei se isolară de dînsul. Corupți și degradați, ei perdură până și virtuțile militare cu care se făliau odinioară și nu mai reprezentau nici unul din simțimintele poporului. Puterea armată a țării, în vremea *Brâncoveanului*, se desorganizează și ostașii se fac clăcași pe la moșii. În loc d'a căuta puterea în popor împotriva Turcilor, cari din ce în ce se făceau mai asupritori, călcând legămintele țarei, mărindu'i tributul și globind'o în toate chipurile, ei alergară după falșă protecție, când a Nemților, când a Rușilor. Afară de aceasta, caracterul lor mobil și nestatornic băgă discordia între domnitor și dînșii. Odioși țării, bănuți de Turci, ei fură lesne surpați de Fanarioți, din cari unii, precum *Mavrocordatii*, luaseră o mare influența pre lângă Poartă și ast-fel capetele celor mai însemnate familii ale țării cad sub securea Turcilor sau sunt silite a scăpa la Nemți și la Ruși, unde împreună cu dînșii, merg sa concure puternic la civilizarea acestei colosale împărății ce era ursită atît de mult în viitorul nostru; iar Fanarioții dobândesc pe seama-le domnirea statornică a ambelor țări.

Boierii români cel puțin muriră cu demnitate, cu curagiu și istoria la acest spectacol trist, aruncă un vâl asupra greșelilor, asupra crimelor lor, spre a putea da o lacrimă de compătimire cumplitelor lor nenorociri.

Acei ce mai rămân în țară se încearcă a se mai lupta; dar Grecii îi doboară, sarăcindu-i prin contribuții, prin con-

fiscări şi prin omoruri. Ceî mai mulţi se trag la ţară şi ruinaţi, întră în popor până ce ajung la starea de clăcaşi de unde eşiseră...

X

.
.

Urmarea lipseşte cu totul.

CARTEA I

LIBERTATEA NAȚIONALĂ

(1593. — APRILIE 1595)

I

Deschid sânta carte unde se afla înscrisă gloria României, ca sa pun dinaintea ochilor fiilor ei câte-va pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arata acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care Românii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiara veacul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani 1593 1601, dara anii din istoria Românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în exemple minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă! timpuri de credință și de jertfire! când părinții noștri, credincioși sublimi, în-genunchiau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu armatelor lauri biruinței sau cununa martirilor, și ast-fel îmbarbatați ei navaleau unul împotriva a zece prin mijlocul vrajmașilor, și Dumnezeu le da biruința, căci el e sprijini-torul pricinilor drepte, căci el a lasat libertatea pentru po-poare și cei ce se lupta pentru libertate, se lupta pentru Dumnezeu!

Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri s'au luptat atâta în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțimîntul dorinței ce avem d'a pastra și d'a mări pentru viitorime aceasta prețioasă moștenire!

II

Aron-Vodă domnia în țara Moldovei și Alexandru Bogdan în țara Românească. Robi tremurând în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpărat cu bani, ei stau ocrotiți împotriva dreptei răsbunări a poporului, de paznici străini, Turci și Unguri, prădau, chinuiau și îngroziau o țară ce nu o știa iubii. Multime de ianiceri și arendași turci, de la cari ei luaseră bani în camătă pentru cumpărarea domniei, îi însoțiseră în țară. Spre a se despăgubi de banii lor, unii din Turci luau în arendă dajdiile publice, alții umblau cu dăbilarii domnești pentru strângerea dajdiilor, alții țineau drumurile și prădau pe neguțatori și toți răsfățându-se prin toate unghiurile țerei, jăcuiau și chinuiau pe bieții țărani, despoindui de tot ce aveau, rușinându-le muierile și fetele de față cu dinșii și răpindu-le al decelea din feciori spre a-i pregăti la recrutarea ianicerimei¹. Inșiși boierii și jupănesele lor nu erau scutiți de omor și siluire.

Veni o di când aceste locuste seltabice nu mai găsiră ce prăda; atunci cădură toți în sarcina domnilor. Aron-Voevod, spre a se putea plăti de datornici, izvodi ca de tot omul din țară să se dea cite un bou, și orându-i, spre a strânge această nouă dajdie, Turci cari luând toate vitele de la cei ce aveau spre a împlini pentru acei ce nu aveau, sleiră țara și de vite, aceste soate ale muncii țaranului, de remaseră oamenii fără a avea cu ce se hrăni. Mult mai mare, de se poate, era asuprirea în țara Românească, unde domnul, silit fiind a plăti o dobândă grea la creditorii turci, cari nu mai aveau ce jăcui, urcă datoriile unei țări sleite cu totul, la suma peste măsură de mare, de deuce povere de aur. Toți boierii țerei Românești, cari scăpaseră de moarte și pribegie și a căror inimă ofta după libertate, singera pentru suferințele țerei, începură a se aduna, a se sfătui. După revolta nenorocită din Moldova a Orheiienilor și a Sorocenilor împotriva lui Aron, neîndrăznind a se bizui singuri numai pe sine în

¹ După o lege veche a împărăției turcești la care însa pâna atunci nu fusesera supuse țara Românească și Moldova.

starea de slăbiciune în care se afla țara, cugetară la ajutoare și protecțiuni străine. Spre aceasta se adresară la republica Veneției cerând protecția și suzeranitatea ei ca să se mîntue de Turci; dar egoista republică, calculând foloasele cum și pagubele ce i-ar putea veni primind această propunere, găsi cu cale că interesul nu o iartă a primi să mîntue o nație chinuită de la care puțin câștig putea să aibă.

După înjosirea acestui act fără izbîndă, Româniî vîdurară că ce le mai rămîne de făcut este să caute înșiși a se mîntui și că țara lor a ajuns într'unul din acele minute mari, când o nație trebuie să piară sau, luând inimă din suferința și disperarea sa chiar, printr'o silință mare și puternică, însăși să se mîntuiască. Imprejurări favoritoare din afară nu lipsiră la dorința oamenilor, nici oamenii nu lipsiră împrejurărilor.

III

În acel timp de chin și de jale strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales, vestit și lăudat prin frumusețea trupului său, prin virtuțile lui mari și felurite, prin credința sa către Dumnezeu, dragostea către patrie, îngăduiala către semenî, omenia către cei mai de jos, dreptatea către toți de o potrivă, prin sinceritatea, statornicia și dărnicia ce împodobeau mult lăudatul său caracter. Acesta era Mihaiu banul Craiovei, fiul lui Petrașco-Voevod carele pentru blîndețea cu care cârmui țara de la 1554 până la 1557 se numește *cel bun*.

Strălucirea nașterii lui Mihaiu, sfatul lui cel drept și priceput, cuvîntul lui blînd și îmbelșugat, iar mai cu seamă faptele cunoscute ale lui, îi câștigau inima poporului și trîmbițau numele lui în toate părțile țerei. El administra de cîntă-va vreme banatul Craiovei și aduse cu încetul această bănie în starea ei cea vechie de neatîrnare administrativă, judecatorească, ostașească, fără altă legătură cu domnia țerei decât plata unui tribut. Ast-fel, în minutul când armata țerei era desorganizată de domnul ce se temea de dînsa, el își organizează un trup de oștire, prin care ținea în frîne împilarile Turcilor și ocrotea pe supuși săi.

Soarta cea blândă sub care se află locuitorii banatului era pizmuită de oameni de dincoace de Olt şi slujia de glorificare numelui lui Mihaiu dinaintea poporului. El ajunsese a fi sperarea tuturilor, resbunătorul atât de mult dorit şi aşteptat.

IV

Crudul Alexandru-Vodă nu întârzie a se înapăimînta de acel mare nume al banului Mihaiu. Voiă să-l pearză cu ori-ce chip şi neîndrăznid a-l prigoni de faţă, trimise ucigaşi ca să-l prinďă şi să-l aducă la Bucureşti sau să-l ucidă prin taină. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se gatia şi, cu toată dragostea ce avea pentru dînsul poporul, necreďendu-se sigur în Craiova, fugi spre Constantinopole, unde-l chemase socrul său vistierul Ion ce era capikehaie al  eri . Însă, prins fiind în cale de oameni  u Alexandru, ce îl p ndiau, el fu adus în Bucureşti, unde domnul cătrănit de m ni  îl învinovăţi de tr dator  i rebel  i îl închise în puşcărie spre a fi pus la cazna  i apoi ucis.

Tem ndu-se ca poporul să nu se ridice înfuriat  i să scape pe prinsul său, Alexandru-Voda hot r  a-  grăbi moartea. Într'o zi îl scoaseră din puşcărie legat  i îl porniră la locul os nde . Mulţimea poporului urm ria pe osândit, tristă, jalnică  i tăcută, v d nd că cea din urma sperare de m ntuire se va curma cu capul acelui june bărbat eroic.  n cale, trec nd pe lângă biserica Albă, pe vremea liturgiei, spun că îl lasară să între în biserică  i rug ndu-se, se făgădui  u Sfintu-Nicolae, fiind chramul, că de-l va m ntui, are să-  face mănăstire în numele  u precum a  i făcut, de se numeşte acea biserică acum *Michai -Voda*.¹

Sosind în locul unde trebuia să primească moartea, g dea cu sat rul în m n , cu inima crudă, cu ochii sângeroşi, se apropie de osândit, dar c nd a inti privirea asupra jertfei sale, c nd v du acel trup măreţ, acea căutătură sălbatică  i înfiorătoare, un tremur groaznic îl apucă; ridică sat rul, voieşte a isbi; dar m na-  cade, puterile-  slăbesc, groaza îl st p -

¹ Această biserică o zidi la anul 1598.

nește și trintind la pământ satirul, fugă printre mulțimea adunata împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăznește a uicide pe acest om.

Ast-fel în acele mari timpuri batrâne, un Cîmbriu barbar se înfioara de vederea măreață a lui Mariu și nu îndrăzni să ucidă pe cel ce sdrobise tot neamul lui.

În zadar oamenii ce presidaū la osândă cerură a se împlini porunca domnească; nimeni nu se mai găsi ca să voiască a lua locul gădei.

Această întimplare minunata înfioră mulțimea cu o mișcare electrică; ea vădu într'însa un semn ceresc prin care Dumnezeu voia păstrarea acestui om și un glas detunător de milă și de iertare scapa din peptul acelei gloate. Boieri și popor luară pe osândit în mijlocul lor și, ducându-se la palat dinaintea voevodului; cerură iertare. Vrînd nevrînd, domnul fu silit a se îmblândi și a-i darui vieața. Peste puțin, prin mijlocirea vistierului Ion, Mihaiū împăcându-se de tot cu domnul, primi iarăși cinstea și dregătoria sa.

V

Nu trecu mult dupa aceia și bănuitorul tiran Alexandru începu iar a-l vîna cu moarte și curse și-l sili a fugi în Ardeal, unde zăbovi două săptămîni la curtea lui Sigismund Bathori, domnul țerei Ardealului. Acolo, prin mijlocirea lui Baltazar Bathori, vîrul domnului stăpînitor, dobîndi de la acesta, ce avea mare trecere la Poarta turcească, o scrisoare de întroducere catre vestitul vizir Sinan-Pașa, prin care se recomanda de a fi ales domn în țara Românească, cum și alta către Eduard Barton, solul Elisabetei, regina Engliterei la Constantinopole, care avea mare credit pe lângă Turci.

Imputernicit cu aceste recomandății, Mihaiū se porni de a doua oară la Constantinopole unde, la sosirea sa, fu bine primit de vistierul Ion. Acolo sosira atunci și doi deputați dintre boieri spre a se jelui de asupririle lui Alexandru Voda; ei se unira cu Mihaiū și-l cerură la Sultan pe dînsul de domn, aratînd că țara toată îl vrea. Spre a isbuti mai sigur în ce-

rerile lor, trebuiră să astâmpere nesaţiul şi lăcomia de bani a Turcilor; de aceia, nevoia sili pe MihaiŢ a lua, pe creditul vistierului Ion, patru sute mii florinţi de la Turci, Greci şi Evrei, cu camăta grea. Din această sumă dete numai lui Sinan vizirul, două-şeci mii galbeni; cea-l-altă o împărţi în daruri la Sultanul şi la cei-l-alţi miniştrii şi ast-fel deschise calea cererilor sale. Sultanul în sfârşit primi această cerere a ţerii şi dete lui MihaiŢ steagul şi sabia, semnele domniei, iar oştirea ce boierii cereau a i se da spre a-l însoţi, o refuŢă, sub pretext că de vreme ce ţara toată il cere, nu poate avea nevoie de oaste spre a goni pe Alexandru.

MihaiŢ, însoţit de partidul ce voia să-l pună pe tron, plecă îndată, 1592, către ţară, de unde Alexandru Bogdan, aflând de mazilia sa, eşi ca să se întoarcă la Constantinopole. El abia domnise un an şi trei luni, dar aceasta vreme-i fu de ajuns ca să tragă asupra-şi ura şi blestemul poporului. Fără-de-legile domniei lui se răsplătiră cu a sa moarte. La 1597, în Dumineca Floriilor, prin intrigile domnului Moldovei Ieremia, al cărui tron el căuta să coprindă, Alexandru, din porunca Sultanului, fu luat din casa sa şi, în haine de paradă domneşti, asvârlit în mare.

VI

Intr'acest chip MihaiŢ-Voevod se urcă pe tronul ţerii Româneşti, la 1593, fiind atunci în vârstă de trei-şeci şi cinci ani. Înălţarea lui fu primită cu cea mai vie bucurie de toţi locuitorii ţerei, mulţumiţi că au scăpat de tiraniile lui Alexandru; ei arătară acea bucurie sgomotoasă, acele sperări fără de margini, făcându-şi ilusiile, nedespărţite în inima poporului român de orî ce domnie nouă, ilusii pentru care şi istoria ni-l arată că în tot-d'auna gata a fost. MihaiŢ avea încă în ochii mulţimei meritul de a fi fost un candidat popular în care mai de demult naţia îşi pusese sperările. Dar cu toată statornicia, energia şi buna sa voinţă, noul domn se vedu cu totul în neputiţa de a pune un capăt la relele şi orânduiala la anarhie în care se afla ţara. Ea era împovorată de datorii

grele și împilată de mari nevoi și trebuințe. Turcii, în contra tractatelor vechi acuma uitate, începuseră a se așeza în țară, zidindu-si case și gătindu-se chiar a face și giami (meceturi). Pe lângă datornicii ce erau în țară sub Alexandru, se mai adăogiseră și alți Turci și numărul lor se urca la patru mii ianiceri și oșteri de cavalerie. Turcii dupa margini faceau ca și cei din țară, mereu și fără temere, navălini și jafuri prin ținuturi; în toată luna cete de Turci și Tatarî veniau pe pământul românesc și, ca să poată haladui lumea în pace, era silit domnul a le ține taberile iarna și vara, a le da cele de hrană și îmbracaminte de la țara; astfel în cât nu numai că nu se puteau plăti datoriile cele vechi, dar nici a se birui și a se ușura cele de față. Slujbașii porții, în loc să dea ascultare plângerilor domnului, căutau prilejul de a stoarce bani de la dânsul său de la dușmanii ce îl prigoniau. O seamă de boeri, după vechiul obicei, săpa pe domn lângă Sultan. Alții se însoțiseră cu Turcii din țara și-i ajutau în pradarea și în chinuirea poporului. Armata țerii era desorganisată și mijloc nu era de a o înființa; energia poporului se tocise de atâtea chinuri și asupriri; el desperase de mântuire. Mihaiu nu se putea înțelege cu creditorii, lipsindu-i mijloacele de a le plăti, vru să pună stavilă la răpirile lor, dar nu izbuti decât a-i întărita mai mult și a-i revolta asupra-i. Fu silit; ca să scape d'a fi ucis, a se închide și a se ține mereu în stare de aperlare, în palatul său, unde însă de mai multe ori Turcii navalind, îl ocărau, aruncau cu petre în ferestre, răpiau tot ce puteau din mobilele sale, și fără sfială bateau și raniau de moarte pe toți boierii ce le pica în mână.

În aceste minute dureroase, care ar fi disperat pe ori și cine, Mihaiu singur nu disperează, ci vedând ca nu e nici un mijloc pacinic de mântuire. hotărăște a deștepta țara, a o scula și a ridica sabia resbunatoare în contra barbarilor tirani. Evenimentele ce începuseră în megieșie, încuragiara și înlesnira vrednica sa hotărîre. Să dam o ochire asupra acestor evenimente.

VII

Impărăția turcească începuse a apune din culmea mărireii la care ajunsese sub Soleișman; ea însă, afară de ținuturile cele întinse ce stăpânia în Asia și Africa, care erau împărțite în trei-dăci și două de guverne, tot coprindea încă opt guverne în Europa și se întindea până la Raab, conținând astfel partea cea mai mare din Ungaria, afară de cele patru țări tributare: Transilvania, Valachia, Moldova și Republica Raguzei; nu numai atât, dar chiar și împărăția Austriei și regatul Poloniei erau de mai multă vreme supuse la un tribut anual.

Murat al III-lea, care domnia la 1575, era un spirit slab și superstițios, un om dulce la trăi dar iute la mânie și adesea atunci și la crușime, dedat cu totul la misticism, la poezie și la voluptate, amator de danț și de musică, de vorbe cu spirit, ba încă și de *mucalitlicuri*, iubind mecanica, ciasornicaria și actele de reprezentație; el trăia înconjurat de tâlmăcitori de vise, de astrologi, de șeici, de poeți, de muieri, de pitici și de nebuni, lăsând domnia în mâna femeilor din sarai. Sub o mână așa de slabă, corupția intră în toate ramurile administrației. Acel spirit de revoltă al oștilor, care era menit a sdrobi împărăția, începuse de atunci nu numai între ianiceri, ci și între spahi. Spre a da însă o altă cale acestui spirit de insubordinație, era nevoie de a trămite oștile împotriva vrăjmașilor de peste hotare. Dar luptele din Persia se sfârșiseră cu noroc și divanul stătu mult de se chibzui dacă trebuie a porni războiul în contra Fezului, a Maltei, a Spaniei, a Veneției, a Neapolului său a Ungariei. Un vizir vestit în bătălii, dușman crud și feros al creștinătății Sinan-Pașa, cuceritorul Tunisului și al Iemenului, a cărui singură gândire era războiul cu Ungaria și cu împăratul Germaniei său *regele Vienei*, cum îl numiau Turcii, împinse prin toate mijloacele spre aceasta pe Sultan.

Așa dar, fără declarație de război, pacea să călcă la 1592, de guvernatorul Bosniei, care isbi niște casteluri din Ungaria, Chrastovitz, Gora, Bihaci (Aprilie 1592); dar opriți dinaintea

Sisekuluî, pe care nu-l putură lua, Turcii îşi răsbunară crud în contra creştinilor ce le picară în mână. Trei sute din acei nenorociţi prizonieri fură duşi în triumf pe dinaintea locuinţei ambasadorului împăraţesc; în capul cortegiului umblău nişte musicanţi ce faceau să se audă sunetele cele mai barbare; apoi o trupă cu armele câştigate; pe urma veniau carele încărcate cu pradă şi în sfârşit nenorocitele jertfe ale robiei, bărbaţi, femei, copii şi bătrâni, împinşi înainte cu isbiră tare de bice sau de toioge, ca nişte turme de vite proaste, mergând în mijlocul chiotelor de bucurie sâlbatecă ale Turcilor, ca să fie vânduţi în târg (Octomvrie, 1592).

VIII

Crâncenele fara-de-legi şi ameninţările Turcilor mişcă toată creştinătatea. Scriitorii însemnaţi din toată Europa începura prin tipar a trezi opinia publică şi a deştepta zelul cruciatelor religioase împotriva barbariei păgâne.

Pe scaunul cesarilor Germaniei şedea în acea vreme Rudolf al II-lea. Cu un caracter şi cu virtuţi ce ar fi fost de lăudat într-o poziţie mai puţin înaltă, acest prinţ era un domnitor nevrednic. El lasă d'o parte trebile statului spre a se ocupa de ştiinţele naturale şi de antichităţi, pentru care îşi sleise finanţele, iar mai cu seamă de visări, astrologice care împlură mintea sa, din natură posomorită şi sficioasă, de o mulţime de superstiţii de ris şi funeste. Inconjurat de minerele, de fosili, de medali, de ochiene, de vase şi de instrumente de chimie, el sta închis în laboratorul său, în vreme ce zavistia şi revolta în lăuntru şi războiul din afară ameninţau sdrobirea împărăţiei lui. Crescut în Spania, în acea ţară clasică a papismului, el fu în toată viaţa lui jucăria viclenilor uneltiri ale iesuiţilor şi ale svaturilor pasionate ale curţii Spaniei.

Țipetele jertfelor cađute sub Turci pătrunseră însă până la cabinetul lui Rudolf II-lea şi deşteptară indolenţa lui. El porunci să sune tocsinul în toată sânta Impărăţie romană şi în Ungaria, ca să invite pe credincioşi, dimineaţa, la amiază şi

seara, a invoca ajutorul cerului în contra pagânilor. Într'aceiaşi vreme, soli săi alergau în Roma la Papa şi convocaŭ pe toţi principii Germaniei la o adunare generală în Ratisbona, spre a lua măsuri pentru interesul comun al creştinătăţii.

Clement al VIII-lea ce şedea atunci pe scaunul Sântului Petru, primi în audienţă, într'un consistoriu public, pe soli împărăteşti şi, ascultând cu multă bunavoinţă elocuentul cuvînt al lui Rudolf Coradatio, cel mai însemnat dintre soli, hotărî cu obşteasca învoire a senatului, sa ea toata partea la această faptă de bine public şi de cinste pentru Dumnezeu.

O congregaţie de cardinali fu convocata din porunca pontificelui spre a chibzui pentru trebuinţele acestui război şi, nemulţumindu-se a aduce numai ajutorul său hotarî a invita în numele lui Christos şi pe alţi prinţi, pentru care şi porni îndată nuncii săi în Spania şi Italia. Posomorâtul şi crudul Filip al II-lea, ce domnea în Spania, primi bucuros şi făgădui ajutorul său, iar în Italia zelul religios fu mai puţin ferbinte şi numai ducele de Toscana Ferdinand, şi ducele de Mantova Vincenzo, primira a da ajutor. Ducele de Ferrara se folosi de ocazie şi, pentru oare-care ajutor de bani dat, dobîndi trei oraşe de la împărat.

Tot atunci Papa însărcină pe canonicul de Andrianopole, Cornelius Denona, să mearga la marele principe al Moscoviei spre a-l îndemna să ea parte la războiul creştinătăţii, îndatorind pe sol ca la întoarcere, să treaca pe la Sigismund Bathori, prinţul Transilvaniei şi pe la Aron domnul Moldovei, ca să-i tragă şi pe dînşii în legatura domnilor obşte creştine împotriva duşmanului Comun, sculând ast-fel toate popoarele de la Nistru şi Dunăre şi din vecina Polonie; iar la Mihaiu i se porunci a nu se duce, din pricina poziţiei critice în care acest domn se afla, fiind siguri de scopurile sale; se hotărî numai ca, prin mijlocirea prinţului Transilvaniei, să-l îndemne a se sfatui cât mai în grabă cu boierii şi poporul său şi a încheia o legatură serioasa prin care să se poată mîntui.

Era acum a patru-spre-zecea oară de la originea împărăţiei otomane, de când puterile creştine se uniau împreună

împotriva dușmanului moștenesc al legei lui Christos, ca să întreprindă o cruciată care și dânsa, ca cea mai din urmă de la 1571, ce se nemuri prin bătaia navală de la Lepanta, luă numele de *Sânta Ligă*.

IX

În vremea aceasta, prinții Germaniei, adunați la Ratisbona în dieta convocată și deschisă de Împăratul în persoană, vedând tristele întâmplări ale războiului, porunciră a se ridica din Germania o oștire de 20.000 pedestrași și 5000 călăreți (2 Iunie, 1594). Acolo încă se hotărî ca Maiestatea Sa Împărătească să scrie și să trimită soli la prinții străini, spre a le cere ajutor; ca ea să solicite asemenea concursul nobilimei ce nu atârna d'a dreptul și absolut de împărăție precum și al orașelor maritime; se vorbi apoi și de chipul d'a impune și d'a strânge dajdiile și se porunci ca în toate provinciile, în toate orașele, în toate târgurile și în toate satele Germaniei, să se pună un trunchiș sau cutie la ușa bisericilor și ca preoții și predicatorii să ațite zelul poporului, spre a-l îndemna a contribui la cheltuelile războiului în contra păgânilor; se recomandă iarăși la preoți și la predicatori d'a propovedui poporului pocăința, d'a-l aduna în toate ăilele, la sunetul clopotului, spre a face rugăciuni pentru o fericită isbânda.

Se trimisera apoi și soli atât din partea Imperatului cât și dintr'a electorilor de Brandenburg și de Saxonia, la adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a le îndemna ca să se ridice în ajutorul creștinătății.

În Polonia, după moartea lui Ștefan Bathori, trebuind a se face o nouă alegere de rege, mulți stăpânitori, prin solii lor, concurseră spre a fi aleși; între aceștia, voturile se împărțira între Sigismund, fiul lui Ion regele Suediei și Maximilian, archiducele de Austria și amândoi fură aleși; partitul cel mai numeros, având de cap pe vestitul Zamoisky, cancelarul cel mare, ținea cu suedul. Maximilian, vedând că

nu poate dobândi tronul decât numai cu puterea, lua oaste de la fratele său Impăratul Rudolf II-lea şi intra de o dată armat în Polonia. Zamoisky însă, primind un ajutor de călărime din Transilvania, de la Sigismund Bathori, pe a cărui soră o avea de soţie, dete Nemţilor bataie cu mare norocire, le înfrânase cu totul armata şi însuşi Maximilian fu prins. Ast-fel Sigismund dobândi coroana Poloniei. Atunci Maximilian, lepădându-se de pretenţiile sale, fu liberat şi o nepoată a împăratului, Archiducesa Ana, fata archiducelui Carol, fu luată de soţie de Sigismund; dar prizonierul, vedându-se liber, pretinse că un act făcut în închisoare nu poate avea temei şi începu a se intitula din nou *Rege al Poloniei*. Tocmai în acest an, când se porniră deputaţii Germaniei la Cracovia, Maximilian, după îndemnul Papei, declară că renunţă cu totul la acest titlu. Cu toate acestea legaţii germani nu isbutiră în solia lor. Polonia de mai mult de 180 de ani era în pace cu Turcii şi Zamoisky, care avea înriurire în dietă, care întorcea inimă regelui cum voia şi care ura pe Nemţi, după o lungă discuţie în adunare, îndupleca pe toţi la părerea sa d'a ţine pacea cu Turcii. Astfel legaţii se întoaseră fără ispravă.

Cesarul isbuti mai mult în Moscovia, unde trămisese pe un june silesian anume Varkusky. Acest trămis fu bine primit de marele duce Teodor sau Feodor I-iu, care îi şi făgădui o mare sumă de bani ce se îndatora a o plăti pe tot anul, cu condiţie d'a nu precurma războiul cu Turcii. Aci Varkusky întâlni pe un ambasador al Persiei ce venise să propună o ligă în contra Turcilor; el negociă cu dânsul o alianţă, prin care se jura în numele craiului său, că dacă Impăratul se va ţine de război, şahul Persiei nu va face pace cu Turcul.

X

Silintele Impăratului fură norocite în Transilvania. Sigismund Bathori ţinea domnia acestei ţări. El era fecior lui Christofor Bathori şi nepot de frate vestitului Ştefan Bathori, ce a fost mai întâiu prinţ şi apoi a strălucit pe tronul Po-

loniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron răposatului său tata, fiind numai în vârstă de nouă ani. Numele stralucit și iubit țerei ce purta singur îi dobîndi alegerea la tron, de la care niște prevestiri sinistre pareau a-l depărta; se dicea într'adever ca la nașterea lui, la 1572, turnul de la Oradea mare se povârnise și că el se născuse cu mîna plină de sânge. Imaginația poporului augurase d'aci ca acest prunc va fi peirea țerei lui și augurul pâna în urmă s'a și împlinit. În timpul istoriei de față, pe la începutul anului 1594, Sigismund, în vîrstă de 22 ani, liber de ori-ce tutela, începu a-și desveli caracterul său.

Semeț, viteaz și resboinic, calitați însușite nației lui, dar fara talente ostășești, fără putere de concepție și fără stăruința, îl vom vedea, în cursul acestei istorii, unde el va juca un rol mare și însemnat, om crud, fara măsură, necuntpatat, nestatornic și neastâmpărat la minte. Era tributar Turcilor și avu cîta-va vreme așa mare credit la Poarta, în cât un minut, la moartea unchiului seu, el sperase că prin protecția ei, va dobîndi tronul Poloniei; pentru aceea și făgăduise 50 mii galbeni vizirului; dar sperările sale îl înșelară, căci Poarta nu numai că recunoscă pe noul crai al Poloniei, dar încă nu voi a-l îngadui să ia de soție pe fata marelui duce de Toscana (Octombrie 1592). Trimișii lui la Poarta erau George Ravazdi și Ion Boldog, cari tractau cu Sinan prin milocirea renegatului Grigore Versmarti, acum cînaș Mahomet, și prin sangiacul Lipei, vestitul Pavel Marchazi. De față cu Sennyei, pe care-l trimisese în urma Bathori, Sinan se întinse asupra coprinderilor sale de la Tunis, de la Gulleta, din Arabia, Persia, Africa și Georgia, adaogînd ca în earna viitoare va merge să darâme Viena și Praga.

În sfîrșit, ceașul Mustafa, aduse staturilor Transilvaniei și lui Bathori scrisori de la Sultanul, de la marele vizir și de la pașa din Temișoara; prințul respunse după obicei cu protestații de credința către padișahul; dar Sinan nu întîrzie a schimba tonul și a îngrozi pe Sigismund prin înjurături și amenințări. Când se înfațișă dinaintea acestui vizir George Ravazdi și-l ruga, în numele prințului, să nu mai îngreueze

provincia, urcând tributul peste cel ce se da pe timpul lui Ioan Sigismund, el cu o nesuferită trufie şi cu obraznică îngâmfare, ocărându-l cu numirea de *câne*, îi dăse să tacă, adogând că Ion Sigismund era socotit ca un fiu al lui Soliman, în vreme ce acel ce cârmueşte acum Transilvania este sluga şi supusul împăratului; că aceasta stă în mâna-î a o dovedii. Temerea lui Sigismund se mai adăogi încă prin porunca ce primi ca să se gătească cu o oaste de 50 mii lănceri şi cu toate materialele de război, spre a merge la Belgrad să se unească cu oştirea Turcilor în contra Împăratului. Aceste ameninţări primejdioase umplură de spaimă inima junelui prinţ. Părtisanii Împăratului ştiură bine a esploata aceste temeri şi înduplecară pe Sigismund a se ridica asupra Turcilor. Bathori avea lângă dânsul, ca duhovnic, pe un iesuit părintele Alfons Carilio, spaniol născut la Alcala; acesta îndemna mereu pe Sigismund să intre în alianţă cu Împăratul şi când Teuffenbach, prefectul Casoviei, trimisul cesarului, sosi în Transilvania, el găsi pe prinţul cu totul dispus în favoarea creştinătăţii. Sigismund începu a vorbi numai de libertate, de greutatea jugului turcesc, a se plânge de soarta creştinilor supuşi lui, într'un cuvînt toate spusele şi toate faptele lui învederau hotărîrea sa d'a rupe legătura cu Turcii. Însă planurile lui Sigismund întîmpinară o mare opoziţie în nobilii cei mai însemnaţi, cari învechiţi în aplicarea lor către Turci, nu voiau nici de cum să se lepede de unirea cu Poarta, temîndu-se de a se arunca în valurile unui viitor, nesigur şi d'a ajunge sub jug şi mai greu. Sigismund dăcea: «Ce a slujit până aci pacea cu «Turcul? — A obicinuit pe neşimţite nenorocitele noastre popoare ca să poarte un jug greu şi nesuferit. Mai bine dar să-l scutur, să se unească cu cei-l-alţi prinţi creştini, să se lepede de alianţa cu Turcii, atît de ruşinoasă pre cât e şi primejdioasă pentru mîntuire, şi Dumnezeu le va fi priincios la un proiect aşa drept». Acestea dăcea Sigismund în public şi în particular şi iesuiţii le însinuiău la urechile tuturilor celor ce spoveduiau. Nobilimea cea jună şi săracă intra lesne în aceste planuri, măgulindu-se că războiul îi va mai îmbuna soarta; dar cei bătrîni şi bogaţi se împotriviau, dîcînd că nu trebuie

a părăsi maximele străbune care prescriau d'a nu lăsa nici o dată alianța cu Turcii; că de o sută de ori ei au audiat aceasta din gura înțeleptului Ștefan Bathori, și când era prinț al Transilvaniei, și chiar după ce să urcase pe tronul Poloniei; ca mai bine este a urma acestor svaturi decât a pleca urechia la zadarnicele fagadueli ale unor oameni venetici în Transilvania. Adăogău ei: Suntem oare destui și destul de «puternici spre a ne împotrivi singuri la toată puterea Turcilor? Dacă nu suntem, cine cheazăsuește pentru acele «ajutoare ce se fagaduesc? Începuturile războiului adesea «sunt placute, dar sfârșitul e tot-d'auna funest. Când un dușman atât de îngrozitor va apuca să-și împlănte corturile «sale în mijlocul țării noastre, cât este de temut că acele «ajutoare depărtate ce ni se laudă, vor sosi prea târziu spre «a ne mântui!»

Ast-fel vorbea în Ardeal ura și neîncrederea în Nemți; dar partisanii vechei sisteme, vedând că rugămintele lor sunt neputincioase în contra svaturilor iesuiților și cererilor Papei, hotărâră a detrona pe Sigismund și a pune în locu-i pe un altul mai plecat lui Amurat. Se dicea că ei se înțeleseseră într'aceasta cu miniștrii Porții și ca, în vremea când Tătarii erau să treacă din Podolia în Transilvania, li se dedese o poruncă secreta d'a pune mâna pe Sigismund. Dar acesta se puse în latură de timpuriu și Tătarii pustiiră Valahia și Transilvania fără d'a fi împedicați de generalul oștilor, Bornemissa, sub pretext ca să nu strice alianța între Transilvania și Turci, în care sta mântuirea țării.

Sigismund convocă o adunare mare de popor la Turda. Aci opoziția, în capul căreia sta vărul său Baltazar Bathori, se arata așa de tare și de înverșunată în cât, lasând puterea pe mâna lui Baltazar, Sigismund speriat abdică și fugi spre Chiioara, declarând pricina abdicării sale și acuzând pe opoanți ca vor să trădea țara Turcilor. Adunarea se mută atunci la Cluș, unde Baltazar Bathori fu aclamat de prinț. Dar scrisorile lui Sigismund, citindu-se în adunare, opiniile unora schimbarea și Săcuin, împreună cu Sașii și vre-o câți-va din Unguri, declarară opoanților că ei nu voesc a

cunoaşte alt prinţ ; neputând atunci a le sta împotriva, adunarea toată fu silită a se uni cu dînsii şi o deputaţie se trimise ca să chieame pe Sigismund înapoi. La 28 August 1594, adunarea primi a se trimite oştire în contra Turcilor. A doua-zi se arestuiră capii opoziţiei în numer de patru-sprezece: Baltazar Bathori şi fiasrul lui, Ion Ilfiu, Lupul Covaci cancelier, Alexandru Kendi presidentul senatului, Gabriel şi Francisc Kendi, unchiul lui, Grigorie Literatu, prefect de la Agria, Ion Foro, Grigorie Diacu, Ion Gerundiu, Albert Lunai, Georgie Salanciu, Baltazar Silvas, şi după trei zile de închisoare, Sigismund porunci ca să-i omoare, după svatul lui Gestio, Proşcai şi Iojica. Lui Alexandru şi Gabriel Kendi, cu Ion Ilfiu, Grigorie Diacu şi Ion Foro, li se tăiară capetele la Cluş. Pe când îi ducea la locul morţii, Alexandru vădu pe Sigismund carele, stînd în picioare la o fereastră, îi privea, şi el îi strigă : « Nicî o lege dumnezească sau ome-nească nu suferă osîndirea unui om far'a-l asculta ». Aceasta însă nu mişcă întru nimic pe Sigismund, obicinuit fiind din copilărie a vedea vîrsându-se sânge şi stînd martur la toate osîndeale criminalilor. El statu de faţă şi privi cu răceală această tragedie.

Un Țigan, gâde obicinuit al locului, veni cu o sabie şi tăie capul lui Alexandru Kendi. Ilfiu se urcă după dînsul pe eşafod, apoi Gabriel Kendi, apoi Ion Foro, carele în zadar ceru o altă sabie, căci a gâdei nu mai tăia, şi în sfârşit Grigorie Literatu. Poporul nepasător de certele celor mari, privi înmarmurit această scenă ; dar când vădu de odată o ploaie repede cădînd şi spălînd singele morţilor, strigă că : nevinovaţi a fost ! Lupul Covaci şi cu Baltazar Bathori fură duşi la Unioara, unde, după câte-va zile, pe ascuns, după obiceiul turcesc, fură sugrumaţi. Când gâdea veni în închisoarea lui Baltazar Bathori cu lanţul în mână, acesta întrebă : Cine eşti ? — Cel din urmă om cu care ai să vorbeşti pe lume , respunse gâdea, Baltazar, blestemînd amar pe Sigismund, după o luptă lungă cu gâdea, fu sugrumat. Ast-fel peri împreună cu Kendi, şi Ioan Boşnemisa, vestitul căpitan carele, când i se înştiinţă ca i-a sosit ceasul, începu a cânta un cân-

tec de jale și apoi întinse grumazul gâdei. Ceil'alți patru prizonieri fură iertați prin mijlocirea unor prieteni ai lor; numai bunurile li se confiscară. Asemenea lui Andrei și Ștefan Bathori, frații lui Baltazar, cari apucaseră să fugă în Polonia, li se confiscară bunurile, declarându-i trădători și isgoniți pentru tot-d'auna din patria lor. După aceea, Sigismund, adunând o armată de 40 mii de oameni de tot felul, o trimise spre Timișoara, de unde deslupi o parte din oștirea lui. ca să pustieze în preajmă Oradiei și să împedice ca nu cum-va să meargă de acolo convoiul la armia otomană. El scrisese apoi lui Teuſſenbach ca să-l roage să se apropie de hotarele Transilvaniei, spre a-și uni puterile cu ale lui și a isbi împreună pre vrăjmași.

XI

În vreme ce prin aceste tratații Papa și împăratul se cerca a trage toate stăpânirile Europei într'o legătură împotriva Turcilor, și dintr'altă parte scriitorii și oratorii cei mai însemnați lucra asupra opiniei publice și întărita popoarele pentru o nouă cruciată în contra barbarilor, războiul își urma furiile sale. În 15 Iunie 1593 se dete o bătălie sîngeroasă între oștirea împărătească și armata Turciei, strîmtorată lângă Sisek în unghiul unde Kulpa se unește cu Ordra; acolo peri cu totul oștirea otomană, împreună cu cei mai însemnați capi ai ei, Asan-Pașa și junele Mahomet, nepotul sultanului. Anul în care vădu o așa mare învingere se chemă în istoria otomană *anul peirei*. Când se află despre dînsa la Constantinopole, poporul exasperat ceru răzbunare; ambasadorul austriac fu închis cu toată suita lui; marele Vizir Sinan se găti a lua comanda unei oștiri numeroase, ast-fel cum nu se mai văduse alta din vremea lui Soliman; și porni spre Ungaria.

Doi frați ai imperatului, archiducele Maximilian și archiducele Matei, comandau, unul armia din Croația de 16.000 pedestri și 4000 călareți, și cel-l-alt pe cea din Ungaria, de 20.000 pedestrii, 2000 călareți și 2000 dragoni.

Matei lovi Novigradul şi asedie în .zadar Granul, de unde se trase; dar Maximilian fu mai norocit în Croaţia; el coprinsese Petrina, castelul Chrastovitz şi în sfârşit Sisekul, când Sinan sosi cu armata lui în Ungaria. Archiducii îşi uniră atuncî oştirile, din porunca împăratului.

Armia îngrozitoare a lui Sinan, pe lângă care se unise şi hanul Tătarilor, Ghazi-Gereî, cu 40,000 oameni (17 Iulie 1594), înainta în Ungaria, lăsând în cale-î urme de furia sa şi, după mai multe isbânde parţiale la Vesperin, la cetăţuia Polata, coprinsese în sfârşit, (August) vestita cetate Rab, prin trădarea comandantului ei, comitele Hardek. Cetatea Papa fu coprinsă şi ea şi vizirul se oşti împotriva Comornului, cu sperare sigură de a înainta în curând spre Viena. Dar aceste isbânde strălucite, care măriră trufia lui Sinan şi îngrozira occidentele apuseră îndată prin ridicarea unui nou campion al creştinătăţii, care îşi aruncă sabia puternică în cumpăna resboiului şi chemă biruinţa sub steagurile lui Christos. Acest campion glorios fu naţia română, care găsisese acum un căpitan mare ca Mircea, ca Dracul, ca Guniad şi ca Ştefan, spre a o comanda. E vreme acum să ne întoarcem spre ţara Româneasca.

XII

Închis în palatul seü de nevoia Turcilor, ţipetele de jale ale poporului goniau somnul de la Mihaiü; posomorît şi tăcut, el se depărta de toţi cei ce erau pe lângă dînsul spre a se gândi şi noapte la mijloacele de a mîntui naţia sa. Asculta cu băgare de seama veştile resboiului din Ungaria, se bucura cu inima de isbândeile creştinilor, se întrista de perde-rile lor.

Cruşimile Turcilor trecuseră peste măsură, în vreme ce covîrşirea strâmbataţilor suferite sleisera rabdarea împilaţilor care cereau o rezbunare stralucitoare. Poporul român se cutremură de turbare ca un leu ranit greu, şi această cutremurare pare că era larma înabuşită ce povesteşte o vijelie mare. Această vestire sili pe Mihaiu a nu pierde vreme, cu

atât mai mult ca poporul din ambele țări era așa de întăritat, încât s'ar fi revoltat împotriva domnilor săi, dacă aceștia nu se revoltau împotriva Turcilor.

Pe lângă relele ce făceau Turcii în țară, ea avea încă a suferi și trecerea gloatelor armiei tatarești, care pe la capătul anului 1523, călcând-o, trecură în Ungaria. Tot pe atunci primind porunca d'a trămite cară pentru artileria armatei turcești, domnul trimise ca la 300 pentru campania și asediarea Pesperinei. Nu trecu însă mult și iată sosiră alți noi mesii ai vizirului, ce se afla atunci la Belgrad, cerând alte căra și tribut. Cu toata silința ce puse domnul, carăle nu putura sosi la vreme, până a nu pleca vizirul din Belgrad; îl ajunsera tocmai la Ianis. Oamenii lui Mihaiu ce aduseseră 400 cara, tributul și ceva daruri, se înfașura dinaintea lui Sinan; dar crudul turc, furios de întârzierea lor, porunci să-i ducă sa le taie capul în priveala tuturor. Mehmet-Pașa, feciorul vizirului, ce se afla de față, rugă mult pe tatal său și le scăpă viața. Sinan însă refuză darurile și trimise răspuns lui Mihaiu din partea sultanului, că îndata ce va sfârși campania, va purta rezboiul în Țara-Românească; că este un lucru nevrădnic d'a lăsa această provincie în cârmuirea necredincioșilor ce nu o merita; el opri pe oamenii domnului prizonieri și nu le dăde drumul până mai întâi nu se întoarse la Belgrad.

Toate aceste avânturi ale Turcilor sleise răbdarea poporului și a lui Mihaiu, care se hotărî atunci a lucra și unindu-se cu creștinătatea, a ridica cu barbație sabia asupra Turcilor ca sa scape țara de acel jug greu al robiei. El strânse atunci o adunare de toți boierii mari și mici din țara și se svatuiră cum vor face ca să-i izbavească Dumneșeu din mâinile Turcilor. Mihaiu expuse adunării tirania asupritorilor, crușimile ce faceau ei în țară, ticaloșia poporului și încheie arătând ca alt mijloc de mântuire nu este decât d'a alerga la arme.

Propunerea lui fu primită într'un glas de toți și hotărîrea ca să intre în confederație cu prinții străini și să scuture ne-suferitul jug al tiraniei. Boierii începură a se gati de rezboi;

atunci MihaiŢ, potrivit cu hotărârea luata, se gândi a dobândi ajutor şi din alte părţi şi trimise pe clucerul Radu Buzescu sol la Sigismund Bathori ca să se înţeleagă cu dânsul şi să iea de la el oaste de ajutor. Asemenea trimise şi la Aron Voevod în Moldova pe Stolnicul Stroe Buzescu. Trimişii lui MihaiŢ găsiră pe aceşti domni bine dispuşi şi bucuroşi a se oşti împreună. Sigismund respunse lui MihaiŢ prin Ştefan Ioşica şi Pangratie Sennyei, iar Aron Voda printr'un boier al său. În 5 Noembrie 1594 un tractat formal de alianţa ofensivă şi defensivă se iscăli în Bucureşti între MihaiŢ şi plenipotenţiarii domnilor Transilvaniei şi Moldaviei. După acest tractat, 2000 ostaşi transilvăni, sub comanda lui MihaiŢ Horvat şi Ştefan Bekeş, trebuiau să stea pe ascuns la hotarul Ţerei-Româneşti, gata a intra la chemarea lui MihaiŢ. Spre a pune dreptatea şi moderaţia în partea lor, cerând îndreptare şi chiezuire temeinică de schimbarea sistemelor pe viitor. Nu numai ca aceste reprezentări rămaseră fără răspuns, dar încă o ceată de 3000 ianiceri intră în ţara şi începu a pune contribuţii pe ţărani şi a face tot felul de rele.

Dupa aceste fapte nu mai era de întârziat.

XIII

Un complot întins atât în ţara Românească cât şi în Moldova, hotărîse ziua de 13 Noembrie în care sa se dea semnul insurecţiei, ucigând pe Turci în toate părţile ţării unde s'ar afla. Mihai trimise porunci la oştile transilvanice de la hotare ca să intre în ţara pe când şi o ceata de Moldoveni sub comanda hatmanului lui Aron, îi venea în ajutor. Turcii din Bucureşti, în nepăsarea şi necucerirea lor, nu banuiau nimic de ceea ce li se pregătia şi urmau turburările lor; nici o tradare din partea Românilor nu veni să-i deştepte. Intr-o zi, când navălira din nou asupra palatului prinţului, aceştia le ese înainte şi, vorbindu-le cu multă dulceaţă şi blândeţe, le zise: «De me veţi omori, veţi perde toata datoria ce aveţi a lua; dar ascultaţi şi faceţi ce ve dic. Mergeţi în cutare loc şi luaţi de acolo toata averea ce veţi găsi şi plătiţi-ve

«din ea». Fu mare vrajbă și neunire atunci între datornicii turci. În sfârșit, după multă ceartă, vre-o cinci sute se despărțiră de cei-l'alți și merseră unde voevodul le arătase. Ei se întoarseră preste câte-va Țile, dar averea ce găsiseră nu era de ajuns spre a plăti pe deplin datoria. Fiind nevoie d'a face împărțeală în proporție cu ce avea să ea fie-care, avură trebuință de cine-va care să facă reducere și se adreșară spre aceasta la cadîul de la Giurgiu care era însărcinat a hotări pricinile de judecată între Turci și creștinii din țara Românească. Acesta fiind bolnav, Ali-Gian veni la București în locul lui. Se făcură atunci mari svedî între creditorî și datornici, pentru prețuirea marfurilor date și primite. Ast-fel merseră până în Țiua de 13 Noemvrie. În acea Ți de dimineață, Ali-Gian, sfârșind împărțeala și ducându-se la conacul seû, fu oprit în cale de un român, prieten-al lui, care îi Țise: Ali-Gian-Hogea, câți ani sunt de când mănânc pânea și sarea ta? — Sunt două Țeci de ani, răspunse turcul. — Dacă e așa, Țise românul, spre recunoștință de pânea «și sarea ta ce am mîncat, voi să-Ți spuî un cuvînt, de-î voi «sa înă ascultî. — Spune, îi Țise Ali. — Nu sta aci, adaogi «el, până la 3 sau 4 ceasuri după amiaȚ; nu te opri nici «la Giurgiu; silește-te să treci la Rusciuk, cât vei putea mai «curînd. — Dar pentru ce? îi răspunse turcul. — El însă fara a-î spune mai multe se departă, întorcîndu-și capul și, veȚînd pe Ali că sta în cumpană de ceia ce trebuia să facă, îi striga: «Ia seama la ce Ți-am spus!» — Turcul preumblîndu-se prin oraș, bagă de seamă că e mai multa lume de cât alta dată și bănuind ceva reû, fara de a spune ni-meniî nimic, se urca în caruȚa sa și luă în grabă calea Giurgiului.

Aceasta fu singura indiscreȚie, cinstita și măsuraȚa, ce se facu despre tragica scena care se pregatia.

XIV

Porunca domneasca eșise ca toȚi Turcii ce se aflau în București să se adune la casa vistierului Dan, spre a li se cauta

și răfui datoriile. Indată ce Turcii se grămădiră în acea curte, Michaiu cu boierii săi eși dinaintea ostașilor și a poporului setos de răsbunare, ridică steagul libertății și poruncind să se înconjoare curtea, puse de patru părți de deteră foc casei unde era Turcii adunați și-i împușcă cu tunurile cu cari îngrijise mai dinainte a înconjura curtea și casa, Isbirea aceasta neașteptată, vâlvoarea focului ce îi incingea, bubuitul și pustiirile tunurilor, strigătele de răsbunare ale poporului amehiră și înspăimântară pe Turci, cari, de și armați după obiceiul lor, neputând a-și face cale de eșire, fură siliți a primi moartea fără a o putea da. Ca la 2000 Turci se omoriră; din Români puțină cădură. Stolnicul Stroe Buzescu se răni la mâna stingă. Pe lângă Turci câți-va Evrei fură măcelăriți. Aceasta nu isvorî dintr'o netoleranță, dar căci Evreii, atunci în mare favoare pe lângă Turci și Sultan, se împreună cu aceștia ca să prade țara, și să-i facă tot felul de stricăciuni.

Acest măcel fu cel d'întăiu act al războiului, ucidere făcută cu înșelăciune într'adevăr, dar dreapta și meritată pentru toate suferințele ce Turcii adusesera țerei. Macelărirea din București fu semnalul care puse toată țara în mișcare; în toate părțile, poporul năvălind asupra Turcilor respândiți, îi ucise și-i goni până în dește afară din țară.

A treia zi după aceasta faptă, la 15 Noemvrie, Mihaiu porni în graba oștile sale și cu transilvănenii ce sosiseră la Giurgiu și navalind cu iuțea asupra orașului, fără a întâmpina vre-o împotrivire, îi dete foc și trecu sub sabie tot ce îi eși înainte. Trei mii suflete aproape, bărbați și femei, fură uciși sau prinși. Dintre toți Turcii din oraș, numai doi putură scapa, trecând Dunărea în not. Unul din ei era Ali-Gian-Hogea, pe care-l vedurăm scăpând iarăși cu noroc din București. El abia sosise la Giurgiu și se afla povestind cadiului cele ce i se întâmplase în București, când fără vreme napadira Români. Neavând alt chip de mântuire și știind bine să înnoate, el se desbraca, se arunca în apa și trecu de cea-l-altă parte. Cel-l-alt turc scapat urmase exemplul lui. După arderea și pradarea orașului, Mihaiu impresură cetatea

și începu a o bate cu tunurile; dar vedând ca nu o poate dobândi, căci îi venea în ajutor armă și bucate de la Rus-cink și silit încă și de greutatea iernei, o napusti de o cam dată și se întoarse la scaun în București. Printr'aceasta, dic cronicarii noștri, se facu numai o începătura de vrajbă.

XV

Abia se întorsese Mihaiu de la Giurgiu, abia își așezase trupele în tabără aproape de București, într'o bună poziție, când fara veste intra în țară și veni în București un cadias-ker sau emir cu 2000 Turci oștire aleasă și 500 paznici ai trupului, ciauși și spahii. Emirii se priviau de Turci ca urmatorii lui Mahomet din fiica sa Fatima, și erau numai trei în toată împărăția, având putere vizirească, și pe lângă autoritatea mireană împreună și pe cea bisericească. Sarcina lor întâiu era a fi consilieri ai împăratului, pe urmă talcutorii cei mai superiori ai tot dreptului. Emirul, al carui gând era sa caute a prinde pe Mihaiu, se făcarnici ca cum n'ar ști nimic din cele urmate puțin înainte. El intrase în țara cu mare liniște neaducând nici o superare locuitorilor și dicea ca voește să ierneze în țară. Intrând în București el ocupa casele cele mai bune din oraș și luă cartier într'o nouă manastire sub oraș zidita pe riul Dâmbovița; trimise un domn din parte-i la domn ca să-l arate ca vine să ierneze în țara și sa ceara a i se da 10,000 florinți și bucate pentru oștirea lui. Apoi pleca însoțit de 1000 pedestrii la palatul domnului ca sa-l faca visita de onoare, iar în adever ca sa-l poata prinde. Mihaiu, care simțise cugetele viclene ale emirului, se silia a-l birui în făcarnicie și a-l arunca în cursele ce i-le întindea; el lasase pe emir sa intre nesuperat în oraș, dar visita lui nu o aștepta și fugi în tabara. Emirul, negasind pe Mihaiu, trimise în tabăra sa-l întrebe pentru ce în timp de pace ține în armă atâți Unguri? Domnul respunse: pentru ca sa prinđa pe Petru fiul fostului domn Alexandru, care umbla sa-l rastoarne din scaun, și până il va prinde și-l va trimite la Constantinopole, el va cauta să plateasca din banii publici oștile, iar la urma le va da drumul.

Emirul se prefacă că crede şi înştiinţa pe domn că în dimineaţa viitoare îi va trimite un butoiu de aur spre a plăti oştile şi a le libera îndată, fiind împotrivoitoare ţerei. Mihaiu arată că primeşte cu multă bucurie această propunere, dar hotărî a nu mai aştepta ziua de a doua-zi şi a pune capăt acestui joc de înşelăciune cu Turcul. În puterea nopţii aceleia, îşi găti oştile pe ascuns, şi însoţit de ostaşii curţii ce-l aşedase în vale, se apropie de oraş şi pe când Turcii dormeau, din cincî părţi cu foc şi cu sabie îi încinse. Turcii, la lumina flăcărilor cari ardeau conacele lor şi la strigarile resbunătoare ale Românilor, se deşteapta îngrozii şi, pe înfruntare imbrăcaţi, alearga să se adune la palatul emirului, cu hotărîre de a se apăra până la moarte. Dar aci întâmpină pe Mihaiu cu o parte din oştire; el impresurase palatul şi îl improşca cu două tunuri. În zadar se ispitiră Turcii a-şi deschide drum printre ostaşii români spre a intra în palat. Românii îi împing înapoi şi îi ucid pe toţi. Două ziduri din palat se prăvălesc de izbirile artileriei. Emirul, în desperarea sa, părăsit de orî-ce ajutor, începu a arunca pe fereste aurul şi giuvaerele sale, socotind că în vreme ce ostaşii români se vor apuca de pradă, el va găsi mijloc de a fugi. Dar Mihaiu opreşte pe soldaţi de la pradă şi îi întarită spre navala asupra palatului. Emirul strigă şi se roagă cu fagadueli mari ca să-l lase să se tragă cu renaşita gwardiei sale; dar toate în zadar. Românii năvălesc în palat şi fără mila ucid pe toţi Turcii ce scăpaseră din foc. Prada acestei biruinţe fu mare pentru soldaţi; doi cazaci găsiră două traiste pline de aur, pe care domnul îl împarti între soldaţi. După această biruinţă, curăţindu-se tot oraşul de Turci, Mihaiu dete mulţamită lui Dumnezeu şi apoi lasă oştile a se odihni.

XVI.

Mihaiu-Vodă, avînd oare-care imputăciune cu capi trupeilor ajutoare din Transilvania, Mihaiu Horvat şi Bekeş-Stefan, cari erau foarte neuniţi între sine, îi trimise înapoi prinţului Ardealului, oprind oştile peste care puse în urma Sigismund

căpetenie pe Albert Kiraly, bărbat viteaz, născut în provincia Gemeri din Ungaria de sus și vestit pentru multe fapte belicoase. săvârșite în războiul făcut de către Ștefan Bathori, regele Poloniei, în contra Muscalilor. Mihaiu cu Kiraly se gătiră îndata de oaste și mai întâiu acesta, din porunca domnului asediă Orașul-de-Floci ce era neîntărit; și-l rase din temelie (10 Decemvre, 1594), după ce ucise pe toți ce se închinau în numele Turcilor și cari nu apucaseră a fugi. După aceia Mihaiu porni pe Dunărea înghețată și se apropie, la 1 Ianuarie 1595, de Hârșova, oraș bogat și întărit, cale de o di de Braila, pe care Carol și Ludovic, regi Panoniei, îl impresuraseră cu ziduri. Aci în eși înainte o oaste de 7000 Turci alcătuită de garnizoana cetății și de alți Turci din Bulgaria. Pe ghița Dunareii se dete o bătae singeroasă pentru ambele părți, în care Turcii fură zdrobiți și împrăștiați; Românii biruitori se suiră pe scări, sărira în cetatea Hârșova, o arșeră și o prădară. Prada făcută în acest oraș fu așa de mare în cât Românii trebuiră să treaca Dunărea spre a-și duce în țara lor avuțiile ce-i împovărase. După ce-și mai întăriră puterile slăbite de frig, Mihaiu cu ostașii sei, la 6 Ianuarie, trecu iarăși Dunărea și se îndreptă spre Silistra, oraș mare și frumos, locuit de neguțatori bogați cari trăiau fără grije, bizuindu-se pe puterea cetății. După un asalt groaznic în care asediații nu statura mai puțin vitejește de cât asediatorii, Românii o coprinseră și o deteră în foc și prada. Cetățuia însă nu o putură lua lipsindu-le artileria. Românii găsiră atata pradă în acest oraș în cât își dobândira veștminte pentru vecie, țice un contemporan.

XVII.

Aceste isbânde ale Românilor, pustiirea orașelor de pe lângă Dunare înspăimîntasera atât pe Turcii din partea locului în cât fugisera mai toți în munții Balcani. Cărmuitorul de la Rusciuk înștiința îndata Porței rescoala lui Mihaiu și isbîndile lui, cerënd ajutoare, care întărîdiara cat-va de nevoia ernei. Indrazneala lui Mihaiu mira și supăra pe sultanul, fără însă

a-î da mari prepusuri, căci credea că lesne va putea potoli rebeliunea unui duşman aşa de slab. Trebuia însă a se grăbi spre a nu zătigni operaţiile războiului din Ungaria. Intr'adevăr, Turcia ca să poată purta acest război avea nevoie de ţara Românească şi de Moldova, care erau nu numai grânarele aprovizionării armatelor şi chiar ale capitalei, de vreme ce în toţi anii se încărcău din acele două ţări, 150 corăbii cu făină şi carne pentru Constantinople, dar încă ele slujiau de linie de comunicaţie pentru trecerea oştilor şi a proviziilor în Ungaria. Valachia singură plătea atunci Porţei un butoiu (o tonă) de aur, sau după alţii, 100,000 scuţi, sau 70,000 galbeni, afară de darurile pe la paşi şi miniştri, pentru orânduirea domnilor, care se urcară de multe ori până la 300,000 galbeni pe an, afară de 20,000 miei, 10,000 chile de grâu, alte atâtea de orz, 2000 cai, unt şi miere cu prisos. Moldavia plătia Porţei 62,000 scuţi şi hanului Tătarilor pe tot anul, 20 cară cu patru boi, 50 epe şi miere îndestulă¹; prinţul Transilvaniei plătea 15,000 sechini. Perderea acestor foloase costă mult pe Poartă, mai cu seamă într'o vreme când împărăţia se afla în nevoie de bani şi bucate şi preţul aurului crescuse foarte mult de la războiul Persiei, încât şi îndoise valoarea unui scut în Constantinople, aceia ce pricinui turburări din partea ianicerilor. Afară de acestea, Valachia şi Moldavia, cămări pline de toate trebuincioasele, îndestulău Constantinopolul cu cărnuri proaspete şi sărate, cu mulţimi de grâne şi alte produse ce, pe Dunăre, se transportău acolo; chiar saraiul sultanului din aceste ţări trăgea nu numai lucrurile vieţii, dar încă şi obiecte de lux şi desfătare. Paguba ce ar fi provenit din perderea acestor ţări era mult prea însemnată spre a nu îngrija pe Poartă.

Sultanul hotărî dar a potoli cât mai în grab acea răzcoală până a nu se întinde şi a lua mai multă putere; el numi atunci domn în ţara Românească pe un Bogdan-Beizade fiu al Iancului Vodă Sasul, care zăcuse neruşinat trei ani şi

¹ Despot-Voda la 1592 urcase tributul din 30,000 galbeni ce era mai înainte, la 40,000. La 1574, Moldova plătea 60,000 galbeni tribut şi sultanul ceru a-l îndoi, pentru aceia se revolta Ion-Vodă.

șapte luni pe tronul Moldovei (1570- 1574), batjocorind-o și caruia, după mazilia sa, i se taie capul în orașul Leov din Polonia, din porunca regelui Ștefan Bathori. Acest june Bogdan se duse în Constantinople cu maica și surorile sale unde își marită o soră după un nobil venețian a nume Zane și intra în casa lui Ferhad-Pașa, ajungând a purta slujba de *haznadar*. El avuse de gând a se turci, când credu că favoarea patronului se și revolta domnilor îi vor deschide calea de a dobândi un tron. Mustafa-Pașa, căruia i se luase pașalicul Maraș, cu o seamă de oști între cari 2000 ianiceri cu vre-o câte-va din agalele cele mai însemnate, și pe lângă care oștire se mai adăogiră 14,000 Turci ridicați din Bulgaria, fu poruncit să treacă Dunărea pe la Rusciuk și să ducă pe noul domn în țară. Într'aceiași vreme Gherei, hanul Tătarilor-Perecopi, care cu 30,000 Tătari se întorcea din Ungaria primi poruncă ca sa treacă Dunărea și să isbească pe Mihai.

XVIII

Vestindu-se lui Mihaî primejdia ce îl amenința, își strânse în grabă oastea pe lângă dânsul și împrăstie călareți în toate unghiurile țerei, strigând că intră sabie de Turci și de Tătari în țară și să sară toți cu totul împotriva dușmanului, încredințându-se în ajutorul dumnezeesc. Apoi porni spre Dunăre, Sâmbătă în 8 Ianuarie (stil nou) și a-doua-zi se opri la sat la Pietri, gătindu-se să treacă Dunărea să se lovească cu Mustafa-Pașa până a nu apuca acesta sa calce țara. Acolo îi veni veste că Hanul cu Tătari, trecând Dunărea pe ghiață, a și intrat în țara robind și prădând. Această veste îngrijă tare pe Mihaî și numai decât se învârteji îndărat cu toate oștile și puse tabara la sat la Hulubești, de unde trimise streji asupra Tatarilor, pre Radu Buzescu cu frații lui, Preda Postelnicul și Stroe Stolnicul și pre Radu Calonfirescu cu o seama de oști alese. Hanul, înaintând spre Giurgiu ca să se împreune cu Mustafa, jefuind și pustiind totul înaintea sa, își aședea tabăra la o milă departe de Giurgiu, la satul Scarpătești, puse streji în toate părțile și trimise câte-va mii de

oamenii la prădat ca să aducă hrana. Avanguardia româna, sub comanda Buzescilor, înaintă pâna la sat la Putineiu, unde întâmpinând avanguardia tătareasca, o isbi cu vitejie și o înfrânse (14 Ianuarie), perind Tatarii mulți și vii prindându-se încă mulți. Indata ce află hanul această tristă veste, trimise pe un nepot al lui, cu o mulțime de Tatarii și venira până la o milă în laturi de Giurgiu, la sat la Stanești. Buzeștii mai căpătând ajutor de oaste de la Mihaie, le eșiră întrun întâmpinare și se loviră de față Duminică 16 Ianuarie (stil nou), dând vitejește într'înșii, îi biruira și pre mulți așternând la pământ, îi prind saū se predau ei înșii; o parte numai scapă cu fuga spre hanul; însuși nepotul hanului peri în această bătaie. După aceia, Buzeștii isbesc mai multe cete ce umblau răspindite dupa hrană și cu cruđime le fugaresc și le ucid. Șapte mii prinși creștini fură mântuiți atunci din mâinile Tatarilor. Hanul se afla tot la Scărpatești, unde sosise și Mustafa-Pașa cu Bogdan-Vodă și se împreunase ambele oștiri tătărăști și turcești. Mihaie, care sta rânduit de bătaie la Hulubești, pregătind toate și luând toate mesurile cerute de împrejurări ca un duce prevădător, cum prinse veste de aceasta, socoti a nu mai întârđia și purcese în contra ambilor vrăjmași cu toată armata și gloatele lui. În cale se uciseră și se fugăriră mai multe cete de Tatarii, care rupte din tabără de vre-o patru đile, se trăgeau acum spre ordia cea mare. După aceia, Duminică (23 Ianuarie), în murgul serii, năpădește peste avanguardia vrăjmașului ce ce afla patru mile departe de tabără, compusă de 6000 Turci, între cari 300 Ianiceri și o mulțime de Tătarii, invocând cu o încredere puternică după obiceiū, în glas mare numele lui Christos. Tatarii, sumețindu-se în numărul lor, nu băgară de seamă la această strigare, iar Turcii înțeleseră și încălecând căutau a scăpa cu fuga, favorisați de întunecimea nopței. Ai noștrii isbira cu semetie pe Turci și Tătarii, și îi luară în goană; avanguardia noastră, sub comanda banului Manta, îi duse gonindu-i până în ordia cea mare de la Scărpatești. Spaima intra în tabara vrăjmașă, cređend că Mihaie însuși a venit să-i isbeasca. Hanul, turburat de frică și neîncređendu-se în pu-

terile sale, chiar în noaptea aceea se despărți de Mustafa-Pașa și de Bogdan și luă calea puștiilor sale. Aceștia cu Turcii lor, fugiră încă spre Rusciuk, goniți și tăiați fiind de Manta, până îi trecu Dunărea.

XIX

Mihai sosi a-doua-zi, Lună (24 Ianuarie) de cu noapte și își infipse tabăra în locul părăsit de dușman la Scărpătești, iar în ziua următoare, Marți (25 Ianuarie), din zi de dimineață porni spre Rusciuk unde, după cum aflase, Mustafa-Pașa nederajat încă de atâtea învingeri, mai strângea oști și voia să-și mai cerce norocul. Fără a mai lăsa lui Mustafa vreme de gătire, domnul se grăbește, trece Dunărea pe ghiață pe la Marotin și își înșiră oștile mai sub porțile Rusciukului. El avea cu dânsul numai 10,000 oștași (7000 atât Munteni cât și Moldoveni), în vreme ce Mustafa avea 4000 oaste aleasă și 10,000 Turci adunătură din Bulgaria. El își îndeamnă oștile a se lupta vitejește pentru gloria lui Christos și mântuirea patriei și cu frunte de leu, bărbătește, mai repede decât ai gândi, năvălește asupra Turcilor, cari abia apușera să iasă din cetate când lupta se încăieră. Bătăia ținu cât-va, fu sângeroasă și nu încetă până în noapte, când Turcii, cu toate că erau mai numeroși, trebuiră a se pleca furiei Românilor; de la vre-o 7000 până la 8000 cădură morți; cei l-alți își căutară mântuirea în fugă, dar ai noștri urmărindu-i în întunecimea nopții, fără seama îiucid sau îi prind mai pe toți. Mustafa-Pașa, perdând calul, o luă pe jos la fugă; o slugă îi dete apoi un cal prost pe care în zadar se sili a scapa; el fu ucis de ai noștri nu departe de locul bătăliei. Domnișorul Bogdan fu mai norocit; reschirându-se toți ai saii, însoțit numai de vr'o două-zeci de oameni, iar, după cum dic unii, numai de șase, el fugi la Constantinopole la maică-sa și la surori. Acolo acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile lui Ieremia, domnul de atunci al Moldaviei, din porunca Turcilor, asvârlit în mare. Înusuși analistul italian N. Doglioni spune că a vădut la acest Bogdan, în

anul 1597, o sabie îngropată de mai mulţi ani şi care se găsisse în Moldavia; se presupunea că ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al Hunilor, biciul lui Dumnezeu, purta în războaiele sale. Taişul sabiei foarte bine lucrat era de şapte palme lungime şi patru lăţime.

XX

După această strălucită biruinţă, MihaiŢ puse de arse şi dete în pradă oraşul Ruşciuk. Un martur de faţă descrie astfel răzbunarea Românilor asupra bieţilor locuitori ai Ruşciukului: «Multă jale se făcu în ziua aceea şi plângerile se înălţau până la ceruri. Toţi s'au încărcat cu averi îndestule; robi şi roabe şi-a luat cu prisos; nimica n'a scăpat din mână lor. Gingaşele turcoice mult răsfăţate, ce stau în veci închise, să le fi vădut atunci goale, desculţe, tăvălindu-se pe zăpadă, unele târite de păr, altele de mână; nu era ostaş care să nu ducă vre-o turcoaică.»

Cetatea însă nu putu fi luată, căci domnul era silit a se întoarce în Bucureşti, chemat fiind de trebile ţerei. El lăsa pe Unguri, pe Cazaci şi o seamă din Români lui Albert Kiraly, poruncindu-i a urma pustiirea oraşelor turceşti din Bulgaria. Însoţit de ostaşii săi, se întoarce, intră în Bucureşti, unde fu primit cu strigăte de bucurie şi de bine-cuvântare ale poporului pentru isbânzile sale. Dobânda care ostaşii aduseră cu dînşii fu foarte mare; din 10,000 ostaşi ce-l însoţiseră nu era nici unul care să nu se fi întors cu haine de mătase şi alte lucruri de preţ.

Indată ce resuflară puţin oştile după aceea, MihaiŢ porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse şi o pustii. Mihalcea apoi se întoarce de asedie Braila, după ce pradă şi arse împrejuririle. Asediaţi găsiră mijloc de a scrie lui Muza, ciauşul din Dobrogea, cerându-i ajutor. Muza strânse vre-o 4000 de oameni şi trecând Dunarea pe gheaţa, isbi tabara românească şi omorându-le după marturia Turcilor, 1000 de oameni, îi sili a ridica împresurarea; Mihalcea se întoarce lângă MihaiŢ. Domnul trimisese pe spatarul Preda

și pe comisul Radu asupra Hârșovei. Turcii din acest oraș, aflând de sosirea Românilor, se grăbiră a trece Dunărea și le eșiră în întâmpinare, dar Românii îi bat și îi trec Dunărea, făcându-le mult rău în goana ce le dăte până la Hârșova, pe care o și făcură prada focului.

În vremea aceasta, viteazul și strălucitul Albert Kirali, cu o iuțime neauzită, cu foc și cu fer, prădând și pustiind, își rotește fulgerând armele prin toată Bulgaria, prin Siștov, Cernavoda, Rasgrad, Babadag și Oblucița. După ce toate aceste orașe se mistuiră de sabie și de foc, el își împinse pustiirile până la marea Neagră și la gurile Dunărei, ajungând până la Varna; apoi trecând munții, el merse dincolo de Adrianopole, apropiindu-se ca la trei-spre-zece leghe de Constantinopole, tot pustiind câmpiile și împrăștiind mai multe cete de Turci și de Tătari. Apoi Kiraly își întoarse la Mihaiu învingătoarea oaste, neatinsă de dușman și înavuțită cu multă pradă.

XXI

Tot în acea lună Ianuarie, o ceată de Români aflară prin spioni că Sinan se întorcea de la Belgrad la Constantinopole cu multe bogății, răpite mai toate de la dușmani. Acei Români trec în Bulgaria, îi pândesc calea în munții Emului și năvălesc fără veste asupra-i. Sinan își lasă bogățiile în pradă și Românii, lacomi după dănsale, deteră vreme lui Sinan ca să scape. Gesty Ferentz sosi cu o ceată de Transilvani cari, unindu-se cu Românii coprinseră mai multe cetăți din partea locului, trecură munții în Tracia, împrăștiară groaza în toate laturile și își împinseră pustiirile lor până la porțile Constantinopolei.

Dacă toată armia ar fi sprijinit această nemerită incursie, sultanul ar fi avut mult a se teme pe scaunul său împăresc. La întoarcerea sa în țara Românească, Ferentz întâlni un corp de 12,000 Tătari, pe care-l împrăștie și-l sfarâmă. Toate aceste lupte din luna lui Ianuarie numai, umplură cincisprezece cara cu capete de Turci, tot din cei mai însem-

naţi, cari se aduseră în tabăra românească. Asemenea strălucite isbânde ale Românilor aprinseră sperările popoarelor mult chinuite din Turcia şi începură a le deştepta din amorţea în care de veacuri zăcea. Bulgarii fură cei mai întâi a se forma în cete şi a lua armele. Un corp de 2000 de ţărani din Bulgaria coprinse Sofia, capitala provinciei, în lipsa paşei d'acolo şi îi dăde foc şi pradă; dar neavând destulă putere spre a o ţine, ţăranii o lasă şi se trag. Prada făcută se împărţi între dânsii şi fie-căruia îi veni în parte aproape 300 scuţi; apoi, mai unindu-se şi alţii cu dânsii, s'apucară să pustiească ţara în toate părţile şi ajunseră trei zile departe de Constantinopole. Ei întâmpinară un convoi de un mare număr de cară, cămile şi mai mult de 40,000 dobitoace ce se duceau la oastea turcească; ei isbesc mica oaste ce îl ducea, o birui şi omoară 2000 Turci. luând toată acea pradă.

XXII

Isbânda nu fu de o cam dată, în Moldavia, aşa repede şi strălucită ca în ţara Românească. Aron-Vodă, îndată ce se declară în contra Porţei, începu a-şi găti oraşele şi vru să atace cetăţile moldoveneşti din Basarabia ocupate de Turci. Dar pe când făcea acea gătire, în Decembrie, 1594, fără veste 14,000 Cazaci, între cari 2000 puşcaşi aleşi, sub trei steaguri, unul cu Vulturul negru şi cu mănuchiul de argint, altul cu Vulturul alb cu mănuchiul tot de argint şi al treilea după obiceiul lor, năvălesc cu căpetenia lor anume Loboda, în Moldavia, prădând şi pustiind prin foc şi sabie. Aron d'abia scăpă din Iaşi cu doi boieri ai săi şi Cazacii coprinseră capitala, puseră mâna pe vistieria domnului şi umplură oraşul de flacări şi de sânge. Mai tot Iaşul fu mistuit de foc. Cazacii luară din Moldova 26,000 cai, 600 fete tinere; ei găsiră în capitală 70 tunuri din care parte le luară, parte le incuiară. Ne mai având ce jefui în Moldavia, ei trecura să facă asemenea în Polonia. Vădându-se scăpat din nevoia aceia a Cazacilor, Aron începu iarăşi a se pregăti de oaste

împotriva Turcilor. El primi și de la Bathori o seamă de oști ajutor sub comanda lui Becea Andraș și se duse să isbească Benderul, dar fu respins de beiful orașului Mira-Ahmet. Aron se întoarse, apoi merse spre cetățile Kilia și Cetatea-Albă și asedie pe cea din urmă, începând a o bate puternic cu tunurile. Garnizoana, ne mai putând sta mult împotriva, ceru ajutor de la Gazi-Ghirai, hanul Tătarilor. Acesta sculă un număr mare de Tătari și, puindu-le cap pe Adil-Ghirai, ei sburară în ajutorul cetății. Tătarii sosiră pe când garnizoana era în nevoie de a se preda. Aron, vădând sosirea acestora, pricepu că este peste puțină a urma asediarea în fața unei asemenea oștiri și se ridică de acolo, trăgându-se spre țara.

Tătarii, în cele d'întâi zile ale lunii lui Fevruarie, intrară în Moldavia, urmărind pe Aron și făcând jafuri și pustiiri după obicei, până când și ei cădură în cursa ce-i aștepta. Aron, care mai dinainte aflase de sosirea lor, nu perduse vremea; el își strânsese toate trupele, ridicase poporul în arme, făgăduindu-i prada dușmanului, și tot poporul era în picioare; chemase în leafă o seamă de Cazaci cari, înarmați de pilda Românilor, apucară armele în contra Turcilor și de-putară la prințul Transilvaniei, cerându-i leafa numai pe două luni, făgăduind că apoi se vor mulțumi de pradile lor și că vor sluji cauza creștinătății cu credința și cu stăruință. Dintr'altă parte Mihaiu, înștiințat de Aron, se grăbi a-l alerğa în ajutor. El plecă din București luând cu sine soția și copilul său și se duse spre hotarul Moldaviei cu oștirea sa. Ambi voievođi meditară o stratagemă și întinseră o cursă în care lesne cădura vrăjmașii. Mihaiu, ce se afla în fața Tătarilor, se făcu ca cum s'ar fi înspăimântat de furia vrăjmașului și începu a se trage înapoi; Tătarii se iaă fără socotința după dânsul până când cad între oștile muntene ale lui Mihaiu și oastea moldoveana a lui Aron, care sta ascunsă în paduri și în spatele dealurilor. Atunci de o dată, Români iau ofensiva, Muntenii isbind pe Tatarii în față și Moldovenii de din apoi și din coasta. De trei ori, Tătarii vedând primejdia în care se afla, se strâng în grămadă și

în disperarea lor, ca nişte mîstreţi isbiţi şi împresuraţi din toate părţile, caută a-şi deschide o cale de scăpare; dar Românii se îmbărbatează mai pre sus de firea omenească şi se silesc a nu lăsa sa le scape din mână această pradă cădută în cursa ce-i pregătise. În sfârşit după o luptă înviersunată, armata tatară se sdrobeşte şi se reschiră; 12,000 Tătari, afară de copii şi de neveste, zac morţi în locul bătăliei; mulţi încă sunt răniţi; mai toata călărima lor e prăpadită şi fiul hanului însuşi e lovit de moarte; 1500 cai ungureşti, multe care încărcate cu puşti, multe steaguri şi 1000 creştini mîntuiţi din robie: iată care fură trofeeale acestei biruinţe. Ramăşiţa Tătarilor luă în fugă mare calea pustiilor. Aceste învingeri ce suferiră Tătarii în Valachia şi Moldavia în aceste două luni, precum şi rigoarea iernei făcură ca armata lor, din 80,000 oameni, d'abia se întoarseră 8000. Indată, pe lângă aceste perderi, o foamete grozavă îi mai seceră în aceiaşi iarnă, încât de lipsă, ajunseră de işi frigeau muierile şi copiii în frigări şi'i mâncau.

Dupa învingerea stralucita asupra Tătarilor, ambilvoevođi înştiinţara de toate cele cu noroc savârşite pe prinţul Transilvaniei, aratându-i că, de le va sosi în ajutor armata Transilvaniei, după cum li se făgăduise, până la 29 ale acelei luni Fevruarie, ei vor stăpăni toată Dunărea şi se vor pune în cale spre Constantinopole, fiind-că toate popoarele creştine din Turcia s'au sculat sau sunt gata a se scula împotriva Turcilor.

XXIII

Bathori, care sta în acea iarna în nelucrare, ocrotit de izbândile Românilor, nu se prileji a răspunde cererei şi dorinţei domnilor români, căci ocupaţia viitoare sale nunţi umpluse cu totul mintea sa atât de uşuratică. Parintele Alfons Carilio, pe care îl trămisese la Viena, după cum am veđut, îi adusesese fagadueli măreţe de la imperatul şi îngaduinţa casătoriei lui atât de mult dorită cu Maria-Christina de Austria, fica archiducelui Carol, unchi al imperatului.

Aceasta făcu pe dușmanii lui Bathori să țină cum că cesa-
rul Austriei i-a dat o femeie spre a-l răsplăti de a fi călcat
credința și alianța Turcilor și că drept zestre a luat nevoia
de a purta războiul cu dânsii.

După aceea, Sigismund trimise ambasadă la împăratul, în
capul căreia puse pe unchiul său Bocskai, carele ajunse în
14 Decembrie (1594) la Viena și în 12 Ianuarie (1595) la
Praga, unde fu foarte bine primit. Aci se încheie între îm-
puterniciții lui Sigismund și ai împăratului un tractat de
alianță pe aceste temeiuri: că nu vor depune armele și nu
vor face pace cu Turcii decât numai printr'o învoire reci-
procă; că în tractatul cu Turcii se va cuprinde despre Transil-
vania, Valachia și Moldavia, că toată Transilvania și partea
regatului Ungariei ocupate de Bathori vor rămâne vecinice
ale acestui prinț și copiilor săi, parte bărbătească, cu dreptul
celui mai întâiu născut între dânsii și tot în chipul cu care se bu-
căraseră de acestea prinții Ioan, Ștefan și Christofor, dar cu con-
diție că vor recunoaște pe Rudolf și pe următorii săi, regi ai Un-
gariei, ca suzerani ai Transilvaniei; că dacă Bathori va muri fără
copii parte bărbătească, Transilvania și ținuturile ce se țin de dânsa
vor rămâne pe seama împăratului și a urmașilor săi și că Ba-
thori cum și staturile provinciei vor făgădui printr'un jurământ
solemn îndeplinirea acestui articol; că în cazul când Tran-
silvania se va reîntoarce regilor Ungariei, împăratul și ur-
mașii săi vor jura d'a pastra obiceiurile, privilegiile, drepturile
și libertățile ei și d'a nu da cârmuirea țării decât unui domn
în această provincie; că împăratul va recunoaște pe Bathori
ca prinț suveran, ca-i va da titlul de *strălucit*, că va mijloci a
i se da în căsătorie una din fetele archiducelui Carol, mort de
curând, și că va pofti pe regele Spaniei a-i acorda colanul
mielului de aur; că împăratul îi va da toate ajutoarele tre-
buincioase de oameni, bani și muniții de războiu; că va în-
vita pe Papa a lua sub protecția sa pe prințul și staturile
sale; că Bathori și copiii săi se vor institui prinți ai sântei
Imperații, dar fara a avea drept de ședere și de vot în dietă;
că orașele, cetățile și castelurile ce se vor lua de armata îm-
păratească în războiu vor fi ale împăratului și ca cetățile ce

prea-strălucitul prinţ al Transilvaniei va coprinde cu oştile şi cheltuiala sa vor rămânea ale sale, bucurându-se de ele sub titlul de feud al împărăţiei, dar dacă aceste cetăţi vor fi din ale vechiului regat al Ungariei, prinţul va fi îndatorat a le înapoia cu o dreaptă despăgubire, plătită de împăratul; că împăratul va plăti sumele trebuincioase pentru întărirea cetăţilor Transilvaniei şi că Bathori, din partea sa, nu va cruşa nici cheltueli, nici îngrijiri, spre a le apăra în contra duşmanului comun. Se mai adăogi la acest tractat un articol ce se părea a fi o rea prevestire: dăcea într'însul că la întâmplare că acest război să nu isbutească, după cum spera, şi că Bathori să fie gonit din Transilvania, împăratul se va îndatora a-l primi în staturile sale şi a-i da venituri de ajuns spre a ţine demnitatea sa şi mărirea casei lui; că în sfârşit nobilii pe care acest război i-ar pune în aceiaşi primejdie ca şi pe prinţul lor, vor putea să se retragă cu dânsul în Germania.

Acest tractat, prin care împăratul părea să se fi arătat prea generos şi a fi oprit pentru sineşi numai dreptul onorific de suzeranitate şi eventualitatea puţin probabilă cu un prinţ aşa de tânăr, d'a dobândi Transilvania în lipsă de moştenitori, era într'adevăr câştigarea Transilvaniei de sigur de către împăratul, căci era la mijloc un secret ce puţin în urmă se dăde pe faţă, iar care atunci era cunoscut de toţi cei apropiaţi de Sigismund şi prin urmare şi de iesuiţii ce îl vindeau curtei Austriei; acesta era neputinţa, constatată de medici, de a împlini datoriile căsătoriei. Se dăce că el fusese legat prin farmecele unei babe fermecătoare numită Ioana, care era a lui Ioan Koacok; alţii presupuseră mai în urmă că muma lui Ştefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fată a ei şi ne isbutind din pricina vanităţii lui Sigismund care preferi pe o nemţoaică din familie împărătească, prin farmeci îl lega. Sigismund ce-şi cunoştea starea, sau că credea că prin ştiinţa medicală îşi va putea vindeca neputinţa, sau din mândria de a se vedea aliat cu neamul împărătesc, dori această căsătorie care fu aşa de fatala ţereişale. După încheierea tractatului, ambasadorii Transilvaniei pri-

miră daruri marețe și dându-le audiența de congediū, împăratul le făgădui că peste puțin va trimite pe principesa Maria-Christina, logodnica lui Bathori; dar 'curtea imperiala tot amână aceasta sub deosebite pricinuri. Bathori se plânse în mai multe rânduri și staturile țerei, ce se temeau în această alianță cu casa Austriei să nu le fie fatala, diceau în gura mare că și-aū bătut joc Nemții de prințul lor. Spre a potoli aceste sgomote, Ștefan Bocskai care rămăsese la Praga, se duse în începutul lui Martie, la Gratz, capitala Stiriei, unde se căsători ca procurator al stapânului său Sigismund Bathori cu Maria Christina, față fiind archiducele Maximilian, fratele imperatului și Ferdinand, fratele principesei. Bocskai, printr'o ceremonie obicinuită în căsatoriile prin procură ale prinților, se puse în patul de nuntă, dar Nemții tot nu trimiseră de o cam data pe mirésă la soțul ei, până în vara urmatoare.

XXIV

Domnii români nu perdura vremea așteptând armata lui Sigismund ce nu veni și cautara a se folosi de isbândile lor și de spaima ce ele răspândise în vrăjmași. În vreme ce oastea lui Aron coprinde Macinul și alte cetați și răscoala toata Dobrogea, ai carei locuitori urând tirania Turcilor se ridicară cu toții și curățiră țara lor de dênșii, două escadroane de Moldoveni, înaintate în astă provincie, bat în doua rânduri, două cete însemnate de Turci și le ieaū două stindarde; apoi Moldovenii se'mpreună cu Dobrogenii revoltați, se învântejesc, ieaū cu sila Kilia și Benderul, unde ei tae în bucați pe beiful cu 600 Turci, luând și multe turme de dobitoace și merg de asedieaza pentru a doua oara Cetatea-Alba, arđându-i împrejmuirile, dupa ce au rasipit oștirea beifului acelei cetați ast-fel încât d'abia a scapat teafar, el al optulea, lăsând în puterea Moldovenilor steagurile, tobele, trâmbițele și cele mai multe muniții ale sale.

Mihaiu coprinde Ismailul, unde omori mai mult de 1000 de Turci și gasi 70 tunuri de baterie, două din care erau

însemnate cu armele împăratului Ferdinand și alte două cu ale lui Ioan Huniad. Aceste patru tunuri Mihaiū le trāmise în dar la prințul Transilvaniei¹ și după ce lasa în Ismail, o garnizoană de 2000 Romāni, trecu apoi iarāși Dunārea, pustiind orașele turcești ce mai rămāsesera în Bulgaria² și se întoarse în grab spre București până a nu se desghieța de tot Dunarea. La întoarcerea sa în Țara-Romāneasca, cu toate că curgea de trei palme apa pe ghiața Dunării, întrepidul român, cum ȃice De Thou, viteazul domn nesocoti o primejdie așā de învederată și trecu cu toată prada sa de cea-altă parte a rîului.

În vremea aceasta Tātariī nāvāliserā în Moldavia.. Poarta, orānduind domn în țara Romāneasca pe unul numit Ștefan, însărcinase pe capigi-pașa și pe pașa Silistrei, cu multa putere de Turci ianiceri și de Tātari să-l ducă în scaun. Mihaiū află de aceasta și trāmise pe Albert Kiraly, care întâmpinā pe dușman la 16 Martie, îl sparse și-l fugari, iar cetatea Silistrei, cruțată până atunci, o asemenea cu pāmāntul; apoi, ne mai întârziind Kiraly, se învârteji la orașul Turtucaia, cale de o ȃi de Rusciuk, o aprinse, ucigēnd mulți din lȃcuitoři și se întoarse la București, unde se afla Mihaiu. Prințul trāmisese de vre-o cāte-va ȃile din nou pe Mihalcea ca să ia Braila și sa-și rēsbune pentru rușinea ce primise fiind silit, la cea d'întāi asediere, a se depărta. Cetățuia Brăilei era închisă cu un zid gros și întarit cu pālimare de parī. Armata toată ce o împresura, atāt Romāniū lui Mihalcea cāt și Unguriī lui Albert Kiraly pe care Mihaiū, îndată după întoarcerea sa de la Turtucaia, îl pornise la Brăila în ajutorul lui Mihalcea, dupa mărturia chiar a chronicarilor

¹ Aceste tunuri se credea a fi fost luate de Ștefan cel Mare în bătălia vestită, ce cāștiga asupra lui Matheiaș-Corvin regele Ungariei la Baia.

² Herrera spune ca la Smil, Romanii omorāra mai mult de 2000 Turci și gasira 34 de tunuri din cari unele de la Huniad, și lasara garnizoană ca la 2000 de oameni fiind cetatea tare.. Andreiu Borestay ȃice ca Albert Kiraly, la 10 sau 6 Maiu, luā Smilul, dupa ce cu o trupa de Romani a batut 3000 Turci ce veniau prin Moldova, omorāndu-le 2000 de oameni, luā lesne Silistra și apoi yeni la Brăila cu multa prada.

Turci, se urca la 20 mii oameni cu multă artilerie. Garnizona cetății era de 30,000 Turci și nu le mai putea veni alt ajutor, căci Dunărea se desghetase. Când se apropiară creștinii, garnizona eși din cetate și începu a hărțui, dar fu îndată silită a se închide în ziduri spre a se apăra cu tunurile și cu puștile. Asediatorii deschiseră și duseră șanțuri prin trei locuri și grăbiră mult asedierea. Peste 16 zile, la 30 Martie, înconjuări ne mai putându-se împotrivi, se svătură a se preda cu condiții; dar Mihalcea ce era născut din Brăila, nu voia să le dea altă capitulație de cât numai voia de a eși cu femeile și cu fiii lor, fără de a lua nimic din avuția lor. Însă, după multe rugăminte ale lui Kara-Ciauş, Mehemeţ-bei și Mustafa-Ciauş, deputați ai garnizoanei, căpeteniile ungurești mijlociră și jurară pe credința lor că nu li se va face nici un rău și că pot lua cu densii ori-ce vor voi. La 10 Aprilie Braila capitulă după o asediere destul de prelungită. Așa, până a nu trece dincolo Dunărea, ei imbarcară pe corăbii aproape 1000 cântare de mobile și scule ale lor și începură a eși din cetate spre malul Dunărei plângând și țipând tare; dar ai noștri zarind că sub straele lor erau și bani și că încă și în până aveau ascuns aur topit, orbiți de dragostea jafului la care foarte mulți se deprinseră cu paguba disciplinei, călcară credința dată și se aruncară asupra sarmanilor Turci, începând a despuia pe unii, pe alții mai însemnați a-i lua robii și pe vre-o câți-va a-i și ucide. Kara-Ciauş, vedând această călcare a capitulației le strigă: «Mincinoșilor! este oare vre-o religie care să ierte ceia ce faceți?» Atunci Albert Kiraly cu cele-lalte capete ale armatei puseră mâna pe sabii spre a opri pe creștinii de a maltrata pe Turci, uciseră vre-o câți-va din cei mai îndaratnici și ocrotiră trecerea acestor nenorociți pe cel-lalt mal al Dunărei.

XXV

În vreme ce Mihaiu se străduia cu atâta virtute împotriva dușmanului din afară, zavistia boerilor semăna semînța împerecherilor din launtru. O seamă de boieri, vedând energia

şi calităţile deosebite ce desvolta Mihaiu, se temură că acest om eroic să nu curme puterea şi supremaţia ce cu atâta nevoie isbutiseră a întemeia în stat asupra puterei domneşti. Incepură a vedea într'însul un urmaş al acelor domni ca Mircea, Dracul, Ţepeş, cari într'o vreme sdrobiau vrăjmaşul din afară şi apăsaū puternic dimpreună cu facţiile, anarchya şi partitele din întru şi libertatetea publica. Alţii din descurajare, socotind că răşboiul început nu va putea fi tot aşā norocos până la sfârşit, alţii încă mânăţi ca tot-d'a-una de patima ambiţiei şi a urei individuale, toate aceste facţii în sfârşit, în capul cărorā era banul Manta, se uniră şi complotară ca să doboare pe Mihaiu şi să cheme pe Turci. Complotişti băgară fără de veste în Craiova un corp de cinci mii Sârbi, strînşi în leafă de dênşii şi se sculară pe faţă în contra domnului. Acesta trāmite îndată la Craiova un corp de oştire care năpădeşte în oraş, sdrobeşte pe rāşvrătitori şi goneşte pe străini până îi trece în not Dunărea. Mihaiu se purtă cu multă mārīnimie către boierii, duşmanii lui; îi ertă pre toţi împreună cu capul lor, banul Manta care, după cum spune Walter, trăia încă la 1598. Apoi acea oştire din Craiova merse sub Albert Kiraly de triumfă prin flacări de oraşul Nicopolī; dar, după atâtea isprăvi mārete şi strălucite, Romāniū cercară şi o perđare. Farcaş, avēnd cu sine un corp de 3000 Romāni, Sārbi şi Unguri, fu înşelat de doi custođi romāni cumpēraţi de Turci cu 2000 aspri ca să-i vestească că vre-o sută de Turci pradă pe locuitorii din preajma Vidinului şi că-l roagă acei locuitori să alerge în ajutorul lor. Farcaş încređetor se duce şi cade în mijlocul unei armii de 30.000 Turci sub un agă; cei mai mulţi din ostaşii săi, impresuraţi de vrăjmaşi, periră. El numai cu puţinī, putu scăpa. Aceasta perdere uşoară işi avu însă compensaţia sa cu atâtea alte biruinţe şi în sfârşit cu luarea Brăilei.

XXVI

Coprinderea Brăilei încheie într'adevăr glorioasa campanie din earna 1595, fără seamăn poate în istoria lumei. Nicī o

dată simțimântul libertății nu îmbărbătă mai puternic inima unui popor ; patru luni d'a-rândul, nesocotind rigoarea erniî, nici numărul cel mare al dușmanului, pururea în câmpul bătăliei, mereu ca niște uriași, s'aû răsboit Românii din ambele țări. Intr'o vreme așa de scurtă, ei se luptară în dece bătălii însemnate, împrăștiară mai multe armate dușmane, coprinséră ca la două-deci și cinci orașe mari și puternice și cetăți¹ și prădară în laturile lor mai multe mii de sate. Constanți-nopolul însuși îi vădu pustiind prin fer și flacări până la porțile sale ! Privind în total această campanie, imaginația este isbită de atâtea îndrăznețe întreprinderi săvârșite, ca într'un vârtej de vitejie, de un popor setos de libertate tră-sărind sub impulsia unui geniû răsboinic.

¹ Printre orașele coprinse de Români în asta campanie figureaza Orașul de Floci, Brăila, Rușciukul, Turnul, Isakcea, Hirșova, Macinul, Silistra, Ismailul, Chiha, Benderul, Cetatea-Alba, Baba, Șiștovul, Cernavoda, Oblucița, Rasgradul, Provata, Dobricea, Zagora, Turtukaia, Nicopoli, Vidinul, Vracea.

CARTEA II

CĂLUGĂRENIÎ

(APRILIE 1595 — DECEMVRIE 1595)

I.

Incă de la cele d'întăiū triumfuri ale Românilor din această iarna, spaima și groaza ce coprinsese tabăra și ținuturile de margine ale împărăției turcești, intrară și în Constantinople și pătrunseră și până și în saraiul unde trăia traiū desfătat și fără grija desfrânatul sultan Murat al III-lea. Vaetele și cârtirile poporului, demolarisarea ostașilor, a ianicerilor chiar, cari nu mai voiaū a merge la răsboiū sup pricinuire că nu li se platesc leșile, îl înfiorară de frică și îl siliră a se gândi și la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită cu totul, fu silît a lua din cașa sa banî spre a mulțumi oștile ce cârtiaū cu obraznicie, făcēnd adesea și răscoale. Spre a îmbărbăta spiritele spăimântate ale ostașilor de pe margine, le trāmise steagul cel sânt ce se ȑicea a fi fost al profetului Mahomet și care, luat de mai naintē de la Egipt, fusesă până în acea iarnă cu sântenie păstrat în Damasc. Dar ființa de față a steagului profetului chiar nu putu încuragia pe ostași, cari acum, cu totul demoralisați, nu mai îndrāzniaū a da față cu dușmanul. Sultanul porunçi atunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (At-meidan sau vechiul Hipodrom) în dosul arsenalului; vizirii, șeciî, legiștii, președinți cancelariei stătură acolo de față din porunca lui. Veștile ce mai veniră

de la Dunăre adăogiră amarul inimei sale și-î pricinuiră moartea, pe care el o presimțise mai dinainte și o grăbi printr'o temere superstițioasă. Saatgi-Hasan (Hasan ciasornicarul), comisul său favorit, visă un vis în care juca un rol cu sultanul Suleiman, șeicul Emir Estivi și sultanul Murat. Visul acesta era așa de ciudat în cât el nu se putu opri d'a-l descrie stăpânului său. Spiritul superstițios al lui Murat III se impresionează foarte de acest vis și trei zile după aceea, apucându-l cărcei la stomac, creșu că i s'a apropiat ciasul morții. El porunci atunci comisului său să jertfească cincideci și două de oi din care patru negre, opt peștrițe și patru-deci albe, de pe cum spusese moșul său Suleiman în visul lui Hasan și, spre a-și împrăștia posomorita melancolie, se duse în grădinele seraiului și se odihni în kioscul zidit de curând de Sinan-Pașa pe malul Bosforului, de unde din două părți se vedeau sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul său, porunci muzicanților odaiei sale să țină un cântec de jale ce începea prin aceste cuvinte: «Sunt împovărat de sarcina relelor mele: o «moarte! fi într'această noapte mereu alături cu mine.»

Îndată două galere egyptene înaintară spre port; tunurile lor salutând, curmară aceste cântări jalnice, făcând să plesnească geamurile kioscului și să cadă în bucăți. Această împrejurare foarte naturală fu privită de Murat ca un semn rău. «Odinioară, zise el, tunurile flotei întregi n'au făcut nici o sminteală acestor ferestre și acum tot se sdrobește la sgomotul artileriei acestor galere; ved că s'a sfârșit cu viața mea ca și cu kioscul!» și lacrimile inundară obraji și barba lui. Sculându-se apoi d'acolo, el intră în odaia sa, unde se aruncă pe o sofa cu inima apăsată de temere și mâhnire. Chiar în noaptea aceea își dete sufletul (16 Ianuarie 1595). Moartea lui fu ținută secretă până sosi de la Magnesia (28 Ianuarie) fiul său Mahomet, care fusese la vreme înștiințat de muma sa venețianca Baffa. Îndată ce el desbarcă la kioscul lui Baiazet, tunurile saraiului și pristanții în piețe vestiră moartea lui Murat III și înălțarea lui Mahomet al III-lea. Toți slujbașii alergară spre a-l aduce închinăciune. Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și muiat

de tot prin plăcerile care îl făcură să piardă înfocarea ce avea mai întâiu spre război. După ce săvârşi îngropăciunea tatălui său cu multă pompă, Mahomet III porunci să-i aducă înainte pe toţi fraţii săi, în număr de nouă-spre-zece; aceşti feciori şi două-zeci şi şapte fete rămăseseră numai din o sută doi copii ce avusese Murat III cu deosebite neveste. Mahomet cu o făţarnică milă mângâia temerile fraţilor săi şi faţă cu dânsii dete porunci pentru ceremonia tăierii lor împrejur; dar, ducându-i apoi în camere despărţite, pentru ca vaietele lor să rămână tănuite, trimise muţi cu fatalul laţ de-î sugrumară pe toţi. Din aceste nenorocite jertfe ale unui obicei barbar; patru luaseră oare-caré grad de desvoltare, fiind crescuţi cu multă îngrijire. Acela ce da mai multe sperări era sultan Mustafa, împodobit cu cunoştinţe literare, care aflând moartea tatălui său exprimă presimţirea soartei sale într'un distic elegiac. După aceia, sultanul porunci să arunce în mare şapte-spre-zece roabe însărcinate ale tatălui său. A doua zi el puse de aduse înainte-î trupurile fraţilor săi omorîţi, le închise în sicrie de chiparos, le împodobi cu turbane şi pene de cocori şi, cu alai mare, le duse de le îngropă lângă tatăl său.

II

Această nouă stăpânire care începea prin un aşa de sângeros ospet de fraţi, fu primită de osmanlîi cu o tristă presimţire. Nicî o dată până atunci împărăţia otomană nu se aflase în aşa cumpenă de peire. Oştirile din Constantinopole, nemulţumite că sultanul fără ştirea lor s'a urcat pe tron, îl primiră cu o răscoală înfricoşată, prădară oraşul, voiră a izbi şi saraiul şi d'abea cu vîrsări mari de bani ce li se făcu, se liniştiră. Din afară împărăţia era pustiită de Români, Bulgari, Sârbi, Unguri răsculaţi, al căror exemplu toate cele-l-alte popoare creştine din Turcia stău gata a-l urma. Armatele musulmane demoralisate cu totul fugiau de bataie, în vreme ce stău semeţe dinaintea căpeteniilor lor şi adesea se resculau asupra-le. Pe lângă acestea o foamete cumplită coprinsese atât

taberile de margine cât și Constantinopolul, și, ca cum pa-harul relelor nu era destul de plin, îngrozitoarea ciumă își împreunase cu dânsa pustiirile sale. Atunci, în acele grele și amari minute, Turcii, acești crunți și trufași cuceritori a șapte-șeci de popoare, stau înmărmuriți și cu durere își întorceau ochii către pustiile Asiei de unde au venit și unde cred că sunt meniți a se întoarce. Prorocii, ce de mult circulau printre mahometani, făceau pe acest popor fatalist, mistic și credător în minuni, a crede că acel cias atât de temut, acum a sosit. Se dicea într'adevăr că prorocul Mahomet murind fu întrebat câtă vreme va ține statul și religia sa, și că el, nerăspunzând nimic, rădică numai mâinile sale în sus arătând cele dece degete, aceia ce sectatorii Coranului tălmăciră că va să țină *dece, o sută* sau *o mie* de ani. Apoi cele-l-alte două soroace trecând, rămăsese sorocul fatal de o mie de ani, care tocmai atunci se împlinise. Se credea și se dicea iară că, precum orașul Constantinople și-a tras mărirea lui de la un Constantin, și apoi a fost luat și sdrobit sub un alt Constantin, și, precum împărăția romană a început a înflori mai cu seamă sub un August și se perdu sub un alt August, asemenea și domnirea Stambulului și împărăția greacă coprinsă de un Mahomet, au să se sdrobească și să se prapădească sub un alt Mahomet, și toți bănuiau că acest nou sultan, cu numele Mahomet, va fi cel preursit pentru căderea împărăției. Se mai dicea asemenea ca la anul 1453, când s'a luat Constantinopolul de Mahomet II, se ivise o prorocie care spunea ca acest oraș va intra iarăși în stăpânirea creștinilor după doi-spre-dece *ani-luni*, socoteala arabica după care un *an-luna* coprinde doi-spre-dece ani d'ai noștri, — și așa de două-spre-dece ori doi-spre-dece ani, adică 144 ani, adaogindu-se cu 1453, da anul 1597, ce era preursit pentru căderea imperăției turcești. Mult mai multe și mai curioase erau prorociile ce circulau printre creștini și înflacaru de sperare imaginațiile lor. Erau niște prorocii vechi ale lui Metodie episcopul de Patras, ale lui Leon împăratul-filosof cu tablourile profetice ce i se atribuiă și care vestiau surparea imperăției turcești de către un om de viță

veche: «iată păstorul, Țicea astă din urmă prorocie, carele
«va ucide pe lupul ce doria să mănânce oaia; păstorul il
«va ucide și-l va găsi om. Ast-fel va peri cel ce a stăpânit
prin silă». Apoi veniaŭ prorociile lui Merlin, care Țiceau că
unul încoronat cu trei coroane va sȚrobi împăraȚia turcească
și că înainte de această dărmare va cădea asupra-i o boală
urită și groaznică (precum era ciuma de atunci); în sfârșit
cea mai răspândită prorocie era a astrologului Antonie Tor-
quato de la Ferrara, care trăise pe la 1480 pe timpul lui
Mateiŭ Corvin, craiul Ungariei. El pretindea că împăraȚia
otomană va cădea când va ajunge la al XIII-lea sau al
XIV-lea sultan și nu va trece mai mult de anul 1596, căci
atunci i se va întâmpla un ce groaznic și de moarte, din
pricină că murind sultanul domnitor se vor ivi atâtea certuri
și lupte între cei mai mari ai statului încât se vor sfâșia unii
pe alții și asemenea vor păți și de către străini. Atunci
creștinii vor lua înapoi Ungaria și vor face multe nă-
valiri în împăraȚia turcească, care va fi încă necăjită și
de o mare ciumă și de o foamete crudă. Apoi, creștinii
îmbărbătați și înfocați cu atâta îndrăzneală și grabă și puteri,
vor trece marea, încât toata creștinătatea se va vedea de-o
dată în arme la răsărit, unde va părea mai mult a fi sburat
decât a fi trecut. Atunci Turcii se vor creștina și ambele
biserici și ambele împăraȚii se vor face una sub un singur
împărat creștin. Apoi, pe lângă aceea, Mahomet III se în-
timplase a fi al XIII-lea sultan după Osman cel d'întăiu.
Ciuma, foametea, răsboiul, moartea sultanului Murat, rascoala
oștirilor, sfâșierile celor mari între partidele dușmane ale vi-
zirilor Sinan și Ferhad, toate se împreunase spre a da te-
meiŭ acestor prorocii. Dar cea mai bună prorocie, observă
foarte bine un analist contimporan, ar fi fost sabia și uni-
rea creștinilor; nenorocire însă că această din urmă, ca în
tot-dea-una când se fac asemenea legături contra Turcilor,
lipsi și ast-fel toate prorociile rămaseră zadarnice și eșiră de
minciună.

III

Câte-va zile după întronarea noului sultan, Sinan-Paşa fu scoş din vizirat şi surghiunit la Malgara, iar în locu-î se numi rivalul său Ferhad-Paşa (16 Februarie), care tot deodată primi şi comanda mai presus a armatei, cu poruncă d'a porni asupra ţerei Româneşti. Se dicea că Ferhad ar fi isbutit a surpa pe Sinan-Paşa încredinţând pe sultanul că Mihai-Vodă şi Sigismund Bathori s'aũ revoltat numai din ura ce aveau către Sinan iar nu din ura lor către Turci. Ferhad-Paşa poreclit *Characlan* (şearpele negru), era de origine arnăut. El fusese crescut în sarai şi, deosebindu-se în toată vremea prin vitejia şi înţelepţiunea sa, ajunsese iute în cele mai mari slujbe ale împărăţiei şi acum pentru a doua oară fu investit cu puterea vizirească. Noul mare vizir adună îndată la divan pe toţi vizirii, pe muftiul, pe cadiaskeri, pe nisangiu şi pe cei patru defterdari, precum şi pe agii ianicerilor şi ai bulucilor spre a se svatui dacă trebuie să se îndrepteze spre Buda s'aũ spre ţara Românească. Divanul se învoi la aceasta din urmă părere. Vizirul porunci la toţi paşii vecini a-şi concentra oştirile la Ruşciuk, unde să se adune şi materialele cu lucrătorii trebuincioşi spre a face pod pe Dunăre: paza acestui post până la sosirea sa fu încredinţată lui Lala-Mahomet-Paşa beiler-bei de Anatolia, care şi porni îndată spre Dunăre. Beiler-beiul Rumeliei Asan-Paşa, care se numise în locul lui Mahomet-Paşa, feciorul lui Sina-Paşa, şi care tot într-o vreme comanda cetatea Vidinul, primi poruncă să pregătească aceasta trecere. Pe când marele vizir se ocupa cu multa activitate în Constantinopole cu pregătirile îngrozitoare sale expediţii în contra ţerei Româneşti, o răscoală a spahiilor, aprinsa prin zizaniile vrăjmaşilor săi, Sinan-Paşa şi Cicala-Paşa, turbură liniştea capitalei şi era p'aci să-l răstoarne din vizirat şi sa-î repună şi viaţa; dar, prin versări de bani şi cu sprijinul ce avu de la ianiceri, putu lesne s'o răsipeasca (21 Aprilie, 1595). După domolirea acestei răscoale marele vizir eşi cu alaiul din Constantinopole, Joi în 26

Aprilie și tăbări la Daut-Pașa, ducând cu sine 10,000 ianiceri sub Zagargi-Pașa, toată călărimea cu leafă ce rămăsese la Poartă și călărimea străină atât din aripa dreaptă cât și din aripa stângă. Corturile armatei se scoaseră cu câte-va zile mai înainte și se armase zece galere, pe care încărcându-le cu tunuri și alte muniții, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre să se urce la Rușciuk. Al doilea vizir, Ibraim-Pașa, fu numit caimacan în lipsa lui Ferhad și rămase împreună cu aga ianicerilor pentru paza orașului și cârmuirea trebilor împărăției. Caimacamul era dușman tainic al vizirului și, cu toate că în public se arăta că se ocupă cu pregătirea și adunarea oștirilor și a armelor spre a le trimite lui Ferhad, în faptă însă se silia cât putea ca să răsească toate pregătirile făcute. Vădând Ibraim-Pașa că vizirul trimitea din cale curier după curier, scriind sultanului că se apropie de hotarele țerei Românești cu o mână de soldați rău armați și că-l roagă a trimite îndată oștile ajutoare, el se puse de arăta sultanului că pricina pentru care oștile se adună încet și merg cu greu către hotar nu e, după cum se dice, căci lor le e teamă a merge împotriva Românilor, dar căci ele urăsc pe Ferhad-Pașa și nu vor a se bate sub dânsul cu dușmanul. Spre adevărarea ășelilor lui, el scoase de marturi dinaintea sultanului pe muftiul Bostan-Zade, pe cadiaskerul Baki, pe vizirii Gerah-Pașa, Hasan-Pașa și pe feciorul lui Cicala-Pașa, toți partizanii ai lui Sinan, cumpărați de dânsul cu vre-o câte-va pungă de sechină și caii toți adevărați arătarea lui Ibraim. Aceasta începu a face impresie asupra minții, sultanului

În vremea ce aceste intrigă, în Constantinople urdău peirea lui Ferhad-Pașa, el înainta în calea sa. Plecând de la Daut-Pașa, în 30 Aprilie, ajunse la Ciorli, unde porunci de a forma un trup de 1000 oameni pușcași și dete lui Husein-Bei comanda spahiilor. Acei 1000 pușcași se luaă din tot locul unde țabăra armia și cei ce se înrolău salutaă în toate zilele pe marele vizir dinaintea cortului său pe la trei sau patru ciasuri de pe ameați. În cele d'itâiu zile ale lunii Maiu ajunse vizirul la Adrianopole și facu știre că va ză-

bovi acolo dece ȕile. În 13 Maiu, până a nu pleca din Adrianopole vizirul, potrivit vechei și statornicei dorințe a Porței, șterse drepturile ce principatele Moldavia și țara Românească își păstrasera prin capitulațiile lor și le declară provincii ale împărăției turcești (*ialeti*). El numi de Pașă în Moldavia pe Giafer-Pașa, fostul beiler-bei al Servanului și în țara Românească pe Satârgi-Mehemet-Pașa. și, luând în privire sperarea viitoarelor lor venituri, li se puse condiții ca să aibă a ținea fie-care câte 1000 soldați cu cheltuiala lor. Fiind-că acum ambele principate erau reduse în starea celor-l-alte provincii ale împărăției, vizirul dete slujba de defterdar în ambele țări lui Mehmet, beiu de la Ieni-Scheker și într'aceiași vreme, hotări 12,000 oameni în leafă drept garnizonă acolo.

IV

Pe când acest nor amenințator de groasnică vijelie se apropia de țara lor, Românii aflară că un convoi foarte bogat în bani și bucate trecea din Constantinopole spre Ungaria.

Mirosul acestei prădi scoate pe acești lei din vizuinile lor «și îi împinge a face tot spre a o dobândi,» zice istoricul frances Montreux. Oștile române întâmpinară pe turcii ce povățuiaū acel convoi. Lupta ținu multă vreme cu noroc schimbat până când curagiul isbuti și ai noștri luară trei corăbii încărcate. Vestea că se apropie armata lui Ferhat-Pașa nu'i putu face de a se lăsa de acea dobândă. Cât-va după aceasta Sigismund Bathori în ard-al trâmise pe cel mai vestit general al său, George Borbeli, în banat la Caransebeș și Lugos. Cu toate ca avea cu sine puținii ostași, Borbeli coprinsă prin sila două casteluri turcești, anume Bocșa și Varsoși, dar garnizoanele turcești de la Lipova, Giula, Csanad și Ieneu, aflând prin spionii ca orașul Iofö se afla fără garnizoana, voiră a se folosi de lipsa oștirilor lui Borbeli din Ardeal și, cu puteri unite, năvăliră în această țară, coprinsă Iofö cu șapte sate din prejur, unde trecură tot prin foc și sabie și duseră pe locuitori în robie. Aflând Bathori aceasta, spre a-și răsbuna,

porneşte din Alba-Iulia, o ceată de oştire aleasă de coprinde Totwaragia, măcelărind garnizoana. Această ceată se uneşte apoi cu Borbeli care bătea Făgetul şi, după ce-l îeău, pleacă asupra paşii de la Temişoara care, unindu-se cu beii de la Lipova, Giuila, Csanad şi Ieneu, cu mari puteri aleargă asupra-î. În bătălia însemnată ce urmă, creştinii rămaseră birui-torii. Paşa Temişoarei abia scăpă cu fuga; iar beii Giulei şi Csanadului fură prinşi, vieaţa lor nu mai fu cruţată; toţi cei-l-alţi prinşi fură ucişi în faţa armiei creştine. În urma acestora Borbeli merse să bată cetatea Lipova.

V.

În această iarnă puterea războiului fiind în ţara Românească şi Moldavia, Ungaria răsuflă puţin de mişcările armelor. Sinan-Paşa de la Belgrad, de unde ierna, află prin fugari renegaţi, silinţele şi umbletele prinţilor creştini pentru o mare legătură împotriva Turcilor. Spre a domoli focul cu care aceştia se pregătiau la război, meşteşugitul vizir credu că ar fi bine să facă a străluci dinaintea ochilor lor o minci-noasă lucoare de pace. Spre acest sfârşit făcu împăratului o propunere de pace, dar puind condiţii grele care era încredinţat că nu vor fi primite. Unele din aceste condiţii erau: d'a plăti tributul anilor trecuţi, a îngriji pentru trimiterea lui regulată în toţi anii de aci înainte şi a nu da nici un ajutor Ardelenilor, Muntenilor şi Moldovenilor, revoltaţi asupra Porţei, nici a le lua parte în viitor; de unde nu, ameninţa Sinan că, în primăvara viitoare, va merge să bată Viena. El tracta încă în propunerea sa pe toată naţia nemţească cu un mare dispreţ, zicând că Nemţii sunt nişte laşi care nu pot suferi nici foamea nici căldura şi că sunt buni numai d'a bea şi d'a mânca. La aceste condiţii aspre şi cuvinte ocăritoare, împăratul răspunse cu vrednicie arătând că o cercare rea va dovedi îndată lui Sinan că Nemţii ştiu a se bate cu ferul; că zadărnicele sale ameninţări nu-i sunt de nici un folos, de vreme ce are aface cu bărbaţi, iar nu cu copii care se sperie de cel mai mic sgomot. Apoi lepădând condiţiile turceşti,

propuse altele cu totul împotrivoare, între care și aceia ca Sinan să dea înapoi toate castelurile coprinse și pe toți prinșii și ca Poarta să se lepede de nedreptele ei pretenții asupra Moldaviei și țerei Românești, țeri vechi feudatare ale coroanei Ungariei. Într'acest chip se zădărnicea toate aceste vorbiri despre pace.

Sinan Pașa fu apoi chemat la Constantinopole și depărrat din viziriat, după cum am văzut înapoi și, în locu-i veni Hasan-Pașa cu beiler-beiul Greciei, feciorul lui Sinan Pașa, și cu niște domni și boieri pribegii din țara Românească și Moldavia, care din ambiție călcând legea și datoria lor, sub steagurile turcești se luptau în contra creștinilor.

Împăratul începu atunci a se găti cu toată silința spre a urma războiul în primăvara viitoare. El chemă pentru 8 Februarie, 1595, adunarea staturilor Ungariei la Presburg și ale Boemiei la Praga, pe ziua de 9 Februarie. Archiducele Matei deschise adunarea Staturilor Ungariei, cerându-le mijloace spre a urma cu isbândă războiul de primăvara viitoare. Cererea i se împlini hotărându-se de adunare o dajdie de obște pentru toți, fie de orî ce rang ar fi și orî ce privilegiu ar avea. Dieta de la Praga o deschise însuși împăratul și, mulțumind staturilor pentru zelul lor și puternicele ajutoare în bani și oameni ce dedeseră spre susținerea gloriei numelui de creștin, el le descrie starea lucrărilor războiului. El le spusese ca rugase pe papa, pe craiul Spaniei, p'al Poloniei și Suediei, pe marile duce al Muscalilor și pe mulți alți prinți străini, cum și pe prinții Germaniei la dieta de la Ratisbona, și că spera că toți își vor uni puterile cu ale lui împotriva dușmanului. El le vorbi apoi de legătura ofensivă și defensivă a prinților Ardealului, Moldaviei și țerei Românești, de trofee și biruințele lor și încheia cerând staturilor ajutoare în oameni și bani. Staturile îi deteră pentru Boemia, Moravia, Silesia și Luzacia, 600 călăreți și 10,000 pedestrași, cari de la începutul lui Mai și până la sfîrșitul lui Noemvrie trebuiau să slujească cu cheltuiala lor în armata împărătească. Împăratul numi mai mare peste oștile sale în Ungaria pe comitele Mansfeld, capitan vestit în războaie pe acele vremi și-l cinsti cu titlul de principe.

VI

În vreme ce ambele împărății se gătiau cu atâta silință spre a purta cu putere războiul, unirea voievozilor Ardealului, Moldaviei și țerei Românești, care, după cum vedurăm, fusese de mare folos cauzei creștinătății, fu în primejdie de a fi zdrobită, și aceste țări, acum așa amenințate de Turci, în nevoia de a deschide războiul între dînsele. Înțelepciunea lui Mihaiū-Vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire; dar sămânța de vrajbă ce se aruncă atunci, rodi mult mai apoi, zădărnici tot sîngele ce se vîrsase pentru cauza creștinătății, asvârli aceste trei țări în valuri și în nenorociri cumplite și mîntui împărăția turcească de peirea ce o amenințase. Sigismund Bathori, nestatornic și zadarnic, se truși și se înălță cu mintea de cînd tractă și se rudi prin casătorie cu împăratul neînțesc, și începu de o dată prin ușurpare, a se intitula prinț al țerei Românești și al Moldaviei, arătînd prin această dorința sa de a schimba tractatul de alianță ce făcuse cu domnii români într'un tractat de suzeranitate a lui asupra-le. Evenimentele timpurilor păstrasera aceste trei principate, Ardealul, țara Românească și Moldavia, singure, isolate, între împărăția Turcească, împărăția nemțească și crăia Poloniei. Era ore-cum firesc lucru că ori-care d'între stăpînitorii dîn aceste trei țări ce se simția în putere, să caute a le uni într'un singur stat și a reîntrupa ast-fel vechia crăie a Daciei. Mai mulți prinți români și Unguri o ispitiră; dar cea ce împingea pe Români către aceasta era dorința de a-și constitui unitatea lor constituțională, d'a se uni între sine frați de aceeași limbă și sânge, în vreme ce Ungurii nu era împinși de cît de vechia și statornica lor dorință d'ași întemeia supremația lor asupra întregii nații române și, călcînd'o în picioare, a da imperăției lor țermurile Mărei Negre. Lupta între aceste tendințe împotrivoare ale Romînilor și ale Ungurilor zădărnici toate întreprinderile de a reîntemeia regatul Daciei și aceasta rivalitate națională aduse robirea comună.

Tocmai în minutul cînd se cerea încredere reciprocă și

unire, nesocotitul Bathori, mai mult din zădărnicie, aprinse torța acum stinsă a vechilor urî naționale. Proiectele lui ambițioase găsiră partisanî nu numai în Ardeal, dar încă în Moldavia și țara Românească. Cu tot meritul ce Aron Vodă își dobândise prin resculara lui asupra Turcilor, Moldovenii tot nu puteau uita tiraniile lui de mai înainte. În înțelegere cu Sigismund Bathori se urzi asupra lui Aron Vodă un complot între boerii Moldoveni, în capul cărora sta agă Răzvan ce comanda guardia de Unguri a acestui Domn. Sub pricinuire că s'ar fi prins niște scrisori scrise de mâna lui Aron, care dovedeau că el se afla în înțelegere cu Turcii și cu cardinalul Andrei Bathori din Polonia, vărul prințului Sigismund, un grup de oștire din Ardeal, sub comanda lui Gaspar Corniș și Francisc Daczo, intră fără veste în Iași și împreună cu Răzvan, ridică pe Aron cu soția și feciorii lui, la 23 Aprilie 1595 și-i duse sub pază în Ardeal, sub pretext ca să se apere și să se deșvinovățească către Sigismund. Dar acesta îl închise în castelul Vințului oiașel pe Mureș, puțin departe de Alba-Iulia, vestit printr'o fără-de-lege a curței Austriei, moartea cardinalului Martinuțiu, (1551) care fu ucis de generalul spaniol Castaldo. Nu se știe dacă Aron-Vodă a fost vinovat într-un adevăr de trădarea ce a motivat arestarea lui sau dacă a căzut jertfă ambiției lui Răzvan și lui Bathori. Nimeni n'a văzut acele scrisori de trădare ale lui. Noi ne plecăm a crede, cu mai mulți analiști contemporani, că fără dreptate a fost el asvirlit după tron în temniță; dar cumplita lui domnire îi meritase o asemenea cădere. El își sfârși viața la Maiu 1597, în aceeași temniță. Toată averea lui cea mare, strînsa prin stoarceri nelegiuite, fu confiscată de Bathori spre a sluji pentru cheltuiala războiului. Mai mulți din boerii partisanî ai lui Aron-Vodă se turburară foarte la această silnică și fără dreptate faptă; de aceea, mulți din ei fură închiși, unii pedepsiți cu moarte. Aceste fapte nedrepte răciră cu totul spiritele Moldovenilor de către Bathori și le întoarseră către Polonia, unde mai mulți boeri se aflau în prăbiegie, aceea ce dete Polonilor îndrăzneala de a căuta să intre în Moldavia. Ast-fel dreptatea dumnezească scoate răsplata

unei fapte dintr'înşa chiar ; şi Răzvan, precum şi Bathori, traseră dintr'aceasta mult rău şi stingere asupra capetelor lor. Aga Răzvan fu numit de Sigismund Bathori domn în Moldavia sub suzeranitatea lui şi-şi luă nume de domnie Ştefan-Vodă. Acest Răzvan era născut în Moldova dintr'un-tată ȝigan şi o mamă moldoveancă. El intrase de tînăr în armia polonă şi, deosebindu-se printr'o viteză neobîcînută în resboiul 'cu Muscalii, fu din simplu soldat ridicat la cele mai înalte trepte ostăşeşti de craiul Poloniei Ştefan Bathori. În urmă, întorcîndu-că în Moldavia, intră în slujba lui Aron Vodă, care-i dăde rangul de agă şi-l trimise, la Maiu 1593, sol la Sigismund Bathori. Apoi Răzvan primi de la Aron comanda guardiei sale de Unguri. El trase la sine dragostea, acestor ostaşi şi isbuti, după cum vedurăm, cu ajutorul lui Bathori, a răsturna pe domnul său şi a se urca ast-fel în locu-i pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitezia lui.

Sigismund Bathori, temîndu-se ca nu cumva boierii moldoveni, cari erau pribegii în Polonia, împreună cu Polonii să facă vre-o năvălire în Moldavia spre a turbura starea lucrurilor, întocmite după plăcerea lui, trimise pe Gaspar Corniş la Zamoisky, marele hatman al coroanei Poloniei, spre a-i vesti că el s'a făcut acum stăpîn al Moldaviei şi îl pofteste ca să nu umble a intra în acea ţară şi a-i aduce vre o pagubă. Zamoisky îi dăde răspuns în scris că această treabă priveşte pe craiu şi pe staturi şi că ar fi fost mai bine dacă Bathori nu întreprindea o asemenea faptă pînă a nu cerceta mai întăiu părerea regelui Poloniei. Într'acest chip ambiţia lui Bathori deşteptă în inima Polonilor vechea lor dorinţă d'a stăpîni Moldavia şi aduse mari nenorociri.

VII

Tocmai se gătea Mihai-Vodă de a se apăra în contra năvălirii cu care îl ameninţa vizirul Ferhad-Paşa, când prinse veste de întămplările din Moldavia şi de cugetele ambiţioase ale lui Bathori asupra ţerei şi domniei sale. Dintru'întăiu el nesocoti acele proiecte ale unui aliat trădător şi călcător de

jurământ și declară că-și va apăra cu puterea drepturile, de se va atinge cine-va de dênsele. Dar stolul oștilor turcești acum se pornise spre țară, în acea primejdie Mihaiu simți nu numai că nu putea intra în luptă cu Sigismund Bathori, dar că încă avea trebuință de ajutorul lui. El mai avea apoi și a se teme ca mișelul său aliat să nu-l jertfească Turcilor; în adevăr, tocmai atunci, pe la începutul lui Maiu sosise în Ardeal ciaușul Ibrahim aducând lui Bathori caftane și scrisori atât de la sultanul cât și de la aga curții din Constantinopole și de la Amat-Pașa din Timișoara, prin care i se făgăduia ca sultanul îl va recunoaște stăpânitor peste câte treele principatele cu titlu de crai și cu plata unui tribut anual de 5000, în loc de 15.000 sechini, ce plătea Ardealul mai înainte, numai să se tragă din legătura creștină. Era înverdat că aceste făgădueli erau prea mari ca să poată fi ținute. Mihaiu însă putea să se teamă ori de ce de la un om așa de nestatornic la minte și la jurămintele sale. Împăratul însuși avea teamă de slăbiciunea lui Sigismund și încă de la 7 Martie îi scrisese să se ferească de ispita Turcilor, cari se silesc din mâni și din picioare, prin amenințări și făgădueli ca să-l tragă pe el și pe voievozii români din alianța creștină. În această cumpănă grea în care se afla, Mihaiu găsi în inima sa curagiul rar și foarte de laudat de a jertfi mărimea și neatârarea sa, dragostea de sine, drepturile sale și chiar ale patriei, pentru un mare interes al omenirii și al civilizației creștine. Adunând țara spre a se chibzui, își aleșă cu toți svat de folos acestei nevoi, ca domnul să se închine lui Sigismund, păstrându-și însă fără scădere drepturile suveranității și veniturile țerei. Cu asemenea instrucții porni în Ardeal o deputație compusă de Eftimie mitropolitul Târgoviștei, Teofil episcopul Râmnicului, Luca episcopul Buzăului, Mitrea vornic mare, vornicul Christea, logofeții Dimitrie, Preda și Borcea, vistierii Dan și Teodosie, postelnicii Radu Buzescu și Stamate, clucerii Radu și Vintilă. În 2 (12) Maiu, sosi aceasta deputație la Alba-Iulia și îndată fu primită în audiență de Bathori. El orîndui din parte-i spre a tracta cu deputația pe Ștefan Iojica, svetnicul și cancelariul

său cel mare și pe George Ravadzi svetnic al său și căpitan al cetății Szamoș-Ujvar. Dar «dintr'acești boieri ce-i trimisese «Mihaiu-Vodă pentru tocmeală, dice chronica, învrăjbitorul «diavol umblă în mijlocul lor, de se apucară unii cu alții «mai mult să facă vrajbe decât pace, cum să scoată pe Mihaiu-Vodă din țară; iar cei-lalți boieri ce se nevoiau să slujască domnului lor în dreptate, de nepreteni fură biruiți.» Intr'acest chip prin vrăjmășia unor boieri, se făcu ca tractatul ce se încheie între plenipotenții români și Unguri la Alba-Iulia, în 20 Maiu 1595, nu fu după cum voise Mihaiu, numai un simplu tractat de închinare, ci din potrivă legiui o supunere desăvârșită și o întrupare a Țerei-Românești cu Ardealul. Cuprinderea acestui tractat era: ca episcopii, boierii, împreună cu Mihaiu-Voda și cu toata țara, își aleg de domn stăpânitor pe Sigismund Bathori și pe următorii sei, căruia depun jurământul de credință. Acest prinț, neputând sta necurmat în Țara-Românească, o va cârmui printr'un vice-voevod ales de țară, care să știe limba și obiceiurile ei și căruia prințul să-i trimită steag, buzdugan și sabie, semnele dregătoriei. Vice-voevodul va alege un svat de doi-spre-zece boieri mai batrâni, între cari să cârmuiască țara. Veniturile lor vor fi hotărâte de prințul și el nu se va mai intitula ca înainte:

Din mila lui Dumnezeu», nici va numi orașele țerei ale sale; într'un cuvânt el va fi numai un slubjaș al prințului. Acesta singur va avea dreptul de viață și de moarte asupra boierilor, dreptul de a face daniu la pământeni, dreptul de a tracta cu puterile străine pentru țară. La dietele Ardealului sa se trimită deputați și din Țara-Românească, cari să aibă drept de a vorbi și a vota ca și cei-l-alți deputați. Libertatea și veniturile clerului și ale călugărilor se asigurau, și juridicția mitropolitului Târgoviștei se întindea peste toate bisericile românești din țările ce se aflau sub stăpânirea prințului. Pentru toate acestea, Bathori se lega că el și următorii săi vor apăra cu toate mijloacele lor, țara de vrăjmași. Acest tractat fu un act de răzbunare al aristocrației împotriva lui Mihaiu, pe care în zadar ea se ispitise a-l resturna.

Boierii și călugării, spre a-și asigura și a-și întinde privi-

legiile lor, spre a umili pe Mihaiu, scădându-l din treapta de domn suveran la aceea de un slujbaş unguresc, trădără drepturile nației și o aruncară sub supremația și stăpânirea nației ungurești, dușmana ei cea de demult. Acest tractat înjositor pentru el și nația sa, eșit din trădarea din lăuntru și din afară, fatalitatea împrejurărilor puse pe Mihaiu în nevoie de a-l primi, dar de atunci trulașa lui inimă își făgădui o răsbunare puternică și ura ce hrăni familiei Bathorescilor și pe care știu a o împărtăși poporului român, fu atât de înfocată încât arse cu totul această familie și stinse cu sunet pomenirea ei.

Cu întoarcerea deputaților din Ardeal; Sigismund trimise pe George Palatici ca să ducă lui Mihai-Vodă buzduganul și steagul oștășesc, semnele «voevodatului» și să primească jurământul lui și al boierilor. Mihaiu făcu acest jurământ, dar în inima lui hotărî a scăpa de dînsul la cea mai d'întăiu ocazie. Intr'aceiași vreme, la 1 Iunie, sosiră la Alba-Iulia deputații Moldaviei, care încheiară un tractat cu aceleași condiții ca cel cu Țara-Românească. De atunci Sigismund Bathori începu a purta titlul de «Principe al crăiilor Ardealului, «Moldaviei și Țerei-Românești și al santei Impărății române «(regnorum Transilvaniae, Moldaviae Valachiae transalpinæ et «Sacri Romani Imperii Princeps,)» și în Europa începu a fi privit și numit *Rege al Daciei*, căci locuitorilor acestor trei principate, Români, Unguri și Sași, li se da numirea comună de *Daci*. Dar această nesocotită ambiție a lui Bathori nu slujî la alt-ceva decît de a deschide ochii Românilor și a le aduce mereu aminte de vechia crăie a Daciei, moștenirea lor părintească. Ast-fel Uguriî însuși lucrară și făcură pe lume a crede într'un viitor regat al Daciei, fantomă îngrozitoare ce astă-đi îngheață inimile lor de spaimă. ¹.

¹ După Sigismund Bathori, prinți urmatori pastrara idea lui de regat al Daciei: ast-fel cardinalul Andreiu Bathori, Gabriel Bathori și Bethlen Gabor, care la 1628 cere de la sultanul a-i recunoaște titlul de *Rege al Daciei*.

VIII

În vremea acestor tractații, vizirul Ferhad se apropia încet de hotarele noastre și Tătarii, ce primiseră poruncă de a ajuta operațiile armatei turcești, năvăliră către începutul lui Iunie, cu o puternică oștire asupra Moldaviei și țerei Românești, Mihaiu-Vodă cu un grup de oaste alcătuită de Români. Ardeleni și Cazaci, pripește de le ese înainte la hotarul țerei Românești, le dă o sabie, îi împrăstie și-i silește a se întoarce înapoi cum inima lor n'a voit. Indată după aceea, Mihaiu-Vodă ea cu sine o ceată de călăreți și pedestrași români, împreună cu șease-șeci călăreți ardeleni din trupul lui Albert Kiraly; sub comanda lui Gaspar Födössi, și pornind din București, strânge pe lângă dânsul pe toți ostașii români și bulgari ce întâmpină în cale și pe o seamă de paznici din volentiri și în Țiua mare, lângă Nicopole, trece Dunărea pe vase, în vederea și în fața oștilor turcești, adunate acolo spre ocrotirea construcției vaselor pentru podul ce se pregătia a se face pe Dunăre. Cum trecură ai noștri riul, deteră îndată năvală asupra Turcilor, îi bat, îi sparg, îi pun în goană și-i silesc a căuta scăpare după șanțuri, închidându-se în tabără. Această tabără era așezată pe lângă riul Osma ce curge din Balcani și se varsă în Dunare aproape de Nicopole, și lângă dânsa erau grămadite la un loc, ca la o mie de lunturi, cu toate cele trebuincioase pentru facerea podului. Numărul Românilor, spun că se urca la cinci mii oameni, în vreme ce Turcii treceau peste două-spre-zece mii. Bătălia aceasta urmă în 10 Iunie. Românii coprinse tabăra cu asalt, robiră și trecură sub ascuțișul sabiei pe mulți Turci, ca la 500 ; iar, după alții, 1600 Turci cădură morți. Despre pașa nu se știe de a scăpat sau de a rămas mort. Toate lunturile fură mistuite prin foc, afară de vre o Țece ce erau așezate mai departe și de care nu se putură apropia. Ele slujiră în urmă la ai noștri spre a trece dincolo de riu bucatele găsite acolo. Un Turc ales ce purta grija acestor lucrări ale podului, vedând arderea lunturilor, Țise către Födössi : «Dacă oastea voastră ar fi luat

«astăđi prea puternicului padişah patru cetăđi, n'ar fi fost ne-norocire mai mare la el decât paguba ce-î face arderea «acestor luptri». Românii luară în astă izbândă şase steaguri şi două tunuri-falconete ce Turcii câştigaseră în anul trecut sub cetatea Raab de la oştile împărateşti; Mihaiu-Vodă le trimise lui Bathori împreună cu 16 tunuri şi multe pale, han-geruri şi alte arme bogat împodobite ce dobândiră acolo ostaşii săi. Ei găsiră încă mult praf, muniţii şi multe instrumente de fer; dar pe acestea, neputându-le duce cu dinşii, le aruncară în apă. Invingătorii Români petrecură noaptea în acel loc şi în ziua următoare, 11 Iunie, apropiindu-se de Nicopole, scoaseră pe duşman dintr'însul; ei coprind oraşul, îl strică şi îl dau pradă flăcărilor. Nemulţumindu-se cu atâta isbândă şi înflăcăraţi de norocul ce-î favorisa, ei se aruncă chiar asupra cetăđii şi isbutesc a face, lângă poarta cea mică, o spatură cât să poată trece doi oameni. Dar cei din lăuntru începură a versa din tunurile şi puştile lor descărcături omoritoare şi ai noştrii, vedând ca perduseră vre-o 50 sau 60 oameni, lasară cetatea şi trecând Dunărea, se întoarseră în ţară, veseli de norocita lor expediţie.

IX

Această expediţie a Românilor la Nicopole se mări foarte mult de unii din analişti contemporani, cari o transformară într'o bătălie generală cu toată oastea lui Ferhad-Paşa, în care acesta remase învins cu o pierdere foarte mare. Chiar Turcii, duşmanii lui Ferhad-Paşa răspândira această veste neadeverata, ca sa-l poata perde mai cu înlesnire. Noi însă dederăm mai mult creşemînt raportului lui Albert Kiraly către stapânul său, ce se potriveşte cu arătarea unor analişti ai timpului. Perderile Turcilor încă nu fură aşa de nenorocite precum credeau creştinii şi Turcii chiar, căci în puţine zile luntrile se facura şi se adunara la loc. Se vede ca Mihaiu voi încă a face cu acestea, ceea ce făcuse cu cele-l'alte; el trecu vre-o mie de oameni lângă Nicopole ca sa pună mâna pe acele vase ce se coborau pe Dunăre spre schela

Raveh, unde Hasan-Paşa beiler-beiul Rumeliei, însărcinat cu construcţia podului, le aduna. Românii se daseră ascuns şi le pândeau trecerea ; dar a doua zi dimineaţa oştile Rumeliei şi Segban-Başi, generalul ianicerilor, care păzia acele luntri, plecară spre dânsii şi aflând în cale dela un prins starea şi aşezarea lor, se ascunseră toată ziua aceia într'un loc priincios, şi a doua-zi, când se crăpa de ziua, isbiră fără de veste Turcii pe ai noştri cu atâta noroc în cât îi învinseră şi-i puseră pe fugă.

În sfârşit, după şapte săptămâni de la plecarea sa din Constantinople, Ferhad-Paşa sosise acum pe la jumătatea lui Iunie în Ruşciuk, unde găsi gata lemnele pentru facerea podului. Pricina zăbovirei lui în cale fu, după cum ştim, întârzierea adunării soldaţilor şi greutatea ce întâmpină întru strângerea muniţiilor şi a bucatelor din partea duşmanilor săi rămaşi în Constantinople. Îndată ce sosiră vasele de la Nicopole, în 6 Iulie, se apucară de lucrul podului. Un român ce pică atunci în mânele Turcilor şi care se vedea a fi fost trimis într'adins de Mihai-Vodă, le spuse că acesta primise ajutoare din Ardeal şi din Ungaria şi că se afla în Bucureşti în capul a şapte-zeci mii oştăşi. Segban-Başi fu însărcinat a trage linia podului cu vre-o câţi-va beii din Rumelia cari trebuiau să meargă înainte. Marele vizir sta la capul podului sub un chioşc susţinut de opt stâlpi, de unde putea să vadă şi silinţa ce se punea la lucrarea podului şi tot ce se petrecea în tabără. În locul unde se făcea podul era, în mijlocul râului, un ostrov lat, sădit tot cu sălcii, unde podul ajunsese în cinci sau şase zile. Ostrovul fu ocupat mai întâiu şi se aşezară acolo corturi. Cel-lalt canal al râului, ce se întindea pâna la cetăţuia St. George, era foarte larg în cât trebuia cel puţin 500 vase spre a face podul. Era lângă cetăţue locul cam ridicat şi nişte sangiaci-bei fură orânduţi spre a-l tăia ca să poată prinde capul podului. În 8 Iulie beiler-beiul Rumeliei Hasan-Paşa intră cu pompă în tabără, ducând ca la 500 robi şi aproape patru mii capete de creştini din Transilvania şi Ungaria. Satirgi-Mehemet-Paşa, ce fusese numit beiler-beiul ţării Româneşti, fiind chemat, sosi şi el peste puţine zile în tabără. www.dacoromanica.ro

X

Într'aceia, pe când Ferhad-Paşa se ocupa cu construcţia podului măgulindu-se cu sperare că va supune îndată ţara Românească şi apoi prin Ardeal îşi va deschide calea spre Belgrad, că să înceapă operaţiile războiului în Ungaria, vrăjmaşii săi din Constantinopole nu sta în nelucrare. Sinan-Paşa câştigase pe tainicii haremului, cari începură a băga multe hule asupra lui Ferhad în capul despotului. Îl învinovăţiră că în fundul inimei sale e *ghiaur* şi că are relaţii secrete cu Mihaiu-Vodă, silind împreună a prăpadi cu totul armia mahometană; că perduse o mare bătălie la Nicopole; că oştăşii nu vor a se mai bate sub dînsul; că opreşte pe seamă-i banii cu care trebuie să plătiască oştile şi că, de i se va lăsa încă comanda armiei, e de temut că ambiţia şi scumpetea lui să nu pricinuiască nenorociri şi mai mari. Prin aceste pîrî neadeverate, Ibrahim-Paşa şi ceilalţi prietini ai lui Sinan isbutiră a răsturna pe Ferhad, şi în 6 Iulie, Sinan-Paşa fu numit în locu-i mare vizir pentru a patra oară. A doua zi (7 Iulie) noul vizir porni pe chehaioa capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman ca să ia pecetea împărătească din mîna lui Ferhad şi să-l şi omoare de va avea ocazie priincioasă. Dar cu două zile înainte de a sosi chehaioa în tabăra la Ruşciuk, Ferhad-Paşa, înştiinţat fiind de nişte credincioşi ai săi din Constantinopole despre ceia ce i se pregătia, chemă la sine pe Mehemet-Satîrgi Paşa, îi dăte pecetea împărătească în mîni, spunindu-i ca el e mazil şi cu tot bagagiul său, însoţit de trei mii voinici călareţi, luă drumul Constantinopolei. În cale întâlni trupele Siriei, pe care Sinan le pornise după dînsul, dicându-le: «Mie capul, voe avuţiile!» Ferhad scăpă din mîna acestora, lăsându-le în jaf avuţia sa, ce era încărcată toată pe camile legate câte şase unele de altele. Dintr'un deal vecin el privi această prada a vistieriilor sale şi apoi se depărtă în munţi şi d'acolo se duse la Constantinopole, unde în zadar căuta a-şi mîntui viaţa. Moartea lui e povestită cu întristare de toţi istoricii Turci, cari laudă slujbele ce el a facut imperăţiei şi hulesc pe ambiţiosul şi barbarul său duş-

man. Sinan-Paşa, care se numise tot de o data seraskier şi mare vizir, fără a perde vreme, începu a se găti spre a se porni la oaste. Pâna a nu eşi însă din Constantinopole, voind să dea Turcilor şi sultanului o privelişte plăcută, trimise de scoase din închisori o sută doi-spre-zece creştini robiţi în Ungaria, afară de femei şi copii, pe cari, după ce-î sili a face o suta leghe zi şi noapte pe drum, legaţi şi chinuiţi de foame, şi de sete, în cât mulţi, nu numai copii dar şi bărbaţi, muriră în cale, îi aduse în oraş, unde el însuşi îi primi la porţile cetăţii şi îi preumblă prin târg în vederea sultanului şi a locuitorilor. Între aceşti robi erau mulţi oameni însemnaţi şi de cînste, din cari unii fură osândiţi la galere, alţii traşi în ţeapă. Între dînşii se descoperi o femeie în haine bărbateşti. Era o juna fată numită Maria Putoiana. Istoricii nu spun nimic despre naţionalitatea ei; numele însă o dovedeşte a fi fost română. Împinsă, de pe spusa unora, de dorinţa d'aşi rasbuna familia măcelărită de Turci, iar de pe alţii, de marimea curagiului său şi de sânta dorinţă d'a se lupta cu duşmanul legii, ea se batuse multă vreme ca soldat. Turcii o întrebă dacă n'a luat haina bărbătească ca sa ascundă vre-o dragoste cu vre unul din ostaşi. La aceasta ea răspunse cu o minunata neînsăimintare, ca ea îşi schimbăse portul ca sa poată a-î vătama în reshoi, iar că pâna atunci nici un om nu-î bănuise sexul. Aceasta o marturisiră şi toţi soţii ei, adăogind că în toate întâlnirile cu Turcii, ea dedese foarte frumoase probe de curagiu. Aflând sultanul de aceasta eroină, trimise să o aducă dinainte-î şi o întreba de a ucis vrè un Turc; la care întrebare ea răspunse cu semeţie ca s'a purtat cât-a putut mai cu curagiu, necruţând nici un vrăjmaş şi ucigând vr'o zece cu mâna ei. Sultanul, mirându-se mult de virtutea acestei fete generoase, puse de o preumblă în triumf pe uliţele Constantinopolei, arătându-o poporului ca o minune, apoi o dete sultanei spre slujba ei în harem.

XI

Sinan-Paşa era atunci în vârstă de opt-zeci şi trei de ani. El era de neamul lui arnău, născut în satul Tapoiană în sangiacatul Preveşei. Fiind numai în vârstă de 16 ani, el eşise din sarai în zilele sultanului Suleiman şi intrase în rândurile ianicerilor, luând parte în multe bătălii însemnate de pe atunci, iar mai cu seamă la asediarea Vienei de la 1528, şi deosebindu-se tot-d'auna printr'o ură feroasă asupra creştinilor. În puţina vreme el ajunsese beiler-bei de Alep şi de Egipt: pe urmă fu trimis de linişti turburările Arabiei şi lua parte, sub Mustafa-Paşa, la războiul Ciprului, unde îşi arătă cruşimea sa asupra creştinilor, povăţuind călcarea capitulaţiei şi jupuirea de viu a vitezului şi nenorocitului Bragadini, comandantul cetăţii Guleta. După aceea, ajunsese de trei ori mare vizir, vestindu-se mai presus de toţi capitani turci în toate războaiele ce purta cu noroc în câte-şi trele părţi ale lumii şi care îi dobândise numele de *nebiruit* şi de *Mariu al Osmanlıilor*. Turcii îl numiau Cogia-Sinan-Paşa sau Sinan-Paşa-cel-betrân spre a-l deosebi de Cicală-Paşa, care era născut la Messina dintr'un tată genoves şi dintr'o muma turcă. Îndată ce-şi vedu împlinită înfocata sa dorinţă de a se mai oşti împotriva creştinilor, bătrânul vizir, îngâmfat de reputaţia sa ostăşească şi de atâtea războaie cu noroc săvârşite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia şi Ungaria, se duse dinaintea sultanului de jura şi cheazăsui pe capul său că va supune pe revoltanţii români, va robi şi va pustii ţara lor, iar pe Mihaiu-Voda îl va prinde şi-l va aduce viu. După aceea îşi adună în grabă oştile şi toata gătitura trebuincioasă la război, lua cu sine steagul cel sânt cu care musulmanii se credeau nebiruiţi când îl aveau în tabăra lor, şi, eşind cu ceremonie mare din Constantinopole, merse de tabără la Daut-Paşa. D'aci, în 17 Iulie, porni spre Ruşciuk. Într'aceiaşi vreme poruncise tuturor paşilor vecini să-i iasă în cale cu oştile lor şi hanului să dea năvală cu Tataţii săi prin Moldavia în

țara Românească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strângă oștirile Asiei o armie mai pe atât de numeroasă cât a lui Sinan și să stea gata ca la orî-ce cerere să se unească în grabă cu dînsul. La Andrianopole ajunseră pe vizir oștile Siriei și de acolo porni la Carinabad, unde fu înțîmpinat, la 28 Iulie, de kehaiaoa capigiilor, care-l dete pe cetea împărătească, spuindu-î de fuga lui Ferhad-Pașa spre Constantinopole. El scrisese d'acolo sultanului, cerîndu-î ca să omoare îndată pe Ferhad-Pașa și apoi își urmă calea trecînd Balcanii prin strîmtoarea de la Cialicavain, ajunse la Șumla și de acolo la Hozargrad său Rasgrad, făcînd cincisprezece tabere din Constantinopole până în câmpiile Dobrogii. Îndată purcedînd, sosi în 5 August (s. n.) în tabăra de la Rusciuk. Aci oștile îl primiră stînd înarmate și-l însoțiră până la cortul lui unde-l presintară câți-va robi și câte-va capete de Români, cari veniseră să isbească pe Hasan-Pașa și fusese prinși și omoriți de acesta. De la 1462, de cînd cuceritorul Constantinopolei Mahomet II, în capul unei armate de două sute cincideci mii oameni, navăli în țara noastră, nici o altă oștire mai mare, nici cumpîna de peire mai grea decît cea de acum nu o amenințase. Într'adevăr, armata ce Sinan-Pașa adunase la Ruseiuk spre a trece în țara Românească, era de o sută optzeci mii de ostași și o mie de lucrători.¹ Cei mai vestiți pași ai împărăției, veterani ai mai multor răsboaie comandau după Sinan această armată. Era Hasan-Pașa beiler-beiul Rumeliei născut în Hertegovina, fiul vestitului Mahomet-Socoliul ce stătuse vizir sub trei sultani; el dobîndise o mare glorie în răsboaiele din Persia și din Ungaria, se privia de toți ca cel mai

¹ Numărul acestei armate e cam nehotărît. Analiștii turci, după cari se luara și unii Italiani analiști, o scad la 70 mii oameni, numai după obiceiul lor d'a nu fi exact. Istvanfi spune ca trecea peste 100 mii, iar Filstich o face de 200 mii. Noi am primit numărul de 180 mii dat de Walther carele, fiind pe atunci în țară și curînd după aceia la Constantinopole, ni se pare a fi mai exact. Iacob Franco pretinde că Ferhad adunase 150 mii oameni în tabăra sa; apoi Sinan știm ca a mai adăogit multe oști pe lînga cele adunate de Ferhad.

bun căpitan al Turciei și era foarte iubit oștaşilor pentru natura lui cea veselă. Era Mahomet-Satirgi, arnăut ce fusese pașă de Caramania și ciadir-mecter-pașa (șătrar mare); el era foarte viteaz și se povestea despre dânsul că, fiind de pază lângă sultanul, îl apără într-o bătae, tăind mai mulți dușmani numai cu un satir, de unde căpătă numele de satirgi; alții diceau că acest nume îi vine fiind-că a fost măcelar. Era Giafer-Pașa eunuc ungur de neam, ce fusese pașă de Taurida și se deosebise în războaiele Persiei. Era Haidar-Pașa, beiler-beiul Capadociei, vestit prin ispravile sale din Moldavia la 1589, când îndatoră pe Poloni a plăti tribut Turcilor. Apoi venia Mustafa-Pașa, feciorul lui Aias-Pașa, Hussein-Pașa beiul Nicopolei, Caraiman-Pașa și alți mai mulți pași și bei, tot oștași învechiți și meșteri în războaie. Între ei toți se deosebia un român, un trădător de țară și lepădat de lege. Fecior al lui Alexandru-Voda II-lea, Mihnea II-lea sau Mihaiu, urmă tatălui său în domnie și cârmui țara Românească de la 1577 până la 1583; domnia lui nu fu decât un șir de tiranii și stoarceri de bani, până când strigările poporului făcura pe sultanul a-l mazili și a-l surghiuni la Tripolis; peste un an însă Mihnea al III-lea pentru a doua oară se întoarse domn în țara românească chinuind-o și mai cumplit aproape de cinci ani (1585—1591), când fu iarăși depărtat cu urgie și adus în Constantinopol. Aci, în minutul d'a porni în exil, temându-se ca Turcii să nu-l omoare spre a-l lua avuția, ceru să se turcească, dicând că de multe ori i s'a aratat în somn prorocul Mahomet îndemnându-l la aceasta. Turcii se îngânfără de aceasta privind-o ca o minune a religiei lor. Sultanul aduse pe noul musulman dinaintea-î, se desbracă de haina sa spre a-l acoperi cu veșminte turcești, îl încinse cu cingătoarea sa împodobită cu petre scumpe, îl numi pașa al Nicopolei, iar curând după aceea al Vadului. Acum lepădatul Mihnea povațuia armia otomană care venise să înjunghie patria sa.

XII

În vremea pe când Sinan sosise la Rusciuk şi se pregătia a trece Dunărea, Sigismund Barhori sărbătoria nunta sa cu archiducesa Maria Christina, care în sfârşit, după atâta aşteptare şi amânări, venise în Ardeal pe la capatul lui Iulie. Bathori pofţi şi pe Mihaiŷ-Voda să vină la nunta sa ce hotărîse a se săvârşi la 7 August. Dar Mihaiŷ, care de o lună de zile se străduia a stânjeni clădirea podului de pe Dunare de Turci, ameninţat acum şi mai mult de Sinan Paşa, nu-l putu împlini cererea. El trâmise în locul seŷ pe boierii Stroe Buzescu şi Radu Calomfirescu, cu daruri scumpe de nunta, însărcinându-i să roage pe Bathori ca să grăbească a-i veni în ajutor, caci duşmanul comun s'a apropiat şi a pus gând, după ce va robî şi va pustii Ţara-Românească, sa treaca prin Ardeal în Ungaria.¹ Vestea aceasta turbură veselia nunţii.

¹ De la aceasta solie în Ardeal documentele istorice perd din vedere pe viteazul Radu din Calomfirescu, pe care îl veduram înapoi stralucindu-se în răsboiul cu Tatarii; dar un cântec vechiu popular ni-l arata rivalizând necurmat în vitejii cu Buzescii amândoi şi cu Caplescii câte-şi trei, fruntea boierilor şi domnii răsboiului» pâna în zilele lui Radu-Voda feciorul lui Mihnea turcitul (1611). Atunci întâmplându-se ca Tatarii sa vie sa robească moşile, casa şi pe mama batrană a lui Radu din Calomfirescu, el alerga la domn cerând ajutor pe Buzeşti şi pe Capleşti, Domnul refusându-i ajutor, atunci el, însoţit de dreapta lui sluga Nedeia şi vre-o câţi-va oameni, se arunca asupra Tatarilor. În bataie, Nedeia striga stapânului seŷ: «Taie, ca nu e aci pe boerie, ci este pe vitejie; taie mărşinele şi eŷ voiŷ taia mijloacele.» — Tatarii fura învinşi şi Calomfirescul îşi mânăŷ pe muma sa. La întorsul seŷ întâmpina în cale pe Buzeştii şi pe Capleşti cari îl omorau şi duc trupul la Radu Mihnea dicându-i ca de trăia, îl scotea din domnie. Muma Calomfirescului, aŷdînd de uciderea fiulŷ sau alerga la domn cu multe zapise prin care se dovedia ca Calomfirescu n era frate. Atunci domnul, făcînd divan, judeca pe Buzeşti şi pe Capleşti şi porunci de li se taie capul. Dintr'acest cântec se vede dar ca Calomfirescul a fost feciorul lui Mihnea Turcitul, care însoţi pe Sinan în Ţara-Romaneasca. Poate fiul şi tata şi-au încrucişat paloşele la Calugăreni, fara a se cunoaşte. Poate glonţul şi paloşul Calomfirescului tranti la pamânt pe lepadatul Mihnea în luarea Tărgoviştei. — (Cântecul de care vorbeşte aci Balcescu l'am aŷdit şi l'am cules şi eu din gura satenilor de pe vechia vatra a familiei Buzescilor, în Romanati.

(Nota editorului)

Bathori trâmise pe mireasa sa la Samoš-Ujvár și grăbi a porni în Țara-Românească o seamă de oști ce avea gata. Dintr'altă parte, pe când el chema în tabără pe toți oștașii, soli să alerge cu grabă la împăratul ca să-i vestească primejdia în care se afla și să-l roage a trâmite cât mai iute ajutor; după vechiul obicei al Ardealului, o sabie și o lance, încruntate în sânge, erau purtate din loc în loc de un călăreț ce le ținea în sus, în vreme ce un alt om mergea alături pe jos strigând: «Iată vine dușmanul țerei: fie-ce casă să-și dea omul spre a ne scăpa din această primejdie obștească.»

Mihaiu-Vodă asemenea se 'ngrijise pe cât putuse de oaste și de apărare. Pornindu-și familia cu tot ce avea mai scump la Sibiu în Ardeal, el eși din București cu opt mii oștași și mersese de înfipse tabăra în drumul Giurgiului la satul Măgurele, două mile departe de București. Acolo adună lângă sine pe capetele armatei și împreună cercară svat cum să apere mai bine țara. Lucrul era greu, fiind peste puțină a opri intrarea Turcilor în țară, din anevoința d'a străjui toate hotarele ei cele deschise atât despre Dunăre cât și despre Moldavia. Intr'adevăr, pe când Sinan umbla să treacă Dunărea pe la Rusciuk, alte cete turcești se ispitiau a o trece prin alte vaduri, iar mai cu seamă pe la Nicopole, unde se afla un trup însemnat de Turci, cari din porunca Vizirului rezidiseră cetatea cam sfărâmată de Români, cheltuind pentru aceasta mai mult de 70 mii ioachimi. Dintr'altă parte se dicea de sigur că Hanul Tătarilor are să năvalească prin Moldavia în Țara-Românească. În această nevoie svatul oștășesc chibzui ca, spre a închide dușmanului calea d'a intra în țară sau spre a-l putea stavili îndata ce va apuca să intre, să se împartă armata în câte-va trupuri care să se așeze în locurile cele mai importante d'a lungul hotarelor, dar să fie apropiate și să stea gata a se uni cu domnul, care cu cei opt mii oștași ce avea pe lângă el, să se așeze în centrul operațiunilor, într'un loc comod, de unde sa poata da ajutor ori și în ce parte va cere trebuința și sa nu poata fi cu înlesnire isbit și respins de dușman. Indată după ce sosi la Rusciuk, Sinan-Pașa se puse cu multa silință și înfocare sa sfârșească podul,

a cărei clădire costă 60 mii talere. Cu toate că într'acest loc Dunărea es.e lată de o jumătate de leghe, dar insula cea mică din partea stîngă a rîului, unde Turcii ajunseră lesne prin mijlocul flotei lor şi unde reîntăriseră cetăţuia cam sdrobită de Rămăni, îi ajută foarte mult. Sinan însuşi merse de vizită şi cercetă acea cetăţuie. Cu o activitate rara la vârsta sa, bătrînul vizir presida la facerea podului, al cărui cap era ocrotit ca de o palancă, de cetăţuia din insulă, iar laturile prin galere. Mihaiu de pe malul stîng al rîului, se silia cît putea să împedice clădirea podului, dar la sfârşit se vëdu ameninţat pe la spate de o ceată de Turci ce isbutise a trece rîul douë mile mai departe, în vreme ce alţii îl trecură pe corăbii¹ chiar în faţa Giurgiului, de şi cu multă greutate. Impresurat ast-fel de vrăjmaşi şi în neputinţă d'a mai stînji ni trecerea lor, el lăsă malul Dunării cu gând ca tă-rîndu-i după sine, să se folosească de cea mai bună ocaşie spre a se lupta cu dênşii. Atunci Sinan, ne mai fiind supărat de nimeni, se grăbi a sfârşi podul şi în ⁹ 19 August, trecënd Dunărea cu toata armata sa, călcă şi coprinse ţermul românesc.

XIII.

Drumul care merge de la Giurgiu spre Bucureşti trece printr'o câmpie şeasă şi deschisă, afară numai dintr'un loc, douë poştii departe de această capitală, unde el se află strîns şi închis între nişte dealuri paduroase. Intre aceste dealuri este o vale largă numai de un pătrat de mila, acoperita de crîng, pe care gârla Neajlovului o îneacă şi piraale ce se scurg din dealuri o prefac într'o baltă plina de nomol şi mocirlă. Drumul acolo trece în lungul acelei văi, parte pe o şosea de pamînt, parte pe un pod de lemn, care amîndouë sunt aşă de strîmte încât d'abia poate coprinde un car lărgimea lor. Aceasta strîmtoare, pe care locuitorii o numesc *Vadul Călugarenilor*, fu aleasa de Mihaiu-Vodă spre a sluji de Termopile Rămănilor. Asta-đi aceasta vale se afla întocmai dupa cum ne o descriu analiştiî acelor timpuri. Nici un monument

nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate! ¹⁾ Atât suntem de nesimțitori la gloria națională! Românul trece acum cu nepăsare printr'aceste locuri sânte, fără ca nimic să-î aducă aminte că pământul ce calcă e framântat cu sângele părinților sei și acopere oasele vitejilor!

Vai! scriam aceste rînduri în anul 1846. Cine mî-ar fi fiș atunci că abia un an va trece și inima îmi va fi și mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deșteptări naționale, atunci când un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie și Libertate. Turcul, vecinicul dușman, se por-nise tot de la Giurgiu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe.. Me afluam într'o adunare populară, când sosi vestea că pă-gânul a tabărit la Călugăreni, călcând cu picior de batjocura sânta țerină a parinților noștri, glorioși, martiri ai libertății naționale. O amar mare! atîta fu uitată religia suveranilor, atîta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor său atîta fu mișelia lor în cît această veste îi lăsă reci și în ne-pasare. În zadar glasul-mi, unit cu al unui mic număr, strigă *resboiu și resbunare!* Nici un echo puternic nu-i răspunse în mulțime. Îmi ascunsei atunci ochii cîu mânele mele ca să nu mă vadă aceasta umilitoare priveliște și din inima-mi sdro-bita scapara aceste cuvinte: Deul parinților noștri ne-a pa-
«rasit! parinții noștri ne-au blestemat!» ²⁾

Mihai-Voda voi a se folosi de poziția și de strîmtoarea va-dului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în frînt

¹⁾ Crucea de peatra ce se afla la Calugăreni este facuta de Șerban-Voda Cantacuzino, spre vecinicirea unui pod ce el facu pe apa Neaj-lovului, dar nu privește bataia.

(La capetul acestei cărți vom da amanunte despre acea cruce.

(Nota editorului).

²⁾ Aceasta s'a petrecut la 1848, într'un club la Mitropolie, cea d'întaiu și din urma ora cand am statut de fața la ședințele acelu club. Trebue a se ști ca puținii oameni din popor se aflau la aceasta adunare și pa-rerea mea e ca poporul cel de jos, mai cu seama cel din București și-a împlinit datoria revoluționară și națională, declarându-și, de și cam târziu, dorința de a apara revoluția cu paloșul; iar clasele de sus, gu-vern, boeri, neguțatori, junime, s'au aflat mult mai pre jos și nevrednice de misia lor și de poporul ce conduceau.

mai mult de doi-spre-zece oameni, ca să facă mulțimea Turcilor nefolositoare, și ca să se poată ast-fel lupta cu puteri de o potrivă. Pentru aceia, el tabări acolo cu oștile sale, puind streajă în deosebite părți ca sa vaza de nu vor umbla Turcii a trece printr'alt loc. Dar Sinan, voind a înainta spre București, era nevoit a trece pe la Calugareni, fiind acesta drumul cel mai scurt și temându-se ca, dând prin altă parte, să nu lase în urma sa un vrajmaș așa de întreprinzător și îndrasneț ca Mihaiu. Ingânfarea sa și mulțimea oștilor sale îl faceau a crede că va birui lesne. Intr'adevar armata lui, era, cum știm, de 180 mii ostași, mai mult decât de zece ori mai mare ca a lui Mihaiu-Voda care, cu toate ajutoarele ce primi din Moldavia și Ardeal, d'abia se urca la 16 mii oameni și 12 tunuri¹⁾. Sinan poate nu banuia ca numărul creștinilor era așa de mic, dar știa că armata lui e mult mai mare decât a lor.

De și puțin, ostașii creștini erau însă plini de foc și de dorința de a se mesura cu dușmanul. Exaltația și infurierea soldaților crescuseră atât încât, înțelegând că unii din capitani lor, catând la mulțimea, puterea și rânduiala păgânilor, erau de părere a se trage înapoi spre a nu primejdui în norocul unei zile glorioasă și reputația cu greu dobândite, începură a face multa larma în tabără, strigând că în ori-ce chip ei vor să încerce o bataie ca sa scape odata, cum diceau ei, prin prapadirea oștirei dușmăre ce se afla acum adunată toată la un loc, de acest resboiu și sa sdrobeasca de tot jugul nesuferitei tiranii turcești. Vrând nevrând trebuira și capii oștirilor cu toții a se învoi de a aștepta acolo sosirea dușmanului.

XIV

Dupa ce trecu Dunarea, marele vizir dete comanda avangardei armatei lui Satârgi-Mehemed-pașa și la arierguardie orându-i pe Hasan-Pașa, beiler-beiul, Rumeliei, iar pe beii

¹⁾ Alți analiști pretind ca oastea lui Mihaiu se urca la 20 mii, dar ei n'au putut ști mai bine decat Walther și Iacobini ce se aflau atunci la fața locului.

Salonicului și Nicopole îi însărcină cu paza și apărarea podului. Cele zece galere ce se urcaseră pe Dunăre până la Rusciuk fură descărcate de tot felul de arme și muniții, și primiră porunca d'a rămânea pe loc spre a păzi podul. Apoi în ¹¹₂₁ August Sinan porni cu toată armata sa spre București. În cea d'itâiu noapte, Turcii conăciră într'un sat ruinat în dreptul Camuri, și a doua zi (¹²₂₂ August) sosiră în capul vadului Călugărenilor, trecând riul Salcia pe trei poduri. Călarimea ușoară care, manevra la avantposturi, înaintă până la intrarea strîmtoarei și sta acolo odihnindu-și și pascăndu-și caii, când un nor mare de pulbere îi vădi apropierea Românilor. Ea fu îndată isbită cu putere și fugi înspăimîntată până în tabără. Spahiî înaintară spre a sprijini năvălirea călarimei române, până când să apuce vizirul să-și pue armata în orînduială. Sinan se uita plin de mirare la puținul număr al creștinilor cari cutează să aștepte și încă să isbească o armată așa de numeroasă. Cu toate acestea, nedesprețuind pre vrăjmașii săi și temându-se de vre-o cursă, el îngriji de tot ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceia porunci beilerbeii Rumeliei a înainta spre stînga cu oștile sale și cu șapte tunuri și a merge drept către ai noștri, în vreme ce el însuși, în capul spahiilor, urmînd după artilerie, puse în lipsă de pod, de aruncă scînduri peste mocirla de lînga padure, ce avea dinaintea sa, spre a o putea trece. Din altă parte Segban-Bași cu două-spre-zece mii ianiceri se așază în pădure coprinđînd posturile cele mai importante; și urcînd două-spre-zece tunuri mari într'un deal înalt, le îndreptă spre armia noastră, și începu a tuna asupra-î.

Intr'această întocmire puternică și îngrozitoare înaintînd Turcii, ai noștri începură a se trage înapoi mai la strîmtoare, dar cu multă rînduială și luptîndu-se neîncetat. Pedestrima însă, strînsă în urma prea de aproape de Turci, fu respinsă în pădure și dete înapoi în lungul strîmtoarei mai iute și cu oare-care neorînduială, dar fără a încerca vre-o pierdere simțitoare. Era atunci pe la 3 sau patru ciasuri după amiazi și Turcii mulțumiți ca au împins înapoi năvălirea creștinilor, nu îndrazniră a înainta mai mult în acea strîmtoare necunos-

cută, unde-i putea aştepta vre-o cursă. Vizirul îşi aşeză cor-turile într'o poziţie foarte bună şi pe o înălţime la intrarea strîmtorei, fiind oştile armate şi avînd toată noaptea masa-lalele aprinse la câte patru colţuri ale taberei. Mihaiu-Vodă luase poziţie dincolo de riû pe o înălţime, două mile de ta-băra turcească, ocupînd strîmtoarea despre Bucureşti. Ast-fel armatele protivnice se aflau aşezate pe două înălţimi faţă în faţă, fiind despărţite numai de pădurea din vale ce nu le oprea a se vedea, Românii aveau dinaintea lor o turmă de bivoli cu steaguri¹ şi toată tabăra lor era plină de focuri mari în mijlocul cărora petrecură toată noaptea aceea, ver-muind şi mişcându-se necurmat, cântînd, chiuind, şi hăulînd, după natura lor veselă în mijlocul nevoilor şi suparînd şi hărţuind pe Turci cu numeroase avantposturi. Ambele ar-mate aşteptară ast-fel ziua cu nerăbdare şi cu acea neo-dihnă ce simt oştile în ajunul unei mari bătălii. Turcii, îngânfaţi de mica izbîndă ce dobîndiseră, aveau de sigur că a doua-zi se va vidna triumful islamismului, prin sdrobi-rea lui Mihaiu şi a armatei lui. Ai noştri se pregăteau a apăra cu vitejie acea strîmtoare, care era cheia ţerei lor şi a Eu-ropei creştine. Ei ştiaû cât sunt de puţini pe lângă duşmani; dar, credincioşi înfocaţi, inima lor ardea de dorinţă de a-şi da viaţa pentru patrie şi lege şi d'a merita cununa martirilor².

XV

În sfârşit soarele veni să lumineze această zi de Mercuri,
¹³ ₂₃ August, menită a fi briliantul cel mai strălucit al co-

¹ În secolul al XVI, Românii în bataliile lor se serviau de bivoli, pre-cum cei vechi de elefanţi.

² «Touç le reste de ce jour se passa aux occupations de se considérer les uns les autres. Les Turcs se mocquent des Valaques et n'avaient que ce déplaisir de ce que ceux-ci n'avaient un plus grand nombre pour rendre leur victoire plus glorieuse Mais les Valaques sérieuse-ment attentifs à ce qu'ils devaient faire le lendemain, portaient leurs yeux et leurs coeurs au ciel pour impêtrer du secours, sans lequel ils «sentaient bien leurs forces trop débiles pour soutenir une si nombreuse multitude d'ennemis. Michel leur Palatin les exortait généreusement au combat . *Baudier*.

roanei gloriei românești. Înaintea zorilor încă, Mihaiu-Voda trimise o seamă de pedestrine cu puști de se așează la intrarea pădurei și își puse tunurile într'o bună poziție pe o înălțime. În vremea aceea, Turcii își lua poziție în preajma podului de ceia parte. Sfârșindu-și pregătirile, Mihaiu își înalță, împreună cu oștași săi, rugăciunile către Dumnezeu. Apoi îndreptându-se către dênșii, le ȳise să-și aducă aminte de vechea lor vitejie, căci ocazia de acum e frumoasă și de o vor perde, anevoe o vor mai capăta. Turcii, le ȳicea el, sunt uimiți de atâtea perderi; cetățile lor din toate părțile sunt cuprinse; din câte capete au avut armatele lor, numai unul a rămas care îndrăznește a ține frunte creștinilor: că cu dênsul au a se lupta și gloria d'a-l birui va fi foarte mare.

• Mulțimea vrăjmașilor nu trebuie să-și sperie, de vreme ce Sinan a lasat cele mai bune oști ale sale în garnisoane prin cetăți și a adus cu dênsul numai oameni cari vor face mai mult sgomot decât vătămare. Pe lângă aceasta, locul de batae nu putea fi mai bine ales, de oare-ce mulțimea lor acile este nefolositoare. El le ȳise încă sa-și aduca aminte de

• crușimea vrăjmașului, care nu iarta nici odata pe cei biruiți, cu atât mai mult pe cei ce s'au revoltat; ca nu este destul ca a scuturat jugul robiei, ca a învit vechile legături cu imperatul și ca s'a pus sub o putere ardeleana, dacă prin-

• fapta stralucita ei nu vor căuta a întemeia această vrednica hotărîre; ca a venit vremea a se lupta puternic pentru libertate; iara mai cu seama pentru cinstea legii, ca sa dovedească Turcilor ca de le-a călcat ei mai înainte patria, a fost numai din pricina neunirei lor; dar că acum, când toate

• puterile vecine stau în bună înțelegere împreună, trebuie

• a dobândi prin unire cea ce a pierdut prin zavistie și împarecheri și a goni pe acești cruți tirani dincolo de strîmtoarea lor, de Dardanele; ca toți vecinii și-a făcut datoria lor, când batându-i, când gonindu-i din cele mai bune cetăți ale lor, ast-fel încât ei prapadiră cea mai buna parte

• din acea armie ce Sinan dusesese în Ungaria. În sfârșit încheia ȳicându-le ca acum pot și Românii dobândi o asemenea glorie, căci toate dovedesc ca vor avea aceiași nenorocire.

Apoi domnul se îndreptă către oastea ungurească aducându-i aminte că ea e depositară a vechei vitejii ungurești.

XVI.

Astfel vorbi Michaiû, neînspăimântatul voevod și ostași înimați foarte împotriva Turcilor, învăpăiați și de aceste cuvinte, dar geloși încă mai mult d'a eclipsa printr'o biruință stralucită toate glorioasele biruințe ale vecinilor, răspund învârtind în mână paloșile și lăncile, și, prin strigări mari de o rășboinică veselie, cer de la domnul lor ca să-i ducă îndată către dușmani.

Atunci Michaiû, plin de încredere în energia armatei sale, trecu podul în capul a 8000 ostași și se lăsă cu furie asupra Osmanliilor, în vreme ce focul iute și bine ținut al pușcașilor din pădure și al tunarilor pustiește armata turcească, doborând la pământ lume multă. Câte-va cete de Turci se încercă a stânjini năvalirea Românilor; dar în zadar, căci aceștia inimându-se, imbiindu-se unii pe alții, îi isbesc cu atâta furie încât, cu toată minunata poziție a Turcilor, prăvălindu-i, ei ajunseră până la cele d'întăiu corturi ale taberei lor. Vrajmașii ajutați de poziție, de numărul lor și de machinele de războiu, își vin curînd în sine și încep a se lupta cu tărie. Patru pași, Satirgi-Mahomet, Haider, Husein și Mustafa, cu o armată însemnata compusă din oștile Siriei și de ianiceri, aleargă în ajutorul cetelor ce se luptău, sprijini cu putere năvalirea Românilor, trec podul și lupta cea mai învîrșunată începe atunci din toate punctele. Astfel, împinsă peste toată fruntea armatelor, ținu bătaia mai multe ceasuri, pâna când Sinan, desperat de puținul spor ce a dobândit până atunci, își îngluti oștile pe lângă sine, strânge pe toți pașii și căpeteniile, îi înireaza și, în capul unei coloane îngrozitoare, ei fac o năvală mare și isbutesc a împinge pe ai noștri cu un patrar de mila înapoi și chiar până la tabara lor, luându-le și toată artileria. Michaiû, fără a perde inima din această neisbîndă, își culese puterile și din nou dete năvala asupra Turcilor, tăind și doborînd dintr'înșii. Îndărătnicul voinic Albert Kiraly

isbutește a lua înapoi două tunuri. Dar vrăjmașul se bate cu inima, își împrăștie adesea oștile sale, ceea ce nu pot face ai noștri și îi respinge; de trei ori Românii împinseră și prăvaliră pe Turci, și de trei ori fură respinși înapoi. Astfel urmă lupta cu noroc schimbacios de la răsăritul soarelui până către două ciasuri înaintea apusului, biruitorii rămânând adesea biruiți și biruiții biruitotî. «Turcii, spun analiștii contemporani, se luptau ajutorați de mulțime și de număr, Românii de tărie și îndrăzneală». În sfârșit, furia îmbărbătând de o potrivă pe unii ca și pe alții, biruința stă să rămână numărului și mica oaste românească, împovărată de mulțimea vrăjmașilor, trăsniță de numeroasa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragera lor însă e frumoasă și strategică; spre a nu se lăsa a fi ocolită de Turci, spartă și risipită, ea se întocmește în figura unui colț (cuneum), și aruncând astfel de toate laturile focuri asupra vrăjmașului, se retrage înapoi cu încetul, luptându-se neîncetat; această retragere e o minune de vitejie, de sînge rece și de eroism. Stolurile nenumărate ale călăreților turci în zadar se aruncă asupra laturilor acestui triunghi, cîntînd al sparge; silințele lor, fără a-l vatăma întru nimic, se sdobesc de dînsul ca de o stîncă de peatră. Trămtoarea locului de bataie, padurile și dealurile favorisau înapoierea Românilor și zăticneau mișcările și silințele lor de a-î înconjura de toate părțile. Dar era de temut ca vrăjmașii să nu isbutească a scoate pe ai noștri din strămoare și să-î împinga în cîmpie unde iar fi sdorbit cu numărul lor.

Soarele acum cata spre sfințit; Românii se luptaseră cu eroism, dar osteniți de o luptă lungă și nepotrivită, ei se plecară numărului prea covârșitor al dușmanului; batalia se putea privi acum ca percută de dînsii, dacă vre o împrejurare nu-î va ajuta și o soarta mai blîndă nu le va străluci. Mihaiul însă ca tot-d'auna liniștit și trufaș în primejdie, mai avea încă o sperare; el tramisese de dimineată să cheme lângă dînsul o ceată de pedestrime ce se afla departe de tabără. Sosi-va ea oare la vreme? . . . De la dînsa spînzura soarta bataliei.

XVII.

Sta să apună soarele dupa orizon când vestea că ajutorul aşteptat a sosit vîrsă sperarea isbîndeii şi un curagiū nou în inima acelei mîni de voinici români cari ca nişte zmei se luptau, trăgîndu-se în faţa nenumăratelor gloate ale unui duşman învingător. Acest ajutor însă ce ai noştri şi-l închiupiau tare, nu era de cît o ceată de 300 pedestraşi din Ardeal cu puşti. Michaiū, fară a perde vreme, căuta a se folosi de acest neînsemnat ajutor şi de reînărbătarea oştilor sale, ca să smulgă biruinţa de la vrajmaşi. El îşi preumblă privirea pe cîmpul bataliei, vede mişcările Turcilor, şi după dînosele îşi pregăteşte pe ale sale. Sinan-Paşa, vîdînd retragerea Românilor, luase inimă şi vrea a-i desface şi a-i reschira de tot. Spre acest sfîrşit, în capul rezervei sale el umbla să ureaca podul spre a isbi pe ai noştri în frunte, în vreme ce Hasan-Paşa cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alergau prin pădure să-i lovească pe la spate. Michaiū atunci se aşaza cu ceata de curînd sosită la capul podului spre a întîmpina pe Sinan, trimite pe capitanul Cocea cu 200 Unguri şi alţi atîta Cazaci pedestri ca să ia pe vrajmaşi pe la spate şi Albert Kiraly aşează cele două tunuri, ce le redobîndise de la Turci într'o bună poziţie şi stă gata a trăsni pe vrăjmaşi de vor îndrăzni a trece podul. Sfîrşind aceste pregătiri, Mihaiū cugetă în inima sa că împrejurarea cere neapărat vre o faptă eroica spre a descuragia pe Turci şi a îmbărbăta pe ai sei. El hotăreşte atunci a se jertfi ca altă dată şi a cumpăra biruinţa cu primejdia vieţii-sale. Ridicînd ochii către cer, mărinimosul domn chiama în ajutoru-i protecţia mîntuitoare a deului armatelor, smulge o secure ostăşească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmaşă ce-l ameninţă mai de aproape, doboară pe toţi ce se încearcă a-i sta împotrivă, ajunge pe Caraiman-Paşa, îi sboară capul, isbeşte şi pe alte capete din vrajmaşi şi, făcînd minuni de vitejie, se întoarce la ai sei plin de trofee şi fără de a fi rănit. Această faptă eroică înfioră pe Turci de spaimă, iar pe creştini îi în-

sufletește și-i aprinde de acel eroic entusiasm, isvor bogat de fapte minunate. Și cum n'ar fi creșut ei că pot face minuni cu un ast-fel de general și cu asemenea exemple ce le da! Sinan, vădând aceasta, spre a da curagiū la ai săi, ea ofensiva și trece podul. Dar de o dată se vede oprit în fața de Mihaiū ca de un zid de piatră tare, în dos isbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea și în coastă trasnit de tunurile așezate pe deal de Albert Kiraly, care, bătând în mulțimea îndesată a Turcilor, le găurește rândurile și le pustiește toată aripa dreaptă. Îndarătnicul vizir, fără de a-și perde cumpetul, isbutește a-și întocmi oștile în rânduiala; dar o isbire nouă a lui Mihaiū în fruntea armiei, pustiirile furioase ale lui Cocea de dinapoī, ferbintele și ucigătorul foc al tunurilor lui Kiraly sdobesc iară această rânduială; și Turcii, minunați de îndrăzneală cu care Românii ce-i priviau ca biruiți, îi isbesc acum, încep a fugi reslătați. Satirgi-Mohamet-Pașa, tragându-se înapoi fu rănit și îndată, schimbând retragerea în fugă, dete cel d'întăiu semnalul neorânduiei și toata armia musulmana se întoarce în rasipă spre baltă, lasându-și coastele și spatele expuse loviturilor noastre. În zadar ianicerii se țin semeți împotriva alor noștri și cauta a le răspunde cu focurile lor, caci cele-l-alte cete, spăimântate de aceste isbiri împreunate la care nu se așteptau, reschirându-se, îi întorc și pe dênșii înapoi. În zadar Sinan mustră pe ostașii ce fugiau, acum cu cuvinte ocărătoare, acum bătându-i cu maciuca sa înferată (massa ferrata), silind în tot chipul a-i pune în rânduiala și a-i întoarce la bataie. Glasul și autoritatea lui sunt nesocotite și nici o putere omenească nu mai poate opri în loc valurile sgomotoase ale fugarilor, cari se pravaliau cu furie și repede spre pod, cătându-și mântuirea în trecerea lui. La capul acestui pod sta îmbulzite în neorânduiala artileria, cavaleria, pedestrirea, împingându-se de a trece care de care mai nainte; dar, vedend ca toți nu pot încapea pe dênșul, mulți din Turci fura siliți a se arunca în balta, unde își aflara moartea. Între aceștia erau și pașii. Haider beiler-beiul de Sivas (Capadocia), Husein beiul Nicopolei și Mustafa feciorul lui Aias-Pașa. Ei se cu-

fundară în mocirlă unde fură şi ucişi şi primiră, dice un analist turc, cununa martirilor de la ghiauri. Bătrînul Sinan însuşi, tirît de ai săi şi în graba fugei sale, fu călcat în picioarele cailor şi apoi, împuns de suliţa unui ostaş român, cădu călare de pe pod în baltă cu atîta repeşiciune în cît isbindu-se de pod, îşi perdu chiulaful şi feregeaoa şi doi dinţi ce singurî mai avea în gura lui. El era p'aci să piară sau să cadă în mâinile Românilor, dacă din norocirea lui un voinic soldat din oştile Rumeliei, anume Hasan, nu s'ar fi aruncat după dînsul ca să-l scape şi, lăsându-i calul inomolit în lut, pe umeri îl scoase de acolo şi-l duse în tabără. De atunci, acest soldat se numi *Deli-Hasan-Batakgi* şi ajunsese căpitan al deliilor lui Cogia-Murat-Paşa. Vestea morţii vizirului se împrăştie între Turci şi cei ce se mai împotriviau deteră şi ei dosul. Români, cu furia lor obicinuită şi electrisaţi încă prin izbîndă, îi goniau dinaintea lor ca pe nişte turme de vite pînă îi virî în tabara lor. Hasan-Paşa şi Mihnea-Vodă ce veniau să înconjure pe ai noştri, aflînd că Sinan a perit şi oastea lui e biruită, se trag îndărăt spre tabără. Într'acel minut Mihai, precum odinioară semi-şeyhii cîntaţi de nemuritorul Omer, aleargă într'o parte şi într'alta prin tabăra turcească, căutînd pe Sinan, cînd, vîdînd de departe pe Hasan-Paşa, se luă după dînsul strigîndu-i să stea de e viteaz sa se lupte cu dînsul pept la pept şi cînd de cînd era să-l ajunga cu paloşul; dar Hasan fugea înspăimîntat şi nu se putea ţine pe picioare de groază. El merse de-şi ascunse ruşinea într'un crîng spinos, de unde d'abia a doua zi cuteză a eşi la ai săi. Noaptea opri măcelărirea armatei musulmane şi o păzi d'a fi cu totul zdrobită şi răsipită. Români se întoarseră triumfători în tabăra lor, încarcaţi cu prăzi bogate. Pe lîngă tunurile lor ce şi le redobîndise, alte tunuri mari d'ale duşmanilor, cai mulţi şi mai multe steaguri, între cari şi steagul cel verde şi sînt al proorocului, fura trofee ale acestei strălucite zile. Trei mii Turci zăceau în câmpul bătăii. Perderea Românilor era încă simţitoare, caci Turcii se aparaseră cu curagiu. Apele Neajlovului se roşiseră de sângele vîrsat în acea zi.

Spre a odihni sufletul cititorului de aceste scene sângeroase, istoriograful contimporan Walther ne povestește aci o anecdotă interesantă. El dice că în toată această expediție a Românilor împotriva Turcilor, doi cerbi domestici însoțiră pe Mihaiu-Vodă, și chiar în vremea bătăliei de la Calugăreni, sub focul și vuetul tunurilor și ale bombelor, ei ședeau neclintit lângă cortul lui, însă omorându-se unul dintr'înșii cel-alalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Ast-fel fu acea vrednică de o neștearsă aducere aminte și de bătaie de la Călugăreni, în care Românii scriseră cu sabie și cu sânge pagina cea mai strălucită din analele lor. De zece ori mai puțin numeroși decât dușmanii, ei câștigară asupra-le o biruință strălucită și avură gloria d'a învinge un general până atunci încă neînvins. Munteni, Moldoveni și Ardeleni, soldați și căpitani se luptară toți ca niște eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruinței se cuvine cu tot dreptul viteazului domn. Prin întocmirile sale cele ingenioase, prin sângele rece și neînsălmântarea sa și prin primejdia în care își puse viața, el asigură biruința. Într'această bătălie, ca în multe altele, nu știm de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său de general ori de vitejia lui de soldat. Într'adevăr, toate operațiile acestei bătălii dovedesc din partea lui Mihaiu și a Românilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul poate minuna pe toți câți cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa.

Dacă cu această biruință nu se sfârși atunci campania, ea contribui însă mult în urmă la săvârșirea ei, căci demoralisă într'atâta pe Turci încât, când creștinii luară mai târziu iarăși ofensiva, Turcii nu mai îndrăzniră a se mai măsura cu dênșii și nu se creșură în siguranță decât puind cât mai în grabă Dunarea între dînșii și îngrozitorii lor vrăjmași.

XVIII

Noaptea ajuta Turcilor a se desmetici din groaza ce-î coperisese și a se întocmi în rânduială. Ei își luaseră din nou

poziția cea d'întăiū și Sinan porunci ca să se adune lângă dînsul o seamă de oști ce rămăseseră în urma peste Dunăre sperând că după sosirea lor să-și răsbune învingerea. El mă spera încă în isprava intrigilor ce Mihnea-Voda, din tabăra turcească prin înțelegere cu unii din boierii lui Mihaiū, urzia între oștași creștini. O împrejurare însă turbură în acea noapte repaosul Turcilor. Un ianicier având fitilul aprins la pușca sa, focul prinse în tigae și cum se afla lângă erbariile ianicerilor, o scînteie cădu d'asupra și de o data acele erbării săltară în aer. La huetul cel mare al acestei isbucniri neașteptate și la groaznicul nor de fum ce ascunse cerul, toți Turcii răspunseră împreună print'un țipăt îngrozitor de spaimă și credînd că ai noștri îi isbesc, o luară din nou la fugă, reslațindu-se în toate părțile. Târdu și cu greu putură ei să-și vină în sine și a se întocmi în tabăre.

O scenă cu totul alta se petrecea atunci în tabăra românească. Mihaiū-Vodă se trăsese îndărăt o a patra parte de milă și tăbărise în direcția locului bătăliei. El puse de salută sosirea nopții cu multe salve de artilerie și, după ce orîndui străji în toate părțile cu îngrijire, chema capetele armatei la un svat, străjile, îi aduseră înainte un Turc ce prinsesera atunci și care nu-i era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numărul vrăjmașului și planurile lui. Prinsul, după ce răspunse la aceste întrebări, aflînd și el adevăratul număr al creștinilor, dîse către svat. Ah! dar fi știut Turcii astăzi aceasta, v'ar fi robit numai cu caii lor!» Mihaiū, după ce porni pe Turc sub bună pază în Ardeal, începu a se chibzui cu căpitanii săi despre cea ce trebuia să facă în împrejurările de față. El era de părere ca să înceapa a doua zi din nou lupta; dar o seama de boieri și capetele oastei ungurești îi stătură împotrivă. Aceasta dete prepus unora a bănuși și a dîce cum că Albert Kiraly, ca și unii din boieri, ar fi fost cîștigați de trădătorul Dan vistierul, care primise 50 mii galbeni de la Sinan prin Mihnea-Vodă ca sa-i împartă între dînșii. Purtarea lui Kiraly după aceea da de neadeverata această bănuială. Afara de aceasta oștirea moldoveana era nevoită a se întoarce în țara ei, unde se aștepta navalirea Po-

lonilor și a Tătarilor. Vădându-se ast-fel trădat de unii din boierii săi, părăsit de oștile ajutătoare, neputând a se răzima decât în oștașii săi români, Mihaiu, cătând la numărul și la obosirea oștilor sale, se temu d'a nu perde folosul moral dobândit prin bătălia câștigată, d'a nu cădea în vr'o cursă a vrăjmașului său a fi sdrobot de puterile lui cele numeroase de va rămânea la câmpie, și gândi că înțelepciunea îi poruncește a se trage spre munți, ca sub ocrotirea lor să aștepte sosirea prințului Ardealului. Drept aceea, el porni îndată un olăcariu la Bathori, înștiințându-l de cele întâmplate arătându-i primejdia în care se afla Ardealul ca și Țara-Românească și rugându-l să grăbească a-i veni în ajutor ca să nu lase țara a fi înecată de numeroasele ordii vrăjmășești. Intr'acea noapte armata noastră, cu toată osteneala bataliei nu se odihni de loc; la meșul nopții ea invocă de trei cu glas tare sântul nume al lui Isus și într'același minut două sute mii de glasuri din tabăra turcească răspunseră cu o tru-fașă cutezare prin strigarea: «Allah! Allah! hu! Aerul vibra d'aceste strigări, padurile clocotiră pâna în fundul lor și resunară și repetară numele lui *Isus!* și *Allah!* Dumneșei neîmblânđiți în dușmania lor, pe care mii de mii de ecatombe omenești, ce în ȗilele atâtor veacuri li se jertfiră, nu i-au putut înca împăca.

XIX

Când începu a se face ȗioă, Mihaiu-Vodă ridică tabăra și se trase spre riul Argeșul, în depărtare de două mile, unde puind strajă în toate părțile, caută a da puțină odihna atât lui cât și oștașilor săi. A doua ȗi, vineri în ¹⁵₂₅ August, ȗiua de Sânta Maria, Mihaiu, plecând de la Argeș, se opri la Văcarești, nevoind sa intre în București și întârȗie aci câte-va ceasuri. În aceasta vreme, fără știrea lui, Ungurii împreună cu alți ostași straini, navălră în București și-l jafuiră sub pretext că mai bine sa ȗea ei acea pradă decât să cadă în mânil Turcilor. În ¹⁴₂₆ August, Mihaiu, aflând că vrajmașul s'a luat dupa dânsul, pornește de la Vacarești dupa ameaȗi

merge până la mijlocul nopţii, cale de cinci mile, se odihneşte puţin până la revărsatul zorilor într'un loc priincios, înaintează d'acolo încă vre-o cinci mile şi duminică, în 17/27 ajunge la oraşul Târgovişte pe râul Ialomiţa. Acôlo, sub ocrotirea munţilor, îşi întocmi tabăra, aşedând străji ca să privigheze în toate părţile şi şedă pe loc câte-va zile. În urmă pleacă şi d'acolea şi întindând tot mai la munte, urmând ţermurile Dâmboviţei, se adăposti într'un loc anevoe de apropiat, la cetatea lui Negru-Vodă, ale cării întăriri, sdrobite de puţină vreme de Turci, se vedeau încă. Astădi chiar tot se mai văd dărâmaturi de cetăţue într'acel loc minunat de frumos şi plin de legende şi suvenire despre Negru-Vodă, domnul cel mai popular între ţeranii noştri. Acest loc e încă vestit printr'o bătălie strălucită ce câştigă, la 1342, Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislaŭ-Vodă, domnul Ţerei-Româneşti, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungariei, care sub comanda lui Nícolae Garan şi Simeon Megheşel, năvălise în ţara noastră. Ungurii fură traşi de Români în aceste locuri grele şi înfrânţi cu totul cădând în bătae şi cei doi generali ai lor.

Locuitorii Bucureştilor şi ai Târgoviştei părăsindu-şi casele se rădicaseră cu tot bunul lor şi însoţiseră armata în retragerea ei spre munţi. În sfârşit Mihaiŭ lăasă şi cetatea lui Negru-Vodă şi se trase tot mai adînc în munţi, pe apa Dâmboviţei în sus, la sat la Stoieneşti. În această retragere mai mulţi oştaşi români desertară şi oştile moldovene se întoarseră în ţara lor, unde erau chemate, rămânând astfel cu Mihaiŭ numai ca la opt miî oştaşi, dar toţi aleşi şi viteji. El îşi aşeză la Stoieneşti tabăra, se şanţui bine şi se făcu oşti-rei tăbii, având statornica hotărîre d'a aştepta într'acest loc sosirea lui Bathori, d'a închide până atunci calea Ardealului lui Sinan-Paşa şi d'a urma apărând prin lupte mărunte patria sa nenorocită, pe care acum n'o mai putea apăra prin bătălii mari.

XX

A doua zi după bătălia de la Calugăreni, Turcii, vedând că creştinii nu fac

din ei a înainta până în locul unde fusese tabăra Românească și unde gasiră puțin bagagiū greu și câte-va tunuri părăsite. La această veste se porniră gonaci în toate părțile, de prinseră câți-va țărani, de la cari aflară drumul ce luase oștirea românească. Hasan-Pașa trecu atunci strîmtoarea cu o desparțire de armie și tabarî dincolo în câmpie. Intr'aceeași vreme, el porni o patrulă spre București, de aduse din preajma acestui oraș robi, bucate și vite. Sinan-Pașa însă cu armata sa, nu îndrăzni a se lua îndată după Mihaiū-Voda, ci ședă două zile pe loc până să-și întrezeze oștirea din spaina și amețea în care căduse după înfrîngerea sa, și până să-și sosească, după spusa unora, puținele oști rămase în urmă¹. Spre a fi sigur că nu va fi isbit în spate de Români, el trimise un grup de oaste să cuprindă cetatea Brăilei și el însuși, la ¹⁵/₂₅ August, cu toată armata cea mare, trecu strîmtoarea Călugărenilor și merse de tăbărî în câmpie la satul Copaceni dincoace de riul Argeșului, și la ¹⁷/₂₇ înainta până la București, unde tabarî sub oraș. Indată ce sosi, Sinan porunci de luarea de pe turnurile bisericilor crucile și globurile aurite, pe care le sfarimaū în bucăți, precum și icoanele, și pușeră pe turnuri, în locul crucilor, semiluna. În mitropolie puseră, în locul altarului, un *mihrab* (altar mahometan) și un *mimber* (estrada spre a pune un tron) și ast-fel prefăcînd-o în geamie, la ²⁰/₃₀ ale acelei luni, facură acolo slujba și rugăciunea turcească². Această rugăciune se savârși de Hasan-Efendi, șeicul din skitul Mustafa-Pașa, care însoțise pe Sinan într'aceasta campanie. Acela care luă crucea de pe turnuri era un *topciū* (tunar) numit Ibrahim-Pașa, pe care marele vizir spre resplatire îl făcu atunci căpitan în guardia sa.

¹ Analistii turci nu pomenesc nimic d'aceste oști ce unii din analiștii creștini spun ca rămasese peste Dunare. Ceea-ce ne face a primi aceasta cu indoiala, caci credem ca, de ar fi fost cu temei, Turcii n'ar fi uitat'o spre a îndrepta perderea bataliei.

² Autorul a coms aci o eroare. Biserica despre care vorbește nu poate fi Mitropolia, care s'a zidit cu vre-o șase-șeci de ani în urma de către Constantin-Voda Basarab cărnul. Credem mai mult că acea biserică eră manastirea Radu-Voda în care știm ca s'a închis apoi Turcii, sau chiar și biserica domneasca de la Curtea veche.

Nota editorului.

După săvârşirea rugăciunei, vizirul adună sub cortul său pe cei mai însemnaţi ofiţeri ai săi şi le dăse că lăsarea Moldovei şi a ţerei Româneşti în stăpânirea ghiaurilor e o pricină necurmată de turburări şi împărecheri pentru răscoalele ce ei fac; că spre a curma toate acestea în viitor, el propune ca aceste două ţări să se prefacă în provincii ale statului (*ialeti*), şi spre a ţine într'însele rânduiala şi pe popor în supunere, să se zidească două cetăţi, una la Bucureşti şi alta la Târgovişte. Toţi ofiţerii găsiră buna această părere. Vizirul înştiinţă îndată Porţei hotărîrea sva-tului şi numi pe Satirgi-Mohamed-Paşa la acest nou paşalik din ţara Românească. Aşa, pentru a doua oară, Turcii isbuciră în statornica lor dorinţă de a preface ţara în paşalik. Dar acum, ca şi întâiaş dată, la 1522, ei întâmpinara în Mihai, un alt Radu de la Afumaţi şi nu putură apăsă cu armele fapta lor nelegiuită. Ast-fel tot-d'auna, în timpuri grele şi nenorocite, roditorul pământ al patriei noastre şi-a nascut izbavitori !

Esind din adunare, vizirul cu toţi ofiţerii săi se preumblă prin mahalalele oraşului şi aleseră mănăstirea lui Alexandru-Vodă, spre a face dintr'insa cetate. Această mănăstire mare, hramul Sinteî Treimî, fu zidită din jos de Bucureşti, de către Alexandru-Vodă II-lea, feciorul Mircei-Vodă III-lea, la 1573; stricându-se apoi de Turci, cum vom vedea mai la vale, ea se rezidi din nou, întocmai cum se află astăzi, de Radu-Vodă feciorul Mihnei-Vodă Turcitul şi nepot lui Alexandru-Vodă II-lea, şi de atunci ea se chiamă mănăstirea lui Radu-Vodă. Voind Sinan să facă această cetăţuie mai mare, puse de largi locul împrejmuirei de două ori pe cât era, cöprindënd în lăuntrul cetăţuiei, biserica şi zidurile din prejur şi ocolindu-le cu bastioane şi fortificaţi. În vreme ce meşterii măsurau şi trăgeau liniile, beilerbeii, spahiî şi ianicerii fură trâmisi după lemnele trebuincioase pentru construcţia bulevardelor şi ciauşi alergau în toate părţile spre a aduna lucrători; şi, fiind că lumnea din ţară era fugită la munţi şi nu se putea aduna un mare număr de oameni, Turcii fură siliţi a tramite să mai aduca lucrători din Bulgaria. Clădirea cetăţei începu

la ²¹₃₁ August și cu atâta silință lucraă la dânsa încât în două-spre-zece zile fu terminată. Cum se săvârși întărirea palisadetur cetățuiei, Sinan-Pașa puse într'înșă două tunuri mari cu ghiulele de patru-spre-zece oca și earbă, muniții și bucate îndestule. Apoi lăsa în București pe Satirgi-Mehemed-Pașa cu o mie de ianiceri și o mie culogli drept garnizoană, poruncindu-î să săvârșească întărirea de lemn ce pusese să se facă împrejurul orașului și care se și sfârși într'o lună de zile; iar el, ridicându-și tabăra la ⁸₁₈ Septemvrie, porni spre Târgoviște.

XXI.

De două sute de ani, din zilele lui Mircea-Vodă cel bătrân, Târgoviștea era mereu scaunul țerei. De puțină vreme numai creșterea Bucureștilor și importanța lui comercială făcuse pe domni a lua obiceiul de a petrece o parte din iarnă în acest oraș. Era atunci Târgoviștea oraș foarte mare, împodobit și populat și se întindea frumos pe malul drept al Ialomiței, ocolit de mulțime de grădini, vii și livezi de pomî roditori. Scriitorii contemporani de felurite nații se minuneaă de frumusețea acestui oraș, declarându-l că e vrednic de a fi capitala unei țeri și locuința unui domn mare. Acel oraș populat, astaă d'abia e un orășel. Zidurile lui mărețe vremea le-a ruinat și le-a asemănat cu pămîntul. Un singur turn, rămășiță din vestita *Curte Domnească*, se înalță trist și singuratic pe d'asupra acelor grămezi de ruine, întocmai ca acele mari cruci de piatră înfipse în vârful unor pleșuve moviliu, morminte ale vitejilor căduți în bătae. Acest turn, ce mușchiul numai cu verdeața sa împodobește, e scump Românilor ca un monument care le vorbește de timpii lor de glorie și de mărire. El a fost martur la tâtea triumfuri! El a vedut, unul după altul, pe Mircea-cel-Bătrân, Dracul-Vodă, Vlad-Țepeș, Radul-cel-mare, Radu de la afumați, Mihaiu-Viteazul și Matheiū-Basarab, toți voievozii noștri cei mari și vestiți în pace și în răsboiu. Umbrele acelor eroici luptători pare că le vezi înalțându-se singuratice și tacute împrejurul acestei

ruine; adierea vîntului ce suflă din Carpați, șuerând în tur-nul pustiū, ne pomenește numele lor și undele marețe ale Ialomiței par a cînta neconținut un cîntec de mărire întru gloria lor. Astfel i se năucește orî cărui Român cu inima simțitoare, cînd cată mult la această mult elocuentă ruină, și el nu se poate opri d'a simți durere amară și d'a suspina după vremea trecută. Dar nimeni n'a simțit aceasta mai pu-ternic și n'a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cârlovo! floarea poesiei, june cu inimă de foc. Că o cometă trecătoare, tu străluciși un minut peste România uî-mită și încântată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme; dar apucași a ne lăsa o lacrimă ferbinte pentru gloria trecută și o scînteie dătătoare de viață pentru viitor.¹ Cîn-tarea ta sublimă asupra ruinelor Târgoviștei puse pecetia vecinicieii asupra-le și ni le va păstra chiar cînd pustiirile anilor le vor șterge cu totul de pre pămînt.

XXII.

Turcii găsiră Târgoviștea părăsită de locuitori și pustie. Sinan porunci îndată să se apuce de întărirea orașului ca la București. El prefăcu o mănăstire ce era aproape de curtea domnească, în cetățuie; curtea domnească era atunci zidită în formă de un mare castel, ce putea încă încăpea într'însa de la patru la cinci mii ostași și era încinsă cu un zid gros și cu tunuri. Sinan mai întări și acest zid din prejurul pa-latului, de amîndouă părțile cu pămînt și cu un val de pali-sade de copaci, amestecați cu pămînt. Apoi încungiură orașul cu un zid de petre și de grindî lipite cu humă și cu pămînt cleios, pe care îl rezimă cu un alt val de pămînt, lat de două-spre-dece picioare și îl ocoli cu 'un șanț foarte adînc, de două-spre-dece picioare de larg, lăsând cetății numai o poartă în față și alta mai mică în dos, ambe legate cu fer, și făcînd înlăuntrul din apa rîului, trei fântâni. Aceste lucrări

¹ *Oda la Ruinele Târgoviștei și Marșul, oda la oștirea Româneasca*, pe care le retiparim, la capatul acestei cărți, chiar dupa originalele lui Cârlova, pe care le poseda nemuritorul N. Balcescu. *Nota Editorului.*

urmară ȃi și noapte sub privigherea de aproape a lui Sinan și se sfârșiră în trei-deci de zile.

Dar Sinan, când vădu lucrul aproape de sfârșit, hotărî să nu-și mai peardă vremea în nelucrare. El lăsă în Târgoviște două tunuri mari, patru culevrine și alte tunuri de câmpie cu munițiile și provisiunile trebuincioase pentru hrana, dând comanda cetații lui Ali Beî, fiul lui Haydar-Pașa beiu de Ciurin, pe care îl declara beiler-beî de Trapezunt, alăturându-i pe Koci, beiu din Amasia, și lasându-le 1500 oameni cu însărcinare de a săvârși lucrul întaririlor cetății; iar el porni cu toata oastea către munți în urma lui Mihaiu-Vodă. Planul lui era ca, ajungând oștirea românească, s'o înfrângă și călcând-o în picioare, sa patrundă în Ardeal, ca să combineze operațiile sale cu ale armiei ce fiul seü Muhamed-Pașa comanda în Ungaria. Dar Mihaiu-Vodă, aflându-se în tabara de la Stoinești, întarită atât prin natură cât și prin arta, nu era lesne de înfrânt. Așa dar, totul din potrivă se întâmpla. Sinan venise sa tabere nu departe de strîmtoarea în care sta Mihaiu și în fața taberii lui pe un loc înalt de unde putea vedea ambele taberi. El sta și se mira de îndrăsneala alor noștrii cari, în așa mic numer, se încumatau încă a-l aștepta fără frică. Mihaiu însa se feria d'a se apuca în bătalie generală cu dușmanul, dar el fu neobosit a-i hărțui armata și a-i co-prinde liniile de comunicații și provisiile. Une ori întărita o cęata de Turci, o tragea după sine în locuri grele și ei necunoscute, unde o sfarîma cu înlesnire; alte ori cuteza a isbi pe Turci chiar în tabăra lor. Mai adesea prin gonacii lui cu cai ușori, punea mîna pe mulți dușmani și dobîndea de la dęșii prada multă, cai nenumerați și peste o sută de camile. «Ast-fel acest erou rasboinic, ȃce Walther, nici de «dosirea nestatornicilor ostași ce îl parăsise, nici de mulțimea «vrășmașilor, neperdędu-și inima , printr'un rėsboiü parțial, ostenește pe dușmani și le închide calea Ardealului, dând într'ast-fel timp lui Bathori de a-și aduna oastea și d'a-i veni întru ajutor. Dar chiar de nu i-ar veni acesta în ajutor, Mihaiu acuma putea fi sigur că țara lui e mântuită de Turci, căci aceștia, neputęnd a-l scoate din poziția de la Soienești, fiind

şi demoralizaţi prin învingerile ce încercaseră, nu vor mai putea nici trece în Ardeal nici sta mult în ţara, mai cu seamă că şi iarna se apropia. Cetăţile facute la Târgovişte şi la Bucureşti nu erau o ocrotire temeinică, după cum vom vedea, şi apoi aveau şi experienţa trecutului, căci în acele trei îngrozitoare expediţii ce făcuseră mai dinainte Turcii în ţara Românească, povăţuiţi chiar de sultanii lor, Baiazit I-îu (1397), Mahomet I-îu (1419) şi Mahomet II-lea (1462), învingători sau învinşi, ei nu putură sta mult în ţară, fiind-că Românii se trăgeau în poziţiile lor din munţi, unde duşmanul nu-î putea ajunge şi de unde ei îi dau harţă neîncetat, îi răpiauş pro-visiile şi-l osteniauş prin lupte mărunte, încât îi siliau a lasa câmpia pustită şi ţara deşertă.

XXIII.

În mijlocul acestor vremi, Sigismund Bathori, după atâta întârziere, era acum viitor spre hotarele ţerei Româneşti, cu oşti grele. Ameninţarea unei primejdii obşteşti sculase în picioare şi unise împreună pe toate popoarele răsboinice care locuiesc Ardealul. Duminecă în ¹⁷₂₇ August, el eşise din Alba-Iulia însoţit numai de guardia sa, ce se alcătua de două mii oameni pedestrime şi de alţi atâţia călarime, cu multe bagaje de răsboiu. A doua-zi ajunse la Sas-Sebeş (Mercurea) şi chiar în aceiaşi zi, ¹⁸₂₈ August, primi olăcarul trimis, cum ştim, de Mihaiu-Vodă, din tabăra de la Călugăreni în ¹⁸₂₈ seara, spre a-î vesti strălucita isbândă şi a-l ruga să grăbeasca a-î veni într'ajutor. Această glorioasa veste, Sigismund o scrise îndată împăratului. A doua zi el primi încă altă veste de bucurie, adecă luarea cetăţii Lipova. După o robie de patru-deci şi patru de ani sub Turci, această cetate căduse, la 13 August, tot într'o zi cu bataia de la Călugăreni, în mâinele lui Borbely care, după cum ştim, de câta-va vreme o ocolise şi o bătea. Dar aceia ce mulţumi mai mult pe Bathori fu ştirea ce-î veni că Tatarii care erau sa vină să năvaleasca prin Moldavia, în Ardeal, sosind până la Nipru, fuseseră siliţi a se întoarce înapoi, căci aflară cum ca Cazacii şi cu Mus-

calii aū dat năvală în țara lor și că avangardia tătărească ce pătrunsese în Moldova, fusese ast-fel înfrântă de Moldoveni și de Munteni, încât făcuse pe cei-l'alți a perde pofta de a le mai veni într'ajutor.

Așa, Bathori putea acum fi sigur că nu va fi supărat printr'alte năvăliri în operațiile sale împotriva lui Sinan. El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeș o lună de zile ca să dea timp oștilor chemate din toate părțile, a se aduna. El trimise înaintea pe comiții Baltazar Bogati, Benedict Minceti și Lupul Corniș, la cele opt scaune sēcuiesti, ca să cheme pe viteji Săcui la arme. Dar acest popor răspunse că nu se va duce la rēsboiū până nu i se va da mai întâiū înapoi libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse cât-va timp înainte. Acești Săcui, fiind cei mai mulți țerani, libertatea ce voiau, era d'a nu mai fi iobagi la nobiliī locului. Cererea lor puse în mare cumpănă și amețea pe Bathori, căci el era firește mai plecat către nobili, care-l slujiseră cu credință și se ridicaseră cu toți în oaste, și nu voia să rēsplătească atâtea jertfe ale lor, făcēdu-i să piardă veniturile ce ei trăgeau de la iobagi și ruinādu-i. Se temea încă de exemplul urit ce va da în țară, acordānd Săcuilor libertatea; ceia ce vedēnd cei-l'alți iobagi, s'ar îndemna și ei a o cere pentru dēnșii, revoltādu-se împotriva nobililor. Dar interesul patriei și amenințarea vrășmașului vorbiră mai puternic de cât interesele aristocratice, le biruiră și Săcuii dobāndiră libertatea cerută.

De la Sas-Sebeș, Bathori porni către lōcul hotărīt pentru concentrarea oștilor, în cāmpiile Bārsei, la dealul negru (Feketehalom), în preajma Brașovului, unde ajunse în 4 Octombrie (st. nouă), făcēnd până acolo 6 tabere. Aci, sosind 14,755 Săcui armați, li se proclamă în tabără libertatea lor, întārind'o cu mare credință și jurāmēt. Pentru această libertate ce li se dete, Săcuii se îndatorară ca să dea la trebuință de rēsboiū până la patru-șeci mii oameni cu cheltuiala lor, ca să plătească în toți anii prințului, de fie-ce casă, un ioachim, o măsură de grāu și alta de ovēz, și de se va naște lui Sigismund un fecior, fie-care să-i aducă un boū îngrășat în curte. Indulcindu-se atunci Săcuii de libertatea dobāndită, trimiseră

de mai adunară şi alţi ostaşi şi ast-fel numărul lor în tabără se urcă la două-zeci şi patru mii oameni din care 9200 puşcaşi, iar cei-l'alţi lănceri şi săgetari. Şease-spre-zece mii Săcuî, cari rămăneau din numărul de patru-zeci mii ce se învoiseră a da, trebuia să stea în Ardeal, spre a apăra ţara de vre-o năvălire ce o ar putea ameninţa din partea Polonilor, cari pe atunci se afla în Moldova.

Apoi veniră în tabără nobilii Ardealului care pusese în picioare trei-spre-zece mii de oameni; prusianul Ioan Veicher, fiul lui Ernest, veni cu şease-spre-zece mii cavaleri Teutonî, armaţi cu câte o puşcă şi un pistol pe lângă care aveau şi arc şi săgeţi; apoi opt-zeci Cazaci din Polonia; trei-sute Cazaci ai lui Bathori, armaţi asemenea cu o puşcă şi un pistol; Ştefan Bocskai cu opt sute lănceri de la Oradia-mare şi o mie două sute archebuzieri pedestri; patru mii pedestraşi cu puşti, ridicaţi cu cheltuiala Saşilor, din care o mie investiţi cu negru, şi pentru aceia numiţi *Negrii*, cu cheltuiala Sibienilor, o mie investiţi în albastru, cu cheltuiala Braşovenilor, o mie în verde cu cheltuiala Medieşenilor şi o mie în roşu cu cheltuiala Bistriţenilor. Adunându-se toate aceste oştiri, Bathori porni cu dâsele de veni lângă vama Branului, la Törzburger-Pass, castel zidit de Ludovic, craiul Ungariei şi apoi mai adăogit cu întărituri de Hunyad şi care în acea vreme se afla sub paza Braşovenilor. Aci sosi Ştefan Răsvan domnul Moldovei cu două mii trei sute pedestraşi, opt sute călăreţi şi două-zeci şi două tunuri mari puse pe care. El nu putu veni d'a dreptul pe la Săcuî, de temerea Tătarilor şi fu silit a face înconjur. În drumu-î, el se întâlnise cu o ceată de Poloni ce navalise în ţară şi ţinea a-l zăbovi în cale; dar el, taind-o şi spargând-o foarte rău, luându-î şi multă pradă, îşi urmă drumul, trecu munţii şi pătrunse în Ardeal. Indată sosi veste în tabără că hatmanul Poloniei Zamoisky, aflând că Răzvan-Vodă a plecat în Ardeal, intrase în Moldova fără ştirea craiului seş şi pusese domn pe un Ieremia Movilă. Această veste turbura foarte pe Bathori şi pe Ştefan-Vodă, dar se vedură siliţi a suferi de o cam dată şi a-şi urma calea apucată, căci Sinan-Paşa ameninţa şi Sacuî erau ne-

odihniți și cârtitori, pentru că nu li se dedese încă diploma întăritoare a drepturilor de curând dobândite.

Această diplomă, scrisă pe pergament, li se dăde în sfârșit în mână și îndată o seamă dintr'înșii porni înainte spre țara Românească. Cum sosi acest ajutor la Stoienești, Mihaiu, de și mult mai slab decât dușmanul, dar plin de sperare în Dumnezeu și de încredere în voiniciii săi, puse gând să-și cerce norocul și să dea o bătălie generală cu Turcii. Însă Bathori poruncise Săcuilor sei ca să nu se încumeteze fără înțelepciune în noroc și să nu întreprindă nimic până nu va veni el însuși. Drept aceia, fu silit Mihaiu să aștepte sosirea lui Sigismund Bathori.

XXIV

În 7 Octomvrie (st. nouă) Sigismund Bathori, împărțindu-și oștile în nouă trupuri, își clădi tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroioase și, trecând înălțimile Carpaților, ajunse în povârnișul acelor munți la satul Rucăr, în coprinsul hotarelor țerei Românești, unde, în strâmtoare de munte, își puse tabăra. Pe când ostașii lui își întocmiau acolo tabăra și își întindeau corturile și pavilioanele, un vultur negru și foarte mare, luându-și sborul de pe muntele vecin numit *Peatra Craiului*, pluti cât-va timp în aer pe d'asupra taberei și apoi se aruncă cu multă iuteală d'asupra cortului întins al prințului ardelean. Greutatea trupului său, ne iertându-l a se scula lesne ca să sboare, ostașii ce se afla aproape, vedându-l alergară iute, îl prinseră și-l duseră la pretoriul prințului. Înlesnirea cu care se prinse această pasere, domesnicia și neînspăimântarea ei de sunetul armelor și de strigătele taberei, făcură ca ostașii să privească această întâmplare ca o minune și ca un augur. Unii diceau că vulturul arată pe Sinan care are să cadă în mâinile creștinilor; alții, mai fricoși, bănuiau că acest augur vestește învingerea creștinilor, de vreme ce vulturul este pajerea împărației nemțești. Iezuiții ce însoțiau pe Bathori se încercară a exploata această întâmplare în folosul propagandei lor. Alfons Carilio scria

atunci de la Rucăr în Ardeal, că mulţi, vedând această minune dumnezească, au venit la credinţa papistăşească.

Bathori fu silit a zăbovi la Rucăr o săptămână, până trecură căile cele grele şi înguste ale acelor munţi, numeroasele cără cu praful, muniţiile şi bagagiile armatei; căci această trecere de la Bran este una din cele mai grele ale ţerei Româneşti; muntele este răpos şi răpede, căile înguste, astfel încât fură siliţi a lăsa cărăle cu funii, la vale. Aci sosiră şi ajutoarele împărăteşti ce se aşteptau de atâta vreme: silezianul Albert Raybitsch, unul din cei mai vestiţi capitanii de călărime, trimis de archiducele Maximilian, de la Casovia, cu o mie şase sute cuirasieri germani, ce se chemau *Reiteri* în acel timp şi cu o sută cincă-deci Cazaci din ţinuturile Poloniei, frumos echipaţi, şi încă Silvio Piccolomini cu şapte-deci şi cincă cavaleri florentini, trimişi de marele duce de Toscana cu poruncă ca să ierneze în Ardeal. Bathori trimisese întru întâmpinarea lor pe Francisc Theke ca să le îngrijească de conace şi să-i călăuzească până în tabără.

Până a nu pleca din Rucăr prinţul Ardealului făcu căutare armatei sale, care se urca la trei-deci şi două mii pedestraşi, două-deci şi două mii călăreţi şi cincă-deci şi patru tunuri; apoi clătindu-şi tabara, merse şase mile mai înainte şi, trecând Dimboviţa, ajunse la sat la Stoienişti, unde cu mare dorinţă fu întâmpinat de Mihaiu-Vodă, care îl aştepta, cum ştim, acolo, cu sine având oastea sa de opt mii de oameni şi două-deci şi două tunuri. Numărul oştirilor împreunate se urcă atunci la şase-deci şi două mii ostaşi şi şapte-deci şi şase tunuri. Bathori tabări la Stoienişti spre a lăsa oştile sale a se odihni şi a se întrema puţin.

XXV

Armile protivnice se află acum aproape una de alta. Ostaşii lui Bathori, cari erau mai mult adunătură neobicinuită cu războiul, speriaţi mai întâiu de numărul şi de vitejia Turcilor, avusese acum vreme a se deprinde cu încetul, a-i vedea mai fără frică şi a lua curagiu. De la sosirea Săcuilor în

tabara de la Stoienești, după cari urmară curând și alte cete, unele după altele, ei începuseră a întâlni pe Turci, când mergeau după furagiū. Lupte mărunte se înhățau între uni și alții și în aceste lupte, mai adesea creștinii biruiau. Emulația intră atunci între aceștia; cetele ce mergeau după furagiū se mai măriră și din Ți în Ți luptele se făcură mai dese. Aceste bătăi marunte îmbărbătară până în urmă într'atât pe creștini, încât ei așteptau acum cu nerăbdare ocazia unei bătălii generale cu Turcii. Din potrivă, aceștia, demoralizați de învingerea de la Călugăreni, de puțină isbândă ce dobândise până atunci în toata această campanie, acum, când vedură pe creștini cu puteri așa de însemnate, ei perdură de tot inima și dorința de a se mai bate. Aceasta fu pricina care făcu pe Sinan, în dată ce vădu înglotirea oștilor la Stoienești, de plecă de acolo și își mută tabăra lângă Târgoviștea. Scopul său era să caute a prelungi cât va putea mai mult războiul, fiind sigur ca, în vreme ce armia lui era într-o îndestulată din țară, armia creștină, având lipsă de bucate și de bani, nu va putea mult să stea adunată și va fi nevoită a se răsiți. Generalii creștini, înțelegând acest plan al lui Sinan, hotărîra a grăbi cât mai mult operațiile războiului, și spre aceasta, a porni îndată după Turci și a-i sili să primească fără întârziere o bătălie.

În 15 Octombrie de dimineață, un semn ceresc veni a mai îmbărbăta pe creștini și le mari sperările de biruință. Pe un cer senin și cu toate ca soarele răsărise, ei vedură în vreme de un ceas, d'asupra taberii lor, o cometă strălucitoare. Aceasta stea fu privita de dînșii ca un înger vestitor de biruință. Armia creștină, ce sosise cale de șase ceasuri numai de Târgoviște, se clăti de acolo și în aceeași Ți, de 15 Octombrie, merse de tabări într-o câmpie mare, o milă departe de Târgoviște și un sfert de leghe de tabara lui Sinan, cu hotărîre d'a-i da bătălie în Țiua următoare, de va voi s'o primească.

Abia armata creștina sosi într'acel loc, abia călareții începuse a descălica și pedestrașii a pune armele jos cand o mare turburare ameți toata tabara. Niște strejari ce se aflase puși la paza într-o pădure în noaptea trecuta, auȚind de de-

parte un sgomot făcut de alţi ostaşi creştini cari tăiau lemne, îşi închipuiră că acolo trebuie să fie toată armia turcească, care vine drept către dînşii; frica făcându-i să vadă cea ce nu era, ei o luară la fugă spre tabără. Ostaşii ce-i vădură sosind speriaţi, întrebându-i pricina, aflară de la dînşii cum că au văzut armia vrăjmaşă viind să-i lovească. Vestea aceasta se răspândi iute în toată tabăra; semnalul de bătae se dădea îndată şi toţi ostaşii, alergând la arme, umblau învalmăşaţi, făcând larmă mare, fără a se putea întocmi la rândul lor şi fără a-şi putea găsi steagul şi căpitaniile lor. În acea neorânduială, spaima făcându-i să audă bubuituri de tunuri vrăjmaşesti, fie-care începu a se gândi numai la mijloace de scăpare. În sfârşit avanguardia, alcatuită de Români şi ostaşii nemţi isbutiră a se aşeza mai întâiu în rânduiala şi stăgata a primi pe Turci, când în cele din urmă se desluşi lui Bathori pricina acelei turburări. El trimise atunci de spus în toate părţile ca să se însenineze şi să se liniştească spiritele turburate şi înspăimântate, dar neputându-se nici aşa astâmpara larma, el fu silit a pune să strige prin trâmbiţe, ca fie-care să tacă sub pedeapsa de moarte. Numai printr'aceasta straşnică porunca, ostaşii se liniştiră.

Era, între ambele tabere vrăjmaşe şi la o departare numai de o alergătură de cal atât de la una cât şi de la alta, un deal mare tăiat prin mijloc, în poalele căruia curgea Dâmboviţa. Pe acest deal spun că să se fi urcat Sinan, ca să priveasca bine armata creştină. Vădându-o mult mai numeroasă de cum socotia şi bine rânduită, auzind şi vestea răspândită că se aşteapta şi archiducele Maximilian cu o mulţime de soldaţi italieni, cătând apoi şi la demoralisarea armiei sale, temerea îi coprinse inima şi nu se mai gândi la alt ceva decât la fugă. Adunând un svat de răsboi, el umbla a-şi ascunde cugetul de a fugi sub idea unui plan ce ar fi făcut; el dăse că socoteşte să nu primească batalia şi s'o amâne pe altă dată; că acum se va trage puţin îndarat, lasând pe Ali-Paşa spre a apăra Târgoviştea; ca apoi, când va vedea pe creştini ocupaţi cu asediarea cetăţii, el va navalii într'o noapte asupra-le şi lesne îi va birui. În urma acestora, el

înzestră cetatea Târgoviște cu patru-șeci de tunuri și cu muniție îndestulă, puse o garnizonă de 3500 până la 4000 ostași, parte pedestrime, parte călărime, sub comanda lui Ali-Pașa de Trapezunt, pe lângă care lăsă pe Mihnea-Vodă și vre-o câți-va beți, iar dânsul în zorii de dimineață, la 16 Octombrie, cu toată cea-l-altă oaste, părăsindu-și tabăra, fără de a-și mai da timpul de a-și strica întăririle, o întinse cu grăba spre București.

XXVI

În aceeași zi, 16 Octombrie, la răsăritul soarelui, Bathori, neștiind că Sinan se trage acum spre București și așteptându-se la o bătălie generală, puse să țină din trâmbițe ca fie-care ostaș să se rânduiască sub steagul său. Apoi, împărțindu-și armata în șapte trupuri, care toate se urcau la numărul de două-șeci și șase mii călăreți și de la trei-șeci și cinci până la patru-șeci mii pedestrași, numi după dânsul general mai mare peste toată oastea pe Ștefan Bocskai, nu atât pentru virtuțile lui militare, cât pentru că-i era unchiu despre mamă și unul din cei mai însemnați și mai avuți nobili ai Ardealului. Cercând apoi svaturile domnilor români și ale lui Bocskai, el întocmi rândul bătăliei astfel: la avangardie puse pe Mihail-Vodă, având cu sine patru mii de călăreți cu lănci ai lui, bine învățați, la care se adăugiră cohortele lui Albert Kiraly și scadroanele lui Ștefan Csaki. La aripa dreaptă se așezară două turme de cinci mii din cei mai buni calareți, cu lănci. La stânga tot același număr de lănceri și în același rând. La centru era pedestrimea atât cea pretoriană cât și a Secuilor cu coase și cu sulite, având lângă sine toată artileria. În urma acestora venia toată călărima germană, în a doua linie. Pe a treia linie venia un corp de două-spre-șapte mii calareți lănceri, care duceau steagurile aurite, și apoi altă ceată care apăra persoana lui Bathori. În urma tuturilor venia rămășița armatei cu carale și bagagiile, fiind astfel într-un tot, șapte pânze de oști.

După aceea, Bathori puse de slujă dinaintea tuturilor, o liturghie solemnă, se cumineca cu sânta grijanie și o trecu

din mână în mână cu multă evlavie la mulţi din capii oştirei şi din soldaţi, de făcură asemeni. Toate aceste pregătiri luară câtă-va vreme, până după amiazi, când doi creştini, cari se diceau scăpaţi din mâinile Turcilor, din cetatea Târgoviştei, sosiră în tabără, aducând ştiri cum că Sinan-Paşa se trăsese cu grabă şi lăsase pe Ali-Paşa cu Mihnea-Vodă în Târgovişte; că de două zile garnizoana cetăţii e foarte spăimântată şi că ianicerii înşişi chibzuiau a se trage, dacă un paşă nu iar fi ținut cu sila, dar că cu toate acestea, două sute din ei tot scăpaseră şi se împrăştiară. Capii armiei nu se încrezură în această arătare şi, temându-se de vre un vicleşug din partea lui Sinan, spre a-l trage în vre o cursă, porunciră ostaşilor să se țină toată noaptea aceia în întocmire de bătaie, fără a-şi strica rândurile şi a pune armele jos şi trimiseră gonaci şi iscoade în toate părţile ca să afle adevărul ce s'a făcut Sinan. Armia creştină petrecu veghind în armată toată noaptea aceia şi a doua zi, la 17 Octomvrie, până spre amiazi. Atunci sosiră câţi-va alergători, aducând veste că Turcii erau puţin departe, arătându-se că vor a se bate. Ai noştri se pregăteau cu inima a le sta frunte, când sosiră alţii cu veste mai sigura că Sinan se trage spre Bucureşti, iar ca acele oşti turceşti ce se ved, erau arierguardia de patru mii călareţi sub Hasan-Paşa, care mergea trăgându-se încet şi cu bună rânduială, îngrijind d'a nu primi în coada vre-o sminteală din partea noastră. Această spăimântare şi fugă a lui Sinan miră foarte pe ai noştri, socotind cu cât armia lui era mai numeroasă decât a lor şi cum această grabnică retragere va demoralisa de tot pe Turci. Alte iscoade veniră atunci de arătara lui Bathori că vre o patru mii Români, bărbaţi şi femei, de deosebită vârstă, robiţi, îi ducea o ceata de Turci spre Dunăre. Prinţul porunci îndată la cincisute Ardeleni pedestri să alerge să taie calea acelor Turci şi să mântuie pre acei sërmanî robiţi. Îndata armia creştina merse, chiar în acea zi, 17 Octomvrie, de ocupa fără nici o împotrivire tabăra parasita a lui Sinan, unde găsi vre-o cincisau şase Turci cari, eşii fiind de mai nainte din tabără, d'abia se întorseseră acum când picară în

mânile creștinilor și fură îndată înjunghiați. Creștinii găsiră tabăra turcească ticsită cu multe mobile, corturi, praf, ghiulele, tunuri, bucate, dobitoace, cămile, catări și alte lucruri și fură foarte mârniți că această pradă bogată nu fu prețul vitejiei lor. Acestea dovedeau graba cu care Turcii fugiseră și greșala ce făcuseră creștinii d'a nu înainta mai iute, spre a-i lovi până nu se depărtaseră.

XXVII

Bathori chemă atunci la svat pe cei mai de frunte căpitani ai armatei și pe nunciul Monsignor Alfons Viscoti, pe care îl trimisese Papa cu o suma însemnată de bani pentru trebuințele războiului. Aci se propuse că: de vreme ce armia turcească plină de frică, s'a tras spre București, ce svat oare ar fi mai bun? a urma fără întârziere pe dușman silind în acea spaima a lui a-l ajunge și a-l birui unde-va? sau a lua mai întâiu cetatea Târgoviștei, unde lasase el garnizoană și gatare, din care se înțelegea ca voiește a se apera acolo multa vreme. Unii din generalii ardeleni, plini de încredere în curagiul lor și în noroc, crezând că singura nefericire ce li se poate întâmpla este d'a lăsa timp lui Sinan să scape, erau de parere d'a nu se mai opri nici o zi la această cetate, a cărei dobândire nu o prețuiau întru nimic, și a se lua după Sinan, siguri fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cadea negreșit fara de nici o osteneala din parte-le, când din potrive, dacă își vor consuma puterile lor împrejurul acestei șandramale (bicoque), armata lui Sinan își va lua puteri, va tabări în loc tare și, având vreme de ajuns, își va îndrepta trebile sau cel puțin se va trage în siguranța și, crescându-și apoi puterile cu nouă ajutoare sau gasind mijloc d'a se uni cu Tatarii, va da creștinilor mult mai mult de lucru și va aprinde din nou flacarile cele acum aproape stinse ale războiului,

Mihaiu și Albert Kiraly statura împotriva la aceasta părere. Ei dăseră ca ar fi cu primejdie d'a înainta, caci s'ar pune

între garnizoana cetăţii, care ar putea să le taie liniile de comunicaţie şi provisiile, şi armata lui Sinan. Silvio Piccolomini rezimă şi el această părere, prin cuvintele următoare : «Duşmanul, şise el, saŭ s'a tras de temerea taberei noastre, «saŭ spre a găsi loc mai bun de bătaie ; dar şi într'unul şi «în cel-alt cas, el a apucat înainte cu o zi şi o noapte şi a «putut să-şi pregătească lucrurile sale, încât nu-l vom găsi «nepregătit, nici în loc d'a nu se putea mult folosi de graba «noastră. Din altă parte, ne vom afla în mijlocul a doi vraj- «maşi, dacă vom lăsa înapoi cetatea, de unde vom fi necur- «mat superaţi, mai cu seamă despre muniţiile ce se aşteaptă «din Ardeal. Apoi, a se pune într'o asemenea primejdie este «împotriva a orî căruî temeiŭ de războiŭ şi orî căruî obiceiŭ «al unui înţelept capitan. Se adaoge încă şi aceasta privire «importantă, că noi suntem cât se poate osteniţi şi slăbiţi «de drum şi, urmând cu grabă pe duşman, îl vom găsi acum «odihnit şi în rânduială şi ne vom afla în primejdie d'a fi cu «toţi înfrânţi. Dar dacă el, din întâmplare, s'a ` tras cu gând «d'a fi mai departe de hotarele Ardealului şi prin urmare «într'un loc unde noi vom avea mai puţină înlesnire de hrana «şi alte trebuincioase, în vreme ce el, învecinându-se cu Du- «nărea, va putea, prin mijlocul acestui riŭ, a se îngriji mai «bine; apucându-ne noi acum a bate cetatea, îl vom sili, spre «a nu-şi pierde cu totul reputaţia, să vină într'ajutorul alor «săi, şi atunci vom găsi foloasele noastre a ne înhăţa la luptă. «De se va hotări însă el a aştepta în Bucureşti, ce folos «mare avea-vom oare dacă vom merge să-l lovim mâne şi «nu după două saŭ trei zile? Incât spre a se uni Sinan cu «Tătarii, e lucru cu neputinţă, aflându-ne noi între dênşii; «osebit de aceia că Tătarii nu sunt într'un loc, de unde să «poata trece cu atâta iuţea în această parte». Piccolomini, încheie şicând că, «de şi nu este de părere a se lua cu atâta «neorânduiala după duşman şi a sta, după cum vor uni, în «arme, chiar toată noaptea aceia, dar crede că ar fi bine ca «o bandă din cavaleria noastră să meargă să supere arier- «guardia duşmanului, fiind-că, afară de neodihna ce-î va «pricinui, vom putea să avem şi limbă de mişcările lui şi sa

«știm mai bine ce este de făcut». Sigismund Bathori și toți cei-l-alți capi se uniră bucuroși la una ca aceasta și tot sva-tul hotărî bătaia Târgoviștei. Fără îndoială, — aceasta urma o va dovedi, — această n'a fost cea mai bună chibzuire, căci întârzierea creștinilor prileji mântuirea lui Sinan.

Se luase hotărîre a taberi în oare-care post, aproape de Târgoviștea, vădut de Piccolomini mai dinainte și, spre a-ceasta, trimisera un numer de călăreți ca să țina rânduiala, spre a merge oștile fără amestec, să-și ıea locurile de așe-dare. Îndată după aceia, pre obiceiul răsboiului, cerură ca cetatea să se predea. Pașa, comandantul cetății, cătând la fuga lui Sinan, la numărul armatei ce-l ocolise, la lipsa de speranța d'a fi ajutat, sta în chibzuire să ınchine cetatea spre a se mîntui el și toți ai săi. Dar ianicerii, ce era în cetate în număr de doua mii, se ımpotriviră, fiind mai bucuroși a se apara după cum cerea onoarea lor și fagăduiala data lui Sinan. Într'acestea, creștinii, tăberînd comod chiar în acea seară, ⁷₁₇ octomvrie, se duse Piccolomini sa vadă cetatea și apoi puntară tunurile spre dînsa.

XXVIII.

În noaptea aceia soldații făcură băștii, pe obiceiul lor. În dimineața urmatoare, ⁸₁₈ octomvrie, după ce, prin metereze, șanțuri acoperite și tabii de lemne amestecate cu pamînt, se apropiară ai noștri de ziduri și așezară baterii de tunuri, de o data cu multă ınverșunare de trei părți ıncepură a bate cetatea. Stralucitul Răsvan-Vodă, avênd cu sine Moldovenii sei, ımpreună și cu legiunile Săcuilor, se aședase despre rasi-rit, pe drumul Bucureștilor, și batea partea de sus a cetății cu zece tunuri. Dintr'alta parte neınvinsul Michaiu-Vodă, cu ımosul Bathori, care acum pentru ıntăiași dată vedea răs-boiul, și cu eroicul Kiraly, se așezară despre munți și despre riul Ialomița, la o manastire, care fu atunci stricată și mai apoi dreasa, departe de cetate de o bătae de sageată. Ei ridicara acolo două movili în formă de turn și cu două ba-terii, de câte de ce tunuri fie-care, ıncepură din aceste două

părţi, prin detunături neîntrerupte, a împoşca puternic zidurile. Mergând apoi într'alt templu mult mai aproape de cetate, fără întrerupere, grăbesc lucrările asedierii. Era cu greu însă d'a se apropia de cetate, căci, afară de întăririle şi şanţurile ce o înconjurau, avea încă şi nişte balţi împrejur. Apoi Turcii din lăuntru se apărau cu cele mai de pe urmă puteri ale inimei lor. De mai multe ori, prin tunuri, ei împinseră înapoi pe asediatori ce umblau să treacă şanţurile cu luntri, răsturnară cu puştile pe cei cari, isbutind a trece şanţul, cercau acum a pune scări pe ziduri sau aduceau foc la tălpile întăririi de lemn spre a o aprinde; într'un cuvânt ei nu uitau nimic din cea ce trebuia spre apărarea cetăţii.

Veşdend ai noştri că nu isbutesc astfel, se mărginiră a urma cu tunărirea infricoşătoare de bombe şi ghiulele, cătând a sparge laturile zidurilor. Fumul acestor dese descărcări de arme ale asediatorilor şi asediaţilor ajunse de întunecă aerul şi ascunse şi unora şi altora vederea duşmanilor. Săcuii căutara a se folosi de această negură; ei aduseră lemne uscate, catran, răşină, buştene aprinse, torţe şi alte materii aprindătoare şi, aţitind bine focul, începură a-l arunca pe streşinile caselor din cetate şi căutară a aprinde întăririle ei. Dar fiindcă birnele din care erau făcute acele întărituri erau încă verşi şi prin urmare umede şi huma după dênsele nu se uscase, ele nu se puteau lesne aprinde de focul ce li se puneau pe de desubt. Pe lângă aceasta, prin desele puşcării ale artileriei creştine, sfărâmăturile caselor cetăţii începură a cădea pe capul celor ce se aflaū sub zid cătând a-l aprinde şi astfel îi sili a se trage îndărăt. Apoi duşmanii, luptându-se vitejeşte, nu mai lăsară a se apropia de ziduri, încât isbânda rămase cu totul înduoioasa.

XXIX

Veşdend Bathori şi cei-l'alţi descuragiarea oştilor de atâtea silinţe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe Săcuī a da dovadă că-şi aduc aminte de libertatea cea de curând dobândita, a nu se descuragea de anevoinţe şi de pri-

mejdii și a se arăta că sunt bărbați cu inimă și vrednici de libertate. Săcuii se formară atunci în cohorte și începură a aduce o mai mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulți din ei cădură sub loviturile dușmanilor, dar desprețuind ori ce primejdie, vitejii Săcui isbutiră în sfârșit a aprinde întăririle. La vederea flăcării ce se întindea în toate părțile, ei strigară toți într'una: «Iisus! Maria!» și, care cu scări, cei mai mulți fără scări, deteră năvală spre a sări zidurile, în vreme ce o parte dintr'înșii purta focul într'alte laturi ale cetății. Artileria, din locul ei, aruncând ghiulele arse de cele inventate de craiul Ștefan Bathori, aprindea acoperișurile caselor, și dărămurile lor, prin mijlocul flăcărilor, cădea pre capul asediaților. Acum, zidul peste tot luase foc și Turcii, închiși de flăcările cele groaznice de mari ce mereu creșteau, sunt nevoiți, cel puțin o mare parte din ei, a lăsa apărarea zidurilor, spre a încerca să stingă focul. Aii noștri se folosesc de acest minut, dau voinicește asalt și în vecinătatea seriei, din toate părțile izbucnesc în cetate. Turcii, lipșiți de svat, amețiți de flăcări și de vrăjmașii ce-i împresurase, ne mai având vreme a capitula, spre a se mântui de primejdie și de o prapădire desăvârșită, es cu toții pe porțița despre deal, necunoscută de aii noștri, catând pe acolo scăpare. Dar călărimea creștină, care pre obiceiul războiului, sta gata pentru orî-ce întîmplare a luptei și aștepta călare eșitul isbirei, îi vede, îi ia cu caii în goană, le taie calea, pe unii îi ucide, pe alții îi prinde; puțini numai, favorizați de noapte, putură scăpa prin păduri, și aceștia încă, până mai apoi, fură gasiți și uciși și din toată garnizoana, numai trei Turci, fiind bine calăriți și ajutați de întunecimea nopții, avură norocul să scape și se îndreptară spre București ca să ducă lui Sinan vestea acestei nenorociri.

Săcuii intrând în oraș facura mare vîrsare de sânge dărămând și scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetății dupa pradă lucru la care sunt foarte deprinși, spun analiștii timpului, — ei găsiră într'un loc tainic, ascunși pe Ali-Pașa, comandantul cetății și pe Mehemet-Beî. Țic unii că acești Turci nu eșiseră din cetate, mai bucuros voind o moarte

glorioasă decât a fugi ; alţii spun că erau răniţi şi de aceia rămăsese pe loc. Săcuii îi duseră la Bathori. Între prinşi, se mai afla alţi doi beî : Turan, beîul de Bucureşti şi Susin, beîul de Târgoviştea ; la toţi li se iertă viaţa. Lepădatul Mihnea-Vodă, întîmpină în cetate o moarte norocita, ce i s'ar fi cădut a-î veni prin gâde, de cădea în mânilor creştinilor ; trupul lui se găsi între cei morţi ; asemenea şi al cadiului de Avlona. Prada ce Săcuii mai cu seamă, făcură în oraş şi care toată li se lăsa, fu cu deosebire mare. Se găsiră în cetate două tunuri mari care aruncau ghiulele la cincî-şeci şi şase livre şi alte patru-şeci şi două mai mici ; se găsiră încă bani mulţi, scule de aur şi de argint, muniţii şi provisiu de hrană pentru trei ani, căci Sinan acolo îşi aşezase magaziiile. In această asediere, din Turci, ca la o mie fură trecuţi sub sabie. Din ai noştri periră numai şase-şeci ostaşi, dar mai mulţi se răniră.

XXX

Bucuria ce simţiră creştinii pentru luarea Târgoviştei se mai adăogi cu vestirea unei alte isbîndi asupra vrăjmaşilor. Ceata ce cu două zile înainte Bathori pornise ca să taie calea Turcilor, cari duceau patru mii robî şi ţurme mari de vite spre podul de la Giurgiû, călăuzita fiind de oameni de ţară care cunoştea bîne căile munţilor şi ale pădurilor, trecuse înaintea Turcilor şi, coprindeînd strîmtorile până a nu sosi ei, îi isbi cu putere, îi sparse reu, ucise mai pe toţi, dobîndi înapoi toată prada lor, şi mîntui pe robî.

A doua-zi după luarea Târgoviştei, ⁹/₁₉ Octombrie, generali creştini se adunară la svat de răsboi şi porunciră a le aduce înainte pe Ali-Paşa pre care îl siliră prin făgăduieli şi ameninţări a arăta ceia ce ştie despre planurile şi numărul ostaşilor lui Sinan, întrebându-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate, cu aşa puţina oştire, la o armată atât de numeroasă. La aceste întrebări Ali răspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă neţemere şi fără a-şi schimba faţa, că «Sinan n'avea cu dînsul fără numai de la doue-şeci şi opt

«până la trei-șeci mii de ostași, fiind că și-a risipit oastea
 «prin orașele și cetățile țerei și îi este peste putință ca s'o
 «poată aduna în puțină vreme; ¹ că dacă hanul cu Tătarii
 «ce se așteaptă din ȕi în ȕi, nu-i va veni în ajutor, el crede
 «că Sinan, aflând luarea Târgoviștei, va părăsi Bucureștii și
 «se va trage spre Giurgiu, ca să treacă Dunărea îndărat; în
 «sfârșit că, dacă vor creștinii a pune mâna pe dânsul trebuie
 «să se grabească a coprinde și a sfărâma acel pod de pre
 Dunare : Sinan, urma Ali, plecând, îmi lăasă numai puține oști
 «pentru așezarea Târgoviștei, dar mă facu să sper că Ieremia,
 «domnul Moldovei, va băga în cetate un ajutor de cincă mii
 «ostași, afară de ȕece mii ce-mă făgăduia el însuși, ȕicând
 «că are să vie mai apoi sa gonească pe creștinii de lângă
 «cetate. El mă asigură încă ca armata creștina nu este nu-
 «meroasă, căci cei mai mulți soldați sunt Sacui, pe cari aȕi
 «mâne e sigur sa-i întoarcă în partea sa. Blestematul ! m'a
 «înșelat și m'a expus la o moarte mai cu totul sigura. O vrăj-
 «mașie veche e pricina care l'a făcut a se purta ast-fel cu
 «mine. Sinan a fost dușman de moarte tatălui meu, care s'a
 «arătat cu slujbe mari către împărăție ; dar fiind, ca tatăl meu
 «n'avea nici o temere de dânsul și el nu-i putea face nimic,
 trădătorul s'a folosit de această ocașie ca să verse asupra
 «nenorocitului fiu ura ce purta tatălui».

Nu se știe dacă Ali era sincer sau vorbea ast-fel numai
 ca sa-și tragă compatimirea lui Bathori. Era însă de necre-
 ȕut ca Sinan să aiba cu dânsul numai atâta oștire câtă arăta
 el, de vreme ce, când el pleca de la Târgoviște, armia lui
 întrecea cu mult în număr pe a creștinilor, dupa cum mar-
 turisesc toți analiștii contimporani. Veȕând Ali puținul efect
 ce facuse plângerile sale, propuse sa se răscumpere cu o
 sută de mii talere de aur ; dar Piccolomini se împotrivi a i se da
 libertatea. El avea interes a ține prins pe un om așa de însem-
 nat ca, întimplându-se nenorocirea să cadă în mâinile Tur-
 cilor, să-l poata schimba cu dânsul și fiind-ca acest șiret ita-
 lian se facuse stapîn pe spiritul lui Bathori, îl hotari lesne a

¹ Aceasta este o fabula pe care cred ca capii creștinii o acreditase, cați Mihaiu-Voda la Calugareni încă o repeta ostașilor sei, cum am veȕut.

nu primi propunerea Turcului. Prinţul după ce răspunse, cu puţine vorbe lui Ali-Paşa, îl trâmise sub pază până la gazda sa şi după aceea, împreună cu alţi turci, îl porni pe la Braşov la Cluş în Ardeal.

În urma acestora, capiî armiei ascultară şi raportul iscoadelor ce trâmiserseră ca să ia limba despre Turci şi, vedând oare-care potrivire cu arătarea celor prinşi, hotărîră a porni îndată după armata turcească. Din nenorocire trebuiră a mai şedea pe loc încă o zi, parte spre a împuternici oastea muncită de drum şi de bătae, parte spre a aştepta muniţiile şi bucatele ce se aduceau din Ardeal în tabără.

Aceste întârzieri fatale mântuiră pre Sinan-Paşa, cu toate greşelile lui. În ziua aceea, ⁹ 19 Octombrie, către seară, vre-o patru mii Turci, cari, după încredinţarea dată de Sinan că va zăbovi lângă Târgovişte încă două săptămâni, lăsaseră de vre-o câte-va zile tabăra şi se duseră departe de acolo după hrană, furagiū şi prada, se întoarseră aducând cu dinşii şese-şeci mii boi ce-i răpiseră din munţii şi manoasele câmpii ale Țărei-Româneşti. Intrau Turcii în tabără, mânând dinaintea lor convoiul de vite, fără a banui de fuga ruşinoasă a lui Sinan; ei nu fura desamăgiţi decât când din acele corturi ce ei credeaū pline de ianiceri, vedura asvârlindu-se Românii şi Săcuii, cari năvălira asupra-le şi-i taiară rău şi fără milă. Această întâmplare neprevădută respândi înbelşugarea în tabăra creştină, încât un boi ajunsese a se vinde pe un preţ de nimic.

XXXI

Sinan-Paşa, după cum ştim, îşi părăsise tabăra de lângă Târgovişte în dimineaţa de ⁶ 16 Octombre şi luase cu grabă calea Bucureştilor. Hasan-Paşa, care rămăsese în urmă cu patru mii călăreţi drept arierguardă îndată ce vedu, din înălţimea munţilor pogorându-se steagurile creştine spre Târgovişte, grăbi cât putu la drum spre a ajunge tabăra. După o cale de o zi, vizirul tabarise, când începu a se auţi urletele tunurilor creştineşti dinaintea Târgoviştei. «Tunul lui Mikal-

ogli!) strigară Turcii prin tabără, înghiețați de spaimă. Sosiră atunci niște trămiși din partea garnizoanei din Târgoviște, chemând pe vizirul într'ajutorul cetății; dar acesta, cătând la spăimântarea oștilor, sta la îndoială și nu știa ce să facă. Intr'aceea o ceată de vre-o trei sute creștini ce se arătară la intrarea unei păduri vecine de tabăra lui, îl sili a lua o hotărîre. Oștile Rumeliei, din porunca lui, merseră asupra cetei, dar creștinii le bătură, le răriră foarte mult rîndurile și le luară în goană. Din acei ce se întoarseră nu era unul care să nu fie rănit. Un delir de spaimă coprinsă atunci toata tabăra. Mulți din soldați începură a se respândi cete, cete; capiî umblău învălmășiți fără să știe ce să facă; uniî svătuiau a se întoarce la Târgoviște; lucru ce era cu neputință din pricina demoralisării armiei. Sinan scrise îndată lui Ali-Pașa la Târgoviște să apere cât va putea cetatea, iar vedându-se în cea mai de apoi primejdie, să se tragă cu oastea sa, spre podul de la Dunăre. Aceste scrisori n'ajunseră până la Ali fiind prinse de către ai noștri. Vizirul apoi își urmă retragerea spre București, unde ajunse în două zile. În acea demoralizare a oastei sale, Sinan, în loc să se grăbească a o trece cât mai curînd peste Dunăre, spre a o mîntui așteptându-se la o apărare mai îndelungată din partea Târgoviștei, se încumetă a mai zăbovi la București. El obști dar ca armia va ședea acolo cinci-spre-zece zile și porunci ca nici o oștire, nici un neguțător să nu treacă podul Giurgiu-lui până la acel soroc și, pentru aceasta, orîndui o guardie la pod cu ștrașnică poruncă să nu lase pe nimeni a trece. Pe lînga acestea se silia în tot chipul a liniști spiritele și a le da curagiū. În vremea aceasta, cei trei călareți scăpați cu mare greū la luarea Târgoviștei, sosiră în București, vineri dimineața la ¹⁰₂₀ Octombre, aducând veste despre căderea cetății în mîinile creștinilor. Peste mesură mări această știre spaima și amețeala în tabără. Sinan atunci, vedând că descuragiarea oștilor crește mereū în loc d'a scădea, cum află și de luarea Târgoviștei, se sperie și el atît de mult în cît, cu toate că întarise orașul Bucureștilor și manastirea lui Alexandru-Vodă mai bine decît Târgoviștea, nu se mai în-

credu nici în acea apărare şi numai îndrazni a aştepta acolo pe biruitorul duşman. El porunci să puna în pivniţile acelei mănăstiri o mare cataţime de praf de puşcă pe care-l aco-peri cu pae, aşedând un fitil lung care să arda cu încetul, lăsând şi oameni spre a-l da foc, ca ast-fel când vor intra creştinii în acel loc, mănăstirea de o dată să fie svârlită în aer cu o mare putere şi dênşii să piară ca vai de ei, sub acele ruine. În ziua aceia, 20 Octombrie, cu grabă mare, Si-nan strânse tunurile şi muniţiile de răsboi şi le încărcă în cară; apoi dete foc fortificaţiilor şi oraşului Bucureştilor şi, la miezul nopţii, 20 spre 21, luminat de flacărele acestui pârjol ce prefăcu în cenuşă tot oraşul cu două-şeci şi doua de biserici ce avea atunci, împins de desperare, ca cum ar fi avut pe duşman în spatele seş, se puse ruşinos pe fugă şi, cât mai iute putu, întinse spre Giurgiu. Ast-fel mai mult fugind de cât facând o retragere, merse Sinan patru-spre-şeci ceasuri mereu şi nu tabarî de cât după ce trecu strâmtoarea Calugarenilor; dar tunurile şi muniţiile de resboi nu putură ajunge în acest loc de cât în două-şeci şi patru de ceasuri. Când sosira toate şi se strânse armia întreagă, plecară toţi cu aceiaşi graba spre Giurgiu, unde, cu toată silenţa ce pusesera la drum, din pricina neorânduiei în care se afla oştile, nu putură sosi de cât tocmai Lună ¹³ ₂₃ Octombrie, facând ast-fel trei tabere de la Bucureşti până la Giurgiu. În acea fugă prapastioasă Turcii semănara drumul cu armele lor şi cu un număr în-semnat de tunuri, cămile şi bagaje, deosebit de ce napusti-sera în Bucureşti. Spaima lor era aşa de mare în cât, prin strîmtorî şi pe poduri, ajunseră a se omorî unii pe alţii ca să treaca care de care mai înainte. În aceasta stare de groaza se afla ei mai cu seama când trecura strîmtoarea de la Că-lugarenii. În orî-ce copaci li se pare a vedea un duşman, în orî-ce minut se aşteptău sa vadă stralucind dinaintea ochilor lor, sabia fulgeratoare a lui Mihai.

Este de luat în seamă ca în toată aceasta campanie, a carii glorie analişti creştini în mare parte o dau lui Bathori ca unuia ce comanda toata armia creştină, analişti turci din contră nici că pomenesc de dênşul; spaima Turcilor, acela

ce-î îngrozia, îi gonia și-î amenința mereu cu moartea, era «afurisitul Mikal-ogli». Aducerea aminte a groazei ce Mihaiu însufla pe atunci Turcilor, până adî încă se păstrează în poporul român și musulman, printr'o mulțime de legende, tradiții și cântece populare. Unul din cei mai buni poeți ai noștri, încadră una din aceste tradiții în următoarea frumoasă strofa :

Spun că 'n urma luptei, în Asia bogata,
Dacă musulmanii vedeau câte o-data,
Un armasar ce 'n preajma-i cata sforaind,
Coprinși d'adîncă spaimă, diceau cu 'nfiorare
Ca el a veđut umbra cea îngrozitoare
A lui Mihaiu-Viteazul, asupra-le viind ¹⁾).

XXXII.

Bathori, după ce puse să dreagă cetatea Târgoviștei și o înzestră cu o garnizoană tare, în ¹¹/₂₁ Octombrie, dinđi de dimineață se îndreptă cu toată armia în urma lui Sinan, spre București. În cale, creștinii întîlniră mai multe cete de câte trei, patru și cinci sute Turci, cari se reslațiseră și toți fură uciși, ast-fel în cât câmpiile și liveđile din drum erau semă-nate cu trupuri moarte de Turci. După ce luară o bucata bună de drum, ei întalnira trei fugari Unguri cari le spuseră că Sinan, temîndu-se de sosirea lor, fugise în grabă, lasînd în București multe bagaje, bucate, muniții, robi, cămile și câte-va tunuri pe care nu le putuse lua, fiind osiile și roatele sfărîmate; ca în cale el mai lăsase multe alte bagaje; că groaza armiei întregi era atît de mare în cât fără îndoiala, când va sosi în locuri grele, în strîmtorile înguste și băltoase de la Calugăreni, se vor răni între sine ca sa poată trece unul altuia înainte. Bathori, neîncređîndu-se pe aratarea acestor fugari, trimise pe căpitaniî Nicolae Sennyei și George Farkaș cu o sută de calareți ca să facă o recunoaștere spre București și să ia limbă.

Aceștia, întorcîndu-se spre seară, întărira raportul fugarilor.

¹⁾ Gr. Alexandrescu, Oda la oștirea romăna.

Aceasta hotărî pe generaliî creştini a merge d'aci înainte cu marş forţat ca să mărească temerea şi groaza duşmanului în fuga sa. Ei aflară atunci că Sinan, în calea sa de la Bucureşti la Giurgiu, tăia toate podurile de pre râuri, punea pedici la treceri, strîmtori şi vaduri, ardea şi pustiea toate satele, ca ast-fel, lipsa bucatelor şi anevoinţele drumului să întîrzieze goana ce-î da armia creştină. Generalii se sfătuiră atunci şi hotărîră a schimba drumul, a lua altul mult mai spre dreapta de Bucureşti. Acest drum, pe lângă aceia că avea folosul de a nu fi călcat şi smintit de duşman, scăpă încă pe creştini de cursa ce le întinsese Sinan în mănăstirea lui Alexandru Vodă la Bucureşti, care saltă atunci şi spulbera în aer fără a vătămă pe nimeni; dar el făcea un înconjur cu deosebire de lung, era plin de mocirle şi de crâng şi prin urmare era aşa de greu de umblat, în cât se întîrzie foarte mult mersul armiei, iar mai cu seamă al artileriei care mai toată rămase înapoi. În cale, armia mai întîmpină nişte oşti turceşti rămase în urmă, pe care foarte le snopi şi le sdrobi, în cât multe mii de trupuri de om, de cai şi de cămile zăceau d'a lungul drumului, şi aerul se împuti de o mare putoare. Dar Turcii, în ameţeala fugei lor, uitaseră câte-va poduri netăiate; ast-fel creştii avură noroc a găsi nesfărîmat podul de la Argeş, pe care trecuse Turcii şi putură şi ei înainta fără zăbavă. Când ajunseră la o depărtare de două mile de Giurgiu, primiră veste că Sinan, aflând prin oameni din loc de sosirea lor, trecuse cu o di înainte Dunărea cu cea mai mare parte din oştile sale; că rămăsese încă dincoace de rîu o mulţime de care, bagaje, o pradă însemnată de tot felul, cu un mare numer de robi, spre baza cărora lasase opt mii Turci, cari nu trecuseră încă, nici nu îndrăzniau a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate aşa de mare ca a carelor şi a tunurilor, până a nu trece mai întăiu pe-destrimea şi calarimea.

Bathori atunci, svătuindu-se cu toţi generaliî, îşi întocmeşte armia de bătaie. Mihaiū ce se aflase mereū la avangardie, porni iute înainte cu Româniī seī ca sa dea harţă vrăjmaşului şi să-l împedece a trece podul până să sosească

Bathori cu toată armia. Înaintând Românii către Giurgiu, ei întâmpină în cale o seamă de Turci furagiori ce duceau niște turme de dobitoace, îi împrăstie îndată,ucid, pe cei mai mulți pe cei-l'alți îi prind și-i trimit îndărăt lui Bathori, căruia îi deteră aceleași știri despre Sinan. Atunci Sigismund grăbi și mai mult la drum, părându-i tare rău că un concurs de împrejurări fatale îl făcuse să piardă mult timp și prilejise scaparea lui Sinan. Într'această vreme Mihaiu-Vodă sosise la Giurgiu și ajunsese pe Turci, la ¹⁵₂₅ Octombrie.

XXXIII

Orașul Giurgiului, afară de un zid slab ce-l înconjura, era ocrotit de castelul San-Giorgiu. Acest castel avea o poziție foarte tare. Arta și natura contribuiseră a-l întări. El era așezat pe o insulă foarte frumoasă, numită *Sloboșia* și formată de un mic braț al Dunării, care se desparte puțin mai d'asupra și înconjurând un spațiu de două jugere, cade iarăși în matca râului. Ast-fel castelul, acoperind cu totul mica insulă până în marginile ei, părea a pluti d'asupra undelor. După temeliile lui ce astăzi încă se văd, acest castel nu e îndoiala ca a fost zidit de Romani. Darămat în vremea navalirilor barbarilor, el fu rezidit de pe la anul una mie după Christos de Genovesi, de la cari luă și numele de San-Giorgio, patronul acelei neguțatoare republici. Pe la sfârșitul veacului al XIII-lea, Negru-Vodă duce al Fagarașului, întinzându-și stăpânirea peste toată țara Românească, până la Dunare, mai întări castelul San-Giorgiu. La 1418, când Mahomet I-iu navală în țara noastră de pustii o parte dintr'însa, între alte cetați de pre Dunare ce coprînsese, fu și acest castel, pe care-l întări. Puțin după aceia, Românii îl luară înapoi sub vestitul domn Dan al III-lea Dracula. La 1431, împăratul Sigismund, rege al Ungariei, mar întări acest castel cu fortificații și alte zidiri, când el trimise pe un viteaz general Ioan Marotius, în ajutorul lui Dracula-Voda, împotriva lui Radu poreclit, *Prasna-glava*, care intrase în țara cu ajutor de la Turci. Cădând după aceia iarăși în mâinile Turcilor

castelul San-Giorgiu le fu răpit împreună cu cele-lalte cetăţi de către Vlad-Vodă-Ţepeş. Dar după moartea acestui domn de crudă şi vitează aducere aminte, Turcii îl luară înapoi la 1479, fiindu-le dăruit de Vlad VII-lea, pe care ei îl numiseră domn fără de alegerea ţarei; dar îl perdura curând după aceea şi Românii îl stăpâniră până la anul 1544, când Turcii îl luara iarăşi, împreună cu Brăila şi Turnul. De atunci el fusese mereu în stăpânirea lor, până în acest an 1595, şi apoi după moartea lui Mihaiu, cădu iar în mâinile lor, şi fu stăpânit de dênşii până la tractatul de la Adrianopole (1830), în urma căruia se darămă cu totul şi oraşul intra în stăpânirea noastră.

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin poziţia sa, prin întaririle ce avea şi prin ocrotirea ce primia de la cetatea Rusciucului, încât dobândise reputaţia d'a nu putea fi luat. El era atunci clădit după vechiul obiceiu, cu ziduri tari, dar fără valuri de pamînt şi fără flancuri la zid, avînd numai turnuleţe împrejur şi în launtru un turn mare (donjon). Mergea atunci podul facut de Sinan de la capul cel de lîngă oraşul Giurgiului, loc unde se varsa doue riuri în Dunare, până la poalele castelului, unde trecînd o întindere de pamînt de zece paşi, se unia cu cel-alt braţ al podului cel mai lung, care ducea la insula cea mare şi de acolo în malul Rusciucului.

XXXIV

Sinan-Paşa, ajungînd la Giurgiu (23 Octomvrie) cu armata în cea mai mare neorînduiala, obşti ca va şedea acolo trei zile şi ast-fel mai adaogi înca o greşala la câte facuse până atunci în aceasta retragere. Pricina acestei noi zabavi ce puse la trecerea armatei sale peste Dunare fu o masura financiara a administraţiei turceşti. Fiînd-că Turcii pustiisera şi pradaseră toată ţara până în hotarele Ardealului, luînd mai multe mii de robi, o cătătime nenumărată de vite ce se vinduseră la mezat în tabara şi atîta prada încât încărcaseră cu dînsa ca la zece mii care, vizirul puse la intrarea

podului un inspector și un scriitor, însărcinându-i a cere de la neguțătorii cari duceau dobitoacele și cele-lalte mărfuri și lucruri cumpărate, legiuitul drept de la 1 la 5 (pencik) pe seama sultanului. În vreme ce se urma această nenorocită lucrare, iată ajunge veste (24 oct.) că Mihaiu se apropie în capul armiei sale și că acum nu e departe. Măsura fiscală fu îndată părăsită și mai întâiu Sinan-Pașa trecu singur în noaptea aceia (24 spre 25 oct.) podul. După dînsul, toată noaptea pâna la crăpatul zilei, trecură mereu pe pod la Rusciuc, pavilionul vizirului cu corturile, ianicerimea și o parte din tunurile și munițiile de răsboi; dar coloanele cele mai mari rămăseseră încă pe malul românesc; asemenea rămăsese napustite multe tunuri și bagagiile cele grele, căci în acel grozav amestec și în spaima ce stapînia pe toți, nimeni nu voia să ajute pe soțul seî. Se dedese voie atunci soldaților și neguțătorilor a trece care cum vă putea, ca să scape și soldații, stricându-și rîndurile, neguțătorii parăsindu-și avuțiile încărcate în care, se repeziră toți cu totul și în amestec spre pod. O mulțime fără seamă de oameni și de vite se înghesuise pe pod în cea mai mare neorînduială; o spaimă panică stăpânise toate mințile și pretutindenî era cea mai mare desorganizație, când fără veste, pe la patru ceasuri după amiazi (25 oct.), oastea lui Mihaiu se arată și intră în șesul dinaintea Giurgiului unde tabări. Dar fără a perde vreme, Românii împingînd înaintea lor și deschidîndu-și drum printre mulțimea turmelor de vite mari și mici și printr'un mare număr de robi, cad peste tabăra și bagagiile Turcilor, îi isbesc în spate cu atîta iuțeala încât pe toți îi răschiră, pe unii îi taie fără milă, pe alții îi prind, pe alți-i pun pe goană spre pod și mîntue vre-o cincî mii Români, afară de femei și de copii, ce fuseseră robiți în țara Românească și Moldova. Acești Români, scapînd ast-fel din robie, se armară cum putură și deteră mîna de ajutor fraților lor împotriva dușmanilor. O despărțire din oastea lui Mihaiu înainta pînă la malul Dunării și alte patru scadroane cu pedestrime, armată cu puști, începura a lovi cu focuri asupra podului; apoi Mihaiu așeza tunurile pe un delușor vecin și ast-fel de

o parte tunurile, de alta cu muschetăria, făcu să plouă un pariu de foc asupra Turcilor. În toată lungimea podului se vedea atunci o gloată adâncă, îndesată, amestecată, de ostași neguțători, femei, copii, cai, cămile și alte dobitoace, tunuri și care, împingându-se, îmboldindu-se, strivindu-se uni într'alții; fie-care om îngrijat de mântuirea sa, căutând a lua pas înaintea vecinului său, uni călcați în picioarele cailor, alții răbindu-se în armele celor-lalți; apoi primejdia și temerea crescând din ce în ce, începură a se bate și a se ucide între sine. Din această grozavă îmbulzeală de oameni și de vite se auzea une ori o murmurare ce sbârâia înecat, alte ori o alarmă mare amestecată de gemete și de groaznice blesteme. Aceiași îmbulzeală și aceleași nevoi se petreceau la capul podului între cei ce, simțind în spate paloșul românesc, se munciau să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Rusciucului, privia această chinuire a armatei sale fără a-i da nici un ajutor. Garnizoana castelului numai, prin tunuri și puști, începu a vărsa o ploaie de gloanțe și ghiulele asupra Românilor. Dar aceștia, fără a se spaimâna de această furtună, iușiră și mai mult focurile lor, încât neorânduiala și spaima Turcilor ajunseră la culme și o groaznică desperare îi coprinse. Cei de pe pod, neputând răsbîi înainte și ne mai vedând alt mijloc de scapare, se puseră să arunce artileria și carăle în Dunăre, ca să-și facă loc și ca să nu cadă și ele în mâinile creștinilor; apoi mulți din ei se asvârliră în apă, chemând numele lui *Allah* și cercând a scăpa în not. Dar unii din neștiință de a înnota, alții din vârtejurile riului ce aveau a trece în toată lungimea lui, periră înghiți de unde; cei-lalți fură uciși, căci îngrozitorul Mihaiu îmbărbăta pe ai săi și-i îndemna la bătăie, cu graiul, cu mâna și cu fapta. Prin artileria sa, el isbuti în sfârșit a rupe podul în două, de la mijloc. Un gemet de groază umplu atunci aerul și prăpastiosul adânc al riului, cu gura cascătă, sorbi și înghiți într-o dată, gloate de vrajmași.

XXXV.

În vreme ce o parte din armata musulmană se sbuciuma și se lupta astfel împotriva valurilor riului și peria saū de unde saū de gloanțele ce trimiteau creștinii, fără a căpeta de nicăieri nici un ajutor, sosi pe loc și Bathori cu oștile sale. Turcilor, cari rămăseseră pe malul românesc, închiși între jumetatea podului sfărâmat și ai noștri, li se tăiasă tot mijlocul de scăpare și nu mai aveau alt ce face decât a se lupta, a se înneca saū a se preda. Ei încercară un minut a se apăra sub ocrotirea unei baricade de cară legate în mare număr unul lângă altul, pe care o făcuse Sinan la capul podului spre a stăvili năvălirea călărimii creștine. Dar Bathori îndată ce sosi, orându-i o ceată de pedestrime aleasă ca să sfărâme aceasta baricadă. Apoi trimise pe cei mai buni din pușcașii săi, cari cădură cu furie asupra dușmanilor osteniți de luptă, răniți și slabiți, măcelărindu-i groaznic. Acei ce putură scapa dinaintea crudului și neîmblânziturului paloș creștinesc, în desperarea lor, se aruncară în riū, încercându-se în zadar a-l trece în not; astfel mai mulți își aflară moartea în valurile Dunareī. Atunci se prăpadi cu totul acolo vestita ceată a ekingiilor, care două veacuri stătuse groaza Ungariei și a Germaniei; ei se aflaseră puși de pază la capul podului pe malul românesc și nici unul dintr'înșii nu putu scapa; asemenea nici un om nu mai rămăsese pe lângă Hasan-Pașa, la arierguardie.

În isbânda aceasta se deosebi mai cu seama pedestrimea aleasa a Sacuilor ce purta numirea de *Pixidarī* (sulițari), vestita de vitează. Dunarea se umpluse de trupuri moarte ale Turcilor și undele ei se roșiseră de sângele versat. Afara de leșurile turcești, ce stau așternute și gramădite ca niște movili pe uscat, o mulțime de alte leșuri de oameni, de cai și de camile se aflau în brațul Dunarii ce despărte insula Sân-Georgiu de malul românesc, gramadite și încheștate ast-fel unele de altele, încât în acel loc Dunarea abia putea a-și urma cursul seu; și când, dupa batalie, voiră creștinii să adape dobitoacele, nu putu scoate apa de acolo fara de a scoate de

odată vre un trup de om său de cal. Mult mai mulţi Turci se vedeau plutind pe unde, în cursul apei, plini de rană, jumătate morţi, gemând şi văietându-se cu jale. Uricioasă şi îngrozitoare privelişte de omor!

Turcii, cari trecuseră în insula cea mare, căutară să ajute pe ticăiţii lor fraţi. Satârgi-Mehmet-Paşa puse d'acolo de îndreptă tunurile spre tabera creştinească, dar loviturile n'ajungeau, său din neştiinţa tunarilor său din reaoa poziţie, şi nu putură vătăma pe ai noştri în vreme ce aceştia, având buni tunari şi favorisaţi şi de poziţie, nu aruncau nici o umplutură în sec. Printr'acest mijloc ei putură coprinde două din cinci corăbii ce aveau Turcii atunci acolo pe Dunăre; cele-lalte trei scapară cu fuga.

Martorii ce au văzut cu ochii spun că pierira într'aceasta bataie de la trecerea Dunării, ca la opt-spre-zece mii Turci.¹ Deosebit de robi ce mântuira, creştinii dobândira o mare parte din artileria vrăjmaşilor, steagurile şi bagagiile lor, o mulţime de dobitoace şi şese mii care încărcate cu prada. Analistul turc contemporan Sead-Uddin încheie descrierea ce face de această bătălie aşa de nenorocita pentru ai sei, prin aceste cuvinte: Covârşirea amestecului şi spaima fu aşa de mare, încât putem dice ca nici odată nu se vădu o asemenea «desăvârşită învingere!

XXXVI.

După ce creştinii împedicară pe barbari în trecerea lor, sfăramând podul ce ducea la insula Sân-Georgiū şi făcând atâta peire într'înşi, unii din ei vrura sa cuprindă îndata şi al doilea pod, care ducea de la poalele castelului la insula cea mare şi sa stăpânească această insula, ucigând şi aruncând în riū pe Turcii ce se aflaū acolo. Două steaguri din pedes-

¹ Numerul Turcilor morţi la aceasta batalie este iaraşi nesigur. În vreme ce *Istvanfi* şi *Fracheta* îl fac numai de 6000, *Montreux* îl urca la 30,000. Noi am primit de mai dreapta cifra de 18,000, data de *Walter*, care se apropie de aceia de 16,000 data de *Sieur d'Ambri* şi alţi analişti, şi de aceia de 17,000 ce ne da istoricul *Sacy*.

trimea domnului Moldaviei, cu o înfocată îndrăzneală se răpeziră pe acest pod. Turcii din insula cea mare, vădând aceasta, foarte se îngroziră și temându-se că toată armata să n'aibă același gând, începură a tăia cu securi capul podului din partea lor. Dar cei-lalți ostași creștini nu îndrăzniră a însoți pe inimoșii Moldoveni ca să nu se expună între armata lui Sinan d'o parte și focul castelului de alta. Ei nu știaū că castelul nu-i putea supăra, lipsindu-i praful de pușcă. Sinan încărcase patru care cu lădi de praf și le pornise a se duce în castel; dar din învălmășeala în care picară Turcii la sosirea creștinilor, aceste care nu apucaseră să treacă podul în castel. Ele luară apoi foc, către seară, din întâmplare, prin creștinii ce rătăceau printre rândurile carelor spre a jăfui și săltară de o dată în aer cu mare sgomot, în coloane de fum; lucru minunat însă că nimeni nu fu rănit. Decī acei viteji Moldoveni, nevădându-se ajutați de nimeni, fură nevoiți a lăsa îndrăzneata lor întreprindere, care ar fi fost atât de frumoasă și folositoare armiei și ar fi înlesnit mult coperinderea castelului.

Acestea petrecându-se ast-fel până în noapte, armata creștină, ne mai având vreme a tăbări, se hotări a bivoaca pe loc. Călarimea de sine-și arătă voința de a sta înarmată toată noaptea aceia, temându-se ca nu cum-va dușmanii, folosindu-se de întunecimea nopții, să treacă din insulă cu corăbii ca să vină să'i isbească. Pilda călărimei fu urmată de toate cele-lalte oști și ast-fel armia întreagă veghia înarmată toată noaptea, puind în toate părțile streji spre a priveghia mișcările Turcilor. Aceștia se aflău atunci, cea mai mare parte, trecuți pe malul Rusciului; vre o cincī mii dintr'înși tăbăriseră din porunca lui Sinan în insula cea mare; alții, din spaima ce le dedese creștinii, scăpaseră și se traseră sub castel, la intrarea podului, ce ducea la aceasta insula, de unde fu trimisa o altă mână de soldați spre paza acelu pod și spre a da puteri garnizoanei castelului, care se urca atunci la numărul de 800 ostași.

A doua zi (26 Oct.) Bathori, încredințându-se că nu mai are nimic de temut, purcegând toți din locul unde petrecuseră noaptea, ceva mai înainte își aședăra tabăra, apoi în-

dreptară asupra castelului Sân-Giorgiū tunurile luate de la Turci la Târgovişte. Loviturile cele dese şi neîntrerupte ale artileriei în puţine ceasuri făcură o spărtură în ziduri, care socotită fiind destul de largă, îndată se alese de tot cortul câte doi soldaţi şi, formându-se ast-fel o ceată bună, i se porunci a da asaltul, trecând braţul Dunării pe vase, căci podul era sfărâmat. Această ceată era alcătuită nu numai de pedestraşi, dar şi de călăreţi cari lăsându-şi caii, cerură a merge la asalt şi, cu sabia în mână, se repeziră cu inimă, prin ruine, d'asupra zidurilor. Dar nenorocita pedestrime Ungurească, atât de vitează în multe rânduri, nerăbdătoare d'a intra în castel, se repeşi cu multă nebăgare de seamă şi cu curagiū, înaintă până în vârful spărturei, unde fu isbită c'o neprevădută furtună de gloanţe, ce trînti morţi pe acele dărămururi ca la două sute oameni; mulţi alţii fură răniţi, ceil'alţi învinşi şi respinşi înapoi. Garnizoana castelului într'adevăr, ocrotită de tăria zidurilor, se apără cu o îndărătnică bărbăţie, aruncând asupra creştinilor, nu numai cu puştile din 'care trăgeau rar, având lipsă de praf, dar din care trăgeau de aproape foarte şi drept la ţintă, ci încă cu săgeţi lănci, suliţe, gereturi, pe care le aruncau cu mână, şi în sfârşit cu mari bolovanii de peatră. Ea primi mai apoi praf şi alte ajutoare din insula cea mare prin mijlocul podului ce lega acea insulă cu castelul. În acea insula ştim că era o tabără de cinci mii Turci, cari începură acum a supăra reu prin tunurile lor pe ai noştri şi, atât prin aceasta cât şi prin ajutorul necurmat ce da castelului, zădărnicea toate silinţele ce făceau creştinii de a-l coprinde. Afară de aceasta, Sinan pe lângă mal, luându-se cu corăbiile, veni până în dreptul castelului şi d'acolo cu balimezuri de cele mari, numite *doubles faulconneaux*, *duplices falcones*, trăgeau neîncetat asupra creştinilor cu mare vătămare a tuturor, mai cu seamă a acelor ce băteau cetatea saū se urcau la asalt. Se judică atunci a fi de mare trebuinţă să se pună o stavila între castel şi insula de unde veneau ajutoare; pentru aceia se hotări să se taie partea de lângă castel a podului ce ducea la insulă. Cu toate că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolo-

mini, care primise comanda a toată artileriei, să încumată a-l îndeplini cu bine. El se puse însuși în capul unei cete și merse spre pod, dar fiind nevoit a trece sub castel, a-și expune oastea descoperită la focurile lui și încă a se apuca și la harță cu Turcii ce staū de pază în acel loc, el perdu mulți ostași și noaptea apucându-l când d'abia puțin din pod se tăiasse, fu silit a se trage. Ast-fel această întreprindere, făcută cu mai multă vitejie decât înțelepciune, nu isbuti. Se chibzuira atunci a arde podul prin tunuri și prin focuri fabricate și acest mijloc fu norocit cu izbândă. Un bun număr de Turci, cari veneau atunci pe acel pod în ajutorul asediaților, se innecara. Dupa aceia creștinii îndreptară toată artileria asupra zidurilor castelului. Aceasta artilerie era puțin numeroasă, caci din greutatea drumului cele mai multe și mai mari tunuri rămaseseră în urmă, și cu toate că se așteptau în tot ceasul, încă nu sosiseră. Cele mai mari tunuri ce aveau ei atunci în tabără d'abia purtau ghiulele de trei-deci livre. Curând însă înaintarea nopții sili și tunurile să tacă.

XXXVII.

La meșul nopții începură din nou tunurile a bubui și pușcarira cetatea până puțin după meșul zilei (27 oct.), când se facu o bună spărtura în ziduri, crapată de patru brațuri. Piccolomini judecă cum ca acea spartură e destul spre a putea intra în castel, cu atât mai mult ca descoperea între apărători temerea și confusia; dar Ungurii, speriați de cea d'întăiu a lor neisbutire, nu voră a se cerca cu asalt sub pricinuire că spartura nu e destul de largă, cu toate ca Italienii trebuiau să mearga înaintea lor. Piccolomini atunci se întoarse către ai sei și-i îndemna a-i face cinste și a pastra reputația nației și a lor înșiși, câștigata în multe alte întreprinderi mult mai primejdioase, dar nu într'o cauza nici mai dreaptă; «nici despre care mai mult pot spera ajutorul ceresc, de vreme ce se lupta împotriva vrăjmașilor fațiși ai legei creștinești».

Țicând acestea, împreuna cavalerii sei îmbărbatați de cuvintele lui, năvălește cu vitejie, purtând sabia în mână, și se

urcă peste ruinele acelei sparturi. Ian Weicher, lasând caii, aleargă şi el cu ai săi, inimos la asalt. Alţi ostaşi se măi luară după dâşii şi năvalind cu toţii, cu furie mare, se urcară pe o parte de ziduri şi înfipsera un steag. Dar Turcii se apărau cu energia desperărei, aruncând în creştini grante şi petre. De o jumătate de ceas ţinea acum lupta cu o deopotrivă înverşunare între asediatori şi asediaţi, când Piccolomini, vedând că puţinii ostaşi ce se urcasera la asalt nu vor putea isbûti de nu vor fi îndată sprijiniţi de oştiri proaspete, se întoarse cu iuţeala către Unguri şi le strigă: «Nu sunt oare acolo Italienii puşi în primejdie pentru mântuirea patriei voastre şi spre a încerca tot o soarta cu voi, spre nimicirea duşmanilor universal, iar ai voştri particulari împilatori? Puteţi oare suferi a-1 vedea acum, sau trăgându-se înapoi parasiti fiind de voi, să însemnând cu sânge locul şi întemeindu-l cu moarte, într-o vecinica aducere aminte a viitorimei de nobila lor înfocare şi de puţin recunoscătoarea voastră moliciune? Ungurii făcură atunci, de ruşine, aceia ce temerea îi oprea d'a întreprinde, şi cu multa feroşie alergara a reinnoi asaltul. Comandantul castelului, vedând aceasta nouă navălire ce-l ameninţa şi spaimântarea oamenilor sei, desperă de a se mai putea apera şi dote tristul semn ca voeşte a parlamenta şi a se preda. Piccolomini porunci îndată oştilor sale a sta în loc şi el se gătia să asculte propunerile Turcilor, când de odată Ungurii şi Săcuii, nerabdatori acum d'a răsbuna perderea soţilor lor, se reped furioşi în castel, făcând multa larmă şi împingând înainte pe Italieni, care, aflându-se ast-fel striviţi între soţii lor şi vrăjmaşi, suferiră foarte, ranindu-se mulţi dintr'înşii. După oare-care împotrivire a vrăjmaşilor, creştinii coprind castelul către seară şi Turcii cari scapara de cea d'întăiu furie a soldatului biruitor, se închiseră în turnul din năuntru. Dar nici în acest nost nu se putura ei mult apăra şi, coprindeând creştinii şi acel turn cu asalt, mai pe toţi Turcii câi se află acolo, îi trecură prin ascuţişul sabiei. În acest loc se rănira câţi-va din ai noştri, cei mai mulţi de petre, iar tunurile şi puştile din insula cea mare vătămara pe Ungurii ce se află despre acea parte şi le omorîră ca la

patru-zeci oameni. Săcuii trecură sub sabie tot ce întâmpinară, fără milă, necruțând nici sex nici vârstă. Acei din Turci ce fugiseră afară din castel, fură măcelăriți sau se înneacă în Dunăre. Vre-o sută dintr'înșii, pogorîndu-se de pe ziduri, voiră să fugă într'o galeră ce era acolo la țerm, dar urmați fiind de aproape de ai noștri, săriră cu toții împreună pe galeră și ucigînd ai noștri pe Turci, rămase acea corabie în stăpînirea învingătorilor. Ea fu cunoscută a fi una din acelea ce în anul trecut luaseră Turcii cu dînșii, când au plecat de la Comorn. Altă galeră ce se afla între insulă și pod și pe care erau 2500 Turci și Tătari, zdrobită fiind de loviturile artileriei, se afundă, mergînd în cursul riului; numai vâslașii putură scăpa. Din opt sute Turci, ce alcătuiau garnizoana, numai unul se mîntui. El se aruncă în Dunăre spre a o trece în not și, cu toate că fu ochit de ai noștri cari asvîrliră o mulțime de gîloaște după dînsul, avu minunatul noroc de a ajunge neatinș tot în not, pînă în tabăra lui Sinan de la Rusciuk. Din creștini cazură la această luare a castelului două sute cinci-zeci oameni și mulți se răniră. În castel se găsiră trei-zeci și nouă tunuri, din care două foarte mari, două culevrine de 39 și cele-l'alte mărunte.

Prada ce pică atunci în mîinile ostașilor fu neprețuită: o mulțime de bani, arme, scule și alte lucruri scumpe, o cătățime nemăsurată de grâu și un mare număr de capete de vite, cămile, catări, cai frumoși ce Sinan luase din țara Româneasca și n'apucase ai trimite. cum voia, la Constantinopole, și cari erau atît de numeroși în cît, după ce luară pe cei mai buni, nefiind destui oameni spre a încăleca pe ceil'alți, îi mînau cu cîrdul amestecați cu vitele. În toate părțile se vedeau fluturînd steaguri musulmane; stofele de aur, brățările scumpe, pavilioanele de mătase contrastau cu hainele proaste ale Românilor și Sacuilor. În acea bucurie generală, Italienii numai se arată foarte mîhniți, căci Ungurii, navelind în castel tocmai cînd Turcii erau gata a capitula, le rapise gloria acelei coprinderi; dar prințul Bathori cu nunciul Papei și internunciul împărațesc îi mîngîia cu cuvinte dulci, cu laude și cu daruri. Trofeeale acestei campanii, deo-

sebit de mai multe mii de robii mântuiți, fură două-zeci și șapte steaguri, ca la o sută două-zeci tunuri, din care unele de o mărime însemnată și, de la 18 Octombrie, luarea Târgoviștei, până la 27 ale aceleiași luni, atât la Târgoviște cât și în goana ce creștinii deteră Turcilor până la Giurgiu, într'această din urmă bătaie și la luarea castelului, Turcii perdură peste tot ca la două-zeci și șase de mii oameni. Acest sfârșit nenorocit avu acea îngroșitoare expediție a lui Sinan în Țara-Românească, care amenințase că va înghiți pentru tot-d'auna nația română și cu dânsa și creștinătatea, pe care ea mai puternic atunci o ocrotia. Eroilor de la Călugăreni se cuvine mai ales onoarea isbândei în această glorioasă campanie. Venirea lui Bathori nu făcu alt decât deschiră și goni un dușman invins și demoralizat, carele și fără aceasta ar fi fost curând nevoit a deșerta țara. Datoria și gloria lui Bathori era a nu lasa nici un picior de Turc să easă din țară și ar fi putut s'o facă, de nu umbla așa moale și cu sfeală. Chiar și sdrobirea Turcilor la podul de pe Dunăre, o fură creștinii datorii mai mult iușimei lui Mihai și a Românilor săi. Pentru aceea, puteau acum aceștia, cu o dreaptă fală, să strige lui Sinan, împreună, cu un poet al lor popular: «Ce te-ai făcut, mare vizir? Unde-ți «sunt voinicii, pașo «cu trei tuiuri? Vântul împotrivirei sfăramă zăbalile armă-«sarilor tăi; năvala se trase înapoi spăimântată de pepturile «goale ale vitejilor!»

XXXVIII

Sinan, de pe malul drept al Dunării, privi cu jale trista soarta a armiei lui și coprinderea castelului Sân-Giorgiu, blestemând în desperarea sa cerul și pe Mahomet. El, Mariu al Osmanilor, el, triumfatorul Asiei, Africei și Europei, el, Sinan cel nebirit carele în trufia și'n zădărnicia sa desprețuia toata lumea și credea că ea trebuie să robească caprițiilor și ambiției lui,¹ să se vadă el acum la o vârstă trecuta

¹ *Istvanfi* se exprima cu aceste cuvinte asupra lui Sinan: «Ast-fel Sinan care în launtru și dinafara nici o data «nu-și plecase capul, a carui

de opt-zeci ani, după o carieră atât de strălucită, resturnat din cultura gloriei sale, biruit de niște domni tineri și fără barbă, după cum arăta el, mai ales pe Bathori! Și armia lui, atât de puternică, atât de bine îngrijită și înzestrată cu bani, cu arme, tunuri și inuniții îndeștute, să o vadă acum fără steaguri, fără tunuri, fără bagage, fără corturi, demoralizată adusă într-o asemenea stare, de niște oști adunate în pripă, slabe și rău armate!

«Sinan, ȳice Sagredo. oștaș deprins în răsboaie și'nvechit «în arme, nu avu atâta putere de suflet spre a suferi nenorocirea sa și, obicinuit a birui, el se plânse amar ca norocul, la bătrânețe, își lua înapoi favorile sale». Nenorocitul vizir fu silit îndată a-și trage tabăra de pe malul Dunării, de la Rusciuk, căci creștinii, cum dobîndiră castelul, îndreptară gurile tunurilor de pe ziduri, spre tabăra turcească și începura a tună asupra-î. La Rusciuk el facu căutare armatei sale, ca sa vadă de i-a mai rămas; alese pe Satirgi-Mehemet-Pașa și pe Segbanbași-Iatin-Aga pentru paza și apărarea Vidinului, și îi trămise cu o mie de oameni calărimie sub comanda agai, Guciuk-Osman. Apoi puse garnizoane prin toate cetățile din lungul Dunării și, în parțindu-și oștile în cete puțin numeroase, își ridică tabara și lua cu graba calea Rasgradului cu toți neguțatorii armatei. Acolo lasă pe Hasan-Pașa, dându-i titlul de seraskier, cu vre-o câți-va sangiaci din oștile Rumeliei, pe Zarargi-bași cu munițiile de fșesboi și tunurile, dând porunca oșterilor sa ierneze la Șumla. Intr'acest loc afla prin scrisori din Ungaria, de la fiul se, Mohamet-Pașa, isbândile creștinilor într'acea țara și luarea vestitei cetați Graanul de către armata îperatească.

trufie și zadarnicie desprețuia pe toți, care, mândru de puterile sale, «nesocotia pe ale celora-l'alți și gâdea ca trebue a sluji caprițiilor și ambiției sale, isgonit din Țara-Româneasca peste Dunare, fu cu dreptate pedepsit de cutezarea și nesocotința sa; și Giurgiu, aceasta cetate «atât de tare, care de mai multe veacuri ținea de Turci, fu luata dinaintea ochilor sei, de un cap nou și de niște oști adunate în pripă. Armata lui, zdrobita în cea mai mare parte, lipsita de toate bagagele sale, se îndrepta spre Constantinople, printr-o retragere ce semena mult cu fuga, în trupuri deosebite și puțin numeroase.

În vara aceia, această armată fiind bine povaţuită de vestitul prinţ Mansfeld, luase cu isbânda ofensiva şi biruinţa rămase sub steagurile sale. De o lună de zile ea bătea cetatea Graanului, când Mohamet-Paşa, feciorul lui Sinan, eşi din Buda şi veni de isbi pe asediatori. El fu însă biruit şi fugi lăsându-şi steaguri, bagagie şi artilerie în puterea învingătorilor. Dar moartea lui Mansfeld ce se întâmplă câte-va zile după aceia (14 August 1595), îmbărbătă iarăşi pe Turci şi Kara-Ali-bei, guvernorul cetăţii Graanului, ceru o întâlnire cu generalii unguri, Nadesdy şi Palfi, încercând a-i face sa ridice asediarea. Spre răspuns la această propunere, Palfi făcu ştire Turcului de învingerea ce Sinan păţise la Călugăreni, a cărei veste glorioasă ajunsese tocmai atunci, şi cum Turcul nu voia a crede, Palfi îi dîse «că numai Turcii au obiceiul să minţă». Învingerea lui Sinan de la Călugăreni făcu mare impresie asupra Turcilor din Ungaria, descuragia pe apărătorii cetăţii Graanului şi înrîuri mult în hotărârea lor d'a capitula. Ast-fel se ţin, strîns legate unele de altele, operaţiunile războiului şi sabia Românilor de la Călugăreni răsturnă puternicele ziduri ale cetăţii Graanului din Ungaria de sus.

Vestea coprinderii acestei cetăţi adaogi foarte măhnirea lui Sinan. El se grăbi a scrie Sultanului spre a se desvinovăţi şi spre a micşora perderile sale, dîcîndu-i că creştinii n'au stricat decât bagagiile şi puţini oameni de cei nedeprinşi din arierguardie, dar că nervul oştilor e cu dînsul; că dacă iarna ce se apropie şi asprimea timpului nu mai dă cale isbîndirîi, el şi-o păstrează pentru primăvara viitoare, când, sau va muri, sau îşi va îndrepta învingerea ce din întâmplare i-a venit, şi îşi va isbîndi de la inimă prin prăpadirea lui Bathori şi a lui Mihaiu. În aceasta scrisoare el îşi vîrsă mai cu seama focul asupra lui Mihaiu-Voda. Dar Şultanul nu se mulţumi cu aceasta şi, chemând pe Mustafa, afla de la dînsul mărimea perderii şi purtarea cea neînţeleaptă a lui Sinan. Groaza domni în Constantinopol când se auzi de paţirea lui Sinan; îndata ce el sosi în capitala, Sultanul îl scoase din vizirat şi-l trimise în locul său obicinuit de exil, la Mal-

gara; asemenea depărtă din slujbă și pe caimacamul Ibraim-Pașa, învinovățindu-l că n'a trimis la vreme oștiri, bani și bucate, și numi vizir pe Sala-Mohamet-Pașa. Muftiul spăimântat atunci de nenorocirea Musulmanilor, presintă Sultanului o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi, asupra tristei stări a marginilor împărăției. Sultanul porunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (Atmeidan) și predicatorul Santei-Sofi, șeikul Mohijedin căută a întări curagiul poporului și simțimintele lui religioase prin verseturi din Coran și prin tradițiile Profetului.

XXXIX

După glorioasa coprindere a castelului Sân-Giorgiu se ținut svat între capi armatei creștine pentru a hotărî de treburile Dunărea spre a lua în goană preste tot locul pe îngrozitorul dușman, sau a trece cu armia în Moldova spre a isgoni pe Poloni și pe domnul pus de dînșii acolo și a trage această țară iarăși în alianța creștină. Cea d'întâiu părere era fără îndoială minunată, căci catând la demoralizația Turcilor, biruitoarii creștini ar fi putut acum înainta, fără d'a întâmpina grele stavili; până la Constantinopole. Dar i se aduse împotriva lipsa mijloacelor de a trece Dunărea căci podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de ai noștri, parte de Turci, și alte vase pentru trecere n'aveau decât două galere din cele luate de la Turci. Apoi apropierea iernei și lipsa de bani spre a plăti mai multă vreme ostașii cari siliau a pune capăt acelei expediții, iar mai ales se temeau ca nu cum-va Polonii din Moldova, ce erau în înțelegere cu Turcii și cu Tătarii, să supere Ardealul și țara Românească, pe când armia ar înainta în Turcia. Aceste temeri înrîuriră mult asupra spiritului lui Bathori, și-l hotărî a se întoarce în Ardeal, de unde să treacă în Moldova spre a goni pe Poloni și a restatornici pe Razvan-Vodă în scaunul său. Mult mai bine ar fi făcut el de alegea din oastea sa cei mai buni ostași, făcând-o astfel să câștige în calitate ceia ce perdea în număr și, încredințând-o lui Mihai-Vodă, l'ar fi trecut în Bulgaria, ceia ce

nu era cu neputință. Mihaiu, care cunoștea bine această țară și era iubit de locuitori, ar fi putut curăți de tot Bulgaria în acea iarnă de Turci, trecându-i Balcanii și lăsând pe de primăvară spre a porni către Constantinople. Ce rezultate minunate n'ar fi putut atunci avea această expediție, pe care nepriceperea lui Bathori o stârpi cu totul! Unii din capetele armatei, între care și Piccolomini povățui atunci a drege castelul Săn-Giorgiu și a pune garnizoană într'insul, spre a închide în viitor Turcilor trecerea Dunării printr'acest loc. Dar Bathori, pricinuind că castelul e prea departe de Ardeal și că dregerea și ținerea lui va costa prea mult, porunci să-l dărâme și să dea foc caselor, și în cea din urmă zi a acelei luni puse de arse și partea podului ce mai rămăsese, împreună cu luntrile pe care era făcut. Apoi, lăsându-și armia sub comanda lui Ștefan Bocskai, locotentul său general, însoțit de o ceată de călărime, având cu sine și pe Piccolomini cu cavalerii săi, luă calea Brașovului. Cu dânsul plecă și nunciul Papei și internunciul împărătesc generalul Carol Magnus, istoriograful împăratului, care făcu o descriere despre toată aceasta campanie și o trimise stăpânului său la Praga, după care descriere spune analistul frances Guerrin că a copiat pe a sa.

Mercuri la zi întâiu de Noemvrie Bathori și soții săi se duseră la București și aflară orașul deșert de locuitori. Aci găsiră două tunuri mari părăsite de dușman în fuga lui cea grabnică. După ce își întremară puterile în vreme de trei zile, își urmară calea înainte până la orașul Gherghița, care și el se afla deșert de locuitori. Mihaiu însoțise pe Bathori până într'acest oraș. Înainte de a se despărți aci unul de altul, prințul Ardealului, voind să-și arate recunoștința sa pentru atâta vitejie și înțelepciune cu care se deosebise Mihaiu în această campanie, se învoi a preface tractatul de la 20 Maiu, ce era atât de nesuferit acestuia, și a-i înapoia toate drepturile stăpânirii de sineși, oprind pe seama-i titlul onorific de suzeran. Fără îndoială că Bathori n'avea alt în cotroface, temându-se ca, de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit la aceasta de Mihaiu ce acum era liber de grija Turci-

lor. După această învoire prietenească, Bathori opri, cu voia lui Mihai, cinci-șase tunuri din cele dobândite de la Turci și apoi, luându-și ziua bună de la dânsul, porni spre Brașov. În acest oraș el aștepta câte-va zile până îl ajunse și Ștefan Bocskai și Răzvan-Vodă împreună cu toată armata. Apoi dete lui Răzvan două mii Sacui ajutor ca să intre în Moldova, să gonească pe Ieremia Vodă și pe Leși. Așa Bathori, în relele sale chibzuiri, nu numai că nu trecu în Bulgaria spre a da goană Turcilor, dar încă nici în Moldova nu făcu o expediție serioasă, după cum se făgăduise. Adevăr e că el înștiință pe Răzvan a nu întreprinde nimic cu o îndrăzneală nesocotită și, de va vedea că Poloni sunt mai mulți la număr și puteri, să nu dea bătaie, ci să aștepte până să-i trimită un mai mare ajutor. Dar era lesne de înțeles că Răzvan, odată în apropiere de dușman, nu va fi poate stăpân a se feri de bătaie, chiar lasând de o parte natura lui cea mult cutezătoare. Ar fi fost mult mai bine dacă Bathori întreprindea însuși această expediție, sau dacă da de atunci lui Răzvan un ajutor mai însemnat. Ast-fel ar fi ferit pe credinciosul său Răzvan și oastea lui de trista soartă ce întâmpinară în Moldova.

În urma acestor orânduiri, Bathori ridicându-se de la Brașov, merse în scaunul său din Alba-Iulia vesel de triumfurile sale. El scrisese de aci, în 16 Noemvrie, Papei, vestindu-l de biruința dobândită asupra lui Sinan și trămițându-i vre o câte-va steaguri mai însemnate, luate de la Turci, între care și steagul cel verde al Proorocului dobândit la batalia de la Calugareni. Pontificele remase foarte îndatorat de acest dar, mulțumi lui Bathori făgăduindu-i ajutoare de bani și de oameni și porunci a se face rugăciuni și *Te-Deum* în toate bisericile Romei pentru aceste izbândi, iar cu steagurile împodobi templurile sale. El trimise apoi prințului Ardelean, prin Luigi dell'Anguisciola, camerierul său de cinste, o sabie și o paralie bine cuvintate.

Bathori pornise și la Praga un curier spre a duce vestea biruinței, carele sosi în acea capitală în 4 Decemvrie. Arhiducele Mateiu, aflând la Viena aceasta veselitoare știre,

puse de cântă un *Te-Deum* în biserica Sântului Ştefan şi în toate cele-l'alte biserici ale oraşului. Europa, întreagă se înveseli vedându-se mântuită de primejdia ce o ameninţase şi aflând smerirea lui Sinan, acel duşman cumplit şi neîmpăcat ce mult o îngrijise. Numele lui Bathori, care ştiu a trage asupra-şi gloria principală a acestei isbândi, fu trâmbiţat în toate părţile de scriitorii şi oratorii contimporani şi, în frenesia entuziasmului şi a linguşirei, el fu asemănat cu Alexandru-cel-mare şi cu Iulie Cesar, cei mai vestiţi căpitani din vremea veche.

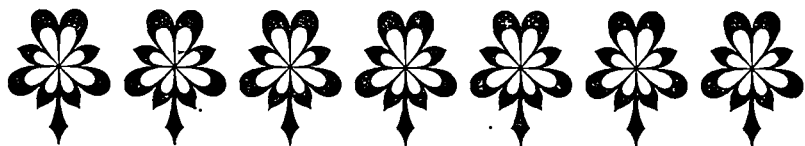
XL

După plecarea prinţului Bathori, neobositul MihaiŢ-Vodă, fără perdere de vreme, hotărî a sfârşi campania cucerind cetăţile de pe ambele ţermuri ale Dunării, pe unde se mai aflaŢ Turci, cari ar putea fi vătămători ţerii. Drept aceia, el porni spre Brăila care se coprinsese, cum ştim de Turci, în vreme ce din porunca lui, spătarul Udrea lua cetatea Nicopolei şi aga Fărcaş se îndrepta spre Vidin. Turcii din Brăila, cum aflară că MihaiŢ s'apropie de dênşii, napustiră cetatea şi fugiră peste Dunare. În acea fugă grabnică trei sute din ei se înneacara în acest riŢ. MihaiŢ primi glas de la îndrăzneţul Udrea că, după ce a trecut Dunărea, s'a lovit de faţă cu Afis-Paşa care îi eşise întru întâmpinare şi foarte i-a tăiat şi i-a spart oastea, în cât acest paşa d'abia a putut scăpa cu două slugi. MihaiŢ pripi atunci despre Nicopole şi apoi, trecând Dunărea, se împreună cu Udrea, isbeşte Nicopolul şi arde, sfarmă, robeşte şi pustieşte toate serhaturile turceşti din Bulgaria până la Vidin. Ajungând aci, el gasi cetatea în puterea îndaratnicului viteaz Fărcaş, care îşi isbândise glorios acum perderea ce prin înşelaciune încercase într'acest loc câte-va luni mai înainte. Acest general, mai mult voinic decât norocos, fusese mai 'nainte preot în satul Fărcăşanii din judeţul Romanaţi şi se numia Popa-Stoica. Aflându-se într'acest loc de margine, care era adesea băntuit de Turci, Popa-Stoica luase obiceiŢ după săvârşirea liturgiei, de-şi lăsa

patrahilul și, armându-se cu securea, pleca în capul sătenilor de vâna la Turci. Vestea voiniciei lui ajunse până la Mihaiu, care puse pe mitropolit de-l despopi și în loc de rasă, îl investi cu cepchen, și în loc de cruce, îl armă cu sabie, creștându-l mai vrednic de a sluji patria cu armele decât cu liturgiile. Fărcaș adeveri așteptările domnului și vitejia cu care se deosebi în mai multe rînduri îi dobândi de la dînsul slujba de agă sau general de pedestrime. Astfel acum, ca în mai multe rînduri, vom vedea pe acest domn răsplătind de o potrivă meritul și slujbele către patrie, fără a căuta privilegiile nașterii sau ale stării.

Locuitorii din Bulgaria, aflând de sosirea lui Mihaiu la Vidin, se adunară toți din toate părțile de i se închinară. Vitejiile acestui domn aprinseră toate spiritele popoarelor chinuite de Turci; locuitorii din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania și mai multe părți ale Greciei alergau de pretutindenă sub steagurile lui și toate popoarele acestor provincii își întorseseră privirea spre dînsul ca către un înger de mîntuire. De atunci ele începură a-l numi «*Steaua lor de la Răsărit*».

Aceste din urmă biruințe de la Nicopole și Vidin încununară frumos minunata și nemuritoare campanie din vara anului 1595, într-o toată vrednică de cea de eamnă. Ridicarea Românilor, ca un viscol de mînie, purtase ferul și pîrjolul peste toată întinderea de la Dunare a împărăției turcești.

N O T E

1. Despre planurile bătăliilor lui Mihai-Viteazul

În următoarea notă reproducem mai întâi câte-va rânduri pe care Bălcescu, bolnav și aproape de moartea sa, le scria din exil adresându-le, după cum se vede, către un amic din țară, căruia îi recomanda a face un pelerinaj pe tărâmul luptelor lui Mihai spre a completa indicațiunile topografice și legendare care, în lipsă de o bună chartă a țerei și proscris din patria sa, nu le putea însuși dobândi:

«Mai întâi vei căpăta o chartă bună a țerei Românești și a Ardealului său și mai multe spre a le confrunta, a le corige una după alta și a însemna pe una dintr'insele locurile istorice ce nu se vor afla însemnate. Această chartă ast-fel îndreptată cu numirea locurilor istorice, după cum le vei cerceta, îmi va sluji spre a face o chartă generală a campaniilor din toată vremea lui Mihai-Vodă.

«Și mai întâi în județul Vlașca, a însemna pe chartă poziția satelor *Petrii* și *Hulubești*, unde s'a aflat cu tabăra sa Mihai-Vodă în iarna anului 1595. Apoi satul *Scărpătești* sau *Șerba-tești*, unde a tăbărit hanul cu Tătarii. Apoi satele *Putinei* și *Stanești*, unde Buzești au bătut pe Tătari. În toate aceste locuri vei merge în persoană și vei cauta, precum în toate locurile ce se vor însemna la vale că s'a petrecut vre'o batălie, a aduna de la locuitori, ori-ce povești, legende, cântece populare ar privi acele locuri. Acestea trebuie a le scri ast-fel cum le spun țerani.

«Despre evenimentele din vara anului 1595

«A afla care poate să fie lărgimea Dunării între Rusciuk și Giurgiu. Despre podul pe luntri care făcu Sinan pe Dunăre, spun istoricii turci că, fiind în mijlocul râului un ostrov lătareț (plat) sădit cu sălcii, duseră podul de la Rusciuk acolo în 5 sau 6 Țile. — A afla numele acestui ostrov. — De la acest ostrov a venit podul la cetațuia *Singiorgiu*, din insula cea mică, care acum e dărâmată. — A cerceta dacă insula unde sunt ruinele cetățuei se numește și ea *Singiorgiu*, căci unii o numesc *Slobozia*. — De la această insulă, a cărei întindere să-mi o însemneză (spun că are numai două jugere, *deux arpents*) mergea podul la malul nostru cădând într'un loc unde două râuri se varsă în Dunăre. — A căuta p'acolo aproape acest loc și numele celor două râuri (sau unuia, de e unul).

«Sinan, plecând cu oastea de la Giurgiu, tăbări în cea d'întăi noapte într'un sat ruinat în dreapta *Camuri*. — Ce loc poate fi această *Camura*? Și a doua zi ajunse în *Vadul Calugărenilor* trecând, Țice un autor, riul Neajlovul pe trei poduri. — Oare *Neajlovul* se chiamă riul cel mai de aproape de Călugăreni, viind de la Giurgiu? Pe Țarta mea vȚd că acest riu se chiamă *Salcia*. — A se asigura bine de aceasta. — Trebuie a ști că multe din numirile aduse de istoricii străini, turci, unguri, poloni, etc. sunt cam greșite sau stricate puțin; de aceia a căuta une-oră pe acelea ce se apropie oare-ce de dȚensele.

«Călugăreni

«La acest loc important trebuie a se opri mai mult. A face un *croquis* de planul acestei strȚmtoări și a o descrie cu amaruntul coprinȚd lungimea și lărgimea stramtoării, a șoselei și a podului ce trec printr'Țnsa, apele ce se varsă într'Țnsa, numele dealurilor ce o împresoara. «Istoria spune că vizirul Sinan își așȚdase corturile pe o înȚlȚime la intrarea strȚmtoarei despre Giurgiu; ca Mihaiu luase poziȚia dincolo de riu, pe o înȚlȚime douȚ mile departe de tabara turcească, ocupȚnd strȚmtoarea despre București. Ast-fel ambele armate protivnice se aflau așȚzate pe douȚ înȚlȚimi față în față, fiind despȚrȚite numai de pădurea din vale ce nu le oprea de a se vedea. — A afla dealul unde erau Turcii precum și acela unde erau Românii și a însemna numele lor și ori-ce povești și legende se vor afla la Călugăreni.

«Satul *Copăcenii* vine oare dincolo de râul Argeș, sau d'incoace
«(plecând de la Giurgiu)?

T â r g o v i ș t e a

«Ce biserică (oare *Mitropolia*?) era vecină cu curtea Domnească
«și pe oare Sinan o prefăcu în cetățuie? A căuta daca pe lângă
«ruinele curței se mai ține vre-o biserică? Târgoviștea vechiă
«oare pe malul drept al Ialomiței se întindea? De este adevărat
«că împrejurul orașului a fost și niște bălți? — La bătaia cetăței
«Târgoviștei de creștinii (1595), Răzvan-Vodă cu oastea sa se așe-
«zase despre răsărit pe drumul Bucureștilor, bătând partea de
«sus a cetăței; dintr'altă parte, spun istoricii că Mihaiū cu Ba-
«thori se aședase despre munți și râul Ialomița, la o mănăstire
«(care fu atunci stricată și apoi dreasă) departe de o bătaie de
«săgeată. Care poate să fie această mănăstire? Nu cum-va *Mă-
«năstirea Dealului*? Dar aceasta nu era mai departe de cetate?
«ori că orașul atunci se întindea mult mai mult de cât astăzi?
«— A deslega aceste întrebări. — Istoria adaogă că Mihaiū merse
«apoi la un alt templu, mult mai aproape de cetate, de unde o
«bătea cu tunurile. A ghici și pe acest templu.

«Când au venit creștinii de la *Rucăr* și *Stoienestți* asupra Târ-
«goviștei, sub zidurile căruia oraș era tăbărit Sinan, ei tăbăriră
«într'o câmpie mare, o milă departe de Târgoviște și cu un sfert
«de leghe departe de tabăra lui Sinan. În mijlocul ambelor ta-
«beri, într'o distanță de o alergătură de cal și de una și de cea-
«laltă parte, era un deal mare tăiat prin mijloc în două, la poa-
«lele căruia curgea *Dâmbovița*. Pe acest deal se urcă Sinan ca
«să privească armia creștină. — A găsi acest deal și numele lui
«și a cerceta de se află vre-o vorbă sau poveste de această în-
«tîmplare.

«Mihaiū, în retragerea sa dinaintea lui Sinan, de la Călugăreni,
«vine la Târgoviște; d'acolo, întindând tot mai departe în munți,
«urmând țărmurile Dâmboviței, se adăpostește la *Cetățuia lui*
«*Negru-Vodă*, ale cării întăriri, de puțină vreme sdrobite de
«Turci, se vedeau încă. Acest loc e vestit printr'o bătălie ce câș-
«tigă, la 1342, Dragomir comandantul puterilor lui Ladislaū Vodă,
«asupra oștirei craiului Ungariei Ludovic I care, sub comanda
«lui Nicolae Garan și Simeon Megheșel, năvălise în țară; acești
«ducă unguri cădură morți în acea bătaie. — A face o descripție

«amăruntă a acestui loc numit *Cetatea lui Negru-Vodă*, a ruinelor ce se află, a culege toate tradițiile și legendele ce se povestesc acolo de *Negru-Vodă* și suvenirile, de vor fi, ale băătăliei susmenționate ce a ilustrat acel loc.

«De la *Cetatea lui Negru-Vodă* Mihaiu se trase mai în munți, tot pe apa *Dâmboviței* în sus, până la satul *Stoienestii* unde tăbări. — A face aceiași călătorie, descriind drumul și distanța între *Cetatea Negrului* și *Stoienestii*; a descoperi cel din urmă loc și tradițiile ce se vor fi păstrat din acele vremi, căci acolo a mai avut Mihaiu întâlnire cu Turcii.

«De la *Stoienestii* a merge la *Rucăr*; însemnând distanța; aci a merge la granița *Ardealului* și a descrie trecerea din *Ardeal* în țară. — P'aci intră prințul *Ardealului* în ajutorul lui Mihaiu. Trecerea muntelui, spun istoricii contimporani cum că era răpoasă și repede și atât de îngustă încât trebuia a slobozi carăle cu funiile la vale. — Tot așa e și acum? —

„Bătălia de la Teleajen (1600)

«Această bătălie ce urmă între Poloni, sub hatmanul *Zamoisky* și *Mihaiu-Vodă*, se făcu pe apa *Teleajenului*, ceva mai în sus pe riū urcând din drumul *Ploștilor*. Oastea românească era aședată într'un loc de trei părți înconjurat de munți mari și acoperiți de păduri: în a patra parte, pe unde Mihaiu intrase în acel loc și se afla ast-fel închis, venia riul *Teleajenul*, care făcea o cotitură acolo, încât trebuia a-l trece de două ori spre a intra în pădurea cea deasă ce se afla în fruntea taberei românești. — A găsi acel loc de bătae urmând din drumul *Ploștilor* pe *Teleajen* în sus și a culege ori ce suvenire se vor fi păstrat acolo de această întâmplare

Aci se întrerupe manuscriptul; dar va fi lesne a completa cererile autorului, urmând și pentru localitățile încă neînsemnate aci, sistema întrebuițată de dînsul. Sub raportul topografic, lucrarea e acum mult înlesnită prin publicarea chartei celei mari a Țării-Românești executată de inginerii statului major austriac și prin mai multe bune charte ale *Transilvaniei* publicate în acești din urmă ani.

În ceia ce se atinge de evenimentele din 1594 și din vara anului 1595, fieși-cine va gasi pe chartă, satele *Petrile*, *Putineii*, *Stă-*

neşti; fieşi-cine va vedea că insula cea mică din faţa Giurgiului, cea cu ruine de o cetăţuie, se cheamă într'adevăr *Singeorgiu*; iar cea lătăreaţă din susul ei, *Ramadanul*; va găsi asemenea *valea Sălcii* pe drumul Giurgiului; va găsi satul *Copăcenii* d'a stânga Argeşului. Dar cea ce rămâne încă de găsit e localităţile satelor *Hulubeştii* şi *Scărpăteştii* ori *Şerbateştii*, care poate s'au ruinat de tot, ori ca multe alte sate din ţara noastră, şi-a chimbă numirile. E încă de aflat care a fost valea *Camurii*, dacă nu cum-va vom lua-o drept valea *Ceagurii* şi satul învecinat la care a mas Sinan-Paşa, drept satul *Dadilovu*. Rămâne încă de constatat dacă cum-va ceva tradiţii şi legende a rămas pe alocurea, din acele fapte de arme strălucite, de şi timpul şi nenorocirile posterioare au şters mai toate amintirile glorioase printre populaţiile adesea secerate şi adesea prenoite ale judeţelor române mărginaşe Dunării.

Crucea de piatră de la Călugăreni, după cum spune şi Bălcescul, e cu 90 de ani posterioară şi nu de loc relativă la gloriosul fapt de arme al lui Mihai. Această cruce monolită, mare şi frumos săpată cu ornamente pe muchi, poartă o inscripţiune care, în mai multe locuri s'a şters prin fărâmarearea petrii, deşi un mic pavilion de cărămidă boltit o apără de injuriile timpului. Într'o repede trecere pe la Călugăreni, am descifrat, săpate pe această cruce, următoarele cuvinte ce le transcriem precât s'a putut mai exact păstra.

pe faţa despre Giurgiu :

«svânta aceasta şi de viaţă aducătoare cruce ridicată este de prea
«luminatul şi slăvitul domn Io Şerban Cantacuzino Voevod ade-
«văratul nepot al bătrânului Şerban Băsărab.... şi pomenire ve-
«cinică înălţa.... ste la capul acestui frumos şi minunat pod ca-
«rele însuşi împreună cu iubit fiu-său.... la lucrarea lui fiind şi câte...»

pe muchia stângă :

«pentru că şi Mării sale în veaci bună pomenire şi mulţămită să-i
«vie şi să-i rămăe lui şi doamnei lui Marii şi cucoanelor lui fă-
«cutu-s'au dar acest pod şi această dumnezească cruce s'au ră-
«dicat într'al patrulea an al domniei sale la anul de la zidirea
«lumi 7112 (de la Chr. 1682) mşa (luna) Octovri dni (zile) 17».

pe fața despre Neajlov :

«..... dar.... ridicarea acestei cinstitei și de viață făcătoare cruce
 «arată osteneala și strădania facerei acestui mare și temeinic pod
 «între vecinică pomenire iară luminatului acest..... precum în ce
 «ia față s'aū ȃis iară în ceasta.... tă față scrisusaū întru pomenire
 «și cinstiți boiarini Mării sale cari s'aū întemplat la facerea po-
 «dului acestuia împreună cu a lor lumidat ȃomn.... dus toți cu
 «multă strădanie și osteneală de la începerea podului până la svēr-
 «șit cari pre nume sunt acestea Radu Năsturel vel ban Badea
 «Bălăceanul vel vornic Gligorie Grădișteanul vel logfēt Vlad
 «Cocorăscul biv vel logfēt Constantin Brăncoveanul vel spătar
 «Iordakie Catacozino vel stolnic Alexandru biv vel stolnic Mihul
 «biv vel pitar Tănasie vel armaș Costandin Bălăceanul vel agă
 «Șerban vt logofēt Fiera vt vistiari Șerban vel căpitan za lefecii
 «Părvul Crețulescul vt postelnic fiind împreună cu toate breas-
 «lele slujitorī și ai curți dreptu aceia s'aū scris ca să fie întru
 «veacinică pomenire. Lt. ot rodjetva Chr.....»

Precum vedem, nimic în această inscripțiune nu amintește faimosa bătălie a lui Mihai Viteazul și singurul punct prin care acest monument mai nou poate prezenta oareși care relațiuni cu faptul de arme de la 1595, e modificările ce construcția aceluia *mare și minunat pod* al lui Șerban-Vodă Cantacuzino, trebuie să fi adus localității în care s'au bătut Românii cu Sinan Pașa. Într'adevăr, de și pozițiunea topografică n'a putut schimba în trei secolī, dar balta formată de Neajlov nu mai pare a fi acum așa de amenințătoare, nici lunca așa de păduroasă, cum ni le descriu istoricii de pe atunci. Cu clădirea podului trebuie neapărat să se fi tăiat mulți din copaci și să se fi făcut luerări spre a înjgheba apele răslățate ale râului; construcțiunea șoselei moderne ce merge la Giurgiu a preschimbat și ea înfățișarea sălbatică și mocirloasă a locului.

Dar pe lângă lucrările de utilitate introduse de civilizațiune într'acea vale memorabilă, oare un monument care să dovedească recunoștința Românilor, către parinții lor ce aū apărat țara cu bărbăție, n'ar fi tot așa de folos, ca și o cale lesnicioasă deschisă pe acolo comerțiului? Ceia ce înalță o națiune, cea ce-i inspiră demnitatea și taria, nu e atât desvoltarea prosperității sale materiale, nici îmbelșugarea productelor industriei sale, nici îmul-

țirea capitalurilor și averilor, nici luxul vieții casnice, ci respectul către eroii și gloriile naționale de orî-ce fel, ci amorul către pămîntul natal, pentru păstrarea căruia s'a ū luptat generațiunile trecute, ci iubirea către limba și datinele părintești, moșteniri scumpe, rēmasē din vechime! Fără de aceste elemente spiritul național pere. Inima se sleește în recile speculațiuni și în întreprinderile egoiste ale industriei și ale negoțului. Literilor și artelor e dat de a întreține vie venerațiunea gloriilor trecute, de a deștepta nobilele aspirațiuni de a însufla sacrificii mărețe.

E o datorie sântă a popoarelor, pe care civilizațiunea o consacără pe toată ȋiua mai tare, de a cerceta și de a scoate la lumină faptele trecutului lor, de a eternisa, prin ajutorul artelor, memoria bărbăților mari și evenimentelor glorioase. Să nu nesocotească dar nimeni cātă influență salutarie poate avea asupra unei națiuni amintirea virtuților ei străbune; adesea orî ea a produs faptele mari și aceasta ne întemeiază mult a crede cuvintelor unui amic cānd ȋicea: «Să ne aducem aminte de epoca «lui Mihaiŭ, în care Românul atinse culmea mării, care ne-a «lăsat cele mai glorioase pagini în anelele țerei. Cine nu s'a «entusiasmat citind bătăliile lui Mihaiŭ? Cine n'a admirat geniul bărbăției lui? Călugăreni! Termopile ale Românilor! cāte «inimi nu tresar la suvenirea voastră! cāte suflete nu aprindeți! «cāte brațe nu înarmați!— Cānd Românul și-ar perde de tot cre- «dința, cānd orî-ce scānteie de patriotism s'ar stinge în inima «lui, numele vostru singur ar fi în stare să-l ridice, să-l entu- «siasmeze și să-l facă a muri luptāndu-se saŭ a triumfa!»

Editorul.

2. Despre Poetul V. Carlova.

Vasile Cârlova, născut în București la 1809, îmbrățișă ca toată tinerimea inimoasă de pe atunci, cariera militară la 1831; dar moartea îl răpi la vîrsta de 23 ani. Dîn poesiile lui reproducem pe cele douē următoare, păstrate și citate de N. Bălcescu.

Ruinele Târgoviștei.

O ziduri întristate, o monument slăvit!
În ce mărire naltă și voi ați strălucit,
Pe cānd un soare dulce și mult mai fericit
Își revērsa lumina p'acest pămînt rob!

Dar în sfârșit Saturn, cum i s'a dat de sus,
În negura uitărei îndată v'a supus. . .
Ce jale vă coprinde! Cum totul v'aū perit!
Sub osândirea soartei de tot ați înnegrit;
Din slava strămoșească nimic nu v'a rămas;
Orî unde nu se vede nici urma unui pas,
Și'n vreme ce odată orî care muritor
Privia la voi cu rîvnă, cu ochiū ațîntător,
Acum de spaimă multă se trage înapoi
Îndată ce privirea îi cade drept pe voi. . .
Dar încă, ziduri triste, aveți un ce plăcut
Când ochiul vă privește în liniștit minut:
De jale îl pătrundeți, de milă îl uimiți!
Voi încă în ființă drept pildă ne slujiți
Cum cele mai slăvite și cu temeiu de fer
A omenirei fapte, din fața lumei per,
Cum totul se repune ca urme îndărăt
Pe aripele vremei, de nu se mai arăt,
Cum omul, cât să fie în toate săvârșit,
Pe negândite cade sau pere în sfârșit.
Eu unul, în credință, mai mult mă mulțumesc
A voastră darămare pe gânduri să privesc,
De cât zidire naltă, decât palat frumos,
Cu strălucire multă, dar fără de folos,
Și 'ntocmai cum păstorul ce umblă pre câmpii
La adăpost aleargă când vede vijeliî,
Așa și eū acuma, în viscol de dureri,
La voi, spre ușurință, cu triste viu pareri.
Nici Muselor cîntare, nici milă voi din cer.
O patrie a plînge cu multă jale cer!
La voi, la voi, nadejde eu am de ajutor.
Voi sunteți de cuvinte și de idei isvor.
Când sgomotul de ȕioă înceată peste tot,
Când noaptea atmosfera întunecă de tot.
Când omul de necazuri, de trude ostenit,
În liniștirea nopței se afla adormit,
Eu nici atunci de gânduri odihnă năvînd,
La voi fără sfială viu singur, lăcrămînd,
Și de vederea voastră cea tristă 'nsuflețat,
A voastră neagră soartă descoper nencetat.

Mă crez lângă mormântul mărireî strămoşeşti
 Şi simţ o tânguire de lucruri omeneşti
 Şi mi se pare încă c'auđ un jalnic glas
 Țicând aceste vorbe: «Ce vai a mai rămas
 «Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,
 «Când duhul cel mai slobod cu dēnsa a căđut!

.

Acest trist glas, ruine! pre mine m'a pătruns
 Şi a huli viața în stare m'a adus.

.

Deci primiți, ruine! pân' voi vedea pămînt,
 Să viũ spre mângăere, să plîng p'acest mormînt,
 Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
 Căci la vederea voastră se simte spăimântat!

M A R Ș U L

Odă oștirea române cu ocazia înalțareaî steagului național la 1831

Frațiî mei! copiiî rēsboinici, ascultare numeiî dați!
 Iatā ceasul, mic și mare, armele să'mbrățișați,
 Strigând toți într'o unire,
 Spre a mumei fericire:
 S'alergăm de obște, frați!

Cerul voē vē deschide un drum foarte lăudat
 Ca să mergeți cu pas mare către slavă ne'ncetat.
 Fie voē dar în minte
 Că Europa însă-și simte
 În ce cale ați intrat.

Glasul patriei să sune în auđul tuturor,
 Strigând voē: «Lenevirea rușinatā sub picior!»
 Toți acum cu o strigare,
 Spre a voastră înălțare,
 Să dați mână d'ajutor.

Acea armă ruginită și ascunsă în mormînt
Brațele să înferbinte ; iasă iarăși pre pămînt !
Tinerimea s'o 'ncunune
Cu isbîndi și fapte bune ;
Pe ea facă jurămînt !

Înainte fie-cărui îndestul v'ați umilit ;
Îndestul și lenevirea cu greu somn v'a stăpînit ;
Acea soartă fără milă,
Său de voie său de silă,
În sfârșit v'a slobođit.

Priviți slava de aproape ; voi în urmă a-ți călcat
Și pe fruntea fie-cărui raza ei a luminat ;
Deci la arme dați năvală
Și pe rînd eșiți cu fală,
Căci vulturul s'a 'nălțat !

El sub aripă-i vă chiamă și vestește ca să știți
Că d'acuma înainte *Nație* să vă numiți ;
Deci d'acuma înainte
Alergați cât mai ferbinte
Laurē să dobîndiți.

Intr'această cale sântă înfrunțați orî-ce nevoi ;
Biruînța pretutindenī să se ție după voi,
Și strigați c'o glăsuire :
« Slavă, dragoste, unire
« În veci fie între noi ! »

Înainte-vē vrăjmașii să aplece fruntea lor,
Să-și cunoască neputința ca să scape de omor
Dar atunci a voastră mână
Spre ei fie mai blajină,
Dându-le și ajutor.

Bărbăția și virtutea aici încă se găsesc ;
Încă curge printre vine acel sânge strămoșesc,
Ce la vreme se arată
Și nu pere nici o dată,
Ca un dar dumnezeesc.

Pe câmpia românească, tot tăcere până când?
Până când de arme pline să nu sune când şi când?
 Şi pe 'ntinsa ei lăţime
 Să nu iasă cu iuţime
 Cetele mereu la rând.

Aici şcoala biruinţei într'o vreme a stătut,
Ale căria ruine se văd încă vechi de mult;
 Dar acum fără zăbavă
 Acea strămoşească slavă
 A să iasă un minut.

Glasul nostru strigând: «Arme!» pe strămoşi a deşteptat,
Ale căroră ţărâne în morminte s'au mişcat
 Ş'a lor umbre 'n veci tăcute
 Stău cât colo nevedute,
 Privind steagul înălţat.

Ce privire dulce mie! steagul filfăe în vînt;
Armele lucesc şi slava ese iarăşi din mormînt;
 Tinerimea îndrăsneată,
 Mândră, falnică, mareaţă,
 Uşor calcă pre pămînt.

Lacrimă de bucurie! curgî, ah, curgî neîncetat!
Veacuri sunt de când ascunsă p'al meu pept tu n'ai picat.
 Arma, iată ca luceşte!
 Slava iată că zîmbeşte!
 Steagul, iată-l s'a înălţat!

CAȚTEA III

ROBIREA ȚĚRANULUI

(DECEMVRIE 1595 — APRILIE 1599).

I

Am vĕđut cĕ la propunerea ce ĩmpĕratul Germaniei fĕcuse regelui Poloniei de a intra ĩn legĕtura creștină ĩn contra Turcilor, acesta ĩi rĕspunsese ĩntr'un chip rece și nehotărĭt, adăogĕnd cĕ trebuie a consulta dieta și cĕ atunci ĩi va da rĕspuns. ĩn 7 Februarie 1595 se deschise dieta republicei polone la Cracovia. Papa trimise acolo pe legatul sĕu, Annibal de Capua, Arhiepiscop al Neapolei, carele ĩmpingea pe rege și pe poloni a se alia cu ĩmpĕratul și cu toate popoarele creștine ĩn contra dușmanului comun al creștinățăi. Această treabă ĩmportantă se desbĕtu cu multă ĩnfocare. Regele era aplecat spre această unire și acei ce țineau de curte sfĕtuiau alianța cu ĩmpĕratul, ĩn numele religiei ce o poruncea. Ceialți declarau cĕ nu e prudent d'a rupe o pace de șeapte-deci de ani cu Turcii și a pune ĩn primejdie mĕntuirea patriei lor, spre a face slujbă strĕinilor ; cĕ rĕsboiul va naște multe rele care anevoie se vor putea vindeca ; cĕ, ĩn lipsă de arme și de bani, trebuie mai ĩntăi a aduce țara ĩntr'o stare ĩnfloritoare și puternică. Partisanii rĕsboiului propunea a pune un bir de un scud de tot capul de evreu, precum se facuse ĩn 1578, ĩn rĕsboiul cu Muscalii. Ioan Sarius Zamoisky, cancelarul regatului și marele hatman al coroanei, care avea

mare înriurire în dietă şi întorcea inima regelui după cum voia, ura pe Nemţi şi se lupta în contra lor, sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în ácel răşboiú, şi adesea repetând vorbele regelui Ştefan Bathori : că republica Poloniei câtă vreme va fi aliată de Turci, va păstra mărirea sa. Acestea se petrecură înainte de sosirea lui Stanislas Pavlovici, episcopul Olmutzului şi lui Venceslas Berka, soli din partea împăratului, precum şi a lui Dimitrie Napradi, prepositul Aradului, Nicolae Socol şi Mihaiú Kelemeşi, trâmíş din partea dietei Ungariei, pe lângă cari se unirá şi deputaţii lui Bathori, prinţul Transilvaniei, aí lui Mihaiú domnul ţerei Româneşti, şi aí domnului Moldovei. Dietă se prelungise spre a aştepta sosirea acestor soli. Ceí din partea electorului de Brandenburg, Ioan Costitz şi Ioan Benkendorf de Wardin şi din partea electorului Saxoniei, Nicolae Reusner şi Christofor Brokendorf, sosiră asemeni în Cracovia pe la sfârşitul lui Martie, spre a îndemna pe Poloni a-şi uni puterile lor cu ale împăratului, ca să apere o cauză aşa dreaptă. Legatul Papei, Malespina, îşi îndoise obicinuita sa activitate. Îl vedeau alergând mereú în toate părţile, când la rege, în audienţă particulară cu soli, când la cei mai de căpetenie nobili şi senatori, visitându-i în deosebí, împingându-i, indemnându-i, ameninţându-i, silindu-i pe toţi a nu sta de laturí din această cruciată în contra păgânilor. Dar toate acestea cădură dinaintea urei ce Zamoisky purta Nemţilor şi aplecării ce el avea pentru pacea cu Turci. Şi cu toate că, spre a nu descuragia pe soli şi a le lăsa sperarea putinţei unei învoielí, se numise o comisie din senat, pentru a cerceta condiţiile tractatului propus de împăratul, dar nu se încheia nimic, trăgânând la vreme până când sosirea unui ciauş turc cu scrisori din partea-sultanului către rege şi din partea lui Ferhat-Paşa către senat, cerând de la Poloni păstrarea păcii, primind un răspuns favorabil, toate nădejdiile solilor se curmară şi ei fură siliţi a se întoarce la locul lor fără de nici o ispravă:

II

În vreme ce Sinan-Pașă se apropia de Dunăre ca să năvălească peste ținuturile române și când se vestise că și Tătarii aveau să năpădească în Moldova în ajutorul Turcilor, Răzvan-vodă, vedându-și țara slăbită de atâtea nevoi ale războaielor, ale domnilor tirani, și risipitori de țară, vedând toată partea de jos a Moldovei pustită, locuitorii ei în de obște risipiți, fugind înspăimântați de sila ce li se făcea d'a fi războinici și d'ași apăra vetrele, boerii, în capul cărora se afla unul numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desperând de mântuirea țării lor, trăgându-se de dânsul și năzuind în ajutoare străine, fu silit a se adresa la Poloni cerând alianță și ajutor împotriva păgânilor. Răspunsul ce dobândi fu că, de vreme ce nu este în stare a-și apăra țara, să se lepede de alianța cu creștinii și să se supună mai bine Turcilor. Astfel, strimtorat de toate părțile, Razvan-Vodă, pe care Sigismund Bathori îl chema într'ajutor, vedând că singuri nu-și va putea apăra țara, atunci, la nevoie de a veni Tătarii, hotărî a se duce în tabara lui Bathori, în contra lui Sinan. De aceea, luându-și soția și încărcându-și avuțiile în cară, cu oastea ce avea, lua calea Transilvaniei.

Îndata ce se afla în Polonia de plecarea lui Razvan, marele hatman Zamoisky, care se afla nu departe de graniță, hotărî a se folosi de războiul dintre Români și Transilvăni cu Turci, spre a coprinde țara Moldovei, remasă fără stăpân, a o smulge de sub influența prințului Transilvaniei și a imperatului Germaniei și a așeza în acea țară vechile pretenții de supremație ale Polonilor. Aceste pretenții erau că Moldova ar fi fost vre-o dată un feud al Poloniei. Pentru aceea, luând de pretext ca, de vreme ce se aude că Tatarii au trecut Boristhenele și se apropie de Moldova pe drumul numit *Negru*, apoi aceasta apropiere a Tătarilor, putând aduce vătămare provinciilor poloneze marginașe, cum Pocuția, Rutenia și Podolia, este nevoie ca el să ia poziție în Moldova, spre asigurarea Poloniei. Având puține oștiri pe lângă dânsul, el se adresa la Cazaci, chemându-i în ajutor : dar aceștia, mândri

căci Zamoisky le refusase d'a le plăti leafa şi le declarase că, de vor supăra saú jefui vre un oraş turcesc, îi va privi ca duşmanî ai Poloniei, în loc d'ai veni într'ajutor, năvăliră în Polonia şi deteră în jaf provinciile Volinia şi Podolia. Trimisiî lui Zamoisky către rege cerându-î ce să facă, îi aduseră acest răspuns: «Poartă-te după împrejurări!»

Hatmanul, fără a aştepta o hotărîre lămurită din partea regelui, îşi urmă planul său. Spre a se descărca oare-cum de răspunderea ce putea să cadă asupra-î, el convocă un sfat oştăşesc, în care pofti pe toţi senatorii din tabără şi din vecinătate şi-î făcu să primească hotărîrea lui. Spre a nu pica în vrăjmăşie cu Turc'î, prin această demonstraţie, el trimise un sol la Sinan-Paşa cu declaraţie că Polonia, fiind legată de veacuri d'o prietenie strînsă cu Poarta otomana, doreşte a o păstra nesiluită; că această prietenie nu s'a clătît prin năvălirea de curînd a Tătarilor în Polonia; că intrarea ce fac Polonesii acum în Moldavia ţinteşte numai a pune sub ocrotire hotarele polone în contra Tătarilor ce se aproprie de dînsese; că organizaţia ce are să ieă Moldova nu va fi împotrivoitoare dreptului Porţii, ci din contră, această ţară va rămînea ca şi mai 'nainte, o mijlocitoare între Turcia şi Polonia, puind ast-fel distanţa între hotarele lor, depărtînd orice pricină de răsboi şi chezăşuind prieteşugul acestor două naţi.

III

În 27 August, la facerea zilei, Zamoisky porunci sa dîcă trîmbiţile şi trecu însuşi, cu armia lui, Nistrul care era foarte scădut atunci, prin trei locuri şi în not ¹. Armata polonă era veselă şi plină de încredere în generalul său. Indata vedură

¹ La 1 Octombrie Zamoisky trecu cu armia lui Nistrul şi sosi a doua zi la Hotin care se închina de popor la marele cancelar; el puse acolo comandant pe graful Beltzan cu o garnisoana. Cinci zile după aceea, el merse la Iaşi, residenţa Moldovei, unde fu primit cu multa cinste. Craiul Poloniei trimise prin comitele Lyblin, înca 1500 calareţi şi 2000 de pedestraşi, oameni eu curagiu.

cu bucurie ca sosi și Zolkiewsky cu rămășița regimentelor Liovului. În Hotin, cetatea Moldovei, pe marginea Poloniei, era numai o garnizoană de două sute Unguri. Îndată ce locuitorii aflară de plecarea lui Răzvan și de intrarea lui Zamoisky, temându-se d'a trage asupra-le răsbunarea Polonilor său a Turcilor, prin silă și amenințări isbuciră a scoate din această cetate garnizoana și ai deschide calea spre a trece în Transilvania. O deputație numeroasă de locuitori, viind atunci să ceară protecția regelui Poloniei, numai ca sa-i scape să nu cadă în mâinile Turcilor, Zamoisky puse în cetate garnizoana polona și comandant pe comitele Beltzan. Boerii ce însoțise pe Zamoisky din Polonia, îi îndemnară a cere un domn. Între candidații ce se arătau era un grec oare-care ce ținea pe fata unui domn Alexandru Bogdan și trăise în Polonia ; dar acesta fu depărtat, căci Moldovenii urau pe Greci și pe domnii străini. Ceialalți candidați fură luca Stroici, logofăt mare și vornicul Ieremia Movila, ce se aflau în tabara lui Zamoisky. Ei emigrase din Moldova cu Petru-Vodă-Șchiopul, la 1591 când acesta preferă sa se lase mai bine de domnie de cât a mări haraciul țerei, după cum cereau Turcii. În vremea petrecerii lor în Polonia, pentru dragostea ce aratara către acea țară și slujbele ce-i făcuseră, ei dobândise titluri de nobieța în Polonia. Ieremia, prin bogățiile și moșiile sale și prin alianțele sale cu cele mai însemnate familii polone, fu favorizat și Zamoisky de sineși îl numi domn, cu aceste condiții, ca el sa trimită o deputație la Regele Poloniei ca să-l roage sa primească pe Moldova sub ocrotirea și ca un feud al regatului polon ; ca el sa se bucure de țara Moldovei, socotindu-se cu titlul și rangul de Palatin al Poloniei ; ca, întâmplându-se ca creștinii sa birue pe Turci, atunci Moldova sa rămâna supusa singur numai Poloniei ; iar dacă pacea cu Poarta se va păstra, Ieremia va cârmui țara, după cum au cârmuit-o și cei mai dinainte domni, păstrând în ori-ce cas, credința regelui Poloniei. Movilă primi aceste condiții și, întărindu-le prin jurământ, tramise solie regelui.

Familia Movileștilor care acum, pentru peirea Moldovei, se urca pe scena politica, începu a se face cunoscuta din vre-

mea lui Ştefan-Vodă cel mare. Când acest viteaz domn merse de întâmpină la Schee pe Siret pe Hroiote Ungurul ce navălise în ţară, îi cădu calul, ucis în bătaie. Atunci un Purice-Aprodul dete calul lui domnului său; iar Ştefan-Vodă nu putea încăleca îngrabă, fiind om mic, şi-i dăse Purice-Aprodul: «Doamne, eu mă voi face o moviliţă şi vino de te sue pe mine şi încălecă». Şi puindu-se pe dânsul Ştefan voda a încălecat pe cal, dăcându-i: «Sărace Purice, de oi scăpa eu şi tu, atunci ţi-î schimba numele din Purice Movila! Voind Dunneţeur, isbutind în bataie Ştefan-Vodă şi scăpând şi el şi Aprodul, îl facu boier armaş-mare şi dintru acest Purice se trase neamul Moveştilor.

În vremea aceia sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea lui Sigismund, principele Transilvaniei, cu scrisori către Zamoisky, prin care îl poftia să lase Moldova, căci e a lui şi îi anunţa ca Sinan trecuse Dunarea cu mari oştiri, adaogind ca sa se unească împotriva vrajmaşilor comuni şi sa oprească navalirea Tatarilor. Zamoisky răspunse că Moldovenii sunt foarte întăriţi asupra lui Răzvan, pentru care îşi alesese ei alt domn; ca el nu poate a vorbi singur despre alianţa şi ca trebuie a se înţelege întru aceasta cu regele.

Zamoisky, intrând în grije de venirea Tătarilor, începu a cauta o poziţie bună, în care la nevoie, să se poată apara cu oastea sa, care se spune că era de zece mii oameni, împotriva nuorilor de Tatarî şi pogorându-se la vale găsi un loc cum doria şi îşi aşedă tabara între riul Prutului şi riul Iasa (Jijia?), înconjurând-o, după obiceiul polones, cu o îngradire de cară, ambele riuri nu numai ca apeară tabara, dar înca slujau spre a transporta mai lesne bucatele. După ce sfârşi de a-şi întocmi tabăra Zamoisky îşi lepada veşmintele sale de Hatman, se îmbracă ca un simplu soldat şi intra pe ascuns în Iaşi, voind să vadă cu ochii dacă castelul acelui oraş poate a se întări în grabă; dar găsi oraşul stricat şi ars de curând de Cazaci, după cum am vedut, şi înfaşisând o trista privelişte de grameţi înegrite. Castelul numai sta în pi-

cioare, zidit fiind de peatră tare,¹ precum și trei biserici grecești, una armenească și alta catolică, toate de peatră, și zidirea băilor d'o arhitectură orientală minunat de frumoasă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărîmat, nu se poate întări într'o vreme scurtă și fără mari cheltueli. Dar fiind-că Iași era capital al țării, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul domn și să-l pună în scaun cu multă solemnitate; el porunci la trei regimente de guardă a însoți pe domn la intrarea lui în oraș. Când bieții locuitori vădură pe noul domn în capul unei cavalcade mărețe, intrând în oraș, eșiră din mijlocul ruinelor și din găurele unde staū ascunși până atunci, și-l întâmpinară ocolindu-l cu strigări de bucurie și după obiceiul locului, aruncându-i roade înbelșugate, cum spicuri de grâu și struguri. Când se apropie domnul de biserica cea mare (Mitropolia) care era sub palat, îl întâmpină vlădica în capul clerului său, purtând cruci și icoane și-l duse în altar, unde savârșindu-se ungerea obicinuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. După ce se sfârși rugăciunea, eșind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luându-l de mână, îl duse la tron, pe care ședea ca un prinț suveran, iar Zamoisky îi adresă aceste cuvinte: «Prințe! Armele poloneze te-au pus pe acest «tron; aceleași arme, pe cât Dumnezeu va îngădui, te vor «apăra. Te-ai făcut vasal, nu ca odinioara, unor tirani barbari, dar unui rege al unui popor liber și mărinimos. Fii «dar credincios lor și recunoscetor în toate faptele tale».

IV.

Când sosi la Varșovia vestea că Zamoisky, de capul lui, fara împuternicirea regelui, intrase în Moldova, aceasta turbura foarte mult spiritele și se scorni multa larmă din partea celor ce-l urău. Mitropolitul L. Kankowski, vechiul primat, fu cel d'întâi a carui mânie isbucni în contra hatmanului. El aduna îndată nobilimea marelui Polonii și trimise o scrisoare,

¹ Se vede ca autorul voia sa faca aci o nota mai pre larg despre castelul sau Curtile Domnești din Iași. Dar manuscriptul seu poarta numai indicațiunea acestei intrări.

în numele acestor dietine adunate, arătând mirarea lor cea mare, ca un singur cetăţean să îndrăznească a intra în capul unei armii într'o ţară străină şi aceasta fără învoirea staturilor generale. Într'aceiaşi vreme, se afla la curtea Poloniei archiducesa (Maria?), muma reginei, care, după ce visitase pe cea-l-altă fică, principesa Transilvaniei, sosise acum la Varşovia. Această archiducesă, cu totul plecată la interesele împăratului şi ale prinţului Transilvaniei, se sili, prin fica sa, ca să facă pe rege să cheme înapoi pe Zamoiski. Regele însă, de şi turburat de rezultatul unei aşa de îndrăzneţe întreprinderi, nu cutează a displace lui Zamoiski şi partidei lui, cărora el datora tronul şi lăsa această treabă în hotărîrea senatului ce era să se adune.

Dar hatmanul însuşi, în tabăra sa, era coprins de temere şi se gândea cum va eşi cu cinste din acest pas greu ce făcuse şi prin care fusese în primejdie armia şi răspunderea sa. El scrisese lui Sinan precum şi sangiacului de la Tighina că Polonia nu voeşte a rupe prietenia cu Poarta şi că doreşte numai sa adăpostească de Tătari hotarele sale din partea Moldovei. El rugă pe Sinan d'a nu se împotrivi la înălţarea lui Movilă, făcută în folosul comun al Turcilor şi Polonilor, ci sa-l sprijinească cu creditul său, lângă Sultanul după făgăduielile noului voevod d'a plăti un tribut îndoit (50 mii lire, în loc de 25 mii). Dar trufaşul Sinan, ce se afla atunci în Valachia, plin încă de sperare că va birui pe creştini, răspunse că cugetul stăpânului său nu se învoieşte cu intrarea Polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale: că Sultanul dispusese de Moldova şi că n'are trebuinţă de armia polona ca să pună în stăpînirea acestor ţări, pe cea caruia a dat'o. Un răspuns aşa de mândru băga în grijă pe Zamoiski. El se temu încă de ocazia ce da acum vrăjmăşiei duşmanilor sei din Polonia spre a-î face reu. În acest pas greu, în care nesocotinţa sa îl aruncase, neavînd cu sine de cât 10,000 oameni, el căută a scapa prin virtutea sa şi hotari a se împotrivi barbăteşte la armia nenumărată a Tătarilor ce s'apropia. Într'adevăr Gherei hanul Crîmului avu acelaşi gând ca Zamoiski. El nu se prea grăbise a veni în

ajutorul lui Sinan, după cum fusese poftit, dar socotea a se folosi de acele turburări spre a coprinde Moldova și a o împopula cu Tătari. Pentru aceia el se sculă, împreună cu frate-seu Feti-Gherei și cu nepotul său și tot de odată cumiat al său, sangiacul Tighinei, și plecă spre Moldova cu 70 mii Tătari, cu copiii și nevestele lor și 2000 ianiceri.¹ El pretindea că după făgăduiala și invoirea Porței, trebuie să stăpânească toată Moldova, afară de partea despre hotarul Poloniei, care se va stăpâni de nepotul său de soră, Adil-Ghirei, sangiacul Tighinei și Kiliei, sub titlu de pașă. Aceasta însă nu era adevărat că i s'ar fi îngăduit, căci solii ce trimise el pentru aceasta la Poartă, după intrarea sa în Moldova, sosind d'abea în urma desăvârșitei învingeri a lui Sinan, se întoarseră fără de nici un răspuns din partea Sultanului.

V.

În 19 Octomvrie, Zamoisky, așteptând venirea Tătarilor și-a mutat tabara din acel loc și trecând cu armia Prutul, din partea de unde se aștepta Tătarii, se aședă la Țuțora în niște câmpii întinse, udate de două părți de cotitura apei, și își întări tabara cu valuri și șanțuri adânci din părțile cele două deschise, făcând tăbii de pământ ca niște turnuri și alte întariri, departe de tabara de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsând taberii patru porți înzestrate cu tunuri. În ¹⁰/₂₀ Octomvrie avanposturile polone întâmpinară avangardia tatărească și încăerându-se puțin la lupta, luară câți-va prinși pe care îi aduseră lui Zamoisky. Chiar în ziua aceea, hanul înștiință pe hatmanul că va sosi a-doua-zi la oăstea lui. Zamoisky chemă îndată pe polcovnicii cei mari, deprinși la resboiu, în cortul lui și le spuse ca în ziua d'întâi voește a se feri d'a isbi pe dușman, ținându-se în defensivă și harțuindu-l numai adesea cu cete mici, până sa apuce

¹ Numărul oștirea tatară e încă nehotarită. Cronicarii poloni se pare ca cu exagerație îl urca la 70 mii. Hanul, în scrisoarea sa către Zamoisky spune ca vine cu 20 mii numai. Iar alți autori pun numărul oastei tătaresti la 30 mii.

oştile a se obicinui cu acei nori de Tătari şi a se îmbărbăta după obicei. A doua zi în 11/21, hanul, după făgăduială se apropie de tabăra Polonesă şi Planicki, în capul brigadei sale, sbură într-o întâmpinare a lui. În această luptă, carabinieri poloni trântiră după cal vre-o câţi-va Tătari, iar Turecki, un ofiţer polon, fu prins de duşman; coloanele tătareşti începură atunci a urma una după alta şi după obiceiul acelui neam, călăreţii răspândiţi în câmpie, căuta a se bate în deosebi. Sangiacul începu a pustii cu vr'o 500 ianiceri, cu carabinele lor cele lungi ce duc gloanţele departe, încât uciseră şi calul pe care se afla călare Zamoisky la poarta taberii. Hanul, vădând că Polonii se ţin bine şi că rănise mulţi din ai săi, porunceşte fratelui său Fede-Gherei să treacă Prutul pe de lă vale cu două corpuri de armie din cele mai viteze. Într'aceiaşi vreme, din partea Polonilor porniră câte-va regimente într-o întâmpinare a sa. Hanul vădând aceasta, mai porneşte coloane nouă, care să atace pe Poloni în flanc şi să-i arunce în Prut. Zamoisky, observând şi aceste manevre, îşi găteşte armata, porunceşte de deschide porţile taberii şi scoţând înainte din toate părţile pe carabinieri, atât poloni cât şi unguri, salută pe barbari cu atâtea gloanţele în cât doboară o mare parte la pământ şi sileşte pe ceilalţi a se retrage. Fede-Gherei se şi trase în grabă, perdând mulţi din ai săi. Atunci sangiacul trimise o trompetă şi ceru a parlamenta; se numiră spre acest sfârşit parlamentari din ambele părţi războitoare; dar noaptea opri orice înţelegere şi lucrare. A doua zi hanul şi sangiacul, sau spre a speria pe Poloni, arătând îndrăzneala lor, sau că voră să-şi schimbe poziţia din lipsa păşuneii, puseră de defilă în coaste toate trupele lor dinaintea taberii polone. Nuorii nenumeraţi ai acestei orde ascunsese plăcuta vedere a frumoaselor livezi; verdeata nu se mai vedea, ci în toate părţile numai o gloată îndesită de oameni şi de cai; cei mai vechi dintre războinici leşi nu-şi aducea aminte să fi vădut vre-o dată o armie aşă numeroasă. Zamoisky se temu că Tatarii să nu voiască a trece Prutul şi a merge spre Iaşi; de aceea, poruncind a puşcări cu tunurile defileul duşmanului, tot de odată por-

nește o seamă de oști cu artilerie, ca, în întâmplare când Tătarii vor apuca spre Iași, să ardă podul de pe Prut cu ghiulele aprinse. Dar hanul nu voia a merge spre Iași, ci numai se silia a scoate pe Leși din tabără în câmp, unde credea că lesne îi va birui; căci Tătarii, obicinuiți a se bate în câmpie și călare, nu voiau a se lupta pe jos nici a ataca fortificațiile. Ast-fel și unii și alții, neputând a se vătăma, veniră la nevoia a căuta d'a se înțelege. Sangiacul ceru din nou a parlamenta; tunurile tacură și se deschise conferințele între capi poloni și capi Tătarilor.¹

VI

Posiția lui Zamoisky într'adevăr ajunsese a fi foarte primejdioasă; departe de țara sa, fără sperare de ajutor, fără

¹ «La 13 Oct. cancelarul strinse armia ca sa-i vesteasca cum ca Tătarii veniau cu gloata. Mulți se speriară și cereau sa se întoarcă în Polonia; mulți însă preferă a muri cu dânsul, decât a fugi dinaintea dușmanului. Îndata cancelarul alege un loc pe țărmul apei și întări tabara cu o baricada de cara. Într'acestea, sosi un Cazac din partea șefului tatar aducând un bilet cu aceasta cuprindere: «Tu, căne batrîn, «daca ești un viteaz resboinic, nu fugi de mine, căci în trei zile voi fi «negreșit lângă tine! Același cazac aduse o scrisoare de la sangiacul de Tighina, care dicea ca este pașa în Moldavia și Valachia; ca Sultanul dedese țărele întregi ale Valachiei și Moldovei la Tataři pentru bunele lor slujbe; ca el, Zamoisky, trebuie îndată sa încalce și sa iasă dinaintea hanului a se umili, a se pleca și a atinge cu truntea lui picioarele sale, nefiind alt mijloc de scapare pentru dânsul. În 18 Oct. Tătarii sosiră până în tabara Polonilor; dar se traseră îndată. În 20 se întoarseră 10,000 Tataři asupra taberei polone, împotriva carora îndreptară artileria cea mare și pentru a doua ora fură puși pe fuga și risipiți. A doua zi Tatarul ceru spre a se înțelege de pace o armistiție, care fu primită. Se făcu o învoire de șase luni și Tatarul consimți a da steagul seu de domnie lui Ieremia, pentru dragostea regelui Poloniei. Din partea Tatařilor rămăseră pe loc mai mult de 3000, din cari mulți însemnați. Numărul Tatařilor se urca până la 70,000, cu femei și copii. Sangiacul de Tighina avea 8000 cu dânsul. Mulți din Tataři se întoarseră la Torna și lasă o mie calareți în Moldova, iar cu cei-l-alți 18,000, el plecă după Cazaci ca sa-i supună și sa prindă pe tradatorul Nalipa-Veiko. — *Histor von Empörung.*

bucate, împresurat de o parte de o gloată de Tătari, de dincolo, din partea ţării Româneşti, având temere ca să nu fie isbit de Turcii de la Brăila, el se temea încă nu cumva Tătarii, lăsându-l în tabăra sa, să ea calea Poloniei spre a o pustii în lipsa lui, şi pe când el, în acele locuri deschise, nu ar putea goni din urmă, cu artileria şi călărimea grea, pe nişte cete aşa de uşoare şi sprintene ca ale Tătarilor.

Ieremia Movilă, vedând primejdia în care se afla Poloni, nu dormise în vremea acestor zile de bătaie, ci veghia spre a-i mântui pe ei şi pe sine. El tramisese daruri hanului, dându-i acele cincă sate ce până astă-zi se numesc *satele Hăneşti* şi legându-se a-i da pe tot anul miere sub numirea *baltzi pašaliki* şi altele, şi ast-fel se apropiară Tatarii de învoire cu Poloni, cum am vădut, şi dându-şi zăloage din ambe părţile, începură a tracta. Condiţiile păcii, dupa cronicarii Poloniei, fură aceste: 1, ca sangiacul să depună demnitatea sa de paşă al Moldovei; 2, Ieremia Movilă, pe care îl vor locuitoii, să fie păstrat de domn; 3, armile tătareşti şi turceşti să se întoarcă tot pe unde au venit şi în trei zile să iasă din Moldova, fără a face nici o nedreptate; 4, prinşii de război să se întoarcă de la uni la alţii, fără nici o rescumpărare; 5, hatmanul să atragă graţia regelui spre hanul şi spre sangiacul, pentru cele făcute de dînşii; 6, aceştia făgăduesc şi se îndatorează ca Sultanul va trimite steagul şi tuiurile de domnie cu hatişerif lui Ieremia; 7, hanul să trimită o ambasadă regelui Poloniei. Acest tractat, pe care cronicarii poloni l'au numit glorios (*chwalebne przy mierze*), observează tare bine un învăţat polon, d. Pekowski nu arata în ce stă această pretinsa glorie. Mai întâi că condiţia d'întâi prin care sangiacul depune demnitatea ce îşi arogase de paşă al Moldovei, este o absurditate şi un joc al Tătarilor cu Zamoisky, de vreme ce ei, cu aceasta nu pierdeau nimic, căci ei n'aveau nici un drept asupra Moldovei, fiind-că divanul nu voise a primi cererea lor şi lăsa pe trimişii hanului să plece fără nici un rezultat.

Primirea unei asemenea condiţii din partea lui Zamoisky, «dice d. Senkowski, dovedeşte numai ca în tabăra polonă

«nu se ştia nimic lămurit şi că toate se făceau pipăind prin «întuneric». Afară de aceasta, cronicarii poloni notează, ca spre gloria lui Zamoisky, aceste condiţii: 1, că Ieremia nu numai că se cunoaşte tributar al Turcilor, mărinind tributul, dar încă se recunoaşte şi tributar către hanul şi împarte pământul Moldovei, dându-i satele de care s'a vorbit; 2, ca oştirile polone să iasă şi să nu mai intre în Moldova; 3, ca regele Poloniei să trimită un sol la împărăţie spre întărirea prieteşugului între ambele puteri; şi 4, ca Polonesii să-şi unească puterile cu Tătarii împotriva Cazacilor de la Nistru, cari făceau război Turcilor şi Tătarilor şi nu mai trimiteau acestora darurile obicinuite.

Afară de aceasta, cronicarii poloni mai uită, dice d. Senkowski, că Zamoiski cedese asigurare deosebită Tătarilor că donaţia ce li se facuse sub Ştefan I-îu (1578) şi care consta în zece mii galbeni şi un număr oare-care de blăni de jder şi samuri, să li se plătească d'aci înainte pe tot anu». Istoricul Naim-Effendi pomeneşte lămurit despre aceasta şi singură o asemenea împrejurare e de ajuns spre a tălmăci îndată buna voinţă cu care Tătarii încheiară acest tractat. Această naţie a Tătarilor, pricina sultanului era cu totul deosebită de a lor. În toate războaiele hani n'au vânat decât folosul lor şi d'acilea vine că ei erau gata a încheia un tractat de pace, îndată ce duşmanul lor le da un câştig mare.

Celelalte condiţii ale acestui pretins glorios tractat sunt obicinuite şi asemenea tuturor celor ce s'au făcut în toate tractatele glorioase sau nenorocite cu Turcii şi cu oardele Crimului. Ast-fel, reducând acest tractat la dreapta lui valoare, vedem că strălucirea lui şi calificaţia ce-i dau cronicarii de tractat *glorios*, pere în faţa nepartinirei şi a criticei sanatoase.

Dupa iscalirea condiţiilor tractatului, Zamoisky dăruia sangiacului o haina de matase cusută cu aur şi lui Ahmet-Aga o cupa de aur. Hanul daruia asemenea pe zăloagele Poloniei ce erau la dânsul, cu haine de matase aurite şi a doua-qi se trase cu oştirea şi se îndrepta către câmpiile Crimului.

Zamoisky pleca asemenea spre a se întoarce în Polonia,

lăsând în leafă lui Ieremia, după cererea sa, trei mii ostaşi poloni, sub comanda lui Ioan Potocki, starostele Cameniţei şi lui Stanislas Chanski. Ieremia însuşi se duse de se aşedă în scaun la Suceava. Hanul, până a nu se depărta, scrisese regelui Poloniei, trimetându-i o ambasadă, prin care-i cerea să întărească pacea încheiată cu hatmanul Zamoisky, adăogând că, de nu vor pedepsi Polonii pe Cazaci, apoi va rupe negociaţiile şi va reîncepe războiul. Trimisul tătarului dăruie regelui un cal şi o săgeată din partea hanului; regele scrisese hanului şi, dăruind solului o frumoasă blană de cacom, îl porni înapoi. «Toate acestea, spune un analist contemporan, «nu fură decât o umbră de pace într'un soare ce roşia de «războaie.»

•

VII.

Sigismund Bathori umpluse Europa cu plângerile sale în contra Polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îi acusa sub cuvînt că au intrat într'această ţară, fără a fi provocaţi, ca s'o smulgă de sub ascultarea sa şi s'o reducă iar sub jugul Turcilor, de care se mântuise cu atâtea jertfe. Împăratul şi Papa, la cari se plînsese, scriindu-le în deosebii, trimiseră îndată soli şi scriseră în pricina aceasta regelui Poloniei.

Împăratul scrisese în 30 Octomvrie şi rugă pe rege ca să strice tractatul făcut cu păgânii în contra prinţului Transilvaniei şi să lase Moldova în stăpînirea lui Răzvan. Papa scrisese, la 8 Noemvrie 1595, regelui Poloniei într'un chip foarte aspru, o scrisoare pe care acesta o primi în Decembrie: «Cu «condei de durere, începe el, ve scriu că cele făcute în Mol. «dova crud m'au întristat.» Îi impută apoi că n'a ascultat de loc rugăciunile ce mereu i-a facut de a se uni cu creştinii în contra Turcilor; că spera că, dacă consideraţii particulare îl opreau a se declara pe faţă împotriva Turcilor şi a le face război, cel puţin nu va aduce stavile şi opoziţie scopurilor prinţilor federaţi şi nu va turbura cursul fericit al armelor lor, dupa cum lămurit o făgăduise atât către dînsul cât şi către împărat; că cu faptele lui a întărit pe Turci în puterile

și sperările lor și a slăbit pe creștini. «Toți te învinovățesc, «dăce Papa, că te-ai confederat cu Turcul și Tătarul împotriva prinților federați și mai cu samă împotriva prea iubitului nostru Sigismund, prințul Transilvaniei, căci spre a-l «vătăma, ai numit alt domn în Moldova, făgăduind a-l apăra cu ajutorul Turcilor și Tătarilor.» Această faptă Papa o califică de *nevrednică*, și încheie propunând arbitragiul său pentru diferențele dintre regele Poloniei și cumnatul său, prințul Transilvaniei, «ca să stărpească dintre dâșii toate rădăcinile amare de prigonire și vrajbă, să le smulgă și să le «arunce în foc.» Mult mai aspru fu scrisoarea ce Papa adresa, tot într'acea zi, către Zamoisky: «Fapta ta din Moldova va «atrage defăimarea și hula tuturor oamenilor cinstiți cari traesc astăzi și cari vor fi în viitorime. Ce prieten al binelui «public, ce om înflăcărat de dragostea lui Dumnezeu nu va «tângui, că chiar în acel moment când se făcea Turcilor, «acești dușmani vecinici și neîmblânziți ai creștinilor, un reșboi sânt și trebuincios pentru mântuirea și libertatea poporului creștin și apărarea credinței, atunci când, ocrotiți într'un chip minunat de mâna lui Dumnezeu, dobândiră izbândi ast-fel încât nici n'am vădut nici n'am audit altele «asemenea, nici în anii aceștia, nici în veacurile trecute, cine, «dăce, nu va tângui ca chiar în acel minut, când se spera a «tăta izbânda, se făcu în Moldova tot ce putea ușura și în «tari pe dușmanii Crucei și ai lui Christos și din potrive se «opri și se slăbi în cursul biruințelor lor apărători credinței. «se turbura rezultatul războiului și se puse tot în primejdie «ș. c. l.» Îl amenința apoi pentru relele povești ce da Regele și pentru această crimă și acest scandal împotriva creștinătății. Papa scrisese asemenea Cardianului Bathori muștrându-l părintește pentru că ațâța pe Poloni în contra vărului seu prințul Transilvaniei și poruncindu-i să vină îndată la Roma.

Mihaiu-Voevod trimise și el atunci o ambasada la regele Poloniei care sosi la Cracovia și în 14 noembrie fu primită în audiența de rege. Istoricii tac despre misiile acestei deputații, dar eu socotesc că ea privia tot în pricina Moldovei.

VIII

Viteazul Răzvan nu aşteptă să vadă isprava acestor trataţi, de la care puţin se nădujduia, şi hotărî cu armele în mână, a-şi redobândi tronul ce i se răpise. Cu puţinul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova la 27 Noembrie, trecu Munţii Oituzului, ce despart ţara săcuiască de Moldova, în 29 Noembrie 1595 şi, aflând veste despre starea duşinanelui, vădându-se mai slab cu numărul, trimise îndată la Bathori, cerând un adaos de oaste şi mai cu seamă un mai mare număr de călăreţi; dar până a nu sosi aceştia la hotarele Moldovei, Ieremia Vodă cu Polonii se grăbesc a izbi pe Răzvan. Oştirea polonă se afla răspândită în mai multe staţii în ţară, când de o dată Chanski, care era pus de Potocki cu despărţirea lui în garnizoană la Suceava, înştiinţă pe Potocki că Răzvan se apropie în grabă şi drept spre Suceava, în capul unei numeroase oştiri. Ieremia îndată adună oştire de ţară cât putu şi porunci lui Potocki de adună în iuteală regimentele sale şi grăbi de se uni cu ceata lui Chanski, d'abia cu două ceasuri înaintea bătăii. Era într'o Duminecă, 5 Decembrie, când Răzvan sosi aproape de Suceava. Oastea sa se alcătuia de patru mii pedestraşi; cea mai mare parte erau din vechii săi ostaşi cu puţini ce înrolase de curând şi apoi Secuii ce-l însoţise din porunca prinţului Bathori şi o mie călăreţi armaţi cu lance tot de ai prinţului Transilvaniei. Armia lui Razvan-Vodă înaintă pe dealuri prin nişte locuri mai înalte decât acelea unde se afla oastea lui Ieremia, ast-fel în cât ea se vedea mai lesne de către aceasta. El îşi întocmi rânduiala bătăliei ast-fel: la stînga sa, care era apărută prin cara şi tot aparatul de răsboi, erau cinci sute călăreţi la dreapta care era apărută de un zid ce începea de la şanţurile taberii şi se întindea mult departe până la tabăra poloneză, era asemenea calarime; în centru, două baţalioane pedestrime dupa care urmau alte zece; pe urmă ramaşa de calarime şi pedestrime ca o rezervă. În toate părţile se vedea steaguri fluturând; steagul calarimei

era cel mai împodobit; el purta o frumoasă inscripție care spunea că Moldova s'a dat de Transilvania lui Răzvan.

Ieremia-Vodă eșise înainte la satul Arenii, unde-și aședase oștile sale, iar oștirea polonă el o rândui la Schei despre câmpie și sta ca la pază pe sub un mal care e alături, aproape de drumul Băii. Rânduiala ei era în coloane treptate astfel: înainte sta cu avangardia, în lipsă de călărime ușoară, 100 Moldoveni; după dînșii venia două batalioane ale lui Stanislau Minski și Nicolae Zóbrzydowski; erau aședate puțin mai la dreapta din pricină ca poziția era mai bună și spre a fi ferite de vînt, astfel ca batalioanele lui Tworzanski și Milewski, ce se afla la stînga, erau puțin mai înainte decît dînsele, dar mai înainte înca se afla batalionul lui Zawrowski ce nu se vedea de cele-lalte, fiind ascuns de fortificații; la centru era Porycki cu regimentul său, avînd de reazim trupele lui Potocki, comandantul Cameniței, pe al fratelui seu Ștefan și la stînga pe al fratelui său al treilea Iacob: după dînșii, tot la mijloc, venia apoi o trupă de pușcași a lui Ioan Tomas Drohojewski, și lângă dînsa, pedestrima sub comanda lui Albert Vitoslawski și Andrei Klopocki. La stînga, împrejurul zidului de care am pomenit mai sus, se aședase niște tunuri mari și altele de câmpie, care amenințau dreapta lui Razvan și ocrotiau pedestrima moldovenească și pe Cazaci. Pînă a nu se apropia oștile de bataia puștilor, Polonia descarcara de două ori tunurilor în oștirea lui Razvan; una din descarcatură rasturna pe Valentin Gheghe. unul din capii pedestrimăi acestuia.

IX

Ieremia era la biserica ascultînd liturgia, cînd avangardia lui Razvan se apro e de oștile țerei și cînd eși Ieremia de la biserica, îndată se încaerara Moldovenii lui Razvan cu ai lui Ieremia; lupta între ambele aceste oști nu ținu mult, caci urînd, se vede, a-și varsa sîngele frate cu frate și unele și altele se trasera din bataie.

Polonia atunci din dealul de unde erau despre Schei se

repeşiră asupra Săcuilor. Zobrzydowsky, cu trupa sa şi a lui Chanski, caci acesta se afla atunci lângă Potocki, şi Cristofor Broniewski se asvârlă peste dreapta lui Răzvan; însa Zobrzydowski, cu toată bărbăţia ce arăta, rănindu-se la obraz şi la braţ, nu putu sprijini lovirea lui Razvan şi ar fi perit cu oastea sa, de nu grăbia Potocki a-i veni într'ajutor. Într'aceiaşi vreme, Porycki cu infanteria şi puşcaşii lui Viersbowski, isbeşte centru lui Răzvan, în vreme ce batalioanele lui Twerzanski şi Milewski se asvârlă asupra dreptei în ajutorul lui Zobrzydowski. Toate isbirile împreunate ale acestor cete sfărâma rândurile Sacuilor, cari se trag înapoi puţin şi ast-fel Polonii pătrund în tabără. Razvan-Vodă, care, cu toate că se veduse mai slab mult cu numerul şi cu valoarea oştilor decât duşmanii, nu numai că nu se ferise de bataie dar o şi cautase cu bărbăţie, se afla atunci lângă infanteria sa; el se credea apărat de cavalerie, când aceasta de o data parasind tunurile, o iea de-a-fuga. Îndeşert Răzvan omoara cu mâna lui mai mulţi, ca sa întoarca pe fugari înapoi, silinţele lui fură zadarnice. Polonii cuprinsera tunurile; Sacuii, vedând fuga călărimei, întoarsera şi ei spatele. Razvan, parăsit de oştire, rămânând numai cu puţin din ai săi, se luptă multă vreme încă cu cel mai mare curagiū ce putu; doi cai ucişi sub dânsul; el sari pe un al treilea cu multă sprintenie şi isbea de moartē pe toţi câţi îi întâmpina paloşul său. «Ce mai viteaz!» strigaū, minunaţi de atâta curagiu, atât ai lui cât şi duşmanii ce-l vedeau. Dar în sfârşit, parasit de ai săi şi de noroc, vedându-şi toata tabara coprină, oştirea raslată fugind în toate părţile, cu inima sfâşiata de durere, el se lasă a se trage de puţinii credincioşi remaşi pe lângă el, care voiau a-l mântui; ei luară cam spre stânga şi se înfundară în păduri. Polonii lasară regimentele lui Drohojewski în tabara şi toate cele-l'alte se luara a goni pe ostaşii lui Razvan, cari fugiau respândiţi şi rătaţi în voia întâmplării prin munţi şi prin păduri; cei mai mulţi cădura în mâinile duşmanilor, foarte puţinii fură aceia ce putură ajunge a trece munţii în Transilvania. Biruitorii coprinsera o mare pradă, câte-va tunuri de câmpie, toate stindardele şi toata averea ce Razvan do-

bândise de la Aron-Vodă și prada căpătată de la Turci la Târgoviște și la Giurgiu.

X

Sërmanul Răzvan, după ce rătăci multă vreme cu soții săi, ajunse seara într'un sătuleț unde se adăposti puțin, schimbându-și hainele și se depărtă sub ocrotirea nopții. Indată sosiră în sat niște trimiși d'ai lui Ieremia, ce alergau după Răzvan; gazdele acestuia, speriați de vecinii cari îi muștrau ca au primit un dușman în casă, fură siliți a mărturisi calea în cotro au apucat fugarii. Ast-fel, acești nenorociți fura îndată ajunși în cale și prinși nu fără o luptă barbătească, în care Răzvan fu rănit și Unguriu Mateiu Sekiel ce comanda peste 400 călăreți și Glie Kakoci, vechiul soț al lui Răzvan în oastea lui Aron-Vodă, caðură morți, împreună cu alții. Intre prinși se afla fratele lui Răzvan, un boier mare anume Calotă, vistier și logofet al domnului, împreună cu alți boieri și capete de Unguriu. Aduși dinaintea lui Ieremia, Răzvan și cu soții lui se purtară în cumplita lor nenorocire cu toată vrednicia și bărbăția cuvenita. La toate întrebările ce li se facură, ei toți pastrara o tăcere mândră și desprețuitoare. Câte-va zile după aceia, pe la jumetatea lui Decemvrie, crutul Ieremia, nesocotind și legile resboiului care sântește persoana unui prins și legile omenirei, osândi pe toți prinșii la moarte. Printr'o cruđime spăimântătoare, el porunci a pune pe Răzvan la caznă; apoi îi tăiară nasul și buzele, și după aceia puse de-l trase în țeapa expuindu-l ast-fel, — priveriște de jale! — la armia și la locuitorii țerii. În minutul în care mult-nenorocitul Razvan-Voda gemea de dureri pe țeapă, cu o crudă barbarie, adusera pe frate-său dinaintea lui de-1 taiara capul. La aceasta vedere dureroasă a morții fratelui seu adaogită la suferințele sale, Razvan de o dată se ridică țişni pe țeapa, întinse brațele catre dragul său frate, și într'aceasta mişcare își dete sufletul.

Sa întoarcem mai bine ochii de la această crunta priveriște care rescoala inima la o asemenea crimă uricioasa, ce va

rămânea o pată vecinică de necinste asupra neamului lui Ieremia Movilă care o porunci şi asupra Polonilor care o suferiră fără împotrivire, cu atât mai mult că Răzvan era prinşul lor. În drumul ce merge de la Suceava la Baia şi până astă-dî se arată şi se pomeneşte *movila lui Răzvan-Vodă*, loc unde zac neuitate, rămăşiţele viteazului domn.

Ast-fel de cumplită moarte avu acest bărbat, pe care meritul său şi norocirea îl înălţase din pulbere pe tronul patriei sale. Născut Țigan dintr'un neam osândit de veacuri la robie, el fu încă o dovadă puternică cum că în ochii providenţei nu sunt popoare alese şi popoare osândite, că ea răspunde de o potrivă îndurările sale peste toţi oamenii fărăosebire de naţie, dar puind pe fruntea fie-căruia pecetea Dumnezeii şi declarându-l cu drepturi de o potrivă ca toată omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute şi la adevăr.

XI

Cumplita moarte a lui Răzvan întristă foarte mult nu numai pe prinţul Transilvaniei dar şi pe împăratul şi pe Papa Clement. Bathori hotărî să-şi ea satisfacţie cu armele în contra Polonilor şi împăratul, părtaş al mâniei sale, hotărî a-l ajuta şi a lua parte la răzbunarea acestei insulte a Polonilor, ce le era comună la amândoi. Pontificile însă, temându-se cu tot dreptul că acest război între creştini va fi vătămător războiului cel cu noroc început în contra Turcilor şi că va putea arunca creştinătatea încă în vr'o primejdie mare fără nici un leac de mântuire, se puse între părţile prigonitoare, propuind mijlocirea sa părintească pentru ca, prin creditul său, să împace aceste certe şi să aducă unirea şi o norocită înţelegere. El trimise spre acest sfârşit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanes, la regele Poloniei şi la prinţul Transilvaniei. Sigismund al III-lea regele Poloniei, mişcat de aceste mustrări, trimise la Roma pe Florian Gimbicki, secretarul coroanei, ca să arate pontificelui că armele polone în Moldova făcuseră mare slujbă creştinătăţii, scăpând acea ţară de Tătari şi tot de odată

oprind pe aceștia d'a navăli asupra Ungariei și a staturilor împăratești. Zamoisky scrisese și el Papii, în 10 Ianuarie 1596, arătându-i aceleași și îndreptățindu-și faptele sale cu multe sofisme și neadevăruri. Spre a îmblânzi mai lesne pe Papa, carele era foarte întăritat în contră-le, spre a-l trage în partea lor și a-i desarma mânia, regele Poloniei și Zamoisky îi trimiseră, din partea sinodului de legea grecească, doi episcopi ruteni, ca să i se închine și să recunoască supremația Papii. Intr'adevăr această faptă, care nu isbuti până la urmă făcu mare plăcere Papii, în cât se amână cu totul satisfacția așteptată de Bathori de la Poloni, ceea ce mârni pe acesta până într'atât în cât cădu în greșeli mari, foarte vătămătoare creștinătății. Zamoisky fu atacat cu multă înviersunare în dieta de la Cracovia de dușmanii lui, cari-l acusaū cu mult drept că a implorat și a cumpărat pacea de la Tătari. El se scuză dând faptelor o coloare favorabilă, dar foarte neadevărata. Senatorii regatului scriseră atunci (24 Martie 1596) împăratului Rudolf, arătându-i că ei simt că datoria comună este ca să împedice pe Turci a reduce în pašalik principatele Moldova și Valachia ; că neputând prințul Transilvaniei a le apăra, e nevoie ca Polonii să le ea sub protecția lor ; că pentru această slujbă creștinească ce ei vor să facă, cer ca împăratul să le dea o sută mii florinți și să depărteze pe Mihaiū din Țara-Românească, căci nu-l pot apăra fără a rupe de față pacea cu Turcii. Această scrisoare sucită și plină de viclenii nu dovedia alt-ceva decât dorința Polonilor d'a pune ei în Țara-Românească alt domn în locul lui Mihaiū. Acesta fu cel d'întăiū semn al urei ucigătoare ce Polonii purtară eroului nostru.

XII

Mihaiū-Vodă, după luarea Vidinului, unde-l lăsarăm, se întoarse înapoi la Târgoviște. Intoarcerea sa în țară este un mers triumfal ; toți ostașii sunt încărcăți de prăzi ; poporul îl primește cu cântece de veselie și vrăjmașii tremură de numele lui. El începu îndată a se ocupa să vindice rănilile și

ticăloşiile ce pustiirile şi războiul adusesse asupra ţării. Într'adevăr, starea ei era vrednică de jale. Populaţia se micşorase foarte mult prin moarte, prin pribegirea locuitorilor în ţări străine şi prin robirile Turcilor ; numai în această din urmă campanie Sinan robise două-şeci mii locuitori şi apucase a-i trece Dunărea. Oraşele şi satele erau ruinate şi prefăcute în cenuşă ; câmpurile erau părăsite, viile smulse grânele călcate de oştirile ce şerpuiseră prin toată ţara, nu putuse da rod ; dobitoacele murise sau fusese răpite de vrăjmaşi, cari apucaseră să treacă peste Dunăre mai mult de 60 mii vite. Românii jertfiseră totul pentru desrobirea libertăţii lor ; dar aceasta e un bine atât de mare în cât cu nici o jertfă, fie cât de grea, nu e scump cumpărată.

Mihaiu-Vodă trimise în Transilvania cu multă cheltuială, — fiind şi acolo mare lipsă, căci negoţul încetase cu totul din pricina războiului, — de cumpără grâne, făină, vin, sămînţă şi toate cele trebuincioase, de împărţi între popor, care, la glasul domnului său, părăsi pădurile şi vizuinele munţilor unde se trăsesse, începu a rezidi oraşele şi satele pe ruinele celor vechi, se apucă de munca pământului şi putu îndată să preţuiască foloasele independenţei ce dobândise cu atîta jertfă. Iar, pentru ca ostaşii fără de exerciţii, să nu se înmoaie şi să nu se corumpă în lene şi nelucrare, domnul dădă voie la vre-o câte-va mii să treacă Dunărea şi să necăjească pe vrăjmaşi. Aceştia năpădesc peste Pelinul, oraş întins şi, după ce au ucis mai mulţi locuitori, îl prefăcu în cenuşă şi, robind o femeie cu o fată şi un baiat ai unui din cei mai bogaţi şi însemnaţi locuitori, anume Michaloglu, îi aduc în dar domnului, care tratându-i cu multă omenie, întoarse pe femei cu copii înapoi la soţul ei pentru o răscumpărare de 50 mii galbeni de aur.

Nenorocirea expediţiei lui Sinan desperă pe Sultanul d'a putea învinge faţiş pe Mihaiu-Vodă. El se încredinţă că spre a-l vătămă trebuie a alerga la intrigă, a lucra mai întâiu spre a-l desface de aliaţii săi, împăratul Germaniei şi prinţul Transilvaniei, şi a aţîta în ţară partide în contra lui. Spre acest sfârşit, prin beilerbeiu de la Pesta, făcu propuneri foarte bune

împăratului, numai ca acesta să se tragă de Mihaiu și să-l considere ca un rebel către Poartă: dar împăratul depărtă cu mânie aceste necinstite condiții ce i se propuneau. Sultanul atunci întrebuiță alte mijloace spre a ajunge la scopul său. Trimise mai întâiu un agă în țara Românească ca să ațite pe boierii nemulțamiți și să-i scoale în contra lui Mihaiu și în folosul Porții; tot-de-o-dată dăte poruncă pașilor de pe margine și hanului Tătarilor să stea gata a intra în țară spre a ajuta partida ce era să se revolte în favorul Turcilor. Tot într'o vreme Sultanul trămise la Sigismund Bathori un ciauș cu făgăduială că-i va lăsa Transilvania fără nici un alt tribut decât vasele de argint ce era obiceiul de se da când se plătia tributul, îndatorându-se încă a-i da și țara Românească, dacă el va primi a goni pe Mihaiu și a se trage din confederația cu împăratul Rudolf. Bathori, după ce ținu cât-va pe ciauș la sine, îl trămise înapoi, dîcîndu-i să spună stăpînului său că el, prinț al Transilvaniei, nici odată nu va lăsa partea creștinilor spre a se uni cu dușmanul lor. Prin povața nunciului Papei și a lui A. Carilio, el plecă la 4 Februarie cu un-spre-dece trăsuri și două-șeci cai de călărie la Praga spre a se întîlni cu împăratul și a dobîndi ajutoare de răsboi.

XIII

Sultanul, ce nu putu isbuti lîngă împăratul și Bathori spre a vătămă pe Mihaiu, fu mai norocit pe lîngă Români, de la cari dobîndi ceea ce nu putuse avea de la străini. Aga trămis în țară găsi între boieri ceea ce tot-d'auna a fost lesne de a găsi, oameni corupți, cari pentru o mîrșavă ambiție și lăcomie de bani, stău gata a vinde domnul și țara lor. O conspirație întinsă și groaznică se formă, în capul căreia sta din boierii cei mai de frunte, unul anume Dumitru, cel mai bătrîn din sfetnicii domnului și logofetul Chissar cu un fiu al său. Șeșze mii Tătari din Dobrogea, cu care se unise și trei mii Turci, trebuiau să năvălească fără veste în țară spre a ajuta pe conspiratori, ce se unise cu Turcii pentru ca să

mântue țara, cum ȳiceau ei, și să peardă pe Mihaiū dându-l în mânilor dușmanului. Dar acesta află de vreme printr'un chip minunat planurile nemature încă ce se urziaū de nelegiuiri boierī în contra lui și a țerei. El puse streji lângă Dunăre. ca să primească pe dușmanul ce era gata a năvăli și puse de tăie pe trădătoriū Dumitru, Chissar și cu fiul său, ca niște vicleni de domnie și stricători de țară. Patru ȳile după pedeapsa conjurațiilor, cei 9000 Turci și Tătari trec Dunarea; domnul mai trimite un ajutor de 3000 pedestrași și 300 cālăreți oștirea expeduită de mai înainte la graniță, care isbind pe dușman într'o luptă norocită, îl birue, coprinde tunurile și bagagiile lui și pe cei mai mulți îi omoara sau îi prind robī. Tot în acele ȳile, cu patru mile mai jos de la locul acestei bătălii, alți trei miī Turci, în înțelegere cu conspiratoriū din țară, trec Dunărea; dar sunt îndată întimpinați de către locuitoriū țeranī adunați și de către pazitoriū marginilor și sunt învinși, de și nu fără puțină pagubă a Românilor.

În vremea aceasta, Februarie 1596, hanul Gherai intrase în Moldova cu 30 miī Tătari și patru miī Turci cu tunuri împărătești. El avea poruncă a Sultanului a intra în Valachia, dar neîndrăsnind, voi să înșele pe Mihaiū-Voda. El se adresă la Ieremia-Voda al Moldovei, care îl primise cu drag ca pe un prietin și aliat și îi făgădui două miī galbeni de va voi a favorisa planul său de a înșela pe Mihaiu, făcându-l să primească a se supune Porței. Domnul Moldovei făcu cunoscut lui Mihaiū-Vodă că hanul are deplină putere de la Sultanul d'a încheia pace între Români și Turci, puind condiție ca Mihaiū să gonească trupele straine luate în leafă de dēnsul, care, ȳicea hanul, nu numai ca pustiesc țara turcească, dar încă sunt o sarcină pentru cea românească. Hanul trimise tot de-o-dată lui Mihaiu-Vodă, spre mai mare încredere, doi din cei mai însemnați Tătari, ca zăloage, cerēnd numai pentru slujba sa câte-va miī galbeni. Mihaiū-Vodă avea trebuință de ceva vreme de pace după atâtea sdruncinări și suferințe pricinuite de rēsboaiele trecute, cu mai mult că Bathori se pornise la Praga și nu putea aștepta ajutor de la dēnsul, ba încă vestea se răspândise că acesta voia să abdice cārmui-

rea staturilor sale și drepturile dobândite asupra țerei Românești în favoarea împăratului Rudolf. Aceste priviri înduplecară pe Mihaiu a primi mijlocul ce i se înfățișa spre a intra în împăciuire măcar vremelnică cu Turcii. El trimise hanului solii săi cu un dar către dânsul, ca să trateze despre condițiile propusei păci; tot-de-odată dete drumul trupelor transilvane. Cum află hanul că Mihaiu căduse în cursa ce i-o întinsese, își luă masca de pe obraz, năvăli de-o dată cu armata sa în șesul dintre Buzău, Brăila și București, unde tăbări, pornind cete în toate părțile, carele mai mult de opt zile cercară țara, ardând orașele, hrăpind bucatele, robind pe locuitori, pustiind tot și căutând în tot chipul a pune mâna pe Mihaiu. Două sute de Cazaci, cari erau de pază la graniță, sub comanda lui Koseza, Kirecki, Liemanowski și Bilecki, cum vedură apropierea Tătarilor, trecură despre partea lor în Moldova, după ce jăfuiră pe țărani din satele ce erau însărcinați a apăra; numai 40 dintr'înșii își păstrară datoria și jurământul, și, vedând că nu e chip de împotrivire la o așa mulțime de Tătari, grăbiră de alergară a vesti domnului această navălire neașteptată. Poziția acestuia era foarte grea. Fără hani, fără oștire, căci oștirea țării ce rămăsese era răspândită în țară și în cartierele de iarnă, înconjurat de nevoi, nesigur dacă dușmanii boieri nu-l vor trăda în mâinile dușmanilor străini, el umbla rătăcind, căutând mijloace de a mântui pe el și țara de această primejdie. «În acele nevoi «mari, ȳice Walter, eroicul său suflet scoate cea mai de apoi «virtute a lui». Într'un scurt timp el adună 6000 oameni și sprijinindu-se în ajutorul lui Dumnezeu și în mângăarea că se luptă pentru buna cauză, pornește întru întâmpinarea feroasei mulțimi a Tătarilor, isbește, taie și pune în goană niște cete mari de Tătari ce se răslătiseră după pradă și gonindu-i, merge la orașul Gherghița unde gase greul ordiei tătărești. Hanul rămase încremenit la o îndrăzneală așa de mare din partea lui Mihaiu și, cu toate că oștirea sa era mai mult de șase ori mai mare, nu îndrăzni a primi bătaia, ci se trase rușinos spre țara sa. Spun că atât în luptele parțiale unde îl bătă Mihaiu, cum și în goana ce dete hanului, îi omori ca la

opt mii Tătari. Mihaiu coprinse apoi oraşul Brăila pe care-l cotropise Tătarii, făcând mari grozăvii. Mihaiu omori pe toţi Turcii şi Tătarii ce găsi vii, cruţându-le numai caii; pe mulţi Turci îi spânzură afară din oraş. Unii, cari voise să treacă Dunărea, goniţi fiind cu multă iuţea, se înecară; prea puţini putură numai scăpa.

XIV

Vicleana cursă ce i-o întinsese tătarul, facu pe Mihaiu a fi foarte neîncredător către Turci şi a nu mai voi să trateze cu dînşii; de aceea, când în Aprilie, Sultanul îi trimise doi ciauşi vorbindu-i de pace şi rugându-l a-l lasa să treacă cu oştirile în Ungaria, el mai că nu voia a-i primi, ba înca, spre a-şi răsbuna de ocara făcută de Tătarii ce-i călcasă ţara, dete drumul la vr'o câţi-va ostaşi ai săi ca să treacă Dunărea şi să prină pe Turci.

În luna lui Maiu 2000 Români coprind Cladova, se întăresc într'însa şi răscoală o parte mare din Bulgaria; tot atunci 2500 haiduci români din ţara Românească, trecând Dunărea mai în sus de Nicopole, pustiesc mai multe sate şi isbesc fără de veste cetatea numită Plevna pe Isc, mai la vale de Nicopole, prind pe beiful cetăţii, ce venise curând de la Adrianopole cu femeia şi cu copii lui, precum şi mulţi alţi turci şi evrei însemnaţi, câştigă multă pradă şi pe urmă sfarmă oraşul. La întoarcere fură isbiţi de ianicerii şi turcii din Nicopole; dar se bătură aşa de bine şi cu atâta îndemânare, încât puţini vrăjmaşi scăpară, şi ei se întoarseră biruitori cu prada lor în ţara Românească, afară din patru inşi numai ce cădură morţi într'acea luptă ¹.

¹ «1200 haiduci lovira oraşul Nicopole şi prinsera pe Buraş beiful... care de curând sosise de la Adrianopole, numit fiind de împăratul în acest post. Ei pustiră tot locul numit Plenia şi omorâra tot ce se împotriva trecerii lor; rămaşiţa fu data flacarilor. Intorcându-se din Nicopole în număr de 1800, îi isbiră şi, după o lupta tare, haiducii biruiră. Numarul Turcilor ucişi în aceste deosebite locuri se urca la 3000. Haiducii se întoarsera cu multa pradă». *Türkisch. und Siebenbürg. Victorie.*

După aceia Mihaiu-Vodă trimise la 6 Maiu pe Veliceico cu 1300 haiduci la Baba în Bulgaria, oraş neînchis şi bogat mare ca de două-şeci mii case, cele mai multe de meşteri ; haiducii îl bătură, îl coprinseră şi încărcară o sută cinci-şeci cară de avuţi dobândite, luând prinşi pe mulţi turci însemnaţi cu muierile şi copiii lor. Ei şedură acolo trei zile; apoi, dând foc oraşului şi sfărâmandu-l, luară calea înapoi spre Dunare cu toată dobânda, iar Turcii se strînseră din toate părţile în număr de 12.000 sub un paşă şi ajunseră pe Veliceico cu oastea lui, la un loc ce se chiamă *Comissul*. Haiducii vădând aceasta, începură a se hărţui şi noapte cu duşmanul, până când, simţind că le va fi anevoie de a scăpa, tăiara pe toţi prinşii, prefăcură în cenuşe toate bagagele lor şi prada dobândita şi, recomandându-le lui Dumnedeş, se aruncară cu furie asupra duşmanului şi mai toţi cădură morţi; dar sub dênşii în loc zăceau patru mii Turci. Mihaiu-Vodă foarte se întristă şi înştiinţă pe prinţul Transilvaniei, care atunci se întorsese de la Praga.

El sosise în acest oraş la 4 Februarie, şi fu foarte bine primit de toţi domniile curţii; îndată după aceia, cădu bolnav greu de langoare, fiindu-i viaţa în primejdie. Când începu a se însănătoşi, îl duseră la catedrală ca să asculte liturgia; aci i se făcu un cuvînt foarte plin de laudă pentru dênşul. Bathori respunse foarte frumos în limba latină, asigurând ca el va stărui cu statornicie în partida ce luase şi că nici odată nu se va deslipi de casa Austriei şi de împărăţie, dar că speră ca imperatul şi împăraţia nu-l vor părăsi, că e încredinţat că, de i se vor da ajutoarele făgăduite, va dobândi cu sprijinul lui Dumnedeş mai mari biruinţe asupra duşmanului numelui creştinesc decât cele dobândite până acum. Împăratul acordându-i apoi o audienţă particulară, îi dete autorisaţie a se întoarce, după ce îl încarcă de daruri şi făgăduieli. I se promisera trei mii pedestraşi şi două mii călăreţi, pe cari imperatul să-i ţină trei luni cu câte 24.000 scuđi pe lună şi de cari să dispună Bathori după plac. Papa îi făgădui 40.000 galbeni pe lună şi însărcina pe Francisco Murio del Monte sa strânga pentru dênşul ostaşi în Italia. După ce-şi luă ziua

bună de la împăratul, Sigismund se duse la Viena. În toate părțile fu primit cu aceeași fală și, spre a-l îndatora și mai mult la urmarea războiului, iesuții colegiului Vienei îi făcură un cuvânt în public și vorbiră de dânsul ca de un al doilea Iosue. Cugeta Bathori să treacă de acolo la Gratz spre a visita pe soacră-sa archiducesa Maria de Bavaria, când află că în Transilvania, Săcuii, supărați căci în dieta din urmă li se luase drepturile ce li se dedese când se porniră împotriva lui Sinan și întăritați de cardinalul Andreiș și de Ștefan Bathoreștii ce se aflau proscrisi și fugari în Polonia, se revoltară. Această împrejurare îl făcu să-și schimbe hotărîrea și să se pornească spre Transilvania. Până a nu ajunge el în această țară, unchiu său Ștefan Bocskai potolise răzcoala, înecând-o în sânge și pedepsind pe șefi cu mare crușime, căsnind pe unii, la alții tăindu-le capul, pe alții spânzurându-i și la alții tăindu-le nasul și urechile.

Cum sosi în Transilvania, Sigismund își adună oastea; după ce luă două mici cetăți, Fillack și Czanad, cu o mare pierdere de Turci, isbi Temeșvarul prin trei părți. Dinaintea acestui oraș sosi și Michaiș-Vodă chemat de Bathori, cu 4000 luptători și o mulțime de boieri. După o asediere de zece zile, în 25 Maiș, fu isbit de Turci și de Tătari în număr de vr'o 40,000, care venise prin Bulgaria în Banat. După o luptă sângeroasă de amândouă părțile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căci numai ajutoarele făgăduite de la împăratul nu soseau, ba încă însuși trebuia să meargă cu două-zeci mii ostași spre a se uni cu archiducele Maximilian, ca sa întâmpine oștirea turcească ce însuși Sultanul povățuia în Ungaria; iar Michaiș se întoarse spre a-și apăra țara.

XV.

Lala-Mahomet ce se numise vizir, surghiunindu-se Sinan, murise trei zile după aceia și aceasta întâmplare păru Turcilor un semn ceresc ce poruncia d'a numi din nou pe Sinan în locul său.

Astfel acest neîmpacat dușman al creștinilor fu scos din

exil și din nou, pentru a cincea oară, fu investit cu slujba vizierească. Toată grija lui fu să-și răsbune de rușinea ce-î făcuse creștinii. El avu curagiul și energia să însufle Sultanului hotărîrea d'a merge însuși la răsboi, urmând pilda lui Suleiman cel mare. Armia, poporul, șeicii în predicățiile lor, și provinciile de margine în jălbile lor, cereau aceasta ca singurul mijloc de a mântui împărăția. Hotărîrea Sultanului d'a merge la oaste în primă-vară se obștise, și pregătirile de răsboi se făcură cu grabă mare toată iarna. Sinan întâmpină acum un rival în ambiția lui, pe vechiul său prieten, cumnatul sultanului, Ibrahim fostul caimacam, carele, dorind viziratul, spunea de față că bătrânețele fac pe Sinan nevrednic. La aceste vorbe fiorosul Sinan strigă față cu Sultanul însuși: «Spun că sunt batrân și slăbit; dacă dăce așa Ibrahim, iasă cu mine în curte să ne luptăm în sulii și în sabie împreună!» și dăcînd acestea, apucă pe Ibrahim de brâu de-l târî afară din sală.

La începutul primaverii, în minutul când spera de a-și răsbuna asupra creștinilor și d'a se încorona cu lauri noi, crudul arnăut muri într'o mercuri (3 Aprilie 1596), dî rea în ochii moslimilor. Acest ministru de un caracter aspru și lacom, lăsă avuții foarte mari adunate în campaniile sale din Ungaria, Valachia, Georgia și Imenul. Ibrahim se numi atunci vizir și serasker al armiei din Ungaria. Trei dîle după numirea lui, sosiră la Constantinopole cărțile lui Michaiu și ale boierilor țerei Românești, cerînd a face împăciuire. Aceasta era învoi-rea ce făcuse cu hanul pe care o trimisese spre întărire la Constantinopole, până a nu-și da Tătarul pe față viclenia sa. Hoge Sead-Uddin, istoricul ce ne-a fost atît de folos în această scriere, citi aceste corespondențe în divan în locul lui reis-effendi și o dispută înfocată se aprinse între muftiul și hoga. Acesta era de părere ca să primească pacea, dacă Michaiu va da pe fiul său drept zălog, și muftiul Bostansade era împotrivor. dăcînd că nu se poate a tracta cu Michaiu. Fiind-că muftiul se sculă îndată și eși afară, Sead-Uddin se supară, dar își luă seama și, folosindu-se de lipsa protivnicului său, el înduplecă pe reis-effendi sa facă un răspuns lui Mi-

haiu și boierilor țerei într'un înțeles favoritor, după cum voia. Dar aceasta nu sluji nimic, căci Mihaiu, cum știm, neîncrețitor acum, după înșelăciunea hanului, refuză d'a mai tracta cu Turcii. Aceștia însă nu îndrăsnira a-l mai isbi atunci, speriați de atâtea învingeri, și hotărîră a purta războiul în Ungaria, unde însuși Sultanul avea să meargă. Depărtarea Sultanului la oaste era foarte neplăcută mamei sale, venețiana Baffo care era sufletul cărmuirii și făcea pe fiul său să urmeze în toate după placul ei. Hotărînd să facă ori-ce, numai ca să oprească această depărtare, care putea să slăbească influința ei, ea rupse toate legăturile cu credința părinților ei și propuse o măcelarire generală a tuturor creștinilor. Aceste comploturi din norocire nu isbutiră. Sultanul se mulțumi a gonii din Constantinople cu firman pe toți grecii neînșurați, puindu-le un soroc de trei zile. Sultana mama (valideaoa), vădînd că a pierdut stăpînirea pe inima fiului ei, căuta a se folosi de farmecul celei mai frumoase roabe din sarai spre a o redobîndi. Mahomet se pare la început că căduse în cursa; el răspunse la desmerdările roabei cu amorul cel mai înfocat; dar cînd ea deschise gura ca sa-l roage sa rîmîna în Constantinople, Mahomet chiar în pat, în centrul plăcerilor sale, puse mîna pe cuțit și ucise fără milă pe acea jertfa nenorocită a ambiției mamei sale, faptă care dovedește o inimă mai mult feroasă decît energică. El puse apoi de mai înecă cîte-va femei, sub pretext că n'au ținut postul; apoi în 21 Iunie (1596) se porni în cale spre Ungaria însoțit de un alai mareț și cu toata oastea, ducînd cu dînsul derviși, femei, ićioglanî, eunuci, cîni de vînatore și șoimi. Ambasadorii Franciei și Engliterei primiră poruncă de a însoți pe Sultan în aceasta expediție în contra creștinilor.

XVI.

Îndata după luarea Graanului în anul trecut, feld-mareșalul imperătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 Aug. 1594) și cu dînsul peri și disciplina din armia nemțească. Țerani din

Austria, împovărați de despuerele și jafurile nobililor de o parte și ale trupelor de alta, se adunară între Claus și riul Ens și se revoltară. Această revoltă crescă și se mări foarte și fu cumplită nu numai nobililor dar și împărăției. Oștirile ce se trămiseră în contra lor, nemulțămite căci nu li se plătise simbria, se revoltară și începură a prăda orașele și satele ce scăpase neprădate de țărani. Aceste întâmplări opriră cursul fericit al isbinșilor în contra Turcilor și câtă-va vreme puseră Austria într'o anarhie grozavă de care de abia scăpă, ajutată fiind de neunirele și de lipsa de disciplină a revoltanților.

Indată ce împăratul înțelese despre pregătirile ce Turcii făceau împotriva Ungariei, trămise solii săi la Papa și la principii Europei, rugând să caute a-l ajuta în această primejdie comună a creștinătății. Papa se sili din nou a reîn-sufleți zelul pentru război, cu totul slăbit, al prinților italieni; el căută în zadar a face pe Spaniolii și Francesii să înceteze războiul între dânsii și a-și întoarce armele în contra Turcilor; și, cunoscând ca toată lumea de ce mare folos ar fi Polonia când ar primi să intre în legătura creștină, hotărî a mai face o încercare și trămise pe cardinalul Henric Caetan, în calitate de delegat în Polonia, ca să se silească când se va aduna dieta, a îndatora pe rege și pe cei mari ai craiei să-și unească puterile cu ale împărăției. Papa scrisă în deosebi și reginei Poloniei și puse pe archiducesa Maria di Grazzo, muma ei, și pe soră-sa principesa Transilvaniei să-i scrie ca să îndemne pe regele într'această faptă, spre slujba lui Dumnezeu și în obștescul interes al creștinătății. Legatul Papei ajunsese în Varsovia cu episcopul de Breslau, ambasador al împăratului și dobândind audiență de la dietă, îi expuse într'un frumos cuvînt ce s'a tipărit atunci, misia lui, aratând jertfele ce Papa a făcut pentru creștinătate și datorita Polonilor d'a ajuta pe creștini, căci fără dânsii puterile împărăției germane întregi nu sunt în stare a sta împotriva puterii celei peste măsură mare a păgânilor. Episcopul ce presida dieta răspunse că aceasta propunere cere o mare și coaptă desbatere. «Polonesii, dăce un contimpuran, voiau «pace cu dușmanul pacii și nici o price cu pricinuitoarul gâl-

«cevilor». Ura veche şi naturală a Polonilor şi mai cu seamă a lui Zamoisky către casa Austriei isbuti, şi legatul Papei plecă fără a dobândi nimic.

Intrigile Engliterei nu puţin slujiră spre a împedeca această unire a Polonilor cu împăratul în contra Turcilor. Ambasadorul engles sosise în iarna aceia în Constantinopole şi răspândise vestea că misia lui este d'a uni pe Turci şi Poloni în contra voievozilor ţării Româneşti şi Transilvaniei. Simpatii însă şi ajutoare dintr'altă parte veniră a încuragia pe creştini în războiul greu ce purtau. Ţarul Muscalilor Fedor I şi şahul Perşilor trimiseră ambasadori la Praga de încheiară alianţă cu împăratul în contra Turcilor, şi vre-o câte-va cete de Scoţezi veniră pe la Dantzig în Transilvania spre a lua parte la război. Deputaţii din partea popoarelor din Hertegovina şi alte locuri supuse Turcilor reclamară în zadar ajutoare de la împăratul spre a se revolta.

XVII

În vremea aceasta Sultanul, cu două sute mii oameni şi trei sute de tunuri mari şi mici, sosise la Belgrad şi d'acolo merse la Buda unde ajunse în 2 Septembrie. Înapoia lui, Mihaiu isbia arierguardia şi răpea proviziile oştirii. El prinsese pe Dunăre şase corăbii mari încărcate cu muniţii ce se duceau la Belgrad, omorise 1200 Turci ce le însoţeau, luase tot ce era în corăbii şi pe dânsule le dase afund. Cu puţine zile mai înainte de ¹⁶/₂₈ Iulie trimisese Mihaiu-Vodă o seamă de oşti alese ca să ea Vidinul, puindu-le cap pe aga Fărcaş. Românii trecură Dunărea pe la Sdelgea. Turcii însă le prinseră veste şi, adunându-se în mare număr, nu eşiră să se lovească pe faţă, ci se ascunseră de făcură meşteşug. Aşa mergând oştirile lui Mihaiu-Vodă fără teamă, Turcii le loviră de faţă şi fără veste şi, după un război tare ce ţinu multă vreme, biruiră Turcii pe ai noştri şi câţi fură călări dintre dânsii scăpară câte ceva, însă puţine, ear pedestraşii periră cu totul. Această pierdere scârbi tare pe Mihaiu-Vodă şi, vedându-se în lipsă de soldaţi, ţara fiind foarte

despopulată, trimise în țări străine sa strângă voinici viteji și să aducă o seamă de Leși, de Cazaci și de alte feluri de oameni cari-i erau de folos.

Iar Sultanul de la Buda merse de tăbări dinaintea cetății Erlau, (la 21 sept.) a cărei izbire se hotărîse într'un svat de răsboi. După ce Sultanul, potrivit unui precept al Coranului, somă garnizona d'a îmbrățișa islamismul și d'a preda cetatea, începu asediul; după șapte zile, Valonii din cetate se revoltară și siliră pe căpeteniile a capitula; orașul se dete mai întâi și cetățuia nu întârzie a urma acestui exemplu. Maximilian archiducele, care era numit generalism al împărăției, și prințul Sigismund al Transilvaniei sosiră prea târziu în ajutorul Erlaului; dar ei vrură să-și răsbune, printr'o biruință, de perderea acestui oraș.

Giafer-Pașa, puțina vreme după acea importantă cuprindere, întâlnește armia creștină comandată de acei doi prinți, în preajma cetății Erlau, pe câmpia numită Keresztes, unde râul Cincia se varsă în bălți, până a nu se uni cu Tisa; ambele armate protivnice se loviră acolo și ținură o luptă înversunată de trei zile (23, 24 și 25 oct. 1596), în care oștirile se bătură fără rezultat hotărîtor; cu toată îndărătnica împotrivire a otomanilor, oastea creștină îi respinse, le ucise vre-o mie de oameni, le luă 40 de tunuri și sta să rămână învingătoare. Turcii erau scoși din tabăra lor și puși pe fugă; isbânda era acum a creștinilor. Această împrejurare mai crescua dorința ce de mai multă vreme arăta Sultanul Mahomet d'a se întoarce la Constantinople; în svatul ce se ținu însă pentru aceasta, se hotărî, după părerea lui Sead-Uddin-Hogea, că ființa de față a Padișahului era trebuincioasă spre a îmbarbăta pe ostași. În sfârșit, la 27 Octomvrie, Nemții și Ungurii isbesc trupul de armată unde se afla Sultanul, care se trase sub cortul lui Ionnis-Beî capul mutefericalelor, așezat în dosul bagagiilor. Bătălia era acum perdută pentru otoman; artileria era în puterea dușmanului; corturile Sultanului erau în jaf, căci din nenorocire soldații creștini nu știura a se cumpăta și, călcând poruncile lui Maximilian, se aruncară pe avuțiile ce le sta înaintea și se puseră

pe jaf, fără orânduială, strigând biruinţă; oamenii casei Sultanului nu puteau stabili lăcomia biruitorilor altfel decât cu o ne folositoare împotrivire; totul era pierdut pentru Turci, când o izbire făcută la timp schimbă faţa lucrurilor. Cicala-Paşa, care era pus la pândă cu o arierguardie de 40 mii oameni, vădând netocmeala creştinilor, se repezi de o dată cu călărima sa, în minutul când Nemţii şi Ungurii înflegeau steagul crucei şi săltau în triumf împrejurul atâtor bogate prădă, şi le smulse din mână biruinţa. În mai puţin de o jumătate de oră el împinse în baltă călărima creştină, care trecu peste pedestrime şi fu nimicită; cincî-zeci mii de oameni, căduţi sub paloşul musulmanilor, stau în mocirlă. O groază panică coprinsese armata creştină, care se împrăstie în toate părţile, fie-care oştăş fugind în cotro vedea cu ochii, fără să ştie unde, şi cei mai mulţi perind în baltă sub sabia Tătarilor. Cincî-şeci mii creştini şi numai două-şeci mii musulmani periră în aceste lupte ce ţinură patru zile. Maximilian se refugie spre Casovia, Sigismund Bathori spre hotarul ţerei sale. Spun că osebit de acel groaznic măcel, care umpluse bălţile de stârvuri, Turcii biruitori mai făcură în această bătălie o pradă de şeci mii galbeni în argint şi nouă-şeci şi şapte tunuri. Analistii lor aseamănă această luptă cu cea de la Mohaci şi de la Cialdiran. «Astfel fu, «şice Sacy, această bătălie de Keresztes, pe care creştinii «o câştigară prin curagiul lor şi o pierdură prin lăcomia lor; «exemplu îngrozitor care arată generalilor că vitejia poate «isbândi a căpăta foloase, dar că numai disciplina le poate «păstra».

După această învingere strălucită Cicala-Paşa, căruia Sultanul era dator isbânda, fu numit mare vizir în locul lui Ibraim-Paşa, iar padişahul se întoarse la Constantinopole.

XVIII

Când Turcii de pe margine vădura trecerea Sultanului cu atâta oştire asupra Ungariei, începură a se semeţi, a eşi în Ţara-Românească pe malurile Dunării, a prăda şi a isbi. MihaiŢ-Vodă îşi strînse atunci oştile şi după sărbătoarea S-tului

Michail, cu 2000 oameni, purcuse asupra Turcilor. Mergând prin țară, domnul întâlnește o seamă de Turci pe apa Teleormanului, robind și stricând țara; el îi isbi și-i prinse pe toți vii; apoi merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu și o arse. După aceea trecu Dunărea și isbi cetatea Nicopoli în 12 Noembrie, ucise pe toți Turcii ce-i stătură împotrivă, coprinsse bulevardul cel mai însemnat, pe care-l asemănă cu pământul; și pe însăși cetățuia era s'o coprinză, când află vestea nenorocitei bătălii de la Keresztes, care-l întristă foarte. Sangiacul Nicopolei, care era închis în cetate, trimise atunci domnului stofe țesute cu aur și argint, samururi frumoase, dece cai cu harșale de argint, rugându-l să se lase de a mai bate cetatea și a nu mai întări mânia Sultanului, care acum biruitor se întoarce din Ungaria și se așteaptă la Sofia. Pașa încă se făgăduia că va mijloci ca Mihaiul să-și aibă pacea de la Turci și ca Sultanul să-l recunoască pe el și pe fiul său de domni moștenitori ai Țerei-Românești. Domnul căta mult mai puțin la aceste făgădueli frumoase decât la puterea zidurilor cetății și la vestea întoarcerii Sultanului, care putea năvăli asupra-i; el se prefăcu dar că înduplecat de sfaturile sangiacului, primi cererea sa și ridicându-se de acolo, unde zăbovisese cinci zile, trecu Dunărea. Domnul trecuse râul în țară într-o dimineață la răsăritul soarelui și, însoțit numai de șease inși din căpeteni, apucase fără grije înainte, urmat într-o lungă depărtare de cinci-șase călăreți, și în sfârșit mai departe încă venia toată oastea de pre rânduiala ei. Ast-fel mergând în cale, domnul și cu soții lui înălniră doi Turci pe care-i prinseră și aflară de la dâșii că fac parte dintr-o bandă de 500 Turci care bântuie satele aceluia județ, ardând și jefuind și că această ceată nu e departe. Cum află aceasta, viteazul domn se repede iute cu cei șease soți ai săi către acei 500 Turci, îi ajunge și-i isbește furios. Spun că omori patru-spre-dece inși cu mâna lui, până când apucă de-i veni ajutor din oaste, de-i prinse pe toți câți scăpară de moarte. După această faptă de semeță și nesocotită vitejie, eroul se duse la Târgoviște spre a se odihni și a se bucura de triumfurile sale.

XIX

Dar intrigile şi vicleniile ticăloşilor boieri nu-l lăsară multe zile a îngriji în repaos de treburile ţării. În cele d'întăiū zile ale lui Decembrie, potrivit fagăduelilor şi învoelei facuta cu sangiacul Nicopolei, Sultanul se grabi a trimite lui Mihaiū o deputaţie de două-şeci inşi cu steag roşu spre semn de pace. Boierii, duşmanii ai domnului, se folosira îndata de aceasta, spre a învinovăţi pe Mihaiū-Vodă către prinţul Transilvaniei cum că ar fi hotărît a se trage din legatura cu dînsul şi cu creştinii spre a se lega cu Turcii. Bathori, slab de mînte şi bănuitor, adună îndată sfetnicii săi spre a se chibzui despre ceea ce trebuie a face în aceste împrejurări, cu atât mai grele ca el nu era în stare a ataca de faţă pe Mihaiū. Acesta află bănuelile ce boierii bagase în capul lui Bathori şi toata intriga ţesută spre perđarea lui şi îndată înştiinţă pe prinţul Transilvaniei că, întărit prin nevinovăţia sa, el a hotărît să meargă în capitala lui să-l întâlnească, numai cu o mica suita şi speră că va scoate de minciună pe cei ce l'aū parît, arătându-i că e credincios jurămintelor sale. Această hotărîre îndrasneată a lui Mihaiū înmărmuri pe duşmanii lui şi ridică de pe inima lui Bathori toata banuiala. Mihaiū lăsa sub îngrijire şi pază pe deputaţii Sultanului până la întoarcerea sa, apoi luând cu dînsul pe Mihalcea banul, pe Buzescu şi puţin alţi boieri, porni în Transilvania şi ajunse la Alba-Iulia în 30 Decembrie. Bathori îi tramisese înainte pe secretarul seu de stat Pancratie Sennyei cu patru-şeci de trasuri de paradă şi o mulţime de nobili; el însuşi îi eşi înainte cu un sfert de leghe din oraş, linguşindu-l cât putea cu dragostea. Ast-fel cu cea mai mare pompa fu primit Mihaiū-Vodă în capitala prinţilor Transilvaniei. A doua zi, în cea din urma zi a lui Decembrie, Bathori tramise o seama de calareţi lui Mihaiū-Vodă ca să-l însoţeasca la curtea sa. Acolo, de faţa cu cei mai de capetenie domni ai Ardealului şi cu nunciul Papei, ambii domni vorbira ca la două ceasuri; pe urma Mihaiū-Vodă fu dus cu multa cinste la casa sa, gatindu-se Bathori

a-l aștepta a doua zi cu toată fala cuvenită unui asemenea domn. În ziua cea d'întăiu a anului nou Mihaiu-Vodă se duse cu multă solemnităte la biserică; pe urmă merse la prințul Transilvaniei care-l ospătă măreț, și la patru ceasuri se întoarse la cartierul său. La 2 Ianuarie voevodul fu ospătat la casa cancelarului Iojika, unde banchetul ținu până la șapte ceasuri seara.

La 3 Ianuarie ofșerii și pagii prințului Transilvaniei aduseră la Mihaiu-Vodă, din partea lui Bathori, șese pahare mari de aur smălțuite, un ibric și un lighian de argint. Oamenii domnului fură asemenea tratați după obfrazul fie-căruia. Mihaiu-Vodă trimise și el prințului Bathori daruri frumoase ce sta în vr'o câte-va blăni de mult preț și haine bogate, care fură primite tot cu aceiași bună voință cu care fură trimise. La 5 Ianuarie Mihaiu-Vodă merse de-și lua ziua bună de la Bathori spre a se întoarce în țară.¹ Atunci Bathori făcu cunoscut lui Mihaiu că inima lui e foarte amărită, căci autoritatea Papei și făgăduelile ce a dat împăratului îi leagă mâinile și nu-l lasă ași lua satisfacția și răsbunarea ce i se cuvine despre Poloni; că Polonia nu numai că e hotărâtă a ține sub protecția sa pe Moldavia, dar încă voiește a o întinde și asupra Valahiei; că împăratul nu-i dă ajutoarele făgăduite în bani și oameni, și astfel el se afla în nevoie sa de a se ruina cu totul, sa de a face pace cu turcii; că într'o asemenea poziție și ostenit de atâtea griji ale puterii, a hotărât a abdica și a-și lasa țara în stăpânirea Austriei, după tratatul încheiat cu aceasta putere la Ianuarie 1595; că spre acest sfârșit pleacă la Praga ca să negocieze. Mihaiu, care vru să ia parte la acele deliberații și negociații arată lui Sigismund că dorește și el a trimite un sol la Praga; spre acest sfârșit lasă lângă Bathori pe banul Mihalcea ca să-l în-

¹ *Herrera* însă dice: Mihaiu-Vodă merse în Transilvania să roage pe Sigismund să continueze resboiul cu Turcii, ținând ca nici o provincie nu e mai espusa și mai trebuincioasa la resboi ca Valachia. Prințul îi respunse ca primește cu bucurie voința sa și că o va împărtăși și împăratului. Mihaiu îi dete un boier al seu ca să meargă la împărație să facă aceiași rugăciune ce a facut prințului Sigismund.»

soţescă la Praga. El dîse lui Sigismund şi solului său d'a spune împăratului Rodolf II-lea că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Poarta şi-l va ajuta de va voi război; dar că în acest din urmă cas, arăta împăratului ca nu cumva să-l înceapă până nu va uni puterile tuturor prinţilor creştini; că atunci trebue a isbi de o dată şi cu toţi împreună şi că astfel e sigur de biruinţă. După aceea Mihaiu-Vodă se întoarse în ţara Românească, şi Bathori, însoţit de banul Mihalcea, plecă cu patru-şeci trăsură spre Praga, unde ajunse la 17 Februarie (1597), fiind primit şi tratat cu mare fală şi cinste în totă călătoria sa prin staturile Austriei.

XX.

Îndată ce Mihai-Vodă se întoarse în capitala ţării, asemenat cu înţelegerea ce avusese cu Bathori, el chemă pe ciauşul turcesc ce-l aştepta, primi de faţă steagul de pace ce-i adresase din partea Sultanului şi-i dete un răspuns mulţumitor, aşedînd astfel pace cu Turcii. Această pace fu cu atât mai mult în nevoe a o primi atunci, cu cât aflase că o armie puternică se aduna la Sofia, gata a năvăli în ţara Românească şi că acum Transilvania, ca şi împărăţia, nu se îndemînau a sta în ajutor. Aceasta pace nu era decât o încetare de ostilităţi şi n'avea nici un caracter definitiv. Astfel, sub umbra acestei păci, Mihaiu căută a se pregăti pentru război. El se înţelesese cu Bathori ca acesta sa dobîndească ajutoare de la împărat şi cu pregătirile ce va face şi el să năvălească împreună în Turcia, sigur că multe popoare creştine se vor ridica la vederea stindardelor lor. Într'adevăr Mihaiu, prin agenţii săi şi mai cu seamă prin vestea vitejiei şi a triumfurilor sale, pregătise popoarele supuse Turcilor spre a scutura greul şi ruşinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în toată Turcia, al cărui cap era episcopul de la Târnov, se formase. Sîrbii şi Bulgarii se făgăduiră lui Mihaiu că, îndată ce va trece Dunărea, se vor ridica cu toţi din toate părţile, vor tăia toate garnizoanele turceşti, îi vor da Sofia în mână şi-l vor trece Balcanul. Mihaiu începu cu multă activitate a

www.dacoromanica.ro

se găti de oaste; el începu a strânge oameni de țară la oaste și a chema în leafă oștiri străine, după obiceiul de atunci. Din nenorocire, Ieremia-Vodă din Moldova, dușman al creștinilor și partisan al Turcilor, nu numai că deschise cale Tătariilor prin țara sa, dar încă se opuse la trecerea a 6000 Cazaci ce venia în slujba lui Mihaiu. Dintr'altă parte, Sigismund Bathori câștigă numai făgădueli mari, dar nici bani, nici oștiri de la împărat. Ast-fel creștinii nu putură fi gata la vreme și Turcii, cari nu se amăgiau asupra gândurilor ostile ale lui Mihaiu, descoperiră complotul Bulgarilor, și episcopul de la Târnov, împreună cu mulți alții, fură prinși, chinuiți groaznic și tăiați în bucăți. Atunci de ce mii Sârbi desperați vor să se scoale; în Iunie. trămit soli lui Mihaiu-Vodă, numindu-l cap al lor și făgăduindu-i că vor coprinde cetatea Vasița și Cladova și că nu vor cruța nici sângele nici vieța lor pentru dânsul și pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilători. Mihaiu-Vodă le răspunse să mai aștepte cât-va, până să vină o ocașie mai priincioasă, care să înlesnească mai mult isbutirea unei așa de primejdioase întreprinderi. Deși acest plan de isbire asupra Turcilor se nimici de o cam dată, Mihaiu însă își urmă pregătirile sale. La începutul lui Iulie 1597 el facu căutarea armiei sale, care era de 15,000 oameni și dete de fie-care ostaș câte cinci talere. El mai aștepta încă câți-va buni ostași silesieni, tramiși în ajutor de împărat; tot în acea lună Henric Lesota, un ofițer al împăratului, soși în Târgoviște ca să plătească, în numele stăpânului său, leafă pe toata luna, la patru mii aleși călăreți d'ai lui Mihaiu-Vodă.

XXI.

Veșdend greutățile ce întâmpina din partea aliaților sei ca sa faca o expediție puternică și serioasa împotriva Turcilor, Mihaiu-Voda se încredința că nu va isbuti nimic în contră-le, câta vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dânsii; fără a mai năzui la ajutoare străine, care, când

nu vin, când trebuie a le cumpăra cu jertfe scumpe, după cum i se întâmplase cu Bathori, el se încredinţă că o naţie, spre a câştiga şi a-şi păstra independenţa, trebuie s'o pună sub ocrotirea puterii sale iar nu a străinului, orî cât de blând şi dulce acesta s'ar arăta. El căută dar care sunt elementele de putere ale patriei lui şi nici nu-i fu cu anevoie a le găsi.

Potopul de naţii barbare şi furtunile veacurilor ce trecuse peste pământul vechei Daciei de la desbarcarea lui de Romani, nu-l putură deşerta de aceştii locuitori cari prinsese rădăcină puternică şi adânc înfiptă aci. Românii se păstrară dar, în toată întinderea Daciei, cu limba, cu obiceiurile străbune, cu caracterul lor naţional, fără a se împestriţa cu alte neamuri străine; în Valachia şi Moldova rămaseră locuitorii în cea mai mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea se aşezară, în puţin număr, Săcuî, Saşi şi Unguri, precum şi Sârbi în Banat, dar în toate locurile, majoritatea era Romani. Timpul viforos al veacului de mijloc împărţiise pământul românesc în trei ţări: Transilvania cu Banatul, Moldova şi ţara Românească; dar în inimile tuturor Românilor rămase neştearsă tradiţia unui trai comun şi dorinţa d'a-l înfiinţa din nou. În acele timpuri grele ale năvălirii barbarilor, în două rânduri ţara Românească şi Moldova se pus-tiiră, locuitorii trăgându-se la munte şi în Ardeal, de unde, când barbarii deşertară locurile, ei se reîntoarseră sub domnii lor, la vechele lor vetre. Dar multă vreme încă, până la 1467, domnii ţării Româneşti păstrară stăpânire peste ducatele Omlaşului, Făgăraşului şi Radna în Transilvania, precum şi domnul Moldovei stăpâni mai multă vreme ducatul Maramureşului. Întâmplările ţinuse aceste ţări, Transilvania, ţara Românească şi Moldova, singure, isolate, libere, între împărăţia Turcească, Ungaria şi Polonia, cari toate ameninţau cotropirea lor. Era dar firesc lucru ca orî-care din voievozii acestor trei ţări se simţea în putere, să caute a le uni într'un singur stat şi ast-fel a reîntemeia vechiul regat al Daciei. Dacă vedem această idee intrând adesea în capul domnilor ungureşti din Ardeal, cu atât mai mult ea trebuia să intre în capul acelor mari voievozii romani cari se inspirară de sim-

țimântul național al Românilor. Naționalitatea, deși nu avea atunci acel caracter reflectiv și ideal ce a dobândit în zilele noastre, dar era mult mai întinsă și mai puternică, ca simțimânt. Toți istoricii veacului de mijloc se miră de puterea cu care Românii își păstrează obiceiurile romane și simțimintele lor naționale, trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dănsii. «Țin ei de ocară, — zice Tomasi, autor «contimporan cu Mihaiu-Vodă, — numirea de Valach, nevoind «a fi chemați altfel decât Români și glorificându-se că se «trag din Romani.»

Mircea cel batrân fu cel d'întâi domn român care se luptă pentru unitatea națională. Voi să cuprinză Transilvania și ațâță un război cu Sigismund, regele Ungariei, carele dete pas Turcilor a se amesteca și a sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al lui Baiazid, Apoi Mircea își întoarse armele asupra acestuia și, după ce coprinsese Moldova și o răpi de la Iuga-Vodă, reclamă moștenirea împărăției româno-bulgare de la Turci și-si întinse stăpânirea până la Balcani ¹. Dar isprava acestor silinți ale marelui Mircea fură până în urma întemeierea suzeranității turcești asupra țării.

Ștefan-cel-mare al Moldovei călcă pe pasurile lui, coprinsese țara Românească pe care n'o putu ține și trase prin aceasta asupra-si furia Turcilor. Apoi el dobândește în proprietatea de la învinsul său de la Peatra, vestitul rege român al Ungariei, Matei Corvin, cetatea de Baltă și Ciceul din Transilvania. Acest dar mai târziu silește pe un urmaș din osul lui, pe Petru Rareș, a se amesteca în trebile Transilvaniei și a voi să cuprinda această țară; dar cade și el jertfă acestor ambiții naționale. Cu cât însa aceasta idee dobândește martiri mai mari, cu cât ea costa mai mult pe Români, cu atâta, dupa caracterul lor staruitor, țineau ei mai mult la dânsa. În zilele lui Despot-Voda (1572) din Moldova, ale acestui svânturatic de geniu, se dicea în popor că trei îngeri se

¹ Ca dovada vom cita titlul ce poarta Mircea-Voda în documentele remase de la dânsul în care el se dice: «*Domn al amânduror laturilor Dunarii, până în marea Neagra, Voivod al Ungro-Valachiei, duce al Amlaşului și Făgăraşului, și al cetații Drestiorul (Siliștră) stăpânitor*».

arătase domnului în vis, în dimineaţa Crăciunului, cu coroane de aur, proorocind că el va stăpâni curând peste Moldova, ţara Românească şi Transilvania. Marea idee a *Unităţii naţionale* era dar pe acele vremi un simţământ popular; în ochii poporului, ea era aceea ce este şi astăzi, adică un drept şi o datorie, singurul mijloc d'a se mântui de sub stăpânirea străinilor, d'a intra în întregimea drepturilor sale şi d'a le păstra nevătămate de bântuirea duşmanilor. Spre a o realiza, ce trebuia oare? O sabie românească puternică. Românii acum găsise aceasta. În capul ţării Româneşti sta un domn român, tânăr, îndrăzneţ, ambiţios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejeşti, vestit şi meşter în răsboaie; el se inspiră de simţământul naţiei, se aprinse de această idee a regenerării naţionale şi, cu puternica lui voinţă, hotărâ a nu pregeta până la moarte într-o îndeplinirea ei. Împrejurările politice îi fură favoritoare şi deschiseră un câmp întins ambiţiei lui celei mari.

XXII

Machinaţiile şi intrigile de atâta vreme pregatite de curtea Austriei, aduseră isprava lor. Sigismund Bathori, povăţuit de duhovnicul său iesuitul Carilio şi de Silvio Piccolomini, amândoi vânduţi curţii Austriei, fu târât spre Praga, cum ştim, unde ajunse în 17 Februarie. Acolo, după o primire strălucită, împăratul, în numele regelui Spaniei, îi dăde cordonul *Mielului de aur*, ce atâta îl dorise; vanitatea acestui prinţ uşor la minte fu foarte măgulită şi-l înduplecă a asculta aceea ce-i însuflău partizanii Austriei. În conferinţele ce se deschiseră, Bathori propuse că, de vreme ce neputinţa lui fizică nu-l ieartă a avea moştenitori, el voeste a se lepăda de acum de stăpânirea Transilvaniei şi a o da Austriei. Împăratul, învaţat de ai săi a fi viclean, se prefăcu mai întâi a se mira de această propunere şi a n'o primi, dar aceste condiţii ca împăratul să-i dea pe vieată, în schimb pentru Transilvania, ducatele Oppeln şi Ratibor din Silesia; ca să-i dea încă pe tot anul o pensie de 50,000 scuzi de aur, plătiţi la

Veneția, la Roma sau la Genua; ca, fiind-că are de gând a se călugări, să urmeze despărțirea între el și soția lui, care va păstra titlu de *pricipesă a Transilvaniei*; ca, de va intra în ordinele bisericești, să i se dea un venit în vr'o mănăstire și să mijlocească la Papa spre a-l face cardinal; ca, în orice vreme și locaș, împăratul să-i dea titlul de *Prea-strălucit*.

Depărtându-se de Praga, Bathori hotărî cu împăratul șiua în care acesta să trimită ambasadori la dietă ca să primească stăpânirea Transilvaniei, după care faptă apoi, arhiducele Maximilian, fratele împăratului să fie trimis spre a cărmui țara. După încheierea acestor capitulări, care se hotărîse a fi ținute secrete, Sigismund Bathori se întoarse în Transilvania și îndată convocă staturile la Alba-Iulia pentru 17 Aprilie, unde ceru cheltueli pentru război, care i se și decretară. Dar vorba se răspândise de oare-care învoielă făcute între Sigismund și împăratul; și, cu toate că staturile nu știa de sigur felul acelor învoielă, dar le bănuiau și începură a se plînge cu oțărime că de două ori Sigismund, fără învoirea țării, se dusesse la împăratul. Toți se adunau și-și împărtășeau în taină temerile lor, căci nu îndrăzniau a se aduna și a vorbi de față, spăimântați fiind de pățirea nobililor din anul 1594. Își aduceau aminte suferirile ce țara pățise de la Nemți în zilele lui Ferdinand, și nu se îndoiu că, de vor cădea iar sub jugul Austriei, vor păți acum și mai rău. Sigismund însă, nesocotind și dieta și drepturile țării, se purta în toate după placul lui, sau mai bine după cum îi șopteau iesuiții vinduți Austriei ce-l înconjurau. După sfatul lui Carilio și al partisanilor Austriei, el trimise, în 27 Septembrie, pe Ștefan Iojica să asedieze Timișoara, dar din pricina ploilor acesta fu silit a lăsa cetatea în 27 Noembrie și a se întoarce în Ardeal.

XXIII.

Cătând însă la caracterul ușurel și ne statornic al lui Sigismund, nimeni nu era sigur despre ceea ce va face până la urmă. Aci se arăta că se căiesc de cele închieate cu im-

păratul și-i declara că de nu se vor îndeplini făgaduielele de ajutor ce i se făcuse, va strica toate îndatoririle sale și va face pace cu Turcii, aceea ce sperie atât pe curtea Austriei, în cât îi trimise pe dată o solie nouă compusă de episcopul de Agriea, baronul Adangelo Popel-Brun, împreună cu comitele Sigismund de la Torre spre a-l liniști și a-l păstra în aplicarea sa către Austria. Aci se lăsa cu totul de urmă după svaturile vătămătoare ale iesuiților. Apoi, temându-se ca unirea celor mai însemnați ai țării să nu fie o stavilă neînvinsă planului său d'a închina țara Austriei, căuta în mintea lui în veci turburată mijloacele d'a împiedica acea unire. Spre acest sfârșit scrisese într-o ȕi lui Gaspar Corniș; «Iată voința mea când voi pleca din Transilvania: tu să «nu lași domnia la nimeni altul, ci s'o ieși pe seama ta: pentru aceea te-am făcut cap peste armile țării.» Intr'altă ȕi luă d'o parte pe unchiul său Ștefan Bocskai și-i ȕise: Te «svătuesc, de-ȕi trebuie domnia Ardealului, să nu lași să ȕi-o «iea oare-care român (dând a înȕelege pe Iojica)». Apoi propuse domnia lui Iojica chiar.

Ștefan Iojica, cancelarul Transilvaniei, era Român. Meritul său singur îl ridicase din pulbere, la cea mai însemnată slujbă a țării. D'abia intrase în vârsta bărbătească și era împodobit cu multă învăȕătură, cu o minte cultivată, sănătoasă, iscusită, voioasă, ambiȕioasă de mărime, de putere și de fapte mari și lăudate. El dobândise atâta influenȕă asupra tinerului și fără de experienȕă prinȕ, încât se putea ȕice într'adevăr că el era adevăratul stăpân al țării. Învăȕătura și limbuȕia lui îl faceau de unia farmecul și dragostea tuturilor. El ajunsese într'o poziȕie așa de înaltă, încât cei mai mari domni ai Transilvaniei priveau ca o mare fericire d'a merita, cu multă închinăciune și jertfire, favoarea și creditul său. Aȕt-fel Sigismund puse în rivalitate pe câte trei aceȕți bărbaȕi puternici și aruncă între dênșii seminȕele de discordie și de vrăjmășie. Obicinuit de mult a semena vrajbă între curtesanii săi, în acest minut încă mai mult el nu se credea în siguranȕă, decât vedând pe toȕi cei-l-alȕi că nu se încred unii într'alȕii. Dar Iojica priveghia cu luare aminte la toate gândurile prinȕului. Îl încuragia

în hotărîrea d'a părăsi tronul, dar îi dăcea să nu-l lase pe mâna Nemților, ci a i-l da lui. El îndrăzni în public a se arăta ca un candidat la tron și a căuta să dobândească voturile poporului. El îi dăcea saŭ punea pe prietenii săi să-i dăcă că curagiul și cinstea lui îi făcuse a merita acest post înalt la întîmplarea abdicăției lui Sigismund. Îndrăsneala și influența ce avea în țară nimicnicise speranțele competitorilor săi. Bathori, într'un moment de căință, închee cu dînsul o învoială asemenea acelei ce încheiase la 1594 cu Baltazar Bathori.

El pornește la Pórtă un sol secret ca să ceară să se trămita, după obicei, lui Iojica întărirea de domn al Transilvaniei prin steag și buzdugan. După aceea, ca să isbândească mai sigur, Iojica prin înțelegere cu Sigismund scrise la vicecraiu din Casovia, ca nici el nici Cèsarul să nu se grăbeasca d'a intra saŭ d'a trămite comisari în Transilvania, căci nu s'a hotarît pînă acum nimic despre eșirea prințului Sigismund din principat și staturile țerei nu vor ca Ardealul să cadă în mîni străine. Aceste scrisori trimise de Iojica, vicecraiu le expediază îndată la împăratul, care se hotarî atunci a trimite fără pierdere de vreme în Transilvania pe archiducele Maximilian; și pînă a se găti acesta de drum, numi trei comisari ai săi ca să meargă înainte sa îndatoreze pe Sigismund a se ține de învoiala făcută și a le preda în mîna lor guvernul țerii. Comisarii numiți erau Ștefan Zuchiana, episcop de Vacia, Francisc Nadazdi și Bartolomeiŭ Petz consiliar de resboiŭ; dar fiind-că Nadazdi își ceru iertăciune a nu primi fiind bolnav, se numi în locu-i Nicolae Istvanfi vice-palatin al Ungariei, autor mai pe urmă al lăudatei istorii a acelor timpuri, care ne fuse mult de folos, și lui îi căștiga maguli-toarea numire de Titu-Liviŭ al Ungariei.

XXIV

În vremea aceasta Mihaiŭ-Vodă, vedînd că Sigismund de temerea Turcilor umbla să-și dea țara împăratului, că împăratul însuși desperat de o nouă și mai îngrozitoare revoltă

a țăranilor, umbla a se împăciui cu Turcii, speriați și ei de revolta ianicerilor, și puțin după aceia deschidea conferințe de pace la Weizen, gândi și el a cauta să închee o pace hotărâtoare cu Turcii, pace ce-l va lăsa liber a lucra la planul ce-și închipuise în mintea lui. El primi bine pe Hali-Massar-Ciauş ce veni la dînsul în vara acelui an 1597 din partea Sultanului, care se spăimîntase de pregătirile ce au-şise că face MihaiŪ-Vodă. Pricinile care sileau pe Sultan a face pace erau două; revolta ostaşilor, lipsa şi foametea. Desele răscoale ale ianicerilor la Constantinopole opriră pe Turci d'a întreprinde ceva însemnat în acest an (1597). Solul aduse domnului din partea sultanului scrisori şi feluri de făgădueli cam jăluitoare, unde cu vorbe dulci i se arăta că Sultanul nu a vrut a-i porunci, ci l'a rugat şi-l roagă d'a se face prieten al său; că-i făgăduieşte cum-că Tatarii nu vor mai încerca a trece prin țara Românească, numai MihaiŪ să se unească cu Turcii împotriva creştinilor, sigur fiind că, de vor fi comandați de un general viteaz ca dînsul, Turcii vor fi nebiruiți. MihaiŪ-Vodă răspuse că primeşte pacea şi prieteşugul cu Turci, dar nici o dată nu se va lupta cu dînşii împotriva creştinilor; ca tot ce poate făgădui este d'a sta neutru. Sultanul fu foarte vesel şi de această ispravă, la care nu se aştepta, şi îndată, după povața lui Ibraim-Paşa vizirul, se grăbi a trimite o ambasadă mai strălucită decât cele trecut e.

Țărani din Austria, împilați prin trecerea necurmată a oștilor și aruncați în desperație de garnizoanele, care, sub pretext că nu li se plătește și că li se mănâncă lefle de cap, jefuiau în toate părțile, se ridicaseră încă din celalalt an și se revoltară cu totul în acest an (1597), puind în capul lor pe unul dintr'înșii, numit George Bruner. Ei se plîngeau între altele că, fiind împovorați de biruri și reduși în robie de nobleță, nu mai erau în stare a suferi aceste jafuri și că ei nu puteau nici să muncească nici să semene pământurile, de vreme ce-l lua mereu de la munca lor; că după ce da stapînilor a treia parte din produsele lor, apoi erau și expuși la prada soldaților. Ei adăogeaŪ însă ca nu stau împotriva

a plati dăjdiile pentru războiul cu Turcii, la care gata sunt să meargă înșiși, însoțind pe stăpânii lor.

Aceste plângeri, nefiind ascultate, revolta se destinase ca furia răzbunării multă vreme înăbușită. Oștirea împăratului fu silită a lăsa pe Turci d'o parte, spre a îneca cu greu și după o luptă foarte lungă, dreapta sculare a bieților țărani.

În 12 August 1597 sosiră în București doi ciauși, solii Sultanului, aducând pentru Mihai-Vodă și fiul său Pătrașcu, atunci în vârstă de 13 ani, un firman de domnie pe viață, în care cerea numai jumătate tributul ce plătia domnia mai înainte, o lance și un buzdugan, semnele puterii, și alte multe daruri de mare preț scoase din hasnaua împărătească, două-șeci caftane țesute cu fir de aur, o sabie cu teacă de aur împodobită cu petre scumpe, un surguci lucrat cu mare măiestrie, împodobit cu birliante, rubine și mărgăritare, o coroană de diamante, cai împărătești cu harșale și frâne aurite, și mai multe altele.

Mihai primi pe soli cu mare cinste, eșind într-o întâmpinare lor cu multă fală și pompă domnească, căci «mult îl «prindea domnia», dice un contemporan. Solii i se închină și-l salută cu vorbe dulci și «cu hainele de aur împărătești «l-au învestmîntat, cu sabie strălucită l-au încins și coroană «încă i-au dat să poarte.» Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îi puse a ședea lângă dînsul, porunci d'a aduce caftane de-î învesmîntă, precum și alte daruri multe le făcu; apoi, ospetîndu-se frumos și dăruindu-i, îi trimise înapoi.

Cu încheierea acestei păci cu Turcul, încheie și Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Mihai-Vodă și pleacă la Constantinopol. El petrecuse cîntăva vreme în țara Românească, chemat fiind a îngriji de învățătura lui Pătrașcu, feciorul cel mare al lui Mihai. În ziua de St. Petre, anul 1597, acest învățat bărbat dăte școlarului său un compliment în versuri care s'a păstrat.

În prefața scrierii sale, ce o tipări la Goerlitz în anul 1599, încă trăind Mihai-Vodă, Walther spune că ea fu tradusă de dînsul în latinește de pe un original românesc, scris de un

logofet al domnului în luna lui Iulie 1597 şi aprobat de densusul chiar. Acest original românesc încă nu s'a putut găsi. ¹

XXV

Sigur acum că nu va fi supărat de Turci, Mihaiu se dete cu totul întră înfiinţarea planului său, în vreme ce în Transilvania, prin înţelegere cu Ioşica, lucra spre a opri pe Nemţi d'a apuca acea ţară, ci a o lua în stăpânire său el său prietenul lui, Ioşica, iar agenţii săi în Moldova pregătiau spiritele în favoarea sa. El vru încă atunci, mai înainte de toate, a coprinde Moldova şi a-şi răsbuna asupra lui Ieremia Movilă şi asupra Polonilor. Într'adevăr Polonii de mult timp, nu mai ascundeau vrăjmăşia lor către Mihaiu-Vodă; ei mereu lucra a-l strica când cu împăratul, când cu Sultanul. Ei propuseră în mai multe rânduri Papei şi împăratului că se vor învoi a da ajutor împotriva Turcilor, de-î vor lăsa a goni pe Mihaiu şi a lua stăpânirea acestor două ţări române; şi, vedând că propunerile lor nu erau primite, ei se adresară cu asemenea cereri la Poartă (sept. 1597), făgăduind că vor da tributul obicinuit acestor ţări şi ajutor în contra creştinilor. Ieremia Vodă, creatură a Polonilor, îşi desvêlise vrăjmăşia către Mihaiu, cum am vedut, în mai multe rânduri şi domnia lui era o primejdie mare pentru ţara Românească. Moldovenii, cari învăţase a cunoaşte pe Movilă şi urau domnia lui asupritoare şi jugul tot d'a-una greu pentru Moldoveni al influenţei Polonilor, se înveseliră cu inima când le veni veste şi făgăduieli de la Mihaiu-Voda, pe care-l slaviau ca pe un viteaz şi-l cinstiau ca pe un eroi român, de la care aşteptau toţi mântuirea naţiei întregi; sub steagurile lui Michaiu mulţi dintr'înşi alergară spre a se lupta. Ei primiră bucuros a-şi uni ţara cu ţara Românească, sub un aşa mare domn, care le aducea aminte pe Ştefan-Vodă, a cărui pomenire neştearsa era din inima

¹ Scrierea lui *Walther* despre Mihai-Viteazul s'a retipărit cu traducere românească, în *Tesaurul de monumente istorice pentru România*, adunate şi publicate de *A. Papău Ilarianu*. Tom. I. p. 1—46, Bucureşti, 1862.

Nota editorului.

lor. Mihaiu-Vodă, asigurându-se de aceste bune aplecări ale Moldovenilor, începu a se pregăti în această iarnă pentru a intra în Moldova în primăvară (1598), și înștiință pe prințul Transilvaniei că Moldovenii îl doresc de stăpânitor, ca să-îstea și el într'ajutor spre a goni pe Ieremia Movilă și a-și isbândi asupra Polonilor.

XXVI

Dar Sigismund Bathori acum căduse iarăși sub influența nemțească și, uitând făgăduielele și legăturile de curând făcute cu Iojica, se hotărî a se ține mai bine de cele încheiate cu împăratul; și, aflând de sosirea comisarilor împăratului, convocă, la începutul lui Aprilie, dieta la Alba-Iulia; și, ascunzând cu mare îngrijire planurile sale, se prefăcu că cere bani pentru urmarea războiului împotriva Turcilor.

Era atunci în Transilvania lângă prințul Bathori un nunciu al Papei, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelarul Iojica un mare prieteșug și ast-fel aflase toate planurile sale. Dar ambițios și prieten mincinos, călugărul, care nu-și îndrepta căile decât spre mijloacele cele mai sigure d'a dobândi favoarea Papei, socoti că pentru aceasta va ajunge mai lesne scopul său prin împărat decât prin Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteșugul și încrederea lui Iojica și, eșind la Turda înaintea comisarilor imperătești, le spuse că Iojica umblă prin toate mijloacele a dobândi tronul și că nu lasă pe Nemți a stăpâni țara; că el prin influența și făgăduielile lui a tras în parte-și mulți din deputații dietei și ca, prin îndemnurile lui, dieta nu voiește a recunoaște de bune învoielile facute între Sigismund și cesarul, fără știrea ei. Trimisii, auzind aceasta, își urmara drumul către Alba-Iulia, unde Sigismund îi primi cu cinste și le dăde buna făgăduială, că-și va ține cuvântul către împărat. În conferința ce avu Sigismund cu comisarii, față fiind și Bocskai, se chibzuiră despre mijloacele d'a sili pe deputații îndaratnici a primi învoirea facută; hotărî a dobândi de la dânsii prin spaimă aceea ce nu credea că pot dobândi cu voe. Se învoiră dar a isbi o lovitură puternică, jertfind vre unul din cei mai puternici magnați spre a

îngrozi pe ceilalţi. Inima duşmană de ungur se dete pe faţă prin această alegere. Sigismund luă cuvîntul şi arată că Iojica este acela care merită pedeapsa.

. Inima lui Iojica se umpluse de grijă când vădu sosirea fără veste a comisarilor împăratului, de la care nici un bine nu putea aştepta.

A doua zi dis-de dimineaţă, plin de acel neastâmpăr, pre-simţire a unei nenorociri ce ne ameninţă, Iojica, saū spre a se linişti şi a se gândi la scăparea sa, saū spre a se chibzui despre trebile ce erau să se trateze în dietă, încălecă pe un cal ce-î dăruise de curînd Sigismund şi vru să iasă din oraş, însoţit numai de vr'o câte-va din slugile sale. Pe când trecea pe poarta Sf. George, calul său, împedecându-se de podul ce era stricat, cădu astfel încât p'aci era să sfărâme capul lui Iojica. Dar acesta neînsăpăimăntându-se, se urcă îndată pe el şi înaintă cât-va în câmpie; apoi acelaşi neastâmpăr îl întoarse în oraş.

Dar până a nu sosi el, Sigismund, în vreme ce staturile după obicei mergeau în biserica cea mare spre a ţine şedinţa lor, le trimite poruncă d'a se aduna la palat. Deputaţii ascultă de porunca prinţului şi, fără a bănui nimic, intră în palat. În vremea aceasta, Iojica sosind, intră şi el cu dênşii. Dar îndată vădu că eşirea li se închide de pretorienî. Atunci intrară în sală comisarii împăratului, cari, arătând adunarii cărţile de împuternicire ce aveau de la îperat, expuseră prin graiū misiunea lor, şi-înd că au venit să pună în lucrare tractatul încheiat de Sigismund cu împăratul şi că acum rămâne ca staturile să întărească prin jurămînt această în-voire. Sigismund intră şi el atunci în sala adunării şi marturisi că a făcut cu împăratul schimbul Transilvaniei pentru ducatele Ratibor şi Oppeln, pentru aceea porunceşte staturilor ca să asculte, căci de nu, are la poartă lictori ca să pedepsească neascultarea lor.

XXVII.

Îndată ce prinţul sfârşi cuvîntul său, comisarii împărăteşti scoaseră scrisorile trimise de Iojica la vice-craiul de la Casovia, de care am pomenit înapoi şi le arătară adunării, şi-

când că e de tânguit ca între magnații Transilvaniei să se afle unul care să îndrăznească, prin machinațiile sale turburatoare, o ruina alianța și învoielile încheiate de atâta vreme între cesarul și Sigismund.

«Audiud acestea, Bathori vru să depărteze d'asupra-i bănuiala de nestatornicie și, cu o mârșavă viclenie, descărcă toată vina pe Iojica, ținând că aceste scrisori nu sunt prin știrea lui, că Iojica este autorul acestor machinații și acestei conspirații ascunse, dușman cesarului și al republicei; că are comunicații secrete cu Mihaiu-Vodă și că el nu poate suferi ca o asemenea crimă să rămână nepedepsită. Apoi porunci lui Ștefan Bocskai de a arestui chiar în adunare pe bietul Iojică, ce rămăsese înmărmurit vedând și auzind o asemenea nerușinată trădare. El fu dat în paza lui Ștefan Lazăr, cel d'întâi căpitan al pedestrașilor palatului, care-l puse în feare și-l duse în temniță. Căderea unui așa însemnat om favorit până atunci al prințului și judecata sa fără marturi produsese efectul care se aștepta de uneltitori. Spaima intră în inima tuturor, încât priviră înmărmuriți și în tăcere această scenă. Spre a insufla și mai mare groază în inimile deputaților, Sigismund puse de arestă un ostaș ce se deosebise foarte mult atât în război cât și în pace, anume Thoma, sub pricinuire că i s'a spus de niște pârători cum-că el ar fi vorbit oare-ce despre împilarea libertății; apoi spre noapte fără judecată puse de-l spânzură în vileag.»

«Toate aceste fără-de-legi, ținând istoricul ungar Bethlen, însuflă tuturor o mare durere și se văita încet, ținând ca, după vechiul decret al strămoșilor lor și după legile patriei, nu se cădea ca niște oameni liberi să fie pedepsiți astfel de pe caprițul unui om, cu spânzurătoare și cu taiere de cap, fără pricină și fără să li se lase un minut ca să cunoască învinovățirea ce li se aduce; ca, dacă e un lucru grozav și criminal d'a omorî pentru orî-ce pricină pe un om care n'a fost cercetat și învinovățit nici osândit, era tot asemenea nedrept a-l arunca în temniță. Dar aceste plângeri zadarnice erau: nimeni nu îndrăznea a vorbi în public pentru legile patriei, știind foarte bine că îndată ce o vorba li-

«beră va eşi din gura cui-va, vor trimite lanţuri, securi, licitori şi călai ca să-l omoare.

XXVIII

Sigismund publica atunci un decret prin care indatora pe tot proprietarul de un domeniu dăruit de stăpânire sa cum-părat, cum şi pe tot proprietarul de un oficiu municipal, a jura credinţa lui Rudolf împăratul şi craiul Ungariei, adăugând ca cel ce nu va primi aceasta se va privi ca unul ce a băgat sabie de foc în ţară şi va fi pedepsit cu moarte şi confiscăţie. Acest ameninţător decret fu primit de toţi într-o adâncă şi trista tăcere; nimeni nu murmură, nimeni nu arata că se învoeste.

În sfârşit deputaţii îndrăsniră a face o încercare sfieată. Ei trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke, unul din cei mai însemnaţi nobili, spre a-l ruga în numele tuturor, d'a nu parasi ţara într'un asemenea minut, d'a cumpani cu minte coapta hotărîrea ce va lua; d'a nu se lăsa în asemenea însemnate lucruri a fi povaţuit de capriciul, ci de judecată; că, dacă în ori-ce lucru semeţia şi graba sunt rele, ele sunt mai primejdioase decât tot-d'auna atunci când se amestecă cu primejdia patriei; că de i s'a urât atât cu naţiunea şi poporul încât voeste, fără ca nimeni să i-o ceară, să-şi lase dregatoria sa, cel puţin sa lase nevătămată şi curată libertatea de care tot-d'auna ţara s'a bucurat, d'a-şi alege prinţ, şi sa pastreze neclintite drepturile ţerei de la St. Andreiu, regele Ungariei, pe care au jurat el cu toţi cei-l'alţi prinţi şi nobili a le pazi. Bathori răspunse necajit la aceasta solie «ca el nu vrea sa umble de pe placul altora, ci de pe al seu. Ducând Francisc Theke acest răspuns la deputaţi, aceştia desperaţi şi îngroziţi de ceea ce păţise Iojica, nu mai îndrăsnira a sta împotriva şi, plecându-se împrejurarilor, se hotărîra a asculta nedreapta porunca a prinţului şi a consuma ast-fel prin învoirea lor mişeleasca tradare de ţara a lui Bathori. Senatorii mai întâiu, apoi cei mari şi cei-l'alţi deputaţi ai staturilor facură juremînt lui Rudolf mai mult din buza de cât din inima.

După aceea comisarii împăratului, în numele lui, jurară paza drepturilor Transilvaniei. Exemplare ale jurământelor și copia învoiței între Sigismund și cesarul s'aû pus în păstrare la Sibiû și un exemplar din jurământul Transilvanilor se trimise împăratului. Intr'acest chip Ardealul fu trădat Austriei.

XXIX

Magnații și nobilii căutară atunci să capete o răsplată a lașității lor. Ei trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke și pe Albert Lüveg, jude din Sibiû, ca să-l roage să scoată din temniță pe Iojica, un om așa de însemnat și care se rudea cu cele mai d'întâiu familii, chiar și cu a prințului; că, de a făcut vre-o crimă, să fie judecat în calea legii; și că Sigismund nu se cade să nesocotească așa pe față libertatea nobililor, adăogind că ei stau gata a chiezhăsi pentru Iojica. La acestea Sigismund răspunse că acum Iojica e în puterea comisarilor împărătești, cărora le-a dat țara și puterea d'a face dreptate.

Chiar în noaptea aceea târziu Christofor Kereszturi porunci să scoată pe Iojica din casa unde era arestat. Acesta, urcându-se în trăsură, față cu Eustație Guylasi, dișe: «*Iată prețul prieteniei regilor!*» Atunci Kereszturi îl dete în mâna lui Bartholomeu Petz, care se întorcea la împăratul. Acesta-l duse la închisoare în Szathmar. Toată averea lui Iojica fu confiscată. Se găsiră la dânsul niște cupe de argint, pe care Iojica pusese să sape aceste cuvinte, presimțirea soartei ce aștepta; «*Tu nu mai înălțat atât, Dumnezeu! meu, de-cât ca să me faci să cad de mai sus!*»

XXX

Predarea Ardealului de Sigismund în mâna Austriei fu peste voia, nu numai a locuitorilor din țară, ci încă și a acelor ce se aflau expatriați. Știm că între aceștia era și cardinalul Andrei Bathori care petrecea în Polonia. El se cre-

www.dacoromanica.ro

dea fireşte a fi chemat a moşteni tronul după Sigismund şi află cu părere de rău că acesta, după ce l'a prigonit, l'a isgonit din ţară şi i-a răpit averea, acum îi răpeşte şi spera:rea ce avea d'a se urca într'o Ți pe tronul Ardealului. El scrisese o scrisoare lui Sigismund, care fireşte avu puţin efect ; apo' îndrăzni să intre în Ardeal ca să facă vre-o mişcare ; dar, găsind pe NemȚi întemeiaȚi, se vȚdu silit a eși îndată ; alergă în grabă la regele Poloniei şi ştiind că împȚratul nemȚesc era să dea Ardealul în stăpânirea archiducelui Maximilian, ce păstra încă titlu de rege al Poloniei, se sili cu aceasta cât putu spre a întârâta pe craiul Poloniei asupra împȚratului şi a fratelui lui. «Nu e destul, îi Țise el, pentru casa «Austriei, care crede că tot îi este iertat, d'a călca toate trac-«tatele şi d'a vrea să Țsurpeze toate coroanele ; ea întrebui-«Țează astăȚi nu puterea, ci şiretenia şi înşelătoaria cea mai «meşteşugită spre a despuia nişte prinȚi vecini aliaȚi ai Po-«loniei. AmbiȚia ei e pricina că astă-Ți toată Ungaria geme «sub jugul păgânilor ; acolo va ajunge şi Transilvania, de «nu se va grăbi a lua armele spre a înfrâna dorinȚele am-«biȚioase ale unei familii a cărei lăcomie n'are mărgini».

Nunciul Papei, ce se afla atunci la curtea Vienei, aflând de proiectele cardinalului, povăȚui pe curtea Austriei ca archiducele Maximilian să lepede titlul ce încă purta de *Rege al Poloniei*, ca prin această satisfacȚie dată Polonilor să-i îndatoreze a nu lăsa pe cardinalul Bathori să facă turburări în Ungaria. Dar craiul Poloniei nu sta atunci a sprijini pretenȚiile cardinalului AndreiȚ. El se gătia pentru nesocotita şi nenorocita expediȚie ce făcu în anul acela în Suedia. E ştiut că, moştenind după moartea tatălui său crăia Suediei, el nemulȚumise poporul acestei ȚȚri, voind, de pe sfaturile cele rele ale iesuiȚilor, să silească pe acest popor protestant a primi legea catolică. ȚȚara atunci să răsculă, puind în capul guvernului pe Carol, ducele de Sudermania, unchiul craiului Sigismund.

XXXI

Până a nu se depărta din Transilvania, Sigismund Bathori trimise cu o ambasadă solemnă pe Sarmasagi la MihaiȚ-Vodă

în țara Românească, despre care aflate că s'a turburat foarte primind vestea abdicării sale în favoarea împăratului. El îi trimise scrisori în cari îi scria că ar fi vrut să-i trimită pe Bocskai; dar fiind-că comisarii cesarului sunt acolo, el are trebuință de dânsul, și pentru aceea îi trimite în loc pe Sar-masagi, ca pe cei mai credincioși al casei sale pe care l'ar fi putut trimite, și ca dorește ca Mihaiu să aibă toată încrederea într'ênsul. Afară din aceste scrisori prin Țisul deputat făcu cunoscut lui Mihaiu-Vodă că el nu voește a lăsa Transilvania fără sperare de a se mai întoarce, dar ca crede că prezența sa poate să ațâțe pe părinții creștini a lua armele în contra Turcilor, toți împreună și de odată; că crede iar ca, fiind de față, mult mai bine va putea înlesni toate pregătirile de bani și armă și câte trebuie la război, de cât lucrând prin deputați; iar dacă nu va isbuti a ațâța, a împinge, a arma pe creștini în contra Turcilor, precum dorește, va lucra atunci a așeza o pace generală între toți creștinii și barbarii, pace care, după asigurarea lui, va coprinde și țara Românească. Tot atunci el respunse la cererea ce Mihaiu-Vodă îi facuse mai înainte d'a-l ajuta spre a coprinde Moldova și-i spuse prin Sarmasagi că-l povățuește să stea liniștit, căci atât Papa cât și împăratul sunt hotărâți a opri ori-ce război între Munteni, Moldoveni și Poloni, intrând la nevoie în mijloc spre a-i împăciui.

Ilusiile cu care se hrănea său pe care numai le arăta Bathori erau cu totul copilarești. Depărtat de tron putea el oare să aiba mai multa influență în Europa de cât când era pe tron, strălucind de gloria biruințelor sale? Stavila care oprea legătura creștină d'a isbuti era temerea tuturor stăpânilor Europei despre ambiția și mărirea casei austriace. Popoarele Europei nu voia să-și verse sângele, banii și sudoarea lor pentru un război al cărui câștig era să fie pentru Austria. De atunci existența Turciei se privea ca necesara echilibrului european, ca o stavila naturală ambiției Austriei, precum aceasta era o stavila ambiției Turciei. Iată pricina pentru care Polonia, Franța și Anglia, nu numai că nu voiau să intre în legătură în contra Turcilor, ba încă ajutau pe aceștia,

căutând a ie dobândi pacea, când îi vădu căduţi, în grea nevoie. Chipul cu care Austria luă în mână Transilvania şi abdicarea prin înşelare a lui Bathori, mărîră în Europa şi mai mult dreptele temeri despre nesăţioasa ambiţie a curţii austriace.

XXXII

Intr'aceea Sigismund se gătea a pleca spre Silesia. El nu luă pe soţia lui cu dînsul, de care hotărîse a se despărţi, ci o lăsă ca să cârmuiască tronul împreună cu comisarii împăratului. În 17 Maiu, el ajunse la Zaurin, care din neîngrijirea Turcilor, de curînd căduse prin apucare fără de veste, în mîna oastei împăratului. Archiducele Mathei veni acolo a doua zi să întîlnească pe Bathori cu un cortegiū pompos. După o şedere de trei zile, în care Nemţii se siliră cît putură să facă pe Bathori a-şi petrece vremea prin turnire şi alte plăceri, se duseră amîndoi la Viena şi apoi la Breslau şi în toate locurile fură primiţi cu cea mai mare cinste, după poruncile intr'adîns ale împăratului. Pe la sfîrşitul lui Iunie, Sigismund se duse la Oppeln şi Ratibor, unde ambasadorii împăratului îl instalară în noul său stătuţ. Petrecerea lui Bathori în Austria produse un entusiasm pregătît de curte, care ţinea a-şi acoperi machinaţiunile cu care îl despuise de tron. Austriacii urcau pînă în slava cerului această lepădare mărîmoasă a lui Sigismund de un tron întărit prin atîtea isbîndi strălucite. Triumful lui Bathori asupra lui însuşi, diceau că este mai presus de biruinţele ce pînă atunci străluciseră viaţa sa. Toate artele se întrecură spre a consăni memoria acestui eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav împăresc, din porunca lui Rudolf, făcu portretul prinţului şi-l împodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui. Se vedea o ancoră de care se ţineau trei coroane cu această devisă: *Scio cui credidi*. Aceste coroane arătau Transilvania, Moldavia şi Valachia pe care Bathori le dase împăratului, pe aceste două însă numai cu numele; de desubtul portretului se săpase felurite versuri.

În țările străine mai întâi nimeni nu voia a crede lepădarea lui Sigismund de tron. Oamenii ambițioși se mirați cum să-și părăsească el ast-fel țara și tronul. Toți cei cu minte nu se puteau domiri cum el, domn săpânitor, să rîvnească după o pălărie de cardinal. Abdicarea, lor li se părea un amestec de mărinimie și de slăbiciune, mai mult un capriciu de cât o faptă cumpănită și serioasă. Din aceasta, se putea lesne bănuî că mâne poate acest om ușure, ascultător de alt capriciu său la alte inspirații contrarie, se va căi și va lucra cu totul în contra faptei de acum.

XXXIII.

Vestea prefacerilor din Transilvania și ambasada lui Sarmasagi turbură foarte pe Mihaiu-Vodă. Singur, isolat, țință a vrăjmășiei Turcilor, Polonilor, cari tocmai atunci înnoiră pacea cu Turcii, a Tătarilor și a lui Ieremia Movilă, lipsit de bani și mijloace pentru a ține o oștire mare în picioare ca să se apere dinaintea atâtor dușmani puternici, până aci el își răzimase spatele și armele de Transilvania. Prin aceea numai că această țară pica sub stăpânirea Austriei, Mihaiu-Vodă cu țara, trebui să cadă sub influența acestei împărații chiar și dacă Sigismund nu ar fi tratat pentru Valachia, lasând Austriei, drepturile de protecție dobândite de dînsul. Mihaiu nu putea tare lesne să nesocoteasca aceasta dare, care n'avea nimic serios în sine, de vreme ce vitejiile sale rupseseră tractatul de la Maiu 1595; dar putea el oare, aflându-se înconjurat de atâți dușmani, sigur că lurcii căutau prilej a reîncepe războiul, sa se strice acum cu Austria? El vedu că proiectul său asupra Transilvaniei se nimicește, ca sperarea sa cea iubită de a coprinde Moldova trebuie amânata de o cam-data; el începu să creadă că alăturându-se pe lînga împărația Austriei, va putea isbuti a face pe aceasta sa înțeleaga importanța d'a organiza și d'a întemeia un stat Românesc mare și puternic sub protectoratul ei și care să fie sabia și bulevardul ei și al creștinătății despre orient.

Credea însă şi mai mult în sine însuşi. El nu părăsi proiectele sale, ci amână numai îndeplinirea lor.

Spre a arăta bună-voinţa sa către împăratul, se grăbi a trimite către comisarii împărăteşti în Ardeal doi soli, pe Ilie Cacaci sēcuiul şi pe Petre Armeanul, ca să le spună că, după plecarea lui Sigismund, el nu ştie ce să facă şi în cine să se rezime, neavând bani de ajuns spre a plăti oştirea trebuincioasă la rēsboiū; că neştiind ce au de gând să facă cesarul şi comisarii, a trimis ca să-î întrebe de-î pot înainta bani acum, sau dacă se îndatorează a plăti mai pe urmă banii ce el va lua împrumut, zălojind averea lui; că spre a se înţelege de tôte aceste, s'ar fi dus însuşi la dēnşii, dar că n'a putut, fiind-că-şi scrântise un umăr la vênătoare, cădēnd de pe cal. Comisarii gândiră că cu orî-ce preţ trebuie a ţine în partea Austriei pe acest îndrāsneţ şi întreprinđător rēsboinic; şi, spre a nu-l supēra şi a nu-l sili să treacă la duşman, îi rēspuuseră să aibă puţină răbdare şi să fie sigur că toate se vor încheia de pe dorinţele sale; că despre toate acestea, ei se vor înţelege prin oameni aleşi sau înşişi vor veni la dēnsul; că îndată ce prinţul Maximilian, ce se aşteaptă să vină, va sosi, el nu va uita nimic din cele de trebuinţă spre a-l apăra şi a-l întări în puteri, ci încă-î va trāmite şi cinstiri mari, care vor creşte şi înălţa mărirea lui. Mihaiū-Vodă aştepta câtă-va vreme, dar vēdēnd că archiducele Maximilian nu-î mai soseşte, trimise cu o nouă solie pe spātarul Radu şi pe logofētul Mirişte, ca să arate comisarilor că el nu mai poate aştepta şi le cerc un rēspons hotărit. Ambii comisari împărăteşti, episcopul de Veitzen şi Istvanfi, ţinēnd svat cu unii din cei mai însemnaţi ai Transilvaniei şi lāsând oameni aleşi spre a purta trebile Ardealului în lipsa lor, plecară înşişi spre a veni la Mihaiū-Vodă în ţara Românească, luând cu sine pe Gaspar Corniş şi pe Pangratie Sennyei, cunoscuţi bine lui Mihaiu din deosebite ambasāde ce avură la dēnsul. Luând pe la Sibiū şi Braşov, ei trecură munţii pe la Rucăr şi ajunseră la Târgovişte peste şapte zile după plecarea lor din Alba-Iulia. Aflāndu-se tot bolnav, Mihaiū trimise înaintea lor pe fiul său Pătraşcu cu mai mult de trei mii soldaţi şi-î aduse

cu mare cinste în Târgoviște. Conferințele se prelungiră trei zile și se încheiară cu un tractat în copriinderea următoare:

XXXIV.

«Mihaiū, Voevodul țerei Românești și svetnicul Maestății Sale «Împărătești și Crăiești etc., din preună cu Eftimie mitropoli-
«tul Târgoviștei, vornicul Dumitru, banul Mihalcea, clucerul
«Radu, logofetul Teodor, vistierul Andronake, spătarul Ne-
«gru, logofetul Miriște, banul Calotă, svetnicii lui și repre-
«sentanți ai țării Românești, sunt hotărâți să-și unească țara
«lor cu coroana Ungariei. Spre acest sfârșit, înțelegându-se
«cu vrednicul de cinste Stefan Szuhay, episcop de Veitzen
«și prefect al camerei ungurești de la Presburg și cu prea
«strălucitul Nicolae Istvanfi de Kiszson-falva, propalatinul
«regatului Ungariei și căpitan al cetății Edenburg, legați
«plenipotențieri și comisari împărătești în Transilvania și în
«țara Românească, a încheiat cele următoare:

«1. Împeratul se îndatorează a da leafă la 5000 soldați
«d'aî lui Mihaiū; cât pentru alți 5000 călărime și pedestime
«ce cere Mihaiū, comisarii să se silească a face ca îm-
«păratul său să-i trimită oaste, sau să dea leafă pentru ține-
«rea și armarea lor, însă vara leafă întreagă și iarna pe
«jumătate. Afară de aceasta, având Mihaiū nevoie absolută
«de un mai mare ajutor, împeratul său, în numele lui arhi-
«ducele Maiximilian se îndatorează a-i veni în ajutor cu oș-
«tile Ardealului și din alte părți. Asemenea și Mihaiū se în-
«datorează d'a se sili să respingă mereu pe Turci din par-
«tea locului și de a merge în ajutorul Transilvaniei și a păr-
«ților vecine ale Ungariei, când nevoia va porunci.

2. Mihaiū și fiul său Pătrașcu și toți următorii lor în li-
nie dreapta bărbătească sa stăpânească țara Românească
«cu toate veniturile, drepturile și hotarele ei, ca vasali ai
«împeriului, fără a plăti vre un alt tribut decât să dea în tot
«anul la împerăție un dar de cinste după voia și alegerea sa.

«Moșiile cumperate de Mihaiū și fiul său cu banii lor să
«fie ale lor și să aibă voe d'a face cu dâensele ori ce le va plăcea.

«3. Întimplându-se ca MihaiŢ şi Pătraşcu să moară fără moştenitori, Măria Sa împăratul să aibă a întări pe domnul ce se va alege prin învoirea obştească a boierilor, staturilor şi rândurilor ţării.

«Măria Sa va da domnului, oricare, va fi în Ungaria sau în Transilvania, o cetate cu venituri îndestule spre ţinerea lui.

«4. Făcătorii de rele şi desertorii cari din ţara Românească trec în Transilvania şi Ungaria, să se poată prinde şi aduce înapoi.

«5. Neguţătorii din ţara Românească vor avea liber comerciul cu Transilvania, fără însă a vătămă privilegiile cetăţilor slobode din această ţară. În ţara Românească neguţul va fi liber, plătind taxa hotărâtă.

«6. Religia şi biserica română să fie libere, ocrotite şi neatinse de nimeni.

«7. Nuncii şi ambasadorii ce domnul ţării va trimite la împăratul său la ducele Maximilian să aibă îndată audienţă şi să fie trataţi după cum cere cuviinţa.

«Acest tractat s'a încheiat în 9 Iunie 1598, în biserica St. Nicolae din Târgovişte.»

XXXV.

În aceeaşi zi (la 9 Iunie), înainte de încheierea tractatului, MihaiŢ-Vodă, în aceeaşi biserică a Sântului Nicolae, depuse jurământul de credinţa lui Rudolf II şi urmaşilor lui, şi după dânsul jură mitropolitul Eftimie şi toţi boierii.

Până a nu pleca din ţara Românească, comisarii deteră domnului preţul de 17,500 florinţi de Ungaria, pentru pregătirile de război; dece mii florinţi îi plătiră în monetă şi pentru ceilalţi şapte mii, MihaiŢ-Vodă primi un inel cu un mare diamant şi alte trei-dece şi şapte diamante mai mici,

Acest tractat a fost mult lăudat de unii din istorici. Ţara Românească singură, dis'aŢ ei, nu putea să-şi păstreze neatinţarea sa; cum putea dar face mai bine decât a se închina Austriei cu aşa favoritoare condiţii? Alăturându-se de Austria, Românii din ţara Românească se alătură de o dată şi de

atâția Români frați ai lor din Transilvania, Banat și din părțile orientale ale Ungariei. Moldovenii încă n'ar fi întârziat a se lipi de Austria cu aceleași condiții ca Muntenii. Prin lipirea cu Austria, Românii încetau d'a face parte din orientul barbar și se uneau cu apusul luminat și astfel sporeau și ei iute în calea civilizației. Încet cu încet, împrejurările ajutând, Românii sub ocrotirea Austriei se întăreau și dobândind unitatea națională, dobândeau puțința d'a câștiga cu vreme neatârnamarea lor și intrau în toate drepturile naturale ale națiilor. Toate aceste considerații sunt frumoase și ar fi fost și adevărate, dacă din norocire, sinceritatea s'ar putea afla vr'odată în învoirile făcute între o parte slabă și alta mai puternică, care este tot d'a-una plecată a abusa de puterea și de protecția ei; dacă firea împărățiilor care sunt niște adunături de staturi și nații fără nici o asemănare și legătură între ele, strînse și ținute la o laltă într'un stat numai prin silă, s'ar putea învoi cu idea naționalității și a independenței națiilor. Austria dar ar fi abusat de protecția ei, aceia ce ar fi silit pe Români a se arunca din nou în brațele Turcilor, spre a scăpa de Nemți, după cum făcuseră în vremea lui Mircea spre a scăpa de Unguri. Apoi chinuiți de Turci, ar fi ajuns firește acolo unde au ajuns, a se arunca în brațele Rușilor, spre a scăpa de Turci, pentru ca un veac după aceea sa se arunce iar în brațele Turcilor, spre a scapa de protectoratul împilător al Muscalilor. Oscilații nenorocite dar neapărate, când un stat mic se află între altele mai mari și smîncit de dênsele. Aceasta este soarta nenorocită a națiilor care se bizuesc în străini, iar nu în ele înșile; astfel a fost și va fi soarta țărilor Române, câtă vreme nu se vor împuternici prin unitatea națională. Strainul într'o țară e dot-d'auna vătamator unei nații și facerile lui de bine chiar sunt rele mari.

Într'acest tractat mai vedem cum că Mihaiu-Vodă ținti încă a face tronul ereditar și a întemeia o dinastie. Mulți din voevodii noștri cei mari, înaintea și în urma lui Mihaiu-Vodă, visară ereditatea și, printr'o fatalitate minunată, acest vis făcu să se stingă cu sunet moștenirea lor. Mircea cel bătrân visă ereditate și până nu muri, avu durerea să vadă pe nume-

roşii sêi fii legiuîţi şi barstardî, sfâşiind ţara prin pretenţiile lor la tronul de la care tatăl lor îi gonja. Neagoe Basarab visă ereditate şi pretenţia fiului sêu d'a domni răsculă ţara şi o aruncă în nişte răsboaie civile şi într'o anarhie grozavă care dete prilej Turcilor a face ţara paşalic; ea ar fi şi perit, dacă din norocire nu-şi alegea domn pe Radul de la Afumaţi, care o mântui, iar fiul lui Neagoe-Vodă muri pribeag şi în ticăloşie la Constantinopole. Mihaiŷ-Vodă visă ereditate şi fiul sêu muri expatriat în pămînt străin fără a-şi mai vedea ţara după moartea tatălui sêu. Şerban Cantacuzino visă ereditate şi beu otravă vêrsată de chiar rudele sale de aproape, iar fiul sêu rătăci isgonit în ţară straină. Brâncoveanu-Vodă visă ereditate şi, până a nu muri, vêdu capetele a câte patru fii ai sêi rostogolindu-se la picioarele sale, tăiate de sabie turcească; pretenţie nebună într'adevêr d'a întemeia stabilitatea unei dinastii într'un pămînt ce se mişcă şi se cufundă în mijlocul furtunelor dese ce din afară îl cutreeră, în mijlocul unor oameni ce lesne se prefaç şi se schimbă! Moldovenii începură statul lor prin ereditatea domniei, dar îndata caracterul nestatornic al poporului, îi aduse a face domnii după alegere. La un popor cu un caracter schimbător şi nestatornic trebuie instituţii în analogie cu firea sa, care să reguleze această nestatornicie, fără a pretinde d'a o înăbuşi. Un asemenea popor are trebuinţă de instituţii libere, alegate, republicane.

XXXVI.

Coprinderea Transilvaniei de Austriaci şi tractatul lui Mihaiŷ cu dênşii supărară foarte pe Turci şi-i hotărîră a nu suferi aceasta şi a se oşti din nou asupra Transilvaniei şi a ţerii Româneşti, până ele se aflaŷ încă în ameţeala acelor prefaceri de stăpânire. Satîrgi Mehmet-Paşa, al douilea vizir, ce se afla în Ungaria, primi porunca a intra în Transilvania şi paşii de pe marginea Dunării trebuiră a-şi împreuna puterile spre a năvăli în ţara Românească. Mihaiŷ, împuternicit prin ajutorul ce luase de la împêrat, se pregăt-a acum a face

o nouă campanie cu Turcii, când o întâmplare neprevădută de nimeni, curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania și Valachia în valuri nouă, și în sfârșit deschide calea așa mult dorită de inima lui.

În palatul din Ratibor în Silesia, Bathori, în loc de acea liniște filosofică de care-și făcuse o icoană așa de încâtătoare, găsi neplăcuta uniformitate a unei vieți fără lucru și uritul stăpâni inima sa.

Ca toți domnitorii cari de bună voe se pogorise de pe scaun, el se hotărise a o face stăpânit fiind de ambiția de a minua lumea prin desprețul măririlor omenești și printr'o faptă neobicinuită. Dar de îndată ce acest minut trecu, el începu a dori de pe tronul pierdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viață molatică, fără trebă din lăuntru, fără griji din afară, i se făcu dor de larma taberilor și de acel cort deschis, în care aerul bătea în toate părțile. Fiind-că din putere și din gloria militară nu prețuiseră decât vanitatea lor, trufia lui suferea acum, căci n'avea cui da destule porunci; inima lui ofta după răsboaiele care hrăneau dragostea d'a auzi pe toți slăvind numele lui. El începu a blestema acum în zadar și târziu pe acei ce-l sfătuiseră la această lepădare a tronului, rușinoasă și pricinuitoare de atâtea nenorociri și, cu aceiași ușurință cu care venise în Ratibor, gândi să se întoarcă în Ardeal. Însă mai întâiu ispiti dacă spiritele din Transilvania îi sunt spre favoare și adresă o scrisoare unchiului său Stefan Bocskai, printr'un trimis înadins, expunându-i ca un copil uritul ce-l coprinsese și rugându-l prin jurămintă ca să lucreze pentru, dânsul să poată scăpa din acel grozav exiliu. În Transilvania, cârmuirea comisarilor împăratului și oare-care prefaceri ce ei încercară a introduce, nemulțumise pe acei aspri magnați unguri cari de atâta vreme învățaseră a urî pe nemți. Ei erau atunci foarte îngrijați de amenințările Turcilor din Banat, ca să nu năvălească fără veste asupra-le, fără ca ei să fie gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian archiducele era hotărît a lua stăpânirea Transilvaniei, magnații trimiseră la dânsul să-l roage a veni cât mai în grab cu oaste ca să ia guvernul țării și s'o apere

de duşman. Dar Maximilian, încurcat în războiul din Ungaria, da şi peste şi, şi nici el nu venea nici oaste nu trimitea. Locuitorii Transilvaniei, îngrijaţi fiind-că nu-şi îndeplineşte făgăduelile făcute când i s'a închinat Ardealul, începură a cărti asupra Împăratului. Bocskai cărtea mai mult decât toţi, părându-i rău că, prin abdicarea nepotului său Bathori, pierduse toată importanţa şi puterea ce avea în ţară. Când primi scrisoarea lui Sigismund, el o comunică episcopului de Transilvania, Naprasdi, opozant al guvernului împăraresc şi care avea de prieten pe Lupul Corniş, unul din cei mai însemnaţi secui, şi în înţelegere cu dânsul, răspuns lui Sigismund ca să fie plin de speranţa, fiind-că ei lucrează pentru dânsul şi să se grăbească a veni în Transilvania.

XXXVII

Cum primi Bathori această scrisoare, fără a mai întârzia, începu a se gati de plecare. Temându-se ca duhovnicul său părintele Carilio, al cărui zel pentru Austria în era acum cunoscut, aducându-şi aminte cu câtă înfocare îl povăţuise a se lepăda de tron, să nu-i aducă vre-o împiedecare, se gândi a-l trimite la împăratul ca să-i arate că sorocul când trebuia a i se plăti pensia hotărâtă a trecut şi încă n'a primit nimic; şi tot de-o-dată să-l roage ca să i se adauge în stăpanirea sa Lactemişul, moşia doamnei Maria Marica, fosta soţie a lui Vratislau Prenestein, vicar de Boemia, care avea un frumos şi mare palat ce se zice că seamana cu vestitul palat Pitti din Florenţa, sau vre un alt loc frumos de locuit, plângându-se ca în statul lui nu are casa de locuinţa care să-i placă. Părintele Carilio plecă şi în puţine zile se întoarse dobândind ambele cereri de la Împărat. Dar Sigismund nu aşteptase întoarcerea lui şi, puţine zile după plecare-i, însoţit numai de doi inşi şi îmbracat, după cum zice unii, calugăreşte, se porni pe ascuns din Ratibor şi, lasând drumul mare spre a nu cadea în cursele lui Maximilian, se îndreptă pe alta cale mai lungă pe lângă hotarul Poloniei şi, în timp de noapte, ajunse fără veste la Cluj în Transilvania, în 20 ale lunii lui

August. Îndată ce sosi, se îndreptă către Mihaiu Katonai, ce era prefect al oraşului, carele îi spuse că şi soţia lui se afla sosită cu o zi înainte în oraş, spre a aştepta venirea arhiducelui ce acum era în Casovia, şi trimisese o mie de călăreţi spre a o însoţi în Germania. El porunci să meargă la dânsa să-i spună că a sosit şi s'o salute în numele lui. Principesa se afla la biserică făcându-şi rugăciunea când i se aduse această veste neaşteptată ce o miră şi o turbură foarte. Ea răspunse că îndată ce se va săvârşi slujba bisericeii, nu lea-padă o convorbire faţă cu marturi. Sigismund pe dată ce se întâlneşte cu soţia lui, simţind cât de mult ea-i va fi de trebuinţă în acele împrejurări, trase spre sine cu mângâieri prefacute şi cu făgădueli pe acea sormană femeie, lipsită de svat şi de ajutor, pe care atât o nesocotise şi o urgisese mai înainte. După aceea, fără întârziere, porni pe Benedict Macedi şi pe Ştefan Lazăr, cap al soldaţilor palatului, care avea cheile cetăţii, la Alba-Iulia, unde intrară fără de a afla comisarii împăratului şi duseră la Bocskai scrisoarea lui Bathori. Acesta chiar în noaptea aceea, luând cu sine o trupă de soldaţi, se duce la cortul lui Gaspar Corniş, ce se afla tăbărit lângă Sebeş cu oastea ţării adunată pentru apărarea despre Turci, şi-i vesteşte sosirea lui Sigismund la Cluj cu soţia lui şi-l îndeamnă prin cuvinte scurte şi aspre a-l recunoaşte de prinţ. Corniş, după oare-care îndoire şi ameninţări ale lui Bocskai, se învoi. Moise Secuiul (Szekeli) trase îndată pe secuii ce alcătuiau cea mai mare parte din oştire, în conspiraţie, făgăduindu-le libertatea. Exemplul acestora trase şi pe celelalte oşti care recunoscă de cap pe Bocskai. Comisarii împărateşti, părăsiţi de oşti şi de Corniş, trimiseră cărţi cetaţilor săseşti şi la Cluşani spre a le aduce aminte jurământul făcut împăratului. Ei trimiseră şi lui Maximilian trei plicuri de scrisori tot într'un fel, ca să-i dăcă să grăbească a veni până nu va apuca duşmanul a se întări. Dar aceste scrisori n'aură noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se încredinţase unui Gheorghe Palatică fu dat de acesta lui Bocskai ca să-i atragă favoarea. Altul se luă de la Nicolae Hanol, pe când acest curier îşi schimba calul la Turda, cu mare

primejdie a vieții sale. Iar al treilea, Ioan Marin raguzanul ce-l ducea, trădat fiind de soții săi italieni, fu silit a-l înghiți, când în vremea nopții aprozii, bănuind ce a avea cu sine, îi înconjură casa și umblău a sparge ușile spre a intra.

A doua-zi din zi de dimineață Bocskai eși din tabără cu Corniș și se duse la deputații împăratului de le arătară scrisorile lui Sigismund ce îi chiăma la dânsul. Aceștia răspunseră că vremea îi va svătui. Bocskai atunci puse pază la palatul unde se afla comisarii și, întorcându-se în tabără, chemă o adunare, unde se plânse de Nemți că sunt grei și scumpi, că nu trimiseră până atunci nici oștiri, nici bani, nici ajutoare; că Maximilian nu îndrăznește să vină în provincie; până în acea zi ei fuseră purtați de deputați cu nădejdi zădarnice; că nu trebuie a mai aștepta nimic de la dânsii; că dușmanii sunt în arme, primejdia de față. Nevoia e neapărată de a-și întoarce dorințele asupra celui prinț pe care mila dumnezească îl adusese îndărăt și că trebuie a-i da înapoi sceptrul. Toți aclamară aceste cuvinte, urară ani mulți și fericiți prințului și trimiseră deputați la Cluj spre a-l felicita. Deputații cesarului fură aspru păziți.

XXXVIII

Sigismund, după ce primi jurământul locuitorilor Clușului, trimise în toate părțile în Transilvania spre a înștiința pe popor de sosirea lui. Toți se supuseră; Sașii numai stătură în cumpănă cât-va. Ei diceau că nu pot a-i face jurământul din pricină că tot el le poruncise d'a jura împăratului și că mai 'nainte trebuia să-i deslege de acel jurământ. Cetatea Oradia mare, ce era comandantă de George Kiral, rămase singură de nu voia a se supune lui Sigismund și a călca jurământul făcut împăratului.

În 22 August Sigismund scrisse archiducelui Maximilian, carele era în cale ca să vină în Transilvania, cum că vedând însuși cu ochii că principatele Oppeln, și Ratibor ce i se dedese spre compensație pentru Transilvania și Valachia, erau de o valoare mult mai neînsemnată decât ceea ce i se ară-

tase, aflate de cuviință, pentru aceste drepte și puternice cuvinte, a se întoarce în țara sa; că acum e stăpân peste Cluș, capitala Transilvaniei; că e hotărît a se sili cât va putea ca să păstreze ce e al său, împotriva orî căruia ar navali asupra-î. De aceea roagă pe Maximilian d'a nu-și mai urma înainte calatoria, ca să nu-l pună în reaua nevoe d'a se apăra și d'a supăra pe cei ce caută a-î îndatora; că în ori-ce chip el este hotărît a cruța tot-d'auna și a căuta, după cum se cade, cinstea și protecția împăratului și a casei Austriei, d'a respecta sfânta împărăție, după cum tot-d'auna a urmat, și d'a sprijini interesele ei pe cât îi va sta în putință.

Dupa aceea, Sigismund se duse la Turda cu soția lui, unde convocă dieta și trimise cărți poruncitoare, iscalite de dînsul și de soția lui, la comisarii cesarului, amenințându-î ca-î va aduce cu sila de nu vor voi să vină de voe. Pentru aceea comisarii, însoțiți de o trupă de călăreți, fură aduși la Turda și după cinci zile de la sosirea lor, Sigismund îi chema dinainte-î și, depărtînd orî-ce martor afară de soția lui, le dîse cu vorbe prefăcute că este tare mîhnit că a suferat pe cesarul prin întoarcerea sa din Silesia, dar că a fost silit fără voe a o face, caci locul acolo nu-i era plăcut ca locuința; că păstrează înca cesarului vechia sa credință, numai acesta să nu-î facă resboi și Maximilian să nu caute a-l goni din țara; că el crede ca n'are a se teme de una ca aceasta de la niște prinți așa de buni și de înțelepți; dar că, daca din întîmplare va vedea că pregătesc împotriva-î vre-o vrășmașie, atunci va aduna și dînsul puterile sale și ale altor prinți și se va pregăti de apărare. Apoi făgădui comisarilor ca-î va libera îndată ce supușii seî îi vor fi iertat. Într'aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse câte-va care ale prințului Transilvaniei ce veneau din Silesia încărcate cu mult aur în bani și bucați, precum și cu alte lucruri prețioase și în care erau și mulți oameni din suita prințului. Maximilian duse aceste cara în orașul cel mai apropiat. Cum afla acesta, Sigismund declară ca nu va da drumul comisarilor pîna ce nu i se va întoarce carale. Din aceasta incepura vorbe mai aspre între dînsul și curtea Aus-

triei. El striga tare împotriva-î, acuzând-o că a întrebuiţat rău credinţa sa cea lesne şi încrederea sa. La aceste cuvinte casa Austriei răspunse tare că Sigismund adoage obrăsnicia pe lângă viclenia sa.

XXXIX.

Reurcarea pe tron a lui Bathori, ca şi abdicarea lui, trebui să fie fatală unui om ce-l slujise cu atâta credinţă şi fu jertfit de dânsul cu o cruşime atât de vicleană. Iojica, cum ştim, zăcea în închisoare la Szathmar, când împăratul, turbat de mânie că Sigismund îi răpise Transilvania, voi să-şi răsbune asupra cui-va şi să înfrâneze cu aceasta pe împotivnicii Transilvaniei. El trimise îndată la Szathmar pe Ion Marin, dalmat din Saguza, ca să omoare pe Ştefan Iojica. Acesta, ce fusese rudă cu Iojica, temându-se a nu fi acusat că s'a purtat nelegiuit cu un aşa mare om, vru să-l judece, chemă vre-o câţi-va inşi spre a-l judeca, pîrîndul că a pretins la domnia Transilvaniei şi că e vinovat în contra suveranului căci a atîţat pe cei mari şi pe popor şi a voit să dobîndească o ţară ce împăratul o hotărîse lui Maximilian. Iojica suferi cu multă mărinimie nedreptatea soartei lui; el despreţui orî-ce apărare, nu primi nici avocat, nici voi a resturna multe cuvinte mincinoase şi nedrepte ale pârîi; el nu voi a cere nici de la judecători, nici de la împărat revisia procesului. Fu dar oşândit la moarte. Singură femeea lui, ce era şi ea româncă, fostă doamnă în ţara Românească, făcu oare-care rugăciuni şi ispitiri zadarnice pentru a mîntui pe soţul ei. Oşânditul fu mai târziu pus la casnă; apoi îl duseră la poarta cetăţii, unde după ce rosti câte-va cuvinte spre apărarea sa şi ceru după obicei iertăciune de la mulţimea adunată, fu isbit cu securea de un turc rodit; capul i se rostogoli la pămînt. S'a băgat de seamă că Iojica fu omorît în aceeaşi luna şi zi când, cu patru ani mai înainte, prin inspiraţia lui, a lui Gesti şi Bocskai, se sugrumară Baltazar Bathori şi Wolfgang Kowatzius. El fu înmormîntat fără nici o cinste într'o biserică din cetăţue şi d'abia acoperit cu pămînt, ceea ce vădînd un

prieten al lui Iojica, ceru voie căpitanului din Szathmar ca să-l îngroape după cuviință. Ast-fel fu sfârșitul acestui bărbat, unul din cei mai mari ai Românilor din Ardeal. Dacă norocirea ar fi ajutat meritul și ambiția lui, el ar fi ajuns să domnească în patria lui și soarta fraților săi Români ar fi fost cu totul alta. Vina lui fu că dori independența patriei sale. El peri nevinovat și ucis fără de lege de Austria, căci ea n'avea drept asupra-î, nefiind supusul ei, vina ce i se imputa nefiind săvârșită înainte ca Austria să fi ocupat Ardealul. Averea sa fu confiscată de împărăție. Lăsară numai soției sale și junelui său fiu câmpul Grindu, spre a putea suferi amărăciunea stări de față și a îndulci dorul stării trecute. Vremea însă întoarce o parte mare din moșiile lui Iojica la fiul său. Urmașii drepti ai lui Iojica și pînă ađi se țină în bună stare și treaptă, dar, cu totul deosebiți de străbunul lor, ei trădară naționalitatea română pentru a îmbrățișa pe cea maghiară și trădară și pe aceasta, dându-se cu totul în partida casei Austriei, dușmana Ungariei și ucigașea străbunului lor.

XL

Se auzi atunci că al doilea vizir Mehmet-Satîrgi-Pașa se apropie de hotarele Transilvaniei, că impresurase Cianadul și-l luase, după ce bătuse pe comandantul cetății Francisc Lugaci și oștile sale; că într'o alergătură coprinsese Aradul și Naglaciul, care fuseseră părăsite de oștile împărătești, și că acum se îndreaptă spre Oradia. Sigismund expedii la Satîrgi pe Matei Borbeli, cerînd să-i trimită patru deputați la Lipova ca să trateze d'o alianță. El fagădui încă cun-că de vor voi Turcii, le va da în mână pe deputații împăratului numai să facă pace. Dar Satîrgi îi răspunse a se adresa la Constantinopole de voește a contracta alianța. Acest răspuns spăimîntă pe Sigismund și, vedînd că alt chip de căt a căuta să se împace cu împăratul nu este, începu a trata mai cu omenire pe deputați și porni la Casovia către Maximilian pe Gavril Heller și pe Luca Transmerici cetățeni din Cluș, spre

a pipăi gândurile archiducelui. Deputații îi aduseră cuvinte blânde de la Maximilian și făgăduiala d'ăi întoarce carele și oamenii prinși, de va da drumul deputaților până în nouă zile. Sigismund, vesel de acest răspuns neașteptat, se grăbi de trimise pe deputați la Casovia, lângă Maximilian, pe care-l găsiră greu bolnav.

E învederat că Austria în acel moment, când Turcii cu o nouă furie se pornise spre bătaie, nu îndrăsnea a deschide războiul și că prefera mijloace pacifice de învoire. Această încredințare încurajă pe Sigismund d'a porni la Praga pe episcopul Albei, Napradi și pe Ștefan Bocskai, împreună și cu comitele Sigismund de la Torre, care fu însărcinat a trece de la Praga în Roma la Papa Clement. Deputații erau însărcinați d'a cere reînnoirea alianței de la 1594.

Sigismund trimise într'aceeași vreme pe Ștefan Bodoni la Mihai-Vodă, de care simția cât are trebuință Transilvania, ca să-l roage a încheia un tractat de alianță și tot de-o-dată să-i ceară și un ajutor de oaste împotriva gloatei turcești ce înainta spre a pustii Transilvania. Mihai-Vodă se temu că de nu va primi alianța lui Sigismund și de nu i-ar sta în ajutor, l'ar putea sili pe acesta a se arunca în brațele Turcilor, aceea ce ar fi fost o mare primejdie pentru țara Românească, căci Turcii o ar fi putut isbi din partea Dunării și din partea munților. Pentru țara Românească lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putință de nu va putea a se rezima pe munți. Alianța Transilvaniei în ăst cas îi este dar neapărată. Mihai-Vodă știa apoi că împăratul căuta împăciuire cu Sigismund; de aceea nu se îndoi a primi alianța, puind condiție cu jurământ că pe câtă vreme Sigismund va sta pe tron nu va lăsa pe Turci să intre în acea țară. Această condiție primindu-se, Mihai-Vodă spuse lui Sigismund că nu va putea primi rugăciunea ce-i face ca să vină însuși într'ajutor din pricină că însuși e amenințat de Turci din partea Dunării, dar la trebuință îi va trimite ori-cât ajutor va putea. Fără multă întârziere Mihai-Vodă trimise lui Sigismund trei mii voinici arcebusieri pedestri, investiți ungurește, toți într'o formă și 590 calăreți cazaci cu paloș, arc și arcebusă, pu-

indu-le cap pe aga Leca. Ei sosiră în Cluș, unde era adunată armata lui Sigismund ce priveghia mișcările Turcilor care băteau Oradia.

XLI

Hafiz-Ahmet-Pașa fostul beiler-bei în Bosna, ce se afla de curând numit pașă la Vidin, însărcinat d'a apăra și a strejui țărmurile Dunărei, primise poruncă să se unească cu Mehmet-Pașa de la Silistra ca să năvălească în țara Românească. Mihaiu-Vodă, aflând aceste gătirii ale Turcilor, își strânse oștirile și le porni spre Nicopole, unde se puseră a pândi pe Hafiz-Pașa, care, împreună cu Ramazan-Zadeh, bei de Adana, și cu alți reizi ce i se dedese în ajutor, eși din Vidin și luă calea Rusciucului și Silistrei spre a se uni cu Mehmet-Pașa. Când ajunse Hafiz-Pașa în câmpia Senaudin lângă Nicopole, la satul Chiselești, vornicul Dimu sau Dumitru, capul oștirei române, se prefăcu că e însărcinat de Mihaiu spre a trata de pace și, sub pretext că aduce carăle cu tributul, el apropie de tabara turcească tunurile sale acoperite cu postav roșu ; 20,000 Români deteră de o dată și fără veste năvală asupra Turcilor ce erau d'abia 3000 ; foarte puțin din aceștia stând împotrivă, toți deteră dosul și scăpară în Târnovița. Vornicul Dimu se întoarse la Mihaiu cu două tunuri luate din acea isbândă. Mihaiu trecu atunci cu toată oastea sa Dunărea mai presus de Nicopole și întâmpină pe Hafiz-Pașa, care, cu oști ce căpătase din Dobrogea și Zagre, în număr de 13,000, venea să-și răsbune învingerea. Mihaiu-Vodă isbește de față pe Turci, îi birue, îi împrăstie, le coprinde tunurile și toată tabara. Spun că în această învingere Hafiz-Ahmet-Pașa perdu tot, încă și hainele sale și turbanul, și că Mihaiu, vrând să-și rîdă de dînsul, îmbracă o babă bătrână cu hainele și cu turbanul pașii și o arată armiei sale, ținând : Iată Serdarul ; l'am prins ; cel puțin nu e deosebire de la unul până la altul ; și râdea ținând acestea. Mihaiu-Vodă se apucă apoi a bate cu tunurile cetatea Nicopolei și Sâmbătă, 10 Septemvrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra

în cetate, căci Turcii zideaŭ noaptea aceea ce spârgeaŭ Româniŭ ȕiua. După ce mai ŷeȕu Mihaiŭ-Vodă acolo trei ȕile, arseră oraşul ŷi plenuiră ţara împrejur, apoi purcese cu toată oastea în sus spre Vidin. Sangiacul ce rămăsese acolo trimise de grab de strânse toţi Turcii din ţinutul Vidinului ŷi dete de ŷtire ŷi beiului din Baia de-î veniră oşti într'ajutor ŷi eşi întru întimpinarea lui Mihaiŭ-Vodă în ŷesul Vidinului. Răsboiul ţinu tare ŷi multă vreme; în cea de apoi, fură biruiţi Turcii, cu multă peire a lor; puţinŭ scăpară în cetate, cei-l'alţi fură tăiaţi, goniţi, risipiţi. In goana ce dete Turcilor Mihaiŭ, carele după obiceiŭ se afla în fruntea oştilor, căutând a se bate singur ca un soldat, precum făceaŭ eroii vechimeŭ, învăpăiat de bărbăţia sa fără să simţă, se vedŭ singur, răsleţit de oamenii sêi. O ceată de Turci vedându-l, se întoarseră cu mare furie asupra-î; Mihaiŭ se apăară vitejeşte, ucide vr'o câţi-va din duşmanŭ, când un turc cu suliţa o împontişă asupra lui ŷi i-o înfipse puţin în pânŷece. Dar domnul, vedând primejdia, se grăbi a apuca suliţa cu amândouê mânile sale de fer ŷi caută în toate părţile ca sa-î vină cine-va din boeri în ajutor să-l scape de peire. Alţi boeri mai aproape nu se aflară, fără numai Preda Buzescu ŷi frate-sêŭ Stroe stolnicul, cari grăbiră de tăiară capul turcului ŷi pe cele-l'alte soţiŭ ale lui, ŷi mântuiră pe domnul lor, care le fu tot-d'auna recunoşcêtor pentru bărbăţia ce ei arătară atunci.

După această bătălie ŷeȕu Mihaiŭ-Vodă sub cetate ȕece ȕile deplin, ardând împrejur toată marginea ţerii turceşti; apoi, cu oştile ŷi cu toată dobânda, plecă spre a trece Dunărea pe la Ruşava în ţară. Insa când fură oştile jumătate trecute, se lăsă un vînt cu vifor pe Dunare, încât fu silită cea-l-altă jumătate din urmă a aştepta ȕece ȕile până se potoli vîntul, în care vreme oştirea a tot plenuit ŷi ars ţara turcească împrejur. După aceia trecu ŷi ea ŷi se adunară în 5 Noembrie; iar domnul cu toţi boierii se întoarse la scaun în Târgovişte. El aduse în ţară 16 mii creştini de ambe sexe din Bulgaria cu averea lor, pe care-î aşeȕa în ţară, dându-le pământuri spre a umplea locurile pustiite de Turci. Apoi, cum ajunse în capitală, trâmise în dar lui Bathori din dobînda

lui, pe fratele pașii de Anatolia ce-l prinsese în bătaie, un steag mare aurit cu o coroană de argint poleit și un hanger turcesc într-o teacă de aur.

XLII

Aceste strălucite isbândi ale lui Mihaiu-Vodă spăimântară pe Turcii ce se luptau în Ungaria și deteră curagiu creștinilor. Satârgi-Mehmet-Pașa, care, după cum știm, cu o puternică oaste prin săpături de mine și dese asalturi bătea Oradia-mare, ce era vitejește apărată de locuitori, îndată ce află veste că trei castele mici din Ungaria picase în mâna Nemților, că Buda e asediată și în sfârșit că Mihaiu-Vodă a batut pe Hafiz-Pașa, se ridică cu oștirea sa și se trase spre Solnoc. Sigismund Bathori se întoarse la Cluj, unde licenție oștirea și plecă cu principesa în preumblare prin țară, răsuflând atunci de temerea ce avusese despre Turci; începu însă a-i fi frică ca nu cumva împăratul, folosindu-se de învingerea Turcilor, mai sigur și mai liber în mișcarile sale, să voiască a-i impune acum aspre condiții; din nou începu a se căi că s'a urcat pe tron și scrisese deputaților săi la Praga ca să caute cel puțin a dobândi să i se adaoge pe lângă principatele Oppeln și Ratibor, ținutul Kremner în Moravia, cu o pensie de 50.000 scuți de aur și amnistia despre revoluția acesta a Transilvaniei. În vreme ce ambasadorii sei lucrau cu inimă la Praga și isbutiră până în sfârșit a dobândi condiții foarte favorabile de la împăratul și astfel cum nu se așteptau a dobândi, partida contrarie Austriei, care acum era foarte mare în Transilvania, lucra mai cu grabă, folosindu-se de ori-ce sgomot care făcea pe Sigismund a-și schimba parerea, arătându-i neîncetat că tractatul lui cu împăratul este o mare ocară pentru dânsul și va fi o pată vecinică pentru familia lui; că din prinț suveran a ajuns rob al Austriei; că de va pune în îndeplinire un asemenea tractat nedrept, să se teama de viața lui, și că în sfârșit Transilvania are să se aple în primejdie d'a fi năpădită de Turci,

carî nu vor îngădui nici odată pe casa Austriei să stăpânească această țara. Ei ȳiceau cã țara e ostenită de răsboiũ și cã singura mântuire pentru dënса e alianța cu Turcii. Dar fiind-cã Sigismund are legături prin jurămint cu Mihaiũ-Vodă d'a nu se deslipi de împăratul și d'a nu face alianță cu Turcul, e bine ca Sigismund să abdice în favoarea vărului său, cardinalul Bathori pe care să-l cheme din exil; ei încheiau făcându-i un tablou îngrozitor de primejdia la care se expunea însuși și de nenorocirile care vor împovăra patria sa, jurându-l să primeasca mai bine dragostea rudelor sale de cât jugul nesuferit al casei austriace.

Aceste poveți le auȳia adesea Sigismund de la cei ce-l înconjuraũ; acestea i le scria din Polonia și cumnatul său hatmanul Zamoisky. Un iesuit anume Kaboși isbuti în sfârșit a îndupleca pe Sigismund ca să cheme din Polonia pe vărul său cardinalul Andrei Bathori. Acesta, cum i se vesti cã poate a se întoarce în Transilvania, unde-l așteaptă un tron, merse la Cracovia de luă svatul regelui Poloniei și al lui Zamoisky și apoi, sub haine de neguțator, ajunsese în Transilvania, în luna lui Februarie 1599 și merse la Sibiiũ, unde se afla Sigismund cu soția, sosiți din preumblarea lor princiară, și unde, fiind la hotarul țerii Românești, Mihaiũ-Vodă trimisese boieri ca sa-l complimenteze.

XLIII

Sigismund primi foarte bine pe cardinalul și-i arată multă dragoste; el vërsă multe lacrimi îmbrățișându-l, creȳend cu aceasta să șteargă aducerea aminte a trecutului; se umili fără demnitate dinaintea dușmanului său; il rugă să-i erte nebunia ce făcuse, împins de svaturi rele și oarba patimă ce-l pornise a face atâta rău familiei sale; il jură în numele lui Dumnezeu ca să primeasca, ca o ștergere a acelei ocări, această deschisă destăinuire ce face și a nu pastra despre aceea nici o mânie. Cardinalul, stăpânit de dorința de a se urca pe tron, închise în inima sa pentru un minut toată dușmănia sa împotriva fațarnicului său vër și răspunse la fațarnicia lui cu

•
asemenea fățarnicie și cu semne de dragoste. Ei plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a trage mai mult prieteșugul și încrederea vărului său, îl opri să șadă în casa lui. Vădându-i în toate ȧilele preumblându-se împreună într'aceeași trăsură și arătându-și atȧta dragoste, se minunau toȧi oamenii cum acești dușmani de atȧția ani începuse de o datȧ a se iubi atȧt de mult. Sigismund se învoi cu cardinalul ca acesta să-i plăteascȧ în tot anul 24,000 scuȧi de aur, să-i dea în stȧpȧnire cetatea Bistriȧa cu pȧmȧntul său și a ȧceea parte din venit, precum și alte cetȧȧi mai mici și venituri. Apoi ambii plecarȧ la adunarea dietei ce se convocase la Mediaș, în luna lui Martie. Acilea mai întâiu se revocȧ osȧnda împotriva isgoniȧilor din țarȧ. Cardinalul și cu partisanii sei cȧpatarȧ iarȧși cu cinste rangul și avuȧia lor, făcȧndu-se intru aceasta un edict prin care se porunceȧ ca toȧi cari au vr'un exemplar din actul de osȧndȧ făcut înainte, sa-l aducȧ guvernului spre a fi arse, sub pedeapsȧ de o gloabȧ de 200 scuȧi de aur pentru acela care va cȧlca această poruncȧ. Se propuse apoi dietei să se aleagȧ cardinalul de prinȧ al Transilvaniei și toatȧ nobilimea ungureascȧ grabeȧ cȧt puteȧ această alegere. Sigismund ținu, în treaba aceasta, un lung cuvȧnt în limba ungureascȧ. El vorbi mult despre slujoele ce cardinalul a făcut creștinȧȧȧii și despre faptele cele mari ce tatal lui Ștefan făcuse în vremi de pace și de rȧsboiu. •

Vorbi încă și mai mult de tot ce el însuși făcuse pentru binele statului și, dupȧ ce a arȧtat primejdiile în care era Transilvania, ȧise ca, vrȧnd a o feri de toate acele calamitaȧi, nu vede alt mijloc mai bun și mai lesne de cȧt să punȧ pe cardinal în locul seu, dȧndu-i sarcina cȧrmuirii, ce el nu se mai simte în stare a o purta.

«Cunoașteȧi, adȧogi el, și primejdiile în care m'am aflat «m'au înveȧat cȧ noi avem de o potrivȧ a ne teme de puterea ambilor împȧraȧi, vecinii noștri, în contra carora am avut «a ține atȧtea resboaie. Este peste putinȧȧ să ne bucurȧm de «pace de nu vom gȧsi mijloace d'a cruȧȧ într'aceeași vreme «pe amȧndoi acești stȧpȧnitori. Unchiul meu, politic iscusit «precȧt și ȧpitan viteaz, de mai multe orȧ mi-a ȧis'o, cȧnd

«eram copil; dar dacă n'am urmat acele svaturi înțelepte, «voiû cel puțin să dreg toate relele ce nesocotința mea a «făcut și să las locul vērului meu, care singur numai poate «priveghia la păstrarea acestei provincii și a-î aduce pacea. «El are curagiû și statornicie și se bucură de o sănătate de- «săvârșită. Slujbele cele mari ce a adus la ambele împărății «îl fac a fi cinstit de dênsele și el are încă de prieten de a- «proape pe regele Polonjei, acest puternic vecin, în cât ori- «cum s'ar întoarce trebile, domnia acestui prinț va fi fericită. «Transilvania, sleită și ostenită de atâtea perderi, are tre- «buiță de pace și numai cardinalul o poate economisi cu «ambele împărății vecine. Polonia și Moldavia, care aû mare «credit la Poartă, fiind în interesele noastre, va fi lesne a «ține pacea cu Turcul și nici despre partea imperatului nu «e mai greu; acest prinț n'are a se plânge de cardinalul, care «apoi are protecția Papei și, când curtea Romei va primi a- «legerea sa, împăratul nu va mai îndrăsni nici a mișca.

«Cât pentru mine, adaoșe el, sunt bolnăvicios. Pêrul meu «cel alb, cu toate că sunt într'o vârstă puțin înaintată și «boalele ce simț în trupul meu, me silesc a lăsa cârmuirea «statului. Însuflețit d'un adevărat zel pentru patria mea, las «de bună voe sceptru la un om care are puterile trebuincioase «ale spiritului și ale trupului spre a purta această sarcină. «Abdicarea mea nu e fără exemplu. Carol al V-lea și vre-o «câți-va alți regi a caror aducere aminte va fi tot-d'auna vred- «nică de cinste, după ce multă vreme și de pre legi aû câr- «muit popoarele lor, aû preferit mântuirea patriei lor la in- «teresele lor particulare și s'aû depărtat de bună voie de gri- «jile cârmuirii.»

După aceea, el acorda o amnistie generală despre trecut și puse pe toți deputații, oameni obicinuiți din cele trecute a primi toate poruncile cu supunere și răbdare de jurară credință cardinalului. Acesta după ce făcu și el jurământ deputaților, mulțunind lui Bathori și la toți deputații țării, trimise îndată pe unul din ofițerii lui la Poartă ca să capete o trecere liberă pentru ambasadorii sei, cari sa trateze cu Sultanul.

Acest trimis capătă de la Turci haină de matase țesuta

cu aur, după cum se obicinuește, și fu însărcinat a spune stăpânului său că poate până în cele patru următoare luni să trimită pe miniștrii și darurile lui.

Această revoluție din Transilvania fu privită de Români ca un complot pentru peirea lor și a domnului lor. Chroniclele românești acasă cu acime viclenia făcută de Sigismund abdicând în favoarea cardinalului, numai ca să poată face pace cu Turcii, de la care el era oprit prin jurământul făcut lui Mihaiu, și prin aceasta să-l înșele. Cea d'întăiu abdicare a lui Sigismund silise pe Mihaiu-Vodă a se închina Nemților și întărită pe Turci asupra-î, și când, primejduindu-se a su-păra pe Nemți, Mihaiu-Vodă primise alianță cu Sigismund, acesta, prin a doua abdicare, da țara în mâna Turcilor, Polonilor și lui Ieremia-Vodă, coaliție dușmană de moarte lui Mihaiu-Vodă, care acum punea în primejdie mare și țara și tronul său.

Drept aceea cum află Mihaiu-Vodă de noua revoluție a Transilvaniei, el puse mâna pe sabie.

XLIV

Este un fapt învederat că Bălcescu, dând acesteia a treia cărți din «Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă-Viteazul» titlul de «*Robirea Țărânului*», a avut de gând să tracteze într'insa mai pre larg despre actul de organizațiune socială, care poartă numele de *Așezământul lui Mihaiu-Viteazul*, și despre care el a vorbit cam în treacăt în disertațiunea sa «*Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele Române, în deosebite timpuri*», tipărită în *Magasinul istoric pentru Dacia*, din anul 1848.

Se vede că timpul sau lipsa de documente în străinătate, unde se afla nu i-au permis a îndeplini aceasta a sa dorință. Noi însă am socotit ca cititorul frumoasei și instructivei sale scrieri va afla placere și folos, regasind aci, alături cu partea din scriere ce-i era consacrată în mintea autorului, noțiunile de istorie socială a țeranului român, pe care Bălcescu le adunase cu vre-o opt ani mai înainte. De aceea reproducem porțiunea din numita disertațiune în care se coprinde *Așezământul memorabil al lui Mihaiu-Viteazul*. Ea va forma ca și un ultim capitol, adaos la aceasta a treia carte a istoriei lui Mihaiu-Voda.

Nota editorului.

Deosebirea ce se vede în starea muncitorilor plugari între mai multe popoare îşi are pricina în instituţiile ce cârmuiesc proprietatea. Unele popoare au primit împărţirea pământului în proprietăţi private, în vreme ce altele au păstrat principiul că tot pământul este al Statului. Este cunoscut că Romanii ca şi Grecii, Fenicienii şi Cartaginesii, adoptaseră pe cel d'întăiu şi-l întrebuiţară la toate coloniile lor. El este astăzi comun la toate popoarele europene. Cel d'al doilea s'a adoptat mai de obşte în Asia. S'a găsit asemenea la Peruvieni, Mexicani, în mai multe din insulele Sudului şi la popoarele din lăuntrul Africei. Mai mulţi se învoiesc a dice că pricina acestui deosebit obicei este că cele d'întăiu societăţi s'au aşezat prin colonisaţie, în vreme ce cele d'al doilea s'au format prin conculstă. Imprejurările care deosebesc aceste două moduri de organisaţie socială sunt că coloniştii ce se expatriază ca să dobândească pacea, libertatea sau buna stare materială ce le lipsesc în locul lor de naştere, sunt agricultori şi alcătuiesc o adunare de familii sau asociaţii egale, care fireşte că impart pământul coprins în părţi, şi la toată familia, poate şi la tot insul se dă o parte. De simt oare-care împotrivire de la locuitorii aceluşi pământ, ei nu-l robesc, şi se mulţumesc numai a coprinde locul ce le trebuie, trăind sub legile sale şi gata a primi de cetăţeni pe cei vechi locuitori. Popoarele concuerante însă, supuse fiind neapărat unui cap răşboinic, îndrăşneţ şi investit cu o putere nemărginită, sunt mai adesea străine agriculturii. Ele se mulţumesc mai bine a cere de la supuşii lor produsele pământului, decât a le dobîndi prin înţelegerea şi silinţele lor. Despotismul dar este sufletul conculstei, după cum egalitatea este sufletul colonisaţiei.

Dupa aceste consideraţii generale nu ne mai îndoin că Romanii, colonisând Dacia, au împărţit, după obiceiul lor, pământul între colonişti. Navalirile barbarilor în această provincie nu putura vătămă acest obicei, căci barbarii, după cum ştim, au fost mai mult trecători prin acest loc. Pe lângă acestea, ei erau cu totul străini agriculturii. Ei nici nu atingeau plugul, dice Ammian Marcellin. Coloniştii dar, rămânând

singuri a se îndeletnici cu agricultura, putură a-și păstra obiceiurile străbune, căci, deși înconjurați și coprinși de barbari, ei nu avură nici un amestec cu dênșii, după cum o mărturișește Gibbon. Mulți încă dintre acești coloniști nu avură a suferi nimic de barbari, căci, retrăgându-se în Carpați, ei își păstrară libertatea lor; de unde, când barbarii mai slăbiră, ei se pogorîră ca niște alți Pelasgi, se întinseră cu încetul în câmpie și își redobândiră locurile strămoșești. Astfel în veacul al XIII familia Negru, suverană Făgăraș, își mută capitala în Câmpulung; și după o jumătate de veac în urmă, familia Dragoș, suverană în Maramureș, se cobări în Moldova.

Unii din istoriografii noștri, necăutând print'o critică sănătoasă a se orienta prin întunericul, ce din mulțimea fabulelor acopere începutul istoriei noastre, precum al tuturilor popoarelor vechi și noi, s'aũ plecat a crede că Radu-Negru în Țara-Românească și Bogdan-Dragoș în Moldova aũ fost niște concueranți ce aũ coprins aceste țeri și le-aũ împopulat, găsindu-le pustii. D'acii s'aũ întemeiat a ȃice că tot pământul a fost proprietate a Statului și ȃă împărțirea lui în proprietăți private a urmat prin voința și dăruirea stăpânitorului. Nouă această părere ni se pare rătăcită. Mai întâi, că încă înainte de 1290, epocă când cronicile și chrisoavele pun venirea Radului-Negru-Voevod, se aflaũ prinȃi români, între cari, la 1247, unul numit Linoiu și altul Seneslaũ, a căror stapânire Bela IV, regele Ungariei o întărește în diploma prin care dă banatul Severinului cavalerilor Ierusalimului. Al doilea că, de ar fi fost Țara-Românească pustie în acea epocă, cum se putea ea împopula în câți-va ani atât de mult, încât chiar de la 1330 Românii să poată sprijini lupte așa crâncene, mai întâi cu Ungurii și apoi cu Turcii? Asemenea și Moldavia, cum ar fi putut fi pustie, când știm că în veacul al XII și al XIII, în acea țara înfloriaũ mai multe republice vestite, precum Bârladul, Cetatea-Albă, Galații, Chilia, Hotinul și Tighina? Noi dar găsim adevărată părerea obșteștei adunări a Moldaviei de la 1817, care, chemată fiind a deslega această întrebare, a dovedit, prin citații de istorici

şi acte ale domnilor, că Moldova era locuită la venirea lui Dragoş, că pământul era împărţit în proprietăţi private şi că locurile domneşti era numai *locurile de pustii*, adică cele ce nu se stăpâneau de nimeni din nepomenit veac, *braniştile domneşti* şi *locurile târgurilor*.

Dacă Radu-Negru şi Bogdan-Dracoş au găsit ţerile populate, ei n'au putut fi concueranţi, căci nişte stăpânitori de staturi aşa mici ca Făgăraşul şi Maramureşul, nu puteau să aibă destulă putere spre a cuprinde asemenea provincii. De n'au venit ca concueranţi, ei n'au putut robi, n'au putut desposeda un popor întreg, ci dimpotrivă au trebuit să respecte obiceiurile lui, după cum istoria lămurit ne spune că au respectat pe ale banatului Craiovei. Feudalitatea dar nu se putu introduce în ţări cu aceşti domni. Munţii erau mai populaţi şi tot locuitorul a trebuit să-şi aibă moşia sa. Acum încă cei mai mulţi moşneni se află la munţi. Câmpia, care din apăsarea năvălirii barbarilor pe alocurea rămăsese pustie, trebuie să fi rămas pe seama statului, formând aceia ce la Romani se numea *ager publicus*. Din aceste locuri domnii făceau dani. Ele însă au trebuit să fie puţine la număr, căci curând după aceia, vedem pe domni a fi siliţi să cumpere moşii de la moşneni spre a le face danie vre unui boier sau a înzestra vr'o mănăstire. Câmpia trebui în urmă să se împopuleze, şi mai cu samă la 1320 sub Mihai I-*u* Basarab, când năvălirile Turcilor în Thracia siliră pe mulţi din Românii Misiilor a trece în ţara Românească. Asemenea şi în Moldova proprietarii câmpiei sau ai ţării-de-jos şi-au adus coloni din ţara-de-sus cum şi din alte ţări vecine de i-au aşezat pe moşiile lor. Atunci stăpânul pământului făcu trei părţi din domeniul său, din care două le împărţi în părţi mici pe la coloniştii săi şi cea-l'altă fu cultivată de aceştia în folosul lui, prin mijlocul *clăci*, adică a unui număr de zile de lucru.

Dar în starea de atârănare şi de supunere desăvârşită în care se aflau cultivatorii săraci, şi desarmaţi dinaintea stăpânului lor războinic care avea puterea în mână, şi care era proprietar absolut nu numai peste pământ dar şi peste tot ce slujă a-l exploata, dinaintea stăpânului de la care ei aveau

hrana din toate ȃilele, ei erau foarte slabă și peste puțin se vȃdură siliți a subscrie la legile cele măi aspre. Măi curând saă măi târđiă le luă și libertatea și-ă făcu *robă ai pămîntuluă*. Ast-fel a urmat în toată Europa, ast-fel a trebuit să urmeze și la noi, căci robia este o consecuență neapărată a sistemăi de clacă; ea în tot-d'a-una a însoțit'o saă a venit îndată după dēnsa. La început însă erau puțină la număr acești nenorociți, cea măi mare parte a populației fiind moșnenă saă răzeși. Curēnd însă desposedarea acestora începu a se face, numărul lor ă se împuțina din ȃi în ȃi și moșioarele lor a se concentra în proprietăți mari. Interesul, nevoia și sila conlucrării la aceasta.

Interesul, căci proprietarii cei măi, dobândind de la stăpânitori dreptul de scutire de dăjdi pentru satele lor și toată greutatea statului rămânēnd numai pe moșnenă, mulți dintr'aceștia, spre a scăpa de tirania guvernului și spre a se bucura de folosurile ce le da scutirea dăjdielor și protecția unui stăpân puternic, preferă a se vinde ei cu moșiile lor pe un preț foarte ușor.

Nevoia, căci îndată ce libertatea țērilor fu amenințată de națiile vecine, moșnenăi trebuiră să alerge s'o apere. Ei aă apărat'o vitejește și aă mântuit'o. Dar, în vreme ce patria își păstra libertatea sa, ei și-o perdeau pe a lor. Un istoric modern a observat'o prea bine: «Acele rēșboaie, ȃice Vaillant, aă făcut să peară egalitatea din țară. Bătrānul soldat, întorcāndu-se la casa sa, își găsește femeea plāngēnd; fata saă feciorul ce a lāsāt în leagān a perit. Sārāc, căci s'a luptat numai pentru patrie, este silit a-și vinde țarina sa, coliba sa; și peste puțin, neputānd alt-fel a-și plăti îndatoririle sale către stat, a se vinde și pe sineși; și, în vreme ce pānă atunci boieri și moșnenă erau numai rēșboinici, se făcură rēșboinici și supuși, cari se prefăcură curānd în boieri și clăcași, adică stăpāni și robă. Acesta este pentru țara Romāneasca, chiar și pentru Moldova, rezultatul a treă-deci și treă de ani de rēșboiă a lui Mircea I-iă.» Studiul chisoavelor ne-aă făcut să cunoaștem că această observație e dreapta. Într'adevăr din ȃilele principilor rēșboinici saă curēnd după

dânşii se găesc cele mai multe acte prin care moşnenii îşi vînd moşiile sau le sunt răpitate de către stăpînitori şi boierii. Avem foarte multe exemple de asemenea acte.¹

Cum-că *Sila* asemenea a contribuit mult spre desposedarea moşnenilor şi robirea lor, chrisoavele şi chronicile care împreună o mărturisesc, nu ne mai lasă să ne îndoim. În lauda ce un chronicar face domnului Constantin Duca-Voevod, ūice: «că acest domn făcea dreptate tutulor şi mai cu samă celor «ce pâraū pentru vecinătate nu-l da fie-cum la vecinătate şi «fără jurămînt, ci mai cu dinadinsul răspundea celuia ce avea «nevoie de vecinătate, ūicîndu-î : pas de-ŧi caută trei sau patru «oameni jurători, cum n'a fost nici tată-său, nici moşul său vecin de moşie aceluia cine-l trăgea ; şi aşa jurînd îi da vol-nicie să fie slobod în veci de vecinătate, că acum făcuse «boerii obiceiū nou de ūicea : cu păcat este să-l robeşti pe frate-tău, căci păgânii îşi cumpără robii pe bani şi în al şaptelea «an îi iartă, iară alŧii şi mai cuŧînd le dau slobodenie ; «iară tu eşti creştin, şi neluîndu-l pe bani şi fiind creştin ca şi tine, şi tu în veci să-l vecineşti !» Cantemir asemenea mărturiseşte : «că o parte din clăcaşi sunt din razeşii «care pentru sărăcie şi-au vîndut moşiile lor cele pîrinteşti «şi i-au *silit cu strîmbătate* să primească jugul supunerii.» Chrisovul Clococenilor asemenea arată «că adesele turburări ale locurilor şi marea îmbelşugare a unora au făcut pe

¹ Intre alte acte însemnam şi unul de la Constantin Basarab-Voevod din 10 Iunie 1654, prin care întăreşte familieî *Buzeştilor* stăpînirea a 128 de moşii ce le avea parte rēmasē de la moşii strămoşi, parte cumperate. Intre aceste din urmă figurează vre-o douē-ŧeci cumpērate de postelnicu Radu Buzescu de la moşneni în ūilele lui Mihaiū-Voevod-Viteazul. «Acele sate, ūice chrisovul, au fost *knezii* (adică *domneşti slobozii*) şi cu moşiile lor de mai nainte vreme ; apoi cānd au fost în ūilele rāposatuluî Mihaiū-Voevod, lét 7102, ei vēŧînd atāta nevoie şi greutate pentru biruri şi n'au avut cu ce să se plateascā de greutaŧile lor, ci au venit la jupān «Radul-Clucerul Buzescu, fiind atuncī vel-spatar, ei de a lor buna voie «şi s'au vîndut, *vecini*, ei cu toŧi fiii lor şi toate pāŧile lor de moşie, «pe bani gata : însā Cārstea cu stānjenī 50, aspri 1875, Dan cu stānjenī «10 aspri 375 s. c. l.» Tot în acel act mai la vale se ūice cā un aspru umbla atuncī doi bani.

«cei mai mulți din românii Transilvaniei *hobagi* sau robi, «precum în Valachia sunt *rumânii* și în Moldavia *vecinii*».

Acestea fură, după socotința noastră, pricinile care stinseră egalitatea străbună de drepturi și de stare în țările noastre și formară acea monstruositate socială ca o țară întreagă să robească la câți-va particulari. O aristocrație de bani sau de stare, singurul fel de aristocrație ce a fost totdeauna în țara noastră, se întocmi atunci. Puternică prin avuțiile sale, ea se organiză mai bine din Ți în Ți și se întemeia pe robia gloatelor. Această robie nu putu însă fi completă decât prea târziu, din pricina turburărilor țerei care favorisau oare cât pre Țerani, dându-le prilej a rătăci dintr'o parte a țării într'alta și operând ast-fel o adesă strămutare în stări.

Mihaiu-Viteazul fu cel d'întăiu domn care legiui printr'un *aședământ* al său că fie-care Țeran p'a cui moșie se va afla atunci, acolo să rămână *rumân vecinic*.¹ Acest act barbar, făcut de un prinț ce a lucrat atâta pentru libertate, anevoie s'ar putea pricepe de n'am ști că aristocrația, puternică atunci, a trebuit să-l silească la aceasta. De atunci se desăvârși regimul feudal în țara noastră. De atunci clăcașii, transformați în robi, nu numai că urmară a se vinde împreună cu pământul, dar și numele lor începu a se trece în actul vinđerei, deși nu se puteau vinde deosebit de pământ, ca robii țigani; de atunci proprietarul, murindu-î robul fără moștenitori, putea să-l moștenească; de atunci el putea sa-î îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept ce se da Țeranului rob era ca stăpânul lui să nu-î poată răpi de pre voință banii, vitele și instrumentele de arătură și de a nu-l putea pedepsi decât corecțional, iar nu a-l omori, căci făcând-o, se osindea ca un ucigaș, iar nevasta și copiii ucisului rămăneau liberi. Fără a

¹ Despre acest *aședământ* se pomeneste în mai multe vechi chrisoave domnești, dintre care vom cita unul de la Radu-Mihnea-Voevod, din anul 1613, unde se Țice: «... acești rumân mai sus Țiși n'au fost apu-
«cat aședământul lui Mihaiu-Voevod, la acești boeri mai sus Țiși. Decă
«Mihaiu-Voevod, domnia-sa așa a fost facut aședământ atunci, cum care
«pe unde va fi, acela sa fie *rumân vecinic* unde se va afla; opoi dom-
«nia-mea Țm cautat și am judecat cu toți cinstiții dregetori ai domniei-
«mele și n'am vrut domnia-mea a strica aședământul lui Mihaiu-Voevod...»

şti când s'a desăvârşit sistemul feudal în Moldova, ştim că pe acea vreme, aceleaşi obiceiuri erau şi acolo. Legiuirile lui Vasilie-Voevod din Moldova şi ale lui Matei Basarab-Voevod din ţara Românească mai întări în urmă acest obicei, adăogind pentru proprietarul care ar primi un rob strain pe moşia sa, o pedeapsă de două-spre-zece litre argint către stăpânire şi două-zeci şi patru catre stăpânul aceluï rob.

Aşa *robia* fu răsplata claselor de sus ale societăţii catre clasele de jos, care le-au hranit, le-au respectat tot-d'auna, le-au păstrat în poziţia lor şi au jertfit şi muncă şi bani şi viaţă pentru patrie şi libertate. De atunci, de la Mihaiu-Viteazul, ţara se împărţi în două tabere vrajmaşe, având interese împotrivate; de atunci încoace poporul se facu nesimţitor la glasul domnului şi al boierilor, nu mai vru a se jertfi pentru o patrie, unde nu i s'aŭ lasat drepturi şi pentru o libertate de care el nu se poate bucura; şi ţara, în loc de a se realţa, merse cu grăbire spre scădenie. Timpuri nenorocite o copleşira în urma.

Sa ne oprim însa aci, mai înainte ca fatalul *aşclemânt*, stors de nevoi lui Mihaiu-Voda Viteazul şi care, statornicind pe deplin în ţară *robirea ţeranulăi*, avea să stârpeasca isvoarele vii ale vitejiei româneşti, mai înainte ca el sa fi dat prăpastioasele sale roduri.

În faptele ce urmeaza vom vedea dar cea mai de pe urma stralucire a poporului roman, bucurându-se înca de conştiinţa cel puţin a libertăţii sale.

CARTEA IV

UNITATEA NAȚIONALĂ

(APRILIE 1599 IULIE 1600.)

I

Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și bine-cuvîntată între toate țările semănate de Domnul pre pămînt. Ea seamănă a fi un mareș și întins palat, cap d'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețile naturale ce împodobește cele-l'alte ținuturi ale Europei, pe care ea ni le aduce amînte. Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară și dintr'însul, ici coalea, se desfac, întinîndu-se pînă în centrul ei ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe pedestalurî înverzîte care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos se înalța două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care ca doi uriași staû la ambele capete ale țerei, cătînd unul în fața altuia. Paduri stufoase, în care ursul se preumblă în voie ca un domn stapînitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, cari îți aduc amînte natura țărilor de miața-noapte, dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivolul dormiteaza a-lene. Ast-fel miața-noapte și miața-đi traesc într'acest ținut alături una de alta și armonisînd împreună. Aci stejarii, brađii și fagii trufași înalța capul lor spre cer ; alături te afunđi într'o mare de grău și porumb, din care nu se mai vede calul și calărețul. Ori în-cotro te-ı uita, veđi colori felurite ca un întins curcubeu și tabloul cel mai încîntător farîneca vederea : stînci pră-

păstioase, munţi uriaşi ale căror vârfuri mângâie nourii; păduri întunecoase, luncă înverdate, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a caror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, pâraie repezi, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele ameninţătoare stânci de piatra ce plac vederii şi o spăimânt tot de-o dată. Apoi în tot locul dai de riuri mari cu nume armonioase, ale caror unde port aurul. În pântecul acestor munţi zac comorile minerale cele mai bogate şi mai felurite din Europa: sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuţea, teluriul şi în sfârşit metalul cel mai îmbelşugat de cât toate, aurul, pe care îl vezi strălucind pâna şi prin noroiul drumurilor.

Ast-fel este ţara Ardealului.

Dar nu numai artistul şi naturalistul, ci încă strategicul, politicul şi archeologul au de multe a se minuna într'acest împodobit ţinut. Cel d'întâi va privi şi va cerceta cu mirare această puternică şi întinsă cetate naturală, scăparea neamurilor în epocile grele ale istoriei lumii. De ori unde vei veni, ai să urci mult spre a ajunge la densa şi nu poţi patrunde în ea fără de a fi strabătut cel puţin una din acele şapte porţi întărite de natura, lesne de aperi, foarte anevoie de coprins. Politicul va admira felurimea naţiilor şi a religiilor adunate din toate colţurile lumii pe acest pământ, unde Dumnezeu însuşi pare a le fi chemat, întinzând dinaintea lor o masă aşa de îmbelşugată, cum şi minunatele instituţii democratice ce au ocrotit aceşti munţi pe când despotismul le mătura din toată Europa. În sfârşit istoricul-arheolog va cerceta cu interes suvenirile şi ramaşurile Dacilor, ale acelui viteaz şi nenorocit popor, cea din urma odrasla din acel neam minnat al Pelasgilor, care se arata la leagărul civilizaţiei tuturilor popoarelor şi forma vârsta croică a omenirii. El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriaşi ale poporului roman, domnii lumii, caci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei fericite (*Dacia felix*), draga ţara a Cesarilor.

Aci erau Apulum, Salinae, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquae, Auraria, frumoase şi însemnate colonii ro-

mane, din care patru cu drept italic, și cea mai vestită decât toate, Sarmisegetusa Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiana, de ale cărei ruine plină e și astăzi valea Hațegului.

Rămășițele templelor, basilicelor, apeductelor, băilor dau și asta-ți puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub Romani.

II

Dar nu țină nici două veacuri înflorirea Daciei și imperatul Aurelian, la 274, își retrace legiunile dintr'ênsa și o lasă în mâinile Goților. D'aci înainte cumplite nevoi, în vreme de mai multe veacuri, copleșiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dânsa mai întâi se varsă acel îngrozitor potop, de neamuri, care îneaca toată Europa. După Goți, Hunii cei groaznici, Gepeții, Avarii, Bulgarii, Pacinații, Comanii și alții trecura asupra-i până către sfârșitul veacului al IX-lea, dar fără a o putea însă pustii, fără a putea sili pe locuitorii ei sa-și parasească patria. În acele vremi grele, Ardealul mai cu seama fu scutitorul nației române. În munții lui scăpara locuitorii țerei Românești și ai Moldovei, când se vedura napadiți de barbari, de unde, când se mai limpezea locul de dușmani, ei se coborau la șesuri către căminele lor cele vechi. Era atunci (în veacul al IX-lea), după căderea Avarilor, Dacia liberă și, în vreme ce în Dacia inferioara se întemeia banatul Craiovei, în Dacia superioara se formau mai multe staturi române libere.

Pe la începutul veacului al X-lea domniau peste Ardeal, Banat și Bihor, românii Gelu, Menomort și Gladi, când un nou neam barbar din Asia, Ungurii, năvali asupra-le. Românii statura puternic împotriva acestui nou potop. După două lungi resboaie, ducele Ungurilor Arpad încă nu putu cuprinde Bihorul țara lui Menomort și tocmai după moartea acestuia, intra în stăpânirea ei cu drept de moștenire, fiindcă fiul seu Zolta luase în casătorie pe fîca ducelui Menomo-

rut. Gelu, domnul Românilor din Ardeal, încă se împotrivi eroeşte ungurului Tuhutum şi muri în bătaie de o moarte glorioasă pentru patria sa (904). «Atunci, Ńice cronica, Români, vŃdŃnd moartea domnului lor, deteră mîna cu Ungurii de bună-voia lor şi iŃi aleseră domn pre Tuhutum, tatăl lui Horea.

Ast-fel Români, nu învinŃi şi coprinŃi fiind, dar printr'o unire politica, primiră pe Unguri în Ńara lor. Intr'acest chip după un rŃsboi sângerous, intrara Ungurii şi în Banat, unde domnia Gladiu.

La începutul domnirii Ungurilor soarta Românilor fu mai blînda. Ei iŃi pastrară constituŃiile lor provinciale cu ducii lor proprii; Români erau atunci soŃi ai Ungurilor, iar nu supuŃii lor. Tot Ardealul nu încăpuse încă în stapînirea Ungurilor, şi pe lînga hotarele de miază-Ńi se aflau ducate cu totul libere, precum era cele ale FăgaraŃului, Omlaşului şi MureŃului. În cele-lalte părŃi ale Ardealului supuse Ungurilor, aceŃtia erau foarte puŃini; mai mult o armată decît o populaŃie. Afara de dŃnŃii, se mai aflău atunci în Ardeal niŃte oarde ce locuia munŃii de catre rŃsărit. AceŃtia erau din acelaŃ neam, Secuii, ce se cred a fi rămăŃite din oŃtile lui Atila. Ei erau împărŃiŃi în scaune şi aveau o organizaŃie cu totul democratică.

Mai târŃiŃ, pe la 1143, o colonie germană veni în Ardeal chieată fiind de craiul Gheiza II-lea şi aşŃdată de dŃnsul în pamântul numit craiesc. Cu toŃi Ungurii, Secuii şi SaŃii, tot Români, deŃi mulŃi din ei trecuseră în vecinele principate, remaseră însa în mai mare număr în Ardeal şi iŃi pastrară pînă în al XIII-lea veac, împreună cu simŃimântul drepturilor de moŃtenii ai ŃŃrei, încă şi multe drepturi, precum şi pămînturile lor. Dar din gelosie, naŃiile ce vecuiau cu dŃnŃii într'aceiaŃi Ńară, iar mai cu seamă de cînd ducii Ungurilor se urcară la vŃdnicia de regi şi introduseră iobăgia, începură a trata pe Români ca un popor cuprins şi, de pre dreptul cuprinderilor de pe atunci, îi despuiară de pămînturile lor, spre a şi le împărŃi între sine şi a reduce pe moŃtenii ŃŃrei la soarta de iobagi.

Românii nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din stare de nație liberă la aceea a iobăgiei; dar norocul nu-i ajuta și fie-care a lor răscoală nefericită îngreua mai mult jugul ce-i apăsa. Ast-fel încă din vremea lui Ștefan, craiul Ungariei, în Banat, Optiu nepotul ducelui Gladiu, vădând tendințele tiranice ale Ungurilor, chema poporul la arme și după un înfricoșat război, numai prin trădarea ginerelui său Cinad fu învins. Apoi mai târziu, când jugul ajunsese și mai greu, Românii reduși acum toți în stare țărăneasca, se sculară în mai multe rânduri în veacul XII-lea, al XIII-lea și al XIV-lea. Istoria Ardealului și a Ungariei de pre acele timpuri e plină de așa numitele *răscoale țărănești* (tumultus rusticorum). Aceste răscoale nu erau numai ridicarea iobagului în contra stăpânului său, dar mai mult răscoala simțământului național al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor luă proporții mari și, în vreme ce această deosebire a sângelui slujia împiătorilor de pretext la tirania lor, în inima împilaților ea hrănea vecinic dorința de neatârnare.

III

Jugul Românilor în Ardeal se îngreua nu numai din partea nobililor Unguri, ci încă și din partea popilor catolici. Era o întreită tiranie: religioasă, politică și socială. La 1366 Ludovic I-iu regele Ungariei dedese voe nobililor să stârpeasca de tot nația româna. Aceasta cruntă prigonire ajunse atât de nesuferită, încât la 1437 Românii apucară cu toții armele împotriva tiranilor. Ei își aleseră povățuitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemară într'ajutor pe Secui și pe Sași, se conjurară împreună și făcură legături, spre apărarea comună și stârpirea Românilor, întărind cu jurământ a lor legatura, în 17 Septembrie 1437. Această legătură o mai întăriră încă în 2 Februarie 1438 și fu temelia constituției ce a domnit în Ardeal pâna la anul 1848. Dar țărani români, ajutați și de puținii nobili din neamul lor ce se mai păstrase, ținură războiul mai bine de doi ani și tocmai la 1439, cadând asupra-le toată

puterea Ungariei, ei se liniştiră. după ce însă craiul Albert le dăde libertatea de a se strămuta în ori-ce loc şi veri când le va place. Înălţarea Românului Ioan Huniad la guvernul Ungariei şi aceea a fiului său Matheiū la demnitatea de rege opri furia Ungurilor de asupra Românilor. Matheiū pedepsi încă cu crâncenie pe cerhicoşii nobili Unguri din Ardeal, rebelaţi în contră-i, sub priuinire că nu vor a se supune la un crai român. Voind să dea satisfacţiune cererilor poporului român, de la 1467 el îl scăpă de dijmele ce plătea la popii catolici şi-l apără de asupririle nobililor. Craiul Matheiū, ca şi tatăl său Ioan Huniad, spre a ridica naţia lor apăsată, nu ştiu face alt ceva decât a înmulţi numărul nobililor români. Aceasta măsură fu slabă în adevăr, căci aceşti nobili, sau erau săraci şi neputucioşi a ţine frunte numeroşilor nobili, sau de erau bogaţi dobândeau interese protivnice mulţimei şi se înneacău în aristocraţia maghiară, perđându-şi naţionalitatea. Adevăr e că Corvinii, înălţaţi în mărimea lor prin Unguri care îi priveghiau de aproape, ştiindu-i de sânge românesc, nu puteau face mai mult. Ei nu puteau şi de ar fi avut acele idei şi ar fi voit să desfiinţeze regimul feudal sau să gonească pe Unguri din pământul Românilor şi să despartă acestora din crăie, ţara deosebită. Cu totul dimpotrivă, ţintirile lor erau să îngloteze pe toţi Români în acelaşi stat cu Ungurii; de acolo veniră şi ispitirile lor nenorocite de a cuprinde Ţara-Românească şi Moldova.

Dar cu craiul Matheiū muri şi dreptatea, de pe spusa şi de astă-đi a poporului în Ungaria şi Ardeal, şi asuprirea ţăranilor români crescă din đi în đi. La anul 1514 izbucni cea revoluţie a ţăranilor din Ungaria sub Doja, îngrozitoare prin crâncenia faptelor ei şi a pedepselor ce trase asupra-i. Români din Banat, precum şi chiar nobili Români din Maramureş, luă parte la această revoluţie. Ţăranii români din Ardeal ce nu se mişcaseră, împărtăşiră pedeapsa celor-l'alţi şi perdură dreptul a se muta de pe o moşie pe alta. Apoi se introduse şi cartea de legi a lui Verböczy, care legiuia: că ţăranul n'are nimic afară de simbria pentru munca sa (rusticus præter mercedem laboris sui nihil habet).

Pedeapsa dumnezească nu întârzie a izbi pe aristocrații Unguri.

Când puternicul sultan Soliman năvăli asupra Ungariei, țeranii nu voră a se scula spre a apăra o patrie unde nu li se lasase nici un drept, și Ungaria fu lovita de moarte, împreuna cu craiul ei, în batalia memorabilă de la Mohaci (29 August 1526). Banatul de atunci cădu cu totul în stăpânirea Turcilor și Ardealul remase sub prinți unguri aleși și vasali ai Porții. Această noua epocă în care intra Ardealul fu și mai fatala Românilor. Atunci se iviră acele legi batjocoritoare pentru Români, prin care veneticii unguri și soții lor ocarăsc numele și neamul românesc; religia Românilor numai vremelnicește o suferea și pe dâșii îi declară de hoți, tâlhari și vagabonși în țara lor moștenită de la părinți; legi care cu totul îi depărteaza de slujbe civile, nu le iartă a umbla cu sabie, paloș și altă armă, pedepsind cu tăiere de mână dreapta pe acela la care se va găsi o pușcă; legi prin care nu le este ertat a purta haine de postav, nici pantalon, nici cisme, nici palarie de un fiorin, nici cămașe subțire, apoi alte nenumerate prescripții de rușinoasa și vecinica iobăgie.

Ura națională a Românilor în contra tiranilor Unguri se întrupă atunci în oare-care individualități puternice, care, fără a simți poate, se facura organul ei. Ast-fel Ștefan Mailat, român din ținutul Făgărașului (1537—1541), mai apoi Gaspar Bekeș de la Caransebeș (1573—1575) și Pavel Macikași (1586) clatira torța discordiei peste capetele Ungurilor și-i vetamară greu prin răscălele și resboaiele ce atâră. Ast-fel viteazul domn al Moldovei Petru Rareș de dece ori năvăli în Ardeal (1528—1544), pustiind când pe Sași, când pe Săcu, când pe Unguri, reclamând moșie parintească în acea țară. Și îndata după aceea, Alexandru Vodă al Moldaviei și Petru-Vodă al Țarei-Românești intrara (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), mijlocind între deosebitele partide și tot-d'au ia pedepsind pe unii din asupritorii Românilor. Aceste întâmplări facură ca în acest veac, Români dintr'o parte și dintr'alta a Carpaților se frecara unii cu alții, își împărtașiră durerile, își aduseră aminte tradițiile unui traiu comun și doriră înființarea lui.

De atunci, de câte ori un steag românesc se iveşte fâlfâind în vârful Carpaţilor, Ardealul întreg se înfloara, Românii de sperare, tiranii de spaima.

IV

Am văzut în cartea din urmă cum, schimbându-se lucrurile şi vremile, ajunse Ardealul în stăpînirea cardinalului Andrei Bathori, prietenul Polonilor, al Turcilor şi al lui Ieremia-Vodă Movila din Moldova, toţi duşmani înverşunaţi ai lui Mihaiŷ-Vodă. Cea d'întăiŷ grijă a noului stăpînitor fu d'a trămite un sol la Poartă spre a încheea pacea, şi Poarta, dupa ce întoarse pe sol cu răspuns favoritor, nu întârzie a trămite în Ardeal un ciauş spre a trata de pace. Cărdinalul se arata d'intr'untăiŷ că voieşte a sta neutru şi a fi tot odata prieten şi cu Turcii şi cu Nemŷii, cumpănindu-se astfel între ambele aceste parŷi resboitoare până să vadă care-va da mai mari foloase. Pentru aceasta, hotari a trimite solie la imperatul. Acesta primise bine pe solii trimişi de Sigismund şi-i pornise înapoi cu condiŷii moderate. Abia eşisera ei din Praga când imperatul afla revoluŷia din Transilvania. Măriat foarte de a se vedea înşelat într'astfel de uşurinŷa sau viclenia Ungurilor, el porni îndata pe doctorul Petz cu poruncă sa aresteze pe solii ori unde-i va gasi. Aceştia, ajungênd la Thorn', aflara că Sigismund, cu obicinuita sa uşurinŷa de minte, lăsase Ardealul cardinalului şi hotărîra sa nu meargă mai departe până sa afle voinŷa cesarului. Acolo-1 ajunse Bartolomeu Petz şi-1 puse sa faca jurêmant de credinŷa împêratului, iar ei nu se întoarsera în Ardeal decât mai târziu, după moartea cardinalului. Dar în Ardeal acesta revocase pe solii din însărcinarea lor şi trimise în locul lor la imperatul pe Kamuth, carele fu arestat de Petz la Viena, iar cărŷile lui i se luara şi se trimiseră împêratului. Petz, sosind în Ardeal, găsi interesele stăpînului seŷ mult mai rău decât bănuia. Nobili şi popoarele erau foarte întarâtaŷi împotriva Austriei şi erau cu toŷii încredinŷaŷi că ar fi mult mai bine pentru dênşii a se bucura de dulceŷile pacii sub un prinŷ

pământean, care are învoirea și ocrotirea Turcului, decât a avea de stăpân un străin care să-î arunce fără îndoire într'un rășboi sângeros. Cu toate acestea cardinalul, căutând a câștiga vreme, scrise lui George Basta, generalul împărătesc ce se afla cu oastea sa la Lanovic și-l rugă d'a nu-l supăra și lovi nici într'un chip, căci el voește a întări toate cele încheiate cu soli lui Sigismund de împăratul; că el n'are alte țintiri decât păstrarea păcii și a buneî rândueli în Ardeal; ca ast-fel umbletele lor nu vor fi neplacute și nu va fi nevoie a întrebuința sila catre un prinț aliat al împărației. Basta asculta bucuros aceasta rugăciune și dete porunca la ai săi d'a nu supăra nimeni hotarele Ardealului. Petz se întoarse la Praga pe la sfârșitul lui Aprilie. Cardinalul îi dedese o scrisoare catre împăratul, prin care ruga pe M. S. a crede că el e gata la ori-ce slujbă, mai cu seamă în ce privește interesul comun al creștinătății; că spre a sfârși în pace pricea ce s'a ivit, el va trimite îndată soli cu deplină împuternicire. El încă propunea ca, spre a strânge și mai mult legătura sa cu împăratul, să i se dea în căsătorie pe principesa Maria-Christina, care acum se învoise a se despărți de Sigismund Bathori. Această juna și frumoasa principesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soția lui Bathori, după patru ani de suferințe, acum, prin învoire cu soțul ei, subscrisesse actele prin care cerea Papei să strice unirea lor. Principiura fu neîmplinirea căsătoriei. Aceste acte ce se atestara de cardinalul Andreiș și de alți trei martori din partea prințului și patru din a principesei, între care era duhovnicul amânduror și două dame din casa sa de cele mai aproape de persoana ei. Atunci se ivise în public multe fabule spre a tălmăci neputința fisica a lui Bathori. Unii, precum am mai spus, diceau ca el fusese legat prin farmecele unei babe fermecatoare numită Ioana care era a lui Ioan Koacock. Alții spuneau ca mama lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund sa iea în casătorie pe o fiica a ei și neisbutind, căci vanitatea lui îl facu sa prefere pe o nemțoaică, prin farmece îl legase. Cardinalul porni atunci la Roma pe secretarul său Tomasi, mai pe urma autor a două scrieri despre acele timpuri, ca

să vestească Papei înălţarea sa pe tronul Ardealului şi să-l roage a-î da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Christina. Papa, primind actele de desparţenie, strică căsătoria, în 14 Iulie (1589), într'un consistoriū, dar Maria-Christina era desgustata de lume şi sătulă de suferinţe şi, neprimind propunerile cardinalului, părăsi Ardealul şi se întoarse la Gratz lângă parinţii sei. De acolo se întoarse fara întârziere la mănăstirea Santa-Maria d'Halla la Inspruck, unde se calugări. Ea era d'abia de 25 de ani. Era o femeie frumoasă, cu minte, împodobită cu învăţătură, iubeată, dar avu nenorocirea a fi născută archiducesă şi osândită din naştere a sluji de instrument orb politicei familiei sale. Ea fusese mai întâi hotărâtă a se căsători cu posomorâtul bătrân, tiranul Filip II-lea, regele Spaniei; apoi i se schimbă nenorocirea, dând-o în căsătorie după Bathori. Ast-fel în acea mănăstire periră îngropate sub vël atâtea daruri strălucite ce împodobeau pe acea nenorocită femeie, lăudată şi cătită de toţi câţi au cunoscut-o.

V

Imperatul nu răspunse la scrisoarea ce-î trimisese cardinalul Bathori prin Petz şi porunci generalului Basta să se grijeasca de oaste spre a intra în Ardeal. Asemenea, primind scrisori de la MihaiŢ-Vodă cum că el se teme de o trădare din partea lui Andreiu, şi că ar dori să se oştească în contra lui, îi trimise printr'un raguzan o bună sumă de bani. Cardinalul, vădându-se ameninţat din toate părţile, cu mai multă grabă decât prevăduse el, şi îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un pasport şi trimise pe Gaspar Corniş la Basta spre a câştiga vreme. Acest trimis arata că: dacă împăratul nu primeşte o învoire pe care stapânul său tot d'auna a dorit'o, acest prinţ va fi nevoit pentru apărarea sa a-şi «căuta un puternic protector; ca el roagă pe M. S. I. să declare curat de voeşte a trata pe cardinalul ca un aliat său «ca un duşman; că un ciauş al Porţii ce era lângă dînsul, îi făgăduia ajutorul şi prietenia sultanului, fără a cere mai mult de 10 mii galbeni tribut anual, în loc de 15 mii ce

«era mai 'nainte, și că, neputând sta fără protecție, se va declara pentru Poarta ; dar că cardinalul, gândind mai mult «la cea ce cereau de la dânsul rangul și calitatea sa, doria mai bine să se uneasca cu imperatul împotriva dușmanului «comun al numelui de creștin, decât a se arăta că jertfește «intereselor sale particulare cauza religiei precum și mântuirea și libertatea patriei sale ; că multe erau mijloacele «de împaciuire și că trebuie a mai strânge nodurile prin- «tr'o nouă casatorie cu casa Bathorescilor, asupra careia casa «Austriei a vărsat atâtea faceri de bine ; ca cardinalul, ver- «primar cu Sigismund, se va sili d'a merita aceasta alianță, prin jertfirea și credința sa și ca el dorește ca imperatul să «bine voiasca a-i da în căsătorie pe princessa Maria Chris- «tina; ca atunci acest prinț, rezemându-se pe această augusta «casatorie, va privi de aci înainte ca dușman, nu numai pe «Turc, acest crud biciu al creștinilor, dar încă și pe toți câți «vor isbi sau vor nesocoti casa Austriei .

Basta fu puțin atins la inimă de aceste cuvinte și, încredințat fiind ca cardinalul nu lucra cu bună credință, răspunse trimisului cu aceeași prefacere: «că stăpânul său trebuie sa «spere mult la buna-voința împăratului; că el va face îndată «cunoscut M. S. aplecarile în care se afla cardinalul și crede «că vor fi ascultate bucuros propunerile acestui prinț; că, a- «fară de acestea, el le va rezema cu tot creditul său.»

Cardinalul într'adever nu era de buna credință. Prieten al Poloniei, careia era mult îndatorat, el nu putea să voiască serios alianța cu imperatul. El știa acum că casatoria ce cerea era peste putință. El credea mai mult în Turci, care îi mulțumiau dorințele și-i fagăduia și țara Românească. Lui îi trebuia însă câtă-va vreme spre a se înțelege bine cu Turcii, Polonii și cu Movilă și a se întemeia în țara, a se îngriji de oaste și a dobândi ajutoare de la aliații sei. El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatori și pe Ștefan Cacasi de la Cluș, iar în Moldova pe Ion cu numele Negy (Mare) din orașul Baia de Criș. Acesta era însărcinat d'a negocia o casatorie între unica fata a lui Ieremia-Voda cu Ion Ifțiu, fratele seu din muma.

VI.

Acum cardinalul, creștând că a înșelat și a adormit pe împăratul, voi să adoarmă și să înșele și pe Mihaiū-Vodă, de care simțise că nu e iubit, precum nici el nu-l iubea. Mihaiū-Vodă într'adevăr, înțelese bine cât de primejdioasă e pentru dânsul urcarea cardinalului la domnia Ardealului. El desperase cu totul de a se mai putea acum împăciui cu Turcul și a se bate cu dânsul; având Ardealul dușman, îi era foarte greu. El începu a priveghea cu luare-aminte toate mișcările cardinalului și află curat că acesta făcuse alianță cu Polonia, cu Turcii și cu Ieremia și ca, înainte de toate aliații asupra țerii Românești și asupra capului lui vor năpadi, că Turcii se învoiseră a lasa lui Andreiu Transilvania și țara Românească, scădând și tributul cu cinci mii galbeni și ca, de pe povața și sfaturile cardinalului, Poarta urzea acum curse private spre a-l perde. Mihaiū înștiință de toate acestea pe împăratul, făgăduind că va goni pe cardinal din Ardeal. Afara de primejdia cu care îl amenința cardinalul, lui Mihaiu îi era ciudă mare cum un popa (cum îi dăcea el) să domneasca peste o țara așa de frumoasă, de care el se credea mult mai vrednic și care-l iubea pe dânsul foarte mult.

Cardinalul trimise lui Mihaiu-Voda pe Gaspar Corniș, pe care-l numise general mai mare peste toată oastea sa. Acesta fusese unul din sfetnicii lui Sigismund la anul 1594, când se ucisera nobilii. El ura pe cardinalul Bathori și partida turcească și se temea de resbunarea ei. Cu puține zile înainte, el primise o infruntare grea de la junele Iffiu, frate vitreg al cardinalului, al cărui tată perise în acea ucidere de la 1594. Corpiș avea drept a se teme ca ămnestia și uitarea făgăduita de cardinalul nu va fi ținută de seamă. Ast-fel inspirat, spun ca Corniș întâlnindu-se cu Mihaiu-Voda, îl mai întărată asupra cardinalului, încredințându-l de gândurile vrajmașești ale acestuia și-l întemeea mai mult în proiectul seu de a intra în Ardeal. Întorcându-se lângă cardinal, Corniș îl asigura ca Mihaiu-Voda nu hranește nici un cuget de dușmanie asupra-î și nu banuiește nimic. Nu mult dupa aceea, cardinalul

trimise la Mihaiu-Vodă alți doi soli, pe bătrânul George Ravazdi, unul din senatori și pe Nicolae Viteazu, bărbat însemnat și care cunoștea limba românească, «spre a-i făgaduî prietenie și raporturi de bună vecinătate cerând și de la «dênsul asemenea». Mihaiu, necunoscând încă deplin cugelele împăratului și creșdend în sinceritatea cardinalului se îndupleca a încheia cu acesta un tractat, puind în condiție ca cardinalul să nu se desbine de împăratul, nici sa se alieze cu Turcii, ci, unindu-și armele împreuna, să poarte răsboiî împotriva lor. Acest tractat încheiat la 14 Aprilie 1599, se subscrise de Mihaiu și de dece boieri ai săi și prin juramînt pe evanghelie se întări. Apoi soli ardeleni, după o zăbovire de două luni în țara Românească, se întoarseră acasă.

Dar nu trecu vreme multă și Mihaiu-Voda se încredința de viclenia cardinalului catre dênsul. El prinse un trimis al cardinalului ce mergea la Turci și, din cărțile ce se găsisse la dênsul, se dovedi cum că cardinalul încheiasse pace și alianță cu Turcii și cu Ieremia-Vodă și voia să-l răstoarne din tron și sa-l prinđa, pentru care sfîrșit chibzuiau fie care a-și aduna oștile în tabăra. Mihaiu, veșdend ca este ast-fel înșelat, se hotărî d'a apuca înaintea vrajmașilor săi, de a-i isbi până a nu fi ei în stare să-l isbească; deci începu a aduna și a înscrie soldați numeroși, parte mare din Poloni, Cazaci, Sêrbî. El scrise împăratului toate faptele cardinalului, arătând că va să-l resbune despre dênsul și să cuprinda Ardealul, cerend pentru aceasta de la Maiestatea Sa să contribuiasca cu 30 mii talere pentru plata oștirilor și cu dece mii puști. În vremea aceasta, spre a nu insufla banueli cardinalului, răsândi vorba că aceste gătiri de oaste le face împotriva Turcilor.

VII.

Cu toate acestea faima, adesea prevestitoare adeverata a nenorocirilor ce amenința, începu a se lați, ațitând toate vorbiri e, spaimântând toate fețele, vestind că acele pregătiri de resboiu ale lui Mihaiu-Voda nu se făc împotriva Turcilor ci împotriva Ardealului. Atunci prințul Andreiu porni un sol la

Casovia, spre a întreba pe generalul Basta dacă e adevăr că Mihaiu-Vodă pregăteşte o revoluţie şi ferbe în mintea sa proiectul d'a-l goni şi d'a stapâni Ardealul. Basta, ascultând vorbele acestui trimis, răspunde foarte simplu că gândurile lui Mihaiu îi sunt necunoscute şi că cardinalul îl poate întreba pe el însuşi de ceea ce pregăteşte. Cardinalul se hotără atunci a trimite la Mihaiu-Voda pe senatorul Pancratie Sennyei spre a iscodi gândurile lui. Mihaiu primi pe sol cu multa bună voinţă şi cinstiri în palatul său de la Târgovişte, înconjurat fiind de soldaţi săi. Sennyei ceru de la dânsul d'a nu lăsa pe prinţul Andreiu în cumpănă, între temere şi sperare; d'a împrăştia printr'o declaraţie cu inimă curată, sgomotul rău ce aleargă nu numai în Ardeal, dar încă şi în toate părţile din afară. Mihaiu, vedând proiectele sale descoperite, se simţi în nevoe d'a înşela pe duşmanul său, spre a nu fi însuşi înşelat şi pierdut de dânsul. El protesta cu multa înfocare dinaintea lui Sennyei împotriva nedreptăţilor bănueli ce cardinalul are asupra-i; el aduse aminte de jurământul ce a făcut că va păzi pace şi prietăşug cu Ardealul şi că aceasta i-o provăţueşte şi interesul său. El adăose protestaţi şi jurăminte că ast-fel va urma şi în viitor, declarând în sfârşit ca el stă gata a trimite în Ardeal pe soţia sa şi pe fiul său Petraşcu ca zăloage ale credinţei sale, numai cardinalul să trimita pe frate-său Ştefan Bathori la Turnu-Roşu, lângă hotarul ţerii Româneşti, spre a-i primi şi să se îndatoreze că va purta grije pentru siguranţa şi buna petrecere a familiei sale, după cum o cere datoria şi prietăşugul. Istoricii Bethlen, în cuvîntul ce pune în gura lui Mihaiu în aceasta împrejurare, pretinde că el ar fi şis ca, de va intra în Ardeal, să-l ducă Dumnezeu a mânca trupul femeii sale şi a bea sângele fiului său. Noue ne vine cu greu a crede la acest jurământ, când ştim cât de mare era credinţa sa şi cât de puternică inima sa. Ca toate inimile de leu, el îşi iubia familia. Credem mai mult său că aceste cuvinte sunt nişte exageraţii ale analiştilor unguri contemporani său că Sennyei chiar, care şi el era tainic duşman al Cardinalului, a adaus de la sine aceste cuvinte spre a în-

sufleta călugărului o încredere oarbă în Mihaiu-Vodă. Gaspar Corniş încă declara că el își pune capul ca Mihaiu-Vodă n'are nici un gând de vrășmașie. Ast-fel creduții prințului Andrei slujiră mai mult a-l înșela decât chiar dușmanul său Mihaiu-Vodă.

Intr'acest chip Andrei Bathori se înșelă și, încredințat acum că Mihaiu-Voda nu cugetă rău asupra-i, îi dă voia ceruta de acesta d'a cumpăra în orașele săsești arme, praf, trâmbițe, steaguri și tot ce-i trebuia pentru război și de a le trece în țara Românească. Asemenea el îngadui la vr-o câți-va unguri, precum George Mako și frate-sau Grigore, Franciscu Lugaci, războinici viteji și cercați, și la mulți alții, a intra în slujba lui Mihaiu-Voda, dorind ei a se bate sub dânsul. Dar această încredere ce avea în Mihaiu nu opri pe cardinal d'a lucra și cu mai multa înfocare cu aliații săi întru înființarea planurilor comune. El se învoi pentru încheierea păcii și alianței cu Turcii prin Mustafa, solul turcesc, și ciaușul Ușaim, care de câta-va vreme se afla petrecând în buna cinste la curtea lui; dintr'alta parte se înțelese cu Ieremia-Vodă și cu Polonia ca fie-care, strângându-și oștile în taberi, să stea gata a-i veni întru ajutor. El însuși își aduna oștile, punând tabăra la Sas sebeș și aștepta numai sosirea aliaților săi spre a se porni împotriva lui Mihaiu. În vreme ce cardinalul făra grije, până să-i vină aliații, își petrecea timpul, preumblându-se prin munți, venind la pășuni și desfătându-se prin mâncări și beuturi, armia lui, ce sta în nelucrare la Sas-sebeș, începu a cârți și a se plânge, mai cu seama nobilimea. Fie-care de pe caracterul său, striga și dicea că-și pierdeau vremea într-o nelucrare ne folositoare și rușinoasă, că se ruinau acolo nefăcând nimic, că ei slăbeau și ei nu puteau merge să îngrijească de trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce erau în siguranță, fără dușman de nicăieri, de a-și petrece vara închisi în tabăra, topindu-se în moliciune. Cei mai limbuți nu respectau nici pe prințul nici pe svecnicii săi; că ei strigau că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărât și, leneș și că, obicinuit fiind la trândăvia calugărească și la o viață

delicată şi singuratică, el nu ştia ce trebuie unei armii şi ceea ce cere interesul statului: că el a luat domnia fără sa ştie prin ce ar putea mântui republica şi cum şi cu ce se face războiul. Cardinalul, cum aude aceste cârtiri ale oştaşilor, se îngrije foarte şi îndată, lăsând în tabăra numai pe pretorienii şi trupele mercenare, dă la toate celelalte oşti voe de a se întoarce pe la casele lor. Ast-fel, nu oarba încredere în MihaiŢ-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oştirilor, făcu pe cardinal a strica lagărul şi a se desarma do o cam dată.

VIII

În vremea aceea sosi în Ardeal la Alba-Iulia (20 August 1599) German Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunciu apostolic pe lângă cardinal. Acesta fusese, cum ştim, în aceeaşi calitate în Polonia, unde din reaua credinţă cu care se purtase, îşi trase hula tuturilor, şi Polonesii făcură un joc pe numele lui ce însemna *spin' reă*, dîcînd: «nici o dată nu pot fi spinii buni, măcar şi de ar fi trimişi de la Roma». El era într'adevăr un ambiţios şi intrigant mare, căutînd prin toate chipurile a dobîndi pălăria de cardinal, ce foarte inult o doria. După o şedere de câţiva ani în Polonia, desprînd de a-şi vedea dorinţa împlinită, trecu în Ardeal, teatru pe atunci de multe intrigi. El doria în tot chipul să câştige favoarea împăratului, ca printr'însul să dobîndească cardinalatul. El se sili a face pe Andrei Bathori să înţeleagă cât este de urît şi ocărîtor pentru dînsul, fiind creştin şi cardinal încă, să se alieze cu Turcii împotriva creştinilor şi a Papei; că el trebuie să se teamă de mânia Papei şi a sfîntului colegiu şi de răzbunarea împăratului şi a tuturor creştinilor. El îi făgăduia încă cum-că va mijloci la Papa ca să-i dea voie a se căsători ca să nu se stingă ast-fel familia Bathoreştilor. Un analist ungur de pe atunci, anume Szamoscozi, pretinde că prinţul Andrei se înduplică la aceste cuvinte ale lui Malaspina şi se făgădui că va strica alianţa cu Turcii, cu atît mai mult ca aceştia pretindeau ca să le dea înapoi cetăţile de margine Lipova, Ieneu şi alte treceri vecine; dîcea numai că,

temându-se de împotrivirea locuitorilor, voia ca să țină această hotărîre secretă până la epoca când se va aduna dieta ; iar pentru încheierea acestei alianțe porni îndată pe Ștefan Cacasi la împăratul ; și apoi chemă la sine pe solii turci, le declară că voiește răsboiul cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observând că cei-l'alți analiști tac despre aceasta și că solii sîi lângă sultanul, Nicolae Gavay și Francisc Budai, nu se întoarseră de la Poartă, decât după intrarea lui Mihaiu-Vodă în Ardeal. Urma însă ne va arăta că Andrei Bathori nu era de loc sincer în făgăduelile sale. O dovadă despre aceasta încă este că, în vreme ce el protesta despre hotărîrea lui d'a se alia cu împăratul, el scria lui Ioan Zamoisky cerînd povești și protestând de voința lui de a ținea cu Polonii. Zamoisky îi răspunse, în 23 Septembre 1599, ca să se grăbească a trimite o ambasadă la Staturile Poloniei, cerînd protecția lor pentru dînsul și pentru provincia sa. Este adevăr că toți actorii acestei scene umblau căutând a se înșela între sine unii pe alții : Andrei Bathori înșela pe împăratul, pe Mihaiu, pe Basta și pe Malaspina ; împăratul înșela pe cardinalul, pe al cărui trimis Cacasi îl primi foarte bine la Pilsna, unde se dusesse, și-i dete sperări că va încheia în curînd tractatul cerut, și într'aceiași vreme trimitea instrucții tainice la Mihaiu-Vodă și la generalul Basta ca să se înțeleagă împreună spre a intra cât mai cu grab în Ardeal și a goni d'acolo pe cardinal. El încă înșela și pe Mihaiu-Vodă, lăsându-i a spera mult, dar fiind bine hotărît a se sluji cu dînsul ca un instrument și a nu-l lăsa să se întemeze în stăpînirea Ardealului. Mihaiu-Vodă căuta a înșela pe cardinalul și într'aceiași vreme voia să înșele pe Basta, intrînd în Ardeal înaintea lui, cum și pe împărat, fiind hotărît a păstra această țară sub cîrmuirea sa. Basta asemenea voia să silească în toate chipurile spre a dobîndi el, iar nu Mihaiu, cîrmuirea Ardealului ; în sfîrșit Malaspina umbla să înșele pe toată lumea, vinînd în toate părțile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclean de a lucra, deși în diua de astăzi, când ideile morale sunt mult mai dezvoltate, este oarecum iertat, decorându-se cu numirea de diplomație și înșe-

lăciune de război, datorită istoriei, această conștiință a neamului omenesc, este de a-l osândi. MihaiŪ-Vodă din toți este mai lesne de iertat; el era amenințat cu viclenie în cărmuirea și patria sa și era nevoit să se apere cu aceleași arme cu care era isbit; ambiția lui încă avea un scop mult mai nobil și mai înalt decât a celor-l'alți; el ținea a regenerația sa.

IX

MihaiŪ-Vodă, aflând de tabăra cardinalului de la Sas-Sebeș, trimise în Ardeal pe banul Mihalcea, sfetnicul său de aproape și pe George Raț, sârb cu neamul și cu numele, spre a cerceta puterile și gândurile lui AndreiŪ. Sosind lângă acest prinț, ei îi declarară că MihaiŪ-Vodă voiește să navălească în Bulgaria, în vreme ce Ibrahim-Pașa războia în Ungaria, după cum făcuse cu isbândă în anul trecut, și că ar dori pentru aceasta să nu i se întâmple în lipsă vre o primejdie din partea Ardealului. Cardinalul încredință pe trimiși că MihaiŪ-Vodă poate fi sigur că nu i se va aduce nici o stânjenire la întreprinderile sale; pe lângă acest răspuns, trimișii raportară lui MihaiŪ, că în tabăra de lângă orașul Sas-Sebeș, AndreiŪ avea numai niște pretorien și oare-care oști mercenare: iar oastea țării se licențiasse din pricina sărbătorilor și fiind fără grijă de vrăjmași.

În acele zile MihaiŪ-Vodă trimise la Rudolf cesarul pe unul din boierii săi anume Stoica, boier ales, înțelept și de cinstă al țării, ca să dea poruncă lui George Basta să-și unească la Casovia oștile sale cu garnisoanele germane și cu Stefan Bocskai, și împreună cu oștile Varadinului să cadă cu toții asupra Ardealului, în care el, MihaiŪ, va navăli într'acea vreme; și ast-fel AndreiŪ, silit fiind a-și împărți oștile să nu poată respinge nici pe unul nici pe cel-alalt dușman. Cesarul, trimițând pe Stoica la Szathmar, îi răspunse că va afla voința sa de la vice-regele din Casovia. Cu toate acestea trimise cărți lui Moise Sécuiul, căpitanul Szathmarului, poruncindu-i ca să dea la vreme tot ce va fi trebuincios. Ge-

neralul George Raț aduse încă lui Mihaiu o sumă de bani din partea împăratului și el se puse atunci a-și aduna oastea și a pregăti expediția ce avea în gând, răspândind mereu vorba că se gătește împotriva Turcilor. Autorii contemporani vorbesc ast-fel de armata lui în această epocă: «Slujesc de «soldați acestui voevod, afară de Români, a căror vitejie o «cunosc bine Turcii din vremea viteazului lor căpitan Dracula, mulți unguri, ardeleni, câți-va arnăuți, greci și sârbi. «Are puțin pușcași, de care se află în lipsă și ardelenii, «căci aceste popoare și mai cu seamă ungurii, se bat mai «voios cu săbiile și călări cu sulitele și cu mare îndrăsneală «arată fața la vrăjmași.»

Mihaiu își iubea ostașii și cea d'întăiu a lui îngrijire era pentru dênșii. Tot-d'auna în mijlocul lor, făcându-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le familiartatea unui camarad, când vorbindu-le cu puterea și mărirea unui domn, când cu dragostea unui părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejii din toate părțile și din toate națiile alergau cu entusiasm sub steagul unui erou, care le făgăduia biruinți glorioase, căci ei știau bine că el își ține făgăduiala, și înfocarea lor era așa de mare cât și încrederea lor. Cu un asemenea căpitan ei erau gata a întreprinde tot, siguri că vor isbuti. Ei erau mândri de dênșul și mândri de sineși, gândind că fac parte dintr'o armie nebiruită. Români precum și Moldovenii îl urmau îmboldiți mai mult din datorie și dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de glorioasă și făgăduia a o face pe atât de mare. Sârbi, Bulgari, Greci, Arnăuți alergau la dênșul ca către un inger de libertate și de mântuire pentru neamurile lor. Cazaci, Polonesi, Unguri se întocmeau sub steagul lui, unii povățuiți prin admirarea lor pentru un mare erou, alții împinși prin dragostea războiului și a foloaselor ce aducea ostașilor, alții, ca mai toți viteji, căci inima lor era aprinsă de acea nobila dragoste a gloriei, care împinge pe om la moarte, ca sa dobândească nemurire.

Intr'aceea, în cursul lui Septemvrie, Mihaiu-Vodă trimise alți doi boieri, anume unul vistierul Damian și cel-alalt Preda,

ca să ceară în numele lui o trecere sigură prin mijlocul Ardealului în Ungaria, unde îl chemă împăratul în ajutor împotriva puternicului Ibraim-Paşa, făgăduind a trece prin Ardeal fără a vătăma pe nimeni. Dar cardinalul răspunse că nu crede că vr'o primejdie așa mare amenință creștinătatea, încât să aibă trebuință de ajutorul lui Mihaiū, îndemnându-l în orî-ce căs a trece mai bine Dunărea în Bulgaria, după cum îi era gîndul, și va face prin această o diversie mult mai folositoare creștinilor. D'abia se întoarseră acești boieri lângă Mihaiū Vodă și el trimise din nou cardinalului pe Mihalcea, banul Craiovei și pe George Raț, căpitanul guardiilor sale, spre a ve-ti că, de pe povața ce i-a dat el, este gata să treacă Dunărea spre a pustii Bulgaria. Dar cu toate acestea Andreiū nu se încredu și porni la Mihaiū pe George Palaticî, om foarte dibacî, ca să-l încredințeze că pacea încheiată cu Turcii și cu Tătarii este numai o prefacere până să-i vină bine a se declara dușmanul lor, aceea ce speră a o putea face curînd; și că el voește a cultiva cu dînsul sîntele drepturi ale unei bune vecinătăți și ale unui prieteșug nesiluit. Mihaiū, care știa acum ce temeî au cuvintele lui Andrei, răspunse că și el voește să trăească în bună unire cu prințul Ardealului. Mihaiū lucra cu atîta taină, în cît, împărțindu-și armia în deosebite locuri, nu lăsă lui Palaticî să vadă, fără numai trei sute pedestrași din guardia sa. Intorcîndu-se lângă cardinalul, Palaticî îi raportă răspunsul lui Mihaiū; adăogind că n'a vîdut la dînsul nici o pregătire de rîsboi.

Cardinalul, sigur acum că Mihaiū va sta în liniște și că a cîștigat ast-fel timpul trebuincios pentru înființarea proiectelor sale, credu că va putea acum să-și caute a se desface de protivnicii sei din lăuntru și să rîsbune uciderea fratelui său Baltazar. Cu toate că la alegerea sa de prinț el jurase, pentru dînsul și pentru fratele său Ștefan, uitare desăvârșita și că nu va căuta nici o rîsbunare, acum umbla să prîgonească sub alte pricinuri pe acei ce-î credea ca sfatuitori ai acelei ucideri; ast-fel era Ștefan Bocskai, Gaspar Corniș, George Rasvadi și alții. Puind pricină că Bocskai, nu a intrat în Ardeal cînd a fost chemat, cardinalul ocupase ce-

tățile Deva și Gorghiu, ce erau în stăpânirea lui Bocskai. Asemenea Ștefan Bathori trăgea la judecată pe sus însemnații svatuitori ai osândeii lui Baltazar, cerând ca să-i întoarcă starea acestuia, ce Sigismund Bathori o împărțise între dênși. Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 Octombrie (s. n.), ziua St. Luca, la Alba-Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenții ale lui și ale fratelui său. În vremea aceasta Sigismund Bathori, după o pătrecere d'abia de câte-va luni în Polonia, scrise cardinalului, că i s'a urât cu traiul în țară străină și dorește a intra în Ardeal, spre a trăi o viață liniștită. Cardinalul, temându-se cu tot dreptul de un om atât de neastâmpărat, îi respunse printr'o poesioară în patru versuri (quatrain), povățuindu-l să stea liniștit, și-i refuză cererea.

X

Intr'aceea Ieremia-Vodă din Moldova facu știre cardinalului ca Mihaiu-Voda voiește a intra în Ardeal cu oști grele și tot intr'o vreme Ioan Maro, sârb de neam, născut și crescut în Ardeal, care știind bine limba românească și latinească, se afla în slujba lui Mihaiu-Vodă ca secretar și cunoștea proiectele lui, scrise cardinalului ca să nu creadă încredințările lui Mihaiu, căci el are de gând a navăli în Ardeal și a cuprinde această țară, pentru care sfârșit își adună toate oștile. Andrei Bathori porni îndată la Mihaiu-Vodă în solie pe Tomas Czomortany, om ager la minte, ca să caute prin toate chipurile a descoperi proiectele lui Mihaiu. Czomortany sosi la București sâmbata spre seară, 11 Octombrie, și îndată avu audiență de la Mihaiu-Vodă, iar după câtă-va vreme de vorba, luând cuvîntul domnului, se întoarse a doua-zi duminica către cardinal, cu un răspuns pacinic. Despre această solie analiștii contemporani se deosibesc între sine. Chronica română și unii din analiștii unguri pretind că cardinalul în-sarcina pe Czomortany a spune lui Mihaiu, să-și lase țara și scaunul, căci apoi de nu, va fi isgonit de dênșul și de Turci și va încăpea în mâna acestora. Se vede că cardinalului i se

dete ast-fel pe față gândirea sa, sau pentru că credea că pes're puțin va fi în stare a o pune în lucrare, fiind-că îi și sosise acum niște cete de polonezi și moldoveni într'ajutor, sau că a voit să sperie pe Mihaiu și să mai câștige un repaus pe cât-va timp. Aceiași analiști unguri spun că Mihaiu-Vodă, auzind vorbele lui Czomortany, se înfurie și era cât p'aci să dea morții pe aducătorul acestii obraznice solii, dar că, stăpânindu-și mânia, el gândi că e mai bine a respecta dreptul gintelor și a căuta să răsbune acest afront asupra lui Andrei, de la care i-a venit, decât asupra solului. Pentru aceea răspunse acestuia cu vorbe dulci și bune, făgădui a fi îngăduitor întru toate și nu-l lăsă a descoperi pe fisionomia lui nici un semn care să-i destăinuiască cugătul. Ast-fel acest minunat bărbat știa când voia a se stăpâni pe sine-si și a-și învăli proiectele, așa în cât nimeni să nu le poată pătrunde.

Dar un alt analist, Ambrosie Simigiani, pretinde că Andrei propuse lui Mihaiu a-i da asil în Ardeal dacă Turcii vor veni să-l gonească din Țara Românească, și pâna să-și faca pace cu dênșii; că Gaspar Corniș, dușman al cardinalului, în înțelegere fiind cu Czomortany, care și el era tainic partisan al lui Mihaiu, în slujba căruia comandase niște oștiri, puse pe acesta a spune lui Mihaiu că i se poruncește d'a eși îndată din țara Românească, almintrelea va fi prins de Turci, fiind el o stavilă la alianța cardinalului cu Turcii.

Simigiani ca și Szamoscozi bănuiesc că Gaspar Corniș cu Pancratie Sennyei, unul din senatori, și cu mulți alții din cei mari ai Ardealului, mai cu seamă din cei compromiși cu Sigismund Bathori în uciderea nobilor la 1594, temându-se d'a cădea jertfă lui Andrei și Ștefan Bathorești, chemară pe Mihaiu-Vodă a intra în Ardeal. Cest din urmă analist pretinde ca adesea mulți au auzit pe Gaspar Corniș dicând: «Când tai un cap din Bathorești, îndată se ivește altul în loc, dar voi face ast-fel de bine ca mă voi mântui pentru tot d'auna de această peire.» Aceste învinovățiri, precum și altele ce vom vedea mai la vale, nouă, după cum și alți istorici unguri și străini, nu ni se par destul de temeinice ca să putem încheia din ele o acusație de trădare pen-

tru Corniş şi pentru soţii lui către neamul lor. Fără îndoială că aceştia nu iubiau pe cardinalul de care aveau a se teme; dar mai toţi Ungurii simţeau ca dânsii şi de la simţământul de ură pâna la trădare este încă mult.

XI

Mihaiu-Vodă iarăşi nu avea trebuinţă de ajutorul unor trădători dintre nobili, când avea în parte-î toate popoarele Ardealului. Românii, poporul cel mai numeros dintr'această ţară, de mult ţintise ochii spre dânsul cu credinţa sperărei, şi-l aştepta ca pre un mântuitor, spre a-î scăpa de tirania aristocraţiei ungureşti. Intr'adevăr, printr'o fatalitate a lucrurilor, asuprirea Ungurilor ardeleni asupra iobagilor lor Români, se adaogia într'o progresie crescătoare de ce se mai apropia ceasul ursit spre pedeapsa ei. Intr'o cronică săsească de pe acele timpuri citim, la anul 1592, acestea: «Foarte adevărat este ceea ce şice Liviū (în cartea IV, decada 4), «îmbuibarea şi sgârcenia sunt ciumele care răstoarnă toate împărăţiile cele mari. În ambele acestea se deprindeau nobili foarte tare, mai ales Kendiescii; atâtea bani storceau de la iobagi încât nimănuî nu-î era iertat a lua bani împrumut sau alte soiuri de hrană, decât numai de la ei. Apoi vinurile ce le da iobagilor erau foarte acre, fără gust şi nici de o treaba; asemenea şi grâul era muced şi tarâtos şi totuşi cu preţ mare: carnea de boū, de oaie sau era de vită bolnavă sau de mortaciune, pe care iobagii, măcar că nu le puteau nici gusta, erau siliţi a o plăti cu preţ destul de mare; nu cauta nimeni la mila, nici la sărăcia plebei celei mai ticaloase, nici la Dămnedeş, ci făcea fie-cine ce voia. Fie-care era craiū sau principe.

«Kendiescii, spre a-şi asigura lucrurile sale, trimiteau scrisori în toate părţile ca principii; pe aceştia îi urmau alţii, «ast-fel încât şi cei mai trenţuroşi nobili deprindeau tirania şi răutatea asupra sărmanilor ţărani. Te uiţi, Doamne, şi «rabdi! Faimos a fost şi Francisc Alardi, ce locuia la Mureş lângă Sân-Paul, şi batrânul Bogati, cămatari şi sfârnaşi foarte

«avuţi, cari au întreprins cea mai mare tiranie cu nenoro-
«cita plebe.»

Aceste se urmau la 1592, înaintea răsboiului. De şapte ani de când urma neîncetat răsboiul, chinurile şi nevoile Românilor crescuseră peste măsură, încât inima lor acum ferbea de dorinţa d'a-şi vărza focul răsbunării peste capetele tiranilor lor, domnii Ardealului.

Deosebit de Români, pe care în lipsă de alte pricini, legătura sângelui i-ar fi silit a sta mai bine cu fraţii lor din ţară decât cu neam străin, apoi chiar şi Saşii şi Sécuii erau cu totul în favoarea lui Mihaiu-Vodă. Oraşele săseşti, ostentive şi nemulţumite de domnia ungurească, aplecate din natură către împăratul Germaniei, spăimântate încă de câtă-va vreme de ura cea mare ce le hrănia cardinalul şi de ţintirile lui d'a le aduce cu sila la legea papistăşească, despre făgăduiala ce dedese Papii, pentru a intra ast-fel în favoarea acestuia şi a le stârpi cu totul, se plecau bucuroşi către Mihaiu-Vodă, care dăcea că cuprinde ţara pentru împăratul. Ei aflaseră că la Alba-Iulia se şi ridicase în piaţă şapte ţepi în care Andrei voia sa tragă pe cei şapte judecători saxonii înainte de 18 Octomvrie, ziua hotărâtă pentru deschiderea dietei, la care aceştia trebuia să se afle. Albert Hull, comitele Saşilor şi unul din cei mai mari din bărbaţii lor, descoperind acest groasnic proiect, hotărî a-şi mântui compatrioţii de tirania unui popor crud şi fanatic. El se grăbi a scrie lui Mihaiu, rugându-l să vina cât mai curând în ajutor, făgăduind a răscula toată naţia în favoarea lui.

Mihaiu, spre a le da dovada de încrederea sa într'înşii, alesese pe Christofor Herschel, cetăţean de la Braşov frate cu judele aceluşi oraş, spre a-l trimite în Praga la împăratul cu cărţi, în care se trata de gonirea cardinalului din Ardeal. Se dăce că Herzely făcu această calatorie sub pretext de comerţ şi că Mihaiu dete lui Herzely pentru drum o suta de galbeni de aur şi împăratul, după ce l'a resplatit cum se cade, îl trimise înapoi la Mihaiu.

Sécuii asemenea, după cum ştim, aveau o ură fioroasă împotriva nobililor şi mai ales asupra familiei Bathoreş-

tilor. Purtarea cea înșelătoare a acestora, dându-le libertatea, când aveau nevoie de dênșii și răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urmă răscoală a lor (1596) fusese pedepsită, îi facuseră nerăbdători de a scutura jugul, ținând a da mână de ajutor orî-carui dușman al casei Bathoreștilor.

Așa, toate popoarele Ardealului urau pe cardinalul, așteptau cu nerăbdare și stau gata să ajute pe Mihaiu spre a răpi din mâna lui țara Ardealului. Mihaiu dar în Ardeal era sperarea și sprijinul intereselor populare împotriva aristocrației și domnirii ungurești. Vai! pentru ce necunosc el această frumoasă misie și trase asupra-și pedeapsa meritată a celor ce călcă menirea cu care provedința i-a însărcinat!

Dar afară de popoare, știm că o mare parte din cei mai mari nobili ai Ardealului, nemulțumiți de Bathorești, chemau în dorința inimei lor pe Mihaiu, deși în lipsa de dovezi temeinice, nu credeau că aceasta dorință să fi mers până la trădare și că ei să fi înlesnit cu ceva triumful lui Mihaiu.

Ast-fel, cursoarea ce târa pe Mihaiu și-l împingea în Ardeal era puternică, nebiruită, providențială.

XII

A doua zi după pornirea lui Czomortany spre Ardeal, luni, în 13 Octombrie 1599, Mihaiu-Vodă adună la Ploești o parte mare din oștile sale. Toată gloata ostașilor Români și sârbi era așezată în piață și pe uliți; iar călăreții guardiei sale numiți Curtenii și o ceată de Cazaci și de polonesi, îi răspândi împrejurul orașului. Generalului Baba-Novac, care avea sub comanda sa 5000 oameni pedestri, precum și haiducilor din Ungaria, le dăde poruncă de a-și întocmi oștimea lor armată în cinci rânduri din piață până la curtea palatului domnesc. Ast-fel fiind posturile așezate, aduseră dinaintea lui Mihaiu mai întâiu pe viteazul George Mako cu ceilalți căpitani de oaste, Stefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiș și pe toți ofierii unguri, ce slujiau în armata sa. Domnul le luă mâinile lor în ale sale și-i puse să jure că-l vor urma ori unde-l va povățui, mai ales în expediția ce el

pregătește; că vor asculta și vor îndeplini toate poruncile sale și că nu vor trăda steagul său nici de față nici într'ascuns. După ce dete ast-fel drumul lui Mako și oștilor sale, aduse asemeni de la satul Florești 500 călăreți unguri comandați de Dimitrie ce-î dăcea cel mare și pe locotenenții săi Georgie Horvath, Ion Kiș, Petru Kidel, Ion Sinoli și câți-va alții. El aduse încă și pe beșlii, de cari avea două sute în oastea lui. Această ceată de călăreți, sub o numire turcească, era întocmită de Mihaiū-Vodă. Ei aveau o plată deosebită și ajunseră a fi fruntașii vitejilor. Capul lor era Stefan Petnahazi. Mihaiū-Vodă îi aduse pe unul după altul spre a face jurământ. Fură unii cari se îndoiră puțin a face un jurământ orb și cam nehotărît; catre cari întorcându-se Mihaiū, le dăse cu oare-care asprime: «Faceți, căci «datoria soldaților este a urma pe general, iar nu a generalului pe soldați; mie mi-se cade a porunci, vouă a asculta!»

Mihaiū, căutând mereu a ține cât mai ascuns proiectul său, răspândise vorbe, ca mai nainte, ca această gătire de război se face asupra Turcilor; dar o seamă de boieri pătrunseseră proiectele sale. Erău mulți din boierii săi cei mai iubiți, cărora nu le prea plăceau ținirile *ambilor Mihai*, cum se dăcea atunci, adecă ale domnului și ale banului Mihalcea, carele mereu ațîța ambiția și pofta de domnire și de coprinderi a domnului său. Acei boieri iu-leau țara și pe domn, dar voiau să vadă pacea și se împotriveauă expediției din Ardeal, ca una care poate avea până în urmă sfârșit rău, ațîțând mulți dușmani asupra țării și zadărniciind sperarea de a o vedea împăciuită și culegând rodul de atâta sânge vărsat. Intre acești boieri era și Theodosie Logofetul, boier bătrân, ales, de cinste și priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa banului Mihalcea, ce se afla încă în Ardeal lângă cardinalul, acest boier voia să facă o silință spre a întoarce pe Mihaiū-Vodă din hotărîrea sa de a intra în Ardeal; el trase în gândul său pe soția lui Mihaiū, doamna Stanca ¹⁾. Era o

¹⁾ În manuscrisul autorului numele doamnei e Florica, dar este o evidentă eroare pe care am îndreptat-o. Florica a fost fiica lui Mihaiu.
Notă editorului.

femeie aleasă această doamnă, ale cărei calități chiar dușmanii soțului ei nu se putură opri a le încununa cu laude entusiaste. Bună, blândă, supusă, inger de mumă și de soție, ea adesea domolia iuțeala și asprimea caracterului soțului ei, și într'aceeași vreme, inimă eroică, ea împărtășa de multe ori primejdiile bărbatului său, însoțindu-l în răsboaie și până pe câmpul bătăliilor, stând la coasta lui. Ca logofetul Theodosie, ea nu iubia pe banul Mihalcea pe care-l învinovăția că sfătuește rău pe domn. Fie un presimțimint de nenorocirile ce copleșinderea Ardealului va trage asupra familiei sale, fie numai niște scrupule nobile și impuse ori-cui este în poziție d'a asculta numai glasul inimei sale, fără d'a avea alte dorințe mai înalte a împlini, ei i se părea că e nedrept lucru a purta războiul în Ardeal. Cu inima stăpânită de aceste simțiri, ea se duse lângă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrimi a-l întoarce din hotărîrea lui. Ea îi aduse aminte asilul ce le dedese Ardealul atunci când erau amândoi pribegi, prizoniți de tiranul Alexandru, ajutorul ce-i dedese prințul Sigismund spre a se face domn și mai pe urmă spre a mântui țara de năvălirea lui Sinan Pașa, și-l jură pe Dumnezeu, pe sfântul Mihai și pe sfântul Nicolae, patronii casei lor, d'a nu purta războiul într'o țară de la care primise numai bine, spre a nu trage asupra-și osânda nemulțămitorilor. Infocatele și elocvente cuvinte, precum și lacrimile ei fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărîrea soțului său. Și oare s'ar fi căzut ca el tocmai acum, în minutul d'î o îndeplini, sa se lase de o idee care de multă vreme framânta inima sa? În ce oare se arata el nemulțămitor? Dacă Sigismund Bathori l'a ajutat întru ceva prin creditul său spre a căpăta domnia, el nu i-a răsplătit însutit această mică facere de bine prin câte foloase biruințele sale aduseseră Ardealului și sporiseră gloria lui Sigismund? Trebuia oare să uite la câte umilințe supuseseră Sigismund pe Mihai și patria lui? Trebuia să uite că pata rușinosului tractat de la 1595 nu era încă ștearsă? Dacă Sigismund a venit să-l ajute împotriva lui Sinan, nu era oare spre a se ajuta pe sine-și și Ardealul care era de o potrivă amenințat? Atât numai că, în loc să atșepțe pe

Turci în Ardeal, veni să-î întâmpine în ţara Românească şi ferise prin aceasta Ardealul de pustiirile războiului? Apoi, chiar de ar fi avut MihaiŢ şi RomâniŢ datorita de a fi recunoscători lui Sigismund, acesta mai cărmuia el oare acum Ardealul? Nu-l lăsase pentru peirea lui MihaiŢ în mânilor cardinalului? Acesta apoi nu era vedit de duşman al nostru? Trebuia oare să-l lase timp a ne isbi şi a ne pune în stare d'a nu-î putea sta împotriva? Şi chiar de ar fi fost alt-fel purtarea cardinalului, chiar de ar fi avut MihaiŢ datorita să se arate recunoscător către dânsul, apoi recunoştinţa personală a unui domn poate oare să stingă dreptul şi datorita unei naţiŢ? Putea el să se lepede de cauza naţiuneŢ pe care se făgăduise a o ajuta? Ardealul a cărei gloata de populaţie sunt RomâniŢ, nu este el o ţară românească? Trebuia oare a mai lăsa în stăpânirea Ungurilor toată această ţară, care, de pe dreptul natureŢ şi dreptul oamenilor, este a Românilor? Mai ales când chiar şi populaţiile de alt sânge îl chemau?

Ce? fiind-că ne tragem din acel popor, stăpân al lumeŢ, care întemeie cea mai minunată şi mai colosală unitate cunoscută în istoria omenireŢ, fi-vom noi osândiţi a trai alături frate cu frate, în veci străin unul de altul? Suntem noi osândiţi a ispăşi mărirea strămoşilor noştri şi jugul sub care ei plecară lumea trăind vecinic isolaţi unul de altul, sub un deosebit jug barbar? Dumnezeu nu ne-a dat şi nouă oare acelaşi drept ca celor-l'alte naţiŢ şi aceeaşi datorie, o anume misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea e grea de a crea unitatea naţională; ea va aţâta mulţi duşmani asupra-ne şi curând sau mai târziu va veni o di fatală, precum venise lui Mircea, lui Ştefan-cel-Mare şi lui Petru Rareş. Ce? pentru că o datorie, o datorie naţională, o datorie de viaţă şi de moarte e anevoioasă, suntem oare în drept a ne apăra de dânsa? Se poate oare naşte ceva în lume fără jertfe şi dureri? Eroul va cădea într'adevăr sub această grea sarcină. El va adauge un nume glorios mai mult în şirul martirilor unităţiŢ naţionale; dar silinţele lui, sângele său vârsat, până şi greşelile lui vor lumina calea generaţiilor viitoare şi o di .

va veni cât de târziu, când ursitele glorioase ce el a visat pentru nație, până în sfârșit se vor îndeplini.

XIII

Pân'a nu intra în Ardeal, Mihaiu se chibzui a feri în lipsă-î țara Românească de năvălirile Turcilor; spre acest sfârșit, de pe spusa lui Bethlen, se trimise soli vestindu-le că povățuește o armie împotriva cardinalului, care a încheiat pace cu împăratul și că se va sili în tot chipul a-l aduce la ascultare și a-l face credincios sultanului. Spre a da mai mult credit acestei fabule în ochii Turcilor, el lăsă în Târgoviște un ciauș însărcinat a primi în lipsa lui un tribut pentru sultanul. Adesea turcul ca și Mihaiu au căutat a se înșela unul pe altul în asemenea fabule groase, la care nimeni nu putea crede și fără îndoială că și acum, dacă Turcii nu năvăliră în țară, pricina fu mai mult din neputință decât de încrederea în vorbele lui Mihaiu. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu vătămă decât caracterului său, și cu oare-ce temeiu își trăgea asupra-și din partea dușmanilor săi învinovățirea de a fi om viclean, prefăcut și fără credință. Înainte de a eși din țară, Mihaiu aședă pe bătrâna sa mumă Teodora, pentru care era plin de dragoste și de îngrijire, ca într'un loc de siguranță, la mănăstirea Cozia, clădită în sinul Carpaților, ca să șeadă acolo câtă vreme va ține războiul. Această bătrână doamnă, care vedu și presimți cu inima nestatornica norocire a fiului său, fericirea și restriștea lui până și tristul său sfârșit, muri în aceeași mănăstire cinci ani după această expediție (1603).

Doamna Stanca, ne isbutind a întoarce pe soțul ei de a întreprinde expediția hotărâtă, voi să-l însoțească în Ardeal și împreună cu fiul său Petrașcu, ce era atunci de două-șeci și cinci de ani, să împărtășească primejdiile soțului ei.

XIV

Mihaiu-Vodă nu se mulțumi, ca un general harnic, a învélui expediția sa în cel mai mare secret, dar încă adoptă un plan de operați a căruî idee strategică cu drept poate

minuna. În înţelegere fiind cu Saşii, sigur d'a trage pe Săcu în partea sa, el hotărî să intre cu oastea principală pe la Văleni, şi pe la pasul Buzăului în Ardeal, să se aşeze între Saşi şi Săcu, să ţină pe aceia în supunere, să tragă pe aceştia în partea lui şi să închidă calea prin care ajutoarele de Poloni şi de Moldoveni puteau sosi cardinalului. Tot într-o vreme el trimise peste Olt la Radu Buzescu şi la banul Udrea ca să sară şi ei cu toate oştile Craiovei, ale Jiului şi cu ale Mehedinţilor, să-î iasă înainte către luncile Sibiului, şi, ocupând acest oraş aliat, să ţină calea deschisă către Alba-Iulia, capitala Ardealului şi punctul obiectiv al operaţiilor războiului.

Ast-fel toate întocmind şi prevădînd, trei zile după depunerea jurămîntului oştilor, la 16 Octombrie, Mihai-Vodă porunci ungurilor să se meargă a tăbări în poalele Carpaţilor ce despart ţara Românească de Ardeal. Acolo chemă în grabă toată mulţimea ostaşilor, ce erau împrăştiaţi prin prejur în batalioane, puse prin glasul crainicilor de proclamă că toate trăsurile să rămână în urmă; fie-care să-şi poarte bagagiul; lucrurile cele mai grele să se încarce pe cai de cărauş şi în puţine trăsuri rămase pentru femeile şi avuturile boierilor; să încarce lucrurile taberii pe cai uşori de munte, lăsând tot ce e greu de purtat; că prinţul Andrei a făcut pace şi alianţă cu Turcul; că oastea va trece prin Ardeal, căci cesarul i-a dat loc de întâlnire în Ungaria; că el voeste ca în această cale căpeteniile şi soldaţii să fie unul lângă altul soţi de drum. Ast-fel poruncind, el se pune cu toată oastea a trece munţi îndreptându-se către pasul Buzăului. Înainte trimise o ceată aleasă spre a ocupa trecătorile şi a stăpâni strămtorile, ca să nu lase pe duşman să reîntoarne pe drum copacii, lucru ce lesne se face într'acele locuri, şi ast-fel să-î taie drumul său să-î întindă curse în strămtorile de din-coace, poruncind ca, de se vor găsi, să le strice ca să înlenească trecerea armiei. El se luă pe urma acestei cete cu atîta iuţeală încît într'o zi şi o noapte trecuse munţi mai cu toate oştile sale, până a nu merge încă vestea în Ardeal că el a pornit din ţara Românească. Această extraordinară iuţeală dovedeşte lămurit că acest mare războinic

fu poate cel d'întăi în Europa, care simți ȋisa comună acum «că secretul tacticei stă în picioare». Timpul uscat și arȋtor al verii trecuse și acela al toamnei din acest an favorisa întreprinderea lui Mihaiȋ, căci nici cerul nu fu ploios, de precum adesea se întâmplă în această lună, de face pământul noroios, nici zăpada, nici frigul nici o altă turburare a aerului nu întârzie această expediȋie. «Un geniȋ favoritoriȋ «lui Mihaiȋ, împotrivor Ungurilor, ȋice Bethlen, îi făcuse «tot lesne de împlinit. Drumurile nu erau închise prin copaci «răsturnaȋi, nici apărate de oștire; el nu întâlne nici o oaste «care să-l opreasca în cale, și trecu Alpii cu mai mare iuȋeală «decăt odinioară Anibal».

XV

După ce a trecut munȋi, găsiȋ un loc priincios pentru hrana și odihna oștilor, la trecerea din țara Românească în Ardeal numită a Buzăului, Mihaiȋ-Vodă tăbări acolo în acea ȋi, care era Sâmbătă (18 Octombrie). Indată porni pe George Mako, Ioan Tamasfalvi, Ștefan Harali și un alt Ștefan Dömöș, toȋi Săcuȋ de neam, ca să îndemne pe Săcuȋ la revoltă. Ajungȋnd lângă concetățenii lor, aceștia se siliră cât putura ca să-i aducă cu gloata în tabăra lui Mihaiȋ. Ei le făgăduira mari resplătiră și mai ales o libertate temeinică, pentru care d'atâtea oră ei se sculasera și trăsesera asupra-le cumplete pedepse de la prinȋi Bathorești și cei mai înainte lor; ei îi povătuiră d'a scutura acum acest jug nu numai rușinos, dar și nesuferit; să nu gândească că vor fi în siguranță de nu vor îmbrăȋșa nici o parte nici alta; să se socotească că lângă Mihaiȋ vor fi îndată răsplătiȋ prin redobândirea libertăȋii și că n'au nimic a spera de la prinȋul Andreiȋ, un Bathori și un popă; că mai bine este a scutura odată o nevrednică robire decăt a se lăsa traind vecinic sub împilare, ei și neamul lor; Auȋind aceste vorbe și altele, Săcuȋ, care locuiau Cikudul și Ghergiul, răspunseră că ei nu vor lua armele și nu se vor duce la Mihaiȋ până când cetaȋuia Orheiul, zidită d'asupra capetelor lor de Ion Sigismund ce fusese

ales crai al Ungariei, nu va fi dărmată; că dacă Mihaiu, eşind biruitor voieşte a primi această condiţie şi să le dea libertatea, făgăduesc d'a alerga îndată lângă dânsul şi d'a urma steagul său. Instiintându-se Mahaiu despre acestea, primi cererile lor şi Săcuii, cum aflară răspunsul domnului, se adunară în mare număr lângă cetăţuia Orheiul şi o deteră pradă flacărilor; apoi vr'o mie dintr'înşii alergară la arme. În vreme ce aceştia se gătesc a se duce lângă Mihaiu-Vodă, sfărâmând şi ardând palaturile nobililor, cei-alalţi Săcuii, după exemplul lor, năvăliră cu atâta furie asupra palaturilor celor mari, în cât mai nici unul nu scăpă de omor. Intre aceste palaturi fură arse şi acele din posesiile lui Ion Beldi din săcuime, care cu greşală spun unii că se arseră de Mihaiu-Vadă.

Intr'aceia, ridicându-şi tabăra de la Buzău, Mihaiu o aşedă duminică (19 Octombrie) lângă Preşmăr, oraş din ţara Bârsei său din ţinutul Braşovului. Mihaiu-Vodă, nevoind să lase în urmă un oraş aşa de important ca Braşovul, care ar fi putut a-l isbi în spate, său a-i tăia linia de comunicaţie şi provisiile, chieamă îndată în cortul său pre cei mai de căpetenie ai oraşului, între care judele Valentin Herschel, om ales prin calităţile şi prin avuţiile sale, şi le dîse ca să-i dea oraşul şi să-i jure credinţă, fiind mai bine pentru dânsii a-l sprijini decât a-l mânîia. Judele se consultă cu magistratul oraşului şi nu atât pentru orăşeni cât pentru ţara Bârsei ce le era supusă, hotărără şi se învoiră cu toţii ca să facă pre voia lui Mihaiu, sub condiţie dacă va coprinde ţara. Aşa dar în 20 Octombrie eşiră deputaţi din partea oraşului, Cirilă Greising, senator şi bătrân de respectat prin pîrul său cel alb şi prin înţelepciunea sa, împreună cu Luca Hirscher, oratorul comunităţii şi cu alţi doi cetăţeni juraţi, însoţiţi şi de câţi-va soldaţi. Apropiindu-se ei de tabără, le eşiră întru întâmpinare câţi-va cazaci care îi duseră la cortul domnului. Ei îi presentară un car cu cojoace trebuincioase soldaţilor spre a se feri de frig, şi bucate multe, şi-l rugară să trachteze oraşul Braşovului cu milostivire, căci populaţia, fiind puţin răsboinică şi cu totul dedată la industrie, nu-l poate

întru nimic vătăma. Mihaiu le răspunse că ei prin înscris întărit cu pecetea cetăţii să se îndatoreze cu credin a împăratului nem esc, căci de nu, el va da în pradă cetatea cu tot  inutul ei. La aceste cuvinte deputa ii, ved nd primejdia,   i cerură trei  ile spre a se chibzui.

XVI

 n noaptea acelei  ile, luni spre mar i (20 spre 21 Octombrie) după miezul nop ii, pe o ploaie  i o grindină grozava, Mihaiu dete semnalul d a ridica tabara de la Pre m r  i m rse de tabări la Codlea.

 n  iua următoare (21 Octombrie) sosiră în taber  Pavel Kertz doctorul cet  ii, Mathei Fronius  i Ion Hirscher jura i cu c  i-va din suta i, soli ai Bra ovenilor, spuind ca comunitatea n a mai voit sa a tepte p r  în sorocul de trei  ile, ca să aduca răspuns  i că i-a însărcinat să ro ge pe Mihaiu. Vodă a se mul umi cu f gaduial  ca-  vor fi credincio i, de-l va ajuta Dumnezeu a isbuti asupra lui Andreiu; ca de vreme ce le vo ste binele, după cum  ice, să se îndure asupra-le  i să nu-l pună în primejdie de a peri prin r  bunarea lui Andreiu; cu toate acestea, ei f gaduiau de acum a nu unelti nimic împotriva lui, nici de fa  , nici pe ascuns  i ca vor sta în lini te desav r ita, numai  i domnul să fie bine-voitor locuitorilor t rgului  i locului dimprejur. Mihaiu  i ascult  cu luare aminte  i le răspunse ast-fel: «Ved că voi vă  ine i  i «de mine  i de principele vostru  i nu fără cuv nt. Dec  eu «sunt mul amit cu f g duin ele voastre numai să r m ne i «statornici.»

 n 22 Octombrie Mihaiu trece cu toată oastea sa peste măgura Codlei,  i înca în aceia i  i ajunge la  ercaia, o mo ie de ale Bra ovului. Trec d armia prin pădurea numită Dracon, care se întinde la 16 mi de pa i, ni te veliți poloni din avangardie,  nt lnind c  i-va neguțatori ce veniau cu marfa,  i prădară  i-  uciseră. Al i solda i în cale aprinseră c te-va sate, între care Feldioara  i M ghiuru ul, pradar  c  i-va preo i  i ridicară mai ales to i caii  i bucatele ce g -

siră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiştii şi istoricii unguri a urla şi a se vaita de fără-de-legile oştirei lui MihaiŢ, chiar şi astaŢi când armii se afla disciplinate şi administraŢia provisiilor organisata, sunt foarte comune la o oştire ce năvaleşte în pamânt strain şi este nevoita a se hrani cum şi unde va putea. Apoi îndarâtnicia locuitorilor de a-şi ascunde bucatele mânia pe ostaŢi. MihaiŢ se silea cât putea a ţine în frâul disciplinei pe ostaŢi; dar străşnicia lui nu putea să vaŢa şi să pedepsească totul. Aşa, când plecă oastea din Preşmer, nişte ostaŢi puseră foc târgului. MihaiŢ, cum află, sari şi puse oamenii săi să stingă focul «jurându-se, «spune o cronica vrăjmaşă lui, cum că cu voia lui nu se fac «acestea, însa el nu e în stare a ţine în frâne o ast-fel de «mulŢime de ostaŢi furioşi.» El afla mai apoi că nişte ostaŢi isbiseră castelul de la Heltia şi erau p'aci sa-l coprinŢa şi îndata trimese poruncă straşnică de-î opri de la aceasta întreprindere. Acestea sunt destule spre a nimici neruşinatele hule ale istoricilor unguri care învinovaŢesc pe MihaiŢ, nu numai că n'a făcut nimic spre a înfrâna ostăşimea, ci încă a îndemnat-o «la hoŢie, tâlhărie, pustiire, aprinderi şi omor». Era cu greu într'adevăr a nu se întâmpla oare-care escesuri şi a păstra o straşnică disciplină într'o armie numeroasă, compusă în mare parte de ostaŢi mercenari de felurite naŢii. Spre a-şi închipui cine-va ce fel erau armii atunci, trebuie sa-şi aducă aminte cum erau ele mai câŢi-va ani în urmă, în răşboiul de trei-Ţeci de ani. Armia lui MihaiŢ trebuia să semene cu aceea împerătească a vestitului Wallenstein.

La 23 Octombrie MihaiŢ scoase afară o proclamaŢie, vestind că el a venit ca să ţina pe locuitorii Ardealului în credinŢa şi supunerea ce ei juraseră mai nainte împăratului şi a scoate din scaun pe AndreiŢ Bathori, carele, lăsând partida creştinească, va sa predea Ardealul Turcilor. După aceea el porni de la Şercaia spre Făgăraş «nevătămând pre nimeni, «Ţice aceeaşi chronică citată mai sus, nici prădând satele, «pentru că de bună-voie îi deteră cele trebuincioase spre «hrană»; şi chiar într'aceeaşi Ţi ajunse la CârŢişoara. În cale în toate părŢile MihaiŢ revoluŢiona popoarele şi le silea, mai

ales pe Sași (pe care nu voia să-i lase în urma sa în stare de a se arma) a se uni cu armia sa.

Mihaiu făcea toate cu o grabă mare, încredințat fiind că Andreiu se află cu totul fără de putere, încât el credea că silind la drum, îl va putea ajunge până nu apuca el să-și strângă armia și că lesne îl va putea nimici.

XVII.

La Alba-Iulia dieta se adunase chiar în aceiași zi în care Mihaiu-Vodă tabărise în strămtorile Carpaților. Ea se apucase îndată după cererea prințului de a face proces lui Bocskai, care nu voise a se înfățișa în persoană dinainte-i de pe cum fusese citat. După două zile, iată sosește un curier trimis de Valentin Herschel de la Brașov cu cărți către cardinalul, pe care deschidându-le svetnicul său Gaspar Corniș, vedu că se vestește că de o cam dată tot e liniștit și sigur, afară numai că s'a vădut rătăcind într'o trecere în vecinătatea Buzăului niște companii de veliți polonezi, dar că ei nu facuseră nici un rău nici oamenilor, nici vitelor, și că de se va întâmpla ceva mai însemnat, vor face îndată cunoscut. Dar curierul care adusese scrisorile, când eșise din Brașov văduse avangardia lui Mihaiu întinsă de bătaie în preajma orașului. Ajungând la Alba-Iulia, încă galben de frică, și socotind că în cărțile sale se pomenește de năvălirea lui Mihaiu, nu spuse nimic lui Gaspar Corniș, dar răspândea această veste printre orășani, încât tot orașul se umplu și ferbea pe ulițe vorbind de aceasta, când cei mari nu știa încă nimic. Un căpitan de călareți pretoriani anume Gaspar Libek, ducându-se la Corniș, îi făcu cunoscut sgomotul răspândit de curier în oraș. «Ajută-ne, Doamne!», strigă Corniș tremurând la această groaznică știre și îndată aducând înainte-i pe curier, se asigură de adevăr și după ce-l mustră rău, alergă la prințul Andreiu spre a-i spune primejdia ce-l amenință. Cine ar fi vădut turburearea și spaima lui Corniș atunci s'ar fi încredințat că acest om nu poate fi trădător, de pe cum l'aū bănuir uniū din analiști.

Spun că Andreiu Bathori dintru'ntăiu nu voi să creadă,

tratând această veste de fabulă și glumă, mai ales că soliū lui Mihaiū, banul Mihalcea și George Raț, se aflaū la Alba, lângă dēnsul și-l încredințaū a nu se îngriji, căci toate vor eși cu bine. Cu toate acestea, țiind după obiceiū îndată sfat cu cei mai mari, porunci să trimită fără întârziere în toate părțile spre a chema pe locuitori la arme. Într'aceea nobilimea Sēcuiilor, mai aproape fiind de răū și credincioasă prințului Andreiū, trimetea curier peste curier spre a-i vesti că Mihaiū-Vodă a trecut Alpī și a sosit cu o armie însemnata la Preșmēr; că a aprins nu numai castelul lui Ion Beldi, ce se afla atunci la dietă, dar încă a purtat flacăra și sabia prin toate satele și orașele ce a întâmpinat pâna la Feldioara. Spune Ambrosius Simigiani că mulți din nobili, voitori de răū ai prințului Andreiū, prindeaū scrisorile ce-i erau adresate și opreaū pe curieri d'a se înfățișa dinaintea lui; pe lângă aceasta, vorbele despre sosirea dușmanului se împotrivea una alteia și ei se sileaū prin multe cuvântări a-l încredința că n'are a se teme de nimic. Cu toate acestea, ȃice Bethlen, precum valul gonește valul, d'asemenea o vorbă despre sosirea lui Mihaiu marea și întemeia cele-l'alte vorbe și umplea urechile tuturilor. A doua noapte după sosirea curierului de la Brașov se duseră Stefan Bathori, Gaspar Corniș, Pancratie Sennyei și Stefan Bodoni lângă prințul Andreiū, pe care-l găsiră meditând și cântând dintr'un instrument de musică, pe când țara era în foc. Ei îl deșteptară din meditația sa, descoperindu-i adēvērata stare a lucrurilor. Andreiū, fără a se prea grăbi și fără a-și perde cumpētul, dete drum dietei și, numiind pe Gaspar Corniș locotenent al sēū peste toată armia, trimise îndată porunci strașnice în toate părțile crăiei, spre a se purta, de pe obiceiū, în tot locul o sabie încruntată în sânge și a vesti că fără zabavă și cu cea mai mare iuțea toata nobilimea, toată bras a ostășească să se adune înarınatā la Sas-Sebeș, căci o primejdie obștească amenință și nu suferă nici o întârziere; că toți acei ce nu se vor grăbi a veni vor fi priviți ca niște trădători și desertori și se vor pedepsi cu moartea cea mai cruntă. El scrise asemenea și la Secui, cari erau scutiți de slujba ostășească de când fuseseră

despuiați de libertatea lor, «dicându-le că într'o primejdie atât de grea să-și unească și ei puterile spre a goni din patrie pe dușmanul comun, făgăduind a da libertate la toți aceia ce-î vor sta într'ajutor; că era mult mai bine și mai sigur pentru Săcuș a-și dobîndi libertatea de la un prinț ales de dînsii, care are aceiași nație, limbă și obiceiuri ca și ei, decât a lua armele în favoarea unui străin, împotriva celuiia ce este os din osul lor și sânge din sângele lor»; și pentru ca sa-î facă sa se lupte cu dînsul și fără voia lor, Andreiu luă măsuri aspre în țara Secuilor dintre rîurile Mureșul și Crișul, odinioară rîul aurit. Una din aceste măsuri era punerea în lucrare a unui obicei vechi întrebuițat de Sciți și apoi și în Ungaria pe la începutul acestei crăi. Acest obicei era ca la o primejdie mare cu care amenința vr'un dușman strain țara, acel locuitor ce nu se scula îndată după porunca spre a lua armele împotriva dușmanului, era legat cu funii prin mijlocul trupului și cu multă rușine pedepsit. Dar ura Secuilor asupra lui Andrei era atât de mare încât nici amenințările, nici făgăduielile lui nu-î putură îndupleca a lua armele în favoarea lui.

În urma acestora, cardinalul merse de întîlni pe Malaspina ce era bolnav, îi expuse primejdia în care se afla și dobîndi de la acesta făgăduiala ca va sta mijlocitor spre a-l împăciui cu Mihaiu-Vodă. El se chibzuiră de a trimite mai înainte pe un nobil Isac Csejtie la Mihaiu spre a afla cererile lui și a cauta sa-l aduca la simțiminte pacinice. Dar Mihaiu, fără a da nici un răspuns, opri la sine pe Isac Csejtie până după bataie. Fara a mai perde vreme, cardinalul, urcându-se într'o trasura, eși din capitala sa, ce nu mai era s'o vadă, ursit a fi o priveliște ticăloasă a lînecoaselor lucruri omenști. El lasa în locul seu în Alba-Iulia pe fratele seu Ștefan Bathori și pe Ladislas Gyulasi și se duse la Sas-Sebeș, unde se facu adunarea oștilor. Aci, aflînd Andrei că Mihaiu înaintea repede spre Alba, fara a aștepta toate oștile ce soseau încet, își ridică tabara de acolo. El porunci ca cei ce vor sosi sa-l urmeze, și, lasînd d'o parte Făgărașul unde avea garnizoana, se îndrepta cu mare graba spre Sibiu, unde

ajunse a treia zi, în 24 Octombrie. Locuitorii Sibiiului, cari împreuna cu căpetenia lor Albert Süveg erau aliați cu Mihaiū, îl primiră rece, fara a-i da datoriile de credință cuvenite.

XVIII

Într'aceea Mihaiū inainta cu grabă spre Sibiiū, socotind sa ajungă acolo înaintea lui Andrei. În 25 Octombrie el ajunsese lângă târgul Talmaciului cu oastea, cu soția și cu familia sa. Ținta lui era a înlesni unirea cu armia sa a șease mii ostași Olteni ce-i aducea pe la Turnu-Roșu, Radu Buzescu și banul Udrea, pe cari îi aștepta în tot minutul și cari sosiră tocmai a doua-zi în 26¹. Armia lui Mihaiu se mai adăogise în cale cu o sumă de Săci, Sași și alți partizanii ai sei din Ardeal, mai ales Români, ce-i venise într'ajutor. Ast-fel, împreunându-și oastea, Mihaiū-Voda, mai naitând spre Sibiiū, își aședă tabăra la Sat la Vestem, țiiindu-și mereu armia între cotiturile munților, până va socoti c'a venit vremea ca s'o scoată la câmpie.

Între strimtorile munților era un spațiu șes indestul de mare, unde Mihaiū putea tăbări și a-și întocmi oștile. Acolo el ascunse ceata femeilor, tot ce de pe vârsta și de pe sex nu era în stare d'a se lupta împreună cu bagagile și cu o mare mulțime de care. Mercuri în 17 (27) Octombrie, strejile ambelor armate protivnice se arătara și se vedura unele cu altele. Dar, atât pentru ca tunurile noastre remasera în urma, cale d'o zi, cât și pentru ca în acea zi era serbătoarea evanghelistului Luca, pe care Români il cinsteau foarte mult, Mihaiu hotari a-și ține oștile în strimtorile munților și d'a nu da bataia în acea zi.

Cardinalul, vedând apropierea armiei lui Mihaiu, intră în grijă mare, caci nesusindu-i încă ajutoarele de la Lipova, Ieneu, Caransebeș și ale Secuilor din scaunele Arieșului și

¹ Bethlen greșeste puind aci numele lui Baba-Novac în locul lui Radu Buzescu și banul Udrea. Novac cu haiducii sei intrase în Ardeal împreuna cu Mihaiu-Voda.

Mureșului, el se socotea mai slab în puteri, nu numai cu numărul, dar și cu calitatea oștilor. «Într'adevăr, țice Be-
«thlem, Români, cari de mai mulți ani se află în răsboi
«neconținut cu Turcii, obișnuiți cu munca și cu primejdiile,
«erau priviți de toți ca mult mai buni ostași decât Un-
«guri.» Între aceste oști românești, mai deprinse la isbândă
și mai vestite erau cetele ce se chemau *Buzești* și *Rătești*,
pre numele căpitanilor sei, frații Buzești și George Raț. Cu
toate că în adevăr oștile lui Mihaiu erau mai bune de-
cât ale lui Andrei, în care se aflau mulți țărani rău armați
și nedepriși cu răsboiul, dar cu numărul nu se deosebea
mult între dânsule. Fie-care armie număra ca la 25 mii lup-
tători; ¹ artileria lui Andrei era mai bună și mai numeroasă
decât a lui Mihaiu; ea număra mai mult de patru-deci tu-
nuri în vreme ce Mihaiu avea numai opt-spre-dece bucați,
mari și mici. Cardinalul în tabăra sa adună pe lângă sine
senatul și alți oameni încercați spre a se sfătui cum să
poarte mai bine răsboiul. Parerile fură împotrivite; unii

¹ Un analist ungur anume Szamoscozi, martor de față citat de Beth-
lem, vorbește ast-fel despre numărul oștilor lui Mihaiu-Vodă: «Este a-
«nevoie d'a spune curat câte oști erau, căci căpeteniile însiși n'o știa;
«fie-care, după patima sa, ridica sau scadea numărul cum voia. Româ-
«ni însiși, cari vor sa se arate mai curagioși, mărturisesc un număr
«necreștut de mic. Iar noi fara patima vom arăta ceea ce am vădut cu
«ochii noștri. Acei ce vorbesc mai mult urcă la 30 mii pedestrași și
«calareți, numărul ostașilor lui Mihaiu; acei ce spun mai puțin, 20 mii.
«Românii spun numai 8 mii. Acei ce țin mijlocul spun 25 mii. Atâta
«mi se pare a fi mai de creștut. Acei ce pun mai mult sau mai puțin
«fac abus de calcul și fără cuvânt se arată darnici în cifre. Nimeni nu
«poate tagădui ca aceasta fu un potop mare de oameni, ca cum toată
«țara Românească smulsă de la vetrile sale căduse peste noi. O parte
«mare era voluntari ce alergaseră la Mihaiu, trași prin speranța de a
«putea prada, și nu atât puterea lor reala cât mulțimea lor insufla groaza.

Este încă de sigur ca Mihaiu-Voda își adăogi numărul oștilor sale,
«după ce intra în Ardeal, atât pentru ca mulți de la sine alergau în
«tabăra lui împinși de speranța pradei, cât și pentru că Mihaiu, în toate
«parțile pe unde trecea, porunca să proclame într'o parte și într'alta,
«ca el va privi ca dușman și-și va răsbuna ca de un asemenea pe orî-cine,
«care fiind în stare a purta armele, nu va urma înarmat oastea sa. El

sfătuiaŭ d'a prelungi răsboiul şi a nu lăsa să hotarască soarta şi norocul unei singure bătălii. Ei ŭiceau că această prelungire va desorganisa armata lui Mihaiŭ prin foamete, ostenelele răsboiului, lipsa banilor şi nedisciplina ostaşilor ; că, cu cât s'ar întârŭia mai mult, cu atăta armia lor va creşte în număr, în vreme ce a lui Mihaiŭ va slăbi. Alŭi ŭiceau că trebuie a rezima toată tabăra de ŭidurile Sibiului şi s'o întarească prin metereze făcute cu care legate împreună ; că ast-fel, unind tabăra cu oraşul, vor putea să aibă îndestulare despre hrană şi să respingă pe duşman prin lovitură de tun, de cum-va s'ar ispiŭi el să-ŭ lovească ; că trebuie a potoli focul duşmanilor prelungind răsboiul prin amănări, făgădueli, înşelăciuni şi solii ; că ast-fel puterile duşmanului se vor înmuia şi se vor slabi prin aşteptare şi prin izbiri parŭiale, mai ales cu un om ca Mihaiŭ, iute, îndrăsneţ şi ne răbdător ; ast-fel, încheiau ei. Fabiu birui pe Anibale şi craiul Matheiŭ triumfă lângă Vratislaŭ de silinŭele a doi puternici crai, al Poloniei şi al Boemieŭ. Emeric Szicszai, unul din credincioşii prinŭelui Andrei, ŭl rugă în deosebă d'a-şă căuta un asil înaintea luptei spre a se feri de primejdiile răsboiului, aducându-ŭ aminte despre nenorocirile de la Varna şi Mohaci. La acestea Andrei răspunse : «D'aşă fi în locul

«lucra într'acest chip atât ca să se sperie spiritele cu mulŭimea, cât şi «spre a nu lasa în spate-ŭ nimic din care sa se poata organiza bata-
«lioane ; aceea ce la vedere mărea oastea Voevodului, era un numer
«foarte mare de care, pe care împotriva unei straşnice porunci a dom-
«nului, fie-care târa cu sine, precum facuse voevodul şi toŭi boerii, pur-
«tând nevestele, copiii, toata starea şi avuŭia, ca cum ar fi avut de
«gând de a schimba pentru tot-d'auna pamîntul de locuinŭa ; pricina
«era caci se temeauă ca, în lipsa domnului şi a armatei din ŭara, Turcii
«sau Tatarii sa nu cum-va sa navalească spre a o prada.»

Despre armia lui Andrei, analişti unguri o scad peste măsură, făcând-o de 9 mi ; alŭi încă în număr de 5 mi. Dar mai mulŭi istorici şi analişti steini, precum De Thou (XIII p. 352), Guérin (p. 497), Ortelius (p. 453), Bisselius şi alŭi o fac de 25 mi. Istvanfi asemenea ŭice că numărul oştilor erau mai de o potrive de ambe părŭile. Din acestea se lămureşte ca, de şi poate a fost oastea româneacsă mai mare decât cea ungurească, deosibirea însă era neînsemnata.

«tău, și eu aș face-o, dar știindu-mă cap al acestei armii, nu voi să fiu fugar și să desertez de la ai mei.

Dar alții, pe cari banuitorii chronicari îi numără printre dușmanii lui Andreiș, îl povățuiau a nu se trage înapoi și a nu lăsa să treacă ocazia d'a stăvili năvalirea dușmanului și a opri răul d'a se întinde mai mult; cu cât mai mult vor întârșia, cu atât armia lui Mihaiș va crește prin venirea Săcuilor, ce-i mai așteaptă să vina și a altor partisanii ai seii; ca dușmanul va fi mult mai de îngrozit atunci când își va uni toate puterile. Pentru aceea nu este vreme de pierdut; trebuie a lua armele pentru patrie și pentru libertatea țopiiilor seii și a cerca norocul resboiului. Acest svat era și cel mai bun, căci în adevăr ori-ce prelungire a resboiului ar fi fost în paguba lui Andreiș și în folosul lui Mihaiș, de vreme ce popoarele Ardealului țineau cu acesta din urmă. La un asemenea svat se uni și Andreiș și hotari a-și cerca norocul. Mai 'nainte însă el voi să sleiască toate mijloacele de împaciuire. O! nepriceputa minte omenească! ăice unul din chronicarii noștri; cătă vreme fu de a tocmi țara și a face pace și nu vru, ci vru sa tocmeasca când nu fu de nici un folos».

XIX

Mihaiș-Vodă, precum am veșut în urma și din pricinele arătate, ne voind a da bataie în acea ăi de Mercuri ¹⁷ 27 Octombrie, spre a îndatora pe dușman a nu-l isbi, se socoti a-l ocupa în acea ăi cu negociații. Trimise dar soli la Andreiș, cerându-i ca sa-i deschidă calea pentru el și armia sa, spre a merge să se unească cu Nemții împotriva Turcicilor, căci de nu, apoi și-o va deschide el cu sabia; ca el n'a intrat cu gânduri vrajmășești în Ardeal; ca de s'a facut vr'o pustiire prin sate și orașe, a fost fara porunca lui. Andreiș, doritor de pace, ascultând solii, îi trimise înapoi la Mihaiș, împreuna cu doi ai seii, purtând acest răspuns: ca Mihaiș-Voda trebuie să se traga în țara Româneasca tot pe drumul pe unde a venit și sa despăgubeasca toate relele «ce au facut ostașii seii și apoi sa faca o noua legatura de

«pace şi alianţă temeinică împreună». Mihaiu, ascultând propunerile deputaţilor, se arată a le primi în de bine şi, spre a însufla mai multe sperări de pace lui Andreiū, el încheie cu aceiaşi deputaţi o încercare de arme pentru acea ȕi, pentru care ceru zăloage, fagaduind de a trimite şi din parte-ȕ. Andreiū se grăbi a trimite pe Moise Secuiul şi pe Melchior Bogathi, cel d'întăiū căpitan vestit, cu cinste cunoscut de Mihaiū pentru campaniile sale în Ardeal, cel-l'alt june ales prin naşterea şi calităţile sale. Mihaiū în trimite doi boerȕ straluciţi, postelniciu Preda şi George, cu cari Andreiū vorbi şi se plânse cu vioiciune de purtarea lui Mihaiū către dȕnsul.

Într'aceasta vreme sosi în tabăra lui Andreiū, Malaspina, legatul Papii, pe care îndată prinţul îl porni lângă Mihaiu-Vodă ca să se silească în tot chipul spre a-l aduce sa faca pace. Nunciul, înfăţişându-se înaintea lui Mihaiū, nu se temu d'a necinsti caracterul său de episcop şi de sol, pogorându-se până a minţi într'un chip neruşinat. Prefacȕndu-se că vine de la curtea împȕratului şi slujindu-se cu numele M. S. Imperiale, de la care spunea că are carte la mână, el porunci lui Mihaiū să iasa îndată din Ardeal, fara a face nici o vrăjmăşie. Cerȕnd Mihaiū sa i se arate porunca împȕratului, nunciul răspunse ca ea se află în mâinile prinţului Andreiū, căruia a lasat'o, dar ca peste puţin poate sa i-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înşelaciunea sa, căci Mihaiu îl dete de minciuna scoţȕnd carte a împȕratului cu totul dimpotriva prin care i se porunceea sa isbeasca pe cardinalul fără întârȕiere şi declară ca la această porunca voia să asculte. Nunciul îl conjură atunci în numele lui Dumnezeu ca sa nu facă nici o mişcare în ȕiua aceia, până ce va vorbi cardinalului ca sa-l aducă la alte simţiminte. Mihaiū nu mai respunse nimic nunciului şi acesta se întoarse chiar în acea ȕi la Andreiu. Din partea lor, Moise Sȕcuiul şi Melchior Bogathi se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Mihaiu la simţiminte pacinice şi bine-voitoare catre Andreiu, ȕicȕnd cu înşelăciune, ca un tractat de pace s'a şi încheiat între acesta şi împȕratul; ca, privind nestatornicia lucrurilor omeneşti, să se mulţumească

pe poziția sa de acum și să n'o jertfească ambiției sale și unui viitor nesigur.

La acestea iată care fu răspunsul lui Mihaiu: «Am jurat lui Christor, pe Turci să nu slujesc și voi pe dênșii îi iubiți, «cum oare să mă încređ vouă? D'aceia hotărât-am a vă co-
«prinde țara și a muri ca un creștin saū peste voi a domni». El adăogi că alianța ce spun ei c'aū încheiat cu împăratul este o pricinuire deșeartă spre a ocoli greutățile de față și mai mult spre a rupe pacea decât a o face; că e mai bine a hotări prin arme decât a mai face tractat de pace. Incât «pentru nestatornicia norocului, știu, ăise el, că sunt om, «dar știu și aceea că Dumneđu ajută răsboaiele drepte, și «eū am luat armele pentru lege; el va întări pe cei ce se «luptă pentru dênșul și vā prigoni pe cei ce-l «vînd .

Joi, în ¹⁸/₂₈ Octombrie, ăi consânțită de pe calendarul nou, apostolilor Simon și Iuda, din ăi de dimineață Mihaiu-Vodă trimise înapoi lui Andrei pe Moise Săcuiul și pe Melchior Bogathi, cu următorul ultimatum: «Andrei Bathori, ca un «partisan al Turcilor și vîndător al pricinei creștinătății să se «lepede de stăpânirea Transilvaniei, să îmbrace haina po-
«pească, să se ducă în Polonia și să lase principatul pe «seama lui Sigismund Bathori, saū de almintrelea va hotări «puțerea armelor; iar atunci el, domn al țerii Românești se «leagă că-l va face a dobândi milostivirea împăratului . Cardinalul înțelese atunci că trebuia a se găti de răsboi și trimise înapoi zăloagele lui Mihaiu. El se gândi însă să mai trimită o dată pe Malaspina lângă Mihaiu, spre a mai face o ăercare de pace. Urcându-se într'o trasură, însoțit de o mică escorta, Malaspina intra în tabara voevodului, dar acesta nu vru să-l primeasca și, fiind-că Malaspina se apucă în tabăra a vorbi ofițerilor și ostașilor, îndemnându-i să lase armele ca să nu verse sânge creștin, Mihaiu, vėđėndu-l căl-
«când ast-fel de a doua oară datoriile sale de sol și price-
«pēnd ca nu-i adusese nici acum porunca împăratului fagă-
«duita, il chemă dinainte-i, il muștra puțin pentru înșelăciu-
«nea lui și, fără a vătama întru nimic respectul cuvenit per-
«soanei sale, il trimise până la a doua poruncă, la arest în

«coada taberii, puindu-l sub paza fiului său Pătraşcu, ca să «nu i se întâmple nici un rău.

Fără cuvânt au bănuir unii Unguri că şi Malaspina, voind să câştige favoarea împăratului şi să dobândească prin mijlocirea lui demnitatea de cardinal, lucra în secret în favoarea lui MihaiŪ şi că de bună voie el rămase în tabăra lui. Polonezii mai ales, urând pe Malaspina, umplură Europa de învinovăţirile lor, dicând că el a fost un spion al împăratului şi că a înşelat şi a pierdut pe cardinalul.

Această bănuială a venit din aceia că, în urma bătăliei, Malaspina se arată plin de zel pentru MihaiŪ şi pentru împăratul. Dar este de crezut că el se arată ast-fel, căci se compromisese foarte mult în ochii lor, prin focul cu care apăraseră pe AndreiŪ înaintea bătăliei. Aceea ce silise pe Malaspina a sta în favoarea cardinalului era că acesta cât-va mai nainte făgăduise în secret Papei a-î închina Ardealul, sperând că ast-fel îl va avea la nevoie sprijin împotriva împăratului şi va putea păstra această ţară ca un feud atârănător de sfântul Scaun.

În vreme ce AndreiŪ şi Ungurii sta în cumpănă între temere şi nădejde şi aşteptau întoarcerea lui Malaspina, ca să vadă de le aduce pace sau războiŪ, MihaiŪ îşi ia toate măsurile pentru bătaie. El îşi întocmeşte armia, îşi aşează tunurile, pune tot lucrul la locul său, şi, înaintând spre SibiiŪ, trimite un crainic cardinalului ca să-î spună că el voeşte să cruce sângele creştinilor, că el nu vine ca sa-l verse, dar că, în numele împăratului să-î asigureze învoirile ce i se dedese şi i se jurase de Sigismund, cum şi să-l facă a intra în stăpânirea acestei ţări; că cardinalul ţinea un principat ce nu era al lui; în sfârşit îi declară că, de nu va lăsa mai curând armele spre a se supune la M. S., el îl va goni de pre urmă cu foc şi cu sânge până îl va scoate afară din această ţară.

XX

La această vestire trufaşă prinţul AndreiŪ, perdând sperarea de împăciuire cu care în zadar se măgulise, mâniat

peste măsură, trimise înapoi pe crainic, încăleacă calul și porunci lui Gaspar Corniș, generalul-șef d'a forma rîndurile și d'a întocmi armia de bataie. Locul unde armia fu întocmită era o câmpie, nu prea bine aleasă, așezată între orașul Sibiiu și tîrgul Șelimberg; această câmpie este din natura așa de nepotrivită încît pămîntul se pleacă din partea Șelimbergului și dimpotrivă se ridică din partea orașului Sibiiului; întinderea ei este d'aproape patru mii pași. Mihaiu era spre răsărit, urmînd rîul Sibiiului. Andreiū era de cea-l'alta parte a rîului, spre apus. Armia lui Andreiū fu întocmită astfel că ea ocupa partea cea mai de jos a câmpiei, închisa de ambele părți între oraș și rîul Sibiiu. Mihaiu din contra răspîndise ostașii sîi parte pe șes și cea mai mare parte pe înălțimile care din sus de Sibiiu și de Șelimberg se țin de munți, astfel încît, de pe împrejurări, voevodul putea alege sau de pe natură sau de pe voință, un loc mai priincios, în vreme ce prințul Andreiū n'ar fi putut lua decît unul mai rău.

Întocmirea armiei lui Andreiū era aceasta: la centru o mie calareți, al căror cap era viteazul Moise Secuiul, avînd de locotenenți pe Francisc Sevri și pe cei doi Toma, unul Czumortany, celalalt Becz, ambii sîcui și vestiți în resboiū; pe lîngă dînșii erau trei sute polonezi armați cu arcuri, puști, și săbii, comandați de un nobil și voinic polon. La dreapta erau așezați pedestrașii luați din garnisoane și o mie Sași; aceasta aripă o comanda Stefan Lazar, resboinic harnic care se ilustrase în răsboaiele cu Muscalii din vremile lui Stefan craiul poloniei; acestuia se dăde ca ajutor George Aradi, ungur, căpitan al pedestrașilor Brașovului, carele se afla pe lîngă Andreiū încă din naîntea năvălirii lui Mihaiu. La stînga venea întîi 600 pedestrași pretorien, dîși *albaștri*, de pe uniformă lor; capul acestei cete alese era Matheiū Pereseth, voinic îndăratnic avînd de locotenent pe Francisc Turi. După dînșii venea o armie ajutătoare, povațuită de Petre Huszar și Stefan Tahi, ambii unguri din Ungaria cari fuseseră pentru vestea vitejiei lor chemați de prințul Sigismund în Ardeal. Huszar primise de la Andreiū comanda întregii aripe stînge. Alături cu oastea lui Huszar, tot la stînga, ve-

neaŭ cei mai de căpetenie magnaŭi ŝi nobili, Melchior Bogathi, Nicolae Zalasdi ŝi mai mulŭi alŭii, iar la stânga lor era Andreiŭ Barcsai banul Lugoşului cu o calărime voinică, Gaspar Sibrik căpitan al călărimei pretoriene ŝi junii nobili ce slujeau la palat, al caror regiment se urca la 400 oameni adăogit înca cu mai atâŭi pedestraşi aleşi, veniŭi, cum se ŭicea, de la porŭile Comitatelor. În a doua linie venea falangea saŭ corpul armiei de rezerva, formata de oamenii Comitatelor ŝi de nobileme. Capii erau Ion Iffiu numit *junule*, de pe vârsta lui, carele era frate vitreg cu prinŭl Andreiu, Stefan Toldi, George Ravazdi, Stefan Bodoni dintre Senatori, Baltazar Corniş asemenea senator ŝi fiŭ al lui Gaspar Corniş, precum ŝi mulŭi alŭii. Capul tutulor era Gaspar Corniş, dar fiind-că în calitate de general-şef, el comanda toata armia, Pancratie Sennyei luă în locu-î comanda acestei trupe. La spatele ei veneau 600 călareŭi ai caror capi erau Benedict Mendzenti, Mihaiu Szeinere, Wolfgang Petki ŝi Stefan Beseni.

Ast-fel întocmindu-se armia, Andreiŭ se apropie de capi ŝi le ŭinu un cuvânt lung plin de patima, fara demnitate ŝi cuviinŭa, în care se vedeşte semeŭia ŝi obrăznicia ce mai tot-d'auna a întrebuiŭtat Ungurul către Român. El nu se mulŭami numai a imputa lui Mihaiŭ mustrarile obicînuite atunci de Unguri, că s'a arătat ingrat către dênşii, cari l'au ajutat d'a se face domn ŝi l'au mântuit de Sinan; dar încă aruncă injuraturî groase ŝi nevrednice asupra lui ŝi a naŭiei române: «Mihaiu, ŭicea Andreiŭ, e un şarpe pe care l'a hrănit «în sînul seŭ, ŝi al carui venin umblă să-l otravească. Fraŭii «lui pasc ŝi astăŭi porcii ŝi caprele în pădurile ŭerii Româ-«neşti. El seamăna mai mult unuî dobitoc fioros de cât unu «om. El s'a unit 'cu tâlharii ŝi cu ŭeranii, semenii lui din «toate ŭinuturile spre peirea noastra. Nu vĕ temeŭi, adăogi «el, de această naŭie proasta ŝi defăimată, de veacurî dajnică «Ungariei, naŭie de robî, pe care se cuvine a-î bate mai bine «cu nuiete ŝi beŭe de cât cu ferul». Apoi spre a aprinde ŝi mai mult mânia ostaşilor seî în contra lui Mihaiu ŝi să le dovedească reaoa lui credinŭă, el puse de ceti tractatul de alianŭă ce acesta încheiasă cu Ravazdi ŝi cu Viteazul ŝi-l în-

bate. Apoi el declara că el dă iertare tuturor celor ce vor voi a recunoaște pe împăratul de stăpân. El propuse încă de a se cruța viața celor ce vor voi să fuga dintr'o tabără într'alta, sau caci spera că un mare numer din soldații lui Andreiu vor trece la dînsul, precum să și întempla, sau că voia a da Ardelenilor un semn de buna lui voință către dînșii.

Mihaiu, trecînd în fruntea oștilor, le vorbi puțin cu cuvinte scurte și energice, ast-fel cum trebuia unor ostași doritori de a se bate. Purtându-și în dreapta și în stînga trupul, ochii și brațele sale, domnul mai mult prin gesturi expresive decât prin cuvinte îndemna pe ai săi, ȳicîndu-le: «Aicea (și arata tabera sa) aicea este dreptatea, aicea pricina cea buna, tocmelele, legaturile și jurămintele de pace, împăratul și Dumnezeu. Grabiți dar, caci cu biruința vȳ așteapta o glorie mare și o bogata prada. Iar dușmanul (întorcînda-și mȳna catre dînsul) ce are oare pe seamȳ-i, fȳara numai credinȳa cȳlcata în picioare și juramîntul batjocorit, lipsa de ori-ce «barbație, vicleniile, cursele, sfaturile oșteritoare cu Turcii și nelegiuirea unor legaturȳ vinovate. Sub un cap chemat la cele sfinte soldatul e pȳngarit; sub o purpura sfȳnta e un «piept nevrednic și rasvratit catre cer. De la unii ca aceștia ce mȳi e de așteptat? fara numai aceea ce ei ne arata: inimi îndoite, tremurul trupului lor, blesteme femeestȳ și «prin urmare fuga mai nainte de a se bate .

Ast-fel scurt cuvînta Mihaiu și graind, chipu-i fulgereaza, ochi-i scȳnteiaza și focul inimei sale aprinde în inimile oștașilor seȳ un eroic entȳusiasȳ. Ei sunt siguri acum ca vor birui. Domnul porunci îndata a se invoca în toata tabara de trei ori sȳntul nume al lui Isus. O strigare mare se înalȳta de o data la ceruri: semnul de batae se dete și trîmbiȳtele începuta a suna din ambele tabere.

XXII.

Era ȳece ceasuri de dimineaȳa (18¹⁵ Octombrie) cȳnd începu batȳlia prin o furioasa navalire de ambele parȳi. Sune-

tele trîmbițelor, urletele tunurilor, înflorătoarea șuerare a ghiulelor ce se încrucișau în aer, clăncăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului, care în mijlocul sgomotului întuneca cerul, toate acestea răspândeau în toate părțile spaima morții și curmau vieți fără număr. Tunurile lui Mihaiu-Vodă erau aședate pe un loc mai bun decât al Ungurilor și ar fi avut tunări mai meșteri, căci ghiulelele, aruncate prea sus, treceau peste capetele ungurilor lovind numai vârful lăncilor și le făcea mai multă spaimă decât vătămare.

D'abia se începuse bătia, când un nobil român din oastea lui Andreiș, anume Daniil Zalasdi, își lăsa postul ce i se încredinșase și, dând pintenii calului, trecu în tabăra noastră. Talentele sale și favoarea prinților Bathorești ridicase pe Zalasdi dintr'o treaptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Bathoreștilor multe slujbe, care strălucise numele lui. Cinstea și slujbele făcute și primite l'ar fi îndatorit a rămânea credincios lui Andreiș, dar glasul sângelui îl împinse, cu marea mirare și întristare a Ungurilor, în tabăra lui Mihaiu. Spun că el făcu cunoscut lui Mihaiu poziția armiei vrăjmașe. Curînd după aceea, vom vedea cum Unguriș răsplătiră lui Zalasdi cu moarte cumplită pentru această faptă.

Cea d'întăiș izbire o făcu Baba-Novac cu recea-i vitejie, în capul călăreșilor săi, asupra lui Stefan Lazar, pe care-l avea în față; dar cu toate silințele ce puse, el fu respins înapoi de voiniciș pedestrașii ai acestuia. Indată Mihaiu îi trimise în ajutor o trupă voinică de călăreșii armați cu lance. Erau călăreșii Unguriș și Sécuiș comandați de George Mako. Aceștia, ajungînd în mijlocul ostașilor lui Baba-Novac, uimiți de neisbînda lor, îi îmbărbătează din nou și împreună împingînd înainte caii lor, cad peste oștile lui Lazăr și ale lui Andreiș; apoi despărțindu-se în două trupuri, unul se lasa asupra pedestrașilor, care siliseră pe Baba a da înapoi, îi măcelarește groaznic, calcînd pe unii în picioarele cailor lor, lovind pe alții cu lăncile. Acolo peri Stefan Lazar, ce comanda aceasta aripă. El se jertfi de bună voie morței, avîrlindu-se în mijlocul măcelului soldaților săi și strigînd: «Voiș să mor ca să nu mai slujesc un popă nemulțumitor

«care mi-a răpit cinstea şi vredniciile mele.» Cel-l'alt trup cădu peste oastea lui Moise ce-î era în faţă. Aci se făcu o mare ucidere, căci fiind punctul principal al bătăii, şi o parte şi alta se purta cu bărbăţie şi se vătămară greu. Ungurul, «dice Bethlen, era în luptă cu ungurul; unul se bătea spre «a apăra patria, cel-l'alt spre a o robi.» În sfârşit după ce se luptară cât-va cu puteri d'o potrivă, trimiţând MihaiŢ înca un ajutor la ai săi, Moise Sēcuiul fu împins înapoi de Mako şi perdu multă lume în retragerea sa. Un steag investit cu scmele Bathoreştilor fu răpit de la oastea sa; stegarii Toma numit Grecul, Stefan Szeplaki, şi Tudor Colbaz fură omoriţi.

Petre Huszar din aripa stângă, vedënd oastea lui Moise c'a dat înapoi şi că bătălia este mai percută, grabi a alerga într'ajutorul lui Moise cu voinica trupă de lănceri ce comanda şi, dând asupra sârbilor şi Ungurilor lui MihaiŢ, osteniţi de o lungă luptă, îi respinse înapoi. Vedënd aceasta, MihaiŢ cu rămaşiţa călărimei sale ungureşti şi româneşti, cu cea mai mare parte din reserva sa, alergă însuşi asupra lui Petru Huszar, dă ajutor ungurilor şi sârbilor săi şi după multă vër-sare de sânge, respinge înapoi toate trupele lui Huszar, încremenite de atâta voinicie. MihaiŢ însuşi alerga ca un leŢ prin mijlocul vrăjmaşilor, fiind în mână sabia sa groaznică şi ameninţătoare, cu care doboră în dreapta şi în stânga pe câţi întâmpina. El nu se mulţumi însă a inima pe ai săi prin exemplul ce le da, ci încă prin cuvinte îi îndemna, îi împingea, îi îmbărbăta spre a folosi de acest minut priincios ca să spargă de tot armia duşmană.

XXII

Ungurii acum perdusera bătăia; armia lor în răsipă fugea în toate părţile; reserva numai singură mai ţinea. Această trupă numeroasă şi curagioasă, care încă nu dedese în bătăie, stătu în ajutor la cele-l'alte oşti, le opri din fuga lor şi le sili a se întoarce spre armia împotivnică. AndreiŢ Barsai, Moise Sēcuiul, Stefan Tahî, Petre Huszar şi cei-l'alţi capi, temëndu-se ca izbânda lui MihaiŢ să nu se prelungească şi

spre a pune stavilă furioaselor sale isbirî, se îndeamnă şi se îmbărbătează unii pe alţii, îşi pun în orânduială batalioanele ale caror rânduri erau stricate şi, cu energia desperării, cu o numeroasă călărime de lănceri şi cu toată pedestrima gardiei, furios se aruncă asupra lui Mihaiu, mândru şi sigur acum de izbânda sa. Lupta reîncepe atunci cu mare învierşunare din amândouă părţile şi ajunge îngrozitoare, desperată. Românii şi Ungurii se sfâşie unii pe alţii ca nişte tigri flamândi, ştiind bine ca preţul biruinţei e frumoasă şi mănoasa ţară a Ardealului. Unii se luptă ca s'o ţină; cei-alalţi ca să ea înapoi moştenirea părintească. Biruinţa multă vreme statu nehotărîta, până când silinţele desperate ale Ungurilor şi împrosfătarea oştilor lor, sparseră oastea ostentă a lui Mihaiu şi o silira a da dos. Cea mai spaimântătoare neorânduială intră atunci în rândurile acelor ostaşi, cari cât-va timp înainte erau biruitori. Fuga lor fu atât de rapidă încât cu mare greu Mihaiu isbuti a-i opri în loc. Calare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudoare şi de praf, el alergia într-o parte şi într-alta, întrebuiţînd când îndemnările, când ameninţările, când înseşi loviturile spre a întoarce pe ostaşii săi la bătaie. El isbuti mai întîi prin autoritatea persoanei sale a opri steagurile; apoi pe lînga dînosele, se nevoi a opri pe fugarii strigîndu-le: «Ce va sa ăica aceasta mişelie? Ce va sa ăica aceasta spăimîntare neobicinuită, «care ve face să lăsaţi a ve scapa din mîni o biruinţa căştigată? Voi ve trageţi dintr'o luptă cu noroc începută; voi daţi pas unui duşman îngrozit şi în raşipa a-şi aduna puterile. Unde sunteţi voi, viteji mei soldaţi, cari odinioara «aţi pustiit Bulgaria, cari aţi zdrobit armile lui Caraiman şi ale lui Ahmet, cari aţi îmbogaţit ţara Româneasca cu jafurile barbarilor? Pentru ce puterile voastre sunt acum topite, «mîinile voastre slabite şi inimile voastre fara barbaţie? Şi, «— aceea ce este ruşinos de spus, nevrednic de facut, — «pentru ce manele voastre armate chiama în ajutorul lor picioarele voastre nearmate? Ast-fel oare o să biruiţi şi sa «luaţi Ardealul? ast-fel o să umpleţi casele voastre de do-«bînda? Pentru ce dar nu ve opriţi? Nu vreţi oare mai bine

«a dobândi astă-đi gloria decât o vecinică necinste?» Prin asemenea cuvinte-đi apostrofa Mihaiŷ; dar spaima era mai puternică decât ruşinea. Ea biruia nu numai cuvintele, ci încă rănilor şi loviturile. În dosul taberii Românilor era un deal naltişor înconjurat cu şanţuri lângă satul Heltau. D'abia în acel loc, numit tufişul Cisdădiei, Mihaiŷ isbuti a opri fuga ostaşilor, a-đi întocmi în orânduiala şi a-đi întoarce cu faţa către duşman.

XXIV

Ungurii făcuseră un pas mare spre biruinţă şi ar fi putut isbuti a sparge cu totul şi a răslăti oastea noastră spaimăntată şi pusă pe goană şi a împedeca pe Mihaiŷ-Vodă a o întocmi din nou, dacă acei ce comandaŷ reserva ar fi dus'o în ajutorul lui Barcsai şi a lui Moise, cari isbutiseră a înfrânge armia română; dar Corniş şi Pancratié Sennyei ţinură în nemişcare reserva ce era sub comanda lor. În vremea aceea, Mihaiŷ işi clăti oştile din nou asupra vrajmaşului. El porni înainte două cete de polonesi ce nu dedeseră încă în aceea đi, cari navălire cu furie asupra oştilor lui Barcsai şi Moise, ucigând şi răsturnând totul dinaintea lor. Moise şi Barcsai sprijiniră cât-va această furtunoasă isbire; dar, vedând că nimeni nu le vine într'ajutor, că flancul lor descoperit e ameninţat de Mihaiŷ, se trag cu grabă spre rezervă. Atunci o ceata de poloni ce slujiau în armia lui Andreiŷ, vedând fuga Ungurilor şi cređend că bătaia e pierdută de dênşii, trec lângă compatrioţii lor în armia noastră. În vreme ce se petreceau acestea Gaspar Corniş, generalul şef al duşmanului, voind să facă o recunoaştere spre dreapta ca să vadă ce e de făcut în starea de atunci a luptei, fu fără veste ocolit de scadroanele moldovene ce slujeau în armia noastră; il prinseră şi-l aduseră dinaintea lui Mihaiŷ, care, cunoscându-l de mult din soliile lui şi respectând virtutea şi vrednicia ce împodobeau pe acest laudat răşboinic, il trată bine şi-l puse în loc sigur ca să nu i se întâmple nimic. «Aŷ fost unii, đice Bethlen, vrajmaşi ai cinstei şi ai reputa-

prin mese, cântece şi chiote de veselie. Armia lui Andrei¹ lăsase pe câmpul bătăliei 2027 morţi şi aproape la 1000 răniţi şi prinşi. Între aceşti din urmă, afară de generalul Corniş, căduse şi George Ravazdi, pe care Sécuii, urându-l de moarte pentru tirania cu care pedepsise revolta lor, îl omorîră a doua zi după bătălie. Asemenea păţi de către Români şi sécuianul Wolfgang Corniş. Toţi cei-alalţi prinşi, cu mărinimie de Mihai² fură liberaţi. Perderea noastră a trebuit încă să fie însemnată, deşi mai mică decât a Ungurilor³. Dintre ai noştri încă rămaseră morţi mai mulţi ostaşi de rînd, în vreme ce din Unguri picară mulţi nobili, între cari, afară de cei mai sus însemnaţi, fură Francisc Tholdalesi, Ion Sassaovi, Mihai⁴ Culpenius, ce purta şteagul guardiei, Ion Berende, Daniil Rako şi alţii.

«Multe muieri unguroaice, dice Stavrinos, rămaseră văduve în ziua aceea; turburatu-s'a soarele şi ziua s'a întunecat; «praful în aer se înălta şi pămîntul tot s'a roşit de sânge «versat... Să fi văd⁵ut acolo trupuri moarte şi tineri viteji cum «zăcea⁶u în ţărină goi fără suflare.» Leşurile ce stău mormane în câmpie fură adunate de locuitorii Sibiiului şi îngropate toate la o laltă. Ast-fel acei ce cu puţin înainte erau duşmanii învierşunaţi, mijlocind natura, se lăsară fără împotrivire a fi împreunaţi într'acelaş mormînt. Fiind-că groapa făcută nu putea cuprinde atîta morţi, grămădiră trupurile unul peste altul, puind între fie care din ele o mână de earbă, astfel încât se făcu o movilă mare, ce se întindea la un mil de oraş, şi «care va fi, dice dureros Bethlen, pentru veacurile viitoare un monument vecinic de peirea Ardealului».

Astfel fu bătălia de la Sibiiu, una din cele mai vestite în analele gloriei române. Ea fu mult mai mare prin rezultatele ei, căci ne făcu îndată stăpâni ai Ardealului.

¹ După istoricul Orteliu, morţi⁷ii lui Mihai⁸ nu treceau peste 200 oameni, aceea ce e anevoie de cre⁹ut într'o lupta aşa de lungă şi învierşunată. Bethlen pretinde ca din ambele părţi împreuna perira 2000 ostaşi. Istvanfi spune ca din oastea cardinalului perira numai 1118 ostaşi. De Thou şi Bisseliu număra 3000 oameni perduţi de Andrei⁹. Apoi Montreux exagerează acest numer, urcându-l la 12 mii.

XXV.

A doua-zi vineri 29 Octombrie la răsăritul soarelui, Mihaiu porni, în deosebite direcții, numeroase cete spre a lua în goana pe dușman. El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, că nu cum-va dușmanul să umble a se aduna unde-va și a întinde vre o cursa. Spre a ispiți bine starea lucrurilor, el trimise spioni în toate părțile, mai ales spre Alba-Iulia. poruncindu-le d'a-i raporta îndată. Într'adevăr eșise vorba că spre Alba și Cluș prințul Andreiū făcea pregătiri de resboiū și că ridicase un mare număr de soldați. Mihaiū însă cunoscū îndata ca nicăiri nu se afla oști ca să îndrăznească a sta saū de față, saū pe ascuns împotriva lui biruitor, și hotări a-și duce armia drept la Alba-Iulia, spre a stapâni aceasta capitala a Ardealului și, împreuna cu dânsa, țara toată.

Într'aceeiași vreme făcu de obște cunoscut pînă proclamații și prin crainici: că în ori-ce parte se va arăta Andreiū Bathori sa-l prindă și să i-l aducă la Alba, viū saū mort, făgăduind o buna răsplătire pentru o asemenea slujbă și declarând că va pedepsi strașnic pe aceia ce-i vor da lăcaș saū îl vor scăpa. El porunci încă a se închide toate trecerile și porni 1200 oameni din oaste de împeșnă toate drumurile, cautând pe Andreiū. La Alba-Iulia Ștefan Bathori și Ladislău Gyulasi, pe cari Andreiū îl însărcinase cu administrația țării, cum aflară de batălia nefericita pentru dânsii de la Sibiiu, luară ce aveau mai scump și, cu o mică suită, fugiră Gyulasi la Ceh, iar Ștefan Bathori mai întâiu la Cluș, apoi la cetatea Husta, pe hotarul Poloniei. Acolo aștepta cât-va, dar perdând sperarea d'a căpeta ajutoare de la Poloni, el se duse la Șimlaū, loc de unde se trage casa Bathoreștilor.

Cum se vedura liberi prin fuga lui Ștefan Bathori, Albenii se grabira a porni dinaintea lui Mihaiū trei deputați, oameni înțelepți și elocuenți, anume Martin Turi, Ștefan ce-i dăcea Sartorius și George Nagilabu. Aceștia gasira pe Mihaiū tăbărit nu departe de Sibiiū și, înfațișându-i niște cupe

de aur și alte daruri scumpe, îl rugară ca să fie mai mult cu îndurare decât cu asprime, să nu pustiască un oraș biruit care se predă fără împotrivire și să nu dea jaf o capitală unde el are să locuiască; ca ei stau gata, pentru protecția ce le va da, a se jertfi, ei și tot ce au, pentru dânsul. La acestea răspunse Mihaiu «ca el n'a întreprins acest răș-
«boiū spre a strica acea țară și ca iubește mult mai bine a
«o vedea semănată și plină de avuturi și bucate decât de a o
«pustii și a o ruina cu cruzime; că el a vrut numai să aducă
«pe locuitori la credința către imperatul, ce ei îi juraseră și
«apoi și-au călcat jurămîntul, nesocotind legile dumnezeșu
«și omești; că gîndul lui, coprindeînd țara, n'a fost altul
«fără numai d'a înfrînge pe rebeli, a da pacea și liniștea
«popoarelor; pentru aceea, el nu va face nici o sminteală
«nici locuitorilor Albei, nici tuturor celor ce vor recunoaște
«autoritatea sa, ba încă el îi va însoți cu toată bunătatea sa
«câtă vreme îi vor fi credincioși».

XXVI.

Intr'aceea Mihaiū-Vodă, ridicîndu-și tabera de la Sibiiu, înainta cu încetul spre Alba-Iulia. Prin toate orașele pe unde trecu prin cale, locuitorii alergau înainte-ı cu daruri, trăgînd puști în semn de véselie și primindu-l cu mare dragoste și entuziasm. Apropiîndu-se de Alba, locuitorii orașului și ai județului îl întîmpinară cale de o leghe înainte cu multa cinste și daruri. În capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi, înconjurat de tot clerul seu. El felicită în numele poporului pe domn de sosirea sa, urîndu-ı tot felul de ferici-ri o domnie vecnică asupra țerii Ardealului ce el dobîndise cu sabia, o viață îndelungată și isbîndi multe care să se adaoge unele peste altele. În aceiaș di, luni 1 Noembrie (s. n.) Mihaiū-Vodă intra cu mare pompă în capitala Ardealului. Dorința ce adesea avea d'a face întiparire asupra popoarelor printr'o stralucită priveliște adaogîndu-se la vesela îmbatare a unei isbîndi de atîta vreme dorită, făcu pe Mihaiū de puse în aceasta intrare triumfală o podoabă

neauădită în părțile noastre. Intrarea s'a făcut prin poarta Sfântului George. De la această poartă până la palatul domnesc sta înșirați ostașii de ambe părțile căiei, în mai multe rânduri, în dosul cărora se grămădise mii de mii de popor. Înainte venea episcopul și clerul său, corporațiile orașului, apoi o bandă de musică, care se compunea de opt trâmbițe ce cu multă armonie modulau sunetele lor, de atâtea tobe de oțel de pre obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute și fluieri. În urma acestei orkestre venea Mihaiu călare pe un măreț cal alb. Opt copii de casă, investiți cu mare eleganță, înconjurau calul domnului.

Mihaiu purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o fulie neagră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătase țesută cu fir, având pe de latură țesuți vulturi de aur; o tunică albă de aceeași materie; lungi ciorapi de mătase albă, cusuți cu petre scumpe și cisme de saftian galben; de brâu atârna o pală de Taban împodobită cu aur și rubin.

O ceată de zece lautarî urma îndată după domn, cântând cântece naționale. Opt seiđi duceau de frâu opt cai acopeți cu șele prețioase, lucrate în aur și în argint și împodobiți la cap cu pene mari. Apoi venea o mulțime de boierî și ofițeri straluciți, toți calări, și o numeroasă trupă de soldați. Lângă domn se purtau steagurile lui Andrei Bathori, luate în bătălia de la Sibiiu. Ele erau desfăcute și plecate spre pamânt în semn că Ardealul este supus.

Ast-fel în mijlocul concertului trâmbițelor, tobelor și altor instrumente, în sunetul clopotelor și în vuetul tunurilor, cu care se uniau strigarile de bucurie ale poporului, intră Mihaiu în capitala Ardealului și trase la palatul domnesc. În cale, pân'a nu ajunge la acest palat, Mihaiu spun că se îndreptă către un nobil ungur Stefan Bodoni, ce căduse prins în bătălia de la Sibiiu și-l întreba unde ar fi mai bine să tragă.

Fără îndoială, ăise Bodoni, în palatul prințului Andrei.» La care vorbe Mihaiu răspuse: «Ce nu sunt eu încă biruitor?» mirându-se că încă se da numele lui Andrei unu palat, care acum era cu drept cuvîntul al său. Toată ostășimea se îm-

părți în liniște și cu orânduială prin ospătării și case publice, fără a face nici o pagubă sau vătămare locuitorilor. Nimeni n'ar fi îndrăsnit a face vre un rău, știind pe strașnicul domn acolo.

Exemplul Albanilor fu urmat de locuitorii tuturilor orașelor țării cari se grăbiră a trămite deputații la Mihaiū spre a-i aduce închinăciunile și credința lor și a cere mila și ocrotirea lui. Cetatea Clușului la cea d'întăiu s'omăție ce i se făcu, se închină în 4 Noembrie și primi în garnisonă 1000 soldați sub comanda banului Mihalcea. Mihaiū porni 3000 soldați spre a aduce la supunere toată țara de jos, și într'aceeași vreme scoase un decret deosebit, prin care făgăduia mila și ertarea sa la toți de o potrivă, de orîce treaptă ar fi, cari vor depune armele și vor asculta de dînsul și de slujbașii săi. El obști acest decret în toate părțile prin obicinuiții curieri. Ast-fel toată țara Ardealului până la Solnocul din acest ținut, era acum supusă lui Mihaiū, deosebit numai de cetățile Hustă și Uiuara. Mihaiū începu a purta titlul următor: «Mihaiū voevodul Țării Românești, al sînțitei maiestăți ceasă-rocrăiești consiliar și locuțiitor asupra Ardealului și de oastei «Maiestăței sale dincoace de Ardeal și de părțile lui supuse «căpitan». ¹

Știrea biruinței lui asupra cardinalului fiind îndată dusă prin scrisori la împăratul Rudolf, acesta se bucură foarte mult și o vesti întregii împărății, dând lui Mihaiū cele mai mărețe laude. Toată lumea era acum plină de numele lui Mihaiū-Vodă și minunată de repețile lui isbânde. Prin vitejia lui, pustiirile Turcilor și Tătarilor fusese stăvilite și creștinii trăiau liniștiți sub apărarea sabiei sale pururea învingătoare. Acum tot el, pedepsind pe rebeli și împacînd turburările popoarelor, da în mâinile cesarului *cheile Duciilor*. Nimic nu mai lipsea gloriei lui și, de pe spusa istoricului Bisseliu, lui i se aplica, în mintea națiilor creștine, vechea cântare de bi-

¹ Noi nu cunoaștem bine care a fost natura legamintelor din nainte între împăratul și Mihaiu despre Ardeal. Este însă prea de crezut că acest titlu Mihaiu nu și l'a luat de la sine și ca Austria cel puțin i-l fagaduise.

ruință a bisericii, în care se proslăvește, ca biruitor al tuturor celor răi sântul patron al vitejilor și mai cu osebire al lui Mihaiu, cerescul voevod și Archangel Mihail.

XXVII

Oare ce se va fi facut nenorocitul Andrei Bathori? Din ziua în care, cu disperarea în inimă, fugi din câmpul bătălii de la Sibiiu i s'a perdut urma. Nimeni nu putea spune unde se afla. Ramas'a încă în țara, oprit de vr'o sperare, său că, perdând tronul, își părăsi și patria, sîlind numai a-și mântui vieța? Isbutit'a încă într'această? Început'a în țara străină descoloraful și tristul traî al pribegiei, acea crudă suferința, care usucă pe om fara de a-l omori? Ast-fel se întrebau toți în Ardeal, biruitori și biruiți. Vai! În vreme ce trufașul său biruitor intra cu o pompa măreață în capitala sa, sermanul Andrei în colțul împotrivor al țării plătia printr'o moarte cruda nenorocirea de a fi domnit.

El se trăsesese, cum am vedut, din câmpul bătălii însoțit de o sută inși calari, trecu pe lângă Sibiiu și luă direcția Sighișoarei, voind să se îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aștepte vre-o ocașie priincioasă pentru a-și redobândi tronul pierdut. El ajunsese într'o fugă pâna la Olțemir. Acolo calul său cađu în noroi și el trebui sa-l lase, împreună cu multa avuție ce era pe dînsul, ca sa scape cât mai iute în cetatea Odorhei din Săcuime, unde soții sei îl povățuiră a merge. Aci el cercetă pe unde e mai bine a trece în Moldova. El dete aci porunci spre a ține în datoria supunerii pe Secui, de nu s'au revoltat încă, fagaduindu-le uitarea revoltei lor și că le va da vechea libertate; dar toate erau zadarnice. Poporul secuilor îl ura de moarte; nobilii secuilor numai, cari fusesera la bataie și aceia pe care îi gasi pe la casele lor, primiră bucuros a-l însoți și a ocroti la fuga sa. Ei se temeau de Mihaiu a rămănea în țară, ear mai cu seamă de ura inverșunata ce aveau asupra-le compatrioții lor ruinați prin libertatea ce Mihaiu-Voda dedese țăranilor secuilor, ei do-

reaŭ cel puţin să-şi poată scăpa viaţa, fugind în ţară străină. Pregătirile ce nobilimea trebuia să facă pentru fuga lui, siliră pe Prinţul Andrei a aştepta pe loc trei zile, şi această. zăbavă fu peirea capului său. Vădând el această întârziere şi temându-se ca mulţimea soţilor săi să nu vedeaască mai mult duşmanului fuga sa, el hotărî a se despărţi de dênşii. Lăsă în cetăţuia Odorheiu pe George Palatici; apoi, alegând un numer oare-care din nobili spre a-l însoţi, dete drumul celor-l'alţi, mulţamindu-le de credinţa ce i-au aratat şi povaţuindu-î să meargă sa se închine biruitorului Mihaiŭ, de la care crede că vor primi iertare, şi să aştepte în linişte vremea care Dumnedeş, ce ţine în mâna sa ursitele împăraţilor, o va însemna pentru mântuirea Ardealului de sub puterea acestor biruitori straini. De acolo Andreiu, lasându-şi bogatele sale veştminte de purpura, spre a pune haine ţărăneşti, se îndreptă spre Moldova, depărtându-se mult de drumul cel mare, luând potecile şi facând ocoluri spre a-şi ascunde şi mai bine fuga. Dupa câtă-va cale ajunse într'o vale unde gasi un isvor cu apa dulce şi îmbelşugata; vederea locului placându-î cu deosebire, el se opri acolo, apoi, deschidând sacul unuia din soldaţii sei, lua puţin vin şi pâne spre a-şi potoli oare-cum foamea şi setea şi a stâmpara amarul inimei sale. Facând acest mic ospeţ, el se adresa catre cei ce-l înconjuraŭ şi le dîse; «Precum mântuitorul Christos, înainte d'a se da jertfa morţii, facu cina cea din urma cu ucenicii săi şi fu vîndut de Iuda, unul dint'înşi, care-l întin-sese cursă, asemenea şi eu, cađut în nenorocire prin trada-tori, poate fac astađi cea din urma cina cu voi, pe care o consânşesc morţii mele.» Aceasta presimţire a morţii ce-l aştepta şi pe care o şi întâmpina în ziua urmatoare, mişca foarte inima sa, ca şi a tuturilor celor ce-l ascultau. Plecând din acest loc, ei ajunsera a doua di în vederea munţilor celor mari ce ţin pâna la hotarele Moldovei în capatul ţinutului sêcuiesc numit Csik şi sosiră la un loc pe care locuitorii îl numesc Sân-Thomas, de pre o biserica ce-l este consânşita. Acolo, în a şasea di dupa nenorocita bătalie, se opri Andreiŭ, gândind că în aceste locuri va fi mai în siguranţă de cur-

sele Săcuilor. Aceste locuri, ca toate cele ce înconjură Ardealul, sunt aspre, muntoase, păduroase.

XXVIII.

Era între săcuî un nobil din neamul lor anume Blasie Ordög, care, prin facerile de bine ale cardinalului, ajunsese din stare săracă la o avuție însemnată. El nu voise să meargă la bătaie, luând de pricinuire starea cea rea a sănătăței sale; dar îndată ce auți despre învingerea și fuga lui Andreiū, el puse să tragă clopotele spre a aduna, de pe cum este obiceiū la țară, rudele sale, clăcașii și compatrioții săi și începu a-i ațâța spre a se lua vrăjmășește în goană pe Andreiū. El ȑicea cu o mare furie către un popor acum destul de infuriat «că ei trebuie să aresteze pe Andreiū, uneltitorul atător «rele, ca să merite bună-voința lui Mihaiū; că numele Bathori vecinic a hrănit nenorocirile publice și private și că este «bine a-l sterpi din țară; că trebuie a ucide pe acest popa «nevrednic în pace și în răsboiū, ca să nu mai rămână nimeni din această afurisită familie, spre a chinui țara prin «tirania sa.» Nicî că făcea trebuință de multe îndemnări, Secuii fiind insuflați de o ură omorătoare aspra numelui Bathoreștilor, căci mai întâiū Ștefan Bathori și Sigismund Bathori, în anii trecuți, le răpise nu numai ori-ce libertate, ci încă îi pedepsise foarte aspru pentru revolta lor și apoi îi supusese nobilimei ca niște robi vînduți. Ei căutaū toate mijloacele spre a scăpa de această robire; pentru aceea ei mutase asupra lui Andreiū toata ura ce hrănise către cei mai dinainte Bathorești și-și fagăduiau prin moartea sa d'a-și redobândi libertatea și a se mântui de o robire ocăritoare. Pentru aceea ei voiră mai bine să pearȑă pe prințul Andreiū și nobilimea sȑcuie, de cȑt sa piarȑ ei însi-și și să fie vecinic robi. Ei alergarȑ toți din toate părțile, bătrȑni și junȑi, care cu arme, care fără arme, uniȑ împinși de furie și de îndrȑsneală, alȑii de sperarea jȑfului, închipuindu-și că Andreiū cu nobiliȑ ce-l însoȑeau trebuia să aihȑ multe avuȑii cu dȑnșii. Intru aceasta sperarea lor nu era cu totul înșelată. Prințul Andreiū și

suita sa aflaseră că sunt goniţi de o ceata de sĕcuî, dar nu o credeau îndestul de mare spre a-i putea vătăma. Cu toate acestea Andreiŭ, nevoind a fi întărđiată suita sa de bagagiile cele multe, vrea să le părăsească; dintr'altă parte strîmtorile mocirloase nu-î îngăduia a se prea grăbi.

Numeroasa ceată a sĕcuilor isbi pe fugari în poalele muntelui Săn-Toma. Când se apropie prinţul Andreiŭ cu soţii sĕi de acest loc, cam pe la scăpătatul soarelui, dete peste nişte strîmtori cu şanţuri şi găsiră drumul acoperit de copaci, iar vre o sută de sĕcuî stănd în loc şi aşteptându-î. Ei întăriseră aşa de bine acea strîmtoare încât erau siguri că nimeni nu va putea răsbi printr'însa. La stînga aceluî loc era un munte foarte nalt, ale căruî povîrnişuri erau acoperite cu păduri şi cu mărăcinî. Când suita lui Andreiŭ apuca de intră în acele strîmtori cătănd mai mult la fugă de căt la bătaie, Săcuîi o isbiră cu strigări mari, de o dată în faţă şi în dos. Fugarii se opresc atunci bărbăteşte şi se întocmesc spre bătaie. Sĕcuîi, vĕdĕnd micul număr al protivnicilor, năvăleşte cu mai mare foc asupra-le, descarcă în ei puştile ce aveau, apoi încep a asvîrli într'înşii cu săgeţi, sulii, barde şi lănci; alţii, ca duşmanul să nu-î poată lovi, fiind el călare şi ei pe jos, răstoarnă caii tărînd plopî pe pămînt desrădăcinĕnd alţi copaci şi silindu-se în tot chipul a face lupta de o potrivă. Nu cu mai puţină înfocare nobilimea îşi apără viaţa şi pe prinţul sĕu şi respinge căt poate isbirile ţĕranilor; mulţi cădură din ambele părţi, dar mult mai mulţi din partea lui Andreiŭ. Într'adevĕr, cădĕnd fără de veste în cursă, încurcaţi de bagagiile lor, ei nu puteau a se sluji cu folos de caii lor şi nu le venea lesne a-şi întrebuiŭta armele împotriva duşmanului. Deosebit de aceasta, ei erau foarte puţini şi Sĕcuîi mai mult de opt sute. Pentru aceea Andreiŭ şi nobilii, rĕsbiţi de mulţime, încep a se trage înapoi reslăţiţi; uniî perĕdĕndu-şi caii, se aruncă pe jos printre stejari şi crânguri şi fug încotro pot. Ţĕraniî sĕcuî mai ageri la picior şi cunos-cănd locurile, se urcă mai cu înlesnire prin strîmtorile şi asprimile munţilor, caută, găsesc şi ucid pe nobili ce nu cu-

noștea căile și sângerează până în departe toate acele prăpăstii cu uciderile lor.

XXIX

Prințul Andrei, rugat fiind de ai săi ca să fugă să scape până când ei mai țineau frunte dușmanului și se trăsese cu un mic numer, lăsând drumul mare și luând-o prin cotiturile muntelui. După ce a făcut ca vre-o două mii de pași, el fu silit din pricina prăpăstiilor și a greutateilor drumului, să-și lase calaria, cu atât mai mult că calul său nu mai putea umbla fiind cu totul obosit. Deci el începu pe jos a urca pe munte, ajunsese cum putu în locuri anevoe de apropiat și își îndreptă fuga spre părți nelocuite. Lepădând tot ce ar fi putut întârzi fuga sa, cu patru soți, ce din întâmplare gasise, el pătrunse până în adâncul munților. Prin acești munți Ștefan numit Negru era foarte trebuincios prințului, căci cunoștea bine caile, dar fiind-ca sângele ce-i curgea din rana ce el primise îi lua puterea și simțurile, Andrei și soții săi, temându-se ca dușmanii ce-i goniau să nu-l gasească și să-l rapească puțină viața ce-i mai rămasese, îl culcarea mai mort într'un loc umbrat și-l acoperira cu frunze uscate. Vindecându-se după aceea și întorcându-se la casa sa, el povesti aceasta barbara macelarire.

După acest fel de îngropare a lui Negru, Andrei mai înainta cât-va doborât de sete, de caldura și de drum; în sfârșit, făcându-se din ce în ce mai mult noapte, el și singurul soț ce-i mai rămasese, un nobil credincios anume Nicolae Mico, zarira lucind în departare un foc. Ei se îndreptară spre acest loc numit Nascalat, care se străluci de atunci prin crunta drama ce se petrecu într'insul. Sosind lângă acest foc care ardea în coliba unui pastor, Andrei, obosit de osteneala drumului, nu mai putea face un pas și, murind de sete, ceru de la țăranul ce găsi într'acel bordeiu să-i dea de beut, Țăranul ne-având alt-ceva, îi dăde puțin zer. Prințul Andrei lua cupa și mai întâiu o întinse lui Nicolae Mico ca să guste, zicând: Să bem aceste amaracium cu care viclenii

www.dacoromanica.ro

«şi trădătorii ne-aŭ adăpat îndestul». El înghiţi puţin, apoi trimise îndată pe ţeran să-î caute puţină apă, dându-î un galben de aur unguresc, numai să vie mai curând. Eşind atunci din colibă, Andreiŭ se duse de se întinse pe iarbă sub un copaciŭ vecin, îşi rezimă capul de un trunchiŭ pe jumătate putred şi însărcină pe Mico să stea la pază, în vreme ce el se va odihni puţin, ca să poată, apoi a-şi urma drumul, făgăduind că va sta şi el la rândul său de streajă până când Mico va odihni. Zacând ast-fel pe pământul gol, Andreiu luă breviarul în mână, se puse a citi, la lumina lunii, ceasurile canonice şi îndată osteneala biruindu-l, somnul pe nesimţite îl coprinse. În vremea aceasta lupta Săcuilor urmând deosebitele cotituri şi locuri grele, pe unde Mico şi Andreiŭ fugiseră, sosesc cu o iuţime minunată şi cad asupra ţeranului strigând: «Ce procleţi de nobili ai primit în gazdă? De nu «ni-î vei da îndată te vom ucide, după ce te vom face mai întâiŭ a suferi miŭ de chinuri, calăule». Spăimântat foarte şi neştiind ce voiaŭ ei să facă, ţeranul le spuse: «că doui înşi «intrase la dânsul, şeduse puţin şi apoi eşise; că el nu ştia «de loc cine erau ei şi că gândeşte că sunt ascunşi p'acolo «p'aproape». Mico auzind sgomotul acelor ce sosiaŭ şi întrebările ce faceaŭ ţeranului, se duse spăimântat de sculă pe prinţul Andreiŭ şi-î vesti că duşmanii i-aŭ călcat, rugându-l sa caute a scăpa cum va putea. Dar luna, ca cum s'ar fi temut a lumina fără-de-legea, se ascunsese sub negrii nori; şi în acel întunerec, Andreiŭ, care nu cunoştea locurile n'avea chip de scăpare. El trimise pe Mico înaintea vrajmaşilor spre a căuta sa-î îmblânzeasca prin vorbe şi făgădueli. Dar gloata Săcuilor furioasă, în loc d'a asculta rugăciunile lui Mico, întoarse către dânsul armele ei. După ce se ocroti un minut cu sabia sa, Mico, plin de răni, fu prins viu. Se povesteşte că, doritor d'a scăpa mai curând de viaţă, şi simţind pe gât-ŭ tăişul ruginit al paloşului unui ţeran, el îi întinse sabia sa, care era mai ascuţită, dicându-î: «Slujeşte-te cu aceasta, «prietene, şi nu mă mai sfăşia, rănindu-mă cu arma ta fără «tăiş». Şi dicând aceste, el îi întinse gâtulejul, ca să nu se dică ca un viteaz a avut ca un om fără inimă, capul tăiat

pe dinapoî. În vreme ce Mico era ast-fel prins și ucis, Blasie Ordög, de care am pomenit mai sus, împreună cu alți trei soți, isbește pe Andreiū. Împins mai mult de nevoie de cât de vitejie, Andreiū trase sabia cea lată ce purta la coastă și începu a se apăra cu o mână slabă, silind să nu moară fără de răsbunare. El isbutise a răni pe unii din vrăjmași, când Blasie, mai îndemânatic în luptă, îi dete o lovitură de secure în frunte, făcându-i o rană mare d'asupra ochiului stâng, de unde începu sângele a curge părâu de-î acoperea vederea. În această stare nenorocitul Andreiū încercă să fugă, dar urmat de aproape de ucigași, el primi cu o asemenea armă o altă rană, în partea din dos a capului, d'asupra grumazului și, perdând simțirile, cădu la pământ, bătându-se în sângele său. N'apucase încă să-și dea sufletul când ucigași, urându-li-se de vremea ce perdeau ca să-i smulgă un inel frumos de diamant ce purta în degetul cel mic, îi tăiară degetul ca să poată lua inelul; apoi, apropiindu-se de dînsul Blasie Ordög, îi tăie capul, pe care, punându-l într'o sulită, îl luă cu dînsul, iar trupul îl lăsară în acel loc despuiat de orî-ce veșmânt și în prada fiarelor sălbatice. Această tragedie se petrecu lângă satul Szent Domokos (St. Dominic). Astă-đi încă, într'acele părți, țeranii își arată locul unde fu omorât sermanul Andreiū și credinciosul său Mico.¹

XXX

Ast-fel fu sfârșitul lui Andreiū Bathori, prinț, cardinal și episcop de Varmia în Prusia. El era în vîrstă de două-șeci și opt de ani numai, înalt la stat, barba și perul capului galbene, pe care de pe ritul religiei, el avea obiceiū a le purta rase. Era d'un caracter dulce și blînd și mai bîn pentru biserică

¹ Analistii contemporani se deosebesc asupra ăilei în care Andreiū fu ucis. Timon și Alexandru Dubokay pomenesc de ăiua de 31 Octombrie. Orteliu o pune la 9 Noembrie, iar Bisseliu tocmai la 20 Noembrie. Noi am urmat pe Bethlen, care o pune șease ăile după bataia de la Sibiu, adica în noaptea de 3 spre 4 Noembrie, socotind aceasta data, dupa potrivirea ce a facut cu altele, ca cea mai adevărată.

decât pentru război. Din copilăria lui avusese plecare spre călugărie. Din nenorocire chiar calitățile lui private făcură dintr'însul un rău stăpânitor; ambiția de a domni îl perdu; el cumpără printr'o crudă moarte o domnie de opt luni asupra Ardealului și fu numai un jalnic exemplu al ticăloșiei ursitelor omenestii. De pe arătarea unor analiști, nenorocirea în care pică Andrei și Ungurii din Ardeal fusese prevestită prin niște semne cerești. În luna lui Iunie se ridică de odată despre apus o furtună grozavă care înfricoșă pe toți și pricinui multă stricăciune într'o parte mare a Ardealului. De dimineată norii se rostogoleau unii d'asupra altora. Cerul întreg se întunecase; tunetul urla neîncetat; trăsnetul ce cădea, fulgerile ce straluciau prin întuneric, o ploaie deasă și repede și mai ales o vijelie grozavă spăimântase pe toți. Parte din acoperișele caselor din Alba-Iulia fură ridicate, nălțimile zidurilor dobrite precum și grajdurile din curtea prințului care erau foarte puternic zidite; păstorii pe drumuri fură răsturnați sau târâți cu iuțeală încotro nu voiau; mulți cai ce pășeau pe la câmp fură asvârliți în Mureș, unde se înneacă; o mulțime de stejari mari și pomi roditori fură smulși din rădăcina. Această furtună ținu ceva mai puțin de un ceas și fu privită de toți ca prevestirea nenorocirilor ce sosiră cu câte-va luni în urmă. Într'aceeași vreme globuri de foc se arătară în deosebite locuri răspândind groaza. O mulțime de lupi se pogorîra cete cete din munții numiți Meseș și se răspândiră în șesurile Ardealului și prin sate, asemenea și multe alte fiare salbatice. Cinci zile înaintea bătăliei de la Sibiiu, toată noaptea se vedură flacări pe cer, ast-fel în cât armata lui Andrei merse la drum luminată d'aceste minunate flacări. Când Andrei tăbări la orașul Mercurea din pământul sasesc, el vădu de o data trecând pe dinainte-i un arap negru purtând în mână o coasă grozavă. El întrebă cine are o slugă cu un chip așa de neplăcut și toți magnații, după ce cercetară și cautara, îi răspunseră că un asemenea om nu se află în armie. Cu puține zile până a nu se întâlni Andrei cu Mihai-Vodă, el visă că picase în niște turme de țapi furioși și că d'abia scăpase, când niște porci îi sfâșiară mantela și

coiful. Încredințat că acest vis este un semn de rău, el îl povesti îndată la Alba-Iulia lui Ștefan Bathori și altora. În vreme ce Andreiș se scobora pe scara palatului său din Alba-Iulia ca să meargă la tabăra de la Șas-Sebeș, unul din pintenii săi de aur se sfărâmă și când eșia pe poartă își sfărâmă asemenea și chiotoarea mantalei sale. În sfârșit spiritul de superstiție și de misticism al Ungurilor merse până a crede că și schimbarea portului ce ei facuseră de vre-o câțiva ani, fusese un semn rău care arată că ei trebuie să sufere într-o zi jugul unei nații străine.

XXXI

După uciderea lui Andreiș, Sécuii se apucară a căuta prin păduri și prin strimtori pe nobilii cari umblau rătăcind prin întuneric și, după ce-i uciseră mai pe toți, se întoarseră la locul luptei spre a culege jaful. Dar cu cât pusese mai multa grabă spre a câștiga această pradă, cu atâta perdură din vreme spre a o împărți, certându-se și înjurându-se între dênșii în cât p'aci erau sa se înhațe la bataie cu armele. Fură omoriți atunci, parte cu Andreiș, parte în fuga lor, Ion Beldi cu junele său fiu Pavel, Nicolae Mico, frații Tomas și Emeric Besz, Francisc Romany comis al lui Andreiș, căruia îi scapă viața în lupta, omorând un sécuiș ce-l amenința cu moartea, Emeric Lazar, Francisc numit cel Mare, Mihaiș Caraczoni, meșter căpitan de artilerie, și mulți alții vestiți prin meritul și avuțiile lor. «Secuii îi ucideau «fără milă, încredințați ca nimic nu putea fi mai folositor republicei să-cuiești decât moartea tuturilor acestor oameni cari îi ținuse într'o robie aspra, ca pe niște robi cumpărați cu bani. Ei credeau ca numai acest mijloc au spre a-și redobândi starea lor cea d'întăiu și a-și asigura libertatea pe care o dădău cu înfocare». Numai un singur nobil, Csomortany, bărbat vestit în răsboaie, scăpă în Moldova. Acesta este același care, după cum s'a vedut înapoi, fusese trimis sol de Andreiș la Mihaiș-Voda și carele, cu toate că credea că era banuita lui Andreiș, îl însoți în fuga sa, dovadă puter-

nică despre uşurinţa ce pun une-orî oameni în bănuielele lor !

Fu atunci o dispută între Săcuî, din cari unii voiau să păstreze în viaţă vre-o câţi-va din nobilii prinşi, iar alţii cereau ca să se omoare îndată aceşti oameni nesuferiţi şi vrednici de ură » ; se învoiră apoi a amâna pentru câtă-va vreme moartea unora dintr'înşi. Aceştia erau Ion Iffiu, fratele lui Andrei, Stefan Kabosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartacuti, Francisc Gereb şi Wolfgang Lazar, Săcuî le legară mâinile la spate şi tot înjurându-i mereu îi porniră ca să-i ducă spre Alba Iulia la Mihai-Vodă. Înaintea lor, Blasie Ordög ducea, înfipt într'o suliţă, sângeratul cap al lui Andrei Bathori învilit într'o pânză. Până a nu ajunge însă la Alba-Iulia, Săcuî în cale uciseră pe prinşii lor ; trupurile lor le aruncară într'un şanţ lângă Alba, iar capetele sângerate şi vinete le asvărliră neîngropate în oraş. Blasie Ordög păstră numai pe Ion Iffiu, pe un fiu al lui Nicolae Miko anume Mihai în vârstă numai de 12 ani şi capul lui Andrei, pe care-l înfăţişă lui Mihai-Vodă, în 11 ale lui Noembrie. Puseră capul pe o masă şi Mihai câtă puţin la dînsul în tăcere, până când, vedînd pe doamna Stanca ce era lângă dînsul încîndu-se în lacrimi, o întrebă pentru ce plînge ? — « Pentru că, răspuse această miloasă şi simţitoare femeie, aceea ce « i s'a întâmplat lui se poate întâmpla şi ție sau acestuia , arătînd pe fiul ei Pătraşcu. Aceasta vorbă pătrunse inima oţelită a asprului domn şi-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omeneşti. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrimile de o dată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui şi din inimă strigă : « O săracul popă ! săracul popa ! » Ast-fel plânse marele Cesar când vedu dinainte-i capul duşmanului său Pompei.

După aceasta Mihai trimise acest cap, pus sub un disc, lui Malaspina. Acesta puse un zugrav de scoase un portret de pe dînsul, pe care-l trimise împăratului. Mihai trimise pe Ion Iffiu în închisoare la cetatea Deva şi, de pe povaţa ce-i dete logofatul Teodosie, porni oameni să caute trupul lui Andrei pe care-l găsiră gol, dar nevătămat de pasări şi dobitoace, nelipsind de la dînsul decât degetul cel mic

care fusese tăiat de ucigași, după cum am spus. Trupul mortului fu pus într'un car și, ca să nu fie într'o asemenea stare expus privirilor, când băgară carul în oraș, îl acoperiră cu foi de copaci verzi. Ast-fel îl aduseră în Alba-Iulia nouă zile după moartea sa. Indată, cu mare îngrijire din porunca lui Mihaiu, fu trupul investit cu haine mărețe, întins pe o peatră de marmură și acoperită cu o manta de purpură. Apoi îl duseră în templul cel mic ca să stea până la ziua înmormântării. Câte-va zile după aceea, adunându-se acolo și deputații țării convocați pentru deschiderea dietei, Mihaiu trimise de aduse și trupul lui Baltazar Bathori pe care prințul Sigismund pusese de-l îngropase fără nici o cinste în cetățuia de la Gherla și apoi se facu înmormântarea lui Andreiu cu o pompă de tot crăiască. Sicriul era purtat de junii nobili și înconjurat de toți boerii români. Armasarul lui, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după sicriu. Apoi venia Mihaiu însuși cu fața întristată, cu o mulțime de nobili, ofițeri și popor. Înainte și înapoi pășiau cu toata cuviința oștile înarmate și în bună rânduială. Apoi preoții, cântăreții și faclele nu mai aveau număr. Ast-fel duseră trupul lui Andreiu în biserica cea mare și-l puseră în acel monument ce el, în viață fiind, zidise pentru frate-seu Baltazar. Acolo trupurile ambilor frați fură împreunate. În același templu zăceau de mai multă vreme îngropați doi alți calugări, bărbați mari și puternici, cari perira cu aceeași moarte ca Andreiu, Cardinalul George Martinițiu, ucis din porunca împăratului Ferdinand, moșul lui Rudolf II, și episcopul Oradiei, ucis de Griti. Blasie Ordög, ucigașul lui Andreiu, în loc de răsplata ce aștepta de la Mihaiu, fu osândit a i se taia capul pentru fără-de-legea ce făcuse. Toată prada ce Sécuii luasera de la Andrei și de la soții lui, în aur și argint, din porunca lui Mihaiu, fu vărsată în visteria țării.

XXXII

Mila, îndurarea și generositatea ce arată Mihaiu-Vodă către cainicul său dușman, mari favoarea popoarelor pentru dânsul,

îi atrase inimile nobilimei Ardealului şi lauda tuturor naţiilor străine. Nobili transilvani simţiră mai ales atunci ca, urîţi fiind de moarte de către popor, singura lor scăpare e acum Mihai. Ei gândiră că, de au pierdut cârmuirea ţării şi au căzut sub un stăpânitor de alt sânge, încă să caute a-şi păstra starea şi viaţa lor. Acestea într'adevăr erau atunci foarte ameninţate. Am văzut înapoi ce fel urău şi tratau Sécuii pe nobili. Ostaşii mercenari unguri, poloni, sârbi, cazaci şi alţii răspândindu-se prin ţeara, nefind sub ochiul straşnic al domnului, necăjiau încă pe locuitori, iar mai ales pe nobili, făcându-i să simţă toate relele resboiului. Apoi chinuita naţie a Românilor din Ardeal, cum află de învingerea de la Sibiu, se ridică în picioare groaznică, înviersunată, ameninţătoare. Cu cât fuseseră ei mai cumplit împilaţi de nobili unguri, cu cât mai mult înneccaseră în inima lor suferinţele şi ura ce aveau către dânsii, cu atât izbucnirea acestei ure fu puternică şi pustiitoare. Românii Ardeleni cuvântău ast-fel şi într'un chip simplu către Unguri: «Sunteţi «nişte venetici, cari aţi venit prin sila de ne-aţi călcat ţara, «ne-aţi răpit pământurile, drepturile, viaţa; ne-aţi chinuit şi «ne-aţi aruncat în cea mai cumplită robie. Intre noi şi între «voi n'a domnit dreptatea sau simţirile omeniei, ci numai «sila; acum când ne-am deşteptat şi ne simţim puternici, «vrem să intrăm şi noi în drepturile şi în pământurile noastre, «ce ni le-aţi răpit odinioară; vom lua dar pe seamă-ne mo-«şile şi casele voastre, iar pe voi vă vom ucide sau vă vom «goni, ca să curăţim ţara de voi». Aceste idei şi simţeminte povăţuiră toate revoluţiunile făcute sau încercate de Români, de la năvălirea Ungurilor până astăzi. Ast-fel revoluţiunile veacului de mijloc, aceea de la 1437, răscoala de la 1599, insurecţia lui Horia de la 1784 şi revoluţia de la 1848 fură mai mult inspirate de setea răsbunării decât de dragostea libertăţii, şi pentru aceia Românii nu-şi putură asigura libertatea; căci libertatea triumfă fără a-şi răsbuna; altminterlea ea nu mai este libertate ci numai răsbunare. Nică o dată şi nică într'un loc libertatea nu s'a putut întemeia prin călcarea

dreptății și prin cârmuirea groazei. Libertatea nu se ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numai prin libertate.

Românii, creștând a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneau de ucidău la aristocrați și pustiau bunurile lor și, fiind-că mai adesea nobilii apucau de fugeau, ei își vărsaū furia mai mult asupra bieților burgesi unguri de prin orașe; apoi, cum trecea furtuna, aristocrația era iarăși în pěr și Românul iar cădea în ghiara ei. De asemenea mai mulți domni români din principate, dușmanii ai aristocrației, printr'un guvern de teroare, credeau că fac ceva ucideud la boieri, în loc de a ucide boeria. Toată schimbarea era de persoane, dar spiritul de castă și instituția se păstra, ba încă se mai întărea prin interesul ce însuflău oamenilor, cei prigonii și împilați. Revoluția de la 1848 din țara Românească singură pricepu că spre a asigura libertatea, trebuie a lăsa pe boieri să putrezească în pace și a ucide boeria prin proclamarea dreptului comun. Românii ardeleni n'au priceput aceasta nici la 1848; cu atât mai puțin ei o pricepură la 1599. Ei nu se gândeau că nu este nici drept, nici folositor, nici cu puțință de a curăți țara Ardealului de toate populațiile străine, care fac mai a treia parte din totalul locuitorilor ei; uitară că o posesie îndelungată aduce drepturi positive și netăgăduite, că o naționalitate, oricât de mică va fi, trebuie respectată, căci sfânt e dreptul ce are ea de a trăi în pământul ce ocupa; ca acest drept natural e pe d'asupra oricărui drept istoric, de vreme ce pământul este al oamenilor, iar nu oamenii ai pământului. Problema de deslegat în Ardeal era și este, nu cum vor face*fie-care din Români, Unguri, Sași și Săcuți, ca să rămână numai ei singuri într'acea țara și să gonească pe cele-alalte popoare, ci proclamând dreptul comun sau egalitatea pentru individe și naționalități, să caute mijlocul de a armonisa împreună, alcătuiud un stat federativ. Fară îndoială că numărul Românilor în Ardeal le asigura în ori-ce cas o preponderanță naturala și dreapta în trebile țerii și va preface oare-cum Ardealul într'o țară românească.

Ast-fel Românii și Ungurii la 1848, luptându-se uniți im-

potriva celor-l'alți, plecară de la aceleași principii greșite și cădură sub același jug.

XXXIII

Așa și 'a 1599, Româniî ardeleni ridicându-se, nu se purtară ca un popor matur, înсуflat de dragostea libertății prin care purtarea ei ar fi impus și lui Mihaiū și asupritorilor lor și ar fi silit și pe unul și pe cei-l'alți ai întregi în drepturile lor naturale și sociale, ci, setoși de răsbunare, se apucară să preumbe torțe și paloș prin palaturile nobililor. Mulți nobili periră atunci. Dar și mai mulți încă scăpară, unii afară din țară, alții sub protecția lui Mihaiū. Acesta nu putea să sufere asemenea neorândueli care se descărcau asupra-i. Bănuit încă până a nu intra în Ardeal, de Unguri că lucrează prin preoți români a scula pe țărani împotriva noblimei ungurești, el dorea să dovedească neadevărul acelor bănueli, de și după intrarea sa în Ardeal fusese îndemnat spre uciderea nobilmei ungurești, nu numai de către Româniî ardeleni și de către o seamă de boieri, dar încă și de un număr însemnat din cei mari ai Ardealului, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat poate pe Mihaiū a-și asigura stăpânirea Ardealului prin nimicirea acestei aristocrații puternice, care tot d'auna era să-i stea în potrivă; dar inima sa, dorința d'a-și da un nume mare și bun în Europa, care-și ațintise ochii acum asupra-i îl depărtau de la o asemenea faptă, preferind a încerca cu binele să-și tragă inimile nobililor unguri. Din neorocire el nu se mulțumi numai a-i tolera și protegea, ci se înconjură de dênșii, le încredință posturile cele mai însemnate în arme și administrație și împărți iarăși între dênșii averea confiscată de la cei uciși în bătaie sau care pribegiseră. Umilința ce arătau către dênșul acești aspri și trufași nobili și setea cu care vinău favoarea lui, înșelă pe Mihaiū. El credu că ei nu vor mai ridica nici o dată capul lor, după ce l-au plecat așa de jos. El socoti că va găsi un reazim și o putere într'înșii și că

prin ei va trage inima întregii nații ungurești și va deschide un câmp mare la întinsele și ambițioasele sale proiecte. Aceasta îl orbi și-l făcu de impinse până la nesocotință generositatea sa către dênșii; și cu cât ei stăruiau în învinovățirile și bănuelile lor, cu cât ei complotaū și umblaū mai rău să-l surpe, cu atâta el se arăta mai îndurător către dênșii, încât generositatea lui ajunsese a fi o slăbiciune care-l perdu. Aceasta făcu că el, după ce domoli setea de răsburare a țeranilor români, nu le dăte libertatea, spre a nu vătăma interesele nobililor. Adevăr că el nu putea lucra în Ardeal împotrivă de ce făcuse în țara Românească. Nenorocitul *așezămînt de rumânie*, ca un butuc îl ținea în lanț și-l târa spre perđare. El dedese libertatea Sécuilor, nevoit fiind și fiind-că aceștia numai de puțină vreme o perduseră și o doreau cu înfocare. Dar Români de mai multe veacuri își perduseră libertatea și fiind și mai numeroși, paguba ce ar fi simțit nobili Unguri ar fi fost mult mai simțitoare. Apoi Sécuii era o populație foarte rășboinică, în vreme ce Români sub împilare uitaseră până și întrebuițarea armelor, de la a căror mînuire stăpânii lor îi opriseră. Mihaiū însă, ca toți rășboinici, credea mai mult în soldați decăt în popor; spiritul lui era mai mult de concuerant decăt de naționalist. Nobili în ochii lui erau reprezentanții poporului, nația armată, și pre arme voia el a se întemeia. Mihaiū socoti să urmeze în Ardeal, în privința Românilor, politica Corvinilor, adică a ușura oare-cum sarcinile țeranilor, a-i ocroti în contra abuzurilor nobililor și a înălța mai mulți dintr'înșii în treapta de nobili, ca ast-fel nația să fie reprezentată în dietele țerii. Dar am vedut mai înapoi că această sistemă nu adusesese marī foloase românilor, căci nobili lor, dobândind interese împotrivoare gloatei poporului, se aliau cu cei-l'alți nobili unguri și se lepădaū chiar și de naționalitatea lor. Datoria lui Mihaiū ar fi fost de a da Românilor iertarea de iobăgie și proprietate de pămînt spre chezășuirea acelei libertăți și de a înființa o reprezentare deosebită a lor în dieta celor-l'alte trei nații. Ast-fel el ar fi dat stăpînirii sale în Ardeal o temelie neclintită. Nicī odată ocașie mai bună pentru aceasta nu se

înfățișase ca acum, îndată după bătălia de la Sibiū, când Ungurii îngroziți, amorțiți cu totul, se mulțumiau de li s'ar fi lăsat măcar viața. Mai târziu Mihaiū în zadar voi; anevoințele crescuse prea mult; ocașia trecuse. Și nu trebuie a crede că noi aci judecăm pe Mihaiū de pe ideile de democrație ale veacului nostru, iar nu de pe acelea ale veacului său căci urma ne va dovedi că aceste idei erau bine simțite atunci și însuși de Mihaiū.

De alt-fel de idei inspirat însă, Mihaiū-Vodă deschise la 20 Noembrie în Alba-Iulia adunarea generală, în care el făgădui că va păstra constituția țerei și toate privilegiile, libertățile și dăniile nobililor, afară de cele facute de Sigismund. Reprezentanții depuseră jurământul de credință și, spre răspuns la cererile domnului d'a i-se dă provisiu și bani pentru ținerea oștilor, se orândui ca de fie-care casă sau poartă (cum se dice în Ardeal) să se dea câte opt măsurii de făină și opt măsurii de ověz sau orđ, și de la de-ce case câte o vită de tăiat, iar fiind omul sărac, în lipsă de vită, să dea trei oi. Asemenea se hotărî ca, de vreme ce s'a dat libertatea Săcuilor, aceștia să aibă a da, de pe vechiul lor obicei, când se schimbă domnul său când se însoară, din șease boi unul pe seama domnului. Această dare se numia de Săcu *friptură de boi*. Incât pentru bani spre purtarea rășboiului, se hotărî ca să se dea de fie-care casă, fără a fi nimeni scutit, nici domn nici boer, câte șease fiorini; trei fiorini să se dea până în 25 zile, socotindu-se din ziua publicării decretului, iar cei-l'alți trei cu 25 zile mai târziu. Toate cele-l'alte articole, ce se încheară atunci și fură cuprinse în actul general al dietii care se întări de Mihaiū-Vodă și se publică, privesc numai interesele nobililor; ele dau voie unora dintr'înșii a se întoarce în țară, asigură libertatea Săcuilor, iar pe Români, fără nici o ușurare, îi lăsă în starea de iobagi ai nobililor. Ast-fel Mihaiū trădase misia sa în Ardeal și merita de a cădea.

XXXIV

În vremea aceasta se răspândi faima în Ardeal cum că o oștire turcească ar fi intrat în țara Românească pe la înce-

putul lui decembrie, și mulți se îngrijiră ; dar această temere peri îndată, lămurindu-se cum că Turcii, ce intraseră în țară, cu toate că bine armați, de pe obiceiul lor, erau însă puțin și veniseră numai ca să cumpere miere și unt, aceea ce făcând, eșiră din țară, fără a vătămă pe nimeni. Cu toate astea, Mihaiū, îngrijindu-se, porniarmie decălăreți în țara Românească care să împedice asemenea venituri ale Turcilor și să apere țara. Scurt după aceea Mihaiū porni și pe fiul său Pătrașcu în țara Românească cu o seamă de oaste, spre a cârmui țara în locul lui, și-l dete de curator pe Pancratie Sennyei, pe care însă după o lună îl rechemă înapoi, nu se știe din ce pricină. Mihaiū poruncise la o seamă de nobili din Ardeal ca să însoțească pe Pătrașcu în țara Românească. Dar ei începură a tremura toți, gândind că merg la peirea lor, de se vor duce în țara Românească, și rugară pe Mihaiū d'a amâna de o cam dată pornirea lor, la care el se și învoi.

La sfârșitul dietii, Mihaiū puse de aduse la Alba-Iulia vistieria prințului Sigismund ce el pusese în cetățuia Vecs, sub paza lui Stefan Bodoni. Era un număr însemnat de vase de argint: cupe, talere, discuri, vasuri și între altele, niște pahare de argint așa de mari încât abia doi oameni puteau duce unul gol; pe lângă aceste mai erau podoabe de căi, platoșe, șeli ornate cu petre scumpe și diamanturi, săbii, pumnale, paloșe, hangeruri, securi și alte asemenea lucruri; apoi mai multe veșminte scumpe prețuite 32 mii florini, din care unul împodobit cu diamanturi era prețuit 15 mii florini; pe urmă un mare număr de monete de aur numite *de Portugalia*, din care una făcea cât zece galbeni de aur. Când intră Mihaiū ca să vadă această avuție în casa unde era așezată, răpit de mirare strigă: «Ce de bani am să fac d'aci «ca să-mi plătesc ostașii și oamenii mei». Prețul se ridica într'adevăr la mai multe sute de mii de florini. Mihaiū își aședa apoi oștirea în deosebite comitate pentru iernat, împărțind-o mai ales prin cetăți; dar oare care escesuri ce făcură ostașii și mai ales ungurii, sârbii și cazacii, ridicară plângeri din partea locuitorilor, mai cu osebire din partea nobililor, cari alergau la Mihaū văitându-se. La aceste plân-

geri, Mihaiū răspundea adesea cu bunătate, ȑicȑend: «cȑă «acestea se fac fȑără Ńtirea lui, fȑȑȑduind cȑă va pedepsi str-aŃnic pe cei vinovaȑi; cȑă de vreme ce, din mila lui Dum-nezeū, Ardealul este acum al lui, el se va sili spre a face «sȑă domneascȑă intr'insul pacea Ńi liniŃtea Ńi cȑă va stȑrui ca «nimeni sȑă nu ȑncerce vre-o pagubȑ».

ȑn vremea aceasta, cuprins de mȑnie asupra lui ȑon Maro, puse sȑ-l caute Ńi sȑ-l goneascȑă prin toatȑ țȑara, pȑnȑ-l vor prinde. Este Ńtiut cȑă acest secretar al lui Mihaiū desvȑlise mai ȑntȑiū prinȑului Andreiū proiectul stȑpȑnului sȑu d'a nȑ-vȑli ȑn Ardeal. Mihaiū ȑȑ iertȑ cu generositate aceastȑ vinȑ; dar ȑn ajunul bȑtȑliei de la Sibiiū, nemulȑmitorul Maro trecuse din tabȑra lui Mihaiū ȑn aceea a lui Andreiū, sperȑnd cȑă acesta va isbȑndi. Mihaiū care iertase ȑntȑiū pe Maro, intrȑ intr'o mȑnie furioasȑ la aceastȑ nouȑ a lui trȑdare. Maro, care aflase mȑnia domnului asupra-ȑ, rȑtȑci pe ascuns intr'o parte Ńi intr'alta prin sate Ńi oraŃe, pe la deosebiȑi nobili, cȑutȑnd vre o ocaŃie spre a fugi ȑn Ungaria. Ast-fel umblȑnd, el se duse din ȑntȑmplare sȑu intr'adins la Ńtefan Tholdi, nobil ungur, rugȑndu-l a-ȑ acorda un asil ca sȑă scape de goana ce-l da Mihaiū. Tholdi ȑl primi Ńi-ȑ fȑȑȑdui cȑă va fi ȑn siguranȑȑ ȑn casa lui; dar, temȑndu-se de Mihaiū Ńi dorind a dobȑndi favoarea sa, ȑȑ descoperi ȑndata cȑă Maro este ascuns la dȑnsul. Tȑrit la Alba-Iulia, Maro fu dus dinaintea lui Mihaiū, care dupȑ ce-l muŃtrȑ pentru fȑrȑ-de-legea lui, ȑl dete pe mȑna cȑailor meŃteri a chinui pe vinovaȑi. AceŃtia ȑl legarȑ strȑns de picioare Ńi de mȑni la un stȑlp, care se afla intr'una din suburbiile Albei; apoi ȑȑ ciuntirȑ mai ȑntȑiū picioarele, pe urmȑ genuchiȑ unul dupa altul Ńi ȑn sfȑrŃit braȑele pȑnȑ la coate. Trupul lui, sfȑŃiat Ńi despuiat de toate veŃmintele, rȑmase douȑ ȑȑle ȑn privirea tuturilor, acoperit de noroiū Ńi de sȑnge.

Dar sȑă ȑntȑorcem mai bine ochii de la aceasta urȑcioasȑ priveliŃte, tȑnguind barbaria acelor timpuri.

XXXV.

Mihaiu-Vodă trimise o deputație de două persoane, între care și Petru Armeanul, ca să meargă la Praga să vestească împăratului norocita biruință asupra lui Andrei și coprindearea Ardealului. Ajungând deputația la Viena și dând arhiducelui Matei această înveselitoare știre, el puse îndată să cânte în toate bisericile *Te Deum laudamus* și, poruncind să ducă toate tunurile pe bulevarduri, deșertară mai multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Archiducele Matei dăruie căpeteniei deputaților un lanț de aur și la soții săi câte un pahar de argint suflat cu aur; apoi deputația se porni înainte și se duse la Pilsen, unde găsi pre împăratul. Ea raportă împăratului despre izbânda dobândită. Această ambasadă fu vesel primită de Mărire, ea și fiind bine dăruită, primi poruncă a se întoarce înapoi.

Împăratul scrisese îndată Papii, vestindu-i norocita coprire a Ardealului, și (de oare-ce nu cunoștea încă moartea cardinalului) plângându-se foarte de purtarea lui, învinovățindu-l că el este în înțelegere cu Turcii și rugând pe Sântia să ca să-l afurisească și să-i iea înapoi palăria de cardinal. Într'aceeași vreme sosi la Roma și scrisorile episcopului Malaspina, carea vesteau moartea cardinalului. Tot atunci solul craiului Poloniei făcu cunoscut ca învingerea și moartea cardinalului adusesese mari neplăceri la toată curtea regelui Poloniei și că toți strigau împotriva lui Malaspina. Cu ocazia acestor deosebite scrisori, Papa convocă la 12 Ianuarie 1600, o congregație de nouă-spre-zece cardinali ca să chibzuiască de treburile a se cere vre-o satisfacție și a huli omorîrea cardinalului. Papa mai întâi și apoi cei mai mulți din cardinali fură de părere «că nu trebuie de o cam dată a procede nici cu censura, nici «a cere vre o satisfacție despre moartea cardinalului, cu atât «mai puțin ca el fusese ucis în război, purtând arme și într'o haină și meserie deosebită de aceea de cardinal; că nu se «știe cine l'a ucis și dacă aceia știa sau nu că ucid un cardinal, nici dacă sunt ei catolici sau schismatici și afară de «jurisdicția sîntului scaun; ca, înainte de a procede la afuri-

«sire, trebuie a face formă de judecată pe care în acea neho-
«tărîre nu ştiu de unde s'o înceapă; că apoi cu aceasta, Papa
«ar supăra pe împăratul şi pe prinţul ţerii Româneşti, pen-
«tru mânia acestora asupra cardinalului, a cărui memorie ei
«se vor sili a o înnegri cât vor putea; că în acel cas ei «ar
«putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele procederi
«şi censuri şi vor face a se compune cărţi împotriva cardi-
«nalului, în care nici colegiul cardinarilor, nici sântul Scaun
«nu vor fi cruţaţi; că mai bine este să aştepte sosirea nun-
«ciului Malaspina, care acum lăsase Ardealul şi se afla în
«cale spre a se întoarce la Roma şi de la care vor afla mai
«multe mai desluşite şi vor şti ce este de făcut».

Se vede că mai târziu Papa se hotărî a pedepsi uciderea
cardinalului osândit, de pre cum spune analistul Timon, pe
toată naţia sĕcuie de un post straşnic de o sută de ani. Ma-
laspina, întorcĕndu-se la Roma, Papa îl făcu să simţă că
aflase purtarea lui, căci îi porunci să se tragă în episcopatul
sĕu, unde muri de mâhnire, ducĕnd dorul pălăriei de cardinal.

XXXVI.

Ci dar în mijlocul acestor vremi, la 2 Noembrie, generalul
Basta, pe care archiducele Maximilian, depărtĕndu-se la Viena,
îl lăsase locotenent în locu-i la Casovia şi în Ungaria de
sus, însoţit de Mihaiŭ Sekeli, Pavel Nias şi David Ungnad,
se duse cu oştile lor la Oradea mare, purtĕnd cu dĕnşii şi
o mare sumă de bani ce împăratul tramisese la Casovia pen-
tru plata armiei. Ei voiau să vină în Ardeal spre a'da ajutor
lui Mihaiŭ întru cuprinderea acestei ţeri, când aflară că Mi-
haiŭ a şi isbutit a coprinde ţara fără a mai aştepta ajutorul
lor. Cu toate acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în
Ardeal, cu pretenţia d'a cârmui ţara în numele împăratului,
David Ungnad, svetnic însemnat al împăratului, stralucit prin
multe soliŭ la Constantinopole şi într'alte părţi, apucă înain-
tea lui Basta şi, însoţit de Petre Lasli, sosi în 12 Noembrie
la Alba-Iulia spre 'a curteni pe Mihaiŭ-Voda despre norocita
sa biruinţa. Acesta le dete audienţa a doua şi în 13, la opt

ceasuri de dimineață, primindu-î foarte bine. După aceea le trimise acasă capul lui Andrei Bathori, pe care-l bălsămise. Ungnad puse îndată de scoase un potret de pre cap, foarte asemănat. În 17 Noembrie, când Ungnad voi să plece, Mihai, care primise în dar de la dânsul un ban de aur mare pe care erau zece portrete ale împăratului, îi trimise și el printr'unul din cei mai mari ai săi ofițeri, o harșă frumoasă, rugându-l s'o primească cu bună-voință. Ungnad primi acest dar arătând o mare mulțumire și apoi porni din Ardeal.

Mihai-Vodă, aflând de venirea lui Basta, trimise îndată vr'o mie de oameni către cetatea Husta de pe Mureș, care e cheia drumului ce din Polonia, Ungaria și Moldova duce în Ardeal. În această cetate era o garnizoană de 19 companii de trabanți, cărora se poruncise d'a se ține bine acolo până la cel din urmă om; dar ei, vădând cetatea ocolită și isbită perdură curajul și se închină cu condiție că li se va cruța viața. Intrând valonii lui Mihai în cetate, puseră mâna pe averi neprețuite, căci acolo Bathori și mulți nobili își lasase averile lor. Spun că aceste averi se urcau la zece milioane. Tot atunci Mihai cuprinse și Lipova și alte orașe din Banat.

Basta, intrând în Ardeal, prinse la Șimlău pe Ștefan Bathori, care fugise acolo de la cetatea Husta. El îi făgădui că va dobândi ertare de la împăratul, dacă va mijloci predarea cetății Uiuara, cea mai puternică a Ardealului și unde erau atunci în garnizoană 2000 trabanți cu multe arme. Ștefan Bathori primi a-și cumpăra libertatea prin predarea Uiuarei. Mihai se grăbi a trimite o garnizoană în acea cetate. Ast-fel acum, prin predarea acestei din urmă cetăți, Ardealul întreg cădu sub stăpânirea lui Mihai. Atunci pentru întâiași dată se întâlni în fața Mihai cu Basta, al cărui nume era menit a fi înscris cu sângele său în istoria vieții lui. Ei nu-și placură unul altuia. După ce-și arată antipatia lor în public prin vorbe amare și împungătoare, ce unul dăcea asupra altuia și mușcându-se prin satire, împrejurările îi aduse îndată a și-o arata prin fapte.

Să ne oprim puțin asupra acestui geni fatal al eroului român.

George Basta era de neamul lui arnăuţ, dar născut într'un sat numit la Rocca, lângă Tarent, la anul 1547; tatăl-său Dimitrie, nobil din Albania, îşi părăsise ţara împreună cu alte familii spre a scăpa de tirania otomană şi trecuse în Puglia sub umbrirea craiului Spaniei, care-i făcuse o pensie anuală şi-i dedese comanda unei companii de lăncieri tot arnăuţi, cu care-l trimise la Milan. El luă de soţie o damă din Alexandria şi avu doi feĳiori, din care ce-l mai mare Nicolae, ajunse locotenent-general de cavalerie în armia craiului Spaniei, cel d'al doilea, George Basta, intră la patru-spre-ĳece ani ca soldat în compania tatălui său, apoi după moartea lui, trecu ca stegar în compania fratelui său. El ajunse curând locotenent în acea companie, pe urmă căpitan de arĳebusieri călări, căpitan de lăncieri, sĳetnic de răsboi. El comanda un regiment de calarime de arnăuţi, când ducele de Parma fu numit cârmuitor în ţerile de jos la 1597, şi el se perfecĳionă în meseria armelor sub acest mare căpitan, care, recunoscând meritul lui Basta, îl făcu comisar general de călărime la anul 1580. El se deosebi în asedierile cetăĳilor Anvers (1584) şi Bonna (1588), însoţi în Franţa pe ducele de Parma în ajutorul Ligei la anii 1590 şi 1592, asemenea făcu parte din expediĳia comitelui Carol de Mansfeld în Francia la 1593. După aceea merse de făcu câte-va campanii în Ungaria, se întoarse iarăşi în ţerile de jos la 1596 şi, la 1597, fu cerut de împăratul de la Filip II, regele Spaniei, ca să-l lase să intre în slujba sa şi dobândindu-l, îl numi general de arĳilerie şi guvernator al cetăĳii Vienei şi apoi general în oastea archiducelui Maximilian, fratele împăratului. El era mare şi plin la trup, gras la faĳă, ochii mari şi privirea aspră, gura potrivită, dar buza de sus cam ridicată, faĳa măslinie, caracterul fisionomieii lui arăta viclenia; iar caracterul lui moral vom lăsa ca faptele lui să ni-l vedească ¹.

¹ Basta e autorul a doue scrieri despre arta militara 1. *Maestro di Campo generale*, Veneĳia, 1606, în 4°; 2. *Governo de la Cavaleria leggiera*. Francfort, 1612, în fol. Cea d'întăi din aceste scrieri se află în Biblioteca Statului în Bucureşti împodobita cu un potret al lui Basta; cea de a doua am găsit-o în Biblioteca naĳională din Paris.

XXXVII.

Mihaiu-Vodă se supără de venirea lui Basta, nu voi în nici un chip să-l cunoască de general căpitan al țării, ȋicând că el este numit căpitan general  i prin  vasal  i tributar al împăratului; el făcu cunoscut lui Basta că, de vreme ce a l ruit pe cardinalul fără ajutorul nimănui, va putea păstra prea bine  ara în supunere,  i el ar face bine a se trage în Ungaria de sus, căci n'are trebuin   ici de d nsul  ici de o tile lui. Dar Basta, care era sigur a dob ndi el de la împăratul c rmuirea Ardealului, nu numai că nu voi să asculte cererea lui Mihaiu, dar încă pretinse să pună garnizoane nem   ti prin cet  ile Ardealului, silind pe Mihaiu, în numele împăratului, a primi aceasta măcar pe o vreme, p n  c nd Ardealul va fi cu totul liniștit  i nu va mai avea a se teme de năvălirea str inilor. Mihai-Vodă, care primise în numele împăratului  i numai ca locotenent al lui jur m ntul de credin  îl   rii Ardealului, jurase asemenea că va păstra toate privilegiile  i drepturile acestei   ri. El era hot r t a- i  ine jur m ntul chiar împotriva împăratului, al cărui scop  n lele că era a reduce  ara într'o provincie a  mp r  iei, iar nu a o  ine ca o  ar  deosebită, liberă  i numai tributară coroanei sale, de pe cum se făgăduise  nt iu. Af r  de aceasta Mihai nu voia să lase din m na-  guvernul Ardealului, pe care-l c  tigase cu sabia  i să-l vadă mai ales trec nd în m nile lui Basta pe care de acum încă nu-l putea suferi.

Peste pu in ura acestor doi oameni se vădi publicului într'o ciocnire, care fu p'aci să aprindă flacările r sboiului între d n ii. Basta, spre a începe îndeplinirea voin ei sale d'a pune garnizoane din o tirea sa prin cet  i, trimise o ceată de Germani ca să între în cetatea Husta, de pe Tisa. Dar comandantul român ce Mihaiu pusese în acea cetate, nu voi să primească în lăuntru pe oamenii lui Basta  i  nchid ndu-le por ile cet  ii,  i respinse înapoi cu vorbe r  tite. Oastea împărătească fu nevoită să petreacă noaptea aceea în c mp pe o brumă  i un frig mare  i pe urmă a se întoarce

îndărăt. Basta, aflând aceasta, se înfurie şi îndată începu a se pregăti de război, trimiţând să-i vină călărimea din Silesia şi pedestrima de pe marginile vecine ale Ungariei şi întocmindu-şi astfel o numeroasă oştire sub arme. Mihaiu nu se lasă mai în urmă şi îşi strânse şi el pe lângă sine toate puterile. Amândouă taberile erau acum gata a începe război între dânsule şi a se dumica una pe alta. Dar jurisconsultul Petz, om îndemânat, ce se afla atunci în Ardeal, alergând când la Mihaiu când la Basta şi arătându-le primejdia în care se expune creştinătatea deschidându-se între ei un război civil, pe când Ibrahim-Paşa în Ungaria începea a ameninţa prin mişcări războinice, isbuti prin autoritatea cuvintelor lui a-i împăca şi, deşi ei urmară a se urî din inimă, dar în vederea oamenilor trăiau în pace. Mai apoi însă rugat de Basta Mihaiu primi la 24 Decembrie în cetatea Husta, pe lângă garnizona românească şi 200 de soldaţi ai împăratului. În oraşele Tatta şi Şimlău încă erau nişte cete de Nemţi. Iar în celelalte cetăţi Mihaiu nu lasă să intre garnizoane împărăteşti, dîcînd că aceasta este împotriva privilegiilor şi libertăţilor ţării şi că acum războiul încetînd în această ţară, el n'are trebuinţă de alte puteri de cît d'ale lui. Aflînd el prin comisarul împărătesc Petz că împăratul voeşte a da cărmuirea Ardealului lui Basta, se mînie foarte de înşelăciunea, nemulţumirea şi perfidia împărătească şi strigă tare că în această revoluţie, Ardealul a dobîndit mai mult un stăpîn puternic, al cărui jug nesuferit o va împovora, de cît un apărător împotriva puterii turceşti. Mihaiu impută încă prin vorbe amare cruzimea, scumpetea şi obrăsnicia cu care puţin mai înainte oamenii împărăteşti trataseră Ardealul. În urma acestora, domnul făcu sfat cu toţi boerii români şi nobilii Ardealului, arătându-le lupta ce are cu oamenii împărăteşti pentru drepturile ţării. La acest sfat toţi fură de părere şi îndemnă pe Mihaiu ca să ţină domnia acesteia ţări, fiind numai tributară către împăratul. Spre a face cunoscut împăratului această hotărîre a ţării, Mihaiu îi trimise îndată doi soli, pe banul Mihalcea şi pe logofetul Stoica, cei mai străluciţi dintre sfetnicii lui. Aceştia, sosind în 13 Ianuarie (1600)

la Pilsen, înfățișară mai întâiu împăratului din partea lui Mihaiu-Vodă, sabia, busdugănul și steagul lui Andrei Bathori, precum și calul ce el încălecaseră în bătălie. Apoi ei îi făcură cunoscut că Mihaiu-Vodă nu se privește în Ardeal de cât ca un guvernator spre a administra țara și a o păzi de năvălirile dușmanilor și că, sub acest titlu, el voește ca împăratul să i-o încredințeze; al doilea cereau ca să se hotărască ce să facă cu orașul Clușului, care de mai multe ori necunoscuse și trădase autoritatea împărătească și merită o pedeapsă exemplară; și în sfârșit cum să se poarte cu acei nobili din Ardeal, care fugiseră și acum cereau iertare voină a se întoarce înapoi. Solii, după ce fură ascultați cu multă bună-voință de împăratul și după ce M. S. ținu sfat, fură bine dăruiiți și trimiseși înapoi cu mare cinste, purtând acest răspuns: «Că împăratul va trimite comisarii săi în Ardeal și «că printr'înșii va face cunoscut lui Mihaiu voința sa». În vremea aceasta sosise la curtea împărătească scrisori secrete ale lui Basta împotriva lui Mihaiu-Vodă, prin care el făcea cunoscut sfatului împărătesc că acest prinț voia să usurpeze suveranitatea țării; că omenia ce acest om barbar afectează și dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuelile, și e de temut ca rugăciunile cele vii ce el face împăratului pentru păstrarea privilegiilor țării și spre a-l îndemna a nu trimite într'însa oștiri străine, să nu aucundă gândiri ambițioase. Aceste scrisori aruncară în deosebite păreri sfatul împărătesc, sau mai bine acea camarilă de femei și de iesuiți ce cârmuiau împărăția în locul slabului și leneșului Rudolf II. Unii, câștigați cu totul în favoarea lui Mihaiu, strigaui că Basta scrie ca un rival și ca un pismaș al gloriei sale; că Mihaiu este foarte credincios împăratului și că este un căpitan cu merit și cu vitejie sublimă. Dar alții, a căror părere birui, dăseră că trebuie a da mai mult creștinism lui Basta, căpitan credincios și cu sfat înțelept, de cât lui Mihaiu a căruia nesățioasă ambiție de a domni este deobște cunoscută.

XXXVIII.

Mihaiu sigur acum că, după ce l'a ajutat norocul ca să cuprindă Ardealul, îl va ajuta ca să-l şi stăpânească, aştepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împăratului şi urma a administra Ardealul ca pe o ţară a sa. La 9 Februarie el convocă dieta ţării, unde, de pe şisa unui cronicar şas, nu făcură alta de cât mâncară, beură şi numărară banii lui Vodă»; iar de pre mărturia istoricului Bethlen, această sesiune se vede a fi fost mai serioasă, căci Mihaiu, începând a se desilusiona de nobilii unguri şi voind a face oare-care uşurări poporului, aceştia începură a-l ruga să nu se atingă de privilegiile lor. Ei îndrăsneaŭ a vorbi de privilegiile lor atunci când cu orî-ce jertfă trebuia a uni pe toţi locuitorii ţării spre a apăra privilegiile ţării ce erau ameninţate de Nemţi. Domnul, furios de aceasta, răspunse lovind cu mâna mânerul săbiei sale şi strigând: «Iată privilegiul vostru!» Din nenorocire el ameninţă numai, dar nu lucră. Intr'adevăr acum era mai greu d'a o face de cât îndată după bătălia de la Sibiŭ. El apucase din nenorocire a jura paza constituţiei ţării şi, credincios jurământului ca un domn constituţional, el nu putea preface nimic în ţară fără de învoirea dietei. El nu voia încă să facă ca Sigismund, să silească dieta prin împilare a-i împlini voinţa. Ast-fel acum, ca şi mai pe urmă, ne vom încredinţa că buna credinţă îl perdu pe el şi tocmai această virtute i-o tăgăduiră duşmanii săi. Ungurii îl învinovăţiră atunci că el ar fi vrut să stingă nobilimea şi că ar fi şi făcut-o, dacă Dimitrie arhiepiscopul Bulgarilor nu s'ar fi dus cu Biblia la dânsul ca să-l întoarcă din acea hotărâre. Vom mai vedea în urmă această învinovăţire repezindu-se de mai multe ori, la care singurul răspuns ce istoria poate da spre a o nimicnici este că Mihaiu a avut multe ocazii de a o face, ba încă şi împrejuirile l'aŭ îndatorat spre aceasta, şi tot n'a făcut-o. Asemenea suntem la îndoială de arătarea ce numai Bethlen face cum că Mihaiu ar fi poruncit în acea vreme lui George Ratz comandantul cetăţii

Deva să arunce în Mureșul înghețat pe junele Ion Iffiu, ce se afla acolo la închisoare. Mihaiu era un om iute la mânia dar nu era crud. Viața lui ne dovedește cu ce generositate el s'a purtat într'atâtea rânduri, către boerii din țara Românească ce complotase peirea lui. Apoi am vădit dorința lui d'a trage prin bunătate inima Ungurilor și îl vom vedea în privința lor generos până la nesocotință ¹. Mihaiu-Vodă, care mai de mult făgăduise că se va duce la Brașov și fusese împedecat prin venirea solilor și prin alte treburi, se duse în sfârșit la 1 Martie în acest oraș, unde intră cu mai mult de 6000 călăreți și pedestrii și cu o pompă necreștută. La 9 Martie ajunse la Brașov un sol de la împăratul turcesc, pașa de la Timișoara, bătrân venerabil numit Hu-

¹ Intr'aceea Mihaiu spre a păstra memoria biruinței sale în Ardeal puse de tăie o medalie care se află în cabinetul împăralesc de la Viena bătută în aur și trăgând de ce galbeni. Pe fața principală se vede portretul lui Mihaiu. Atât împrejurul portretului, cât și pe cea-l'altă parte se coprinde titlul lui în latinește ast-fel:

«Michael Valachiae Transalpinæ Woiwoda, sacrae Caesareae Regiae «Majestatis Consiliarius per Transilvaniam Locumtenens, cis Transilvaniam partium eius super exercitu Generalis Capitaneus»

Și în mijloc: «a Deo vigilantia, virtute et armi victoriam nactus (1600)» adică:

Mihaiu Voevodul țării Românești, Consilierul Majestății Sale Imperiale, trăiesc locuitor al Ardealului și general căpitan peste armia din părțile cele dincoace de Ardeal, dobândind de la Dumnezeu biruință prin veghere, virtute și arme, 1600.

Acest titlu dovedește că această medalie s'a tăiat după cuprinderea Moldovei, precum au banuit unii din istorici.

Și într'adevăr, ține Ioachim, vegherea lui era neobosită. Ea nu-l părăsea nici odată și el a aratat în toate împrejurările că știa să se păzească de cele mai mici lucruri ce l'ar fi putut vătăma; vitejia lui era în tot chipul încercată și într'aceasta, dușmanii săi cei mai înverșunați îi da dreptate. În sfârșit, nascut, ca să dicem așa, în tabără, crescut sub corturi, mânuind armele mai bine de cât ori și cine din ai săi el nu dete de minciuna devisă sa. El împreună într'însul virtuțile ce un poet cânta despre un alt erou:

Labor impiger, aspera virtus
Vis animi excellens ardor, vigilantia, cura,
et durum tractandis robur in armis.

(Ioachimis Neneröfnetes Münz-Kabinet).

raia-Aga. Mihaiu îi eşi înainte cale de o jumătate de mil de oraş la Ghimbaş cu o calcadă măreaţă; când se întâlniră, şi unul şi altul se deteră jos de pe cai şi după ce se îmbrăţişară, Aga luă de la Mihaiu o pală persienească ce acest domn purta la coapsa sa şi-i dăruia alta turcească împodobită cu aur şi petre scumpe. Pe lângă aceasta, îi mai dăte un steag verde spre semn de protecţie otomană, mai multe pene de erodiū din cele mai frumoase, spre a face fulii, şapte cai de preţ şi un foarte bun şoim. Aceste daruri fură purtate înaintea lui Mihaiu, şi ast-fel ei intrară amândoi în Braşov în sgomotul artileriei întregi. Trimisul turc se sili în tot chipul a îndupleca pe Mihaiu d'a se deslipi de împăratul Germaniei spre a se alia cu sultanul. Mihaiu îi răspunse cu bună-voinţă, dar îi declară curat că el nici odată nu va recunoaşte altă autoritate de cât aceea a împăratului creştinesc. Tot atunci sosiră şi trimişii împăratului către Mihaiu-Vodă, neamţul David Ungnad şi ungurul Mihaiu Seckeli căpitan în Sathmar. Ei fură martori la această primire făcută solului turcesc. Lui Mihaiu îi păru bine de aceasta; el nu se îndoie că o priveşte aşa de nouă nu-i va pune în grije şi că bănuelile ce-i va cuprinde îi va face să fie mai înduplecătoare. Cu toate acestea el le dăte să înţeleagă că ei nu trebuie a se scandalisa de ce veduseră; că el nu putea a nu primi de pe cuviinţă un ambasador şi de a-i face cinstea ce i se cădea, fără de a fi privit de toţi ca cel mai puţin curtean dintre toţi prinţii. Mihaiu porni înapoi pe solul turcesc făcându-i multe daruri şi cinste mare, trimetând sultanului vorbe pacinice şi în secret făgăduind munţi de aur, cum se dice. Agenţii împărăteşti, înfăţişându-se dinaintea domnului îi dăseră; «că cesarul, pen-tru atâta credinţă şi slujbe memorabile ale lui, îi făgăduieşte toată clemenţa şi toată bunătatea sa împărătească, dar fiind-că împrejurările şi starea Ardealului o cer, el îi porunceşte d'a se întoarce îndată în ţara Românească şi d'a păzi hotarele împotriva Turcilor». Spre dovadă de favoarea cesarului ei îi înfăţişară o carte împărătească cu această coprindere:

XXXIX

«Rudolf al II-lea, din mila lui Dumnezeu Impărat al Romanilor, pururea august.

«Noi recunoaştem şi facem a se cunoaşte prin coprirea acestora tuturor :

«După ce, din mila a tot puternicului Dumnezeu (pentru gloria căruia ne luptăm împotriva naţiilor păgâne şi barbare) Ardealul a fost supus puterii noastre şi strălucitul Mihaiu-Vodă din ţara Românească, înflăcărat de un mare zel pentru creştinătate, a supus pe sine şi ţara sa Maiestăţii noastre şi ne-a dovedit credinţa sa către noi prin fericitele şi curagioasele sale întrepinderi împotriva Turcului şi în Ardeal, unde a tras această ţară de sub domnia nedreaptă a cardinalului Bathori şi a dobândit o mare biruinţă; atât pentru îngrijirea cu care priveghem la păstrarea posesiunilor noastre, cât pentru bunătatea şi dărnicia noastră obicinuită către supuşii şi vasalii noştri, am voit să mărturisim că statornica credinţă a strălucitului voivod Mihaiu către noi şi slujbele sale ne au fost plăcute, încredinţaţi nu numai că strălucitul voivod va urma a fi credincios precum a fost, dar încă şi urmaşii săi vor imita acest laudat exemplu de credinţă şi de curagiu; pentru aceia din chiar voinţa noastră după ce am chibzuit îndestul, primim în credinţă şi clientela noastră şi aceea a următorilor noştri regi ai Ungariei pe numitul Mihaiu Voivod şi copii săi şi ţinutul său ţara Românească, precum o mărturisim prin aceste cărţi. Ast-fel, de câte ori va fi trebuinţă, pe cât vom putea noi îi vom da ajutor, pentru ca domnia acestei ţări Româneşti să treacă regulat de la persoana strălucitului Mihaiu cu legiuirile săi copii de sexul bărbătesc de la cel dintâiu născut, cu această condiţie însă, că de câte ori se va înfaţişa un nou cas de moştenire, acel ce va moşteni va face nouă şi următorilor noştri jurământul de credinţă ce Mihaiu ne-a făcut. Spre dovada acestor cărţi, subscrise cu mâna noastră şi la care s'a pus pecetea noastră, datu-s'a în ora-

şul nostru Pilna, în 11 Februarie, anul Domnului 1600, al «24-lea al stăpânirei noastre ca rege împărat al Românilor, al «28-lea ca rege al Ungariei şi al 24-lea al stăpânirei noastre «ca rege al Boemiei.

RUDOLF.

Prin porunca Sântei Maiestaţii

Sale împărateşti

Ion Barvitiu.»¹

Mihaiu-Vodă, auzind de aceea ce-î spuneau agenţii cesarului în numele său, nu-şi putu ţine mânia şi le răspunse îndată de faţă: «că el nu va lăsa Ardealul spre a se întoarce «în ţara Românească şi nu va face pe voia împăratului; că «de şi cesarul i-a plătit în toţi anii o subvenţie, dar că prin «toate ostenele şi primejdiile ce a suferit de la duşmanii «cesarului, luptându-se pentru dânsul, el meritase guvernul «Ardealului, care de pre dreptate şi legiuit i se cuvine», dând a înţelege că numai puterea armelor cu care câştigase această ţară, îl va putea sili a o întoarce înapoi. Apoi Mihaiu de a doua oară adună la svat boierii, cari toţi fură de părere «că îi este prin înţelepciune poruncit a păstra pe seamă-î «Ardealul; că el suindu-se pe scaunul ţării Româneşti, ţară «era ocolită de vrăjmaşi şi că Dumnezeu îi puse în mână «Ardealul ca cu puterile unite a ambelor ţări, să se poată «apăra». Mihaiu, vedând că simţemintele boierilor şi ale nobililor ardeleni conglăsuiesc cu ale sale, se întemeie şi mai mult în hotărârea de a ţine Ardealul. În 15 martie el deschise dieta pe care o chemase la Braşov. Cu două zile înainte el voise s'o amâne şi să-î schimbe locul la Sibiiu, dar fiind-că deputaţii veniseră din toate părţile, îl rugau a o continua. Toată svătuirea dietei, ţinu numai un ceas, aruncând o contribuţie de patru florini de cap. Toţi se aşteptau la o contribuţie mult mai aspră; apoi, auzind aceasta, o priviau ca o binefacere deosebită şi se învoiră cu toţii. În 16 martie la 7

¹ Acest act, spune Bethlen care cel d'întăiu l'a scos la lumină, era scris pe pergament şi se afla păstrat în biblioteca lui Gabriel Bethlen, prinţul Ardealului, şi la moartea lui trecu la comitele Stefan Bethlen, fratele său.

ceasuri porni din Braşov la Sibiiu şi d'acolo la Alba, ducând şi pe agenţii împărăteşti cu sine. Aci, după ce-i ţinu câte o săptămână şi îi mai zăbovi şi la Cluş, îi trimise înapoi la împăratul Rudolf cu acest răspuns: «că de nu va trimite «subvenţia anuală şi aceasta în grabă; el va duce asupra «împăratului nu numai oameni, dar încă mii de mii de demoni; «că el n'are trebuinţă de ajutorul străinilor; că are destui «soldaţi, numai bani îi lipsesc spre a-i putea ţine». El rugă încă pe agenţi a se sili ca împăratul să numească altă persoană în locul lui Basta, care îi era bănuir din deosebite cuvinte şi pentru ca svedile lor particulare să nu turbure liniştea ţării întregi. El învinovăţia mai ales pe Basta că, în loc să grăbească a-i aduce ajutorul ce era dator împotriva cardinalului, îşi petrecuse vremea în zadar în fapte de nimic, încă se prefăcuse că e bolnav, pentru că primise o sumă mare de bani de la cardinal, prin mijlocul lui Corniş ca să nu-l vatăme şi pentru aceea el se mişcase prea cu încetul cu oastea sa spre Ardeal, lăsând să scape ocazia d'a intra împreună cu dânsul în acea ţară. Deosebit de acesta, Mihaiu făcu a se propune de pe lături agenţilor împăratului «că, «de vreme ce Ardealul i se face din ce în mai iubit, el doreşte ca să-l stăpânească şi după dânsul să treacă la fiul său prin drept de moştenire; că pe lângă Ardeal, să i se «adaoge încă Oradia-Mare, Husta, Baia mare şi părţile din «afară ale Hotarului Ungariei, care mai 'nainte ţinuse de «Ardeal şi că tot ce va mai câştiga cu vreme, ţări şi oameni, «să rămână pe seama lui şi a fiului său; că să i se dea bani «pentru a ridica oşti şi aceleaşi pensii şi aceiaşi cinste de care se bucurase Sigismund Bathori, între care să fie făcut «şi principe al Santei Împărăţii şi să i se dea ordinul mîclului de aur; că împăratul şi cei-l'alţi principii creştini, care «ţin de împărăţie să se îndatoreze de a-l răscumpăra cu bani «de la Turci, întimplându-se să cadă prins în mâinile lor; «că dacă cum-va va fi gonit de duşmani din Transilvania sau din Ţara-Românească, împăratul să «aibă a-i plăti o «sută mii talere pentru traiul său în Ungaria de sus». El adăogi, spre a pipăi şi mai bine plecările deputaţilor împă-

ratului, «că speră că nu i se vor cere înapoi cetățile Ardealului, pe care și le luase în stăpânire. Apoi din parte-i se îndatora către împărat a-l privi ca pe un prinț puternic; «că nici o dată nu va umbla a-i smulge țările ce el îi încredințase, ci din potrivă a i le păstra prin slujbe credincioase, «precum asemenea și cele-l'alte părți ale Ardealului ce sunt ale Măriei sale, cu partea de țară până în Tisa, el le va cuprinde și le va supune împăratului. Dacă toate aceste dăruiri le va dobândi el de la bunătatea și dărnicia Împăratului, apoi făgăduiește a face pentru mântuirea creștinătății «mai multe isbânde și coprinderi asupra dușmanului comun, «de cum ar face vre-o dată cine-va și că, de i se va da «numai atâția bani cât se cheltuia pe fie-care an în Ungaria «pentru armie, se leagă că va supune împăratului toată «țara de la marea Neagră până la Buda, Stuhlweissenburg «și Solnoc».

De și aceste cereri ale lui Mihaiū erau mult mai prejos de condițiile ce împăratul dedese lui Sigismund Bathori prin tractatul de la 24 Ianuarie 1595, ele se părură peste măsură de mari agenților împăratului și aprinși încă de Basta împotriva lui Mihaiū, se întoarseră foarte întărâtați și cu inimă bănuitoare lângă împăratul, căruia îi însuflară aceleași bănueli.

Mihaiū nu-și mai făcea iluzii acum asupra Nemților; el înțelese că de bună-voe ei nu-i vor da nimica, ci numai siliți de dânsul și de împrejurări. El se gândi a se împăciui cu dușmanii săi ca să încete odată acest îndelungat război și spre a putea fi liber la întâmplare în fața Nemților. Pentru aceea trimise o solie la craiul Poloniei spre a încheia pace și alianță. Vorba eși atunci că Mihaiū propuse și lui Ieremia domnul Moldovei ca să-și dea pe fie-sa după Pătrașcu, fiul lui Mihaiū, ca așa Ardealul, Polonia, Moldavia și țara Românească fiind una, să n'aibă temere nici de Tătari, nici de Turci, cu mult mai puțin încă de Nemți. Dar o nouă dorință de domnire ce coprinsese pe nestatornicul Sigismund Bathori, împedecă or-ice tratație și aprinse din nou flăcările războiului.

XL.

Când Sigismund Bathori află tragica moarte a vărului său Andrei, alergă îndată către cumnatul său Ioan Zamoisky, marele cancelar al Poloniei ca să-l roage să-i vină într'ajutor spre a redobândi Ardealul și de a goni dintr'însul pe Mihai-Vodă. Din nenorocire pentru dânsul, în acest drum i se aprinseră două trăsură care arseră împreună cu mai mulți cai și cu tot ce avea mai scump. Zamoisky nu-i refuză ajutorul său. Ast-fel Sigismund pe care niște emigrați din Ardeal, anume Francisc Ferrei, Gabriel Bethlen și alții îl ațâtau mereu spre a răsbuna moartea cardinalului, făcu confederație cu Ieremia-Vodă din Moldova și cu Zamoisky. Se dicea că el se învoise cu acesta pe următoarele base: «ca Zamoisky să-l ajute pe Sigismund din toate puterile cu bani și oameni spre a-l restatornici pe tron; Sigismund să ia în căsătorie o fată a lui Zamoisky, sau pe oricine alt, numai să nu fie nemțoaică; de va muri fără feciori, atunci domnia Ardealului să cadă în moștenire la fiul lui Zamoisky, născut din Griselda sora lui Sigismund. În tot casul Sigismund și Ardealul să fie cu totul desfăcuți de Nemți».

Sigismund și Ieremia-Vodă se adresară și la Sultanul cerând bani și oaste într'ajutor. Sultanul nu îndrăzni a se declara de față împotriva lui Mihai, refuză a le da bani, dar în taină era cu dânsii; el mijloci mult prin scrisori ca Polonii să le stea puternic în ajutor și le trimise o seamă de oaste, care de față se priviau ca voluntari. Zamoisky asemenea își puse toate silințele spre a hotări pe rege la acest război și prin acesta dădea o bună ocazie Suedilor de a scăpa de acest rege al lor, pe care nu-l mai voiau.

Ast-fel craiul Sigismund își perdu drepturile sale din Suedia, spre a călca pe ale vecinilor săi. Aliații puseră în picioare o armie de mai mult de 40,000 ostași, compusă de Moldoveni, Unguri, Poloni, Tătari și Turci. Ei se apropiară de hotarul Ardealului și sta acum a năvăli asupra lui Mihai-Vodă.

Acesta află furtuna ce-l amenința și începu să se pregătească în grabă a o stăvili din toată puterea ambelor țări ce el stăpâna. În inima sa se bucură de noua ocazie ce dușmanii îi dau, sau mai bine de silința ce ei îi fac d'a-și îndeplini proiectul său cel vechiu d'a coprinde Moldova, precum coprinsese Ardealul. El era sigur de ostașii și de popoarele sale și avea toată credința într'înșii. Secuii îi erau cu totul jertfiți pentru drepturile ce căpătase de la dânsul; Cazaci, Sârbi și Bulgarii sta gata a muri pentru dânsul, căci el îi îmbrăcase, îi înarmase, îi căutase adesea și le plătia simbrerie bună. Trupurile lor cele mari, barbele cele lungi, strălucirea veștmintelor și armelor lor însuflău groaza. Dar Mihaiu puneă temeiu și mai mult pe iubirea oștilor românești, viteze și cercate în atâtea răsboaie, și apoi se întemeia el pe dragostea poporului român din ambele țări, care în răpirea entusiasmului ce avea pentru eroul său, nu-l numea alt-fel decât «*Macedon al nostru*». Moldovenii înșiși iubiau mai din trecut pe Mihaiu și cu atât mai mult pre cât urău acum de moarte pe Ieremia pentru asprimea cârmuirii sale și pentru dăjdiile nesuferite ce el scosese. Într'adevăr el pusese o dajdie de o soldie de aur pe lună și toți banii ce-i strângea, îi trecea în Polonia, spre a avea cu ce trăi acolo la nevoie, căci el nu se întemeia în puterile sale și negreșit încă mai puțin pe dragostea supușilor săi.

Mihaiu își avea armia ast-fel împărțită în deosebite părți ale Ardealului: Săcuii rămaseră în ținutul lor; Ungurii mercenari, în număr de 1500, erau așezați lângă orașul Brașov pe malurile râului Bârsa, prin satele și castelurile nobililor, ca într'un loc mai lesne de hrană; iar pe Cazaci îi așeză în tabără în târgul numit Arany (Uroiul) pe țărmul Mureșului lângă cetatea Deva. Mihaiu, sau din dorința de a se feri de răsboi și de a înființa planul alianței între Ardeal, Moldova, țara Românească și Polonia ce-și închipuise, sau că, desperând de a putea împedica răsboiul, voia numai să câștige vreme ca să se poată găti și isbi pe dușman fără veste, deschise tractație de pre cum avea obiceiul de a vorbi tot de pace, pe când se pregătia cu din-adinsul pentru răsboi. El

trimise un sol la Sigismund, propunându-i că-i va întoarce Ardealul, dacă el va lua în căsătorie pe fiica sa Florica, făgăduind că nu va păstra pentru sine decât orașul Brașovului și cetatea Făgărașului. Sigismund era gata a primi aceste propuneri, dar Baltazar Szilasi și Hertélius, cari erau pe lângă dînsul, îl făcură a schimba părerea, cu atît mai mult că de această propunere a lui Mihaiu se ținea și alta ce aceasta tot cu aceeași ocazie făcuse lui Ieremia. Mihaiu îi cerea să dea pe fie-sa după fiul lui, Petrașcu și apoi de bună-voie să se tragă în Polonia, lepădându-se de domnia Moldovei care să rămână pe seama lui Mihaiu, ca de acolo să aibă ocașie a goni pe tătari de la Dunăre pînă la cetatea Albă și Nistru și ast-fel să-și mărească statul.

XLI

Negociațiile cu Sigismund și cu Ieremia nu isbutiră. Mihaiu, vîdînd că nu va putea înconjura războiul, voi cel puțin a se sili să slăbească cît putea mai mult pe dușman. Spre acest sfârșit trimise la sultanul un sol anume Mihaiu Török spre a-i vorbi de dorința lui de a ține pace cu Turcii și a-i cere semnele întăririi pentru domnia sa asupra Ardealului. Asemenea trimise o solie și la craiul Poloniei poftindu-l ca să nu sprijinească pe dușmanul său Ieremia Movilă, nici să dea ocrotire emigraților din Ardeal, între cari era și Thomas Csomortany. Această solie, nu numai că nu fu ascultată, dar încă craiul Sigismund înștiință pe Ieremia de hotărîrea lui Mihaiu d'a-l isbi, ca să ia măsurile cuviincioase, să gătească proviziile pentru armia Polonă și să întărească cetățile Suceava și Hotinul. Mihaiu se tulbură foarte vîdînd pe Poloni declarați cu totul și de față vrăjmași ai săi. El își închipui atunci un plan de uriaș; el voia să năvălească în Polonia, să se folosească de simpatiile ce avea în poporul acelei țări spre a face o revoluție, a răsturna pe rege, a pune pe altul în locu-i său chiar a opri acea crăie pe seamă-i. Într'adevăr. o parte mare din locuitorii Poloniei și popoarele ruse, speriate de unirea religioasă, la care regele Sigismund împreună cu

iesuiţii ce-l cârmuia, le silea a face cu religia catolică, chema pe Mihaiu din toată inima lor. «Nu era acum de temut, «dic cronicarii poloni, de perderea unei singure provincii, «dar de schimbarea guvernului pentru tot regatul». Mărturisesc încă unii din analişti poloni că Mihaiu merse şi mai departe, că cerea să desmăduleze crăia Poloniei, fără-de-lege împotriva sântului drept al naţiilor, care din norocire nu întina atunci sabia românească, rămăind ca să fie, în zilele noastre, povara ruşinoasă a suveranilor Europei. Spre îndeplinirea planului său asupra Poloniei, Mihaiu se puse în corespondenţă cu patriarchul de la Constantinopole, cu mitropolitul de la Kiev, cu marele duce al Muscalilor şi cu Carol ducele de Sudermania, carele cârmuia regatul Suediei. El făgădui acelor doi arhiepiscopi că, de-l vor ajuta cu mijloacele ce le sunt prin putinţă, el va coprinde Polonia, va întemeia acolo religia răsăritului şi o va întinde mai departe în Europa. Stăpânitorilor; el propunea o alianţă pentru împărţirea Poloniei pe aceste baze: casei Austriace să se dea Polonia cea mare, Muscalului, Lituania; Suediei Livonia, iar cele-lalte provincii le opria pe seama sa. Mai înainte însă de a-i sosi răspunsurile de prin toate locurile de unde trimisese soli, Mihaiu işi puse oştile în mişcare asupra Moldovei. Această grabă a lui îi fu folositoare într'aceea că îi înlesni repede cuprindere a acelei ţări; dar îl vătămă mult apoi, căci nefind sigur de aliaţii săi, el nu îndrăzni să tragă foloasele isbândilor sale, năvălind în Polonia, ca să schimbe soarta acestei ţări sau s'o silească a încheia pace. Fu într'adevăr o mare greşală din partea lui Mihaiu, pe care o plăti scump, de a întărâta pe toate puterile vecine împotriva-i, lăsându-se pe sine fără nici un aliat. De ar fi apucat cel puţin a se învoi cu împăratul în privinţa Ardealului ca să fie sigur că nu va fi isbit în lipsă-i, sau de ar fi luat în Ardeal drept temelie a stăpânirii sale întreaga mulţime a poporului român; dar el jertfise pe aceasta nobililor, a căror dragoste tot nu şi-o putu trage şi cari acum şi ei complotau pieirea lui. Mihaiu într'adevăr prevăduse multe din acestea; el căutase să amâne acest războiu, la care era tirat ca de o fatalitate. Ho-

tărându-se a-l face, el spera că, pe lângă aceea că-și împlinea o veche dorință a inimei sale, coprinzând Moldova, o isbândă nouă va putea încă sa-î slujască a învinge înderatnicia Austriei și a o sili fără voie chiar să-î acorde toate cererile sale în privirea Ardealului; și într'aceasta nu se înșela. El nu știa însă că această împărăție nu uita nici odată ceea ce i s'a smuls prin silă, nu iartă pre cei ce au siluit'o și că perfida ei politică, în cumplita-i sete de răsbunare, nu-și alege mijloacele. Mihaiu înștiință însă pe împăratul că el voiește a face o expediție împotriva Moldovei spre a goni de acolo pe emigrații din Ardeal, partizanii ai lui Andrei Bathori și ai familiei lui, dându-i mult a spera. Spre a se asigura că nobilii unguri din Ardeal nu vor face nici o mișcare în contră-i porni la fiul său Pătrașcu, în țara Românească, trei-deci din cei mai de căpetenie nobili ca să fie ca niște zăloage. El nu voi să ia în ajutor nici pe Basta, nici vre-o ceată din oastea împărătească, sau din'adins sau din graba cu care era silit a năvăli asupra dușmanului ¹.

XLII

Adunându-și în grabă oștile sale străine din cartierele lor, Mihaiu le împreună cu armia sa și cu a Ardealului. Eși din Alba-Iulia și, la 1 Maiu, își aședă tabăra lângă orașelul Preșmăr. Acolo porunci la toți Sécuii să se scoale în arme și să-l urmeze. El făcu cunoscut atunci armiei că are să intre în Moldova spre a răsbuna moartea lui Ștefan-Vodă Răsvan, aliatul său, pe care Ieremia-Vodă îl omorise cinci ani mai înainte, într'un chip crud, rușinos și împotrivor obiceiurilor creștinești. Armia lui Mihaiu, spun că trecea peste 50,000 ostași din cari 38,000 pușcași, 3000 cazaci, 4000 călăreți sârbi, 4000 sécui și 4000 voluntari sub comanda lui Baba-Novac. Cea mai mare parte din această armie trebuia să se pogoare

¹ Aci autorul voia sa adaoge un capitol special pentru care nu exista text, caci aflăm aci în manuscris următoarea notă: «A intercala aci un capitol deosebit de descriere a Moldovei».

din Ardeal în Moldova pe la Trotuş; cea-l'altă să treacă din țara Românească pe la Focșani. În 6 Maiu 1600, Mihaiu, lăsându-și soția în Ardeal, porni spre Moldova și, voind a sosi chiar și înainte de vestea sosirei sale, cu o graba de care toți s'a'u minunat, fără a da răsufare oștilor sale, trecu hotarul, nu prin drumul obicinuit pe unde știa ca-l așteaptă dușmanul, ci urcându-se prin munții cei mai grei, printre stânci și prin aspre strîmtori. Pe acolo armia avu a suferi mult, mai cu seamă din lipsa proviziilor ce nu gasiră nici pe acolo nici în părțile Moldovei, de oare-ce dușmanul le pus-tiise mai dinainte. Caii însă avură pășune și ostașii fură siliți a se hrăni cu foi de copaci; totuși oștile nu murmurara de loc împotriva acestei repejunii. Intr'adevăr Mihaiu le dedese încredințare că vor birui și le făcuse să spere mult în îmbelșugarea și gloria ce vor dobândi prin biruința câștigată fără de nici un aliat. Oștile vrăjmașe, orânduite spre paza acelor munți, vedënd cu mirare și spaimă că dușmanul, trecënd prin prăpăstii, le-a ocolit, se traseră spre șesul Moldovei către tabăra lor cea mare din lăuntrul țerei.

Sigismund Bathori, și Ieremia-Vodă, cari se aflau atunci la o nuntă în orașul Trotușului, luând veste că Mihaiu a trecut munții cei mari și că acum, rânduie de batalie, se apropie de dênșii, rămaseră încremeniți. În groaza ce-i cuprinse, ei gândiră că aceea ce e mai sigur pentru dênșii este d'a se retrage în lăuntrul țerei și fără zăbavă sculându-se cu toata armia, se îndreptară spre Suceava. Mihaiu-Vodă, ne întimpinând în față-1 pe dușmani, de pre cum se aștepta, se luă dupa dênșii cu aceeași iuțeala cu care trecuse munții. Armia lui avu și aice a suferi mult de sărăcia locului, mai ales că dușmanul pustia tot în cale spre a întârția goana ce-1 da ai noștri. Dar oștile lui Mihaiu, biruind aceste suferințe, se îmbărbatară și mai mult, siliră la drum și în sfârșit ajunseră pe cele vrăjmașe la un loc anume lascea și le nevoiră a sta de răsboiu; avanguardia dușmanului alcătuita de câte-va regimente polonese bine armate, isbi avanguardia noastră compusă de câți-va români și sêrbii și o sparsera. Mihaiu trimise îndată de chema o seamă de Unguri

de Ardeal, cari se aflaū mai în urmă și-i asvârli asupra Polonilor din avanguardia dușmanilor, cari după puțină apărare, se întoarseră în risipă, lăsând în loc ca la 200 morți dintr'înșii. Intre aceștia era și un viteaz polon anume Dydynski. Indată după această luptă de avangardie, ambele trupuri de armie protivnice se arătară una în fața alteia. Ele cătară, cât-va una către alta ca cum ar fi așteptat ceva. Ce va face armia moldoveană? Lupta-se-va ea alături cu Poloniī pentru un domn pus de aceștia și nesuferit țerii, împotriva fraților lor de sânge și a unui eroū, fala tuturilor Românilor? Moldovenii nu stătură mult în cumpenă. Intr'o clipă 15,000 dintr'înșii, puindu-și cușmele în vârful lăncilor, cu mare strigare de bucurie, trecură în tabăra lui Mihaiū. Ieremia nu mai avu alt ce face de cât a fugi cât mai în grabă, împreună cu oastea ce-i rămăsese, spre Hotin. Ajungēnd la Suceava, el nu îndrāsni să intre în cetate, neîncredēndu-se în locuitori. «Era așa de groaznic Mihaiū-Vodă și vestit de rēsboae în toate aceste părți, ȃce Miron Costin, cât îndată ce aū sosit la Suceava «i s'aū închinat cetatea Suceviī și a Neamțului și puse în «cetăți o seamă de ai lui pedestrași». Cronicarul polon Heidenstein bănuēște că comandantul Suceviī, un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, câștigat fiind printr'o mică rēsplătire. Mihaiū-Vodă apoi pripi așa de aproape pe Ieremia, în cât avanguardia sa ajunsese niște haiduci pedestri cu câte-va care din arierguardia lui Ieremia. Haiduciī statură cu inima la rēsboiū apărându-se câte-va ceasuri, dar înglotându-se oastea lui Mihaiū, ei fură spartți și'deteră dosul. Această luptă stătu lângă riul Jijia, la un sat anume Verbia, unde sta o movilă mare făcută după aceea peste trupuri, de Ieremia. În sfîrșit dușmanul ajugēnd la Nistru, la cetatea de margine a Moldovei, numită Hotinul, pe care Ieremia o îngrijise foarte bine cu slujitori de ai sei nemți, hotări de a se opri acolo spre a da bătaie, sperând că va putea isbuti să birue oștile lui Mihaiū, obosite de atâta cale. Numărul ostașilor ce aveau aliații cu dēnșii se urca încă la 30,000. În 8 Maiū sosi și Mihaiū pe loc și îndata se inhăță bataia la Otani lângă Hotin. Batălia ținu de la 10 ceasuri diinineața până seara și, cu toate că

duşmanul se purtă mai vitejeşte în această bătălie, dar nu fu mai norocit de cât altă dată. MihaiŢ cădu cu o furie mare asupra armiei duşmane, care după o lungă împotrivire perdu câmpul de bătaie, pe care-l roşi şi udă cu valuri de sânge; 8000 din vrăjmaşi zăceau pe câmpul bătăliei, iar din oastea noastră numai 2000; mulţi duşmani încă periră ca vai de ei, înecaţi în riul Nistrului. Românii câştigară o pradă bogată, iar duşmanii ce scăpară se închiseră cu toţi în cetatea Hotinului¹.

XLIII

MihaiŢ începu a bate cetatea. Ghiulele lui, spune Miron, se cunoşteau în zidurile cetăţii până la surparea ei, şi după un asediŢ de trei zile, vedând că nu o va putea sparge, căci îi lipseau tunuri mari, puse un trup de pază împrejurul cetăţii şi, lăsând în capul oştilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu şi Baba-Novac, el se întoarse la Suceava şi de acolo la Iaşi, unde intră cu triumf, se sui în tronul domnilor moldoveni, primind într'o ceremonie solemnă jurământul de credinţă al boierilor acestei ţări. De atunci el începu a se intitula şi a se scrie: «Domn al ţerei Româneşti, al Moldovei şi al Ardealului.» Ieremia-Vodă, vedând că-l vor scoate din cetate, fugi într'o noapte pe furiş cu toţi boierii lui în Polonia. MihaiŢ deşi cunoştea bine cât de mulţi partizanii are în Polonia întreagă, iar mai cu seamă că vecina ţară a Podoliei, care era de lege orientală îl chema şi-l aştepta cu mare bucurie spre a i se închina lui, tot nu îndrăzni a trece peste hotar în Polonia, spre a sfârşi războiul, încheind pace saŢ îndeplinindu-şi planurile sale în acea ţară, din pricină că el încă nu era înţeles bine cu aliaţii săi, că nu putuse coprinde cetatea Ho-

¹ Mai toţi analiştii pun aceasta bataie pe Nistru, însa unii la Hotin, la un loc aproape, pe care nu-l scriu tot un fel. Aşa de Thou scrie *Orthein*, Ortelius *Oglioni* şi alţii *Orthun*, Bisselie, *Orthano*. Aceasta din urmă se aseamana cu numele satului *Otaniz* de lângă Hotin, unde credem ca s'a dat aceasta batalie, necunoscând vr'un loc acolo al cărui nume sa apropie mai mult de cele date de istorici.

tinul și că trebî grebnice îl chemaû în Ardeal. Aceasta fu o mare greșală a lui Mihaiû, căci vecinatele provincii erau fără oști și cu simpatia popoarelor, chiar și fără de aliații săi, el ar fi putut impune voința sa în Polonia. El scrise craiului Poloniei că a luat armele și a intrat în Moldova spre a opri isbucnirea unui complot rău ce Ieremia urdise împotrivă-î. Eraû atunci Polonii strănși la dietă în Varșovia, svătuind oaste împotriva Suediei, silind mult craiul ca să i se dea mijloace de a-și redobândi crăia de moștenire. Eșise vorba cum că Mihaiû dobândise de la Poartă întărirea nu numai de domn al Moldovei, ci încă i se dedese o diplomă scrisă cu litere de aur, prin care i se întăria stăpânirea peste toate provinciile polone ce va putea cuprinde. Toate acestea ațîțară mari dispute în dietă. Adoratorii și partisanii lui Mihaiû, cari erau mulți, tăgăduiau adevărul acestei din urme vorbe și, laudând faptele eroice ale lui Mihaiû, împotriva Turcilor, încredințau că el va fi un om foarte folositor republicei și pregătirile răsboinice ce vor să facă împotrivă-î sunt de prisos. «Sigurăranța crăiei Poloniei, ȕiceaû ei, nu se razima pe Moldova. «Ce ne pasa nouă și ce perde saû câștigă republica, dacă «va domni în acea țară Ieremia saû Mihaiû? De trebue a a-«păra pe Ieremia, apere-l aceia cari aû câștig dintr'aceasta «și căroră le place orî-ce pricinuire, numai să poată face răsboiu.» Aceasta din urmă observație bătea în Zamoisky și în ambii frați Potocki. Cel d'întăiû era patronul lui Ieremia pe care-l pusese pe tronul Moldovei și făgăduise a-l apara; ceil'alți erau rudiți cu Ieremia prin căsătorie. Partida lui Zamoisky striga împotriva partidei lui Mihaiû, învinovățînd'o de a fi spirit austriac și prietenă a religiei răsăritului. O greșală se facu atunci din partea noastră. Baba-Novac intră în Poțuția, provincie a Poloniei, cu gând ca să tragă pe Cazaci în partea lui Mihaiû. El pustii acolo moșiile lui Ștefan Potocki. Fara îndoială că aveam drept a intra în Polonia, care ne facuse răsboiû pâna atunci; aveam drept a intra în Poțuția, care este o veche provincie a Moldovei, fiind cumpărată la 1431 de Alexandru-Vodă cel bun și cel betrân de la craiul Poloniei Vladislaû, într'o mie de ruble de argint, și apoi multă

vreme ea stătu o pricină de răsboaie necurmăte între Poloni şi Moldoveni. Mihaiu cunoştea aceasta şi reclama acum drepturile Moldovei asupra Pocuţiei. Dar nefiind hotărît Mihaiu a purta îndată războiul în Polonia, intrarea în Pocuţia era o greşală, căci întărată mai mult pe duşmanii săi din Polonia şi le dete cuvînt împotriva partizanilor noştri. Partida lui Zamoisky incepu într'adevăr a striga tare că Baba-Novac a pustiit Pocuţia prin foc şi sabie, ducend în robie o mulţime de oameni, femei şi copii, prin mijlocul oraşelor şi satelor aprinse. Cu toate acestea dieta nu voia a libera bani pentru pregătirile de război. Zamoisky nu se descuraje de acestea, nici se lăsă din hotărîrea sa. El câştigă pe craiul, asupra căruia ştim că avea mare influenţă, mereu dicendui prin scrisori şi prin grai că unchiul şi vrăjmaşul său ducele de Sudermania din Suedia se va bucura mult şi se va întări în puterea sa, vedend că străinii calcă ţara Poloniei nepe-depsiţi. În înţelegere dar cu craiul, Zamoisky dete poruncă atmanului Zotiewsky de a se duce în grabă cu câte oşti va putea să adune mai curend ca să se aşede pe Nistru spre a apăra hotarul şi a observa mişcările lui Mihaiu. Acesta, vedend atunci că Polonii nu sunt încă în stare a-i face vre-un rău, că ei se mulţumesc a sta în poziţie de apărare, socoti până una alta să se întoarcă în Ardeal, spre a pune capet la pricina ce era între densus şi împăratul pentru stăpânirea Ardealului. El trimise curieri la cetăţile acestei ţări spre a vesti triumfurile sale în Moldova şi tot Ardealul işi arată veselie prin descărcături de tunuri şi alte ceremonii. Asemenea Mihaiu pornise curieri la împăratul ca să-i facă cunoscut coperinderea Moldovei şi a i-o închina din partea sa şi a fiului său Pătraşcu, păstrând însă pe seamă-i stăpânirea ei.

XLIV

Apoi spre a-şi trage dragostea poporului Moldovei, Mihaiu îi iertă birul şi-l aduse a făgădui că pe câtă vreme se va păstra această iertare, cu mijloacele lor, locuitorii vor apăra ţara de tot felul de duşmani. El oprise asemenea prin straş-

nică poruncă jaful în orașe și sate, hotărând a fi osândiți la bătaie toți oștenii români cari o vor călca; iar pe ostașii unguri, fiind mai deprinși la pradă, îi osândeau la moarte. Din nenorocire nobilii Unguri, cari strigaseră atât de mult asupra relelor ce făceau soldații lui Mihaiu în Ardeal, găsseau că este prea firesc lucru ca ostașii lor să prade în Moldova nepedepsiți. Într-o zi șapte unguri din oamenii lui Pancratie Sennyei și Giegi Sibrii, nobili însemnați din Ardeal, fură prinși jăfuind și aduși dinaintea lui Mihaiu. O mulțime de nobili alergară atunci și se rugară de domn, în numele întregii armii ungurești, ca să dea drumul vinovaților. Mihaiu le dăde drumul cu vorbe nehotărâte și cum plecară nobilii, îndată trămise poruncă să omoare pe acei șapte prinși. Incepură atunci Ungurii a murmura, dicând că fără dreptate au fost aceștia uciși. Niște intriganți ambițioși precum Moise Sécuiul și Ștefan Csaki ce folosiră de ocazie spre a întărita pe nobili împotriva cârmuirii lui Mihaiu și a-i aduce a trimite pe ascuns deputați către Sigismund Bathori, carele se auzise că se afla la marginile Podoliei în tabără cu Ioan Zamoisky cancelarul crăiei polone, spre a se svătui cu dînsul și cu Potocki despre chipul cu care ar putea să intre mai lesne în Ardeal spre a goni pe Mihaiu, făgăduind că ei îi vor sta întru ajutor și că poporul îl va primi cu mare bucurie. Sigismund le răspunse că: «Dumnezeu e bun și că, de va voi să-l cheme iarăși la cârmuirea Ardealului, el nu va lăsa să-l scape din mână ocazia, de temere ca să nu stea împotriva voinții lui Dumnezeu. Dar că acuma trebuie a suferi cu răbdare toate relele la care ca oameni suntem supuși, și așteapta vremea hotărâtă de Dumnezeu pentru sfârșitul «tiraniei lui Mihaiu». Zamoisky încă făgădui că la vreme va da ajutor aliatului său Sigismund. Boierii Moldovei se rugară de Mihaiu ca să le dea domn spre a-l cârmui în locu-i pe fiul său Nicolae. Mihaiu le făgădui întâiu a le face prevoie și porni numai decât pe Radu Buzescu și pe postelnicul Stoica cu o ceată de 300 inși să meargă să aducă din țara Românească pe fiul său Nicolae, dar pe urmă se socoti cum ca fiul său este prea tânăr și nu va putea cârmui o țară

de margine, mai ales că avea încă a se teme de Ieremia și de Poloni, și își schimbă hotărîrea, orînduind o comisie vremelnică de cărmuire pentru Moldova, alcătuită de patru generali ai săi, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, armașul Sava și spătarul Negrea. Apoi în 27 Iunie, părăsind Moldova, trecu pe la Oituz în Ardeal și veni la Brașov, însoțit numai de 400 călăreți cazaci, sîrbi și valoni. El poruncise ca armia să-l urmeze, rămîind în Moldova numai 6000 pedestrași și călăreți, sub comanda unui boier strălucit în răsboaie, anume Mârza și a lui Moise Sēcuiul, pe care-l numise în această expediție căpitan general al Ungurilor. La Brașov, Mihaiū petrecu cinci zile. Aici, neajîindu-se pe Brașoveni pentru niște vorbe deșerte ce auđise de la dēnșii, îi amenință că le va prăda cetatea, dar rugat de unii din oamenii săi și mai ales de Moise Sēcuiul, care-l însoțise din Moldova, se împlânđi și-i iertă, căci el adesea avea asemenea mîni prefăcute. El își împărți apoi armia în Ardeal într'ast-fel: pe Unguri, sub poruncile lui George Mako și Ștefan Tarkany, în țara Bârsei; pe Sîrbi în scaunele Sașilor de la Cohalm și Șinc; pe Poloni și pe Cazaci asemenea în scaunele săsești, de la Sighișoara și Mediaș, și cu toată cea-altă oaste intră cu triumf în Alba-Iulia, în cele dintăiū zile ale lui Iulie și hotări điuva de 20 ale aceleiași luni pentru a se aduna acolo dieta țării.

XLV

Când se vesti coprinderea Moldovei, toată lumea remase uimită de mirare. Acel căpitan care umblă și isbește cu iuțea trăsnetului, acei minunați ostași cari suferă în tăcere marșurile cele mai repeđi, osteneala și foamea cumplită, trăind numai de entusiasm și de glorie, bătēdu-și joc de puterile naturei, ca și de ale oamenilor, acea bună rānduială, acea disciplină și jertfirea ce ei păstrase în acea campanie, toate strălucitele triumfuri care încununară strădaniile lor fură glorificate și trāmbițate în toate părțile. Veacul nu arătase încă în Europa o asemenea armie nici un asemenea general. In

toate părțile se dicea că Mihaiū a coprins Ardealul în unspre-dece ȕile și Moldova numai în opt. Toți dușmanii sēi se îngroziră. Ei se încredințară că singuri nu pot face nimic împotrivă-ī ci numai coalisându-se toți împreună.

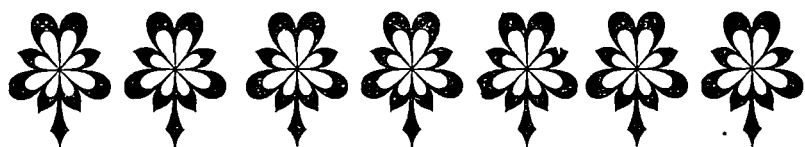
Mihaiū ajunse acuma în culmea gloriei și a mărirei ce el visase. Abia cinci ani trecuse de când el trăsese sabia spre a apēra țara sa de tirania turcească și printr'o mulțime de eroice triumfuri, respinsese potopul turcesc departe de dēnsul și de întreaga Europă creștină. Nu numai atât! El voise a-și crea o patrie mare pe cât ține pământul românesc și norocul ajutându-l, în câte-va luni și Ardealul și Moldova și o parte din Banat sunt unite cu țara Românească. Rēmăsese numai Timișoara cu ținutul ce se afla tub Turci și Oradea-mare cu părțile orientale ale Ungariei, pe care el le cerea de la împēratul, cu dreptul că ele fac parte din Ardeal, precum fusese și sub Sigismund Bathori. Aceste mici ținuturi dobândite unitatea națională ar fi fost completă, Independența absolută ar fi urmat fără îndoială. Mihaiū realizase acum visarea iubită a voievoȕilor celor mari ai Romānilor. Acum Românul s'a înfrăiț cu Românul, și toți aū una și aceeași patrie, una și aceeași cārmuire națională, ast-fel precum ei n'aū fost din vremile uitate ale vechimei. Statul acesta nou are hotare naturale de minune; el e destul de puternic; pământul sēu destul de bine-cuvântat de cer; locuitorii sēi numeroși și în mare parte omogeni; el poate trăi, poate sta de sine-și și a se apēra împotriva năvălirilor străine. Mihaiū avea destula înțelegere spre a constitui acest stat, ale căruī hotare le trăsese cu sabia sa. Dar spre a așēda bine temeliile și a întări cimentul acestei zidirī, prea grabnic înălțată, îi trebuia vreme; și vremea îi fu de lipsă. El n'apucase încă să încunune zidirea sa d'abia ridicată și iată glasul cobitor al clopotului răstriștei începe a suna cu tărie, și din toate părțile înviersunați aleargă dușmanii sei miū de miū și toți într'una spre a-l dārāma. Vai! căci nu ne am putut opri aci, în culmea triumfului nației Romāne, oprind împreună cu noi și timpul și istoria?

Pentru ce după draga povestire a atâtor norocite şi mari isbândi, să fim osândiţi a descrie şi cruntele noastre nenorociri ? ! ¹

¹ S'ar putea dice ca aceasta patriotica urare a autorului, cel puţin pentru sineşi, s'a îndeplinit, ca moartea l'a rapît mai înainte ca sa fi terminat cartea urmatoare, a V-a «*Mirisleu*» şi să fi început măcar ultima «*Gurusleu*». Am putea sa ne oprim aci cu aceasta publicare, marginind-o în cele patru cărţi care povestesc măreţele fapte împlinite de Eroul Românilor pâna în epoca când el ajunsese, singur dintre toţi domniî români de până astăzi, a realiza dorul întregii Români, *Unitatea Naţională*.

Respectul însă ce datorim ilustrului scriitor N. Balcescu ne impune şi sarcina de a da publicitaţii cele XXXII capitole ce ne-au ramas printre manuscrisele lui, din următoarea carte a V-a. În planul Balcescului cu dânsa trebuia sa se înceapa a doua parte a operii sale: *Scaderea mării româneşti*, precum cele tiparite pâna acum formau partea întâia sau *Creşterea acelei marii*.

Nota editorului

CARTEA V

MIRISLĂU

(IULIE 1600 — IANUARIE 1601.)

I

Indată după întoarcerea lui Mihaiu în Alba-Iulia sosiră acolo olaci de la împăratul aducându-i urări pentru norocita isbândă din Moldova și înștiințându-l ca să se mulțumească cu țara Românească și cu Moldova și să lase Ardealul pe seama împăratului. Mihaiu nu se putea învoi cu aceste propuneri, neindurându-se a lăsa Ardealul; el porni îndată la curtea împărătească doi soli, pe Tudosie Logofetul și pe Gaspar Corniș, spre a ruga pe Rudolf II ca să-l lase Ardealul, căci l'a dobândit cu sabia și cu atâta sudoare, osteneți și sânge, și să-i dea drumul asupra Turcilor, să meargă a lua mai întâiu de la dâșii Timișoara, pe care s'o închine împăratului. După aceea, Mihaiu schimbă cârmuirea vremelnică din Moldova și orându-i acolo în locul său pe Marcu, fiul lui Petru-Vodă Cercel, trimetând împreună cu dâșul pe credinciosul său Preda Buzescu.

Întru aceea, Mihaiu, la 20 Iulie 1600, deschise dieta în Alba-Iulia spre a o consulta despre deosebite trebuințe ale țerei. El o puse din nou de-i jură credință. Însă nu se spărsese dieta și Mihaiu, aflând că doctorul Bartholomeu Petz trimis de împăratul către dâșul, sosise la Satmar în Ardeal, porni doi ardeleni, pe Francisc Alord și Andrei Barcsais la Cluș, ca să se împreune cu banul Mihalcea ce era a-

colo, ca să meargă tustrei la Satmar lângă acest ambasador spre a-l invita să vină la Alba, unde-l aştepta dieta cu nerăbdare, ca să aducă bani ceruţi într'atâtea rânduri împăratului de Mihaiu, şi în sfârşit spre a trata despre trebile Ardealului şi ale cârmuirii sale. El le dîse că la întîmplare cînd solul bănuitor, cum se aude, s'ar teme să vină, ei să rămână la Satmar, zălog pînă la întoarcerea sa. Ajungînd aceştia la Satmar, înduplecară pe Petz a merge la Alba şi ei rămasera în acel oraş. Petz fu adus în câmpia Albei în mijlocul mulţimei de popor şi înconjorat de un strălucit cortegiū de pedestraşi şi de călăreţi; pe urmă, după un măreţ cuvînt de urare ce-î ţinu Pancratie Sennyei, fu dus la palat, unde Mihaiu îi eşi într-o întîmpinare pînă la mijlocul rîndurilor. Bartholomeu Petz, fiind astfel primit, adusesese domnului, în numele împăratului, daruri scumpe, titlul de Locuitor al sîu în Ardeal, acela de consilier împăraţesc şi o sumă însemnată de bani pentru plata ostaşilor, pe care însă o lăsase la Satmar, saū din pricina nesiguranţei drumurilor, cum da el a înţelege, saū pentru că nu voia să dea aceşti bani în mîna lui Mihaiu, pînă a nu se asigura mai nainte bine de simţemintele lui. Mihaiu, după ce primi bine pe solul împăraţesc, îi trimise rîspuns prin Gaspar Corniş şi Pancratie Sennyei: «ca să binevoiască a se întoarce îndată lângă «Cesar, spre a-î cere pentru dînsul şi în numele sîu, să-î dea «Ardealul sub nişte nouă condiţii şi să-l roage a trimite rîspuns craiului Poloniei ca să nu-l isbească cu putere în Moldova, pentru ca el, cu oştile ardelene, moldovene şi munteneşti precum şi cu acele ce avea în leafă de la împăratul, să poată cu mai multă grabă şi siguranţă merge împotriva Turcilor, să treacă Dunărea şi să ameninţe Constantinopolul». Auđind acestea, Bartholomeu Petz le rîspunse în taină: «că el ştie cum că după pornirea sa, Mihaiu nu va «împlini nici una din făgăduielile sale, că înşelătoria lui este «acum deplin cunoscută; dar, dîse el, treaba voastră este de «a priveghia toate faptele lui şi, de-l veţi vedea că planuieşte «ceva împotriva împăratului, daţi îndată de ştire Maiestăţii «Sale.» Aceste cuvinte ale lui Petz ne desvălesc caracterul ade-

vărat al misiei lui; cu toate acestea el făgădui a sprijini dinaintea împăratului cererile lui Mihaiū. Ast-fel se întoarse Petz, după ce în câte-va zile fu tratat cu mare cinste de către Mihaiū și umplut de daruri. In această vreme Mihaiū începu a-și lua următorul titlu: *Mihaiū Voevod al țării Românești, al Moldovei, concilier al Sănteii Maiestății împărătești și crăiești și Locușitorul său în Ardeal.*

Intr'aceea dieta hotărî o contribuție de șease florini de fiecare poartă pentru ținerea oștilor domnului, poruncind la toți a fi gata de plecare în războiū la porunca domnească. In vremea aceasta, nobilii din Ardeal, ce fuseseră trimiși în țara Românească la Pătrașcu, se întoarseră înapoi.

II.

Incheindu-se dieta, vestiră lui Mihaiū că un sol de la marele vizir Ibrahim se apropie de Brașov cu darurile ce-î trimite împăratul turcesc. Decî îndată el porni într'acolo cu o escortă numeroasă. Aflând sosirea solului, el eși din orașul Brașov în câmpie spre a-l întâmpina, împreună cu toți guardiile și cu alte oști, ducând înainte și prin seizi câți-va cai frumoși. El se pogori de pe cal, primi steagul sultanului plecându-se și îmbrățișându-l; pe urmă, salutând cu mult respect pe sol, primi de la dînsul sabia și cuca pe care o puse pe cap. Apoi încălecând, puse pe sol la stînga sa, ceea ce pentru turci este un loc mai de cînstă decît dreapta, îl duse în oraș pe cînd se descărcau toate tunurile și bombardele ce se aflau în Brașov și-l primi, în această lungă procesiune, cu toate semnele putincioase de bucurie și cu toate grațiile unei gazde recunoscătoare. După ce l-a tratat măreț, l-a împovărat cu daruri și l-a ținut cîta-va vreme la sine, Mihaiū îi dăte drumul și se întoarse la Alba-Iulia.

Împreună cu solul turc, Mihaiū trimise în solie la marele vizir Ibrahim, care bătea atunci cetatea Canișa, pe vornicul Dimu sau Dumitru spre a trata despre trebile Ungariei; după luarea Canișei, pe la începutul lui septemvrie (1600), vizirul Ibrahim porni la Constantinopole pe ambasadorul român cu Iazid-

șeade, reis-efendi al taberiî, spre a se înțelege acolo cu divanul și cu sultanul. Hafiz-Pașa eunucul, vedând pe Dinul care-l înșelase și-l biruise la Nicopole în anul 1598, precum am vădut înapoi, voi să-și răsbune. El dobândi de la muftiul Sanollah o fetva care declara că solul unui domn viclean ca Mihaiū este afară de dreptul gintelor. Pe această fetva rezimându-se, eunucul puse mâna pe Dinu și-l bătu la falangă până ce-și dete sufletul în groaznice dureri. Aceasta trase asupra lui Hafiz-Pașa mânia tuturor, chiar și a Turcilor. Ibrahim-Pașa mai ales se supără foarte și scrisse într'-această sultanei-valide. Hafiz-Pașa fu îndată depărtat din slujba de caimăcan. Această întîmpinare însă mânia foarte pe Mihaiū și din nou îl întărată împotriva Turcilor.

Intr'aceea dînsul, aflând că Polonii adunara oaste pe hotarul Moldovei și că și-au aședat tabăra lângă Nistru în dreptul Hotinului, scrisse îndată generarului împărătesc din Ungaria de sus ca să-și țină armia gata, ca la trebuință.s'o poată avea sub mână. Era Basta care comanda această armie. Din porunca împărătească el se trasese din Ardeal la Casovia, capitala guvernului său, cu durere de inimă că lasă Ardealul pe mâna lui Mihaiū. El avea însă poruncă de a sta gata a ajuta pe Mihaiū la ori ce cerere.

Dar aceste favori ce împăratul făcu lui Mihaiū ascundeau o vicleană trădare. Am auzit vorbele lui Petz catre Cornuș și Sennyei și am observat că ele vădesc adeverata lui misie. Intr'adevăr el fusese însărcinat ca, pe o parte sa aducă lui Mihaiū împlinirea cererilor lui, iar pe de alta să pregătească elementele prin care să poată trage răsbunare asupra lui Mihaiū pentru siluirea ce stăruința sa facuse imperatului. În lipsa de oaste spre a putea scoate prin sila pe Mihaiu din Ardeal, Cesarul, carele se temea ca din ambiție el sa se alieze cu Turcii și să se proclame neatârnat de imperație, hotari a-l adormi acordându-i cererile sale și într'aceeași vreme, cunoscînd ura nobililor unguri către Mihaiū, prin tainice instrucții ce dete lui Petz și lui Basta, îi însărcină a se folosi de această ură, a o ațâța și a o lați și mai mult, iar când va izbucni rășcoala, a ajuta cu putere mișcările în con-

tra lui Mihaiu. Petz și Basta nu pregetară întru aceasta; elemente găsiră cu prisos. Cunoaștem viclenele uneltiri ale lui Moise Săcuiul și Stefan Csaki în Moldova. Cu toată favoarea la care-i avea Mihaiu pe amândoi, cu toată cinstea și darurile ce le făcea, ei își urmau în taină comploturile lor. Moise Săcuiul lăsase pe Mârzea în Moldova și însoțise, cum am văzut, pe Mihaiu în Ardeal. La întoarcerea sa el se opri câtă-va vreme în ținutul Bârsei, în orașele Feldioara și Bodul; se înțelese acolo cu George Mako și cu cei-l'alți căpitani ce comandau pe ostașii unguri, despre întoarcerea lui Sigismund și revolta în contra lui Mihaiu, ațâțând-i a sta și ei una spre a mântui nația lor de sub domnirea unui așa de rău stăpân. După aceea, el trecu la Sighișoara sub cuvînt că să-și vadă femeea și pe ginerele său Wolfgang Corniș și, ședînd puțin acolo, fugi în Polonia la Zamoisky, ca să-i ceară ajutor de oaste împotriva lui Mihaiu. Indată ce acesta auzi de desertarea lui Moise și înțelese uneltirile lui porni la Sighișoara pe George Raț ca să prindă pe Wolfgang Corniș și să i-l aducă în feare la Alba-Iulia. Pe când se săvârșeau acestea, Săcuii din scaunul Odorheiului, aflînd vicleniile nobililor pe care atât de mult îi urau, puseră mîna pe doi dintr'înșii, anume Francisc Farcaș și Mihaiu Szemere și-i uciseră acolo în Sighișoara. Unul din complotiști, anume Ioan Petki, ce se afla acolo, o luă la fugă; dar domnul spre pedeapsă îi confiscă avuturile, iar pe Wolfgang Corniș, după ce fu adus la Alba-Iulia, îl puseră la închisoare. Uciderea acelor doi nobili și arestarea acestui din urmă deteră pricină întrîngănților a ațîța și a spăimînta lumea, pregătind și întîndînd ast-fel complotul lor. Ei mai ales strigaū mai tare, — și întru aceasta se părea că au oare care cuvînt, — în contra relelor ce făceau ostașii în țară și diceau că aceștia ar fi omorît un preot sas din târgul numit *Insula Creștina* și că ar fi jefuit pe alții. Dar aceea ce pricinui mai multă turburare fu fapta ce se întîmplă în orașul Huedinul. Mihaiu trimise în acest oraș o sută de pedestrașii români spre a fi hrăniți acolo. Locuitorii nu prea erau mulțumiți de purtarea lor; când într'o zi de duminică,

dimineața pe când ei mergeau în număr mare la biserică, iată că ved în piață mai mulți ostași români beți făcând feluri de rele și necăjind oamenii, luându-le marfa de prin prăvălii. Larma și strigările neguțătorilor și soldaților auzindu-se în biserică, locuitorii ce se afla în lăuntru, neștiind ce se petrece afară, eșiră înspăimântați din biserică și se siliră a împăca cearta ; dar întărâtându-se și mai mult și uni și alți, Românii cheamă pe toți ai lor într'ajutor și urmează a prăda și a face la rele ; locuitorii din partea lor se adună mulțime mare, iaș armele, năvălesc asupra Românilor și-i ucid pe toți, afară de un mic număr ce putură scăpa. Aflând aceasta Mihaiū se turbură foarte și, în aprinderea mâniei se împotriva locuitorilor Huedinului, voind a face un strașnic exemplu, porunci lui Stefan Csaki, căpitan general peste toată armia țerii, să ia câtă oaste îi va trebui, ca să meargă să spargă orașul, să ucidă pe locuitori sau să-i aducă prinși. Csaki, neîndrăsnind a sta împotriva poruncii domnești, plecă spre a o îndeplini ; dar apucă înainte de trimise pe ascuns un om care spuse locuitorilor primejdia ce-i amenința. Locuitorii se grăbiră atunci a fugi la munte cu familiile lor și cu tot ce aveau mai scump ; un mic număr numai de nenorociți, creșdend că nu li se va întâmpla nimic, rămaseră pe loc și orașul fu ars împreună cu dênșii.

III

Vestindu-se toate acestea în țară, se spăimîntară peste măsură nobilii, în cât mulți (ca la o sută dintr'înșii), încercând în cară familiile cu tot ce aveau mai scump, se sileaș a se mântui prin fugă. Aflând însă Mihaiū aceste mișcări ale nobilimei în urma desertărei lui Moise Sécuiul, spre a opri ca din această ferbere să nu se aprindă un foc mai mare și plecat fiind mai mult a întrebuița mijloace blânde decât aspre către nobili, trimise oficial în palatele și locuințele lor pe Nicolae Viteazul, un român din Ardeal, vestit orator pe acele timpuri. Viteazul, supus și jertfit cu totul domnului, primi cu bucurie însărcinarea ce-i dete și, închi-

nându-i-se plecat, se și duse la fie-care nobil în deosebî; întrebuintând felurite argumente de pe spiritul celor către care se adresa, el se sili a-i încredința despre strălucitele proiecte ce are domnul pentru creștinătate și adesea sfârșea cuvîntul dîcînd că «Mihaiu iubește mai presus de orî ce mîntuire și păstrarea creștinilor; că și noapte el se gîndește numai cum ar putea sluji mai cu credință împăratului, a întinde hotarele creștinești, a dobîndi puterile Turcilor, în sfârșit a păstra Ardelenilor, a căror vitejie o prețuisese în cea de curînd biruință asupra lui Ieremia, vechilor lor legi și privilegii; că el n'are nimic mai scump ca sângele nobililor, nimic care să iubească mai mult ca nația ungurească, și că nu va întreprinde nimic împotriva legilor obștești ale acestei țări, precum de curînd o încredințase lui Bartolomeiu Petz solul împăratului; că nimeni nu trebuie să se turbure de fuga lui Moise Secuiul, carele în cea din urmă expediție din Moldova facuse parte dintr'o conjurație; al cărui scop era de a omorî pe domn spre a da principatul lui Sigismund, și că el, prin fuga sa în Polonia, scăpase de dreapta pedeapsă a vicleniei sale; că deși doi oameni însemnați, Francis Farcaș și Mihaiu Szemere, fuseseră uciși la Sighișoara prin furia Săcuilor, aceasta foarte a fost neplăcută domnului și el asigură că uneltitorii morți lor se vor pedepsi îndată cu moarte, iar pentru vătamarea ce soldații domnului au făcut, fără știrea lui, locuitorilor, după o cercetare și o prețuire făcută, se vor plăti până la un ban». Prin asemenea cuvinte și jurăminte personale, Nicolae Viteazul, părăndu-se a fi domolit înfrîntarea nobililor, se întoarse triumfător lângă Mihaiu. Nobilii unguri erau însă împărțiți în deosebite păreri și partide. Acei veniți din Ungaria, cari numai de cîntă-va vreme se statorniciră în Ardeal și cari nu împartășeau ura națională a nobililor transilvaneni către Români se lipsira din inimă de Mihaiu. Ei vedeau de atîția ani, de la nenorocita înfrîngere de la Mohaci, draga lor patrie Ungaria robită și sfîșiată de Turci și Nemți. Ei vedeau acum ca nu au altă sperare de a mîntui patria lor și de a o reîntregi în libertatea

și unitatea ei decât în Mihaiu. Într'însul ei își pironiseră toate sperările; ei îl înconjurau, îl ațâtau, îl îndemnau, îl linguseau dându-i titlul de *Rege*, titlu cu care îl salutase și vizirul Ibraim; și îl rugau să scape crăia Ungariei din mâinile Turcilor și ale Nemților și s'o oprească pe seama-î, aducându-și bine aminte că cele mai strălucite timpuri ale acelei craii au fost când ea era cărmuită de familia română a Corvinilor. Aceste sperări nu erau deșerte; ele coprindeau o mare idee, care fusese visarea bărbaților celor mari unguri și români în trecut, și care a rămas de atunci până astăzi și va fi încă în viitor idealul oamenilor de stat ai acestor două nații, deopotrivă viteze și generoase. Într'adevăr, locuind în parte pe același pământ, singure numai deosebindu-se cu sângele de cele-l'alte neamuri din prejur, deopotrivă amenințate și bânuite de puternicele împărății ce le împresoară, aceste nații dintru început semănau menite a-și uni viața printr'o legătură frățească, spre mântuirea și dezvoltarea comună și spre a forma un stat mare și puternic între Adriatică și Marea-Neagră. Mai mulți regi ai Ungariei, precum Stefan-cel-mare, Carol-Robert, Sigismund I și Ludvic I, precum și Corvinii doriră și se ispitiră a înființa această idee; dar, înfățișători ai ideilor veacului lor și ai geniului semeț și iubitor de domnire al Ungurilor, în loc de a vorbi Românilor de frăție și egalitate, ei cereau ca aceștia să li se supună și să recunoască a lor supremație. Aceste smintite și nenorocite pretenții ațâtau în inima Românilor, înfocată atunci pentru libertate, o ură mare împotriva Ungurilor și toate cercările regilor Ungariei și năvălirile lor în țara Românească și în Moldova fură greu pedepsite. Ambiția lui Mihaiu zăcea la proiectele nobililor din Ungaria; el întrevedea poate în viitor o țară în care se va ispiți într'u îndeplinirea lor; dar de o dată se vede că, deși amenința prin vorbe pe Austria ca s'o aduca a-î împlini cererile, dar în adevăr nu avea de gând să ridice războiul în contră-î spre a-î smulge drepturile ei asupra crăiei ungare, de pe cum îl învinovătesc unii din istorici. Nevoia și înțelepciunea sa îl sileau spre aceasta. Înconjurat de atâți duș-

manî, el nu putea să scoată sabie și asupra Austriei, când toată sperarea lui de sprijinire o avea numai într'însa.

IV.

Cu totul altele erau simțemintele nobililor unguri din Ardeal către Mihaiu. Un mic număr dintr'înșii, recunoscători pentru purtarea cea blândă a domnului către nobilime, se lipiseră de dânsul și-l slujeau în dreptate; ei vedeau bine că, de vor scăpa de stăpânirea lui Mihaiu vor cădea sub Nemți, sub Turci sau sub Sigismund Bathori, și vor fi cu mult mai rău. Ceî mai mulți însă nu iubeau pe Mihaiu, fiind-că era domn român. Deprinși a urî și a desprêtui nația română în iobagiî lor țerani, le venea cu ciudă a-și pleca semețele și trufașele lor capete sub o stăpânire românească. Ei se temeau încă, și cu mare cuvînt, de relele urmări ce poate avea pentru dênșii întemeierea unui guvern românesc în Ardeal; se temeau de o schimbare în politica lui Mihaiu, de ȕioa în care el va înceta d'a mai fi generos către dênșii și d'a-i ocroti pe ei și privilegiile lor în paguba Românilor; se mai temeau chiar ca cei mai mulți dintr'înșii, câștigați de domn sau mânați de simțul slugăriei și al ambiției, să nu se lepede cu încetul de naționalitatea lor și să se românească. Ceea ce se petrecea în Ardeal de cât-va timp da temei mare temerilor lor. Mihaiu începuse a favora cu deosebite pe Români și a căta cu ochi bănuitor la nobili unguri, pe cari îi învinovăția de a fi nemulțumitori către dênsul, iar mai ales la nobili sêcuî, pe care îi știa dușmani ai sêi, pentru libertatea ce le deduse poporului. El înălța din Români ardeleni la treapta de nobili, șilia pe unguri a face oare-care ușurare țeranilor, și ocrotia pe aceștia împotriva abuzurilor. Deosebit de aceasta începuse a umple Ardealul deșertat în mare parte de locuitori, cu colonii de români din țara Românească și de bulgari, și nu se încredea decât în acei nobili unguri cari adoptaseră cu totul obiceiile și veșmintele românești. Apoi iar, ca să placă Românilor ardeleni, le zidise mitropolie

în Alba-Iulia şi o înzestrase cu multe averi. Un baston de argint, dăruit de dânsul mitropolitului Ioan la anul 1599, se păstrează şi până astăzi la Blaj. Toate acestea dovedeau la MihaiŢ planul de a români cu încetul Ardealul, iar pe nobiliŢ unguriŢ îi îngrijaŢ foarte ; ei vedeau cã se stinge cu totul supremaŢia lor în Transilvania, care se prefãcea într'o țarã mai cu seamã româneascã. Aceste temeri le ațita și le mãria încă micul numër de complotiști pe cari i-am vëdut în lucrare încă din expediția în Moldova. După fuga lu Moise Sëcuiul, soțul sëu Ștefan Csaki rëmësese cap al complotului. Csaki se trãgea din una din cele mai strãlucite familii ungurești din Ardeal. Era el om ager la minte, harnic, cu falnicã înfățışare, dulce la limbã, dar viclean la inimã și ambițios peste mësura ; el închipuise a aduce rësturnãri în Ardeal, cã doarã va putea dobândi pe seamã-i tronul acesteï țeri. Incepuse prin a se face cu totul curtean al lui MihaiŢ, imitând în toate, apucãturile și obiceiurile lui, apãrând cu înfocare faptele și proiectele lui, înãlțându-l pânã la cer și comparându-l cu cei mai mari eroi ai lumii, ale cãror mari fapte le laudã istoria. Prin aceste chipuri, iar mai ales prin vitejia ce dovedi în expediția Moldovii, MihaiŢ îl luase foarte la inimã, îi arãta mare încredere, îl numise cãpitan general al toatei armiei sale și-i dãruise mai multe moși însemnate în Ardeal. Csaki trãda cu nevrednicie încrederea domnului și bunãtãțile lui cãtre dânsul și profita de favoarea ce avea ca sã abuzeze de dênsele și sã surpe pe fãcëtorul sëu de bine. Pe lângã aceea cã povățuia propaganda rebeliunei în Ardeal, el era în corespondență necurmatã cu generelul Basta, cãtre care se aratã cu totul închinat Austriei și lucrând numai pentru dënșu, pe când într'aceeași vreme, prin Moise Sëcuiul, el sta în relații cu Polonesii, cu Sigismund Bathori și cu Ieremia Movilã. Acesta se puse atunci în raport cu Tatarii și cu Turcii, cerënd ajutor împotriva lui MihaiŢ. Și uniŢ și alții furã voioși a intra în coalitiție. Turcii trimiserã pe datã în tainã 40,000 galbeni de aur, sumã însemnatã pe acele timpuri, lui Ieremia Movilã ca sã facã oști în contra lu MihaiŢ și-i deteterã hãtișerif de domnie neschimbatã în Moldova

lui și seminției sale. Intr'aceeași vreme, ei adunau oști în Bulgaria, gata a năvăli la vreme în țara Românească. Astfel o coaliție puternică și îngrozitoare se pregătea asupra capului lui Mihaiu. Austriacii, Ungurii, Polonii, Ieremia cu partida sa în Moldova, Turcii și Tătarii, toate aceste popoare, cari fusese umilite prin triumfurile noastre, călcate de oștile noastre, acum înțelegându-se din mână în mână unele cu altele, se înfiorau de mânie și de sperare și se găteau a năvăli mii de mii într'una, ca o vijelie furioasă spre a doborî la pamânt un singur om; dar acest om era Mihaî Viteazul, domn al vitejilor Români!

V.

Mihaiu nu bănuia nimic de furtuna ce-l amenința; el se încredea încă în steaua sa și în fatalitate, acea superstiție a oamenilor căroră mult le-a slujit norocul. El simți bine că Polonii sau Turcii nu-l vor lăsa mult în odihnă, dar socotia că cu sprijinul Austriei, de care nu se îndoia, va putea lesne să pedepsească îndrăsneala dușmanului. Se vede că Mihaiu se ținea de hotărîrea sa d'a se porni împotriva Turcilor ca să le ia Banatul Timișoarei, de pre cum se făgăduise cesarului. El spera că pe lângă folosul d'a uni Banatul cu cele-l'alte țări române, prin acest război va câștiga încă cu totul încrederea Austriei, temătoare ca el să nu se alieze cu Turcii. Spre acest sfârșit Mihaiu avea nevoie de a fi sigur că nu va fi isbit de Poloni. Pentru aceea trimise la craiul Poloniei doi soli, pe George Raț și pe Stroe Buzescu, boer însemnat, spre a-i arăta pricinile care l'au silit a coprinde Moldova, asigurându-l că «nu are de gând să facă nimic împotriva republicei poloneze și a regelui ei, că el încă se pune la voia craiului imbiindu-l la prietenie și la bună vecinătate, numai să voiască el a se uni cu creștinii și a se lepăda de alianța Turcilor». Pretinde Bethlen că această solie era o prefacere din partea lui Mihaiu, ca să înșele pe craiul Poloniei după cum înșelase pe Andrei Bathori și pe Ieremia Movilă, și să-l isbească fără de veste și fără a fi el gata de apărare, iar că scopul

voevodului era de a subjuga Polonia ; că solii săi, sosind la Satmar spusera în numele stăpânului lor către ofițerii împărătești ce găsiră acolo că prințul Românilor are mare prietenie către archiducele Maximilian și cugetă a-l face rege al Poloniei ; că într'aceasta are corespondență secretă cu ducele țerii muscalești, pentru ca Muscalii de o parte, Mihaiu de alta și Maximilian de a treia parte într'aceeași vreme să isbească Polonia ; că pe urmă, comunicând acelor ofițeri solia lor la craiul Poloniei, ei îi asigurară că merg la dânsul numai spre a-i da mai multă încredințare despre gândurile lui Mihaiu. Dar într'adevăr proiectele acestuia ținteau întru a goni, de se va putea, pe regele Poloniei, apoi a da mai lesne de o parte pe Maximilian și a-și asigura pentru sine crăia acelei țări. Solii, stârșind trebile lor la Satmar, plecara spre Muncaci. Este cu greu a crede că Mihaiu, pe carele acești istorici străini îl arată atât de ascuns și de prefăcut în gândurile sale, să și le fi dat pe față cu așa nesocotință. Credem că multe din acestea sunt numai bănueli. Mihaiu se mulțumea de 'o cam dată pe câte ținuturi coprinsese, fără a mai voi să răpească și altele de la Poloni, și el ar fi fost bucuros dacă Polonii l'ar fi lăsat să stăpânească în pace Moldova, dorința lui fiind acum d'a-si mări țara, coprindeând locuri, ținuturi și cetăți numai de la Turci, iar mai ales banatul Timișoarei cu cetățile Ghiula și Solnocul din Ardeal, ce se aflau încă în mâinile Turcilor.

VI.

Dar cu toate asigurările ce Mihaiu dedese nobililor unguri, prin Nicolae Viteazul, ferberea tot domnia între dânsii. Aceasta începu a neodihni pe domn. O umbră de tristă îngrijare, presimțire a viforului ce urla în depărtare, amenințase d'a intra în cutezătoarea și voinica sa inimă. Credeând, ca toți comtemporanii săi, în înrîuriri misterioase ale naturii asupra omului, în astrologi și ghicitori, el întrebă pe mumăsa, ce era meșteră în a ghici viitorul ; dar ea-i răspunse că «termenul puterii sale se apropie». Fără de a se îndupleca

la această desvélire a soartei lui următoare, Mihaiu într'o di, când un mare număr de nobili se aflaú adunați la Alba-Iulia, puse să aleagă junii sprinteni români și unguri, ca să se apuce la luptă dinaintea lui și să prevađă din eșitul bătăii, dacă până în sfârșit triumful va rămânea pe lângă nația română sau va trece la cea ungurească. Se aleseră dar atâți români câți și unguri și-i înarmară numai cu barde și ciomege; rânduindu-se ei spre bătăie, în fața domnului, lângă riul Ampoița, junii luptători de ambele neamuri se înhățară la luptă cu de-o-potrivă îndrăsneală și se luptară multă vreme, ținând biruința la îndoială, ne voind a se lăsa nici unii nici alții. În sfârșit ungurii, cari erau mereu umiliți prin cuvintele ocăritoare pe care românii se obicnuiseră a le întrebuița când le vorbeau, vedând și că unii din pedestrași români se amestecă printre luptători, năvăliră tare mâniași bardele lor asupra românilor și isbutiră a-i pune pe goană până la porțile cetății. Domnul, după ce a lăudat pe junii unguri pensru isbânda lor, îi chemă în curtea palatului său, puse să le dea cu îmbelșugare pâne și vin și apoi le dete drumul. Pe când junii unguri eșiau din curte felicități de toți că în această luptă s'au arătat mai voinici ca românii, soldații români ce păzeau la poartă, supărându-se de îngâmfarea lor, puseră mâna pe unu dintr'înșii și începură a-l bate cu nuiiele și ciomege; soții lui, mai luând îndrăsneală și din vinul ce băuseră, alergară în ajutor și încăerară din nou lupta cu ostașii români, pe care îi răsipiseră.

În aceleași zile altă întâmplare veni de mai adaose ura între cetele ostăsești. Vre o sută de ofițeri cazaci venise la Alba-Iulia spre a-și primi leafa. Aci în oraș, unul din cazaci găsi o femeie publică și o luă la sine. Amantul acestei femei, care era din curtea domnului, aflând aceasta, se duse de-și luă cu sila țiiitoarea înapoi. Cazacul mâniat asupra românului, chemă pe soții lui într'ajutor; românul chemă pe pedestrașii români și îndată se încăerară la luptă cu armele. Aflând căpeteniile căzăcești că soții lor în oraș se află în primejdie, es cu armele, ucid și rănesc mai mulți din români. Aceștia se adună atunci în număr mai mare și dau năvală cu puștile

în cazaci; îndărătnicindu-se şi uni şi alţii, ţinură bătaie ca la trei ceasuri, încât periră din ambele părţi ca la o sută de oameni. Auşind despre acestea, cei-l-alţi cazaci din tabără se ridică cu toţii şi sosesc îngloliţi lângă Alba, ameninţând pe români. Când află domnul toate acestea, el se grăbi a trâmite oameni de-î împăcară şi linişţiră pe uni ca şi pe cei-l-alţi prin ameninţări şi făgăduinţe.

Asemenea desbinări arătau slăbiciunea unei armate, compusă din oşti din felurite naţi, în care se strecurase neînfrânarea, gelosia şi vrăjmăşia cetelor unele către altele; ele dau curaj duşmanilor în uneltirile lor cele tainice în contra lui Mihai.

VII

Într'adevăr nobilii cari complotaş se foloseau de orî-ce spre a atîta lumea şi a o înbia la o revoltă de faţă împotriva lui Mihai. Ca să tragă prin spaimă pe toţi nobilii în svaturile lor viclene, ei răspândiau mereu vorba că voevodul are de gând să-î pună sub sabie pe toţi. Prin asemenea cuvinte închipuite, ei răscoleau patimile, deşteptau urele şi hrăneau spaima printre nobili. Noi am arătat înapoi viclenia acestei mincinoase veşti şi cuvintele ce depărtaş pe Mihai de la o asemenea urmare. Analişti unguri cari pun temeiş pe această bănuială, nu aduc nimic spre a o întemeia prin doveş, fără numai aceste două fapte, care încă şi ele au trebuinţă de a fi adevărite. Ei spun că într'o seară Mihai, aflându-se în palatul său din Alba-Iulia, în camera numită *veres barsonyos* (căci sub vechii principii păreşii ei erau îmbrăcaţi cu purpură), unde pre obiceiul său se odihnea pe perne şi pernîte puse una d'asupra altora, despre moda turcească numită *kerevat*, chemă la sine pe un ofîter ungur numit Ştefan Hadnagy din legiunea mercenarilor unguri care se afla în cuartier în ţara Barsei. După ce l'a pus de-a jurat pe Icoana Maicei Domnului, ce era atâr-oată în părete, Mihai şice că i-ar fi vorbit într'astfel: «Îţi aduci aminte, Ştefane, tot ce am făcut pentru creştinătatea în ţara Românească, ce primejdii am înfruntat spre a su-

«pune regelui Românilor Ardealul rebel și spre a birui pe
«cardinalul carele, prin îndemănările și înșelătoria prințului
«Sigismund, dobândise peste voia împăratului domnia aces-
«tei țeri. Cât despre voi, pe cari cei-l-alți principii vă neso-
«cotea, nedându-vă nici bani, nici cinstirile cuvenite vitejiei
«voastre, dărnicia mea v'a încărcat cu faceri de bine; aju-
«tând Dumnezeu și norocul, v'am făcut din săraci bogați,
«din pedestrași călăreți, din necunoscuți vestiți și faimoși,
«fiind eu singur prințul care caută mai puțin la naștere,
«avere și alte lucruri, pe care cei-l-alți prinți le cinstesc în
«supușii lor mai mult decât vitejia și faptele frumoase. Am
«câștigat trei mândre provincii, țara Româneasca, Ardealul
«și Moldova, pe care le-am luat cu mare greu de la prinți
«puternici. Ce ne mai rămâne oare să dobândim, de pe pă-
«rerea chiar a împăratul Turcilor, fără numai diadema cră-
«iască ? Impăratul creștin ne o va acorda lesne, mai cu seama
«după ce va încerca puterile noastre, de veți voi. După dăr-
«nicia mea cea veche către voi. atunci când n'aveam, atâtea
«mijloace, puteți închipui ce cinstiri vă așteaptă pe tine și pe
«soții tăi. Dar, iubite Stefan, avem o stavilă, pe nobilii Ar-
«deleni, obicinuiți a trăi în desfătări casnice, ținându-se de
«lucrarea pământului, de vînătorii, negoț și alte petreceri. Pu-
«țin doritori de glorie, de triumfuri asupra națiilor streine, de
«a mări hotarele țerii lor, ei se mulțumesc pe starea de acum
«a lucrurilor. Ei au purtat cu părere de rău armele până aici
«împotriva Turcilor, a căror alianță le-a slujit de a petrece
«cât-va timp în desfătări. Dar fiind opriți prin credința ce
«au făgăduit într'atâtea rinduri împăratului, ei privesc ca o
«fără-de-lege de a întreprinde ceva împotriva-i, sau de față
«sau pe taină. Așa dar, numai sdrobind și perdând până la
«cel mai din urmă pe aceste trândave trunchiuri ale creștină-
«tății, vom putea noi dobândi adevărata glorie a unei mari
«vitejii și marginile dorite ale celor mai bogate țeri. Trebuie
«să-i sdrobim pe toți, Stefane dragă. Aleargă îndată către
«ungurii voștri, lăsați în ținutul Bârsei și spune-le în numele
«nostru ceea ce ai auzit. Nobilii uciși și țara umplându-se
«de sârbi și de români, atunci lesne vom putea pune mâna

«pe hotarele Ungariei şi cu încetul vom putea merge până
«la Praga. Acum primeşte două sute colonate, preţul credin-
«ţei tale şi, de ne va ajuta norocul, vei primi şi mai mult». Acestea
«dicând dete drumul lui Hatnaggy primind de la dânsul fagăduiala că-
«i va fi credincios şi va împlini însărcinarea sa.

Ca Mihaiu să se fi plâns adesea de nemulţumirea nobililor
«unguri, ca el să-i fi ameninţat poate că-
«i va pedepsi de-şi vor urma comploturile lor, aceasta este lesne de înţeles;
«dar ca el sa fi avut hotărîrea a-
«i ucide, aceasta n'avem destul temei
«u a o crede. El tot d'a una a tagăduit aceasta. De ar fi avut un
«asemenea gând, cum de nu-
«i ucise într'atâtea rânduri, când îi avea pe toţi adunaţi la un
«loc cu ocazia dietelor sau pentru alte pricini. Spre îndeplinirea
«acestui scop, el nu avea trebuinţă să câştige pe Hadnaggy sau
«chiar pe cei 1500 unguri ce formau legiunea din ţinutul Bârsei,
«având destui soldaţi în supunerea carora avea deplină încredere.
«Apoi chiar, în lipsă de soldaţi, spre a se curăţa de nobili, n'avea
«decât să închiadă ochii şi sa lase pe ţerani
«români din Ardeal şi pe sâcui a-şi îndeplini înfocatul lor dor de
«răsbunare asupra-le.

A doua fapta adusa de unguri împotriva lui Mihaiu este o
«scrisoare ce spun că el a scris-o lui Tamasfalvi. Acesta era de
«neam sâcui şi de mai mult slujia în armia voievodului, carele
«pentru vitejia ce arătase în bătălia de la Sibiiu, îi mărise
«leafa şi-l făcuse prefect mai mare şi capitan peste sâcui din
«scaunu Mureşului. În campania Moldovei, fiind-că jefuise o
«mănaştire, Mihaiu poruncise să-
«i taie capul, dar apoi îl iertă. Tamasfalvi, precum vom vedea,
«fu nevrede nic de încrederea şi de generositatea domnului său.
«Scrisoarea ce spune că Mihaiu îi scrisese, ar fi sunat
«aşa: «Tamasfalvi! «In cele mai mari
«greutăţi, în minutele cele mai critice, noi am încercat şi
«nici odată nu ne-am îndoit de jertificarea ta pentru noi, cunos-
«când vitejia ta, talentele tale şi credinţa ta. Când vei vedea
«această carte, desfaşurâţi steagurile şi pune-le în cale cu
«ostaşii tăi; pe unde vei şti că se află vre-o tabără de no-
«bili, du-te acolo în grabă şi ucide-i până la cel mai de pe

«urmă. Tu vei primi peste puține zile o mare și însemnată dovadă de recunoștința mea.» Scrisoarea aceasta adevărată fiind, nu dovedește încă ceea ce aci au cugetat ungurii a o face să dovedească. Ea se vede a fi scrisă după răscoala nobililor și atunci Mihaiu era în drept a porunci să se risipească și să ucidă nobiliu adunați în *tabere*.

VIII.

Într'aceea George Mako, capul legiunei de unguri ce se afla în țara Bârsei, de pre înțelegerea ce am vădit ce avuse cu Moise Sécuiul, nu numai că lucra mereu a face pe ostașii ce comanda să se revolteze împotriva lui Mihaiu, dar încă îndemna de față și pe alți prieteni ai lui ca să stea gata pentru răscoală. Unul dintr'acești prieteni trimise lui Mihaiu-Vodă niște scrisori primite de la Mako, unde-i dicea: «Să ai de sigur că nelegiuitul Mihaiu-Vodă conspiră moartea tuturilor nobililor. De aceea trebuie; prin toate chipurile, prin înșelare sau prin silă, de se va putea, să-l perdem pe dinsul mai din nainte. Iată-mă eu, chiar de m'ar chema el lângă dinsul, nu mă voi duce, ci cu soldați aleși, pe care cred că-i voi îndupleca lesne să-și scape sângele și patria lor, voi apăsă nația mea până la cel din urmă suspin împotriva crușimei acestui tiran. Nu mă îndoiesc că vei face asemenea.» Aflând apoi Mako că aceste scrisori au picat în mâinile lui Mihaiu, scrise lui Ștefan Halmagyi, nobil ungur prieten al său, carele se afla în slujbă prea de aproape a domnului, de a-i trimite cum va ști înapoi acele cărți scrise în glumă, fiindu-i teamă a lăsa în mână lui Mihaiu acea dovadă materială cu care putea fi tras în judecată. Dar Halmagyi, și el prieten necredincios, spuse toate domnului și se sili și el prin multe cuvinte a-l face să întoarcă acea carte lui Mako; unul din cuvintele sale era că dând înapoi acele cărți va ridica ori ce neîncredere de la Mako și că liniștindu-l și mântuindu-l de temerea pedepsii ce-l așteaptă, va putea lesne să-l tragă la curtea sa». Dar Mihaiu-Vodă răspunse: «Nu se poate, fătul meu, nici se cuvine a da o scrisoare atât de obrasnică și atât de primejdioasă, la cel ca-

«rele a scris'o. Ea este o dovadă a vicleniei lui împotriva «mea şi o mărturie temeinică a dreptei pedepse ce am hotărît a-î face.» Cu toate acestea junele Halmagyi înduplecă pe domn a rupe o parte pe care să o țină ca o dovadă de dreptatea pedepsei ce-î hotărîse şi să-î dea pe cele-lalte spre a le trimite înapoi lui George Mako. Halmagyi duse aceste scrisori lui Mako, asigurându-l că domnul nici le veduse, nici le citise; dar Mako, băgând de seamă că lipseşte o parte din ele, îi cresc temerea şi cu toate că domnul îl chemă prin carte a veni cu soldaţii în tabăra sa, el rămase statornic pe lângă hotărîrea lui de mai nainte de a nu merge. El nu stătu însă în nelucrare, ci în toată ziua răspândea vorbă printre ostaşii săi că Mihaiu voeste a ucide pe toţi ungurii, vorbă care se mărea trecînd din gură în gură, fie care de pre obicei mai adăogînd ceva de la sine; el se silea astfel a aduce pe soldaţii mâniaţi prin aceste vorbe a se revolta asupra domnului. Pe de altă parte Mihaiu îl chema mereu prin scrisori a veni la Alba cu oştile alese şi cu nobilii ce avea sub porunci, fiind gata a întreprinde o expediţie împotriva Turcilor. Vădînd însă că sub nici un cuvînt nu poate birui îndărătnicia lui George Mako, Mihaiu plecat mai mult spre mijloace blînde şi împăcătoare, chemă la sine pe Grigore Mako, fratele lui George, ostaş curajos şi acesta, dar mai dulce la caracter decît frate-său şi pe care-l avea în de bine, fiindu-î foarte credincios, şi-l trimise cu însărcinare ca să caute a îndupleca pe fratele lui şi să-l aducă la Alba-Iulia. Acesta se duse lângă frate-său, dar nu isbuti într'altceva fără numai să facă pe George Mako a trimite domnului, în numele legiunei întregi pe Martin Vereş şi pe George Borşai cu sarcină de a-î dice că: «ostaşii nu pot veni lângă domn pînă nu li se va trimite leafa pe patru luni ce nu li se plătise încă; afară de aceasta, că ei se roagă ca domnul să iea în băgare de seamă cum că ei l-au slujit cu bărbăţie şi că acum s'a răspîndit o groaznică vorbă despre hotărîrea ce domnul ar fi luat de a-î da pe toţi jertfă morţii; că soldaţii, înspăimîntaţi de aceasta, se tem a se împreuna cu oştile taberei; că chiar dacă acest sgomot nu are te-

«meiū, el însă făcuse o așa mare întipărire asupra spiritului
«oștilor, încât sub nici o pricinuire ei nu vor merge, la din-
«sul, de nu le va trămite mai înainte cărți care să declare de
«mincinos acest sgomot.» Auđind Mihaiū acestea de la de-
putați, rămase încremenit de mirare și de ciudă, din aceste
nevrednice vorbe împrăștiate de voitori de rău. El respuse
jurându-se pe tot ce are mai sânt, pe vieța, norocirea, fe-
mea și copiii săi, că nici o-dată n'a meditat un asemenea
proiect. «Ar trebui să am o inimă de fer spre a nu recu-
«noaște meritele și faptele lor cele bune; ar fi cea mai mare
«nemulțumire din parte-mi de a trata pe niște veterani ce
«m'aū slujit așa de bine, pe mine și pe copiii mei, ca niște
«făcători de rele vrednici de pedeapsă. Decī să nu se mai
«teamă nimeni de aceste sgomote mincinoase, semănite de
«turburătorii păcei obștești și de dușmanii norocirei mele.
«Le voiū da acele cărți de încredințare unde se vor arăta
«gândurile mele; asemenea le voiū plăti ce mai aū a lua.»
Dar aceste asigurări curate și sincere, zadarnice erau, căci
Mako, ca și nobiliū, cari bine știaū că toate acele sgomote
scornite de dinșii erau mincinoase, rămăneau statornici în ho-
tarierea lor de a duce complotul până la sfârșit.

IX.

Toate aceste fapte de care atinserăm până acum într'această
carte se petrecură în cursul lunei lui August 1600. Pe la ca-
pătul acestei luni, fiind lucrurile într'această stare între domn
și George Mako, Ștefan Csaki, cu vre o câți-va magnați con-
jurații lui, se adunară la Cluș, unde țineaū svaturi tainice cum
vor face spre a împărtăși proiectele lor nobilimei și a scula
țara; hotărîră a trămite veste tainică la fie-care d'a se afla
la o ȕi hotărîtă în câmpiile vecine de orașul Turda. Mihaiū-
Vodă auđind despre această adunare a nobililor la Cluș și
bănuind din cele ce știa despre complotul unor nobili din
Moldova că vor să cheme pe Sigismund și pe Zamoisky, pre-
cum și din scrisorile lui Mako că este oare-care mișcare în
Ardeal, trămise răspuns nobililor adunați în Cluș să vină în-

dată la curtea lui. Dar aceștia, știindu-se vinovați, se temură, se scusară cu deosebite pricinuirii și îndată se și răspândiră.

În vreme ce acestea se petreceau în Ardeal, Mihaiu primi veste sigură din Polonia că Zamoisky, Ieremia Movilă și Sigismund Bathori cu o puternică armată stau gata a intra în Transilvania. Îndată el porni olăcări spre Casovia către George Basta, ca să-l invite, precum îi și era poruncit prin cărți de archiducele Mateiu, cu cea mai mare grabă a veni cu oastea sa spre a se împreuna cu domnul la Alba-Iulia, rugându-l foarte că, de va vedea cum ca nu poate ajunge la vreme cu pedestrima, să-i trimită înainte cât mai curând două mii călăreți. Trămișii lui Mihaiu întâmpinară pe Basta, două marșuri de Casovia, în cale spre Ardeal, Printr'o coincidență, lesne de înțeles de pre cele ce am vădut înapoi, pe când nobilii se adunau la Cluș și hotărau ziua de izbucnirea revoltei, Basta se mișcase și el din Casovia, la 2 Septembrie (1600) și luase calea spre hotarele ardelene. El avea cu dânsul pe colonelul Rotowitz cu o mie de călăreți reiteri, un regiment de o mie pedestrași toți din Silesia, regimentul lui Pezen de trei mii de Nemți, apoi o seamă de oști din partea locului, în patru companii numai de călărime de rând nemțească și compania guardiei sale de călărime valonă, cu vre-o câți-va husari și haiduci. Peste tot oastea sa se urca la șapte mii oameni pedestrime și călărime și nouă tunuri, din care trei de baterie și șease de campanie cu toate cele trebuincioase. Basta, dinaintea trămișilor lui Mihaiu, se prefăcu că are mare prietenie către domnul lor și se arătă foarte voios a-i veni întru ajutor. El le dîse că nu poate, fără de a face o mare nesocotință și a se pune în primejdie, a porni înainte, cum cerea Mihaiu, călărimea sa de care simte nevoie pentru a sprijini pedestrima prin câmpiile pe unde are să treacă și unde poate să fie isbit de Turci, Poloni și Tătari; dar făgăduia că, în cea mai mare grabă putincioasă, va alerge cu toată oastea spre a da ascultare poruncilor cesarului și a sluji pe Mihaiu într'o așa frumoasă ocazie. Trămișii se întoarseră spre a duce acest răspuns lui Mihaiu, iar Basta, trecînd riul Tisa și câmpia Kalô cu o iuțea neau-

dită, îl duse oastea pe la Satmar la hotarele Ardealului și se opri la satul Maitin, spre a priveghia cele ce se petreceau în Transilvania.

X

Mihaiu-Vodă, sperând că Basta va sosi în ajutorul său, poruncise la toți ai țării d'a veni armați în tabăra de lângă orașul săsesc numit Sas-Sebeș. Aci se adunară îndată toți ostașii, români, poloni, cazaci și secuii toți, osebit de călăreții din scaunele Mureșului și Arieșului; dar nobilii unguri, de pe cum li se dedese cuvîntul de magnații conjurați, se adunară cu toții lângă orașul Turda în câmpia numită *Keresztes*, lângă riul Arieșului și tăbăriră acolo. Vădînd Mihaiu că nobilii nu înaintează mai încoace de Turda, începu a le da zor și le porunci ca în trei zile să pornească spre Alba-Iulia. Dar nobilii, dînd de ađi până mîne, îi trămiseră pe Gabriel Banfi ca să arate domnului cuvintele care îi opria d'a veni la Sas-Sebeș, dintre care cele mai de căpetenie erau: că în ținutul Albei și al Sebeșului, care sunt pustiite prin atîta soldătime și prin oamenii curții ce aleargă mereu într'o parte și într'alta, nu pot găsi nutreț de cai, în vreme ce la Turda sunt liveđi și pășuni îndestule de vite, și că și viața oamenilor este acolo mai lesne; că toți comiții ce se află duși ca să strîngă contribuțiile hotărite de dietă încă n'aũ sosit, dar că ei stau gata la cel d'întăiu semn al domnului să meargă unde le va porunci. «Ast-fel, ȕice Bethlen, «nobilii, ca niște păsări care aũ să fie prinse în cursă, vălturaũ împrejurul lațurilor ce pe ascuns ei întinseseră lui «Mihaiu.» Acesta păru a se domoli prin cuvintele lui Banfi și facu cunoscut magnaților și nobililor ca să vină la Alba-Iulia fie-care cu cîte o sluga, lasând cele-alalte oști ale lor în tabără, fiind-că împrejurările cereau ca să le comunice lucruri de interes public. Pretinde Bethlen că această chemare era cu gînd ca să-ı omoare; că banul Mihalcea dedese acest svat, pe care îl aprobase cea mai mare parte din boieri, ȕicînd ca va peri domnul de nu va face sa piară nobilimea; dar Radu Bu-

zescu, carele era aplecat către unguri, căci slujise odinioară ca stolnic pe Ştefan Bathori când era acesta prinţ în Ardeal, fu de părere să se întrebuiţeze mijloace blânde către nobili fiind mai lesne a le câştiga dragostea decât a le însufla temere. Este anevoie de înţeles cum MihaiŢ a putut crede că nobiliŢ, cari nu voiaŢ să vină la dânsul cu oştile lor, vor veni fără de oşti. Nu se poate tăgădui că acum nu mai era de întârziat. Trebuia a merge asupra acelor nobili cari îndrăsniaŢ a nu da ascultare poruncilor domnului lor, a le împrăştia oştile încă nehotărîte şi neadunate toate şi a pedepsi pe capiŢ conjuraţiei; iar de apucaŢ ei a se întemeia în puteri, trebuia a face un apel poporului român şi sēcuiŢ şi, insurecţiei nobililor, a răspunde printr'o insurecţie poporană. Cu această pârghie puternică în mână şi sprijinind armia naţională cu oastea sa regulată ce avea în leafă, MihaiŢ ar fi fost sigur de a nimici orice putere duşmană în Ardeal. Adevăr că furia poporului ar fi cucerit toată nobilimea. Fiă! piară! căci şi-a meritat peirea. Din nenorocire MihaiŢ nu pricepu nici-odată că în popor şi numai în popor era adevărata lui putere, adevăratul lui sprijin. El le căutase când în nobilime, când în armata şi în oştile mercenariŢ, când în ocrotirea Austriei. Deşi însă apăsând poporul său nefăcând nimic pentru dânsul, el îşi depărtase de la sine inima lui, dar poporul, în care simţemântul naţional vecinic şi curat trăeşte, era încă gata a se scula la chemarea lui. Când însă MihaiŢ se hotărî a face, era prea târziu. O fatalitate orbeşte pe MihaiŢ, sau mai bine el este târit şi pedepsit prin urmările neapărate ale greşelilor sale. El, carele a minunat lumea prin îndrăzneala sa, prin iuţiinea cu care apuca de isbia pe duşman până a nu prinde acesta de veste el carele a sdrobotit atâţi vrăjmaşi puternici, acum stă ameţit dinaintea răscoalei unui cârd de nobili. În loc d'a porni asupra-le, el stă în nelucrare, magulindu-se cu sperarea ca cu vorba îi va aduce la cunoştinţă. Asigurarea că Basta îi va veni în ajutor şi că ast-fel nobiliŢ, aflându-se prinşi între două armii, nu vor îndrăzni să facă nimic, singură numai aceasta poate explica oare-cum purtarea lui. Ast-fel, ca cum

și-ar fi pus în gând cu paguba sa să arate neadevărul calomniilor analiștilor unguri asupra-î, în loc d'a porni oaste în contra nobililor, el trâmise în tabăra lor doi unguri, pe Ioan Kemeny senator și pe Ștefan Petki rășboinic ales (aceasta cădând în vină mare, fusese osândit a i se tăia capul, dar Mihaiu după rugăciunea senatorilor și mai ales a episcopului ardelean Naprazdi, luând în privire că el se purtase vitejește la Lipova și într'alte părți, îl iertă), pentru ca dênșii amândoi să afle ce vor nobilii și sa caute a-i împăca prin fagăduieli.

XI

Acești doi trămiși unguri trădară încrederea ce Mihaiu puse într'înșii. Sosind în tabăra nobililor ei aușiră plângeri, tânguiri ascunse, veșură pe unii vârsând lacrimi. Cu toate că nobilii adunați în tabără erau împotriviți domnului, între dênșii însă nu era nici o unire; nici unul nu îndrăsnia a se încredința altuia. Numai numele lui Mihaiu îi amușia pe toți și, deși știa că sufer toți de o durere, nimeni nu cuteza a descoperi rana comună.

Corturile răsuna de suspinări și de vaiete; ar fi dis cineva «că-s niște oameni isbiți fără veste de focul trăsnetului, spăimântați de sgomotul tunetului, cari arată printr'o căutătură neghioabă că otrava unei duhori puturoase i-a pătruns cu totul». Ast-fel îi descrie chiar și istoricul ungur Bethlen. Puțini erau aceia cari aveau curagiul de a vârsa mânia ce fâșia în inima lor, și chiar aceia, vorbind încet și numai către prieteni, diceau că «voevodul este un înșelător, un adevărat turc și că trebuie a se mântui prin ori-ce mijloc de această peire». Cu toate că pusese în capul oastei lor pe Ștefan Csaki, dar știindu-l favorizat și entusiast de Mihaiu, nimeni nu avea încredere într'înșii și nimeni chiar din prietenii săi nu îndrăsnia dinaintea lui a spune ceva împotriva domnului, nici măcar în glumă. În aceasta stare de spaimă și de sfiala reciprocă în care se afla nobilii, ar fi fost foarte lesne a-i rasipi dacă Mihaiu, pe lângă solie și vorbe blânde, ar fi înaintat îndată spre dênșii cu armia sa. Ar fi fost ase-

menea cu putință, atunci la început a-î împăca și prin vorbe și cu făgădueli, dacă trimișii lui Mihaiu, în loc d'a căuta să facă pace, nu ațîtau încă mai mult pe nobili și nu îi apropiu unul de altul. Csaki, înțelegând inima lui Ioan Kemeny și a lui Petki, trimișii lui Mihaiu și simțind obiectul neîncrederei tuturilor, se adresa către dênșii, ȃicându-le: «Indrăsni-voiu a vorbi cu siguranță dinaintea voastră?» — «Dar noi dinainte-ți?» răspuaseră ei. Csaki îi asigură dându-și cuvîntul și mîna dreaptă. Atunci aceștia îl îndemnară a nu perde vreme. Conjurații toți cari erau înțelegși unii cu alții se întruniră. Ei convocară o adunare generală a nobililor, în care Csaky luă cuvîntul și-î îndemnă cu multă elocuență «a scutura jugul unui domn străin, barbar și tiran, carele a jurat peirea lor și carele pentru aceasta voiește a se folosi de o-casia de față, când se află toți adunați la un loc și armați și când oastea cesarului nu e departe»: El sfârși propuind ca «să trimită adunarea soli la Basta generalul Ungariei de sus, care acum se află la hotar, spre a-l chema în ajutor, aratându-i că a venit vremea ca să dobîndească Ardealul pe seama împăratului, să-și isbîndească despre Mihaiu și tot de odată pe dênșii să-î mîntuiască de tirania acestui om.»

Ayu mare putere cuvîntarea lui Csaki asupra nobililor adunați, nu spre a crește ura lor către Mihaiu dar spre a-î hotări la răsburare. Indată ei aleseră din sînul lor pe Francisc Alord și pe Gabriel Haller ca să meargă lângă Basta, însărcinându-i ca să-l roage «a le da ajutor spre a se mîntui de jugul și cîrmuirea cruntă a lui Mihaiu, să-î spună că vodul este aliat tainic al Turcilor; că d'abia dedese drumul trimisului de la împăratul Rudolf, când primi cu mare pompa pe trimisul turc, carele îi dedese spre întărirea domniei, semnele de la împăratul turcesc; că ei făgăduesc o vecinică credință împăratului Rudolf, către carele sunt și de mai înainte legați; că primejdia grăbește; paloșul domnului amenință acum capetele ungurilor; că după nimicirea lor, acest trufaș barbar va merge cu sabia și focul în mîni să-și cerce norocul spre Casovia, de pe acum se făgăduise marelui virir Ibrahim-Pașa; că dacă Basta nu le va da ajutorul așteptat,

«ei, cari sunt hotărîți a nu mă suferi pe Mihaiu, se vor vedea nevoiți sau a chema pe Sigismund ce este la hotar cu «oastea puternică sau a cere ajutorul sultanului turcesc.

Nimic nu era mai neadevărat decât aceste învinovățiri ce aduceau Ungurii lui Mihaiu. În loc d'a se arăta tiran către nobili, el le mântuise viața de furia Săcuilor și a Românilor; în loc d'ăi ucide, de pe cum făcuse Sigismund, pe carele ei dorea a-l avea domn în locul lui Mihaiu, acesta nu pedepsise pe nimeni fără vină și judecată, ba încă pe mulți din cei osândiți îi iertă. El păstrase starea și privilegiile lor cu paguba Românilor și cu propria sa scădere; păstrase cu scumpătate constituția țerei, nu făcuse nici o schimbare în legi, nu scosese nici o dajdie fără învoirea dietei, și nu siluise hotărîrile acestia, de pe cum într'atâtea rânduri făcuse Sigismund. Pe lângă aceasta e învederat că nu el era tainic aliat al Turcilor, ci tocmai nobili, cari în față se arătau plecați împăratului, iar pe ascuns își dau mâna cu Sigismund, cu Polonii și cu Turcii, nobili ale căror viclene urmări nu întârîdia a eși la iveală. Pe năgejdea lui Sigismund și a Polonilor mai mult se sculasera ei, și dacă acum se adresau către Basta, aceasta o făceau de nevoie, căci Bathori și aliații lui erau încă departe, încă nu pregătiți și li era teamă de a nu fi isbiți de Mihaiu în grabă; pentru aceea se îndreptară la Basta pe care-l știa aproape și gata a-i ajuta. Gândind nobili că el va voi un act public de credință, deteră deputaților spre a i le duce, cărți subscrise în mâinile tuturilor stărilor și pecetluite cu pecetea lor, în care își închinau credința lor cesarului Rudolf.

XII.

După ce porniră pe acești deputați la Basta, nobili trimiseră alții lui George Mako, ca să-l roage, de-î este scumpa mântuirea patriei, să vină îndată la dînșii cu oștile ce el comanda. Aflând aceasta, Mako lăsa ținutul Bârsei și se îndreptă spre orașul Mediaș. Când primiră veste nobili de sosirea lui la Mediaș, îi trimiseră pe Nicolae Bogathi ca să-i fagăduiască,

între alte lucruri, că «ei nu-şi vor mai aduce aminte de re-
«lele ce el le-a făcut de curând, că nu-î vor lua nici odată
«fără despăgubire şi fără o judecată mai dinainte moşiile ce
«voevodul îi încredinţase, şi că încă îi vor dărui leafa pe
«două luni»; şi spre a da mai mult temeiă acestor făgădueli,
îi trimiseră în acelaş oraş unde încă se afla pe Ioan Kemeni
şi pe Ştefan Petki, cari veniseră la dênşii de la Mihaiu, ca
să-l roage a-şi aduce aminte de naţia ungară din care şi el
se trage, de a urma ceea ce a început, de a veni în tabăra
de la Turda, a-şi uni puterile sale cu ale lor, spre a depărta
din ţară un tiran crud, de a nu se teme de un popor căruia
norocul a slujit mai mult decât curagiul.

În vremea aceasta; curierii vestiră lui Mihaiu că Mako, stă-
ruind în îndărătnicia sa, în loc d'a merge cu oastea sa la
Alba-Iulia, de pre cum îi poruncise, s'a dus la Mediaş. Ți-
nându-se de hotărîrea sa d'a umbla cu binele şi a-î linişti şi
domoli mai mult cu mijloace împăciuitoare, Mihaiu găti două
solii, una către soldaţii lui Mako, puind în capu-î pe Ioan
Nemeş cu însărcinare de a astâmpera minţile oştilor şi a le
ridica orî ce bănuială, plângându-se de răscoală lor, chemân-
du-î la datorie, ca nu în acest minut greu pentru creştinî să-l
pună în nevoe a-î pedepsi, pe dênşul carele în tot d'auna a
fost bine-voitor către dênşii, şi nu ei să fie o stavilă la bu-
nele şi cuvioasele sale strădaniî. Cea-l'altă solie, compusă de
Pancratie Sennyei şi de vistierul Stoica, român ispravnic al
palatului, care de curând se întorsese de la Pilna, unde fu-
sese trimis ambasador către împăratul Rudolf, avea a merge
în tabăra nobililor la Turda. Ei erau însărcinaţi să dea de
minciună sgomotul răspândit printre nobili că el voeşte peirea
lor. Cu aceştia dete împreună şi pe trimisul către Mako, spre
a-l presenta nobilimei. Ajungând cu toţii la Turda, aceşti de-
putaţi, dinaintea tuturilor nobililor adunaţi, faţă fiind şi doi
solii trimişi de George Mako, îşi împliniră misia ce le era
încredinţată. Făcându-se tacere, vistierul Stoica, cu gravita-
tea sa obicinuită, ast-fel cuvânta: Cu mare părere de reu
«a aflat domnul răsvrătirea lui George Mako şi răscoală le-
«giuneî sale, răscoală ce el n'a întârîtat prin nici o nedrep-

«tate, fiind mulțumit de bunele slujbe ale ei până acum ; el
«nu cunoaște pricina unei așa fără de veste desbinări și
«bănue că poate ea ar fi efectul unei mișcări pricinuite prin-
«tr'un sgomot mincinos mai mult decât printr'o veste sigură.
«Dacă ei au fost îndemnați la această îndârjire nesocotită,
«căci le-a rămas simbria neplătită, iată că le-a trimis prin
«Ioan Nemeș simbria de patru luni întregi ; de au altă te-
«mere, să o părăsească, căci domnul le-a trimis cărți de în-
«credințare la care tot creștinul trebuie să se încreadă. Dacă
«sunt ceva vinovați în legătura făcută de Sigismund, dom-
«nul îi îmbieadă cu uitare și cu o ertare deplină. Cu mai
«mare părere de rău a aflat domnul că nobilimea s'a turbu-
«rat de oare-care larmă răsvrătită care dă domnului gân-
«duri mincinoase și nelegiuite ; el iea de martor pe Dumne-
«deu și pe sânti că n'are nimic mai scump ca sângele no-
«bililor ; nimic nu are mai la inimă fără numai de a păstra
«legile lor cele vechi și ale patriei, și el stă gata a răsplăti
«fie-căruia de pre meritele sale .

Abia sfârși Stoica cuvântul și cei doi trimiși ai lui George Mako strigară «că toți soții lor de arme nu vor să meargă
«a se împreuna cu domnul, că ei nu mai vor să slujească
«sub steagurile lui, că ei vor mai bine să treacă îndată în
«Ungaria, unde vor găsi vechea libertate a patriei, adminis-
«trația dreptății, siguranța pentru viața lor și milostivirea
«împăratului ; că în zadar Stoica ostenește urechile lor prin-
«tr'atâtea vorbe, căci Mako a și hotărît a trece în Ungaria».
Deputații Români, vedând întărătnicia lor, nebănuind nimic
nici de înțelegerea lor cu nobili, nici de hotărârea acestora
d'a ridica cap și sabie împotriva domnului, creșdend vorbele
trimișilor lui Mako și gândind că acesta se va îndrepta spre
Cluș, ca să treacă în Ungaria, se duseră acolo spre a-l în-
timpina. Ei aveau de gând să laude lui Mako și oștilor sale
milostivirea domnului, să se silească a domoli mânia lor și
sa-i aducă în tabăra domnului, sau, de nu isbuteau cu vorba,
să scoale în numele domnului pe țeranî și să ucidă pe soldați
până la unul. Aceasta fusese și dorința lui Mihaiu. O ase-
menea hotărîre ar fi trebuit a o lua la vreme și a o întinde

peste toată țara. Din nenorocire nu se făcu nimic, nici măcar în acest cas în parte. Deputații, mergând la Cluj, așteptară acolo în zadar, mai multe zile sosirea oștilor lui Mako și, vedând că nu mai vin, se întoarseră la Alba-Iulia lângă domn fără să fi făcut nimic. Asemenea și Ioan Nemeș, ducându-se la George Mako, îi spuse tot ce-i dăduse voevodul, dar simțind că cântă dinaintea unui surd și perdându-și toată sperarea, se întoarse și el la Mihaiu.

XIII.

Întru aceea, deputații nobililor trimiși la generalul Basta ajunseră la Maitin, unde se afla acesta și, spunându-și însărcinarea lor, fură cu multă bună-voință și dragoste primiți. Basta se arătă mai mult vesel și prea gata a-i sluji, și le făgădui ajutorul și sosirea sa. Sunt însă unii analiști cari, nebănuind că Basta avea instrucții tainice de la împăratul, instrucții provocate fără îndoială de ura lui, spre a lucra întru surparea lui Mihaiu, pretind că Basta stătu puțin în cumpănă, când primi solia nobililor. Dar și de este adevărată această îndoire a lui Basta, e învederat că ea era o prefacere. Mai mulți analiști și istorici mai noi se îndoesc că Basta ar fi putut îndrăzni a nu asculta porunca împărătească, de nu ar fi avut tainice instrucții spre a lucra în contra poruncei celei dată de față. În adevăr, urmările curții austriace sunt destul de cunoscute, și apoi chiar dacă Basta, mânat numai de ura sa contra lui Mihaiu, a lucra în contra poruncilor împăratului său, oare acesta, nepedepsind neascultarea lui, n'a luat asupra-și toată răspunderea și nu dă temeiu drept la orice bănuială?

Basta, spre a acoperi răspunderea sa personală și aceea a curții împărătești ale cărei tainice instrucții nu le putea arăta armiei sale, căreia îi spusese că o duce în ajutorul lui Mihaiu, spun că convocă un sfat de război, propunându-i a-și da părerea dacă trebuie a ajuta pe Mihaiu ori pe nobilii revoltați. Trei fură părerile în care se împărțiră membrii acelui svat. Uni, erau de părere d'a nu ajuta nici pe o parte

nici pe altă, ci d'a aştepta să se vadă eşitul şi a dobândi noi porunci de la împăratul ; alţii, că potrivit poruncilor cesarului, trebuie a merge în ajutorul lui Mihaiū şi a nu se da ascultare acelor oameni resvrătiţi la Turda, râvnitori mereu de lucruri nouă, şi pre atât străini de împărăţia cesarului, precât sunt îndărătnici şi duşmani lui Mihaiū-Vodă; că ei nu cer ajutorul lui Basta, pentru că iubesc mai bine pe împăratul decât pe Mihaiū, ci numai siliţi fiind prin greşeala răscăleii lor, de a chema ajutorul cel mai vecin. Ei adăogeaū că bine este ca voevodul să înfrăneze trupa revoltaţilor, fiind nişte oameni îndrăsneţi cu mintea şi pururea gata la lucruri noi ; ast-fel apoi, când se va lepăda Mihaiū de Ardeal, această ţară va fi mai lesne şi mai în pace cărmuită de ministrii cesarului. Urma va dovedi că această părere era cea mai înţeleaptă. A treia însă, pe care Basta o inspiră unui june cu totul închinat lui, comiţele Tomaso Cauriolo, strejar-maior general, şi pe care el o sprijinea, ăra că trebuie a se uni cu revoltanţii şi a se folosi de această ocaşie spre a răpi Ardealul din mânilor usurpătoare şi tiranice ale lui Mihaiū ; că de şi poruncă au de a ajuta pe acesta, dar împăratul nu ştie, cum le-au aflat ei, înşelăciunile cu care Mihaiū voeşte a prăpădi oastea lor şi a se rebela împotriva cesarului ; că prin ajutorul ce vor da nobililor şi mântuindu-i de Mihaiū, vor îndatora şi mai mult pe aceştia la credinţă către împăratul ; că cu oastea lor şi cu cei doi-spre-dece mii şi mai bine de luptatori ce spun că au nobilii, şi prin aceea că Mihaiū nu cunoaşte scopurile ce au şi îi aşteaptă a-i veni în ajutor, vor putea lesne a-l isbi fără veste şi a-l birui.

Svatul, ce era întocmit de Basta mai mult de oameni siguri ai lui, probă această pareră a comitetului Tomaso Cauriolo, şi Basta «carele de mai înainte era hotărit la aceasta», de pre cum spune istoricul său Spontoni, îndata ce primi din nou de la solii nobililor jurământul că vor fi pururea credincioşi cesarului Rudolf, chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companii de rând nemţeşti din călarimea Ungariei de sus, şi-i porunci în secret d'a se pune îndată în cale cu călăreţii sei spre Turda şi de va găsi acolo lucrurile si-

gure, ast-fel după cum făgăduiseră soliî, să se unească cu nobiliî, asigurându-l că cea-l'altă oaste, în vre-o cinci ȝile se va împreuna cu dînsul. El îi porunci să caute a bate locurile şi a lua limbă unde este Mihaiû şi cu ce puteri se află ; că dacă din întâmplare acesta, apucând înaintea gândurilor altora, se va fi unit şi împecat cu nobiliî, să-şi schimbe hotărîrea şi să meargă la dînsul să-i spuna că, potrivit poruncilor cesarului, armia îi vine în ajutor. Ast-fel Basta, de pre împrejurări, sta gata a trăda saû pe Mihaiû saû pe nobiliî ardeleni. El chemă apoi pe deputaţi nobililor şi stăruie mult ca nobiliî să nu dea bătălie voevodului până nu va apuca să sosească şi dînsul ; că dacă de pe natura locurilor, fără voia lor vor fi siliţi a veni în luptă, să se tragă mai bine spre Cluş. Intr'aceeaşi vreme, se făcea ştire tuturilor nobililor Ardealului, tuturilor brăşlelor de ostaşi de a-şi aduce aminte de credinţa ce au jurat împăratului Rudolf, de a părăsi pe voevod şi de a veni în tabăra lor.

XIV.

Intorcîndu-se deputaţi în tabăra nobililor, le spuse câte le ȝisese Basta. Decî ei îndată, ascultînd svatul acestuia, trimit deputaţi la Săcuiî ce ȝineau cu Mihaiû ca să-i îndemne a se uni cu dînşii. Dar Săcuiî, recunoscători către Mihaiû pentru libertatea ce le dedese şi temîndu-se că de vor veni Unguriî iar la putere, nu numai că o vor perde cu vremea, dar că încă ei vor căuta a-şi răsbuna asupra-le pentru mulţi nobili ce omorîseră, răspunseră «ca ei sunt mulţumiţi de un «domn aşa mare ca Mihaiû». Tot într'o vreme nobiliî trimiseră la Cazaciî lui Mihaiû pe Balthazar Vereş, şi pe Ioan Zoltai jurisconsult, ca să-i invite a se uni cu dînşii sub bune şi sigure condiţiî. Cazaciî însă erau cu totul jertfiţi lui Mihaiû. Slujind în dobîndă şi iubitori de bogăţie, ei căpătaseră mult de la voevodul românesc şi sperau încă a mai căpăta. Mihaiû, precum am arătat, avea multă îngrijire pentru ostaşii săi. Adesea la mese el dăruia pe Cazaci ca şi pe cele-l'alte oşti, cu bani, cu cai, cu haine cusute în firuri ce luaû ve-

derile prin felurimea colorilor și a florilor. Ast-fel toată armia sa era frumos împodobită și mândră de strălucitoarele ei îmbrăcămînți, cât și de vitejia ei. Adesea Mihaiu, când le da daruri sau lea fa, îi îndemna să stea credincioși pe lângă prietenia și norocul lui și le dicea : «Maî adăstați puțin, os-
«tași, și vă voiu duce într'o țară, unde se găsesc cu imbel-
«șugare, mătasea, aurul, diamantele și tot felul de avuți». Aceste făgădueli și buna voință ce Mihaiu arată oștirilor, lipiseră cu totul inimile Cazacilor de dânsul și, când deputații nobililor se duseră să-i îndemne ca să se tragă din partea voevodului, înfuriați ei uciseră îndată pe Balthazar Vereș și duseră domnului toate cărțile ce le trimiseseră nobilii. Soțul lui Balthazar, jurisconsultul Ioan Zoltai, d'abia scăpă ; pe când el se silea a dovedi cazacilor că, potrivit legilor lui Justinian, ei au drepte cuvinte de a părăsi pe Mihaiu, aceștia năvăliră asupra-i silindu-l, bătându-l și rupându-i hainele încât cu greu apucă de scăpă în strămborile munților.

Fură mai norociți nobilii cu alte oști. Ei rugaseră încă să vină la dênșii pe pedestrașii pretoriani ai voevopului, cari erau în număr de șapte sute și pe călăreții Beșlii, ambele cete compuse de Unguri ; dar pedestrașii avură anevoință a fugi, căci domnul, simțind gândurile lor, îi sili a sta în frâul disciplinei, ucigînd câți-va centurioni al lor și închidînd pe toți cei-l'alți într'o grădină îngrădită cu ziduri ce se afla lângă camerile sale. Această grădină, în care Mihaiu clădi o baie frumoasă, fu mai târziu făcută cetățue de prințul Ardealului Gabriel Bethlen. Câți-va din acești pedestrași, cari putură scăpa, fură uciși în cale prin pasnicii orânduți de streajă de către Mihaiu și foarte puțini, făcând un mare ocol, ajunseră târziu și tocmai după batae în tabăra nobililor. Călăreții beșlii isbutiră mai bine. Într'un semn hotărât, ei se sculară cu toții și se duseră la Turda a se uni cu nobilii. Pe lângă dênșii se luă și Ioan Iacobini, un tîner cu învățătură, ce era secretar la cancelaria domnului. El fusese mai înainte, în aceeași calitate pe lângă Sigismund Bathori și însoțind pe acest prinț în expediția sa din țara Românească împotriva lui Sinan vizirul la 1595, descrie această campanie.

XV.

Nobilii trimiseră asemenea, încă din 2 Septembrie, scrisori la Saşii din Braşov şi Sibiu spre a-i trage în parlea lor, părăsind pe Mihaiu. Saşii însă necunoscând mărimea mişcării împotriva acestuia şi temându-se de puterea lui, spre a se arăta cu slujbă şi credinţă către dînsul, îi trimiseră acele cărţi. Încă nu sosiseră acestea în mîna domnului, şi Braşovenii precum şi Sibienii primesc şi alte cărţi de la nobili în care se coprindea pe larg tot planul desbinării Ungurilor. Braşovenii îndată porniră aceste cărţi cu un om într'adins la domn, iar sibienii spre a se arăta şi mai cu bună-voinţă, plecară mai mulţi în persoană spre a duce cărţile, luând cu dînşii şi pe omul trimis de Braşoveni. Era ei să între în curtea domnului, când aflară de la unii oameni ai curţii că cele-lalte cetăţi săseşti s'aũ lepădat de credinţa lor către Mihaiu, precum şi că toţii ungurii, ce se aflau în tabăra acestuia, aũ fugit şi s'aũ împreunat cu nobili, câştigându-şi mai întai amnistie deplină pentru câte făcuseră, când se aflau sub poruncile lui Mihaiu, lucru ce nobiliu bucuroşi le acordară, mai ales sperând că cu modul acesta vor putea trage în partea lor şi pe Săcu. Acestea înţelegînd, Sibienii se întorc din drum la ai săi şi trimit la Braşoveni noi scrisori de la nobili, cu altele ce ei primiseră de la Germani şi Unguri şi de la oameni şi generali împăratului, indemnătoare la revoltă, vestindu-le că şi ei, în 10 Septembrie, s'aũ răsculat şi rugându-i a sta împreună cu dînşii. Saşii n'aveau nici un temei a se revolta. Ei, împreună cu Săcu, chemaseră pe Mihaiu în Ardeal. Acesta nu numai că-i mîntui de tirania lui Andrei Bathori, dar încă îi favorase cu deosebire în toată vremea; dar Saşii, nemulţumitori şi mişei, cât bănuiră slăbiciunea făcătorului lor de bine şi vedură că şi împăratul e împotriva-i, nu pregetară a-l părăsi şi a răsplăti printr'o trădare mărşavă binele ce le făcuse domnul Românilor.

Braşovenii, cum primiră acele scrisori de la Sibienii, încă atunci seara, Duminică 11 Septembrie, toţi cu mare aplaus

se învoesc a se desbata de sub Mihaiū și îndată în acea noapte prind și pun la închisoare pe toți Români, pe câți pot pune mâna, între care fură vistierul Vistelie și George fratele banului Mihalcea: pe alții iarăși îi omorîră «căutând «pe Români în toate unghiurile și văile, dice cronica săsească «a lui Fuchsius, și dându-î morții fără de nici o cruțare». După aceea în zadar se ispitiră în câte-va locuri a pătrunde până la tabăra nobililor, căci oștile lui Mihaiū îi stăvileau. Ei fură ailiți a-și mărgini revolta în ținutul lor și a urma cu uciderile mișelești de Români, de pre cum începuseră. Numai Sașii de la Bistrița putură trimite câte-va sute de pedestrași în tabăra Ungurilor. Aceștia se adresară cu rugăciune și la Clușeni, dicându-le: «că voevodul a hotărît a nimici «de tot nația lor; că trebue a ajuta patria amenințată de o «asemenea soartă; că Clușenii, fiind singuri care au arătat «virtute în împrejurări grele și generositate la trebuințele patriei, pentru aceea cer de la dînșii a le da o mie de pușcași și șapte sute talere împrumut». Clușenii, după ce răspunseră numai câte-va cuvinte de neprimire la deputații nobililor, porniră îndată lângă domn, printr'un lung înconjur, pe concetățenii lor Ioan Hosszu și Toma Literatu, spre a-i spune cererile nobililor și a se lega către dînsul printr'o nouă legătură de credință, iar drept răsplată a credinței lor, a-i cere să li se dea numai un singur târg. După ce i-au lăudat foarte, domnul le făgădui a le împlini cu prisos cererea, de-î vor rămânea credincioși. El dete știre deputaților d'a face un mare ocol și d'a se întoarce în grabă catre concetățenii lor, căci pe drumul cel mare ei vor putea să cadă în mâinile Ungurilor. Dar nobilii tăiasă toate drumurile, ca domnul să nu știe nimic de starea lor și deputații, cu toate că urmaseră svatul lui Mihaiū, luând un drum cotit, tot fură prinși de nobili și aduși despuiați în tabără, de unde înse li se dete apoi drumul ca să se întoarcă la concetățenii săi. Clușenii remaseră pe lângă Mihaiu. Numai unul dintr'înșii, anume Ioan Darabos ridica câți-va călăreți și-î duse în tabăra nobililor dicându-le: Aideți sa ne luptăm cu inimă sub steagul împăratului, -ăruia am jurat credință!» și protestând împotriva

lui Ştefan Seres magistratul Cluşului, carele oprea orî ce răscoală.

Ast-fel mai mult în numele împăratului se făcea revolta. Prin viclenia Ungurilor, care în faţă se arătau supuşi împăratului, luă însurecţia întindere şi putere mare şi încinse de toate părţile pe Mihaiū, în vreme ce, de ar fi ascultat el poporul cum trebuie să facă, ar fi putut coprinde cu totul pe duşman şi nu i-ar fi dat vreme să se întărească în putere şi să-i desorganizeze armata cu încetul. În pept inima ni se frînge de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă groaznică, la care se târără aceste greşeli; căci de aci isvorâră, nu numai nenorocirile acelui mare bărbat, unul din cei mai minunaţi în istoria omenirii, dar încă şi nenorocirile naţiei române, care dintr'atîta mărire şi glorie, cădu, împreună cu eroul său, într'o prăpastie spăimîntătoare, de unde două veacuri şi jumătate de suferinţe încă nu au putut'o mîntui.

XVI.

În vremea aceasta George Mako, încheind cu deputaţii nobililor condiţiile de alianţă, plecase de la Mediaş şi sosise cale de cincî mile de tabăra rebelilor, într'un loc numit Bogacia, îmbelşugat de vin, unde dete soldaţilor săi voe să bea. Cu toate vorbele mincinoase asupra lui Mihaiū ce răspândise între ostaşi de atîta vreme, el nu era încă sigur că va putea să-i facă a se revolta, uitîndu-şi credinţa jurata domnului şi bunătăţile lui pentru dînşii. Drept acea îşi opri ostaşii într'acest loc creînd că prin ameţeaua beţiei îi va târi lesne în tabăra nobililor. El trîmise credincioşi de ai săi dintre ofiţeri şi soldaţi prin toate cârciumile unde se aflau ostaşi deşertînd pahare, care începură a cărti cu dispreţ şi a rosti ameninţări asupra lui Mihaiū. «Trebuie, ōiceau ei, sa gonim «pe această feară pînă la hotarele ţerei Româneşti; trebuie «să murim pentru patrie şi să alegem dintre unguri domn «de sîngele nostru. Decît să ōinem cu Mihaiū pentru o pe- «cătoasă leafă ce ne o dă mai mult de nevoie decît de dra-

«goste, mai bine să ne unim cu George Basta, din armia «căruia se dice că aū şi sosit câte-va mii de ostaşi de frunte!» şi fiind-că nimeni nu vorbea împotriva acestora, sângele ostaşilor se aprindea prin băutură din ce în ce mai mult. George Mako, temându-se ca a doua-zi potolindu-sé focul vinului, să nu se schimbe şi părerile, fără a mai aştepta să se facă ziua, dă armiei sale semnul de plecare, trece Mureşul şi apoi opreşte un minut în loc pe ostaşi şi le grăeşte ast-fel: «Soţilor nemuritorul Dumnezeu ne-a dat erī tutulor «una şi aceeaşi gândire şi toţi fără osebire v'aţi unit împo-«triva acelei peiri a naţiei noastre, acelui stricător al legilor «noastre, carele plănuia cu cruzime moartea noastră a tu-«tului, împotriva lui Mihaiū Voevod! Voi aţi luat armele «pentru apărarea acestei provincii, ce prin vitejia noastră «Mihaiū a supus'o tiraniei sale; voi v'aţi pus a apăra atâtea «fecioare curate şi nevinovate împotriva dobitocirei şi cru-«dimei barbarilor. Siguri că astăzi vom putea să răsbunăm «relele ce domnul prin noi a făcut Ungurilor, întăriţi prin «alianţa dumnedeşască aideţi în tabăra lor şi să unim soarta «noastră cu a lor».

Soldaii răspunseră acestei cuvîntăţi a lui Mako printr'o murmurare mînioasă. Uitînd vorbele de erī şi cei mai mulţi viindu-şi acum în fire din ameţeala vinului, îşi aduseră a-minte datorinţa lor şi începură în gura mare a lăuda face-rile de bine ale voivodului, osîndind o aşa ruşinoasă ne-mulţumire din parte-le. Ei îşi aduceau aminte că aū fost goi şi că Mihaiū îi îmbrăcase, că erau pe jos şi că el le deduse cai şi, din stare de călăreţi de rînd îi înălţase apoi în ranguri mai înalte; că ar fi o necesitate neperitoare, o faptă vinovată dinaintea lui Dumnezeu de a trage sabia asupra unui aşa de mare făcător de bine, carele afară de leafă ce le-a plătit, le-a mai făcut şi atâtea alte bunătăţi. Vre-o câţi-va comandanţi încă îşi despărţiră oştile de cea-aliltă armie, protestînd în gura mare asupra trădătorului George Mako. Acesta era perdut acum, dacă din nenorocire nu-i sosia în acel minut în ajutor Wolfgang Kamutki, trimis de nobili spre a birui îndoirile ostaşilor. Acest deputat, june cu cu-

ragiū şi cu mare elocuenţă, ţinu ostaşilor un cuvînt, în care reînnoi şi întări în numele nobilimei toate cele făgăduite de Nicolae Bogathi şi adăogi: «că George Basta este să vină «cu o puternică armie în ajutorul Ungurilor, că el e la hotar, ca o mare temere a coprins pe voevod, că Stefan «Csaki vine asemenea într-o întâmpinarea lor cu mîgnaţii «ţerii spre a-i fericita, că este mult mai cu cinste, de va «voi aşa noroçul, a cădea apărînd viaţa sa şi mîntuirea «patriei, de cât a mai sluji puţin timp încă şi într-o spaimă «necurmată pe un tiran.»

Prin aceste şi alte vorbe, el câştigă până în urma spiritele turburate ale soldaţilor. George Mako, vedînd ostaşii aprinşi, dete semnul şi după ce muştră pe acei ce nu-l vor urma, puse armia în mişcare, şi chiar aceia cari până atunci îi erau împotrivitori fură siliţi a merge cu dînsul. Îndată Stefan Csaki, în fruntea unei părţi din oştile nobililor şi a celor mai însemnaţi dintre capi lor, cu un costum strălucit şi călare pe un cal, măreţ înşeuat, eşi într-o întâmpinarea legiunei lui Mako, sunînd trâmbiţele, tobele şi dînd toate semnele de veselie. Ambele oşti oprindu-se în loc, Csaki le rosti un cuvînt pompos şi apoi din ambele părţi îşi deteră mâinele şi se îmbrăţişeară. Toţi ungurii laudă pe soldaţii lui Mako că au preţuit mai mult pe Dumnezeu, patria şi legea decît prietenia Românilor. După aceea îi duc în tabără unde nobilii le dau la toţi mese, le dăruiesc o cîtime îndăstulătoare de grâu, nutreţ pentru cai şi leafă pe două luni.

Ast-fel se împlini trădarea lui Mako şi a legiunei sale.

XVII.

Mihaiu-Vodă, cu toate că nu aflase nimic despre trădarea lui Basta, dar cunoscînd acum puterile nobililor, începu cu tot dinadinsul a se găti de oaste. El chemă pe lingă sine toate oştile, chiar pe acelea din oraşele de margine, precum Ienö, Lipova, Lugos şi Caransebeş, sub povaţa lui Andrei Barcsai; scrise încă şi lui Pătraşcu să-i aducă o oaste însemnată în ţara Românească. Afară de acestea, el strîngea

arme, muniții și tot ce era de trebuință pentru un lung război. Deși se gătea de bătaie, dar dorința lui era statornică. d'a o înconjura. Pentru aceea, el chemă la sine două preoți, părintele George Vasarhelyi din societatea lui Iesu, om bun și predicator de minune, și pe Ioan Ungvari, alt predicator elocuent al reformaților din Alba, carele știa adinc din cărți, și-i trimise pe amândoi la Turda, fiind ei de religii deosebite, să poată sta fie-care pe lângă cei de credința lor, însărcinându-i a propune pace și iertare nobililor și a-i îndemna să-și unească mai bine puterile împreună spre a se lupta împotriva Turcului; «dacă cum-va el său soldații lui «aū făcut vre-o greșală s'o spună de față și fără șfeală; în «sfârșit să-i încredințeze că prin căința lor și milostivirea sa, «această răscoală se va putea ispăși printr'o vecinica uitare.» Dar când acești deputați sosiră la tabăra nobililor, nu fură nici primiți, nici ascultați.

Într'aceea Rothalt, urmând poruncile generalului său Basta se apropie de Turda și, aflând starea nobililor acolo, porni înainte cu călărima sa în tabăra lor, unde fu primit cu mari demonstrații de bucurie ¹. El asigură nobililor că generalul său, doritor de a-i ajuta și a-i mântui de tirania lui Mihaiū, în cinci zile va veni să se împreune cu dînșii, și pentru aceea l'a trimis pe el înainte cu călărima sa, spre a le fi de slujbă până atunci. El apoi trimise răspuns înapoi lui Basta ca să-l dea de știre despre ceea ce a făcut, și porni vre-o zece său doi-spre-zece călăreți ușori ca să bată drumul, nu numai spre Alba-Iulia, ci în toate părțile, spre a descoperi unde se afla atunci Mihaiu. Doi din acești călăreți fură prinși de pasnicii acestuia și de la dînșii el află că chiar în acea zi Basta trebuie să-și împreune armia cu a nobililor. Basta în adevăr, pornind de la Maitin, veni la Tășnad, îndreptându-se către Ardeal, pe drumul numit Meseșia, din pricina varului de care se afla acolo mulțime său al năsipului alb; se opri apoi puțin la orașul Zilau în poalele muntelui Meseșul la hotarul Ardealului,

¹ Despre Bethlen, capul acestei călărimii nu era Rothalt, ci Ladislau Pető.

de unde, în două marşuri, sosi la Cluş cu armia şi bagagele sale, la 13 septembrie. Aci fu primit cu pompă de către locuitorii, cari îi eşiră întru întâmpinare.

Tabăra de la Turda se mărea pe tot ceasul. Trădătorul Tamasfalvi, de care am pomenit înapoi, sosi şi el cu 400 călăreţi sēcui din scaunul Mureşului, lăudându-se că a venit nechemat ca să dea mână de ajutor împotriva tiranului şi arătând nobililor scrisoarea ce-i trimisese Mihaiu şi a cărei coprire am vădit-o mai sus. Mai veniră încă o seamă de sēcui din scaunul Arieşului. Aceşti sēcui din scaunele Mureşului, şi Arieşului tot d'auna s'aũ deosebit simţemintele şi cauza de ale fraţilor şei din cele-alalte scaune. Mai iubitori de linişte, ei s'aũ ținut în veci departe de revoluţii, alăturându-se mai adesea de puterea care li se părea mai legiuită: așa ei aũ fost cu Andreiũ împotriva lui Mihaiu; pe urmă stătură cu nobilii, căci aceştia se arătau că sunt supuşi împăratului. În zilele noastre încă ei aũ ținut spre partea împăratului împotriva tot neamului lor rebelat asupra-i. Cluşenii, vădându-se şi dênşii în mânilor armiei lui Basta, trebuiră să se supună la rândul lor şi să trimită nobililor oştile şi banii ce le ceruseră. Intr'aceea, în tabăra de la Turda sbura în toate corturile vestea sosirii lui Basta şi toţi veselindu-se câştigară inimă şi se arătară mai aprinşi împotriva domnului, începând a striga de faţă *la arme!* şi înştiinţând pe împotivnicii lor, la scapătutul soarelui, prin descărcări de arme, semn obicinuit pe atunci la soldaţii din tabere ca dovadă de înfocarea lor şi de dorinţă de a veni la luptă.

După ce dete la Cluş o di de odihnă oştilor sale, Basta sosi într'un singur marş până la tabăra nobililor, departe numai de două mile. El fu primit cu mari semne de bucurie şi salutat cu mare respect de toate starile, ce-i eşise întru întâmpinare. El tabări dincolo de podul de pre riul Arieşului, pe locul unui sat de curând ars de Cazaci, care se chema Kereszteş. Indată Stefan Czaki şi cei-l'alţi magnaţi în deteră comanda tuturor oştilor Ardealului, ce erau în număr de două-spre-dece mii ostaşi călări şi pedestri şi patru tunuri;

toți se supun cu toți ai lor la poruncile lui, și-l îndestulează cu grâu și cu bucatele trebuincioase.

XVIII.

Aflând Mihai-Vodă sosirea lui Basta în tabăra nobililor, trimise în această tabără unul din cei mai de frunte boeri și anume Andrei Postelnicul și pe Luca Trausner, dându-le trei solii: cea dintâia pentru George Basta, căruia îi însărcină să-i spue că: «de vreme ce n'are nici o poruncă de la împăratul să năvălească în ținutul său, să plece dându-i pace și să-și aducă aminte cu ce trude și cheltueli el biruise pe turci în interesul creștinătății și cu ce greutate s'apusese Ardealul împăratului, răsturnând pe cardinalul Andrei, care avea sprijin și putere în Polonia și Moldova; «acestea împăratul nu le-ar fi putut face, de nu era el; de aceea ar fi cu nedrept a răspunde la atâtea slujbe printr'o purtare dușmană».

A doua însărcinare era pentru nobilii, căroră el vrea să li se aducă aminte: «că ei au fost toți în puterea lui atunci când a supus Ardealul, că el ar fi putut să-i ucidă pe toți, dară că el fusese atât de milostiv în cât nu le făcu nimic rău la sfârșitul războiului, ci încă-i păstra în legile și privilegiile lor, când, de pe dreptul războiului el ar fi putut să desființeze și să nimicească toate acele legi și prerogative; că el și acum e gata a le da tot ce e drept și a păstra în armie o aspră disciplină; că se miră de ce ei s'au revoltat împotriva-i, și că ar trebui să se gândească cum că Dumnezeu sprijină în tot-d'auna numai pricindele drepte».

A treia însărcinare era pentru ostașii ce-l părăsise și căroră el puse să le spună: «ca dînșii trebuie să-și aducă aminte cum ca el i ridicase din starea proastă la trepte mai înalte; că el, și nu altul, în țara Românească și în Ardeal, le dedese cai, haine, arme și alte podoabe ce mai aveau; că în toate ocaziile el le-a arătat buna-voință sa; ca sub poruncile sale, în țara Românească, ei au înfrânt pe Turci și au câștigat reputație și bogății, și că atunci când ci se umplea de dobândă de la dușman, el

«nu oprea nimic pe seamă-î, lasându-le lor totul şi tratându-î
 «tot-d'auna nu ca pe nişte slujbaşi ci ca pe nişte copii ai seî;
 «să se socotească ei dar, împotriva cuiău să ridice acun
 «arma şi cu ce ruşineău să fie pataţi pe toată viaţa ce le
 mai rămâne; iar cât despre dînsul, el jură pe ce are mai
 scump că se va purta catre dînsii cu binele şi cu dragoste
 «ca şi mai 'nainte, de se vor întoarce la datoria lor.

Însă când deputaţii sosiră în tabără, nu li se dete voie d'a
 arăta în public aceste propunerî.

Mihai nu-şi mai făcea acum ilusii asupra duşmanilor şi,
 în vreme ce aştepta întoarcerea acestor deputaţi de sîrg el
 se gătea ca să pornească împotriva nobililor şi a lui Basta.
 În noaptea din ajunul zilei în care era sa iasă din Alba-Iulia
 i se ivi în vis o mare şi groasnică furtună, care se ridică
 despre Turda, se opri şi se sparse tunând înfricoşat d'asupra
 Albei şi până 'n sfârşit îl isbi cu trasnet pe el însuşi. Minunat
 de acest vis şi deşteptându-se fara veste, Mihaiu sare din
 pat, aprinde o luminare şi porunceşte să vină îndată la dînsul
 Pancraţie Senny, Ştefan Bodoni şi câţi-va din cei mai de
 căpetenie boerî. Aceştia, alergând iute, găsiră pe domn tur-
 burat foarte de visul ce avusese şi pe care-l destainui şi lor,
 spunîndu-le ca aceasta îi prevesteşte nenorocirî. Cu greū
 boierii isbutiră a-l linişti. Urma ne va arăta că acest vis fu,
 vai! cu prisos profetic.

XIX.

A doua-qi Michaiu, ridicând tabăra de la Alba-Iulia dete
 poruncă armiei să se aşeze de la vale de oraşul Aiud, în
 câmpia numită Tinod. Intr'aceeaşi vreme Basta, după ce dete
 o qi de repaos oştilor sale, obosite de iuţimea cu care veniseră
 la Turda, în 16 septembrie, împreună cu oastea nobililor,
 ridică tabăra de la Keresztes şi merse de o aşeză într'o câmpie
 udată de riul Mureşului din ţinutul Uioarei, pe care Mihaiu
 o dedese banului Mihalcea. De aci, în dimineaţa viitoare, 17
 septembrie, rînduindu-şi armia de batae, porni împreună cu
 toate bagagiile sale spre Aiud, cu gînd de a tăbărî în sus-

numita câmpie Tinod ; dar, aflând că Mihaiu l'a întrecut în ocuparea acestui loc, el se opri lângă satul Mirislău, unde și întâmpină pe Mihaiu cu tabăra așezată pe o câmpie de alaturea, numită Holtmurăș.

Mirislău e un sat două leghe dincolo de Alba-Iulia ¹. El e așezat în capătul de dincoace al unei câmpii lungi de șase mile aproape, dar de o lărgime mai mică, fiind țărmurită de o parte de munți. iar de cea-laltă de Mureș, riū plutitor care din țara Săcuilor trece prin mijlocul Ardealului, sosește la Lipova în Banat și se varsă în Tisa. În unele locuri lărgimea câmpiei e de o milă, în vreme ce cu cât vine mai încoace spre satul Mirislăului, se strîmtorează, până ajunge de o jumătate de milă și mai puțin. Satul era așezat între dealuri și riul Mureșului, încălecând drumul cel mare, care pe la poalele munților duce din Alba-Iulia la Cluș. Dincoace de sat se întindea o holdă cultivată de mărimea unei mile, care e țărmurită printr'un pârâu mult adânc ce din dealuri se vărsa în Mureș. Pe acest pârâu era un pod, pe unde drumul cel mare și alte două mai mici, unul din sat și altul de la Mureș, trec spre Alba-Iulia. Dincoace de acest pod și de pârâu era tăbărât Mihaiu. El lăsase de la corturi până la pârâu numai atâta loc cât îi era de trebuință pentru piață de arme spre a-și mântui oștirea. Era poziția taberei noastre așa de temeinică și în loc așa de bun, încât nu putea avea a se teme de nimic, și nici un chip nu era ca vrăjmașul să ne poată isbi sau sili la bătae fără voia noastră ; căci aripa dreapta, care se afla despre riul Mureșul, era ocrotită de o mare pădure, care și densa se ocrotea de zăgazuri și de țărmurile riului ; la aripa stângă se înălțau necurmate dealuri și munți, care încingeau până și spatele taberei noastre ; ca sa treaca prin acei munți nu se putea almintrelea decât printr'un urcuș, care era o potecă strîmta și aceea foarte bine pazită și cu tunuri întărită ; în frunte era pârâul adânc de care am pomenit și pe al carui pod îngust și foarte lesne de rupt,

¹ De pe Tarducci, iar de pe Istvanfi, trei mile de Alba. Lucrul trebuie verificat, căci pe charte este mai mult.

anevoe şi numai cu mari pierderi ar fi putut trece oştile duşmane. În tot lungul acestui pârau MihaiŢ aşezase baterii de tunuri. El trimisese încă dincolo de Mureş, pe un deal înalt lângă satul Gâmbaşul, trei sute călăreţi spre a observa rânduiala oştilor duşmane şi să vadă ce făceau ele.

Vedând că vrăjmaşul înaintează spre satul Mirislău, el scoase din tabără o trupă de două mii călăreţi poloni¹ şi o trimise dincolo de sat spre a recunoaşte oştirea protivnicului. Îndată această trupă se înbăţă în luptă cu avangardia duşmană, compusă de călăreţi ardeleni sub comanda lui Ştefan Csaki. Lupta ţinu cât-va îndoişă, căci când unii când alţii dovedeau şi din nou se întorceau la harţă. Aflând Basta de această luptă ce se urma la avangardie, împreună cele două regimente nemţeşti, al lui Pezenşi cel din Silezia, făcând dintr'însele un batalion mare, ca un lung pătrat cu două mânici de câte cinci sute muschetari fie-care, şi în mijloc puse pe suliţaşi, lăsând numai atâta deşert cât încapeau cele şase tunuri de câmpie, pe care le rândui acolo cu muniţiunea lor, târate de pedestrime cu mâinile. Într'această rânduială, deschizându-i cea-laltă oaste drum, înaintă batalionul până la cele d'întâi oşti de la avangardie, unde luându-şi poziţie pe un loc înălţat, vedu pe Poloni, formaţi în scadroane, stând în câmpie puţin departe de sat, nehotărîţi ce să facă, îndată, la un semn dat, se deschise îndouă aripă fruntea de suliţă a batalionului, şi tunurile se deşertară drept în Poloni, doborînd ghiulelele lor atâţi oameni şi cai, încât cei-lalţi, spăimîntându-se, cădură în confuzie şi neorânduială. Fără a le lăsa vreme a se desmetici şi a se pune din nou la rând, Basta înaintă spre dînşii cele două mânici de muschetari care începură a da cu focuri în Poloni, ast-fel încât aceştia fură siliţi a se trage înapoi. În retragerea lor, ei puseră foc de patru colţuri satului Mirislău, pentru ca duşmanul să nu se poată aşeza într'insul. Dincoace de sat ei deteră peste o ceată de husari unguri cari trecuseră cu gând să ia pe Polonezi pe la spate, dar fură ei prinşi la mijloc de Poloni

¹ De pe Bethlen însă era o trupă de Cazaci

de o parte, și de alta de o ceată trimisă de Mihaiu în ajutorul Polonilor; ast-fel acei husari fură toți snopiți acolo, fără ca Basta, care privea această macelărire, să-voiască a le da ajutor, pricinuind că fără poruncă ei se duseră acolo.

XX.

Unguri, vedând această isbândă a lor seî, voiau ca Basta sa unească îndată puterile lor spre a isbi tabăra lui Mihaiu. Ștefan Csaki cu Ioan Mikloș și vre-o câți-va magnați se duseră la Basta ca să-i spuna această dorință a nobililor și a soldaților. Basta le răspunse: «Caut la aședarea locului și ved
«ca voevodul și-a pus tabăra într'o poziție prea tare încât
«nu-l vom putea trage spre bătaie fără de a perde mulți
«dintr'ai noștri; pe lângă aceasta se apropie seara și vremea
«de a ne bate a trecut astă-đi. Voevodul întrebuințează meș-
«teșug, deci trebuie a lucra împotriva-i cu multă minte. Cu
«toate acestea, de socotiți că trebuie să începem astă-đi bătaia,
«eu nu stau împotriva, căci chiar când această parte a armiei
«împărătești ar peri, cesarul, prea milostivul meu stăpân, mai
«are și alți ostași mulți; dar dacă, — ferească Dumnezeu! —
«vom fi biruiți, cea mai mare primejdie vă amenință pe voi
«și această țară ce va cădea în peire. Socotesc dar că e bine
«să petrecem în liniște noaptea viitoare și sper că voevodul
«se va trage în acest timp, său, de va avea de gând a se
«bate, el va veni spre noi. Pentru aceia, sunt de părere să
«așteptăm ziua de mâne care am sperare că ne va fi fericită .
Acest svat al lui Basta fu primit de toți. Cereau uni de la Basta ca să intre în sat să caute a stinge focul și a-și așeza acolo tabăra; dar, din mai multe pricină, mai ales din iuțimea pârjolului ce era anevoie de potolit, generalul nu se învoi. El își tăbări oștirea dincolo de Mirisleu, la apus aproape de sat, într'un loc care, parte se întindea pe câmpie, parte se urca frumos pe deal. El despărți din oaste trei trupuri mari de guardie, aședându-le la cele trei intrări ale satului de către tabăra noastră: unul de Unguri, în vârful unui deal unde era o biserică ce domina satul, altul de Ardeleni, dincoace

de sat, lângă drumul cel mare, și al treilea, alcătuit de toată pedestrimea nemțească și de toată artileria, sub comanda strejarului general-major comitele Tomaso Cauriolo brescianul, pe malul Mureșului d'a mâna stângă, care era vecin de tabăra noastră, de o bătaie de tun. Acolo ridicară Nemții o tabie între riș și sat, și de o dată ambele părți începură a tuna una asupra celei-l'alte.

Pe la cea d'întâi mutare a santinelelor de noapte, prinseră Nemții patru din șease Români, cari cu nesocotită îndrăsneală, voind să calce vre-o santinelă, cădură într'o cursă întinsă de comitele Cauriolo la povârnișul riului. Ei fură îndată duși la cortul lui Basta și amenințați de dânsul cu ștreangul de nu vor mărturisi adevărul; spuseră că dincolo de pârâu e tăbărit Mihaiū cu mai mult de trei-șeci mii luptători și patru-șeci tunuri mari și de câmpie, și că din ceas în ceas așteaptă pe fiul său Pătrașcu cu deosebit ajutor. Sau din neștiință sau din nevoință acești prinși nu spuseră adevărul despre numărul oștilor lui Mihaiū. Adevăr era numai că dânsul adăsta pe fiul său; această pricină îl făcea a nu se prea grăbi la bătaie. Vădând dar că dușmanii stau liniștiți, își închise și el oștile în tabără, așteptând ziua de a doua-și să vadă ce va face protivnicul.

XXI.

Pe la mezul nopții același zile (17 septemvrie), Mihaiū chemă însă pe unul din cei mai viteji căpitani ai săi, Petre Armeanul, și-l trimise în tabăra dușmană cu cărți către Basta și Unguri, în care el lua de martur pe cel Înalt și pe toți Sânții: «că dânsul nu este pricină acestei nenorociri a creștinilor; că așa foc nu s'a aprins din greșeala lui, ci din neastîmpărul și răutatea a doi trei nobili numai; că el nici a gândit vre-o dată să ajungă treaba la o bătălie între creștinii, la acea crușime de a-și vărsa sângele între dânsii; că de vreme ce el e credincios împăratului, ce cată Basta cu oștile împărătești în tabăra rebelilor? Întoarcă-se dar toți către dânsul și să meargă cu toții să bată Timișoara sau

«să se lupte cu Turcii, ori unde îi vor găsi; ar fi aceasta creștinesc lucru de a nu trage sabie între sine; ar fi aceasta glorios pentru maiestatea sa împărătească».

Basta și Ardelenii răspuseră îndată lui Mihaiū: «că mai întâiū ei nu-l cunoscuseră; că și lor li se părea crud lucru d'a vërsa atâta sânge creștin, ori și care parte ar triumfa; dar că e prea târdiū spre a da un răspuns hotărât într'o pricină așa de însemnată, pentru care trebuie svatul și chibzuirea ale tuturilor stărilor; că vor face aceasta și că a doua ȓi din ȓi de dimineață îi vor da răspuns»¹. Aceste cuvinte erau înșelătoare, căci nici o horărire nu luară Unguriū, nici răspuns nu dateră lui Mihaiū a doua ȓi de dimineață. Ei vorbise așa numai spre a hrăni în Mihaiū acea fatală sperare ce avu că va putea să vină la pace și să se ferească de bătaie.

Mihaiū într'adevăr le voia acestea din toată inima. Fie oarba-i încredere în Austria și dorința nesmintită ce pururea a avut d'a se arăta credincios către dënșă; fie acea letargie morală care stăpânește mintea unui om mai mare și-i întoarce toate pasurile în greșeli, când prevedința a hotărît surparea lui, Mihaiū era îndoiș, nehôtărît, fără voință statornică. «El se lupta cu inima pe jumătate, ȓice biograful sêu Stavrinos, căci nu voia a se bate cu Nemȓii ca să nu se arate trădător». Apoi nici un minut nu fu mai critic, mai însemnat, mai cumpănitor în viața lui ca aceasta. Nici odată ca acum el n'avusese nevoie de a desfășura cele mai din urmă puteri ale sufletului sêu; nici odată nu fu el mai mult îndatorat a birui. Biruit, era pentru dënșul o ruină completă, de pre cum și fuse. Biruitor, el scăpa de odată și de legaturile sale cu Austria și de acelea cu Unguriū. Aristocrația ungurească

¹ De pe Spontoni și Tarducci, Basta dete lui Mihaiū prin Petre Armeanul un răspuns foarte aspru, ȓicându-i să lase îndată țara Ardealului și sa se tragă în țara Românească, făgăduind a nu-l supera în retragerea sa; dupa aceea, puse pe Petre Armeanul sub pază până-l scoase din tabara. Mihaiu, auȓind acestea, foarte se mânîe și cu vorbe de amenințare și de dispreț porunci, cu toate că era înca noapte, sa ȓica din trâmbițe și din tobe, obștind hătalia pe dimineața.

perea pentru tot-d'auna în Ardeal şi această ţară, cu peirea Ungurilor şi a Saşilor, rămânea o ţară mai cu seamă românească. Austria, ameninţată de Turci, neavând altă armie spre a-i opune, s'ar fi văduţ silită să lase ori-ce pretenţii asupra Ardealului şi a părţilor ce se ţin de dânsul şi să recunoască independenţa noului stat românesc. Polonia n'ar fi mai îndrăsnit atunci a ne supăra, sau, şi de o făcea, Mihaiu ar fi căduţ asupra-i cu toate puterile sale, cu farmecul numelui său de nebiruit, cu simpatiile ce el avea în populaţiile ei, şi amar de dânsa! De atunci, naţia română, înconjurând toate nenorocirile ce o bântuiau în urmă, s'ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea şi libertatea ei şi s'ar fi apucat a îndeplini, cu putere mare, misiunea de liberare şi de civilizare la care prevedea a venit-o în orientele Europei. Câtă mărire, câte glorii şi fericiri o ar fi întâmpinat în aceasta cale! O biruinţă.....! şi toate aceste visări tot acest măreţ ideal de naţionalitate, de atunci se înfiinţă!

XXII.

A doua-zi dimineaţa ⁸ 18 Septemvrie, Mihaiu nu se mişcă din tabăra sa, hotărit fiind a aştepta în acel loc, întărit puternic de natură, şi sigur că va zdrobi pe duşman de se va ispiţi dânsul a trece pârul spre al isbi. Generalul Basta în aceeaşi dimineaţă îşi destinase armia în rânduală de bătălie sub formă de semi-lună, dincoaci de satul Mirislău în holda cea cultivată, cu hotărîre statornică a înhăţa lupta cu Mihaiu. Neîncredându-se însă numai pe arătarea Ungurilor, cari pretindeau că este foarte lesne a trece pârul, voi să meargă să vadă locurile chiar cu ochii săi. El se asigură atunci de primejdia învederată la care s'ar expune de ar isbi pe Mihaiu în acel post bine ocrotit, atât prin pârul cel anevoie de trecut care apăra fruntea şi o parte din flanc, cât şi prin o înălţime d'a mâna stângă, de unde artileria mătura tot locul coprins între tabăra lui Mihaiu şi sat.

Spun că privind acestea, Basta încreţi sprînceană şi dîse: «Prietenii mă făceau să fiu acum *şah-mat*, din dorinţa ce au

«de a-și răsbuna, de nu cătam lucrul aci cu ochii mei»; dând a înțelege pe Ungurii, cari îi dădese că e lesne și comodă trecerea pârului. Decî, armat și calare cum se afla, el chemă svatu de resboi și cu bune cuvinte dovedi primejdia la care s'ar expune armia lor, de s'ar ispiți a trece pariul spre a isbi pe ai noștri și încheie dîcînd că este trebuință a face cu totul alt ceva. Părerea lui era ca să se tragă puțin înapoi, pentru ca Mihaiu, înșelându-se de prefăcătoria acestei fugi pârute, să se ia în urmă-le și să piardă folosul ce-l da aceea fireasca cetate a locului. Ungurii răspunseră la aceasta părere cu inima răsculată că este lucru foarte necinstitor și vătămător de a face o retragere în fața unui dușman numeros și îndrăsneț, căci a se retrage, spre a se feri de bătaie de pre aparența locului, nu este alt-ceva decât a fugi și a-și rupe însuși oastea, tăind inima la ai săi și marind pe a dușmanilor; că părerea lor este ca, nesocotind aceea mică greutate, să treacă riul, isbind pe vrăjmaș, sau să-l închidă în acel post unde se află așteptând o ocașie prîncioasă de a se lupta.

Basta se sili să le dovedească cum că aceea ce propune el nu este o retragere și mai puțin încă un fel de fugă, ci o stratagemă militară spre a scoate pe dușman din acel loc întărit, asigurându-le că el cu Nemții săi se va pune la ariergardie spre a nu pierde nici un om.

Se ținea acest sfat de resboi, cum s'a dîs, în câmpie și călare, făcînd toți capi un cerc împrejurul lui Basta, cătînd a-l păzi de loviturile tunurilor românești, ce grindinau din toate părțile, îndreptate fiind în acea parte de către capul tunurilor lui Mihaiu, un italian de la Mantua, anume Vincenzo. Intr'aceea un soldat ungur, doritor d'a afla și el ce se hotărîse în sfatul de resboi, apropiindu-se de cerc, cu coiful în mână, iată o lovitură de tun, îndreptată la semn spre a nimeri în acea adunare de ofițeri călări, sboară aceluî soldat coiful din mână fără de a-l răni nici pe dînsul nici pe cal, care îndată se puse pe fugă, iar ghiuleaua trecu alături cu comitele Camil Cauriolo, carele intr'aceea parte închidea ochul sfatului, cu primejdie de moarte pentru el.

Această împrejurare făcu că sfatul se sparse de odată tă-rându-se şi Unguri în grabă catre părerea lui Basta.

Indată, ridicând strejile, tragând tunurile de pre întaritura scoţând pedestrima din preajma satului şi puind foc case-lor, oastea se clăti spre plecare; avanguardia se îndreptă către un pod peste Mureş; dupa aceea, veni bagagiul în cară, apoi toata pedestrima şi călărima din Ardeal, deose-bind dintr'ênsa numai două mii de călăreţi spre întarirea avangardiei, la care rămaseră tunurile şi toţi pedestraşii şi călăreţii germani, împreună şi Basta cu cele două cete de mus-chetari, cu patru companii de călărima de rând din Ungaria de sus şi cu compania de Valoni, guardia sa personală, având încă cu sine mai mulţi nobili cavaleri nemţi, unguri, fran-cesî şi italieni. Într'această rânduială, toată armia se îndreptă către satul Dej, de unde veniseră în ziua trecută.

XXIII.

Dinđi-de-dimineată Mihaiŷ, eşind din tabără, îşi întocmise armia şi aştepta să vadă ce face duşmanul, când strejele şi iscoadele îi raportară că oastea protivnică s'a ridicat şi că merge acum înapoi spre partea de unde a venit. Intru'ntăiŷ lui îi fu cu greu a crede aceasta, dar vędęnd că aşa era, îşi închipui — fatală orbire! — că într'adevăr Basta fuge şi zım-bind şise: «Unde fuge cânele de italian? Nu ştie el că în «tot locul îl voiŷ ajunge?» Decî indata, părăsind postul său atât de sigur, se puse în goană după duşman cu mare furie şi nu cu mai puţină neorânduială. Temędu-se însă că nu-l va putea ajunge la vreme cu toată oastea, el porni înainte o mare parte din călărima sa, cu câte-va trupe de Cazaci, ca să recunoască pe duşman, să-l supere şi să-l întârđieze în retragerea sa. Dar cele două cete de muschetari, cari se opriră în loc, schimbându-se când uniŷ, când alŷii în luptă, ajutate de artilerie şi de călărima uşoară, ţinură în depăr-tare pe călăreŷii noştri.

Duşmanul însă, din pricina acestor isbirŷ, se trăgea încet şi aceasta plăcea lui Mihaiŷ, doritor să sosească însuşi cu

toată oastea, spre a se destinde de bătae dincolo de Mirislău, în acea spațioasă câmpie, creșdend mereu că dușmanii fug spre a se feri de o întâlnire. Basta însă începu a se mișca și mai încet ca să înșele pe Mihaiu, dându-i nădejde că-l va ajunge și depărtându-l de sat cât putea mai mult. Inima lui săltă de bucurie când vëdu că, după călărime, ies din sat și căruțele de artilerie românească, semn că Mihaiu părăsind cu totul postul său, înainta cu toate ale sale puteri. Basta își însemnase de mai nainte un loc bun și destul de întins care în parte, puțin câte puțin, se ridica frumos, rămânend încă destulă câmpie pentru călărime. De acest loc apropiindu-se, el se tot întorcea și privia mișcările lui Mihaiu.

Acesta, creșdend mereu că dușmanul fuge și dorind foarte să-l ajungă la timp, zorea pedestrirea la drum și tot într'o vreme porunci să-i aducă înainte un cavaler ungur, ce fusese prins, anume Baltazar Bornemissa, căruia făcu multe întrebări despre persoana lui Basta, de dënsul bine cunoscută, cercetându-l cam în glumă, de crede el că Basta îl va aștepta sau va fugi întins la Casovia, Bornemissa, lăudând talentele ostășești ale lui Basta și adăogind că el crede că va primi bătaia și că această retragere nu este fără vre un mister; Mihaiu fu foarte vesel la aceste cuvinte, arătându-se cu mare dorință de a se bate și ajungend în câmpie ca la cincisute de pași dincolo de Mirislău, porunci armiei a se opri în loc și a se întocmi în rânduială de bătaie.

Basta, vëdend aceasta, se opri și el cu cincisute de pași departe de Mihaiu, lângă satul Dej și își întoarse toată armata spre dënsul. Cum băgă de seamă Mihaiu că dușmanul se oprise în loc, pentru întâiași dată bănuind că fuga lui fusese poate o stratagemă, se urcă pe un deal, vecin ca să vadă oștirile lui și dize către Andreiū Barcsai, generalul său: «Ce gândești că vor dușmanii?» — «Vor să dea bătălie», răspunse acesta. Atunci Mihaiu, din nou stăpânit de îndoirile și nehotăririle spiritului său, îi dize «să facem pace cu dënșii, domnule Barcsai.» — «E cam târziu acum, strălucite doamne;—fu răspunsul lui—puneți platoșa, rânduește soldații de bătălie și să ne pregătim de luptă».

XXIV.

Îndată Mihaiu se puse de-şi întocmi oştile de bătaie. El făcu din toată armata o singură frunte de o potrivă, destul de îndesată pentru îngustimea câmpiei, întinzându-se de la dealuri până 'n râpa riului Mureşului. În aripa dreaptă, începând de la Mureş, veneau mai întâiu toţi Cazacii, care erau arcaşi şi arkebuzieri călări, împărţiţi în 4 scadroane lângă care veneau două scadroane de lănceri Români. Numărul acestei cete de călăreţi români şi cazaci se urca la 4500 oameni şi erau comandaţi de Ştefan Tahi, carele arsesese Aiu-dul şi de Francisc Lazar. Alături cu călărimea venea un batalion mare de pedestrime de Săcu, Sărb şi Români având în frunte patru tunuri mici, ocrotit din partea stângă de un alt scadron de lănceri poloni şi moldoveni. Peste toată această aripă dreaptă era mai mare Baba-Novac, cel mai d'îtăiu general al călărimei, «om, deşi bătrân, dice Spontoni, dar cu mare foc şi curagiu şi cu o deosebită experienţă». La aripa stângă, care era ţermurită de munte, venea rămăşiţa călărimei, împărţită în cinci scadroane, în număr de patru mii, Români, Sărb şi Săcu, ai căror capi erau George Budai, şi Petre Odobaşa; aceste scadroane erau rânduite de ambele laturi a altor două batalioane de pedestrime săcuie, română, sârbă şi moldovană, întărite şi ele cu câte două tunuri de câmpie şi aşezate ast-fel în cât această aripă stângă se sfârşia întinzându-se încovoiată pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia. Toată cea-laltă artilerie fu aşezată dintr'această parte, pe acelaşi drum mare, dinaintea liniei de bătaie. În centru veneau câte-va mii de pedestraşi săcu, comandaţi de Pangratie Sennyei, de Stefan Bodoni şi de Andrei Barcsai. Aci era şi Mihaiu cu o trupă strălucită, alcătuită de boierii săi şi de toată acea nobilime ce-i rămăsese credincioasă în Ardeal şi care-l însoţia din Moldova şi Polonia; dar, pre obiceiul său, el nu sta la un loc, ci mereu alerga printre deosebite rânduri. În dosul acestei linii, ca rezervă, venea, sub George Fărcaş, căruia de puţin timp domnul îi luase comanda

cetății Lipova, trei mii călăreți sēcui și un număr însemnat de țărani pe jos, Români și Sēcui, pe cari Mihaiu îi armase cu puștile ce-î trāmisese împēratul Rudolf, cum și o seamă de Sērbī, cari cu puțin mai nainte parāsiseră țara turcească și venise în mare număr a se așeza în Ardeal.

Scopul lui Mihaiu era, de pre cum spun Ungurii, ca nimicind pe Ungurii din Ardeal, să pună pe acești Sērbī în locul lor, iar o parte dintr'ēnșii să-î trāmită în locurile pustii de prin țara Românească. În urma acestora veniau opt-sute soldați de guardie pe jos, sub comanda ungurului Matheiu Gyamarthi. Numērul oștirea lui Mihaiu, de pe mărturia chiar a istoricilor unguri, se urca aproape la două-șeci și două mii oameni ¹, și tunuri, mari și mici, două-șeci și șapte de pe Tarducci, iar trei-șeci și două, de pe Bethlen. Erau acești ostași ai lui Mihaiu din cei mai de rānd ce avusese, cāci oștile cele mai bune se aflau în Moldova și în țara Românească. Firea acestor soldați era ast-fel că ei nu-și țineaū bine șireagul și că dau într'o parte și într'alta, de pre cum le venia, fără de nīci o rānduială. Aci într'o săritură se asvārleau prea departe și āpoi aci se trāgeau fără mēsura ānapoi:

Intocmindu-și ast-fel oștile, Mihaiu le rosti un cuvânt, le lāudă mult, porunci la două mii pedestrași archebuzieri sēcui aleși să se urce pe dealul cel mai învecinat ce se înālta lāngă drumul cel mare, și dete semnul de bātae. Soldații rēspunseră cu mari strigări și tunurile de la cele trei batalioane și de pe drumul mare începurā de o dată a tuna și a grindina asupra oștirea dūșmane din fața lor.

XXV.

Basta, cātānd la întocmirea armiei lui Mihaiu, își rāndui și el pe a sa într'o singură frunte paralelă cu a lui ². El

¹ Bethlen o face de 25 mii, iar analiștii italieni exagerează și mai mult, urcānd armia peste numărul de 30,000

² Spontoni arată cu greșeala ca Basta dete liniei sale de bātalie o forma semi-lunara.

aşeză în capătul aripei drepte, asupra drumului celui mare, un scadron de pedestrime din Ardeal şi Ungaria. Alături venea o ceată de două mii călăreţi lăncieri, sub comanda lui Stefan Csaki, Ladislău Petke şi George Mako. După dăşii veniau pedestraşii sēcui din scaunul Mureşului, pedestraşii Cluşeni şi Bistriţeni, avēnd de cap pe Fracisc Turi. Apoi venea o ceată de o mie cinci sute călăreţi reiteri din Silezia, sub povăţuirea lui Melchior Rottowitz şi Ioan Sepratwitz. Prēste toată această aripa era cap mai mare Stefan Csaki. La aripa stāngă, pe rāpa Mureşului, staū două cete de lăncieri ardeleni, lāngă care era într'o ceată călărimea lui Propostvari, şi în coasta ei un scadron de pedestrime din Ungaria şi Ardeal, comandat de Sigridie Prunitz moravul, flancuīta de călărimea Ungariei de sus sub poruncile lui Ragozi; apoi un alt scadron de reiteri sub povăţuirea lui Balthazar Rottowitz, vēr al lui Melchior. În centru venia batalionul de două regimente pedestrime nemţească, comandat de colonelul Ioan-Henric Babbist Petz, avēnd la dreapta cāţiva călăreţi armaţi uşor sub poruncile lui Stefan Petki. Întrē centru şi aripa stāngă sta Basta cu cei o sută valoni aleşi şi cu cavaleriī străini. El ţinea de rezervă cele patru companii de rând de călărime nemţească din Ungaria de sus, comandate de Rothalt, punēnd în acest scadron şi stindardul împărătesc, ţinut de un june ungur. Tot înapoi veniaū încă două sute călăreţi sub poruncile lui Ioan numit *Cel-din-urmă*. Ioan Tamassfalvi, cu patru sute călăreţi sēcui din scaunul Mureşului şi Matheiū Pereset, cu cāte-va mii de ţerani, înconjuraū toată armata, învēluind'o. În sfârşit artileria fu aşezată dinaintea centrului, pe părţile cele mari ridicate ale câmpiei. Pe un car se vedea stānd George Borbely, strălucit prin biruinţele câştigate la 1595 asupra Turcilor, la Lipova, Cīnad şi Ienō. Neputēndu-se sluji cu mānile şi picioarele sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor la luptă, svaturile lui fiind foarte preţuite.

Oştirea toată a lui Basta cu a Ungurilor se urca, de preistoriciī acestora, pēste numărul de opt-spre-dece mii, iar de pre Spontoni, panegristul lui Basta, era de două-deci mii,

din care două-spre-zece mii pedestrime de deosebite nații, dar toți de o vitejie încercată, opt mii călărime, cu trei tunuri de baterie și două-spre-zece de câmpie.

Ast-fel întocmindu-și armia, Basta dete seînnalul de bătaie, în numele lui Isus și Maria!

XXVI.

Era după amiazi când începu bătălia printr'o furioasa pușcărie din ambele părți. Artileria dușmanului ne supăra puțin, precum și puștile noastre pe dînsul dar tunurile noastre de pe drumul mare îl vătăma greu. El se clătină din loc și se apropia cu pas încet spre linia noastră care sta frumos neclintită așteptându-l. Artileria noastră însă urmă, furtunând departe cu mare păguba toată linia dușmanului și i-ar fi pricinuit stingere și mai mare, dacă nepotrivirea locului nu i-ar fi slujit pe alocurea drept zid de apărare împotriva ghiulelelor care se îngropaū în pământ. Atunci, dintre vrăjmași, peri de o ghiulea de culevrină Stefan Borseny, unul din cei mai însemnați nobili unguri.

Pe la două ceasuri după ameazi, desperarea dușmanilor de pustiirile ce le făcea artileria română așezată pe drum inspiră strejarului-maior general Cauriolo o iedee fericită care hotări soarta bătăliei. El se înfățișă dinaintea lui Basta și-i dîse că el se leagă că, cu o bună ceată de mușchetari aleși, va putea pune mîna pe artileria dușmană așezată pe drum, care atît de vătămătoare este armiei lor. Plăcu lui Basta această propunere și îndată scoase din rînduri trei sute din cei mai buni muschetari și-i dete lui Cauriolo. Acesta apucă cu vre-o cinci-șeci pași mai nainte de aripa dreaptă și, luându-se pe lângă dealuri, ascuns și apărat de cotiturile lor, înaintează rapide asupra guardiei de Secu și de Sêrbî, ce era lăsată spre apărarea artileriei noastre.

Mihaiu vedînd cum acea ceată de mușchetari înaintă cu hotăiîre, bănuî vre-o stratagemă și porunci la cel mai vecin scadron de lănceri, în număr de trei mii călăreți, ca să împresoare pe dușman, isbind în coastă pe mușchetarii povē-

ţuiţi de Cauriolo. Basta însă vedu acea divisie de lănceri stând gata a se pune în mişcare şi, presimţind menirea lor, porunci lui Melchior Rottowitz ca cu toţi reiterii săi să grăbească a întâmpina pe lăncieri noştri şi să-i isbească când se vor mişca, până a nu apuca ei a lovi pe muşchetari. Intr'aceea, artileria românească îşi urmă pustiirile sale în rândurile duşmanului. Încă şi cei două mii arkebuzieri săcuţi, ce se aflau aşezaţi pe înălţime, vedând că duşmanii mai înaintează spre dârşii, descărcară asupra-le toţi într'una un foc de rând; dar puţin îi vătămară, căci nu măsuraseră bine distanţa şi erau la vre o două sute de paşi departe de dârşii. În acelaşi timp se mişcă înainte şi acea divisie de lănceri mai sus pomeniţi, în care Mihaiu îşi pusese sperarea şi de cari Basta foarte era în grije, dar până a nu ajunge ei să isbească pe muşchetari, pe care de sigur i-ar fi zdrobit cu totul, Melchior Rottowitz se grăbi a sprijini furia lor, împresurându-i cu reiterii săi şi, după ce se tăiară unii cu alţii cât-va, fură lăncierii noştri respinşi înapoi.

Într'acest chip, scăpând muşchetarii de izbirea lăncerilor români, năvăliră spre pasnicii artileriei noastre. Artileria, din pricina norilor de fum şi de pulbere ce întunecau până în depărtare aerul, nici că vedea apropierea duşmanilor, când aceştia, ajungând la bătaie, începu a trage într'înşii, luându-i pe la spate. Ast-fel isbiţi fără veste şi fiind în mai puţin număr, pasnicii artileriei, orî ce fac spre apărarea lor este zadarnic şi mai toţi cad morţi peste carăle artileriei, care pică atunci în mâinile duşmanului. Îndată Cauriolo porunci să întoarcă gurile tunurilor, ast-fel coprinse, către linia noastră.

XXVII.

Îndată ce Basta văzu isbutirea lui Cauriolo, porunci ca pedestrima şi călărima ardelene, ajutate de divisia de pedestraşi nemţi, să năvălească asupra aripei noastre stânga. Dar furia duşmanului întâmpină un curagiu deopotrivă de mare în pedestrima noastră, care sta ţeapănă fără de aşi strica linia. Nimic n'ar fi putut isprăvi aci duşmanul şi ar fi

fost respins înapoi cu rușine și cu perdere, dacă artileria noastră, coprinsă de dânsul, isbind acum în ai noștri, nu ar fi făcut în rândurile lor, adânci și îngrozitoare pustiiri. Aceasta îi aduse în neorânduială și până în urmă îi sili a-și strica sirurile și a se reschira. Mihaiu și capitaniile se printre cari spătarul Radu și aga Leca, chior d'un ochi dar viteaz mare, alergau înaintea ostașilor ce se răsleaiau, silind a-i opri în loc și îndemnându-i prin vorbe și prin semne a se întoarce la bătaie; dar, vedând, că silințele lor sunt zadarnice, Mihaiu, adânc clătuit prin pierderea artileriei sale și prin răsipirea aripei stânga, se duse în grabă la centru ca să stăvilească pe Basta, ce înainta către acea parte. Aci stătu câtă vreme a inima pe ai săi și tot mai spera că va putea îndrepta batalia, când vedu că și aripa dreaptă dă cu încetul înapoi. Ea fusese de o dată isbită de călărimea lui Ragozi, de pedestriimea ungurească a lui Prunitz și de rămășițele călărimei ardelenilor și silesianilor, așa încât, cu toată puternica împotrivire și cu minunile de vitejie ale lui Baba-Novac, fu silită a se pleca acelor izbiri împreunate. Cazacii, mai întâi de toți din această aripă, se asvârliră în râul Mureșul, unde mulți din trînșii se înecară.

Vedând ostașii din centru că și aripa stângă s'a spart, începură și ei a-și părăsi rândurile, prăvălindu-se în neorânduială și în voia întâmplării.

Mihaiu și generalii săi se silesesc din toate răspunderile a opri pe fugarii, împingându-i spre bătaie, pe unii prin cuvinte, pe alții cu mâna și pe alții cu pavăza. Zadarnică truda! Nici o putere omenească nu mai era în stare acum a opri din fugă pe răschirații și spăimântații soldați. Părăsit astfel de ostașii săi și de norocul dușman, Mihaiu rămăsese singur cu câțiva ofițeri și călăreți, pe acest nenorocit câmp de bătaie. El strânsese pe lângă sine steagurile, sperând că armia se va aduna în jurul acelor semne glorioase. Dușmanii se apropiau să-l împresoare și Mihaiu cu inima despicață de durere nu se putea smulge din acel loc. Toți respectarii acea tăcută și adâncă mâhnire; cu toate aceasta dușmanii se apropiase; trebuia a fugi. Aceasta o striga cu rugare către Mihaiu

soţii lui. El, Mihaiu!... el să fugă? O! nu... generalii săi, prietenii săi iubiţi îl înconjoară, îl roagă, îl îndeamnă, îl târăsc. El se hotără în sfârşit. Mai întâi însă porunci să-i aducă steagul cel mare, steagul ţării. Acest steag foarte vechiu şi privit de Români că sfânt, era de damasc alb, având zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cioc o cruce roşie îndoită. Mihaiu puse de-l scoase de pre lancea de care era atârnat şi-l ascunse în sânul său, dând ast-fel exemplu ofiţerilor săi de făeură asemenea spre a scăpa cât mai multe steaguri se putu. După aceea, dând pintenii calului şi lăsându-i frâul pe voie, luă fuga însoţit de ofiţerii săi, de câţi-va poloni şi de alţi călăreţi, ce putură scăpa, căci duşmanii împresurase pe Mihaiu şi trupa sa; ei erau p'aci să-i închidă de toate părţile la mijloc şi pe toţi să-i prindă, de mai întârâdiau câtuşi de puţin. Mihaiu fu gonit de aproape în fuga sa, de călărimea valonă şi de alţi cavaleri dintre duşmani, având toţi cea mai mare dorinţă ca să aibă cinstea a-l duce prins lui Basta.

XXVIII

Intr'acest chip, necurmat şi de aproape gonit de duşman, Mihaiu ajunse la malul Mureşului în vecinătate de satul cel ars Mirislău; riul era lat, adânc şi plin de trupurile ostaşilor ce se încumetaseră a-l trece; cu toate acestea nu era alta de făcut, căci duşmanul era în spate. Mihaiu nu stătu de loc în cumpănă; el se asvârli în apa, incredinţându-se în puterea agerului său armăsar. Aşteptarea lui nu fu înşelată; generosul fugar, deşi obosit de truda acelei zile, se lupta împotriva valurilor întăritate ale riului, înotând cu putere, şi, ferind pe călăreţul său de orî-ce primejdie, îl trecu pe cel-alalt mal al riului; dar acoio, el se opri sleit de puteri şi Mihaiu, vedând neputinţa lui, descălecă şi, recunoscător pentru slujba ce-i făcuse, cu acea dragoste ce are călăreţul pentru calul seu, soţul său iubit, el îl mângăe, îl trase de coama frunţei, îl sărută şi apoi îi dete drumul să meargă slobod pe câmpie. Acest cal, cu deosebire frumos, roib înfocat, de viţă turcească

curcită, fusese trimis în dar lui Sigismund Bathori, când era prinț în Ardeal, de Vincenzo ducele de Mantua. De la Sigismund, el încăpușe în stăpânirea lui Mihaiu și părăsit fiind într'asfel de dânsul, el pică în mâinile ostașilor lui Basta, cari mult se minunară de frumusețile lui.

Încălecând Mihaiu pe alt cal, se întoarse și aruncă ochii asupra câmpiei de bătaie, unde se vedeau ruinele armiei sale, toată răschirată, gonită și tăiată de dușmani. Oh! cine ar putea spune câtă durere sorbi inima lui în acea ochire! Apoi se îndreptă spre Alba-Iulia. În cale, el ajunse pe ostași săi ce fugiseră, îi puse în rânduială pe cât putu, și împreună cu dâșii, intră în Alba. Aci, până a nu sosi el, se aflate prin fugări de învingerea Românilor. Soldații ce erau puși în pază la cetățuia principală eșiseră. de acolo; Wolfgang Corniș, care era închis într'însa, aflând aceasta, se coborî în curtea cetățuiei; vre o cincî șease paznici ce rămăseseră, vedându-l că se preumbla singur (căci slugile ce avea pe lângă sine alergau prin palatele boierilor spre a jefui) puseră mâna pe dânsul și, trăgându-l printr'o mică poartă a cetățuiei despre grădină, îi aruncară mai întâi o secure în frunte, pe urmă îi făcură trei alte răni tot cu securea, și în sfârșit îl omorâră.

Mihaiu nu zăbovi la Alba-Iulia decât până își schimbă calul și-și luă ce avea mai scump; apoi apucă drumul spre cetățuia Făgărașului.

Ast-fel fu bătălia de la Mirislău, aceasta întâie nenorocire începătură și pricină a tuturilor celor-l'alte. Ast-fel nestatornicul noroc în câte-va ceasuri ne răpi aceea ce ne dedese într'atâția ani și după atâtea mari strădanii. Vai! câte sperări frumoase înșelă el! câte proiecte mari nimici!

Mirislău! Mirislău! blestem asupra ta, loc de peire, loc afurisit! Ce de sânge eroic sorbiși tu în această Ți pustie! Amar nouă! Acest sânge îl vom isbândi curând. Biruințele strălucite de la Gurusleu (3 August 1601), de la Brașov (17 Iulie 1603), de la Petrisdorf (12 Iulie 1611) ne vor răsbuna cu prisos asupra viclenilor Unguri; ele însă nu ne vor putea întoarce mărimea pierdută în această Ți; și nenorocitele

noastre sfâşieri cu Ungurii, de atunci până acum, nu vor folosi decât despoticele împărţiţi, duşmanele noastre comune. Ni se cade a vărsa lacrimi amare asupra acestei mari nenorociri de la Mirislău; dar să nu învinovăţim de loc provincia. Noi, cari robiserăm pe fraţii noştri ţerani din ţara Românească şi păstrasem în robia Ungurilor pe cei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci mărimea şi fericirea?

XXIX

Armia noastră se răschirase în toate părţile. Spun că de la Mirislău spre Alba, ca la două mile de loc, erau câmpiile şi drumurile semănate cu trupuri do morţi sau murinzi. De pe mărturisirea cea mai dreaptă şi a mai multora, noi perdurăm 4000 oameni¹, două-spre-zece tunuri şi toate bagagele.

Basta, folosindu-se de biruinţă, pornise îndată calărimea sa uşoară, însoţită de o mie din călăreţii lui Csaki, spre Alba-Iulia, în urma ostaşilor lui Mihai, din cari pe mulţi întâmpinând, îi uciseră sau îi prinseră. Ajungând aceştia în Alba, cu toate că toţi ai noştri se depărtaseră, ei însă luând de pretext că încă au mai rămas lucruri de ale Românilor, deteră în pradă oraşul şi uciseră mai mulţi locuitori nevinovaţi. Ei puseră acolo mâna pe armele trâmise lui Mihai de împăratul. Basta poruncise la toţi gonacii săi ca să păstreze

¹ Bethlen însă spune că Basta, însărcinând pe locuitorii Aiudului d'a aduna într'un mormint toate trupurile celor cazuţi în batae, ei deteră aceasta sarcina unora din concetăţenii lor, cari, îndeplinind-o, raportară, de pe spusa analelor ungureşti, ca în cea mai mare movila erau nouă mii de trupuri şi în cea mai mică două mii, din ambele tabere, dar cei mai mulţi erau Secui şi Români. Rîul Mureşul strica mai târziu cea mai mare din aceste movile. În acest număr nu se socotesc cei înecaţi. De ar fi temeinică aceasta arătare, ar urma ca noi, perdând de la 4 la 5 mii oameni şi încă două mii Secui ucişi după batalie (cum se va vedea), duşmanul ar fi pierdut mai mult de 4 mii oameni. Italienii Tarducci şi Spontoni, exagerează cu deosebire numărul ucişilor. Cel d'întăiu dice ca noi perduram zece mii ostaşi şi Basta patru-zece numai; cel d'al doilea ca am pierdut noi opt-spre-zece mii, afara de cei înecaţi în Mureş, şi trei-zece tunuri, mari şi mici, iar Basta numai patru-zece de inşi.

vieața tuturilor acelora din Săcuți cari de hună-voie vor depune armele, gândind să-î câștige în partea sa. Această bună-vointă a lui Basta către Săcuți fu pricina că în noaptea bătăliei chiar, neunirea intră între dânsul și Unguri cari, în loc de a se lăsa a fi mânați de dânsul, îi arătară că el le-a slujit de instrument numai.

Știm că Mihaiu așezase pe un deal ce domina locul bătăliei două mii arcebuzieri săcuți, oameni aleși, socotind că prin înălțimea poziției vor putea face multă vătămare dușmanilor cu necurmata grindină a arcebuzelelor lor. Aceștia fiindu-le poruncit d'a nu se mișca din loc fără numai când vor fi chemați, vedură priveliștea lăcrămoasă și fură privitori ai nenorocitei bătălii, nemișcându-se din locul lor. După ce vedură măcelărirea soților lor temându-se și ei de a lor vieață, făcură de mai multe ori semne cu bandierile că vor să se predea. Basta înțelese semnele lor și-î primi în milă, și cu omenire le dăruie vieața și libertatea. Dar în acea noapte chiar, ce din întâmplare era foarte întunecoasă, Csaki, carele începuse a se îngâmfă dicând că el și cu Ungurii săi au câștigat bătălia, iar nu Basta, chemă la sine pe nobili și credincioșii săi dintre ungurii din Ardeal și începu a se plânge de Basta, căci a primit în milă pe Săcuți, cari erau tocmai din cei ce se revoltase cu plebea împotriva nobilimei, ispitindu-se a o stinge «cu totul; într'acest chip, ei cari, cu obicinuita lor vitejie, dobândiseră o așa de strălucită biruință, să nu-și poată lua drept răsplată a ostinelilor lor, satisfacție de-și mica, despre niște dușmani așa de neîmpăcați. Decă el era de părere că nu se cade a lăsa nepedepsiți pe acei mișei; dar că în acea noapte chiar să pună sfârșit dușmăniei și vieței acelor oameni dintr'o partidă ce le este cu atâta supărare împotrivoare și vrășmașe. Cât despre general, lesne se vor putea îndrepta dinainte-î, sub cuvânt că ei n'au fagăduit nimic săcuilor și prin urmare n'au greșit întru nimic scoțând din lumina zilei pe acești turburători ai liniștei comune».

«Plăcură foarte cuvintele lui Csaki la acele inimi stricate de necazurile pățite, din natură nemilostive și peste măsură nesățioase de răsbunare», ȳice Spontoni. Decă toți de ob-

şte hotărîră ca pe la meşul nopţii să ucidă pe acei nenorociţi, care pe parola dată lor de Basta, neputînd bănuî o asemenea barbară întreprindere asupra-le, fără grije sau dormea, sau năarmaţi veghea. În puterea nopţii şi în tăcerea cea mai mare, nobilimea ridică din cuartierele lor câte-va mii de pedestrii saşi şi unguri, povăţuiţi de căpitani dintre nobili, duşmani de moarte ai Săcuilor şi înconjurară locul despărţit unde aceşti nenorociţi avusesese poruncă a tăbări. La un semn dat între nobili din deosebite părţi ei năvăliră cu soldaţii lor în mijlocul Săcuilor şi, cu vicleană şi aspră cruşime, iute şi fără preget îi înjunghiau şi-i ucidea unde şi precum îi afla. Prin această groaznică jertfă, se astîmpărară sufletele nesăţioase ale nobililor cu moartea a două mii nenorociţi Săcu, toţi oameni aleşi şi floarea naţiei lor. «Faptă cu atât mai crudă şi barbară, adaoge Spontoni, că se săvârşea de oameni de aceeaşi naţie, lege şi obiceiuri.» Ast-fel de cinste şi de inimă curată aveau aristocraţii unguri, duşmanii noştri.

Desplăcu foarte cruda lor răsbunare la toată armia împăratească şi mulţi începură a povăţui şi a striga lui Basta de a pedepsi pe cei ce au necinstit toată armia şi pe generalul ei; dar Basta, deşi amărit de acestea nu îndrăzni a face nici a dice nimic. Ast-fel căpătă şi mai multă îndrăzneală Csaki, cărele puind mîna pe câte-va tunuri şi pe o parte de muniţiunile din dobînda bătăliei, fără de voia lui Basta, le trimise la castelul său de la Almaş.

A doua-zi după bătălie, Basta porni pe comitele Tomasu Cauriolo la curtea împărătească spre a duce bandierele şi steagurile câştigate în bătăie. În zece zile ajunse acesta la curte şi fu îndată primit de împăratul, care se înveseli mult de isbînda. dărui bine pe trimis şi laudă mult fapta lui Basta. Ast-fel se dovedi complicitatea curţii în purtarea generalului ei în Ardeal.

Într'aceea, Basta şi Ungurii, fără a mai întîrzia, aléargă la Alba-Iulia, unde găsesc oraşul pradat de oamenii lor şi trupul lui Wolfgang Corniş. Ei poruncesc să-l pună trupul în-

tr'un sicriū spre a-l înmormînta mai târîiū și fără a mai perde vreme se luară în urma lui Mihaiū.

XXX.

Mihaiū, obosit, plin de grijă și de întristare, cu puținii oameni ce-l însoțeau, lăsând de lături Sibiiul, merse la Făgăraș, unde avea în cetate femeia și multe lucruri prețioase ale lui. Aci se apucă sa-și adune rămășițele spăimîntate ale oștirea sale, care alergau cătând scăpare în acest loc sigur. Printre acești ostași se arătă și Baba-Novac, rănit, cu pērul și barba arse, cu fața smolită de pulberea sângeroasă a bătăliei, căci își făcuse cum se cade datoria lui în dioa luptei, îndeplinind tot de odată și slujba unui căpitan prevēdător și a unui voinic soldat. Înfățișându-se el dinaintea domnului său, îi dīse suspinând și întristat: «Suntem biruiți și înfrânți, doamne, «mai mult de împotrivicul nostru noroc, decăt de armele «dușmanului; și pentru ca el să nu remănă cu totul mângaiat prin moartea ta, încalecă-ți calul și mântuiește-te trecēnd «în țara Româneasca. Acest loc nu este atāt de sigur cāt să «nu poată fi luat de biruitorul Basta, carele mereū gonește «respēditele rămășițe ale ticăitei noastre oștiri. Și într'adevăr să mă cređi că ași fi voit mai bine să rămān mort «printre atāti viteji soldați, uciși în bătălie, decāt fugind să «mai trăiesc după o perdere atāt de nenorocită și vrednică «de lacrămī, de n'aș fi dorit a îngriji încă de siguranța ta și «a te sluji până la cel din urmă suspin. Fugi dar cu ce ai «mai scump, căci dușmanii peste puțin vor sosi aci, vor împresura această cetățuie, și atunci îți va fi peste puțință să «scapi. Eū însă voi remānea aci spre a aduna pe nenorociții «risipiți și voi sta până la moarte împotriva dușmanilor noștri.»

Mihaiū iubea și stima foarte pe bătrānul său general Baba-Novac și hotărī a urma povața lui. Deși însă Baba-Novac stăruia ca să rămānă cu căți-va soldați spre apārarea acelei cetățui și a ține în loc pe dușmani, până să apuce Mihaiū să scape, voind ast-fel a-și jertfi vieța pentru mântuirea stăpānului său, dar Mihaiū nici într'un chip nu voi să plece fără

dênsul. Decî împreună intrară în țara Bârsei la 23 Septemvrie și tăbêrîră la Codlea. Aci Mihaiu întîmpînă trupele ce, de pre porunca lui, îi aducea fiul său Pêtrașcu, din țara Românească și cele ce-î venise în ajutor din Moldova.

XXXI.

Țara Bârsei fusese teatrul de scene sângeroase. Brașovenii în 12 Septemvrie, a-doua-đi după răscoala lor, ridicaseră furci în mijlocul pieței, unde acătau pe ori-ce român puteau pune mână. În aceeași đi aflară că o trupă de români sunt aproape de hotarul Bârsei la Rucăr voind să între în Ardeal. Această știre o întăriră căți-va bărbați fruntași din oastea română, cari veniau înainte și mergeau fără prepus, neștiind nimic de trădarea Brașovenilor. Aceștia însă fără veste cad asupra-le și-î duc în cetatea Brașovului, unde după puțină cercetare, fură îndată omoriți, păstrând numai pe un agă al lor cu vieață. În aceeași seară, pe la 4 ceasuri, eșiră Brașovenii ca să întâmpine pe Românii ce sosiau. Dar aceștia, vădêndu-se mai slabi cu numêrul, se traseră înapoi. Puțini picară în mânilor dușmanilor și fură uciși fără milă.

În 13 Septemvrie pe la ameađi Brașovenii merg de pun tabêra la Preșmêr, ca în điuă următoare să năvălească asupra acelor Români ce se așteptau să vină din Moldova pe la Oituz. Pe lângă dênșii se uniră a-doua-đi o sută cincî-đeci pedestrași unguri cu puști. În acea đi de 14 Septemvrie, ei năvălesc asupra Românilor, cari începeau a se arăta. Dar ai noștri le răspunseră cu ast-fel de tărie în cât pe mulți dintr'-înșii omorîră, pe alții îi răniră și capul tunarilor lor primi printr'o bombă o ast-fel de lovitură în cât nu rămase pele pe trupul său care să nu fie arsă. Către seară le merse Brașovenilor mai bine, căci luară de la Români un tun; dar a doua đi, aflând că sosește din Moldova armașul Sava cu o trupă de Moldoveni, ei năpustiră totul și fugiră de se închiseră în Brașov.

În aceeași đi Sêcuii de pe lângă Olt se ridică asupra Sașilor și aprind Crisbavul și Bodila. A-doua-đi în 16, se adună

Românii cu Moldovenii, între care era și armașul Sava, și cu Săcuii, la Preșmăr de unde mai înainte de a începe ceva, trimit o deputație la senatul din Brașov ca să ceară următoarele: «1°. întreabă pentru ce nu i-au lăsat să treacă în «pace, ci le-au făcut feluri de stricăciuni, omorînd mulți dintr'«înșii și luându-le și mașinele de război; 2°, cer să li se dea lor toți nobilii câți s'ar afla la ei și mai ales cei ce s'au «împreunat ȋioa trecută cu dînșii contra Românilor, asemenea și tunul tot de la dînșii». Acestea le cer printr'un brașovean pe care l'au fost prins în ȋioa trecută. Săcuii amenință pe Brașovenii cu foc, de nu le vor da pe nobili și tunul. Brașovenii răspund că de vor da foc, ei vor omori femeile și copiii Românilor și ai Săcuilor, care se află spre siguranță în Brașov. În urma acestora, în ȋioa de 17 Septembrie, trecură ai noștri în pace prin țara Bârsei, nefăcînd altă stricăciune decît că aprinseră un sat românesc ce parte se ținea de Brașov, parte era moșia unui nobil. Spun că numărul celor cari trecuseră se urca peste cinci mii. Într'acest timp, brașovenii primesc scrisoare de la Turda, ca să închidă toate drumurile și să taie toate podurile de către Moldova și România, pentru ca să nu poată veni oaste de ajutor lui Mihaiu. Dar brașovenii n'avură timp a face nimic, căci dimineața, la 8 Septembrie, aflară printr'un român anume Rascie ce venea din țara Românească și care picase în mâinile lor, cum că Pătrașcu, fiul lui Mihaiu, se apropie cu o armie de 29,000 oameni și că Românii sunt hotărîți a deprada toată țara Bârsei și a o nimici prin foc și prin sabie; lucru de care se și încredințară Brașovenii, căci pe la ameați o seamă de Români, aflând că femeile lor lăstate în Brașov s'ar fi omorît de orășeni, deteră de o dată foc la satele următoare: Preșmerul, Hermanul, Bodul, Sânt-Petrul, Heltia, Noul, Feldioara, Rotbavul și Magherușul. Brașovenii însă nu omorîseră pe femeile Românilor; ei numai le adunasera de prin oraș, unde ședeau împrăștiate și le închiseseră în casa svatului, ca să le opună acelor ce vor năvăli asupra cetății. În 19 Septembrie Românii se apropie de cetate și aprind într'o suburbie trei case, dar fiind foarte puțini se trag dinaintea năvălirii oră-

şenilor. În 20 Septemvrie Pătraşcu, care sosise cu armia sa, trimite cu ameninţări şi făgădueli scrisoare orăşenilor, îndemnându-i a se supune lui Mihaiu. Tot în acea zi nouă cete e-şite din sêcuime în ţara Bârsei, prefac tot ce le vine înainte în praf şi cenuşe şi aprind satele de a-rândul, încât seara ardea şi Codlea. Braşovenii, spăimîntaţi de aceste pustiiri, s'ar fi supus îndată; dar a doua-zi (21 Septemvrie) primiră veste cum că Mihaiu a fost bătut la Mirislêu. Ştirea aceasta îi îndârji spre apărare.

Iată care fură pustiirile ce se căşunară în ţara Bârsei până în ziua de 23 Septemvrie, când sosi Mihaiu la Codlea, pustiiri ce nu fură întrecute decât prin înfricoşatul rêsboiului local de la 1848 şi 1849.

XXXII.

Mihaiu, intrând în ţara Bârsei, aprins de mânie asupra Saşilor pentru trădarea lor, porunci să se dea flăcărilor toate târgurile pe unde trecea. Soldaţii sêi de la Mirislêu, adunându-se pe lângă dênsul şi împreunându-se cu oştile venite din ţara Românească şi din Moldova, el se vêdu iarăşi în capul unei armate puternice, pe care autorii poloni o urcă la cinci-şeci mii oameni. De ar fi adevêrată spusa cronicarului Fuchsius, că Petraşcu venise cu două-şeci şi nouă mii şi că armaşul Sava adunase cinci mii sub comanda lui, adăogindu-se acestea cu vre o cinci-spre-şeci mii scăpaţi de la Mirislêu, arătarea polonilor n'ar fi o exageraţie. Ori-şi cum Mihaiu avea acum destule trupe ca să poată crede că va isbuti a-şi rêsbuna asupra lui Basta şi a Ungurilor şi a-şi redobândi puterea asupra Ardealului.

El îşi aşezase oştile la Bod şi la Preşmêr şi aştepta sosirea Nemţilor şi a Ungurilor, care acum erau pe la Şercaia, ca să le dea bătălie, când în 30 Octomvrie îi sosi ştirea că hatmanul Zamoisky, cu Sigismund Bathori şi cu Ieremia Movilă, au intrat în Moldova în capul unei frumoase armate compusă de Poloni, Turci şi Tătari şi că ei se apropie ca să năvalească în Ardeal. Polonii trecuseră Nistrul în Moldova

la 30 Septemvrie. Știm că cu câte-va luni înainte, încă aflându-se Mihaiu în Moldova, Zolkiewsky cu armia sa, din porunca lui Zamoisky, își aședase tabăra pe malul Nistrului în dreptul Hotinului, unde tăbărau Românii. Întâlniri particulare începură de atunci între ostașii ambelor tabere. Polonii, încuragiați de niște mici lupte, în care fuseseră norocoși, cereau de la căpetenia lor să-i lase să treacă riul. Zolkiewsky scrise lui Zamoisky întrebându-l de-î dă voie a trece Nistrul mai nainte de sosirea lui. Zamoisky îi răspunse că se lasă pe înțelepciunea sa, recomandându-i d'a a nu expune cu ușurință oștile ce avea și care, perdându-se, nu vor mai putea fi puse la loc, din ura ce simte țara pentru noi dăjdii. Zolkiewsky, încuragiat prin acest răspuns al lui Zamoisky, se urcă pe o măgură de unde putea să vadă tot ce se petrecea în tabăra noastră.

Intr'o di vedând că la noi nu este așa mare priveghiere, de pe cum era tot d'a-una, trecu riul fără veste și făcu o izbire puternică cu tunuri mari asupra întăririlor taberei noastre, care vătămându-se greu, ai noștri fură siliți a se aședa în altă tabără, o milă mai departe de dosul celei d'întăiu. Polonezii fură nevoiți îndată a trece riul înapoi. Tot ce câștigară prin această izbire fu că comunicația pentru transportul bucatelor se făcu pentru ei mai înlesnitoare. Intr'acea, Polonii mai luară inimă și sperare de isbândă, când vezură că sosi în tabăra lor și Ieremia-Vodă. El își lăsase femeea și copiii la Camenița și venise a se uni cu Zolkiewski, aducând cu sine o mie de călăreți și cincisute pedestrași.

Generalii noștri din Moldova scriseră lui Zolkiewski, întrebându-l pentru ce a trecut Nistrul și de aduce războiul sau pace? Polonul răspunse «că această întrebare din partea celor ce au vărsat sânge polon este o nouă ocară; că războiul și pacea atârnă de la craiu; că el propune o armistiție de trei-zeci zile ca să meargă un trimis din partea noastră a se înțelege despre acestea cu craiul».

Această armistiție, pe care ai noștri făcură greșeala a o primi, o încheiasă Zolkiewski, în înțelegere fiind la aceasta

cu Zamoisky, numai cu acel scop ca să dea acestuia timp să sosească cu armia sa.

XXXIII¹

¹ Aici şi ast-fel se întrerupe manuscriptul lui Nicolae Bălcescu, fara de nici o urmă de redacţiune pentru ultimile capitole din *Cartea a V-a* precum nici pentru *Cartea VI-a* care avea să fie cea din urmă.

Despre toate aparenţele, cartea intitulată *Mirisleă*, avea să cuprinda tot şirul nenorocirilor militare ale lui Mihaiu din 1600, perderile sale în Moldova şi în ţara Românească, cu bătăliile de la Seret şi de la Teleajen, în Octomvrie 1600, unde armatele române fură învinse de Potoki şi de trădătorul Moisi Săcuil, cu aceea de la Argeş perdută la 25 Noemvrie. Repede şi groaznică grămădire de catastrofe, picând una după alta pe capul eroului român, parăsit acum de norocul, dar nu şi de geniul său! De aceea, el nu-şi perdu curagiul şi, în *Cartea VI-a* a operei lui Bălcescu, noi l-am fi vădit de sigur pornind însuşi la Viena şi la Praga ca să vadă şi să vorbească în persoana cu împăratul Rudolf, cruia se aratase pururea aşa devotat.

Pana Bălcescului ne-ar fi descris, cu neasemuitul ei farmec, impresiunea impunătoare ce produse voevodul român asupra curţii austriace, petrecerea lui prelungită la Viena şi la Praga, în primavara anului 1601; întvederea sa cu imperatul şi dibacele lui tractative diplomatice, distincţiunile meritate ce el obţinu acolo şi în sfârşit întorcerea sa triumfală în Ardeal unde, ajutat acum de vicleanul Basta şi gonind din scaun pe nestatornicul Sigismund Bathori, întors pentru a treia oara la domnia Transilvaniei, Mihaiu îşi limpezi restriştile militare din toamna anului trecut în strălucitoarea bătălie de la Guruslău, isbândă câştigată în 13 August 1601.

Ziua vestită de la *Guruslău* era destinată de Bălcescu să fie punctul luminos al acestei ultime cărţi a operei sale, precum ea pare a fi şi un nou luceafar de glorie pentru domnia românească a lui Mihaiu.

Dar, printr'un contrast din cele mai dramatice, în pîrpa după dînsa, avea să sosească groaznică scenă de tradare, în care generalul Basta, unealta înreutaţită a vicleniei austriace, curma prin ucigaşi din guardia sa valona, viaţa mult prea scurtă a eroului român şi resturna ast-fel din temelie tot edificiul mării naţionale a Românilor.

Câte subiecte de elocvente, de uimitoare, de patetice povestiri! Cine va fi acela care, cu un egal talent, va împlini vre o dată lipsurile pe care o moarte timpurie le-a lasat în nemuritoarea scriere a lui N. Bălcescu!

Şi cine va fi acela care va îndeplini aievea visul de *Marire Românească*, pe care uciderea lui Mihaiu Viteazul, îl conţine din faptuirea lui în acea fatală dimineaţă de 29 August 1601!

Nota editorului.

In Editura „MINERVEI“ au apărut:

Biblioteca Populară Minerva

15 Bani numărul

- No. 1, 2 și 3. — Istoria populară a Românilor.
„ 4. — Cântarea României.
„ 5. — Istoria populară a Literat. Române.
„ 6. — Revoluția lui Tudor Vladimirescu.
„ 7. — Pierderea Basarabiei.
„ 8. — Unirea Princip. și Domnia lui Cuza.
„ 9. — Mihail Kogălniceanu.
„ 10. — Vasile Alexandri.
„ 11. — Ștefan-cel-Mare.
„ 12—13. — Mihaiul Viteazul.
„ 14. — Revoluția lui Horia.
„ 15. — Trei Scrisori.
„ 16. — Cum să ne creștem copiii.
„ 17. — Păstrarea sănătății.
„ 18. — Ce să cetim.

Biblioteca scriitorilor Români

Coținând:

- V. ALEXANDRI: Opere complete. Vol. I. *Poesii*.
N. BĂLCESCU: » » *Istoria Românilor
sub Mihaiul-Viteazul*
P. ISPIRESCU: » » *Legende sau Basmele
Românilor*
N. FILIMON: » » *Cioroii vechi și noui*.

Prețul fie-cărui volum: 1 Leu 50 Bani.